

BARZANI

Dr. M. Sıraç Bilgin

Barzani

M. Sıraç Bilgin

Stockholm 1990

Barzani

Dr. M. Sıraç Bilgin

M. Sıraç Bilgin, 1945'te sürgünde, Suriye kontrolündeki Kürdistan parçasında doğdu.

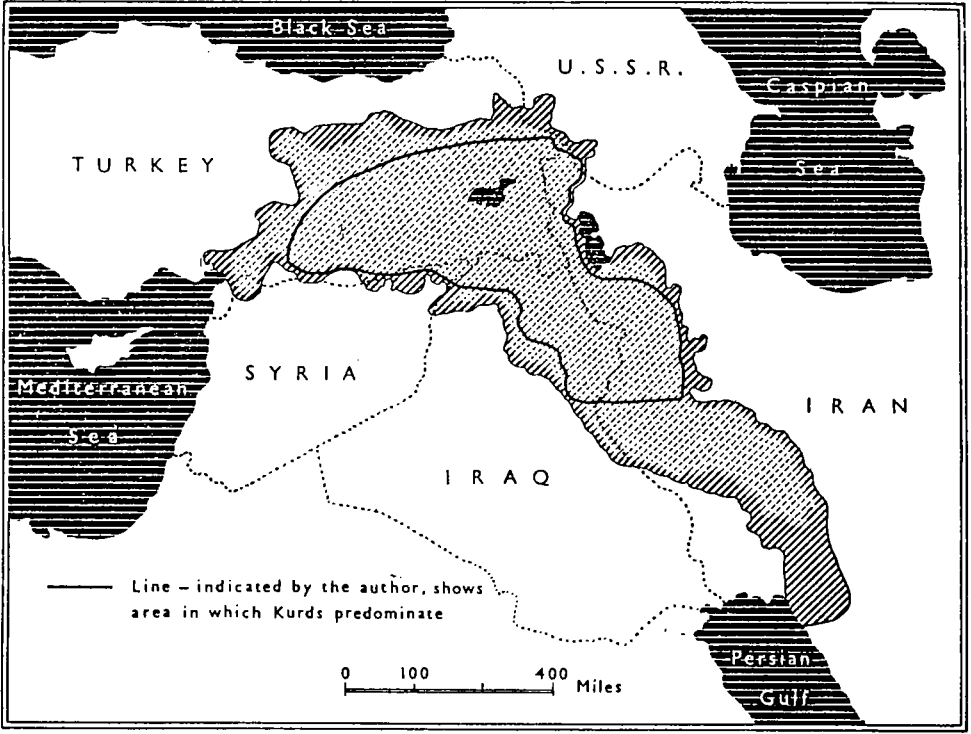
1950 Demokrat Parti iktidarının çıkardığı af kanunundan yararlanarak ailesi ile birlikte Türkiyeye döndü.

1962 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesine girdi. Çeşitli inkildalardan sonra 1979'da Diyarbakır Tıp Fakültesini bitirdi.

Evli ve 4 çocuk babası olan yazarın ilk eseri elinizdeki bu kitaptır.

İçindekiler

1. Giriş	17
2. Liderleşen Barzani	49
3. Mahabat ve Cumhuriyeti	77
4. 1947-1958 arası ve uzun yürüyüş	113
5. Kasım iktidarı ve 1958-1961 kesiti	135
6. Eylül Devrimi	155
7. Abdüsselam Arif ve 1. BAAS iktidarı	179
8. Abdurrahman Arif ve Kürtler	237
9. BAAS ve Kürtler	259
10. Drama doğru	285
11. Savaş ve sonrası	315
12. Ekler	351
13. Notlar ve kaynaklar	367
14. İsim endeksi	387
15. Barzani kronolojisi	399

Büyük Kürdistan haritası ve Kürtler'in en fazla aktif oldukları bölge.

Elinizdeki bu kitab, Dr. M. Sırac Bilgin'in uzun bir süredir üzerinde çalıştığı M. Barzan'nin ve O'nun yaşam dönemindeki Kürt sorununu inceleyen yapıtın birinci cildir.

Barzani'nin her yönden kişiliğini ve mücadelesini inceleyen yazarın bu kitabı ne salt bir biyografya, ne tarih ve ne de bir romandır. Fakat bunların tümünü içeren bir eserdir.

Bu eserle yazar şimdiye dek türkçede çıkan M. Barzani hakkındaki ön yargılı makale ve kitablardan daha değişik bir yöntemle, fakat daha gerçekçi bir şekilde soruna yaklaşmaktadır.

Bunun için yazar bilimsel araştırmalarla birlikte, M. Barzani hakkında yazılmış tüm kaynakları taramış, bu olayları yaşayan birçok kişilerle özel görüşmeler yapmıştır. Tüm bunlara rağmen yazarın bu kitabı Barzani konusunu aydınlatacak olan girişim zincirinin sadece başlangıcıdır.

M. Barzani, çağımızın son 50 yıllık dönemine tartışmasız damgasını vurmuş, en büyük Kürt lideridir..

Bu eserle Barzani'yi eğer biraz daha yakından okuyucularımıza tanıtabildikse, mutluyuz.

Giriş

Her ot kendi kökü üzerinde yeşerir.

Kürt atasözü

1900'lü yılların Kürt tarihini oluşturan hareketlerin en önemlilerinin ya içinde ya da başında bulunan Barzani, bir lider ve aksiyon adamı olarak ulusunun büyük çoğunluğun kalbinde haklı bir yere sahiptir. Ortadoğu'da bir olay olan Barzani'yi daha iyi tanımak, hareketlerine yorum getirebilmek için dünyaya gözünü açtığı yıllarda bölgenin ve ülkesi Kürdistan'ın siyasal sorununa kısaca bir göz atmakla yarar vardır.

Ordadoğu, dünya ticaret yollarının bilinebilen en eski tarihinden beri bir kavşak noktası iken, Kürdistan bu bölgenin göbeğidir. Hem kuzeye Rusya üzeri Çin'e giden kervanlar, hem de Hindistan yolu buradan geçmekteydi. İpek Yolu Kürdistan'da hala isim olarak da yaşamaktadır. Bu yolların kervanları, yörede güvenli bir konaklama alanı yaratmanın sıkıntılı mücadelesine yolaçıyorlardı. Her büyüyen imparatorluğun denetim sağlamak için ordularını gönderdiği bu yörede, sürekli bir istikrar asla sağlanamamıştır. Sümer, Asur, Pers, Roma, Moğol, Arap, Selçuk ve Osmanlı imparatorlukları sırayla bu toprakları kana buladıkları ve tarihe karıştıkları halde bugün hala bölgenin istikrara kavuşması için adresler aranmaktadır.

19.yüzyılın sonlarında, Kürdistan'ı aralarında bölen İran ve Osmanlı İmparatorluklarının çökme noktasına gelen zayıflıkları, dünyanın eski sömürgeci ülkeleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya ile yeni büyüyen Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'nın iştahını kabartıyordu. Almanya, Osmanlı İmparatorluğuna yerleşmek için 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren sıklaştırdığı ilişkilerinden iyi sonuçlar almıştı. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devlet'inden Bağdat Demiryolu'nu inşa "imtiyazı"nı kapması ilk bakışta farkedilmeyen önemde imkanları da beraberinde getirdi. İngiltere ve Fransa, Düyun-u Umumiye konsorsiyomu kanalıyla Osmanlı maliyesine tamamen el koyduklarından onların İmparatorluğun gelir kaynaklarının paylaşımı ile ilgili bir sorunları yoktu. Bu ülkeleri ve bunlardan özellikle Körfez bölgesine demir atmış olan İngiltere'yi asıl çileden çıkaran bu demiryolu yapımını üstlemiş olan Almanya'nın anlaşma ile birlikte sağladığı imtiyazlardı. Buna göre demiryolu güzergahının sağına ve soluna paralel ve yol boyunca 20 kilometre genişlikteki alanlarda bulunacak olan petrol yataklarını işletme hakkı Almanlara veriliyordu. Buna daha sonra Musul petrolarını işletme imtiyazı eklendi (1).

Rusya'nın sömürgeleştirme metodu ise değişikti. Onlar bu konuda ilhakçı bir anlayışa sahiptiler. Kafkasya Rusya'nın yumuşak karnıydı. Buranın güneyinde Körfez'e kadar uzanan bölümün yutulması için uzak planlar yaparken zaman zaman kendileri gibi Ortodoks Hıristiyan olan Ermeniler'i veya Müslüman Kürtleri "kullanma" yı ihmal etmiyorlardı. Bu büyük sömürgeci güçler arasındaki paylaşım mücadeleleri ve sıcak sürtüşmelerden sonra sağlanan antantlarda taraflar temelde avantajlarını korumaya çalışırken, bölge imparatorluklarına da manevra alanları sağlıyorlardı.

Öte yandan 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıl aynı zamanda sömürge ülkelerde milliyetçi uyanışlara da sahne oluyordu. Bu uyanış, özellikle dünya teknolojik gelişmesine ayak uyduramamış, kendisi de yarı sömürge durumuna gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğunu kemiriyor ve ufalmasına sebep oluyordu. 1820'li yılların sonundaki Yunan kurtuluş mücadelesinin başarısı uyarıcı oldu. Eski düşünce sisteminin

sebepl oluyordu. 1820'li yılların sonundaki Yunan kurtuluş mücadelesinin başarısı uyarıcı oldu. Eski düşünce sisteminin değiştirilmesi ve işlemez durumdaki Yeniçeri askerlik ocağının lağvı gerekiyordu. Devlet modernleştirilmeye çalışılacak, başlıca insan kaynağı Hıristiyan sömürgelerdeki halktan sağlanan "devşirme"ler ve "Acemi Oğlanlar" olan Yeniçeri sisteminin yerine yeni bir ordu kurulacaktı. Çünkü bu kaynaklar ulusal hareketlerin zaferi ile kuruyordu.

II. Mahmut'un ünlü İslahat Hareketi Türk tarihinde ilerici bir hamle olarak kabul görürken, bunun Kürdistan'daki yan etkileri bir felaketti. Zaten Türkler'in temelde Kemalist olan yazarlarının ilerici olarak selamladıkları her Osmanlı ve Türk hamlesi, Kürdistan'daki insanlar için hep rahatsız edici ve müdahaleci etkilerle hissedilecekti. Osmanlı sultanları yaptıkları ıslahatların bedelini Kürtler'e ödetiyorlardı. Bu yüklerden bilhassa ikisi tahammül edilir cinsten değildi. Bunlar onbeş yıllık mecburi askerlik ile konulan çok ağır vergilerdi. Kararlar yürürlüğe girdiğinde Kürdistan'ın doğal toplumsal yapısı büyük yaralar almaya başladı. Kürt aşiretlerinin insan varlığı ve zenginlikleri hızla yokoluyordu. Bu durum kanlı zorunlu başkaldırılara ve katliamlara yolaçmaktaydı. 1830'larda gelişen Babanlar'ın ayaklanma hareketi, bu türdendi ve zincirleme gelişmelerle Bedirxan veya Yazdanşer ayaklanması ile devam edecekti.

1858'deki Arazi Kanunu Kürt tarihinde köşetaşdır. Osmanlı İmparatorluk yönetimi bu kanunu çıkarmak suretiyle göçebe ve ele-avuca sığmaz Kürt aşiretlerini de denetim altına almayı amaçlıyordu. Böylece hem askelik için insan kaynağı elaltında tutulacak, hem de toprağın işletilmesiyle artacak üretimden daha fazla vergi alınacaktı. Bu kanunun bir de hesaplanıp hesaplanmadığı belli olmayan yan etkisi vardı. Kürt toplumsal yapısında redikal değişiklikler oluşuyor ve merkezi İmparatorluğa asimilasyon için malzeme sağlanıyordu. Bu kanunla birlikte, Kürdistan'ın bilhassa tarıma elverişli ova yörelerinde aşiret toprakları, aşiret reisinin özel mülkiyetine geçmeye başladı. Böylece aşiret ağaları giderek Osmanlılar'ın da bol keseden bahşettikleri pašalık ünvanlarıyla feodal beylere, aşiret kaynaklı olan prenslere

dönüştü (2). "Prens" ünvanı toprakların yeni sahipleri tarafından keyifle kullanıldı. Bu yörelerde aşiret ilişkileri dejenerasyona ve kaybolmaya başlamıştı. Sonunda aşiret ilişkileri, derebeyi tarafından sadece askeri alanda faydalandığı bir kaynak olan aşiretle bağının devamı anlamında kullanılır oldu. Bu yeni beyler, eski "savaşçı lider" pozisyonlarını kaybetmişlerdi. Güçlerini, sadece sahip oldukları zenginlikten alır duruma gelmişlerdi. Kırsal alanda bu gelişmeler olurken, tarımda bir nüfus fazlası da oluşuyordu. Yeni beylerin dışladığı bu "fazla", yakın şehirlere veya uzak metropollere göçetmek zorundaydı. Detribilize olan veya bir diğer deyimle aşiret ilişkisinden kopan bu insanlar şehir kalabalığının içinde, onun gerektirdiği bir yapı kalıbına giriyorlardı. Uzak metropollere yerleşenleri ise bir iki kuşak içinde asimile olurken sömürgeci devletin nüfus tabanını genişletmekteydiler. Bu işin yan etkisi, sömürgeci devletin tabanını teşkil eden ulusun nüfusunun genişlemesi ve ulusal devlete daha yatkın hale gelmesiydi.

19.yüzyılın ikinci yarısında aşiret liderlerinin askeri liderlik niteliklerinin gerilemesi ile Kürt ulusal hareketinde yeni bir katman sahneye geldi. Bu güç, İslamiyetin sünni kesiminde, gücünü dinin iki tarikatından alan şeyhlerdi. Qadiri Tarikatı'nın kurucusu Şeyh Abdulkadir Geylani, xii. yüzyılda yaşamasına rağmen etkisi Kürt insanı arasında hala canlıdır. Bu tarikatın takipçilerinden Süleymanyeli Şeyh Said, 1908'de Türkler tafaından idam edilinceye kadar Kürt ulusal hareketinde önder rol oynadı. Oğlu Şeyh Mahmud Berzenci defalarca İngiliz ve Arap yönetimlerine kafa tutmuş, Kürt ulusal kurtuluş mücadelesinin belli bir kesitine damgasını vurmuştu.

Nakşibendilik, Kürdistan'ın sunni kesiminde Kadiri'liğin başlıca rakibidir. Çok eski bir geçmişi olan bu tarikatın yeniden kurucusu olarak; Baha al-Din Nakşibend kabul ediliyor. Bu tarikatın bilhassa Halidiye kolu bizi ilgilendiriyor. Kurucusu, 1777'de Süleymaniye'den beş mil

uzaklıktaki Baban'a bağlı Karadağ'da doğan Mevlana Halit'dir. 1808-1809 yılında Abd-Allah-ı Dihlewi'den icazet alarak Şam'a gelen Mevlana Halit buradan tarikatını yaydı. Kürdistan'daki en önemli halifeleri; Nehri'ler ve Şeyh Ali'yê Septi (Palo'lu Şeyh Said bu zatın torunu) dir. Nehri'lerden, Seyyid Ubeydullah Nehri 19. yüzyıldaki Kürt ayaklanmalarından birine damgasını vurmuştu. Bu hareket hem İran, hem de Osmalı denetimindeki Kürdistan'ı kapsıyordu.

Nehri'lerden Seyyid Taha el- Nehri, Şeyh Taceddin'e halifelik vermiş ve bu olay, Barzan aşiret liderine etkinlik için önemli bir güç ve nüfuz kaynağı olmuştu. Osmanlılar'ın Arazi Kanunu, aşiretleri yerleşik olmaya zorladığında Şeyh Taceddin'in oğlu Şeyh Abdulselam Barzani ayaklanmış ve daha sonra görüşme bahanesiyle çağrıldığı Musul'da asılmak suretiyle idam edilmişti. (3)

II. Mahmut ve diğer Osmanlı sultanları'nın Kürdistan politikaları; bir yandan kırsal alanı ayaklandırırken, öte yandan da Kürtler'i iki ana kola ayırıyordu. Birincisi, başlıca tarıma elverişli arazileri ellerinde tutan ve genellikle sömürgeci devletle ilişkilerini işbirlikçi düzeyde yürüten derebeylerinin hakim olduğu ova kesimi, ikincisi; daha ziyade aşiret reisleri ve şeyhlerin etkin olduğu, eşiret ilişkilerinin kuvvetle sürdüğü kırsal alan. Bu kesim, sömürgecilerle sürekli sürtüşme halindeydi. Yavuz Selim döneminden beri büyük bir zulüm altında inleyen Osmanlı denetiminde alevi Kürtler'i ise dışa kapalı bir savunma toplumu oluşturmuş ve seyitlerle aşiret reislerinin etkin yönetimlerinde yaşamışlardır. Bu kesimin de; 1877'de Dersim'deki bir ayaklanması çabuk söndürülmüştü.

Sultan II. Abdulhamit'in bütün politikasında olduğu gibi, Kürdistan politikasında da bariz farklılık vardı. Türk Kemalist yazarlarının "tutucu" dedikleri sultan Hamit dönemi, Kürtler'in nispeten rahat yaşadıkları bir dönemdir.

Sultan, Kürtler'deki isyan ateşini söndürmek için baskının yerini dostluk ve din kardeşliği temasının alması gerektiğini düşünüyordu. O, "Rumeli"de ve bilhassa Anadolu'da Türk ulusunu kuvvetlendirmek ve herşeyden önce içimizdeki Kürtler'i yoğurup kendimize maletmek şarttır" diyordu.(4) Bu amaçla iki teşebbüste bulunacaktı.İlkin, Kürt derebey ve ağalarının yönetiminde gayri nizami askeri birlikler oluşturdu. Hamidiye Alayları adı verilen bu kuvvet Rusya'daki Kazak birlikleri model alınarak oluşturulmuştu. Önemli komutanlarına paşalık ünvanı veren Hamidiye Alayları, içte Ermeniler'le Kürtler'in çıkardıkları karışıklıklarda kullanılacak, dışta da Rus tehlikesine karşı Kafkas cephesi'ne sürüleceklerdi. Komutanları da kendilerine verilen askeri rütbelerle övünerek padişaha daha büyük bir sadakatla bağlanacaktı.

Sultan Hamit'in ikinci teşebbüsü, ilkini İstanbul'da açtırdığı aşiret mektepleri idi. Bu mektebe Kürt derebeyleri ile ağalarının çocukları yerleştirilmişti. Amaç, bu okulda verilen eğitimle yetişen Kürt lider çocuklarını daha süratle asimile etmektir. Padişaha teşekkür borçlu olacak olan babaları ise düzene daha da bağlanacaktılar. Bazı tarihçilere göre bu çocuklar, ayrıca bir nevi rehine olarak da kullanılıyordu. Babalarını sadakata zorlayan rehinelere... Fakat asimilasyon teşebbüsleri ters tepecekti. Aşiret Mekteplerinden yetişen Kürt aydınları, muhalefet güçlerinin ön saflarındaki yerlerini alıyorlardı.(5) Aşiret mektepleri mezunları diğer okullardan yetişmiş olan unsurlarla birlikte Kürt ulusal hareketindeki üçüncü kesimi oluşturacaklardı. Kürt aydınları kesimi.

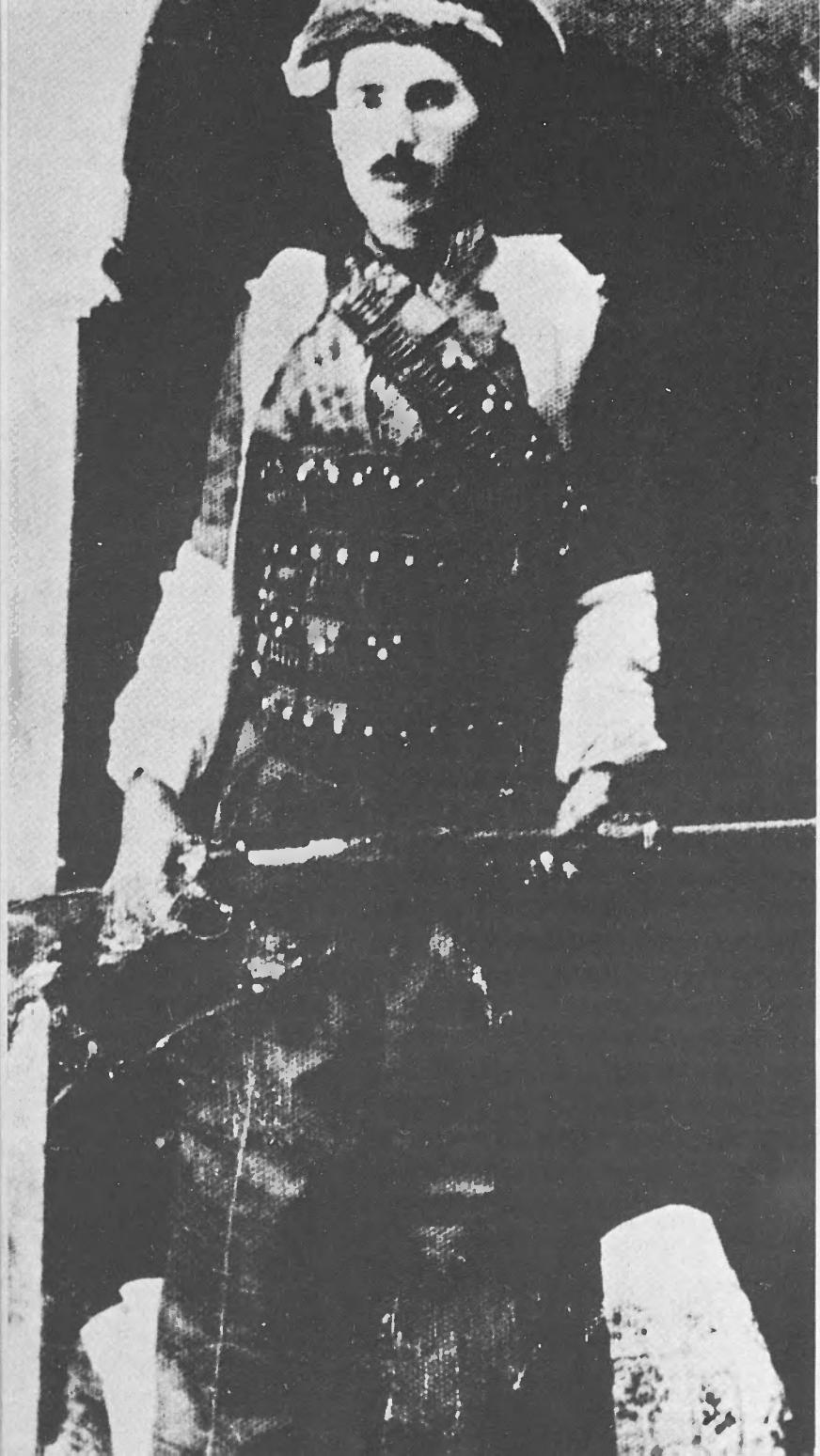
Bu kesim, imkanların elverdiği ölçüde dünyadaki gelişmelerden haberdar oluyor ve "cemiyet" denilen bir oluşumun birleştirici rolünü seziyordu. Böylece Kürt tarihinde bildiğimiz ilk devlet ve aşiret dışı örgüt olan "Kürdistan Azmi Qawi Cemiyeti" oluştu. 1900'de kurulan ve dört yıl sonra kapatılan bu cemiyetin Sultan Hamit'i sinirlendirdiği ortada. Sultan politikasını gözden geçirirken Aşiret Mekteplerinin Türklük için bir hata olduğunu anladı ve kapattı.

Öte yandan Kürdistan'daki yapısal gelişme, ulusal birliği

kıracak şekilde bir toplumsal deformasyon yaratmıştı. 1858 toprak kanunundan beri çarpıklaşan toplumsal yapının sonucudur bu deformasyon. Osmalı denetimindeki Kürdistan'da kaba hatlarıyla iki ayrı ve zıt bölge oluştu. Birinci bölge, sömürgeci devlet mekanizması ile entegre olmaya hazır derebeylerinin yönetsel ağırlığa sahip olduğu detribalize (aşiret ilişkisi çözülmüş) ova Kürdistan'ı. Pazar ekonomisine geçmeye ve dolayısıyla "kapitalizmin şafağında"ymış gibi görünen bu kesimde yaşayan Kürtlerin "uluslaşma" denilen sürece öncülük etmeleri beklenirken, aksine, bunlarda asimilasyona uğrama eğilimi ağır basıyordu. Kürdistan'da varlığını koruyan ikinci bölge ise; sömürgeci devlet mekanizmasına her an başkaldırmaya hazır, kuvvetli aşiret ilişkilerinin hakim olduğu daha ziyade dağlık alan. Bu alanda kurulu bulunan Kürt - İslam medresesinden mezun şeyh ve mollaların "aydın" rolünü üstlendiklerini de tabloya ekleyelim. Bu geleneksel aydınlar, bütün öğrenim süreçlerini aşiretlerin içinde hayat bulan bu yerel medreselerde tamamlıyordu. Dolayısıyla halkla bağları sağlamdı ve onların en fazla önem verdikleri duyguların tercümanlarıydılar.

Kürdistan ulusal hareketindeki modern eğitim görmüş aydınların İmparatorluk içi ve uluslararası politik gelişmelerden haberleri vardı ve onlar bu gelişmelerden etkilenmişlerdi. Birer kadro niteliğindeki bu insanlar,asrın başından beri gelişmiş olan bir Kürt millet bilincine sahipti. Fakat bunların bir şanssızlığı vardı, - ki bu şanssızlık Kürt ulusal hareketinin de şanssızlığıdır - o da şu;bu grup genellikle aşiret ilişkileri çözülmüş toplumsal kesimlerden geldiğinden, silahlı mücadele potansiyeli yüksek olan kırsal alanlarla bağı oldukça zayıftı. Ayrıca Kürt medresesinden mezun olan şeyh ve molla grubuyla da süreç içinde gelişen derin çelişkileri de cabası... Kürt ulusal hareketi,şehir alanındaki milliyetçi gelişmeyi, kırsal alana bağlayacak sağlam bir transmisyon kayışını bulamamanın acısını hep çekti.

Bu ön belirlemelerden sonra şimdi Barzani'in ilk yıllarına geçebiliriz.

I

Barzani'nin Çocukluğu ve 1930 Devrimleri

*"Olsaydı eğer bir ittifakımız bizim
Hep birlikte boyun eğseydik birbirimize,
Rumlar*, Araplar ve Acemler tümüyle
Hepsi uşaklık ederdi bize
O zaman dini de, devleti de tamamlardık
Ve elde ederdik bilimi de, hikmeti de."*

Ahmed-î Xanî

Barzan aşireti, Amadiya yakınlarında yaşayan ve Amadiya prenslerinin bir kolu tarafından oluşturulmuş eski ve savaşçı bir aşirettir. Aşiretin merkezi, Büyük Zap ırmağının sol kıyısında kurulmuş bulunan sarp dağlarla çevrili, alalede yoksul bir Kürt köyü olan Barzani liderlerinin Seyyid Taha (Nehri) den icazet almasından sonra dinsel bir nüfuz alanı haline gelen Barzan, bölgede sufiliğin yayıcısı bir medreseye kavuşmuştu. Buradan icazet alan mollalar bu etkiyi gün be gün genişleteceklerdi.

Geçim kaynakları kıt olan Barzan'lılar, bunu sağlamak için sık sık çevre aşiretlerle kavgalara girmek zorunda kalıyor, her zafer onlara bir dahaki sefere kadar ek geçim imkanları sağlıyordu. Onlar " erkek kılıçtan geçmek için doğmuştur" diyen eski Kürt atasözüne uygun olarak yaşamaktaydılar. Türkler'le, İranlılar'la, Araplar'la, komşu Kürt aşiretleriyle savaştıkları, onların başlıca mesleği idi.(1)

* Rumlar: Osmanlılar anlamına kullanılmış.

I. Most of Iranian and Iraqi Kurdistan, indicating Main Tribal Areas

İran ve Irak Kürdistan'ındaki temel aşiretler.
 Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler.

Mustafa Barzani'nin doğmundan önce dedesi I. Abdus-selam, Osmanlı'ların mecburi iskanına ve zorla askere almalarına karşı ayaklanmış, görüşmelere gittiği Musul'da asılmıştı. Bu sömürgecilerin eski bir huyudur. Görüşme bahanesiyle ele geçirdikleri liderleri yoketmeleri yeni değildi ve maalesef Kürt liderleri çok defa bu tuzağa düşmüşlerdi. İşte Simko, işte Seyid Rıza Dersimi ... Barzani'nin hayat çizgisi ise, onu daha henüz dokuz aylık bir bebekken hapis-haneyeye sürüklemişti. Kendisinden diliyorum:

"Ben dokuz aylıktım, yıl herhalde 1903-1904 olsa gerek. O tarihlerde herkes kendi kaba kuvveti sayesinde ayakta durabiliyordu. İşte bir gün böyle bir karışıklığın içinde sebebini hala ihtiyarlardan öğrenemediğim feci bir olay vukubuldu. Çoğu Kürtler'den müteşekkil olan Hamidiye Alaylarından bir grup gelip bizim köyü basmış.İşte annenin hikayesi böyle bir günde başlar. Ben henüz 9 aylık iken bizim köye yapılan baskında ailenin birçok erkeği öldürülmüş, kadınlar süngülenmiş, yüzlerce çocuk yetim bırakılmış, mallar yağma edilmiş, köy bir yangın yeri haline getirilmiş, geri kalanlar ise dağ bayır demeden atlı askerler tarafından ta Diyarbakır'a kadar sürülmüş. Diyarbakır'da bütün ailemizle birlikte bizi Diyarbakır hapishanesine atmışlar... İşte iki yaşına kadar ben Diyarbakır hapishanesinde büyüdüm. Elbette ki o günleri hiçbir şekilde hatırlamam...Yalnız hapishane hayatı annem için, babam için, kardeşlerim için oldukça acıklı günlerle geçmiş, aç, susuz, perişan bir şekilde bütün ailemiz en acı günleri orada yaşamış. Bir buçuk yıl sonra durum Bab-ı Ali tarafından öğreniliyor ve bizim masum olduğumuz anlaşılıyor da sultan bizim tahliyemizi istiyor." (2)

Barzan aşireti serbest bırakıldıktan sonra doğrudan eski topraklara değil de sürgüne gönderilmişti. Aşiret bin bir meşakkatten sonra yeni sürgün yeri olan Süleymaniye, Erbil ve Kerkük yöresine bir yılda varabildi. Üstelik dağlardaki her hadiseden sorumlu tutulup taciz edilerek. Bu sıralarda Barzani'nin babası Şeyh Muhmamed ölmüş onun yerine II. Ab-

dusselam geçmişti. Bu yeni devir Barzan aşiretinin adını duyurduğu bir dönem olacaktı. Abdusselam, tez elden hem bölgenin dini önderi, hem de ulusal meselede de bir lider durumuna geldi. O zamana kadar Barzan aşireti ile bağları olmayan Şerwani, Dolomeri, Mizuri, Beroji, Nizari, Kerdi ve Herkiyê Bineci aşiretleri de bu savaşı aşiretle kaderini birleştirdi. Zaten 750 aileden oluşurken bile düşmandan saygı gören Barzan aşireti bu katılımlarla bölgede belirleyici bir rol oynamaya başladı.

Şeyh Abdusselam, aşiretini içten yeni bir düzenlemeye tabi tutmuş, bölgeyi mamur hale getirmişti. Aşirette mülkiyeti yasaklanan topraklar bütün çiftçilere dağıtılmış, başlık ve zorla evlilik tarihe karıştırılmıştı. Yeni düzen İslam adaleti ve eşitlik prensipleri üzerinde inşa edildi. Bu işleri yürütmek için her köyde komiteler oluşturuldu. Köy genel kurullarının toplanması ve ibadet için her köyde bir cami inşa edildi.(3) Şeyh Abdusselam devri bunun dışında ulusal ihtilalcı önderlik çalışmalarının da yürütüldüğü bir dönemdi. Bunun için kendi aşiretinin tek başına yetersiz olduğu ortadaydı. Diğer aşiretlerle uzlaşma gereği vardı. Abdülhamit'in Hamidiye Alayları'nın aşiretlere nefes aldırmadığı 1906 sonrası, çeşitli kaynaşmalara, huzursuzluklara ve bireysel başkaldırlara yolaçıyordu. Abdusselam bu huzursuzluğun kaynağını Osmanlı zorbalığından ve ümetçiliği terkedip milli devlete dönüşme sürecindeki İmparatorluk yöneticisi Türkçüler'in asimilasyoncu eğiliminden aldığı farkındaydı. Önlemleri müzakere etmek için aşiret reisleri ve şeyhlerle sıkı görüşmeler yürüttü.(4) Kara bulutlar dolaşmaya başlamıştı bile.

1907 baharında durum daha da kötüleşti. Baskılar, Kürtler'in tahammül sınırlarını aşmıştı. Aşiret liderleri, köklü ailelerin reisleri ve şeyhler toplanıp görüşme lüzumunu hissettiler. Toplantı için yer olarak Şeyh Nur Muhammed Brifkani'nin evi seçilmişti. Bu toplantıya Abdusselam Barzani de katıldı. Kürdistan'daki durum enine

boyuna tartışılıyordu. Sonuçta, Bab-ı Ali denilen Osmanlı yönetim merkezine bir telgraf çekilmesi kararlaştırıldı. Telgrafta;

- 1- Kürt dilinin bütün Kürt bölgelerinde resmi dil olması;
- 2- Öğrenim dilinin kürtçe olması;
- 3- Kürdistan'daki yönetici ve memurların Kürt olması;
- 4- Devletin resmi dini İslam olduğundan İslam hukukunun uygulanması;
- 5- Vergi sisteminin olduğu gibi muhafazası, ancak toplanan paranın Kürdistan'da okul ve yol yapımı için kullanması (5) isteniyordu.

Butün bunlar olurken cadı kazanı da artık kaynamaktaydı. Osmanlı ordusu ve Hamidiye Alayları müştereken köyleri basmaya, harmanları yakmaya, kabileleri yağmalamaya ve katliamlara başlamıştı bile. Resmi makamlarda dedikodunun bini bir paraydı. Onlar da üst üste telgraflar çekiyor ve yönetimi Kürtler'in "niyetleri" konusunda "uyarıyorlardı." Kürtler'in taleplerini içeren telgrafın da İstanbul Hakimlerinin eline geçmesi, bunların "ikna" olmasına yetmişti. telgraf bir "başkaldırı ilanı" olarak kabul gördü ve genel seferberlik ilan edildi.

Olay ulusalı ve bazı asgari hak taleplerinden başka bir anlama gelmiyordu. Bunun için ulusal mücadelede yer alan Kürt aydınlarına da uluştırılması gerekiyordu. Şeyh Abussem bu teklifi getirdiğinde itirazlarla karşılaştı. Kürtler'in, başlarına gelecek belaların arifesinde bile iç çelişkileri ön plana çıkarmaktan geri durmayacakları kesindi. İlk defa olmak üzere İstanbul'daki aydınlar, mahalli medrese aydınları ile birleşme fırsatı elde edeceklerdi, ama buna itiraz ediliyordu. Şeyh Abdusselam herşeye rağmen ikisi de kendi imzasıyla çekilen telgraflardan birini Bab-ı Ali' ye diğerini de Kürt aydınlarından Seyyid Abdulkadir, Emin Ali Bedirxan ve Süleymaniyeli Şerif Paşa'ya gönderdi. Telgraf bu çevrelerde saygıyla karışık heyecan uyandıracaktı. (6-7)

Osmalı yönetimi, Kürtler'in Rusya'dan yardım istediği

iddiasındaydı. Rusların böyle bir yardımı vermeyi kabul ettikleri şayiası da döne dolaşa İstanbul'a gitmiş ve doğrusu yöneticileri büyük bir telaş sarmıştı. Ama Kürdistan'a Osmanlı genel saldırısı başlayıp bitinceye kadar Ruslar'dan bir tabanca dahi ulaşmayacaktı. Öte yandan Osmanlılar ordularının başına Dağıstan'lı Muhammed Fazıl Paşa'yı getirmişlerdi. Paşa vakit geçirmeden saldırdı. Ordusunun ilk hedefi Barzan'dı. Wıgram'ın kaydetiğine göre, savaşın asıl müsebbibi S. Paşa ve Musul vilayetinin yönetimini elinde tutan çete idi. Bu çete Abdusselam Barzani'nin nüfuz alanında bulunan bazı köyleri kendi soygun mekanizmalarına katmaya çalışırken, Şeyh buna karşı duruyordu. Rusya'dan yardım uydurmasının da bu çetenin işi olduğu, bunun Bab-i Ali'yi teşvike yettiği görüşündeydi yazar.(8) Seferberlik ilanı, sevkedilen kuvvetin miktarına rağmen Rusya'dan hiçbir zaman ses çıkmaması yazara hak verir cinstendi.

Telgrafa, Osmanlılar'ın genel bir taaruzla cevap vermesi anlamsızdı ama olan olmuştu. Şeyh Abdusselam direnme kararı aldı. İki ay süren savaş boyunca Barzani'ler düşmana ağır kayıplar verdiriyordu. Birifkan toplantısına katılanlar, telgrafın sorumluluğunu taşıyacaklarına dair ettikleri namus yeminini unutmuş; kimisi susarken, kimisi düşmanla işbirliğini seçmişti. Barzani'ler yalnız kalmış ve direnişleri kırılma noktasına gelmişti. Sonunda Şeyh Abdusselam kuvvetlerini Tiyani'ye, Asuri lideri Mar Şemun'un yanına çekme kararı aldı.(9) Fazıl Paşa'nın ordusu savunmasız kalan Kürt köylerine girmiş, her yeri yakıp yıkıyordu. Mustafa Barzani bu defa üç yaşında iken yine annesiyle birlikte Musul hapishanesini boyladı. Bu ikinci hapishane çilesi 1909'daki İttihat ve Terakki iktidarına kadar sürdü. Aynı yıl, Abdusselam Barzani ile yönetim arasında varılan anlaşma ve çıkarılan af sonucu hapisten kurtuldular. Bundan sonra Esat Paşa, 12. Alay komutanı sıfatıyla Musul valisini görevden aldı, mıntıka ile ilgili yetkileri kendisi kullanmaya başladı.

Barış Kürdistan'da her zaman geçici bir nefes alma dönemidir. Ya İmparatorlukta iktidar değişmiştir; yerleşmek için zamana ihtiyaç vardır, ya ordular bitkin düşmüştür ya da bir dış macera için ortalıkta kara bulutlar dolaşmaktadır. Böyle anlarda merkezi hükümet nefes almaya muhtaçtır ve Kürt insanına iyi davranacaktır. İttihatçılar da bu genel kuralın dışında değillerdi. Önce iktidarlarını sağlamlaştırdılar, sonra da zaten çoraklaşmış olan top raklarında aç ve sefil bir hayat süren Barzan bölgesine, gide-rek bütün Kürdistan'a yüklenmeye başladılar. Yıllarca itilip kakılmış olan bu insanları sıtma, tifo, ve ishal kırıp geçiriyordu. Ne yiyecekleri vardı, ne paraları, ne giyecekleri vardı, ne de çarıkları... Yazın güneşinde, kışın soğukunda açlıktan kıvranan insanlar Barzan köyünü dolduruyordu. (10) Osmanlılar, Traplusgarp'ta, Balkanlar'da savaşlara tutuşmuşken, bu aç insanları asker olarak kullanmak için adeta avlıyor ve Minorski'nin dediği gibi onları cepheden bir daha geri dönmeyecekleri mevzilere yerleştiriyorlardı.

Hastalığı ve açlığı kovalayan savaşlardı bunlar. Durma-dan Kürt köylerinden, kasabalarından asker ve para istiyor-lardı. Bir insan var olan bir şeyini verebilir, olmayanı elbette veremezdi. İşte durmadan harap olan Barzan köyü ona Osmalı İmparatorluğunun istediği parayı, istediği askeri ve-remez hale geldi.(11) Bu sırada zorba bir Kürt olan Süleyman Nazif, İttihatçılar tarafından Musul valiliğine ge-tirilmişti. Bu zorba, 1913 yılında mıntıkaya çok sayıda asker sevk ederek Şeyh Abdusselam'ı yakalamak istedi. Şeyh Ab-dusselam direnmedi, ama teslim de olmadı. Mıntıkayı terke-derek İran denetim alanına çekildi. Orada Seyyid Taha Nehri'nin misafiri oldu. seyyid Taha'nın evi Urmiye Gölü yakınındaki Racan köyündeydi. Şayanı hayrettir ki, bu olay-dan 70 yıl sonra aynı yerde KDP (1979) polit bürosunu kurdu. (12-13)

Şeyh Abdusselam bu esnada Sımko'yu (İsmail Ağa'yê Şıkakan) ziyaret etti. Bazı kaynaklara göre oradan Tiflis'e gi-derek Çarın temsilcileri ile görüştüler. Onlardan Osmanlı'lara karşı mücadelelerinde yardımın kendisini

değilde "vaadini" aldılar. Şeyh dönüşte Sımko'dan ayrılarak Genegecin köyü sahibi Sofu İbrahim'in misafiri oldu. Bu sofu Şeyh Abdusselam'ın başına konan ödülü biliyordu. Onu uyuttuktan sonra, düzenbazca bir oyunla gece yakalaya-
rak Süleyman Nazif'e teslim etti.(14) Şeyh Abdusselam
şeklen yargıladı ve idama mahkum edildi. Hiç bir itiraza
meydan vermemek için derhal darağaçları kurulmuştu.
Olayı çocuk yaşta seyreden Mustafa Barzani anlatıyor:

" O günü gayet iyi hatırlıyorum. Oldukça yakıcı bir sıcak
vardı. Musul alav alev yanıyordu adeta. Büyük bir kalabalık
ağabeyimle birlikte asılanların bulunduğu yere akın ediyord-
du. Biz önceleri kaçmıştık. Dağa bayıra doğru kaçmıştık.
Ancak o gün ben birkaç arkadaşımınla gizli gizli kalabalığa
karıştım ve ağabeyimin asılı cesedini görmeye gittik. O tarih-
lerde Süleyman Nazif'in böyle bir şey yapacağına kimse ihti-
mal vermiyordu. Bab-ı Ali'nin tastik etmediği bir idam
kararını vali nasıl infaz edebilirdi? Böyle bir adaletsizlik
karşısında halk ne yapardı? Hatta bizzat padişah acaba
Süleyman Nazif'i asmaz mıydı?

.....
O tarihlerde henüz 10-12 yaşlarındaydım. Hürriyetin
manasını, adaletsizliğin anlamını kavramamıştım. So-
kaklarda şarkı gibi dinlediğimiz hürriyet, adalet, musavat,
uhuvvet prensiplerinin sadece kulakları tırmalayan kelime-
lerini ezberlemiştik. Biz bu kelimeleri bir şarkı biliyorduk.
Nitekim sokaklarda da şarkı söyler gibi bu kelimeleri telaffuz
ediyorduk. Oysa o tarihlerde de hürriyet kelimesi altında in-
sanların hürriyeti elinden alınıyor, adalet kelimesi altında
insanlar gelişi güzel asılıyor, müsavvat kelimesi altında da
bir zümre korunuyor, bir zümre de hapisanelerde
sürünüyor, hele uhuvet (kardeşlik) kelimesi altında kardeş
kardeşi öldürüyordu. İşte benim yaşadığım ortam buydu. Bu
ortamda gözlerimi açtım. Bu ortamda annemin sütünü ha-
pishane zindanlarında emdim. Bu ortamda büyük
ağabeyimin sallanan cesedini Musul kapısında seyrettim."
(15)

Mesut Barzani'ye göre hükmün infaz edildiği tarih 14.12.1914'tu. Fakat Barzani'in anlattığı büyük sıcaklık yaz aylarını gösteriyor ve muhtemelen 1915 yazıdır. Zaten bazı kaynaklar bu tarih üzerinde birleşiyor. Aynı tarihlerde, daha kuzeyde Bitlis'te Molla Selim ve arkadaşları da ayaklanmış, onlar da yakalanıp Bitlis'te idam edilmişlerdi. Barzani, devam ediyor:

"Ben bir katırın sırtında, hep ağabeyimi düşünüyordum. Onun asılı cesedi gözümün önünden gitmiyordu. O küçük aklımda 'insan haksız yere asılmaktansa, dağlarda, ormanlarda, kurtlar tarafından parçalansın daha iyidir ' diyordum ve o anda hiçbir şekilde bir daha hapishaneye girmemeye yemin ettim. Ölecektim, parçalanacaktım, kaçacaktım, fakat zindanlara düşmüyecektim ve böyle gaddar bir valinin elinde can vermiyecektim.

Hayata bu felsefe ile başladım. Ölüm var, fakat teslim olmak yok! Ölüm var, fakat hapishaneye girmek yok! Bunun da artık bir tek çaresi vardı, dağlarda kalmak."(16)

Şeyh Abdusselam ve üç arkadaşının idamını seyretmek Barzani'yi birden bire yaşlandırmış, onu, ailesi, aşireti ve giderek milleti ile daha yakından ilgilenmeye itmmişti. Ailenin ve aşiretin yönetimini 18 yaşında ele alan Şeyh Ahmet, Faris Axa'ye Zibari'nin kızıyla evlenerek bölgedeki gücünü sağlamlaştırdı. Barzan şeyhleri artık ister istemez millî meselede önder bir roldeydiler. Bundan dolayı Kürt liderleriyle haberleşiyor ve bilgi alışverişinde bulunuyordu.

1914'te Osmanlı'lar, Almanlar lehine dünya savaşına girdiklerinde muhalif seslere tahammülleri kalmamıştı. 1912 de kurulan Kürt Hêvî Gençlik Cemiyeti ve yayın organı Hetavê Kurd Mecmuası kapatıldı, üyelerinin önemli bir bölümü yakalanarak askere gönderildi. Örgüt yeraltına ine-

mediği için dağıldı. savaş esnasında Kürdistan'ın Osmanlı egemenlik alanındaki parçasında "İstihlasi Kürdistan" (Kürdistan'ın kurtuluşu) ve İran parçasında "Cihandani cemiyeti" (dünya görüşü) kuruldu. Bu örgütler yurtsever unsurları toparlama amacıyla idi.(17) Güya büyük savaştan istifade edeceklerdi, ama lafta kaldı.

Gelişen büyük savaşın yükü ağırlıklı olarak Kürdistan'ın sırtındaydı. Osmanlı yönetimi zorla asker ve bac toplayarak Kürtler'i gerçekten takatsız bırakmıştı. 1915 yılının 24 Nisan günü Osmanlı Dahiliye Nazırı Talat Bey, Ermeniler'in yurtlarından alınarak Suriye'deki Dêrê Sor şehrine nakillerini emrettiğinde büyük bir katliamın işaretlerini de vermişti. İstanbul'daki Ermeni Cemiyeti'ni toptan tutuklattı. Mahalli yöneticiler, her Ermeni kellesini getirene 25 kuruş vaad edince iş zıvanadan çıktı. Kürdistan büyük bir kan gölüne döndü. Kısa süre içinde 600.000 Kürt ve 1,5 milyon Ermeni hayatını kaybetti. Bu arada Kürt topluluğundan 700.000 kişi de yerinden yurdundan sökülerek Türkler'in çoğunlukta oldukları Kırşehir, Nevşehir, Konya ve Ankara civarına yerleştirildi. Ülke önemli ölçüde boşalmış, Ermeniler'in kitlesel olarak yokedildikleri Erzurum ve Kars gibi yerlere geniş bir Türk kitlesi yerleştirilmişti. Oyun iyi oynanmıştı doğrusu!

Savaşın kendisi kadar sonuçları da Kürdistan için acı oldu. 1918 yılına gelindiğinde ve sonrasında Kürtler ülkelerinin 1639'dan sonraki ikinci bölünmüş durumuyla karşılaştılar. Suriye'ye eklenen Kürdistan'ın **El-Cezire** adı verilen bölgesi ile Çiyayê Kurdan Fransız egemenliğine geçmişti. Fransızlar sömürgelerinde "ağrısız" kalmak için hep mahalli çelişkileri kullanırlar. Suriye'de de öyle yapmışlardı. Güneydeki Şamaran aşiretini teşvik ederek kuzeye doğru Kürt topraklarını işgal ettiriyor ve nüfusca azınlığa düşen Kürtlerle Araplar arasındaki çelişkiden kendi egemenliklerini sürdürme yönünde istifade ediyorlardı.

İrak'a kattıkları Kürt **mezopotamya'sının** zengin petrol alanlarına yerleşen İngilizler ise tutunmak için değişik bir yol izliyorlardı. Onlar, Kürdistan ve Arap bölgesindeki aşiret liderleri, şeyhler ve etkin ailelerle iyi ilişkiler kurmak sure-

tiyle kendilerine yöresel iktidarların yollarını açıyorlardı. İngilizler Kürdistan'ı daha iyi yönetmek için "aşiret kanunu" adı altında bir de kanun çıkardılar. Bu kanun Kürdistan'ın aşiret insanı ve miskinleri ile güneyin topraksız Arap yerlilerine çok cazip gelmişti.(18) Öte yandan genişleyen İngiliz tahrikleri tıpkı Suriye'deki Fransız işgal bölgesinde olduğu gibi, Arap yerlilerle Kürt ağa, şeyh ve beylerini karşı karşıya getirdi. Tabii durum Kürt köylülerini de ilgilendiriyordu. Zaten Arapların öteden beri develerinin çöktüğü yeri vatanları sayma gibi bir huyları vardı. Bu karışıklıklarda majestelerinin askerleri hep düzen sağlamaya çalışan masumlar olarak boy veriyor ve durumdan kendi çıkarları açısından yarar sağlıyorlardı.

İngilizler, bir yandan bunları yaparken, öte yandan Kürtler'e bağımsızlık umutları vermekten de geri durmuyorlardı. **Sykes-Picot**, **Sevres** hep bu umutları kamçılayan "paçavra kağıt" parçalıyorlardı . (19)

İngiliz ajanları savaştan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra Kürdistan'da geniş bir faaliyet sergilemişlerdi. Siyasi subay, idari müşavir, mühendis ve özel ordu şefi kisvesi altında yürütüyorlardı işlerini. Bunlardan **Binbaşı Soane** 1902'den beri Kürdistan'daydı. Bu zat Kürt dilini lehçelerine varana dek biliyordu. **Neel**, **Leeds**, **Jardine**, **Edmons** ve **Elphinston** bu ajanların en iyi bilinenlerinden. Kürdistan'da bir yol inşa eden ve klasikleşmiş bir de kitap yazan **Hamilton** adındaki yeni Zelandalı mühendisin bu yolu hala kendi adıyla anılıyor.(20) Tabii ki İngilizler'in Kürdistan'ı kontrolü içindi bu yol.

Ortadoğu'da bir Yahudi Devletin kuruluşuna imkan tanıyan 9 Kasım 1971 tarihli **Balfour** deklarasyonunu imzalayan Fransa ve Britanya imparatorluğu daha sonra ortak bir de bildiri yayınladı. Bu bildiri ile; "yegane gayeleri"nin "Türkler'ce bunca zamandan beri ezilen halkların tam ve mutlak kurtuluşları ve otoritelerini yerli ahalinin hür tercihi ve inisiyatifinden alan milli hükümet ve idarelerin kurul-

ması" olduğunu 8 Kasım 1918'de ilan ettiler. İşte bu teşviklerin sonucunda Süleymaniye'li Şeyh Said'in oğlu Şeyh mahmud Berzenci liderliğindeki Hamawend şefleri ve Süleymaniye ileri gelenleri Kerkük'ü işgal eden İngilizler'i, himayelerinde bir geçici hükümet kurmak için iknaya çalışıyorlardı.(21) Şeyh Mahmud,1850'lerden beri bölgede liderlik pozisyonuna sahip bir aileden gelmekteydi. Babası 1908'de ayaklandığı için idam edilmişti. Yaşadığı şehir olan Süleymaniye Kürt milliyetçiliğinin önemli mekezlerinden biriydi.

İngilizler'in Irak'ta adalet dağıtmak, eziyet çeken sömürge ülke halklarına yardım etmek gibi bir sorunları yoktu. Onlar için önemli olan bu bölgedeki petrol kaynaklarının emniyetiydi. Bundan dolayı kuvvetli iktidarlar yerine kontrol edebilecekleri kadar zayıf hükümetler istiyorlardı. Ama Kürtler bağımsızlık için bastırıyorlardı. Bu hayra alamet değildi. Onlardaki bu kuvvetli bağımsızlık arzusunu gören İngilizler'in Irak genel valisi sivil komiser Sir Arnold Vilson, Kürt aşiret liderlerini bir araya toplayarak ne istediklerini sordu. Bu, İngilizler açısından iyi bir taktikti. Çünkü tüm Kürt aşiret liderlerinin aynı talebi destekledikleri görülür şey değildi. Aksine birinin ak dediğine diğerinin kara demesi tamamen olağandı. Bu toplantıda da öyle oldu. Kerkük ve civarındaki büyük toprak ağaları Şeyh Mahmud'u istemediklerini bildirdiler. Toplantı aşure çorbası gibiydi ve her kafadan bir ses çıkıyordu. İşin zıvanadan çıktığını, özerkliğin tehlikeye girdiğini gören Şeyh Mahmud hemen harekete geçti. Berzenci, 40 aşiret liderinden kendi talepleri doğrultusunda imza toplayarak **Vilson'a** muracaatta bulundu ve İngiltere'ye bağlı bir Kürt devleti kurmak istediklerini bildirdi. Bu talep Vilson tarafından kabul edilmişti ama uygulamaya geçmek için acelesi yoktu.

İngilizler daha sonra bölgeye **Major Noel'i** sorumlu tayin ettiler. Noel, İngilizler'in bölgedeki işgal hareketini genişletiyordu. Kürt lideri Şeyh Mahmud ise, pek kimseyi tatmin etmemiştir. Zaten Kürtler'in birbirlerinin önderliğinden tatmin olmak gibi bir huyları yoktu.

Kürdistan'da arkasında üç kişi bulan herkes doğal bir liderdir. Noel'in yerine Süleymaniye sorumlusu olan **Soane** bu Kürt vilayetinde bazı değişikliklere girişmeye teşebbüs etti ve işte o zaman kıyamet koptu. Kürtlerin şiddetli itirazları, İngilizlerin kuvvet kullanmasına yol açınca, Şeyh Mahmud direnme kararı aldı.(22) İngilizler'le kapışma başlayınca Şeyh Mahmud tüm Kürdistan'a birlik çağrılarını ulaştırdı. Lenin'e mektup yazarak yardım istedi. Ama bu mektup hiç yazılmamış gibi muamele görecekti, yani cevaplandırılmayacaktı. Aşiretlere yapılan çağrıya ise, olumsuzundan olumsuzuna çeşitli cevaplar geliyordu. Bunlardan Şeyh Ahmed liderliğindeki Barzaniler çağrıya olumlu cevap verdiler. Şey Ahmed ayrıca diğer Bahdinan aşiretlerini de Berzenci hareketini desteklemeye çağırdı. Mustafa Barzani komutasındaki bir kuvvet Dolê-Piyaw mıntikasına, bir başka güç de Balek yoluna gönderildi. Süleymaniye'ye doğru ilerlerken her iki Barzan birliği de birçok İngiliz pususuna düştü. Daha henüz tecrubesizlik vardı. Barzaniler Süleymaniye civarına vardıklarında ayaklanma artık bastırılmış, Şeyh Mahmud İngilizler'in eline yaralı olarak geçmişti.(23) "Majesteleri"nin hükümeti Berzenci'ye yardım eden aşiretleri cezalandırma eğilimindeydi. İlk olarak Barzan'a göz dikilmişti. Orayı boşaltacak, yerlerine Asurileri yerleştireceklerdi. Ama her ne olduysa bundan "şimdilik" vazgeçtiler.

Barzan aşiret liderlerinin her yurtsever harekate katkıda bulunmaya başlamaları isimlerinin her yere ulaşmasına yolaçtı. Durum İstanbul'daki Kürt liderlerinin de dikkatini çekmiş, onları heyecanlandırıyordu. Bunlardan Nehriler'in soyundan gelen Seyyid Abdulkadir ve Şeyh Abdurrahman Şırnaki, Şeyh Ahmed Barzani'ye bir mektup gönderdiler. Mektuplarında Şeyh Ahmed'ın Şeyh Abdusselam'dan devraldığı Kürt liderliği geleneğini sürdürmesini istediler. O ise İstanbul'da bir örgütlenme düzeyi tutturabilen ve Nehri'nin soyundan gelen Seyyid Abdulkadir'in bu mevkiye daha yatkın olduğunu cevaben bildirecekti. Onların bir direkt görüşme istekleri de vardı. Bunun üzerine Şeyh Ahmed, Mustafa Barzani'yi Muş'a kadar göndererek Seyyid

Abdulkadir ve Şeyh Sait ile görüşürdü.(24) Ama bu diyalog çok zayıftı, devam ettirilmeyince sonuçsuz kaldı.

1920'de Arap milliyetçileri baskıya başlamış ve bağımsız "Arap Irak" tezini kabul ettirmiş gibi görünüyordu. Çanlar çalmaya başlamıştı ve Kürdistan'ın fiili yutulmuşu kapıdaydı. Kürt ileri gelenlerinin Malatya yakınındaki **Kahta**'da birlik için yaptıkları toplantı müttefikler tarafından dağıtılınca liderler yeni bir bekleme dönemine girdiler. Oysa aynı müttefikler, Mustafa Kemal'in paralel toplantılarına ses çıkarmamayı tercih etmişlerdi. Hatta Kürt toplantısı dağıtılırken Kemal'a bağlı kuvvetlerden yardım bile aldılar. Kürt liderler birlik için kuvvetli adımlar atacaklarına, birbirleriyle boğuşuyorlardı. **Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası ve Kürt Teşkilatı İctimaiye Cemiyeti** gibi aydın örgütlenmeleri kırsal alanlarla doğru dürüst diyaloga gireceklerine birbirleriyle mücadeleyi tercih etmişlerdi. Böylece uluslararası ilişkilerde belirleyici olanın kaba kuvvet olduğu esprisi hayata geçirilmiyordu. İşte bu boşluğu kurulmakta olan Arap Irak'ta milliyetçi Araplar ve Mustafa Kemal Osmanlı'sında Türk milliyetçi akımları doldurdu. Oluşacak olan devletler bu güçlerin taleplerinin ifadesi olacaktı.

Arap milliyetçilerinin Irak'ın bağımsızlığıyla ilgili kaba-
ran iştahları kısa bir süre için de olsa kursaklarında kalmıştı. Çünkü kendisini dayatan Musul meselesinde Milliyetler Cemiyeti Konseyi 16 Aralık 1925'te Türkiye-İrak sınır hatını çiziyor ve Irak'ı 25 yıl İngiliz mandasında bırakıyordu. Bu karara göre, idari mekanizmada Kürdistan'da adalet , eğitim gibi işler Kürtler'e bırakılacak, Kürtçe resmi dil olacaktı. 1926 şubatında Irak başbakanı Bağdat parlamentosunda arslanlar gibi kükrüyordu " Kürtler'e haklarını vermeliyiz. Kendi dilleri onların resmi dilleri olmalı ve çocukları okullarda bu dili öğrenmelidir" diyordu.(25) Diyordu ama hepsi o kadar!

Şimdi yeniden Kürdistan'da bıraktığımız yere donelim. Irak'ta genel valiliğe Vilson'un yerine getirilen Sir Percy

Cox, Sevr'in öngördüğü seçim yerine bir başka plan yürürlüğe koymuştu. Kendi deyimleriyle "plan Kürt topluma Sevr anlaşmasınınca tanınan korunma hakkını hesaba katmıyordu. Kahire konferansındaki kararlara uygun olarak, konferanstan döner dönmez, İngiliz mandası altındaki topraklar ve Irak Devleti'ne dahil bölgelerin Kürtlerinin istemlerini belirlemeye koyuldum. Hemen 6 Mayıs 1921'de, bu konuda bir genelge hazırladım ve bu, müşavirimce Musul, Kerkük ve Süleymaniye kesimlerine dağıtıldı. Bana gelen haberlerden, bu bölgelerde Kürtler arasında fikir ayrılıklarının olduğu ve kendi çıkarıları açısından. Irak'ta ekonomi ve sanayinin iplerinin Bağdat'ın elinde kalmasından endişe duydukları anlaşılıyordu. Hayal kırıklığına uğrayacaklarına kani idiler. Binaenaleyh, Süleymaniye bölgesi Irak kralının seçimine katılmamaya karar verdi. Kerkük'te de Emir'in adaylığı rededilmişti ve Kürtler kendi ırklarından bir hükümet istiyorlardı. Son çare olarak bana, kesin bir kararın verilmesi için bir senelik bir mühlet isteyen bir dilekçe sunuldu. Süleymaniye ve Kerkük dışındaki bütün livaların delegasyonlarının ve bütün cemaatların temsilcilerinin huzurunda Emir Faysal'ı Irak kralı ilan ettim ve akabinde, Britanya majestelerinin hükümetince tanındıklarını bildirdim." diyordu.(26) Bu Cox demokrasisiydi ve Sykes-Picot çok geride kalmıştı. Faysal, 23 Ağustos'de bir taç giymişti... ve Kürtler fikir birliğinin zeminini arıyorlardı!..

Eylül 1922'de Şeyh Mahmud tekrar Süleymaniye'ye dönebildiğinde bütün bunlar bir yıl önceki olaylardı. O'nun döner dönmez majesterlerinin kararlarına misilleme olarak kendisini Kürdistan kralı ilan etmesi beyhude bir çabaydı artık; İngilizler'e direnmesi RAF'ın (Kraliyet hava kuvvetlerinin) Kürdistan'a ateş kusmasından başka bir işe yaramamış, en nihayetinde 24 Mayıs 1924'te çekilmek zorunda kaldığı Pencwin'de 1930'a kadar kalmıştı. Kısaca Kürtler 1914'ten beri hazırlıksız yakalandıkları bir diğer savaşın içindeydiler. 3000 yıllık özgür vatan mücadelelerini olumlu bir şekilde noktalandıracakları fırsat ayaklarına kadar gelmişken, organize bir güç haline gelmemeleri, bir liderlik

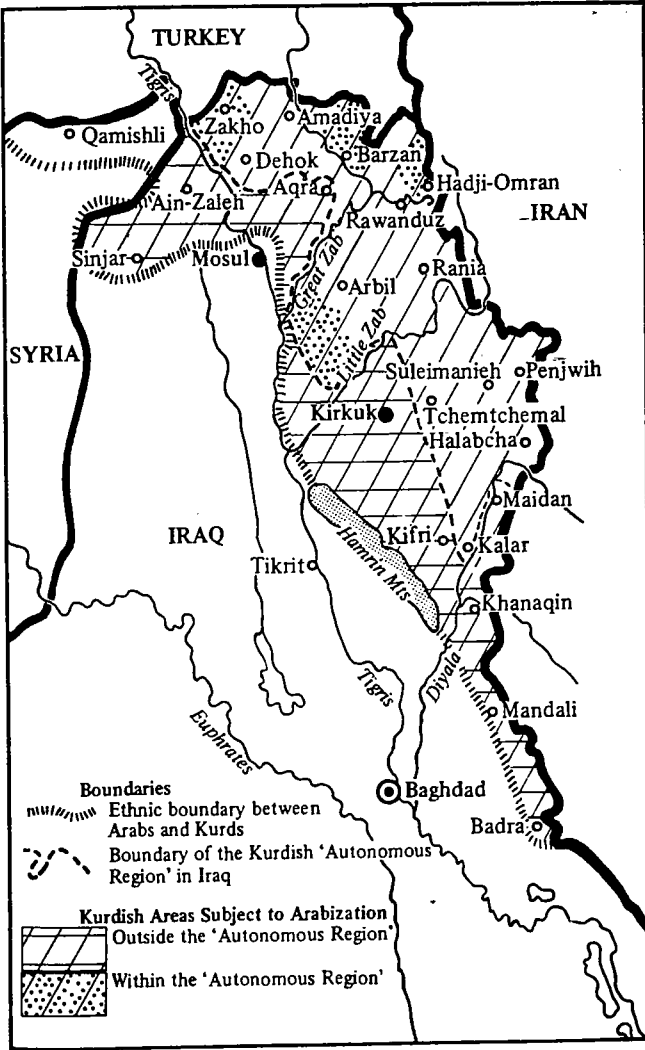
kurumu oluşturmamaları, onları büyük güçlerin gönüllerinin dilediği gibi böldüğü bir konuma getirmişti.

Şu bölünmüş çabalara şöyle bir bakın; sadece 1919-1922 arasını alalım. Sivas dolaylarında Koçgiri ayaklanması, Malatya dolaylarında kıpırdanmalar, Kahta toplantısı, Şırnak civarında (Axayê Sor) Abdurrahman Axa Şırnaqi'nin ayaklanması; 1920, 12 Ağustos'ta rewanduz geçidi saldırıları, 3 Eylül'de Xoy'un zaptı, Xurşid Axa'nın Erbil'de idareyi ele alması, 1919 Şeyh Mahmud ayaklanması, 1919 Barzanilerin Süleymaniye yürüyüşleri, İran'da Sımko ayaklanması, 1919 Şeyh Muhammed ayaklanması Aqra'da Surçi isyanı gibi toplam 12 direniş veya direniş tesebbüsü... Öte yandan kafası en fazla çalışması gereken aydın kesimi ise bölünmüş örgütlerde dedikodu ile meşguldu diyebiliriz. Aşiret alanlarındaki çekememezliği İstanbul'daki çekememezlik tamamlıyor ve zaman Kürt ulusunun aleyhine hızla ilerliyordu. 1923'te Lozan'daki Kemalist kalpazanlık, 1639'dan beri Kürtler'in başına gelen en büyük felaket olarak kapıyı çaldığında iş isten geçmişti. Kısacası Kürt okumuşları kırsal alana giremiyor, kırsal alan da etkin bir birleşik direniş sergileyemiyordu... ve Kürdistan elden gitmişti.

1925'e doğru Kuzey Kürdistan'da oluşan birlik geç kalmış bir parti doğurdu. Bu partinin adı Azadi veya İstiklaldı. İstanbul'daki bütün bölünmüş gruplar partide yer almıştı. fakat maalesef Mustafa Kemal'in adamları, geniş ölçüde tesadüflerin de yardımıyla partinin lider kadrosundan; Başkan Xalid Begê Cıbiri, Kemal Feyzi, Yusuf Ziya ve Doktor Fuad gibi isimlerin dahil olduğu 25 kişiyi tutuklayarak cezaevine koydular. Ayaklanmanın bir plana bağlı olarak başlatılması fikri suya düştü. Şubatta, ikinci derecedeki kadrolarla ve Şeyh Said liderliğinde kendiliğindenci karakterde başlayan hareket baştan beri ölüme mahkûm bir bölünmüşlük süreci yaşadı. Sonunda liderlerle birlikte 15 bin insan, ya süngü ve kurşunlarla, ya da idam sehparlarında can verdi. 200 köy yok edildi.

Harekata katılanların bir kısmı yenilgiden sonra teslim olmamış, Kemalistler'le Elaziz (Xarpêt) - Cabaxçur (Bingöl) arasındaki Xezik, Mendo ve Kiran'da yaptıkları savaşların

Iraqi Kurdistan

Irak Kürdistan'ı

Sınırlar

Arap ve Kürtler arasındaki etnik sınır
Irak'ta Kürt otonom bölgesi.

Araplaştırmayla karşılaşan Kürt bölgesi.

Otonom bölgesinin dışında kalan bölge.

tümünde düşmana ağır kayıplar verdirmişlerdi. Kürt ulusu nun bu isimsiz kahramanları, maalesef halkın bilinç düşüklüğünden istifade eden Kemalistler'in "rüşvetlerle" elde ettikleri kendi halklarından insanların ihanetine kurban gidiyorlardı. Kemalistler "köy koruculuğu " sisteminin ilk nüvelerini oluşturmuş, sivil halkın katline ve yerleşim birimlerinin yakılması işlemine girişmişlerdi. Hülasa göl zehirlenmiş, balık yaşayamaz duruma gelmişti.

Bunun üzerine direnişçiler Darahêni'ye bağlı Sivan aşiret bölgesinde toplanarak durum değerlendirmesi yaptılar. Sivan, idam edilen Garp Cephesi komutanı Şeyh Şerif'in doğduğu aşiretti. Bu toplantıda Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Tahar Sivan aşiret bölgesinin temizlenerek burada direnilmesini teklif ettiyse de bu fikir itibar görmedi. Oysa bu, direnişçilerin yabancıları oldukları "gerilla savaşı" anlamına geliyordu. Uzun tartışmalardan sonra o sırada Fransız işgalinde bulunan Suriye'ye yürüyüş kararına vardılar. Yürüyüş koluna, şimdiki Bingöl ili ile Piran'da bulunan tüm teslim olmamış direnişçiler ve onların aileleri katıldı. Kalabalık kafile, yol boyunca Ergani'de, Karacadağ'da ve Mardin ovasında karşılaştıkları Kemalist ordu birlikleri ile işbirlikçi aşiretleri vura vura ilerliyorlardı. Direnişçilerden Şeyh Şerif'in kardeşi Şeyh Hüseyin bir de uçak düşürdü. Nihayet, 400 kilometre yol kateden kafile Fransız bölgesine ulaşarak buraya sığındı. Kürt tarihinin bu ilk uzun yürüyüşünün kahramanlarından bir kısmı, daha sonra Hoybun Cemiyeti'nde çalışacaklardı.

Biz Kürdistan olayını Hoybun'a kadar getirip bağladıktan sonra tekrar Barzan'a ve Barzani'ye dönelim. "... İngilizler Birinci Dünya Harbinin sonunda Doğudaki Kürtler'i zaman zaman en küçük parçalarına kadar dahi ayırmak gayretini göstermiş ve birçok Kürt aşiretlerde İngilizlerin çeşitli oyunlarına maalesef alet oluvermişlerdi. "(27)

İngilizler 1922'den itibaren Süleymaniye ve Kerkük'ün kuzeyine kadar olan kesimde Kürt aşiretlerini bölüp parçalayarak, eze eze yıldırılmışlardı. Kuzeyde ilerliyerek büyük Zap ırmağına gelmiş, Barzan'a saldırarak yakmışlardı. Bu, 1919'un intikamı ve gözdağıydı, Barzanlılar'a. Olay Barzanlı'larla Zibarileri müştereken ayaklandırdı. Bu, Barzani'nin İngilizler'le ikinci karşılaşmasıydı. Kürt ayaklanmacıları İngiliz'lere ağır darbeler indiriyordu. Düşmanları, çok güçlü bir donanım ve hava desteğine sahip olduğundan, Barzanlılar'ın komutanı Ahmed Barzani ve Zibariler'in komutanı Farıs Axa dağlara çekilmek zorunda kalmışlardı. (28) Zaten İngilizler de orada daha fazla ilerlemenin lüzumsuzluğunu görmüşlerdi. Onlar da geri çekilince ortalık durulmuştu.

1923 yılında Barzan aşireti, 1907'den beri sürdürdüğü direnişlerden dolayı bir harabeye dönmüştü ve halk bitap düşmüştü. Toprakları çoraklaşmaya yüz tutmuş, malları ve tüm geçim vasıtaları yok edilmişti. Aşiret adeta bir çöküntüyü yaşıyordu. Bunun için bir inziva hayatına ihtiyaçları vardı ve onlar da 1930'a kadar öyle yaptılar. Bu arada yeniden bombalanıp yıkılacak yaşamlarını inşa edebileceklerdi.

Dünya 1923'te İtalya'da Mussolin'in iktidara gelişi ve 1917 Ekim Devrimi ile hızlı bir değişime doğru gitmekteydi. 1917 Ekim devriminin Kürt sorununu ilgilendiren yönü; komünistlerin ezilen milletler için kendi kaderini tayin hakkı ilkesine sınımsız sarılmalarıydı. Devrim Kürdistan'la sınırdaş olan bir büyük devlet vücuda getirmişti ve bu Kürt ulusal kurtuluşları için bir umuttu. Fakat ne yazık ki, başta Şeyh Mahmud liderliğindeki başkaldırı olmak üzere, ileriye doğru 1920,1921,1922 ve 1925'te oluşan direnişlere Sovyet yöneticileri duyarsızdılar. Hatta, Kemalistler'le imzaladıkları dostluk anlaşmasıyla isyanları "ilerici Kemalizme

karşı reaksiyon" olarak niteliyerek mahkum edecek kadar ileri gittiler. Böylece "kendi kaderini tayin hakkı" ilkesi, işlerine geldiği zaman uygulanan havadaki bir tez haline gelmişti.

İtalya ve Japonya'nın da eklenmesiyle dünyada gittikçe güçlenen faşizmin temelinde ise, kaba kuvvet yatıyordu. Dünyaya verilen mesaj "üstün ırkın herkesi yönetme hakkına sahip" olduğuydu. Ama, daha temele inildiğinde, paylaşımından payını alamayan yeni gelişmiş tekellerin yayılcı kara yüzleri ile karşılaşmamak mümkün değildi. Bu yeni durum, İngiltere ile Fransa'yı ihtiyatlı bir endişeye sevk ediyordu. Milletler Cemiyeti'nin geleceği karanlık gibiydi ve bu ülkeler oradaki mutlak nüfuzlarını her an kaybedebilirlerdi. Bunun için manda yönetimlerini tasfiyeyi hızlandırarak olaya yeni bir yön vereceklerdi.

Türk Kemalist iktidarı 1925'ten sonra darağaçlarını kaldırmadı; Raçkotan, Bicar, Sason ve nihayet Ağırî ... Kürdistan'da sürdürülen katliamların birer adımıydı. Ama Kürt yurtseverleri de çalışmalarını aralıksız sürdürüyorlardı. Bu birlik çalışmaları nihayet meyvesini verecekti. Kürdistan'da yapılan bir toplantıda çeşitli isimler altında faaliyet gösteren örgütlerin tek çatı altında toplanarak, Kürt topraklarında tek Türk kalmayınca kadar mücadele etmek, bu amaçla askeri birlikler teşkil edip tek komutaya bağlamak ve Ermeniler'le var olan sorunları çözümlenmek kararlaştırılacaktı. Bu toplantının ikinci adımı olarak, 5 ekim 1927'de Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası ve Kürt İstiklal Komitesi birleşerek Hoybûn'u vücuda getirdiler. Binbaşı İhsan Nuri, generalliğe yükseltilerek Kürt silahlı kuvvetlerini oluşturmakla görevlendirmişti .(29)

İhsan Nuri Paşa, Ağırî civarındaki düzensiz çeteleri bir araya getirerek düzene soktu. Daha önceden orada başkaldırmış olan İbrahim Haskê Telli başkanlığında bir Kürt Hükümeti kurdu. Kürtçe "Ağırî" adını verdiği bir de gazete çıkardı. Bilindiği gibi Ağırî adı, bu eski volkanik dağa, Kürtler tarafından verilen Ağırî adının Kemalistler tarafından zorla kabul ettirilen şeklidir. Ağırî Kürt dilinde

"ateş" anlamına gelen; dağın yapısına uygun bir kelime idi.

Ayaktanma gittikçe genişliyordu. Bu ise Kemal'in Başbakanı İsmet Paşa'yı geceleri uykusuz bırakacak kadar endişelendirmekteydi. 1928'de Kemalist hükümet, Beyazıt'ın 30 kilometre uzağındaki Şeyhli köprüsünde ayaklanmacı Kürtler'le müzakereye oturdu ve "taktik icabı" geçmiş ayaklanmaya katılanlara genel af ilan etti. Ama Suriye'den dönen Kürt ayaklanmacılarını Batıda sürgünlere yollayınca ilişkiler yeniden koptu. Türk Hükümeti Mayıs 1930'da Salih Omurtak Paşa komutasındaki iki ordu ile Ağrı üzerine yürüdüğünde yol üstündeki Kürt köy ve şehirlerine vahşet yağdırmayı ihmal etmemişti. Zilan deresinde 10.000 insan ayırimsız süngüden geçirilmiş, Van'da 100 Kürt entelektüeli canlı canlı torbalara konarak gölün soğuk sularına terkedilmişti .(30) Bu vahşete yeryüzünde sadece Komintern'in burjuva olarak nitelediği İkinci Enternasyonal yürütme kurulu 30 Ağustos 1930'da Zürih'te yaptığı toplantıda aldığı kararlar karşı çıktı. Kararda " uluslararası Sosyalist Teşkilatı'nın yürütme Kurulu, dünyanın dikkatini, Türk Hükümetinin sadece özgürlükleri için savaşan Kürtler'i mat etmek değil, fakat aynı zamanda isyana katılmayan Kürt ahalisini de imha etmek için giriştiği bu katliamlara çeker. Türk Hükümeti böylelikle Kürt halkını Ermeniler'in akibetine uğratmaya çalışmakta; kapitalist ulusların kamuoyları bu kanlı vahşeti protesto bile etmemektedirler " (31) diyorlardı.Bu çağrılara vahşi Kemalistler'in aldındıkları bile yoktu. Başbakan İsmet "... Bu ülkede sadece Türk ulusu, etnik ve ırksal haklar talep etme hakkına sahiptir. Başka hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur; "derken, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt "... Türk, bu ülkenin yegane efendisi, yegane sahibidir. Saf Türk soyundan olma yanların bu memlekette bir tek hakkarı vardır: Hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı"(32) ve bu dünya yine dönüyor, Sovyet yöneticiler "ilerici Kemalistler"e verdikleri desteği sürdürüyorlardı. Kemalist yönetim, İtalyan faşistlerinin sağladıkları ilerlemeleri dikkatle kopya ederken, kendi ırkçı yapılanmalarını da ilerletmekteydiler. Güneş- dil teorisi, Türk parasına bozkurt resmetmeler, Türk Ocakları

vs.. hep bu çabaların ürünleriydi. Tek ulus olma yönündeki Elen ve Ermeni engeli bertaraf edilmiş, kalan Kürtler de tasfiye edilme yolundaydı. Bir yandan katliamlar, öte yandan da göçettirmeler...

Agırî'de sergilenen harika direnişte Kürtler kemalistler'e ağır kayıplar verdirmelerine, 60 mitralyöz, 24 top ele geçirmelerine ve 12 uçak düşürmelerine karşın, uluslararası komplolara kurban gideceklerdi. Daha öncekilerle birlikte bu savaşta da, Kominter'in, Fransızlar'ın ve İngilizler'in ayrı açılardan da olsa hep birlikte bu savaşta da Kürt ulusal mücadelesine karşı oldukları su yüzüne çıktı. Sovyetler Birliği, Kürt ulusal kurtuluş hareketini gerici ve desteklenmez olarak nitelemiş; Kemal Atatürk'ün sömürgeci-ırkçı rejimine yardımcı olmayı yeğlemişlerdi. Fransızlar, 1925 a yaklanmasının bastırılması için kendi kontrollerindeki alanlardan geçen demiryolunu, asker sevk etmek isteyen Türkler'e kullandırıp, Bedirxanileri sürgüne gönderiyor, Hoybun üzerine de baskı icra ediyorlardı. İngilizler sınıksız kontrollerinde tuttıkları Kürdistan'ın güney parçasında aşiret savaşlarını kışkırtarak ulusal aktiviteyi düşürüyor ve otonomiye bile Kürtler'e çok görüyordu. Bir diğer siyasal sonuç, sömürgeci-ırkçı devletlerin artık bu başkaldınlara hep birlikte karşı koymanın çarelerini aramaya başlamalarıydı. Agırî'de Kemalistler'le Şahçılar bunun güzel bir örneğini vererek bir sınır değişikliği yapma yoluna giderek, ayaklanma bölgesini çembere alabildiler (23 Ocak 1930 Anlaşması). Son olarak bir Kürt hareketi ilk defa olmak üzere Ermeniler'in desteğini alabilmişti.

Doğu Kürdistan'da Şah'a karşı ayaklanan Simko yönetimindeki Kürtler bütün baskılara rağmen yılmadılar. Bu arada Ahmet Şahı deviren Rıza Şah, Kacar hanedanının yerine Pehlevi hanedanını kurmuştu. Rıza Şah İran'da bir dizi reform hareketine girişmişti. Seçtiği sistem, Mussoli'nin İtalya'sı esinliydi, ama Simko'ya başegdirmek mümkün görünmüyordu. Bunun için politika değiştirerek geçici bir

anlaşma yolunu seçti. Buna göre Kürt bölgesine adil davranılacak, bunun garantisi olarak Simko Uşnoviye'ye vali tayin edilecekti. Sistem 1930 yılına kadar böyle yürüdü. Ama 1930 yılına gelindiğinde Rıza Şah artık bu ikili iktidara son vermenin zaman geldiğine inandı. Öte yandan savaş, yine yenilgi anlamına gelebilirdi. Bunun için hile, en emin yoldu ve Şah bu yolu seçti. 1930'da geldiği Şino'ya, Simko'yu "silahsız" olması kaydıyla ve görüşme amacıyla davet etti. Simko maalesef bu öneriyi kabul etti ve tabii tuzağa düşürülerek öldürüldü. Başsız kalan aşiretler dağılmış ve bölgede şah'ın hakimiyeti yeniden kurulmuştu. Doğu Kürdistan, artık faşistlerin pençesindeydi.

1930'a doğru ve 1930'lu yıllar, Irak Kürtler'i için umutsuzlukla dolu yılların devamıydı. Durum gittikçe daha kötüye gidiyordu. Irak devletleşiyor, Araplaşarak devletleşiyordu. 1929'da Sir G. Clayton, Irak hükümetine, İngilizler'in mandayı kaldırıp bağımsızlıklarını tanımayı düşündüğünü bildirildi. İngiltere, bu hareketiyle Milliyetler Cemiyeti mandalar komisyonunun denetiminden kurtulmayı, şekli bir bağımsızlık verilen Irak'ı ikili anlaşmalarla tek başına denetlemeyi düşünüyordu. Kasım ayında Lord Passfield, Cenevre'deki Milletler Cemiyeti'ne 25 yıllık yolu 5-6 yılda aldıklarını ve Irak'ın bağımsızlığa hazır olduğunu bildirir bir rapor verdi. (33) Haziran 1930'da Irak'ın iç ve dışişlerinin yönetimini Krala bırakan İngiliz-İrak anlaşması imzalanınca Kürdistan'da kıyamet koptu. Süleymaniye'deki kitlesel gösteriler kavgaya dönüşünce ordu üstlerine yürüdü. Cenevre'ye dilekçeler yağmaya başlamıştı. Kürtler yazın yapılacak seçimleri boykot ettiler. Bunun üzerine Irak ordusu çevreye çılginca saldırdı. Tertipler düzenlemeye, sivil halka saldırmaya başladı. Olay ayaklanmaya dönüşünce, Şeyh Mahmud yine devreye girmişti. Bu defa da İngilizler'in himayesinde sınırlı bir otonomi talebi ile ortaya çıkacaktı. (34)

Öte yandan Araplar, Kürtlerle bir bilek güreşi

düşünüyorlardı ve üstelik yalnız başlarına! Ama yanıldıklarını çabuk anladılar. Pencwin'deki çatışmalar Irak için içaçıcı değildi. Babalarından yardım istemek zorundaydılar. Bunun üzerine Majestelerinin hava kuvvetleri yeniden yardımlarına koşacaktı. Çok zorlu geçen ve Kürtler'in hazırlıksız yakalandıkları savaşın sonu zaten başından belliydi. Geri çekilen Şeyh Mahmud, İran'a geçmek istediye de İran ordusu yolunu kesmişti. Geri dönmek zorunda kalan Berzenci bu kez de Kufri ve Xaniqin'i ayaklandırmaya çalıştı. Bunu da tam başaramayınca Pencwin'de teslim oldu. Irak hükümeti onu İngilizlerin tavsiyesi üzerine öldürmeyip Näsiriye'ye ömür boyu sürgüne gönderdi.(35) Şeyh, 1956'daki vefatına kadar orada kalacaktı.

Şeyh Mahmud'un yönettiği 1930-31 Kürt ihtilalı milli bilincin yavaş yavaş kitleleri de sarmaya başladığını gösterdi. Ama yine de başkaldırını yönlendirecek parti gibi bir organizasyon oluşturulmamıştı. Üstelik daha yeni yeni sömürgeciliğe ısınan Arap yönetimi devlet olmanın imkanlarını kullanmaya başlamış, bir ordunun inşasını da önüne hedef olarak koymuştu. Baş sıkıştıkça yardımına koşan İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF)'ne ilelebet güvenemezlerdi. Orduyu kurma işini "iyi bir Kürt uşak" rolünü oynayan Nuri Said Paşa'ya verdiler. Okuyucu bu ismin 1950'lere kadar Kürtler'in başına bela olduğunu görecektir.

Arap basını Kürtler'i aşağılayarak "Arap çizmeleri altında ezilmesi gereken Kürtler" şeklinde manşetler atarken akıl hocaları İngilizler onları sükunete davet ediyor ve tek önemli şeyin hedefe varmak olduğunu bildiriyorlardı. 3 Şubat 1931'de Sir Kenehan Corn Wallis Irak İçişleri Bakanı Cemil- el Madfi'ye Milletler Cemiyeti'nin kararı üzerine verdiği notada bu hususa şöyle işaret ediyordu. "*Biliyorsunuz ki Kürtler'in milli bir otonomi elde etme istekleri Britanya Majesteleri'nin hükümetinin tavsiyesi ve desteği üzerine Milletler Cemiyeti'nde rededildi. Milletler Cemiyeti, kararı yakında dilekçe sahiplerine ve Irak hükümetine bildirecektir. Irak basınına, Kürt hislerinin tahrikine yer vermemek için, Milletler Cemiyeti kararı hakkında hiçbir yorumda*

bulunmamasını tavsiye ederim..."(36)

İngilizler artık hiç saklamadan, kendi tabirleriyle "bir doğu hükümetinin elinde, zorbalığın kiralık aletleri seviyesine" düştüler. Bu durum "onları zorbalığın tabii ilacından, yani başarılı bir isyan umudundan yoksun bırakılmış tebaasına karşı zorba fiillerde bulunmaya teşvik edecektir ve bu sistem bütün ağırlığını herkesten önce, Arap olmayan en önemli, en savaşçı azınlık olan Kürtler üzerine hissettirecektir." (37) Bu zorba, fiillerini sıraya koymuştu. 1930'da Şeyh Muhmud onları uğraştırırken, Bahdinan aşiretlerini oyalamak zorundaydılar. Bunun için 1930 yılında İngilizler, yol ve okul yapımı gibi, Barzaniler'in yokluğunu derinden hissettikleri tekliflerle Kürdistan dağlarına tırmandılar. Oysa İngilizler, Barzan çocuklarının okuması, Barzan'ın pazara açılması gibi şeylerle ilgileniyor değillerdi. Barzan bölgesine uzanan bir yolu kısa sürede tamamladıktan sonra müstahkem yerlere karakol inşaatlarına da başlayınca "Vehbi'nin kerrakesi" anlaşıldı. Onların sıkıntıları, kuruluşuna önyak oldukları Irak devletinin sınırları içinde kalan son direniş noktasını da kırmaktı. Planlarının bu olduğunu gören Barzanlılar, İngilizler'den karakol inşaatlarına son verilmesini istediler.

Ama berikilerin böyle bir niyetleri yoktu. Zaten Barzanlılar'ın, İngilizler'in oluşmakta olan yeni müttefikleri, Kemalist rejimi de rahatsız ettiği yolunda habeler geliyordu. Türkler'in Ağrı üzerinde baskıyı arttırdığı bir sırada Hoybun Kor Hüseyin Paşa'nın oğlunu Ahmed Barzani'ye göndermişti. Hoybuncular Barzaniler'de yerleşmiş olan ihtilalcı geleneğe güveniyorlardı. Gelen haberci Barzaniler'den yardım istiyordu. Eğer Barzaniler Hakkari yöresinde harekete geçebilirlerse Ağrı üzerindeki Kemalist baskı hafifleyebilirdi. Ahmed Barzani yardım etmeyi kabul etmişti. Mustafa Barzani'nin komuta ettiği 500 kişiyi Oramar bölgesine gönderdi.(38) Barzani yıldırım baskınlar düzenliyordu. Nihayet bölgedeki durum Kemalistler'i tedirgin etmeye ve kuvvet kaydırmalarına sebep olacak düzeyde endişelendirmeye başlamıştı. Yüksekova bölümü ve çevresindeki askerler Oramar'a takviye olarak gönderildi.

Nehri'deki tabur da Yüksekova'ya çekilme emri almıştı.(39) Bu arada bölgedeki bütün karakolları basan Barzaniler, geri çekilirken Kor Hüseyin Paşanın oğlunu kayıp vermişlerdi. Ama artık Türkler de bölgede tedirgin bir hassasiyet göstereceklerdi.

İngilizler'in baskıya devam etmesi, yeni Irak Devlet yönetimini de epey cesaretlendirmişti. Kürdistan'a hakim olmaya çalışan bu yeni ve zalim yönetim, İngiliz uçaklarını kullanarak Kürdistan'daki Barzan bölgesine aşağıdaki bildirileri atarken doğrusu çok da pervasızdı:

"Barzanlı Şeyh Ahmet ve taraftarlarına! Madem ki daha önceki emir ve beyanları hesaba katmak istemiyorsunuz, bu defakiler size uçak saldırılarının şiddetlendirileceklerini bildiriyorlar. Siz köyleriniz ve sürüleriniz mitralyöz ve bomba ateşine tutulacaksınız; bu bombalardan bazıları hemen değil birkaç saat sonra patlayacaklardır . Kadın ve çocuklarınızı emniyetli yerlere koymanız tavsiye olunur.. Bu hareketler her türlü direnme ve muhalefetin sona erip şeflerinizin dize gelmelerine dek sürecektir.

Dikkatli olun. hükümet, direnmenizle etkileyemeyeceğiniz derecede çok güçlüdür. Her türlü direnme boşunadır.Ne diye bir daha insan kanı dökelim?" (40)

Barzaniler ise kendileri için çok kıymetli olan bağımsızlıklarını korumaya kararlıydılar. Herşeye rağmen direneceklerdi. "İngilizler karşımıza çıkmıyordu. Daha ziyade Kürt aşiretlerini karşımıza çıkarıyorlardı. Bu suretle ben de (M. Barzani - NB) ilk olarak 1931 yılında 600 kadar silahlı ile Nerikan köyü ile Şeyh Lolan'a saldırdım. İlk hamlede köyü ateşe verdik. 14 kadar kişi de öldürmüştük. İşte artık harp başlamıştı. Çok sürmeden bize karşı olan diğer Kürt aşiretleri de saldırdı. Arkasından İngilizler de geldi, derken bölge yine kanlı olaylara sahne olmaya başladı... Biz bir taraftan İngilizler'le, bir taraftan Iraklılarla, bir taraftan da Kürtlerle harp ediyorduk. Nitekim bölgede bulunan en büyük Kürt aşiretlerinden Rikanilerin ağası Kelhi Axa, Zibarilerin ağası Farıs Axa ve zamanımızın meşhur dini lideri

Reşit Lolan karşımızdaydı.

Bu Kürt aşiretler, Irak hükümeti ile yanyana bize karşı çarpışıyordu. Bununla beraber, ben 700 silahlı ile Mergesor'u, ağabeyim Şeyh Ahmed 500 silahlı ile Barzan köyünü ve üçüncü kardeşimiz Şeyh Sadık'ta 500 silahlı ile Palende civarı ile Piris boğazını işgal ettik. Büyük Zap suyunun sağ kanadını ele geçirmiştik. Bu ani baskın ve kuvvetlerimiz karşısında Irak hükümeti adeta hezimete uğramıştı. İngilizler büyük bir heyecan ve endişe içindeydi."(41)

İngilizler'in Bahdinan planı kapsamlıydı ve kökleri, 1920'li yılların başlarına kadar uzanıyordu. Hatta diyebiliriz ki, Berzenci'nin I. ayaklanmasının bastırıldığı 1919 yılına kadar gidebilir. Bölgeyi sınıksız kontrol altında tutmak iste yeni İngilizler, ta bu tarihlerde Barzan bölgesine göz dikmişlerdi. Orayı kalbinden vurmak için Barzan'a, Barzani-ler'in dışında insanlar yerleştirilecekti. Bu insanlar da bel-lydi ve Kemalistler'den kaçıp İngilizler'e sığınan Süryaniler'den başkası değildi. Barzan susturulabilirse, Mil-letler Cemiyeti'ne verilen ve "Irak'ta durum normaldir, bütün taraflar bağımsızlıkla ilgili olarak anlaşma içindedir" iddiasında bulunan İngiliz raporu doğrulanmış olacaktı. Böylece Irak'ı Milletler Cemiyeti'ne daha sancısız kabul edebileceklerdi.

Ama Kürtler kararlıydı. Bölgelerine yabancıların yerleştirilmesine karşıydılar. Üstelik daha etraflı talepleri de vardı ki, bunlar Milliyetler Cemiyeti Sömürgeler Komisyo-nu'nun istemiyle çakışıyordu. Kürtler bölgelerinde Kürtçenin resmi dil olmasını istiyorlardı. Bölgeye gönderilecek olan memurlar Kürtler arasından seçilecekti. Öğrenim dili Kürtçe olmalıydı vs.. RAF bu istemlerin bastırılmasında yine devreye girmişti. "... uygun zaman olarak aşiret adamlarının bir hava saldırısına uzun süre di-renmelerinin güç olacağı karakış seçildi. Önce Irak ordusu harekatlara girişti, fakat başarısızlığa uğradı. Ancak Barzan köylerini bombardıman eden RAF sayesinde bu işten yakasını sıyrabildi. Daha baştan beri, davranışları mazlum taraf davranışları olan Şeyh Ahmed sadece Irak hükümetini

yaştırtmayı ve kendisi için, adamları için bunca değerli olan bağımsızlığını korumayı arzuluyordu.(42)

1932 yılında, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliği karara bağlanacaktı. Bunun için "öyle veya böyle" Kürt meselesi bitmeliydi. Kürt meselesinde iki tür çözümden ilki, "barışçı" olan 14 Mart'ta gündemleştirildi. Planda "barış" kelimesini sözde bırakacak ibareler vardı. Bu adamların sözleri hep inanılmazdı! Basit örnek o günlerde tezahür etmişti. Eğer Anglo-Arap iktidar gerçekten Kürt isteklerine ilgi göstererek onlara yardım edecekse, neden Kemalistler'in kendilerine sığınan yüz civarındaki Kürt'ü asmasına sessiz kalmış ve bir protesto dahi çekmemişlerdi. Bir yandan yardım vaadı, öte yandan Kürt hareketini bastırmak için çevre rejimlerle işbirliği! Bunu kör olan dahi görebilirdi. Demek ki bu işte bir bit yeniği vardı. Kürtler bunu redettiler. Bunun üzerine Anlo-Arap iktidar ikinci çözümü gündemleştirdi; silahlı çözüm!

15 Mart'ta başlatılan silahlı hareket kısa sürede püskürtüldü ve Arap tümenlerine ağır kayıplar verdirildi. Bunun üzerine hükümeti ve oradaki "büyükçiliğiyle" Bağdat, savaş alanına yedeklerini sürmeye başladı. Bu yedekler arasında hızır gibi yetişen RAF ve Barzanlılar'a düşmanlıkları, o zamanlar milliyetçiliklerini aşan Kürt aşiretlerinden Lolaniler, Rikaniler ve Zibariler vardı. Savaş, Kurdistan'ı bir cehennem yerine döndürmüştü. 15 Mart'tan - 18 Mayıs'a kadar RAF; Barojı, Mizuri ve Şirvan bölgelerinde stratejik önemi haiz 79 köyü bombaladı. Bu köylerdeki evlerin %60'ı olan 1365 ev yıkılmış, sürüler dahi yok edilmişti.(43)

18 Mayıs'ta, RAF ve muhalif Kürt aşiretlerinin desteklediği müstevliler Barzan köyünü işgal ettiler. Durum gittikçe kritikleşiyordu. Yenilginin soğuk yüzünü hisseden diğer bazı gruplar da ayaklanmacıları terketmekteydi. Bu insanlara karşı iyi bir taktik yürüten Bağdat rejimi ve akıl hocaları kendilerine sığınan herkesi affettiler. Harekat sahaları gittikçe kısılan Barzani kardeşler, kuvvetlerini her adımda daha kuzeye çekeceklerdi. Nihayet gide gide Türkiye - Irak hudut çizgisindeki Girana köyüne vardılar ve orada

sıkıştırıldılar. her taraftan kuşatılan ihtilalcilere İngilizler, tarihi küstah tavırlarıyla "teslim ol" çağrısını yaptıklarında yapılacak hiç birşey kalmamıştı. Önlerinde üç yol vardı: Ya teslim olacaktardı, ya da çoluk-çocuk demeden herkesin katledileceği bir "savaşarak ölme" riskini göze alacaklardı, ya da Kemalistler'e iltica edeceklerdi. Başkaldırıcıyı yöneten Mustafa, Ahmed ve Sadık Barzani kardeşler oturarak durumu müzakere ettiler. uzun tartışmalardan sonra vardıkları karar; *"kendilerini af etmeye hazır İngilizler'in gururlu bakışları altında ezilmektense, açık düşmanları olan Kemalistler'in iplerinde salınmayı tercih "* etme yolundaydı.(44)

Kürt ayaklanması, beklendiği gibi Türkler tarafından kuvvet kaydırmalarına yolaçmış, 9. kolordudan Binbaşı Şükrü Kanatlı ayaklanmadan bir süre sonra grup komutanı olarak Şemdinan bölgesine gelmişti. Bir ay burada kaldıktan sonra, Barzan aşiretine komşu Girana'da karargah kurdu. Şeyh Ahmed ve iki adamı kafileden önce gelmiş ve buradaki Türk makamlarına sığınma talebinde bulunmuşlardı. Silahlıydılar. Bunun üzerine muameleye başlamak için silahlarını teslim etmeleri istendi, reddettiler. Hiçbir işlem başlatılmayınca geri döndüler. Irak hududunun yakınındaki Rizi'ye gittiler, oradan güneydeki Ziti'ye geçeceklerken, kadın, çocuk ve ihtiyar Barzanlılar'dan oluşan asıl kabile ile karşılaştılar. İnsanlar şaşkın ve perişandı. Hiçbir umutları yoktu. Şeyh Ahmed'in "geri dönün, buradan da umut yok!" emrini verdiği sırada RAF, adeta; "galiba anlamadınız" der gibi kabileye son bir dalış yaptı ve bir anda onbeş hayvanlarını yere serecek şekilde bombaladı. Şeyh Ahmed şimdi artık dönüş yolunun kapalı olduğunu daha kesin bir şekilde anlamıştı. herkes suratle kemalistler'in karakol kurdukları alana kaçmaya başladı. Girana'ya vardıklarında artık söylenen kabullenme mecburiyetindeki mağluplar kafilesiydi ihtilalciler. Silahlar teker teker Şükrü kanatlı'ya teslim ediliyor ve kendileri için tayin edilen yeni kader bekleniyordu. Üç komutanın dışında, 1700 kişiydi bu kabile.

Sığınmacılar buradan alınarak Yüksekova'ya götürüldü.(45) Tarihlerin 23 Haziran 1932'yi gösterdiği o günler hakkında Barzani şöyle konuşuyor:

" Biz Türkiye'de asılmayı bekliyorduk. O tarihlerde İngilizler'le Türkler ve Iraklılar iyi ilişkiler kurmuşlardı. İngilizler'in talebi üzerine Türkiye bizi asabilirdi. Ancak biz seve seve Türkiye'de ölüme gelmiştik.Fakat Türkiye'de beklediğimiz akibet bizi karşılamadı... Nitekim orada iyi muamele gördük. Bizi şehirden şehire alıp götürdüler, daimi bir yerde oturtmadılar. büyük ağabayım Şeyh Ahmed'i Erzurum'a gönderdiler. Bizi birbirimizden ayırıyorlardı. Herhangi bir harekette bulunmamızdan endişe olunuyordu. bunu seziyorduk. (46)

"Bize iyi muamele ettiler gibi Türk gazetesine söylenen nezaket sözleri bir yana "iyi itilip kakıldılar."

Kemalistler, aşiretin önemli kısmını Muş civarına yerleştirmişti. Barzaniler'in kendi anlattıklarına göre oradaki Kürtler'le kaynaşmış ve iyi kabul görmüşleerdi. Eskişehir'e gönderilen kardeşlerden Mustafa Barzani'nin orada hapiste tutulduğu kesindir. gerçekten şehirden şehire sürüldüklerine dair izler çoktur. Ama Barzaniler alınan her tedbiri aşarak buluşabiliyor,haberleşebiliyor ve zaman zaman Irak'a girip yöneticileri tedirgin edebiliyorlardı. Arap ve İngilizler ise, ihtilalcileri Yenmenin keyfini çıkarıyor ve mintıkayı "babalarının malı " gibi kullanıyorlardı.Açtıkları yollar ve inşa ettikleri karakollar, ilerideki güvenliklerinin garantisi olarak yükselirken, asıl ilgi alanlarına dönmenin zamanı çoktan gelmişti.

İngilizler artık rahattı. "Egemen Irak devleti" Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmişti. Irak düzeyinde pekişmiş olan hakimiyetlerinin ışığında yeniden petrol araştırmalarına başladılar. Kuveyt,Bahreyn,Abu Dabi ve Katar'da adeta fıskırıyordu bu nesne! Yine de güvenlik için uzak görüşlü davranıyordu İngilizler. Bunu için Kürtler'in bir bütün halinde tasfiye edilmesi işlerine gelmiyordu. Ne ölüsü, ne de tam dirisi, iyi değildi. Bölgede elleri altında tehdit unsuru

olarak kullanmayı şiddetle arzuladıkları bir güce ihtiyaçları vardı. İcap ettiğinde kendi amaçları doğrultusunda kullanacaklardı bu gücü, bütün bölge ülkeleri, hatta bölgede bazı niyetleri olabilecek büyük devletler için bile caydırıcı bir unsur olmalıydı. Bu güç, Kürtler'di. Bu yüzden 1932'de, Kürtler'i mülteci olarak kabul etmeleri için Türkler'e yaptıkları baskıyı bu kezde Irak hükümetine uygulayarak 13 Mayıs 1934'te bir genel af yürürlüğe koydurdular. Barzaniler artık dönebilirlerdi ve öyle yaptılar. Onlar doğruca kendi evlerine gitmeyi bekliyorlardı. Oysa Şirvan'da Irak makumlarına teslim oldukları zaman gerçeğin böyle olmadığını göreceklerdi. Bağdat rejimi; Barzaniler'i liderlerinden ayırmışlardı. Aşiret mensupları baba topraklarına döndükleri halde, Mustafa, Ahmet ve Sadık Barzani Basra yakınındaki Hille'ye sürülmüşlerdi.

Barzani kardeşler için bir cehennemdi Hille. Barzan yaylalarından sökülüp, Hille çöllerinde kalmaya zorlanmalarının dayanılmaz manevi baskısı bir yana, vücut yapılanmaları da bu iklimi kabullenemiyordu. İklim itibariyle Kürdistan'a benzer bir yere sürülmelerini talep ettilerse de dinletemediler. Burada kalmak zorundaydılar ve 1935'e kadar da öyle yaptılar. Hükümet, bütün ihtiyaçlarını karşılıyordu. fakat hiçbir şey onları tatmin edemezdi. Nefret ettikleri petrol kokulu bu dünya onların dünyası olamazdı.

Zaman zaman Barzan'dan haberler alıyorlardı. Aşiretten Halil Xoşevi, etrafına topladığı adamlarla sağa sola intikam saldırıları düzenlemeye başlamıştı. Türkiye'deki sınır karakolları ve çevredeki karşıt aşiretlere duman atırıyordu.(47) Mustafa Barzani daha fazla dayanamadı. Soluğu Barzan'da aldı. hemen silahlanarak Xalil Xoşevi'ye katıldı. Bu yeni bir başkaldırı idi. Bir çırpıda Rewanduz'u zaptediverdiler. Yetkililer öldürülmüş, hükümet kuvvetleri hezimete uğratılmıştı. Çarpışmalar bir ara süreklilik kazandı. Hükümet, sevkettiği üstün kuvvetlerle Rewanduz'u ele geçirince bu defa dağlara çekilip direnişlerini orada sürdürdüler. Bu arada İran'a da geçmişlerdi. Kış ortasında

tekrar Barzan'a döndüler. Bundan böyle Kürtlere kötü muamele yapılan her yerde onların gölgesi vardı.Hadiseler, kendideyimileonları,"gaddarlaştırmış ve birazda olgunlaştırmıştı. O sıralarda Irak hükümeti, sürgüne gidecek şekilde teslim olduğu takdirde affedileceği yolunda bir haber gönderdi. Barzani Hille'ye dönmeyi redediyordu. pazarlıklar sonucunda Süleymaniye şehri sürgün yeri olarak belirlendi ve Barzani de bunu kabul etti.

Liderleşen Barzani

*"Bana savaşmak için Kürtler'i verin,
gözü dönmüş dervişleri değil!"*

İngiliz General Mac Donald

Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle faşist güçler, 1930'lu yılların başından itibaren dünyanın eski hakimleri için korkulu bir rüya haline geldiler. Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşan "Mihver Devletler'i, gün begün daha yüksek sesle dünya haritasında değişiklik ve hatta "tek hakim" olma isteğiyle ortaya çıkıyorlardı. Dünya savaşı, ucundan ucundan çıkmaya başlamıştı. İspanya'da Falanjizm bu dekad bitmeden iktidara geldi. İtalya Afrika'da bazı maceralara girişmişti bile.Hitler; Avusturya, Çekoslovakya gibi Avrupa'daki "Teferruat" Devletleri yuttuğunda kimsenin sesoluğu çıkmadığı gibi, Stalin'le bir de anlaşma imzalamıştı. Japonya etrafını temizlerken epey sessizdi ve bu sessizlik, ABD'nin en büyük deniz üssü olan, burnunun dibindeki Pearl Harbor'a yapılacak baskına kadar sürecekti. Herkes savunma durumuna geçmişti ve dünyada büyük bir anarşi hüküm sürüyordu.

1930'lu yılların hemen başında, Kemalistler'in artık Sovyetler Birliği'ne ihtiyaçları kalamamıştı. 1925'ten beri İngilizler'le geliştirilen iyi ilişkiler ise 1933'te Almanya'da

meydana gelen değişikliklerden sonra tereddütlü bir aşamaya gelmişti. Devlet yönetimini elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi içinde sıkı bir almancı-ingilizci çatışması sürüyordu. Ama ülkenin kaderini elinde tutan Kemal-İsmet ikilisinin tercihi, siyasal oportünizmin sürdürülmesi istikametindeydi ve o anda Mihver daha henüz belirleyici değildi. Bu ikili, Kürt meselesinin çözümünü adeta bir takvime bağlamıştı. Her yıl bir isyan ocağını söndürüyor ve Kürtler'in birlikte hareket etmelerini engellemek için çeşitli manevralar düzenliyorlardı. 1933'te Barzaniler'in dönüşünden sonra, önlerinde Kürt direniş yuvası olarak 1935'teki son "Sason tedip hareketi" ile Dersim kalacaktı. Kemalist iktidar için bu yuvaların belirleyici bir önemleri yoktu ve istendiği anda düzenlenecek iyi planlanmış saldırılarla tasfiye edilmeleri işten bile değildi. Şimdi onlar için önemli olan, iktidarlarını "ileride" tehdit edebilecek güçlerin tesfiesiydi. Bu güçler, toparlanma fırsatı bulurlarsa Kürtler'le şu anda palazlanmaya çalışan komünistlerden başkası olmayacaktı.

Kemalist iktidar, kendilerini aynı tehlikeye maruz gören çevre devletler'le sıkı ilişkiler geliştirdi. görüşmelerin belli bir aşamasında İngilizler'de devreye girmişti. 1937'de Irak'ta general Bekir Sıtkı iktidarının tasfiesi, işleri daha da kolaylaştırdı. Irak'ta da yeniden ingilizci bir iktidar oluşunca, olgunlaşan anlaşmaya imza atmaktan başka işleri kalmamıştı. Böylece, Ortadoğu'da ilk "anti-komünist" pakt doğuyordu. Pakta Irak yönetiminin, İran yönetiminin ve hatta Afgan yönetiminin imza koyması Kremlin yöneticileri için anlaşılır bir şeydi. Ama "ilerici" dedikleri, "anti-empyralist"

ilk kurtuluş savaşı veren ülke dedikleri, uğruna TKP yöneticisi Mustafa Suphi ve arkadaşlarını feda ettikleri Kemalistler'in davranışları doğrusu kötü bir sürprizdi. Kemalistler, Anadolu'da Helenizmi tasfiye ederken Sovyet yöneticileri, yaptıkları cömert yardımları, gönderdikleri tene-keler dolusu altın ve silahları her halde iyi hatırlıyorlardı. Hele Kürtler'in tasfiye edildikleri aşamada Komintern'de üst üste çıkarılan ve Kemalizmi yücelten kararların mürekkebi bile kurumadan Türkler'in yaptıkları dönüş iyi derslerle dolu olsa gerekti. "Sadabat

Paktı" adı verilen anlaşmanın anti-komünist ve anti- Kürt karakterlerini gösteren en iyi maddesi olan 7. madde "sayın imzacılar, bölgedeki silahlı çetelerin, toplulukların ve organizasyonların; mevcut sınırları muhafazaya veya istikrarını korumaya çalışan güçleri devirmeye yönelik faaliyetlerine karşı, saldırıya uğrayan tarafla birlikte tedbir almayı taahhüt eder" (1) derken acaba neyi kastediyordu? Kremlin, bunu hala enine boyuna düşündüğünü gösterir bir bölge politikası geliştirememenin sancısını çekiyor gibidir.

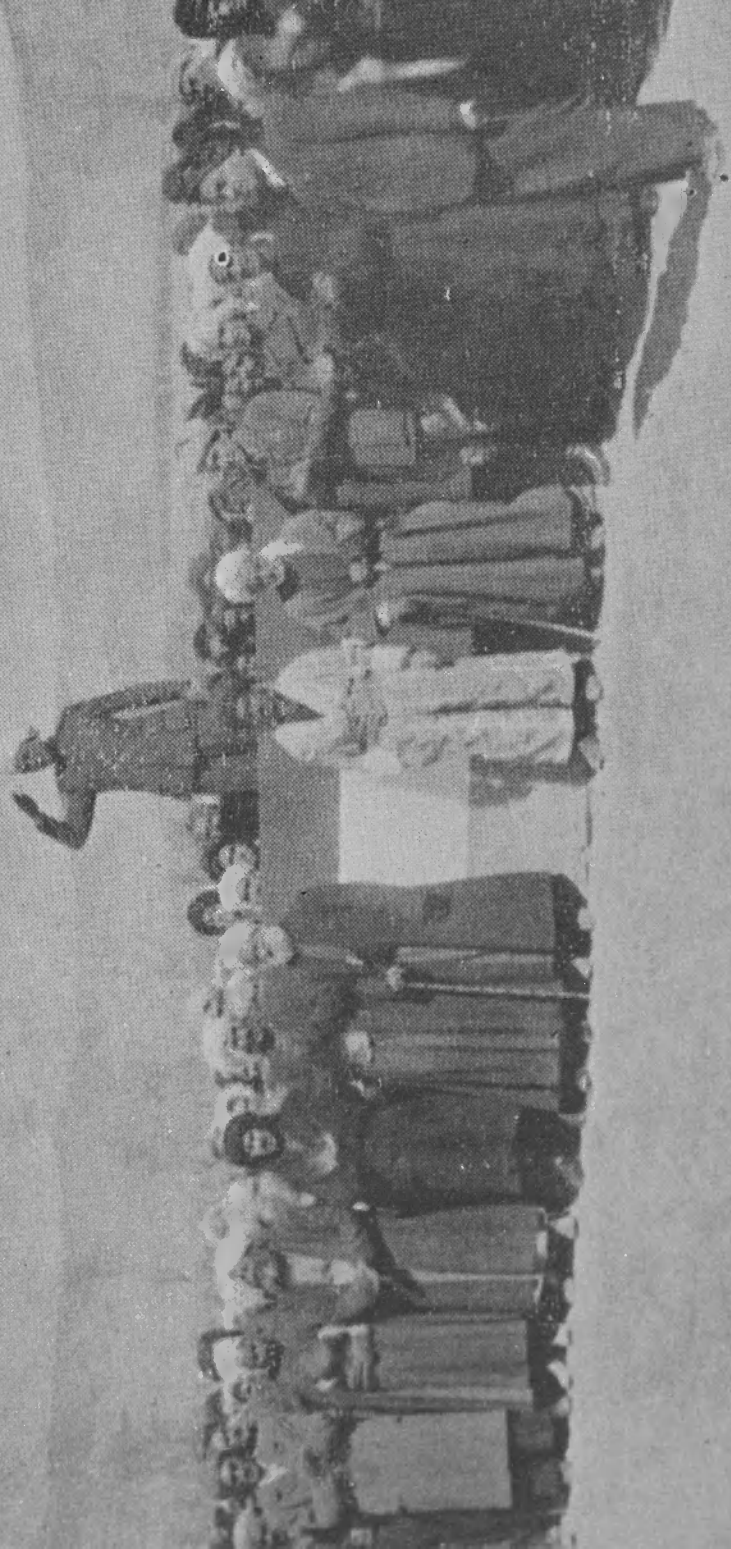
Simko'nun tasfiyesinden sonra Kürdistan'ın sesisliğe gömülmesi, Pehlevi hanedanının emniyeti elden bırakması için iyi bir sebep değildi. Rıza Şah'ın Sadabat Paktı'na öncülük etmesinin en önemli sebebi Kürt meselesi olsa da Sovyetler birliği ile oldukça uzun bir müşterek sınırlarının bulunması "komünizm tehlikesi"ni de gündemde tutuyordu. Öte yandan Rıza Şah, İran'da bir yandan önemli bazı modernleştirici reformlar geliştirirken, bir yandan da "üstün ırk" teorisini de gündemden güne daha fazla benimser olmuştu. 1930'lu yılların sonuna doğru ve bilhassa 2. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939'da, Tahran'daki Alman varlığı Müttefik Devletler için "kabul edilmez" seviyeye geliyordu. Bu ise "güvenliklerini" tehlikede gören Müttefikler'in son tahlilde İran'a açık müdahalelerini davet edecekti.

1930'lu yılların başında "bağımsız"laşan ve Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilen Irak Kral'lığı heyecanlı bir kuruluş sürecini yaşıyordu. Kürtler'in son direnişlerini İngilizler'in ve işbirlikçi Kürtler'in yardımıyla Süleymaniye ve Bahdinan'da kırmaları, onları gevşetmedi. Devlet baskılarını tüm milli azınlıkları kapsayacak seviyeye çıkarmıştı. Ağustos 1933'te, İngilizler'in kullandıktan sonra yalnız bıraktıkları Hıristiyan Asuriler'e karşı gerçekleştirilen Simel katliamı buna iyi bir örnektir. (2) Bu katliamda çok

sayıda Asuri öldürüldüğü halde İngilizler'in kılı bile kıpırdamamıştı!

Bağımsız yaşamlarını kaybeden ve tamamen Arap haki-miyetini kabule zorlanan Kürtler'in durumu, Albay Elphin-son aksini iddia etse de kötüye gidiyordu. Elphinson rapo-runda; "1932'de Miletler Cemiyeti'ne alınması sırasında Irak hükümetini, Milletler Cemiyeti Konseyi'ne Kürtler'i ve diğer azınlıkları ilgilendiren bazı özel hükümler içeren bir beyanatta bulundu. Bu özel hükümlerde, Kürt unsurunun çoğunlukta bulunduğu Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye kazalarında, Kürtçenin Arapça ile birlikte resmi dil olarak kabul edilmesi ve bu kazalara sadece Kürt veya Kürtçe konuşan memurların atanması zorunluluğu da vardı. Bu zorunluluklara 1932 yılı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde saygı gösterildi..."⁽³⁾ derken durumu tüm çıplaklığıyla aksettirmiyordu. Kürtçe öğrenim verdiği Arap yönetimince bildirilen okullardaki haftalık 37 saatlik dersin 24 saati Arapça idi. Üstelik bu okulların sadece 1304 ü erkek olmak üzere 1411 öğrencisi vardı. Süleymaniye li-vasında halkın sadece %1'i parasız öğrenim imkanı bul-muştu. Kürt bölgesindeki memurların %90'ı Bağdat veya Basra'ya sürülüyordu. Yerli sanayiye teşvik yoktu ve Bağdat yönetimi Kürdistan'da herhangi bir sanat veya teknik öğrenim veren okul açtırmıyordu. Kürt petrolü, Arap Irak'ın imarı ve tarımsal gelişmesine akıtılan kaynaklar ya-ratıyordu. Buna karşılık tütün geliri altıda birin altına düşmüştü. ⁽⁴⁾ Güney Kürdistan'ın tümünde sadece 60 okul vardı, ki bunların da ancak iki tanesi orta dereceliydi. Okul-ların nitelikleri de çok düşüktü ve sadece 30 tanesine ilkokul denilebilirdi. Ülkedeki yegane karayolu Kerkük - Erbil ve Re-wanduz'dan geçen yol idi. Bir tek hastahane vardı. Kürtler hazine gelirinin % 20'sini sağlarken, Kürdistan'a harcanan para gülünçtü. ⁽⁵⁾

Buna karşılık Güney Kürdistan Kürtler'inde milli bilinç alanında belli bir kıpırdanma başlamıştı. Bu Kürtler'in şehir kesiminden olanları, 1934 yılında Marksizmle tanıştıklarında bağımsızlıklarını koruyamadılar. Bunlar " İraki" olma savıyla ortaya çıkan iki sol partiye yönelmişlerdi.

Bu partilerden Irak Komünist Partisi komintern üyesi idi ve "resmi" Marksizmi temsil ediyordu. "Cemaat al- Ahali" ise sosyala list olma savındaydı.

28 Ekim 1936'da kendisi de bir Kürt olan, fakat kendi deyi miyle "milliyetçi akımlara bulaşmayan" General Bekir Sıdkı'nın liderliğinde başarılan askeri darbe, milli bilincin yükselmesinde değerli katkılarda bulundu. Sıdkı, Cemaat al-Ahali'nin görüşlerinden esinlenmişti. Kürt aydınları bu süreç boyunca cesaretlendirilmiş ve toparlanmışlardı. Marksizmin klasikleri elden ele dolaşıyor ve yorumlanıyordu. 1970'li ve 80'li yıllarda Kürt Marksistleri arasındaki tartışmalar o yıllarda da gündemleşmişti. Tartışmacılar ana hatlarıyla iki grup oluşturuyorlardı; IKP yanlıları ve bağımsız örgütçüler. (6) IKP yanlıları, iki ulustan emekçilerin aynı örgüt içinde "omuz omuza" verecekleri mücadele ile kuracakları sosyalist Irak'ta self-determinasyon hakkına kavuşmayı umarken, diğerleri Sovyetler'in destekleyeceği sosyalist bir hareket oluşturmayı tek çıkar yol bellemişti.

Bekir Sıdkı ile canlanan siyasi hayat, İngiliz destekli sağcı bir darbeyi davet etti. Öldürülen Bekir Sıdkı'nın yerini 1937'de "Kare as" adı verilen dört generalın desteklediği Nuri Said aldı. Darbe Kürt milliyetçiliğini derinden etkilemiş, Kürt topraklarının tümünde sıkı bir Arap yönetim mekanizması oluşturulmuştu. Kürt milliyetçileri, yeni bir döneme, yeraltı örgütlenmesini gerçekleştirecekleri bir döneme gireceklerdi. Artık tek tek aşiretler yerine, kısmi de olsa ulusal direnişleri sergileme imkanları ciddi bir şekilde araştırılıyordu.

Bir örgüt oluşturulması artık fikir bazında kabul görmüştü. 1936'da tartışılan sorun, nasıl bir örgüt kurula cağıydı. Örgütün modeli ve izleyeceği siyasal hat Kürt ulusal kurtuluşçularının az bir zamanını almamıştı. Sonunda Mahmud Berzenci'nin yardımcılarında profesör Refik

Hilmi'nin liderliğinde ilk Güney Kürdistan Kürt örgütü, Hêvî Partisi kuruldu. Yıl: 1941... İran'ın Sovyet ve İngiliz birliklerince müştereken işgal edildiği yıl! Parti'de müttefiklerin iki ka nadının da gölgesini sezmemek mümkün değildi. Bunun için Parti, sağ ve sol kanatlı olmak üzere malül doğdu. Ama bu ilk teşebbüstü ve Kürt aydınlarını, öğretmenlerini, öğrencilerini hatta aşiretsel elemanları içeriyordu. Kısa sürede Bağdat'ta da örgütlenen partide iç çatışmalar durulmuyordu. Sağ kanat, İngilterenin Kürt hakları için ikna edebileceğini ifade ederken çok yakın geçmişte bu hakları bastıran RAF'ın bomba seslerini unutmuşa benziyordu. Komünizme ithal malı "damgası uygun görülmişti. Sol kesim ise, Doğu Kürdistan'a yerleşmeye başlayan Sovyet ordusu ile oradaki Kürt ulusal hareketinin desteğini arkasında hissettiğinden dolayı rahattı. İnançları, bir genel ihtilal sonuncunda kurulacak olan sosyalist bir iktidar sayesinde ulusal haklara kavuşulacağı merkezindeydi. Parti içi rekabet yıpratıcı ve oldukça hızlıydı. Hêvi'yi bu iç rekabet takatsız bırakıyordu. Bundan dolayı ne aşiretsel birimin yerini alacak bir liderliğe kavuştu, ne de Kürt halkının çoğunluğunu etkileyebildi. Sonunda Kürt aydınları "pes" ettiler. hareketi tek başlarına toparlamayacaklarını anlamışlardı. Kendileri dışında bir LİDER'e ihtiyaçları vardı. O'nu fazla aramalarına lüzum yoktu. Hemen yanibaşlarındaydı . Bu adam Süleymaniye'de sürgün hayatı yaşayan Mustafa Barzani'den başkası değildi.

1940 yılında Irak'ta işler oldukça karıştı. Fransa'nın işgal edilmesi, İtalya ve Japonya'nın savaşa girmesi kafaları epey karıştırmıştı. Zaten köklü bir uluslaşma geleneğine dayanmadan doğan Ortadoğu devletlerinin kaypak siyasetçilerine, ırkçılık oldukça cazip geliyordu. Bu siyasetçiler, Mihver Devletleri'nin ilerlemelerini savaşı kazanmakta olduklarına da yormuşlardı. Bu durumda treni kaçırmamak için harekete geçen Irak'lı Raşit Ali, 1 Nisan 1941'de düzenlediği askeri darbe ile iktidara elkoydu. Ancak unuttuğu bir ayrıntı vardı;

İngiliz'lerin Irak'a anlaşmalarla askeri açıdan iyi yerleştiğini küçümsemişti. Oysa İngiliz'lerin Habbaniya ve Basra'da hava üsleri vardı ve Alman yanlısı bir iktidara göz yumma gibi bir niyetleri yoktu. Bu üslerdeki Arap paralı askerlerini işten çıkararak İngiliz'ler bunların yerine Kürtler'i silahlandırdılar. Ayrıca Körfez'den karaya asker çıkartarak ileri harekate da girişeceklerdi.

İlginç bir durum daha vardı. IKP İrkçı Raşit Ali darbesini destekliyordu ve desteği, Hitler-Stalin anlaşması bozuluncaya kadar da sürdü. İngiliz genel saldırısının başlaması üzerine Raşit Ali ve müttefikleri direnme kararı aldılar. Onlar Almanlar'dan yetişecek olan yardıma da güveniyorlardı. Ama ne gelen vardı, ne de giden. "Raşit Ali darbesi"ni söndürmek, İngilizler için pek zor olmamıştı. Raşit Ali'yi deviren hükümet, onunla itifak yapan IKP'yi de rahat bırakmadı ve üst üste saldırılarla epey güç kaybetti. IKP, kaybettiği gücü, SSCB savaşa girdikten epey sonra ancak telafi edebilmişti.

Büyük savaş başladığında, İran Şah'ı Rıza ülkesinin tarafsızlığını ilan etmişti. Fakat Tahran'da kuvvetli bir Alman Misyonu çalışmalarını sürdürüyordu. 1941'de bir diğer olgu da Batı'da cereyan edecekti. Hitler ile Stalin arasındaki anlaşma sona ermiş ve Alman ordularının Sovyetler Birliği'ni istila harekati başlamıştı. Böylece müttefik Devletlerin saflarına bir de Sovyetler Birliği katılacaktı. Bu arada Alman ordularının Moskova kapılarına dayanmasına ramak kalmıştı ve Müttefik Devletlerin irtibat sağlayacakları bir yol gerekiyordu. Bütün zorlamalara rağmen zamanın Türkiye Devlet Başkanı İsmet Paşa tarafsız kalmakta inat edince, geriye irtibat sağlayabilecekleri bir İran kalıyordu. Müttefikler bu yolu kullanmak zorundaydılar. Üstelik Tahran'daki Alman misyonu bu ülkede bulunan petrol yatakları için de bir tehlike idi. Böylece Müttefikler ile Şah Rıza arasında nota teatisi başladı ve bu hiç bir sonuç vermedi. Bunun üzerine 25 Ağustos 1941'de kuzeyden Sovyet, güneyden İngiliz orduları İran sınırını aşarak ülkeyi işgal etmeye başladılar. İngilizler Kürdistan'daki Serdeşt, Saqız ve Sardaş hattına kadar olan bölgeye kadar ilerlediler. Savaş süresince ABD'den 5

milyon ton savaş malzemesi SSCB'ye akacaktı (7) . Rıza Şah ise iktidarı oğluna devretmişti.

Bölgedeki bu değişiklikler, Kürt milliyetçilerinin dikkatlerini Doğu Kürdistan'a odaklamalarına yolaçtı. Çıkan harika fırsatın dayattığı şeyi; örgütlenmeyi, ciddi olarak önlerine koyduklarında ne kadar tecrubesiz olduklarını gördüler. Ama bu konuda danışabilecekleri kendi milletlerinden insanlar vardı ve bunlar çok yakınlarıydı. Güney Kürdistan'a bu amaçla yaptıkları başvuru sıcak karşılanmıştı. Hêvi Partisi, Doğu Kürdistan'lıların daha sağlam örgütlenmelerine yardımcı olabilecek kapasitedeki Yüzbaşı Mir Hacı bu amaçla Mahabad'a gönderdi. Mir Hacı, daha sonra "Komeley Jiyanewey Kurdistan" adını alacak olan örgütün kurucularıyla, Hacı Davut'un bahçesinde buluştu ve ne yapmaları gerektiğini tartıştı. Ortam onları aldatmamalıydı ve illegaliteyi en iyi sürdürebilecekleri hücre usulüne uygun bir örgüt inşasına koyulmalıydılar (8) . Onbeş kişi ile 16 Eylül 1942'de kurulan örgüt, kısa süre içinde üye sayısını 100 kişiye çıkardı. Komela'nın hiçbir dış esini yoktu. O, tamamen Kürdistanî bir kafa ile inşa edilmişti. Doğu Kürdistan'lılar yıllarca böyle bir organizasyon oluşturmanın rüyasını bile görmemişlerdi (9) Üyelik için her Kürt, hatta Azari'ler hariç her Kürdistan'lı kabul ediliyordu. Örgüte yeni girenler Kuran'a el basarak and içiyorlardı. Bu yeminde, örgütten ayrılmayacaklarına, bütün Kürt kadın ve erkeklerini kardeş bileceklerine, örgütlerinin izni olmadan hiçbir parti veya gruba katılmayacaklarına söz veriyorlardı (10) . Halk arasında Jê-kaf diye anılacak olan bu örgüt KDP kuruluncaya kadar varlığını sürdürdü.

1943 yılının, Nisan ayının sonlarında Jê-Kaf'çılar toplanarak aralarında bir merkez komitesi seçtiler. Komitenin daimi bir başkanı yoktu. Ama örgüt merkezindeki Rahman Zabihi, Muhammed Yahû, Hejar (Barzani'nin ömrünün sonuna kadar sadık arkadaşı, şair) ve Herminî (şair) en faal merkez komitesi üyeleri idi (11) . Örgüte ilk başkanlığı yapan şahıs Mahabad'lı Rahman Zabihi, eşairi değildi.

Şimdi tekrar Barzani'ye dönebiliriz: Hêvî Partisi'nin ve

genel olarak milli bilinç sahibi Kürtler'in kendisine güven duyması boşuna değildi. Aile geçmişinde en aşağısından II. Abdusselam'dan itibaren yerleşmiş olan tertemiz bir Kürt milliyetçiliği geleneği vardı. Bebekliğinden beri ailesinin ve kendisinin hapisanelerde, sürgünlerde ve savaşlarda çektiği acılar onu pişirmişti. Barzan Medresesi herkes için milliyetçi bir okuldu. Barzani İngilizler dahil düşmanın her türüyle karşılaşmış, onların dahi saygısını kazanmıştı. Türkiye'ye gittiklerinde Kemalisler'i; Hille'ye sürüldüklerinde Araplar'ı daha yakından tanıma fırsatı bulmuştu. O zamana kadarki hayatında tahsil olarak sadece Kürt Medresesinde okuduğu halde, onun kendi hayat ilişkilerinden kazandığı bilgileri üniversitelerde elde etmek mümkün değildi.

Barzani'nin ruhsal, fiziksel ve siyasal şekillenmesinde dramatik sıçramalar aranmamalıdır. O'nun bu yapılanması, ağır ilerliyen bir sürecin ürünüdür. Biz buna 20. yüzyıl Kürt tarihinin yarattığı şekillenme diyebiliriz. Osmanlılar'la mücadeleyi gördü. Şeyh Abdusselam'ın darağacında sallanan vücudunu seyretti. Büyük savaşta ulusunun eritilişini, açlığını ve çaresizliğini yaşadı. Onlarla beraber katlandığı her zorluk Barzani'ye ulusunun fertleri ile dayanışmayı öğretti. Naqşibendî Medresesine eğemen olan sufizmin ilkelerinden biri olan tevvekülü elden hiç bırakmıyordu. Dertlerine çare ararken halkına tepeden bakan biri değildi, onlardan biri gibi davrandı. Diğer Kürt önderlerinin başkaldırılarına geleneksel Kürt aşiret reisi kıskançlığı ile köstek olacağına, destek oldu. İngilizler'in ülkesini işgal etmesini yaşadı. Onlarla da savaştı ve bu savaşlarda ulusundan gelen aşiret reislerinin satın alınabilme potansiyellerini gördü. İşgalci güçlerin çirkin taktiklerini uzun 1930 ihtilalleri boyunca yaşayarak öğrendi. Bölgede Kürtler'in ülkesini sömürgeleştiren devletlerin, sıkışınca birbirlerine nasıl destek olduklarını bilecek seviyedeki deneylere sahip olması paha biçilmez değerdedi.

Nihayet Süleymaniye'deki sürgün deneyi Barzani için bir okul olmuştu. İyi organize edilmiş bir ulusal örgütün kurtuluş mücadelesine çok şeyler kazanabileceğini kavradı. Düşmanın cephe gerisini bilebilmek bu sayede mümkündü.

Şehirlerden yiyecek, tıbbi yardım ve silah sağlanması ve bunların ihtilalcilere ulaştırılması işini de örgüt üstlenebilirdi. Mücadele böylece 1900'lü yıllardan beri süregelen aşiret tabanlı yapısından daha bir sınırlanacak, ulusallaşma sürecine girecekti. Sık sık görüştüğü Hêvî Partisi üyelerinin iç çelişkileri kendisini tedirgin etmemiş değildi. Ama yine de Hêvî bu işleri yürütebilirdi. Gelişen dünya savaşının yarattığı fırsatı kaçırmamak için başka çareleri de yoktu. Hêvî, en aşağısından bir Kürt birliği demekti. Süleymaniye'deki Kürt yurtseverlerinin kendisine sunduğu güveni tepmedi.

Barzani, 12 Temmuz 1943'te üç arkadaşı ile birlikte Süleymaniye'den Şeyh Mahmud Berzenci'nin oğlu Latif Berzenci'nin yardımıyla firar etti. Önce İran'a doğru yürüdüler. Oradan da kuzeye yönelerek tekrar sınırı geçti ve Barzan'a ulaştı. kendisini engellemekle görevli ordu birliklerinin ileri hareketi da başarısızlığa uğramıştı. Barzani buraya varır varmaz ilk iş olarak kendi aşiretini topladı. Zaten o, Barzan'a varır varmaz aşiretinin savaşçıları çevresini sarmıştı bile.

Daha henüz Doğu Kurdistan'dayken, Irak yetkililerine bir mektup gönderdi (12). Bu mektup Erbil valisi Said Gazaz'a idi. Mektupta, Irak yönetiminin görüşmeler için kendisine bir Arab'ı değil, Devletin gerçek yetkilisi olan İngiliz Albayı Mad'ı göndermelerini istiyordu. Bu açık ifade, Barzani'nin aslında kiminle mücadeleye tutuştuğunu herkesten fazla bildiğinin ve bunu ifade etmekten çekinmediğinin belgesiydi. Zaten İngilizler de Irak'taki egemen yanlarını gizleme meraklısı değillerdi. Ama yine de olay, Araplar'ın intikam duygularını kabartmaya yetti.

Barzani bölgeye yerleşmişti. Sonbahara doğru Hakkari bölgesinde, Said Biroki'nin Türkler'e karşı ayaklandığı haberi geldi. Barzani bu hareketi desteklemek amacıyla hemen harekete geçti. Etrafındaki kuvvetlerle birlikte Türk sınır karakollarını vurmaya başladı. Bu davranışı kendisine ulusal düzeyde prestij kazandıracaktı. Seri baskınlarla hudutdaki birçok karakolu vuran kürt kuvvetleri önemli ölçüde silah ve cephane elde etmişlerdi. Ama Said Biroki'nin

ayaklanması çok kısa ömürlü olmuş ve arkadaşlarıyla birlikte Kemalistler'in eline düşmüştü. Bir ayaklanma daha böylece gerçekleşmeden söndürülecekti.

Bu seri çıkışlar, Mahabad'ı merkez tutan Jê-kaf'çuları çok heyecanlandırıyordu. hemen kaleme sarılarak Barzani'ye bir tebrik mektubu yazdılar. Jê- Kaf'çılar, Barzani'den ihtilalın amacının Irak'la sınırlı kalmamasını istiyorlardı. Kürdistan'ın iki parçasından birinde bir ulusal kongre öneriyorlardı. Böylece ihtilalın amacına uygun bir siyasi ve askeri nizam oluşturabileceklerdi. Jê- Kaf'çılar İngilizler'in ihtilale bakış açılarını da soruyorlardı. Barzani'nin büyüklüğünün aşiretsel tehaküme izin vermemesi gerektiği temennisini de kaydetmekten geri durmayacaklardı (13). Bu mektuba Barzani'nin ne cevap verdiği hususunda elimizde bir belge yok.

Barzani boş durmamak zorundaydı ve boş durmuyordu. Bir taraftan Irak karakollarına baskınlar düzenliyerek silah ve mühimmat elde etmeye çalışıyor, öte yandan da Kürt aşiretlerine elçiler gönderiyordu. Bunlar aşiret insanına a yakınmanın milli hedefleri konusunda aydınlatıcı bilgiler verecekti. Bu arada Barzani'lerin ezeli rakipleri olan Zibar aşiretini reisinin kızıyla bir de politik evlilik yaptı. Irak'ın gönderdiği bir bölük askeri pusuya düşürerek dağıtması İngilizler'i endişelendirmişti. Petrol bölgesini emniyete almak için Diyala vileyetini işgal ettiler. Araplar'ın endişesi daha bir fazlaydı ve rehine aldıkları Süleymaniye'deki Barzani ailesini tekrar Hille'ye sürdüler. Bağdat yönetiminin Başbakanı Nuri Said ise, yine hilelere başvuruyordu. Barzani'nin kardeşi Şeyh Ahmed'i bir mektup yazmaya zorlamıştı. Şeyh Ahmed bu mektubunda Barzani'ye selamet yolunun teslim olmak olduğunu kaydetmekteydi. Barzani'nin mektuba cevabı ilginçti. Cıvardaki güçlü bir Irak birliğini seçmiş ve bir vuruşta dağıtmıştı.

İhtilal Hêvî Partisi'ne çok yaramıştı. Kısa sürede Bağdat dahil tüm önemli şehir ve kasabalarda örgütlenebildiler. Öte yandan ihtilalın sesi olmaya da özen gösteriyorlardı. Irak çerçevesi içinde otonomi talep eden bildiriler kaleme alan Hêvî yöneticileri, bunları hükümet yetkililerine ve Müttefik

Kuvvetler'in komutanlıklarına veriyorlardı. İstemlerinden biri "Kürt İşleri Bakanlığı" idi. Bu istemlerine ABD Elçiliği aracılık etmiş ve kurdurmuştu. Bakan olarak, Mahmud Berzenci'nin yönettiği ayaklanmaya katılmış olan Macit Mustafa tayin edildi (14). Durum hızla ihtilalcilerin lehine gelişmeye başlayınca, Irak ordusundaki bir çok Kürt kökenli subay firar ederek onlara katıldı. Yılın sonuna doğru ihtilalcilerin silahlı gücü, Irak ordusunu yenebilecek düzeye ulaşmıştı. durum nazikleşince İngilizler yine sahneye çıktılar ve fiili müdahalede bulundular. Bu arada Barzani'nin elçiliklerine yazdığı mektuba "Majeterler"inin temsilcisi çok sert bir cevap kaleme aldı. Bu mektupta Büyükelçi, "İngiliz görevlileri Irak hükümetinin şartlarını kabul etmeniz için size nasihatta bulundular. fakat siz onların bu nasihatlarını kabul etmediniz ve bu işler İngiliz Hükümeti'nin savaş çalışmalarını tehlikeli ölçüde engellemeye başladığı için, İngiliz Hükümeti, sizin niyetinizi kendine karşı düşmanca olarak sayacak ve sizi yok olmaya, yıkıntıya sevkedecektir, (15) diyordu. Ama İngilizler bu sırada sadece tehditle yetindiler. Nuri Said'e de Kürt istemlerini dinleme tavsiyesinde bulunan İngilizler'in, o sırada Kürtler'den daha fazla ilgilenmeleri gerekli olan bir büyük dünya savaşı cereyan ediyordu.

Barzani 1943 yılının sonuna doğru baskınlara ara vererek diplomatik temaslara kulak kesildi. Siyasal çözüm için yapılan görüşmelerin başlarında Irak Hükümeti, Barzani'nin İran'a çekilmesini ve orada Pişdar aşiretiyle yaşamasını teklif etti. Barzani Araplar'a meselenin kendisi olmadığını, Kürtler'in ulusal hakları olduğunu anlattı. Bu sırada sayıları artmış olan Kürt siyasi örgütleri, ileri sürdükleri çeşitli taleplerle bir "istemler anarşisi" yaratmışlardı. her türden ve her renkten örgütlerle şahısların ortaya çıkışları ve koordinasyonsuzlukları müttefik kuvvetlerince Kürtler'in zayıflığı olarak algılandı. Kürt haklarına tepki ise, hükümet içinde Kürtler'e karşı düşmanlık duygularının artmasına yolaçtı (16). Güvensizlik ve korku Irak yönetimini tamamen sarmıştı ve 1943 bu duygularla kapana-

caktı.

1944 yılı yoğun diplomatik temaslarla başladı. Ocak ayında Hêvî Partisi, Hükümete ve Muttefiklerin elçiliklerine birer memorandum göndererek Irak içindeki ulusal soruna daha fazla ilgi gösterilmesi için çaba sarfedilmesini istedi. Hükümetten, Kürtler'le iktidar arasındaki ilişkilerin yürütülmesi için üç resmi temsilci ataması talebinde bulundular. Kürt İşleri Bakanı Macid Mustafa'nın aklına bu teklif yatmıştı. Bunun üzerine atanmak üzere Hêvî'den üç isim istedi. Hêvi, üçü de Irak ordusu firarisi olan, Yüzbaşı İzzet Abd-el Aziz, Yüzbaşı Aziz Sayyid Abdullah'ı ve Albay Amin Rewandizi'yi önerdi ve bu önerileri kabul edildi. Bundan sonra Hêvi diğer Kürt gruplarına da onaylatarak netleştirdiği talepleri Müttefik elçilikleri ile Hükümete sunmuştu. Bununla;

-Kerkuk, Süleymaniye, Arbil, Duhok ve Xaniqin'i içeren bir Kürt bölgesi teskil edilmesi,

-Bu bölgenin işleriye ilgili bir Kürt İşleri Bakanlığı'nın kurulması,

-Her bakana bir Kürt yardımcı atanması,

-Kürt bölgesinin kültürel, ekonomik ve tarımsal otonomiye sahip olması,

-Ordu, jandarma hariç bütün iç meselelerin yerel yönetime bağlı olması isteniyordu ⁽¹⁷⁾. Bunun üzerine Macid Mustafa Kürdistan'da bir geziye çıktı. İrtibat görevlilerinin sayısını da yediye çıkararak Macid Mustafa geniş bir propaganda atağına kalkmıştı. Bu irtibat görevlilerini aşiretlere gönderen Bakan, onlara savaştan sonra yapılacak reformlarla ilgili olarak bol vaadlerde bulunacaktı. Fakat bu görevliler, Macid Mustafa'nın düşündüğünün aksine, resmi sıfatlarını da kullanarak aşiretleri ihtilalcilere katılmak için ikna etmeye çalıştılar.

Macid Mustafa işlerin düşündüğü gibi yürümediğini görünce 1944 yılının Ocak ayı sonunda Kürdistan'a gelerek Barzani ile görüştü. Onu görüşmelerde bulunmak üzere Bağdat'a gitmeye ikna etti. Barzani, Şubat 1944'te Bağdat'a giderek Kürt taleplerini içeren detaylı bir plan sundu. Plan'da; Duhok'un vilayet olmasını, bütün Kürt

bölgelerinin Musul'a bağlanmasını, Eğitim Bakanlığına bir Kürt Genel Müdür atanmasını, bölgeye tarım ve sosyal alanda yatırımların artırılmasını da istemişti (18). Barzani'nin ayrılmasından sonra detaylara inen Nuri Said planın Naip ve parlamento tarafından kabul edilemeyeceğini gördü. Bunun üzerine Mayıs 1944'te Kürdistan'da bir geziye çıktı. Bu gezide Barzani dışındaki Kürt liderleriyle görüştü. Gezi boyunca Kürtler'in istemlerini görmeye hazır olduğunu, Kürt bölgesinin teşkilini ve Kürtler'in kabinede temsilini kabul edebileceğini bildirdi. Kabinedeki Arap bakanlar ise bu istemlere karşı çıkıyor ve bunların kabulü halinde Kürtler'in yeni taleplerle tırmanışa geçip devleti zayıflatarak bölünme yaratacaklarını öne sürüyorlardı. Nuri Said herşeye rağmen Kürtler'le aşağıdaki anlaşmayı imzalamayı göze alabildi:

-Asi aşiretin bütün tutukluları serbest bırakılacaktır.

-Aşiret bütün kuvvetlerini ve Irak ordusundan alınmış silahlar da dahil olmak üzere bütün silahlarını muhafaza edecektir.

-Irak Kürdistan'ında erzak eşit bir şekilde dağıtılacaktır.

-Kürt bölgelerinde görevli bütün Arap memurların yerine Kürt memurlar atanacaktır.

-Öğrenim ve Kültür alanında Kürdistan özerk olacaktır.

-yeni okul ve hastahaneler açılacaktır (19).

Irak Başbakanı hemen işe koyuldu. Hille'deki Barzani'nin ağabeyi Şeyh Ahmed ve diğerlerinin Barzan'a dönmelerine izin verdi. Fakat Şeyh Ahmed'in geri dönüşünün Barzani'nin siyasi ve askeri liderliğine bir etkisi olmadı. Süleymaniye valiliğine bir Kürt Generali, Baha ed-Din-Nuri'yî atadı. İstenmeyen memurları değiştirdi, geri çekti. Savaşın yarattığı kıtlıktan dolayı baş gösteren açlığa karşı tahıl dağıtımını da sağladı, okul ve hastahane inşaatlarını başlattı ve kafasında iyice şekillenen ademi merkezyetçiliği uygulama alanına koyamadan iktidardan alaşağı edildi! Arap milliyetçiliği tahammülünün sınırına ermişti.

Nuri Said'in düşüşünü, Haziran 1944'te Kral Naibi'nin anlaşmayı tanımadığını bildirmesi izledi, o'nun yerine Hamdi el-Bacaci adındaki bir Arap milliyetçisi yeni hükümeti kuracaktı. Yeni başbakan oldukça hızlıydı. Önce

Kürt İşleri Bakanı Macid Mustafa'yı görevinden alan Bacaci, daha sonra ordudaki bazı Kürt subayları tutuklattı. Süleymaniye valisi General Nuri de görevden alınanlar arasındaydı. İnşasına başlanan okul ve hastahaneler de tırpandan nasiplerini alacak ve birer askeri garnizona dönüştürülecekti (20). Barzani, yeni başbakanın tahriklerini cevapsız bırakmadı. Hemen polis ve askeri karakollara baskınlar vermeye başladı. Durum çok ciddiye ve bunun sebebi verdiği sözde durmayan Irak hükümetinin kendisiydi. Öte yandan Barzani, hükümetle ilişkilerini, Macid Mustafa'nın tayin ettiği irtibat görevlileri, İzzet Abdulaziz, M. E. Rewanduzî, A. Geylanî, Zaxo'dan Yüzbaşı Mir Hac, Koysancaq'tan Yüzbaşı Mustafa Xoşnav, Süleymaniye'den Yüzbaşı Mecid Ali ve yine Süleymaniye'den yüzbaşı Fuad Arif vasıtasıyla sürdürüyordu (21). Temmuz, 1944'te durumun vahametini gören Bacaci Kürdistan'a bir ikna gezisi düzenledi. Bazı aşiret reisleri ve Kürt liderlerini toplayan Bacaci, isyan ateşini söndürmenin yollarını arıyordu ama adres yanlıştı. Bacaci'nin kuru vaatlerini Barzani, askeri hedeflere yönelttiği saldırılarla "veto" etti.

1944 yılı, öte yanıyla Kürt örgütleri arasında sıkıntılı ilişkilerin sürdüğü bir yıldır. Çekememezlik, birbirini çelmeleme bilindiği gibi Kürdistan'lı liderlerde bir gelenektir. Dünya savaşının yarattığı ortamı diplomasi için ideal adeden entellektüeller, bu oldu-bitti ortamında Barzani gibi savaştan bir lideri bile mücadelenin sonunda dışlama hesapları yapıyorlardı. Ortada garip bir durum vardı, bazı insanlar, kellelerini koltuklarına almış, Kürdistan'ın kurtuluşu davasında dağ başlarında doğuşürken, diğer bazıları ise bunların sırtından yaptıkları diplomasi ile onların kazanımlarını pazarlamakla meşguldu. Bu sonuncuların savaştanlar için düşündükleri nihai akibet tasfiyeden başka birşey değildi. Kürdistan kurtuluş mücadelesinde kötü bir tohum ekiliyordu. Dünyadaki hiçbir mücadelede benzeri görülmeyen bir tohumdu bu. Daha sonraki Kürt

mücadelelerinde de bir eğilim olarak sürdürülecek olan bu çizginin sahiplerinin tek meziyetleri, iyi konuşan entelektüeller oluşlarıydı.

Öte yandan Kürdistan'da bir örgüt enflasyonu başlamıştı. Hêvî, 1939'da kurulmaya başlandığında IKP ve Cemaat el- Ahali örgütü mensubu pekçok Kürt aydını örgütlerinden istifa ederek bu milli örgütün oluşumuna katkıda bulunmak üzere çalışma ve tartışmalara katılmışlardı. 1941 yılına gelindiğinde sağ ve sol kanat aydınlarının karma örgütü olarak şekillenen Hêvî Partisi'ne soldan ağır eleştiriler yöneltilmeye başlandı. Marksist görüşleri savunan pekçok aydın gerisin geri IKP'ye katıldı. Bu durumda Hêvî ve IKP arasında giderek şiddetlenen bir ideolojik mücadele boy verdi. Nihayet, IKP'nin milli meselenin çözümünü ertelediğini söyleyen bir kısım Kürt aydını, IKP'nin dışında, Hamza Abdullah'ın liderliğinde "Kürdistan Komünist Partisi", Şoreş'i kurdu. Şoreş'in 1943'te 350 kurucu üyesi vardı. Yüzyüze geldikleri aşiretsel, örgütsel ve dinsel problemler karşısında ezildiler. Bunların önemli kısmı tekrar IKP'ye dönmüştü (22). Bu partinin geri kalan bölümü Kürt milliyetçilerinin bir diğer grubu ile birleşerek "Rızgariya Kurd" adını verdikleri bir Ulusal Kurtuluş Partisine dönüştüler. Öte yandan diğer bir kesim Kürt milliyetçisi Rêrast (Doğru Yol) adlı partisinin etrafında toplanmışlardı.

İran'daki Jê-Kaf grubu ise, müsait şartlardan da istifade ederek epey palazlanmıştı. Onlar başından beri tüm Kürdistan'ı kapsayan merkezi bir Kürt örgütünden yana idiler. Qadi Muhammed'in 1944 yılında bu örgüte girmeyi kabul etmesi onlar için paha biçilmez bir katılmaydı. Fakat Qadi, merkez komitesine girmedi ve onları perde arkasından yönetmeyi yeğledi. Jê-Kaf'çılar, 1944 Temmuzunda; Türkiye, Irak ve İran hakimiyetindeki Kürdistan'lularla, strateji, taktik ve mücadelenin ihtiyaç duyduğu yardımlaşmayı koordine etmenin yollarını araştırmak üzere bir toplantı düzenlediler. Toplantı için üç devletin sınırlarının kesiştiği noktadaki Dalampur dağı seçilmişti. Toplantıda Kuzey Kürdistan'dan Qadi Mella Wehab, Güney Kürdistan'dan Şeyh Abdullahê Zinoyê ve Jê-Kaf'tan Qasimê Qedri hazır bu-

lundu. Bağlanan yemine yerin coğrafi mevkii dolayısıyla "Peymana Sê Sinor" denildi ²³⁾. Jê-Kaf merkezi örgütlenme esprisine uygun olarak Güney Kürdistan şubesini de açtı. Bu şubeye daha sonraki bölümlerde adı sık sık geçecek olan Avukat İbrahim Ahmet'de üye oldu. Jê-Kaf kısa sürde Hewlêr, Şaqlawa, Kıfri, Süleymaniye, Kerkük ve Bağdat'ta da şubeler açtı. Örgütün Güney Kürdistan kolu, ayrıca Hêvî ile birleşmeye çalıştıysa da liderlik tartışmalarından dolayı buna muvafak olmadı.

1945, dünyada ve Irak'ta çözüm yılıydı. Kürt meselesine barışçı bir çözüm getirmek için son gayretler serfediliyordu. Bu meyanda Barzani, Ocak ayında Irak hükümeti ile Britanya Elçiliği'ne birer heyet göndererek otonom bölgenin ivedilikle kurulmasını istedi. Ama berikilerin niyetleri başkaydı ve zamana ihtiyaçları vardı. Kürdistan'daki iç çelişme de tırmanışa geçmişti ve iç zayıflığa yolaçmaktaydı. Hêvî, 1940'lı yılların işgal altındaki Yugoslavya'sında partizanların kazandığı şöhretin cazibesine kapılarak dağlara, Barzani'nin yanına gelme niyeti gösterdi. Oysa hareketin lideri birçok sebepten dolayı buna karşıydı. Barzani'ye göre Hêvî, şehirde daha çok faydalı olabilirdi. Kürt Kurtuluş Hareketi'nin o günkü bilinç seviyesinin "gürültücü eleştirmenler"e tahammülü yoktu. Barzani'nin yanibaşındaki ikinci bir karargah iç ayrılığın ilk adımı olacaktı. Oysa Hêvî şehir merkezlerinden ve Bağdat'tan dünyaya açılan bir pencere olacaktı ihtilal için. Onlara istihbarat toplayarak ulaştırabilir, bu arada ihtiyaç duydukları yiyecek, tıbbi malzeme ve hatta mühimmat gibi hayati maddeleri çeşitli yollarla ele geçirerek mücadele alanına sevk edebilirlerdi. Hêvî ayrıca muamele bilir insanlardan müteşekkil bir örgüt olarak ihtilalin taleplerini Müttefik Devletler'e iletip onların görüşlerini Barzani'ye ulaştırabilirdi. Ama her iki taraf da cereyan eden olaylar hakkında bilgilendirilmediklerinden şikayetçiydiler.

İhtilalcilerin herşeyden önce çok bilgilenmeye ihtiyaçları vardı. Onlar dağların insafsızca perdelediği bir tecrit alanında

yaşıyorlardı. En iyi ulaşım araçları süratlı koşabilen peşmergelerin kendileriydi. Bir daktilo, bir radyo alıcısı bile onlar için lükstü. Hêvî dağlara geldiğinde, Barzani'ye göre, istenmeyen, can sıkıcı gürültüler başlayacak, kişiler eleştirilecek ve ortalığa ihtilalin ihtiyaçlarını bilmeyen konuşkan insanlar doluşacaktı. Oysa Hêvî, Barzani'yi ve O'nun silahlı güçlerini istiyordu. Böylece önüne geçilemez büyüklükte bir kuvvet yaratılacak, amaca ulaştıklarında öncülüğü ellerinde tutabileceklerdi. Oysa Barzani ne düşündüklerini hissediyor ve bir güven bunalımına doğru ilerliyordu. Bundan dolayı, ihtilalin denetim alanlarının yollarını onlara kapadı. Hêvî yöneticileri ise, içinde buldukları gelişmişlik seviyesinde yeni bir cephe açma kapasitesinde olmadıkları için dağa çıkmaktan vazgeçtiler. Onlar, bundan sonra da ihtilale eski ilgilerini kaybetmediler ⁽²⁴⁾. Ama yine de kendisini dayatan birşeyler vardı; " onlar da artık bir bilinç uyandırma, ulusun politik ayrılık istemini dile getirme ve kendi varoluşlarının ifadesi olan milliyetçiliğin savaş makinasını inşa etme gereğine varmışlardı. Bir halkın, milletin diğerlerinden farklı olduğu inancı, kendilerinin özlerine ait bir devlet hakkı ve bu hakkı kullanma aracı olarak kitleleri harekete geçirici örgüt bilincine götürmesi tabiidir. Bir örgüt, ilk sadakatı bir aşirete, mezhebe veya köye olan insanların lüzum gördükleri DAHA GENİŞ koruyucular makinasıdır. Örgüt, milleti mümkün olan zafere götürebilir"di ⁽²⁵⁾. Bu inançla Barzani ve arkadaşları bir parti inşasına karar verdiler. 12 Şubat 1945'te Barzani'nin liderliğinde kurulan bu partinin adı Azadi Partisi idi. Parti'nin Barzani dışındaki yedi kurucu üyesi; İzzet Abd el-Aziz Amedya'lı bir subay, Mustafa Xoşnaw, Koysancaq'tan Subay; Abd-el Hamid Baqer, Xaniqin'den bir aşiret lideri; Muhammed Mahmud, Süleymaniye'li; Ahmed İsmail, Erbil'den; Şawqat Na'man, Amadiya'dan Hefzullah İsmail Aqra'dan idi. O parti, Kürdistan'ın bir başından öbür başına kadar her sahasından kurucu üyelerle vücut bulduğunda büyük etki yaptı ve ilgi topladı. Hêvî Partisi yöneticileri, ilişki kurmak amacıyla yeni partiye bir mektup gönderdiler. Bu mektupta amaçlarını bildirmeleri de isteniyordu. Azadi

Partisi cevabi mektubunda amaçlarının otonom bir Kürdistan kurmak ve bağlantısız bir dış politika yürütmek olduğunu bildirdiler. Tabii otonomi talebiyle ortaya çıkan bir hareketin, dış politika gibi her zaman merkezi devletin tekelinde olması gereken bir konuda tespitlerde bulunması çelişkiliydi. Ama bu çelişki, ayrıca Azadi yöneticilerinin dünya görüşlerinin bir ifadesi olarak kabul edilmeliydi. İkinci Dünya Savaşının can çekişmekte olduğu bir dönemde "bağlantısızlıktan" bahsetmek olağanüstü ileri bir görüştü.

Azadi Partisi'nin ilginç bir programı vardı. bilinen klasik parti programlarından hiç birine benzemeyen bu program sanki "bir ulus gibi davranma"nın basit bir teorisini yapıyordu. Bu, Barzan mantığından çevreye yayılan halkalar gibi bir süreci öngürüyordu. Programları özetle şöyleydi;

- 1- Barzan bölgesinde aşiretlerin işbirliğini sağlamak, sonradan bunu Irak'taki tüm Kürt aşiretlerine yaymak.
- 2- Irak Kürdistan'ını politik ve barışçı yollarla kurtarmak.
- 3- Dış güçlerin temsilciliklerine dilekçeler göndermek;
- 4- Propaganda yapmak;
- 5- Irak Hükümetinin gerici ve maceracı politikası ile mücadele etmek;
- 6- Diğer Kürt özgürlükçü organizasyonları ile kontak kurmak;
- 7- Silahlı güçler oluşturmak .(26)

Bu arada bütün kırgınlıklara rağmen Hêvî Partisi, Azadi ile iyi ilişkilerini korudu. Irak Hükümetinin değişmesi ve Nuri Said'in tekrar iktidar koltuğuna oturması, büyük savaşın bitiş sinyallerini verdiği bir aşamaya tekabül etmekteydi. Yeni durum, eskiden eli kolu bağlı vaziyette bekleyen Arap destekçisi İngilizler'in daha serbestçe hareket edecekleri anlamına geliyordu. Kısaca Kürt meselesi çok kritik bir aşamada bulunuyordu ve bu aşama kırgınlık denen nesnenin ön plana çıkarılmasına müsait değildi. hele Anglo-Arap müşterek bir anti-Kürt hareketin gündemleşmesinin sözkonusu olabileceği bir aşamada!

1 Mart 1945'te Hêvî Partisi, Irak 4. Tümeni'nin polis ve

diğer birliklerle takviye edilmiş durumda Kürdistan'a hareket ettiğini ihbar alarak Barzani'ye bildirdi. Bu birliklerin 5 Martta ihtilalcilere saldırması bekleniyordu. Bunun üzerine Barzani, muhtemel saldırı kanallarına göre kuvvetlerini üç bölgede mevzilendirdi. Doğu bölgesi; Mergêsor - Biradost mıntıkasıydı ve komutanlığına Mustafa Xoşnav getirilmişti. Yardımcılığına Muhammed Mahmud tayin edildi. İkinci bölge; Batı'daki Amadiya'ya mıntıkasıydı, komutanlığına İzzet Abd el- Aziz ve Abd el- Hamid Baqer getirildi. Güney cephesi olarak Aqra seçilmişti ve komutanı Şeyh Süleyman oldu. Komutanlar birlikleriyle beraber 3 Martta karargahlarına varıp ertesi gün kendilerine ayrılan mıntıkları işgal ettiler.

Öte yandan Nuri Said, ihtilalcilerin 1944 yılındaki eylemleri için bir genel af ilan etti. Böylece onları kısmen de olsa bölebileceği inancını taşıyordu. Oysa Barzani, gösterdiği askeri yetenek, Kürdistan'ın her tarafında uyandırmaya muvafak olduğu Kürt milliyetçiliği ve silahları sayesinde dev bir güç halindeydi. Kendi toprakları üstünde başka otorite tanımaya niyeti yoktu. Kürtler, haşmetmeapları tarafından affedilmeyi değil, ulusal haklarının teslim edilmesini bekliyorlardı (27) . Bunun üzerine Hêvî Partisi, ABD'nin Bağdat Büyükelçisi Loy Henderson'a bir memorandum takdim ederek Kürdistan'da otonominin kurulması için yardımlarını talep etti. Bir kopyası SSCB, Çin ve Fransız Elçiliklerine de verilen memorandumda Hêvî, Irak'ı Nuri Said'in imzaladığı anlaşmayı uygulamamakla itham etti. Hêvî'ye göre İngiltere'de bu haklı başkaldırımı bastırmak için hükümete yardım ediyordu. memorandumcular, Büyük Amerikan demokrasisi"nden, Irak ve İngiltere'nin muhtelif zamanlarda Kürt meselesi için veripte tutmadıkları sözlerini yerine getirmeleri için baskı yapmasını bekledikleri inancını ifade etmişlerdi. Bu baskıyı, Başkan Wilson'un 1. Dünya Savaşından sonra ilan ettiği 12 prensibi gereğince yapmalıydılar. Bu memorandumun paralelinde, Azadi, Hêvî ve yeni kurulan Kürt gençlik Organizasyonu'nun müştereken imzaladıkları nota ve deklarasyonlar, hükümet ajanslarına, elçiliklere, poltik-entellektüel şahsiyetlere ve iş gruplarına

gönderiliyordu.

Mart ayı çok uzamıştı 1945'te. Bu aya birçok olay sığdırılıyordu. İşte Irak Hükümeti'nin yeni bir teşebbüsü daha; aynı ay içinde Milli Savunma Bakanı Namık, yanına Ömer Nazmi adında bir bakanı da alarak Barzani ile görüşmek üzere Kürdistan dağlarına tırmandı. Amacı O'nu görüşme bahanesi ile tekrar Bağdat'a götürmeye çalışmaktı. Ama Irak Hükümeti, iki yüzlülüğünü fazla saklıyamıyordu. Bakan Kürdistan dağlarına tırmanırken ordunun Zaxo'da "Dağ savaşı" manevraları yapmasını, barışçı bir zihniyete yormak mümkün değildi ve Barzani de bu inançtaydı. Aba altında sopa gösterme politikasına Barzani'nin tepkisi sert oldu ve Bakanları Bağdat'a eliboş gönderdi. Ancak yeni dünya konjunkturu Irak Hükümeti için cesaret vericiydi ve bu durum kademeli olarak katılaştan bir uzlaşmaz tavır takınmalarına yolaçtıyordu.

Nisan 1945'te İngiltere, eski uzlaşmacı büyükelçisi Corn Wallis'in yerine Stonehower Bird'i Bağdat Büyükelçiliği görevine tayin etti. Bu, Avrupa'da düşmanlığın sona ermekte olduğu bir aşamaya tekabül ediyordu ve anlamı, Barzani-İngiliz barışçı ilişkilerinin sona ermekte olduğuydu.

Irak gittikçe sertleşirken, bu sertlik alalade karakol elemanlarına da sirayet etmekteydi. Kürt halkı, 2. Dünya Savaşının yarattığı kıtlık ortamından dolayı bazı malların tanzim satışlarıyla yetkili kılınan bu karakol elemanlarıyla sık sık temas geçmek zorundaydı. İşte böyle bir temasta Şirvan aşireti Reisi Wulo Beg bir Arap karakolundan çay ve buğday almak istedi. Kendisi ile polisler arasında çıkan tartışma kısa sürede çatışmaya döndü. Polis Wulo Beg'i tutuklamaya teşebbüs edince aşireti bu keyfi işleme karşı çıktı. Ardından silahlar patladı ve Wulo Beg ile aşiretinden diğer birkaç kişi öldürüldü. Bunun üzerine Şeyh Ahmed ile Kürt mıntıkası komutanı İzzet Abd-el Aziz karakola saldırdılar ve zaptettiler. O sırada Kürdistan'ın batısında bir aşiret anlaşmazlığını çözmekle meşgul olan Barzani, bunun dayatılmış bir savaş anlamına geldiğini anladı. Artık söz silahların olacaktı. Barzani, ancak hükümet tarafından yönetilecek saldırılara direnilmesi emrini verdi. Savaşçı çıkarıcı veya başlatan taraf

Kürtler olmayacaktı. Öte yandan da Bağdat'taki Müttefik Kuvvetler komutanlıklarına müracaatlarını sıklaştırmıştı ve Irak Kuvvetleri'nin Barzan çevresinden çekilmesini sağlanmasını istiyordu. Ama boşuna. Yaz boyunca şiddetli çarpışmalar sürecekti.

Irak genel bir taaruza hazırlık amacıyla 15 Temmuz'da Zaxo, Amadiya, Aqra ve Rewanduz'da yığınak yaptı. Ordusunun o zamanki mevcudunun yarısını teşkil eden 30.000 asker ile 12.000 jandarma ve polis bölgeye sevk edilmişti. Hava kuvvetlerinin 25 avcı ve bombardıman uçağından oluşan tümü faaliyet halindeydi. Bunlar Arbil ve Musul'da üstlendirildiler. Irak ordularının Başkomutanlığına İngiliz General Renton getirilmişti. Irak genelkurmayı bu İngiliz'e yardım etmekle mükellefti (28). Anglo-Arap koalisyon artık açıkça sahnedeydi.

Ağustos 1945'ten itibaren hatlar netleşmişti. Lider Barzani ve ihtilal ordusunu yöneten Kürt Subayları bir tarafta, Anglo-Arap koalisyon öbür tarafta hem savaşıyorlardı, hem de karşılıklı kontağı kaybetmiyorlardı. Görüşmelerde İngilizler'i Albay Moore, Yüzbaşı Stikes ve birkaç başka subay temsil ediyordu. İngilizler, Kürtler'in zapettikleri yerlerden çıkmalarını istemekteydiler. Ayrıca Barzani'ye de teslim olması halinde, Kürdistan dışındaki istediği herhangi bir yere yerleştirebileceği vaadini iletiyorlardı. Ama Anglo-Arap koalisyonunun Kürtler'in ulusal hakları konusunda dilleri tutulmuştu sanki. İşte Barzani, muarızlarının dile getirmekten çekindikleri o basit kelimeyi sürekli telaffuz etmekten geri durmayacaktı; o-t-o-n-o-m-i! Irak hükümeti artık tamamen uzlaşmaz bir çizgideydi.

Öte yandan sorun, devletin şekli bir platformu olan parlamentoda da tartışılmaktaydı. Irak Krallığı Parlamentosu şekli olmakla birlikte burada bazen sert muhalif görüşler de dile getirilebilmişti. Araplar'dan M. Ali al-İmam gibiler "Kuzeylilerde hiç bir ayrılma isteğı yoktur ve bir Kürt problemi de mevut değildir. Hükümeti, bir şerir eşkiyalar çetesine karşı bu denli müsamaha göstermekle kusurlu buluyorum." gibi gözleri kapalı düşünceler dile getirirken; İçişleri Bakanı "Molla Mustafa bir eşkiyadan başka birşey değildir; kendisi-

nin ve çetesinin tutumu caniyane bir tutumdur" diyordu (29). Ama eski bakan Kürt Macit Mustafa "yirmi beş seneden beri, bu ülke, her istediğini yapan ve bunu yapmaya hakkı olduğunu sanan kokuşmuş, köhne bir hakim sınıfın at oynattığı bir meydandır. Bu imtiyazlılar sınıfı, halkı sömürüyor. Halk bu durumdan asla memnun değildir, kuşkuludur, üzgündür, umutsuzdur... Bu hastalığa etkin bir ilaç bulmak parlamentoya aittir. Fakat parlamento gerçekten demokratik bir rejim sonucu meydana gelmiş değildir; tutsuz ve etkinlikten yoksun unsurlardan oluşuyor" derken olaya sistem veya demokrasi açısından yaklaşıyordu (30).

Bu arada oldukça doğru yaklaşımlar sergileyenler de yok değildi. Bunlardan Arap M. Abdel el-Azri " Bir isyanın bastırılması onu doğrudan derin sebepler incelenip ortadan kaldırılmadıkça olumsuz bir fiildir ve hiçbir şeyi kurtarmaz. Mademki problemler vardılar, bazı meslektaşlar gibi, kalkıp mevcudiyetlerini inkar etmek hiçbir şeye yaramaz. Irak halkı bir tek ırktan oluşmuyor, fakat en az iki taneden; Arap ve Kürt ırklarından meydana geliyor. Kürt kardeşlerimize, Kürt olarak kalmalarını söylemeliyiz. bizim kendimizin de Arap kalmamız gerektiği gibi... İsviçre, Kanada bir çok ırktan oluşan ülkelerdir..." derken kendisine aynı paraleldeki bazı düşünceleri dile getiren Salim Namık, Ahmed el-Jalabi, Hibat-Allah-al Fattı katılıyordu. Ama " kokuşmuş hakimlerden" kendilerini dinliyen yoktu.

Barzani bölgedeki Mîzurê Jêrî û Mîzurê Jorî, Berojî, Şêrwanî Mezin, Şerefan aşireti ile Rewanduz bölgesindeki Dolamerî ve Şıwezûrî aşiretleri mensuplarının içinde yer aldığı Kürt askeri birliklerini örgütledi. Ayrıca, Aqra bölgesinden Rejûkan, Goran ile Rewanduz bölgesinden Sîlêwanî ve Bîradost aşiretleri de harekatı destekliyordu. Barzani'nin komuta ettiği kuvvetler, şehirli iştiraklar ve subaylarla birlikte 4.500 kişiyi buluyordu. Bunlar tüfek ve hafif mitralyözlerle donatılmışlardı (31). Bu güç, eğer Kürt milleti içten çökertilmeseydi Irak ordusunu durdurmaya ye-

terliydi.

7 Ağustos 1945'te Irak ordusu Rewanduz'dan saldırıya geçti. Barzan-Rewanduz bölgesinde sıkıyönetim ilan edilmişti. RAF, Irak Hava Kuvvetleri ve topçu birlikleri bölgeyi bomba yağmuruna tutarken, piyadeler araziye işgal etmeye çalışıyorlardı. Bu çatışmalarda Irak ağır kayıplara uğramaktaydı (32). Dallet çarpışmasında dört Irak taburu imha edilmekten güçlkle kurtuldu. Bölgedeki tek taşıt yolu Rewanduz-Mêrgesor- Barzan yolunun Rewanduz-Mêrgesor kesimini ele geçiren ihtilalciler, Bir Kebir, Mêrgesor, Bileh karakol ve kışlalarını zaptettiler. Zaxo, Aqra-Amadiya, Zibar ve Rewanduz'u kurtardılar (33). İhtilal geniş bir alana sıçramış ve Kürt güçleri bu alanı kontrollerinde tutuyorlardı. Bu sırada artık ovalarda da ilerlemeye başlayan ihtilalciler tırmanıştaydılar. Bağdat hakimleri, 9 uçak, 8 radyo vericisi, 8 top, 400 obüs, 2000 tüfek, 100.000 fişek kaybetmiş ve çok yıpranmışlardı. Ordularında panik havası hakimdi. Bunun üzerine devreye daha etkin bir şekilde giren RAF "tehdit" altındaki Kerkük petrolalarını koruma gerekçesiyle sivil hedefleri vurmaya başladı. Beş Kürt köyü yerlebir edilmiş, elli köy ağır hasara uğratılmıştı. "Majesterlerinin" sayesinde Irak hükümetinin" makus talihi" yine dönmüştü.(34).

25 Ağustos'ta Irak 4. tümeni doğu cephesindeki Bıradost mevkiindeki Kürt kuvvetlerine karşı bir çevirme hareketına girişti. Buna karşılık Kürt kuvvetleri alışılmış savunma hatlarının kuzeyindeki tepelere çekildiler ve kanatlardan bu tümene baskınlar düzenlemeye başladılar. Bu kuvveti epey yıpratıldıktan sonra kati bir açık karşı saldırı ile ilerlemelerini durdurdular (35).

Güçlerinin bir kısmını da güney cephesine sevkeden Irak burada da ağır yenilgilere uğramıştı. Aqra'dan hareket eden 5. Tümen Zibar'a doğru ileri harekete geçti. Hava bombardımanı ve topçu desteğinde Berat dağına aştılar ve Naha vadisine geçtiler. Geliyê Piriz (dağı) nın güney yamaçlarını geçerek buranın tepelerine vardılar. Barzani bir avuç savaçsısıyla saklandığı kayaların arasında bu bombardımandan zarar görmedi. Irak birlikleri tepede görününce

aniden ateş etmeye başladılar. Geliyê Piriz'de savaşın seyri böyle iken, küçük Kürt grupları Berat dağında mevzilendi. Irak Tümeninin sağ ve soldaki ilerleme yoluyla Iraklılar'a öldürücü darbeler inerken durum kritikleşti. Berak dağı savaşının üzerinden iki gün geçtikten sonra Kürt Surchi kabilesinden 300 kişinin de yer aldığı Irak takviye kuvvetleri, Tümeni kurtarmak üzere yetiştii. Düşmanın yapamadığını yine Kürt yapmaya başlamıştı. Barzani bunun üzerine dağların daha yükseklerine çekilme kararı verdi. Anglo-Arap koalisyonunun Geliyê Piriz'deki ilerlemesi böylece kaldığı yerden devam edecekti⁽³⁶⁾.

Baradost mıntıkasındaki yenilginin üzerinden 20 gün geçtikten sonra kendine gelebilen Bağdat askeri birlikleri, bu defa 4. Tümeni, 2. Tümenle takviye ederek yine kuzeye doğru ileri hareket başlattı. Milli aşiretinin lideri Muhammed Mergêsori'nin arkadan saldırısına uğruyan bu birlikler ağır kayıplar verdi. Fakat Anglo-Arap koalisyonu artık kesenin ağzını açmıştı. Bir kısım kazançla aşiretlerin önemli bölümü hemen saf değiştirmeye devam etmişti. Yalnız kalan Mergêsori'lerin yapabileceği birşey kalmamıştı.

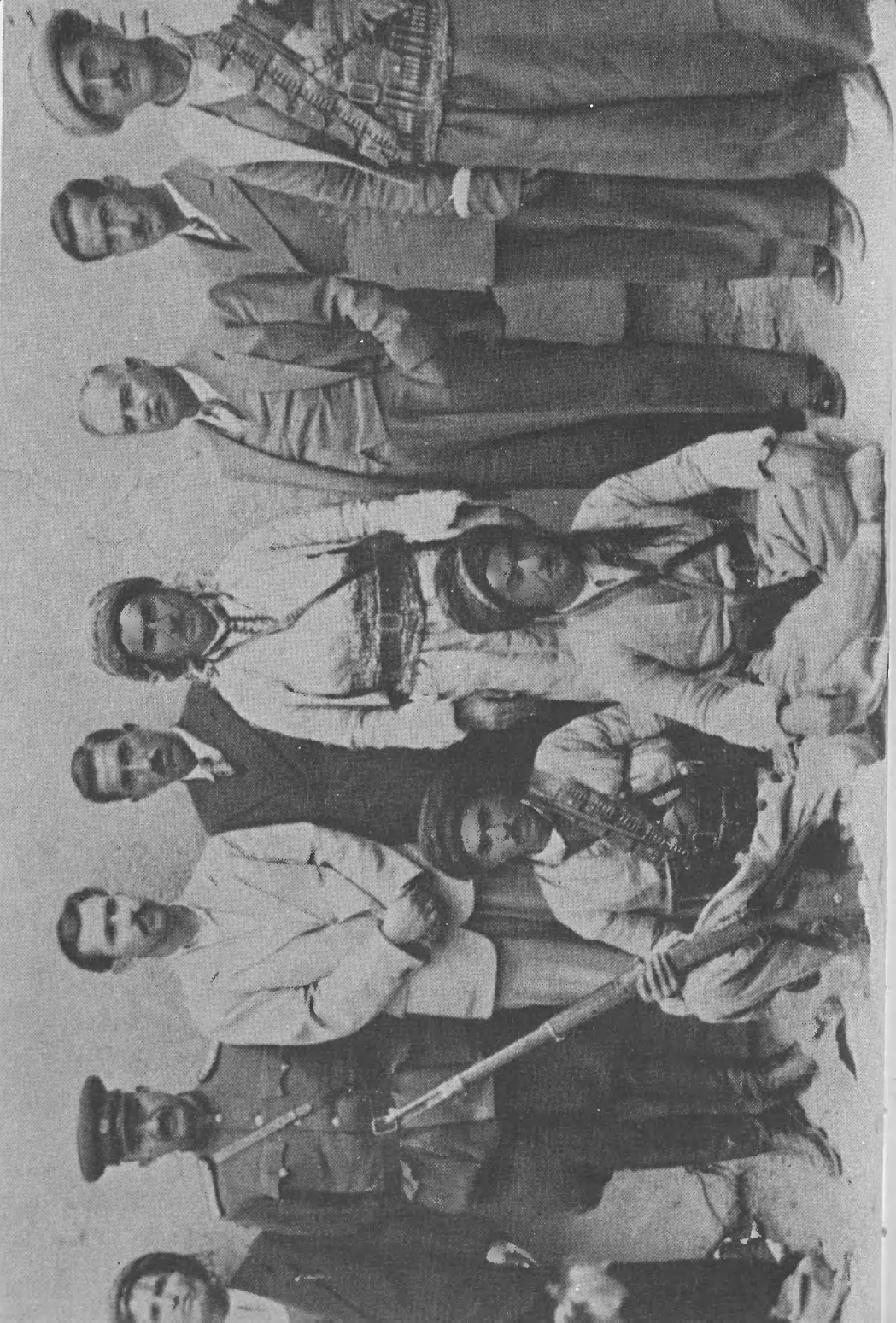
İşte aşiret denilen toplumsal birim bir yönüyle de buydu. Milli bilinç eksikliği ona ikili bir karakter vermişti. Aşiret insanı, bir taraftan tam bir ihtilalci karakter sergilerken, öte yandan sıkıyı veya ufak kişisel menfaati yahut biraz imtiyazı yakaladımı sıvışıyor. Bir yanılla milli isyan ocağı, öte yanılla sıvışmaya yatkınlık... Bu güvenilmez karakteri aşmak için daha pekçok yol katetmek gerekecekti. Barzani, 1943-45 kesitinde çok yönlü bir mücadele yürütmek zorunda kalmıştı. O, hem Kürt örgütlerini kollamak durumundaydı, hem de aşiretler arası denge hesaplarıyla meşgul olmak mecburiyetindeydi. Ama bu aşamada çabaları boşa gitmişti. Nitekim o tarihlerde partiler arasında yoğun "git-gel"ler, tavir değiştirmeler cereyan ettiği gibi, tanınmış Kürt aşiretlerinden Zibariler'in reisi Mahmud Ağa, herkiler'den Mahmut Xalifa ve diğerlerinden; Mir Sadıq, Mir Qadir, Şeyh Lolan Irak hükümetine müracaat ederek Barzani'ye karşı savasmak isteğinde bulunmuşlardı bile. ⁽³⁷⁾

Ok yaydan çıkmış, Kürt aşiretlerinin önemli bölümü hükümetin saflarına geçmişti. Bahdinan aşiretlerinden bazıları ve Zibariler'den toplam 500 kişi, Barzan'ın batısındaki Herin yakınında mevzilendi. Barzani, geliyê Piriz'in güney kanadındaki kürt mevzileri için bir tehdit unsuru haline gelen bu güce saldırıp onları bölgeden sürmek istedi. Fakat Irak Hükümetinin bölgeye dağ topları yerleştirdiğini sandığından bundan vazgeçti. Bu pahalı bir yanılıydı ve geri çekilerek geliyê Piriz'e yerleşince Irak güçleri yeniden saldırıya geçmişti (38).

25 Eylül 1945 Güney Kürdistan Kurtuluş Hareketinin bir kara günü.. Kürt ihtilalcileri o gün Geliyê Piriz'in tepesindeydiler ve kendilerini Anglo -Arap koalisyonu ile işbirlikçi aşiretler kuşatmıştı. Mıntıkanın doğusundan, Surçi aşiretinin 300 silahlı adamı, bir ihtilalci birliğini Jajoki bölgesine doğru sürmek için saldırıdaydı. güneyden Irak 5. Tümeni, iki topçu bataryası ve RAF'ın desteğinde tepelere doğru ileri harekate geçmişti. Mıntıkanın batısından, 500 kişilik Berwari, Beroşi, Şerfani ve Duseki aşiret mensubu, kendilerini izleyen 400 kişilik Zibari gücünün desteğiyle koalisyon lehinde dağ silsilelerinin tepelerinden saldırıya geçmişti. Bunun üzerine Barzani, karanlık çöktüğünde tepeyi boşaltma emri verdi. İhtilalciler 1000 fit yükseklikteki Çiyayê Şirin denilen doğal, güçlü bir savunma alanına çekildiler. Bu tepeye nüfuz etmek imkansızdı. Barzani buradan Şeyh Ahmed ve diğer ihtilalcilere haber göndererek Çiyayê Şirin mıntıkasında toplamak üzere köylerini boşaltmalarını emretti. İhtilalciler şimdi kritik bir durumdaydılar. Türkler de sınırlarını güçlü birliklerle takviye etmişken, Irak hükümeti, işbirlikçi aşiretlerle birlikte kuzeye çok sert bir baskı uyguluyordu. Herşey çok kötüye giderken 30 Eylül 1945'te Çiyayê Şirin'e nefes açıcı bir haber geldi. Bu haberde ihtilalcilerin bir kesiminin İran sınırı yakınındaki Kani Reş'i kontrolde tuttukları söyleniyordu. Haber gerçektir ve ihtilalcileri rahatlatmıştı. Buna göre doğu-batı yolu; Rupuçuk, Baraz Gır ve Rubar-ı Şekiv ırmakaları boyu Iraklılar'dan temizlenmişti. Barzani tüm ihtilalcilerin eş, çocuk ve hayvanlarıyla birlikte orada toplamalarını ve bu-

radan Doğu Kürdistan'a geçmeye hazır olmalarını istemişti (39). Yeni bir exodus başlayacaktı.

1943-45 ihtilali, Kürdistan için bir değişiklikti. İlk olarak aydınların bir kısmı ayaklanmanın içinde yer aldı. Yine ilk defa bir parti ihtilali desteklerken, ihtilalcilerin kendileri de partileşti. İhtilalin yenilgisinde ise Anglo-Arap itifakının gücünden ziyade Kürt aşiretlerinin muhalefeti etkili oldu. Acaba Kürt'ün Kürt'e saldırısı bitebilir miydi?

Mahabat ve Cumhuriyeti

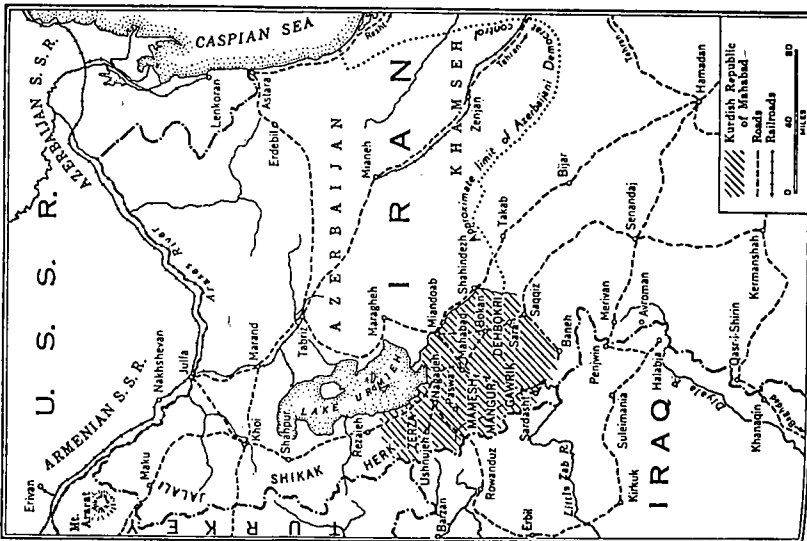
Barzaniler, savaşı soy, hergün yeni şahikalara doğru!"

Edgar O. Ballance

Mahabad Reqeq suyu havzasının güneyindeki şirin bir Kürt şehridir. 1940'ların ortalarına kadar ismi pek duyulmayan bu kasabanın nüfusu 16 bin civarındaydı. Kasaba, Uşniye-Miandoab hatının güneyi ile Saqız-Baneh- Serdest hatları arasında kalan tampon bölgedeki "Nomans land"ın merkezi idi. Bu küçük bölgede yaşayan halk, savaşın getirdiği talan ve karışıklık ortamından uzakta, hareketli günler yaşamaktaydı. Şimdi orada neler cereyan ettiğini anlamak için, bölgedeki dünya ve mahalli güçlerin durumunu yorumlamaya çalışalım:

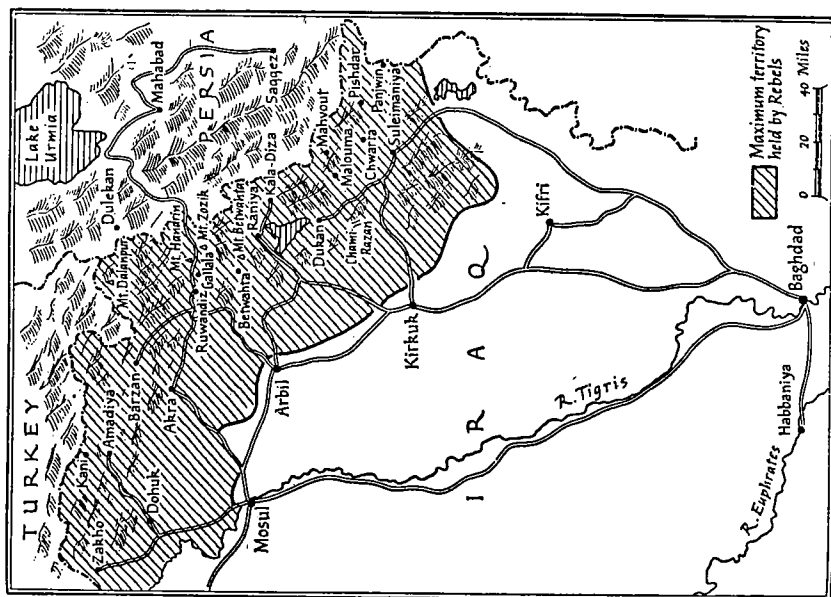
Sovyetler Birliği, 1939'daki Hitler-Stalin saldırmazlık paktına güvenmekte yanıldığını, Nazi orduları kapıyı çalmadan evlerine girdiklerinde anladı. Ama pek de hazırlıksız yakalandıkları söylenemez. Yeni durum, Kremlin yöneticilerini yeni ittifakalar aramaya itti. Böylece içinde ABD, İngiltere ve Fransa'nın yer aldığı Müttefik Devletler'in saflarına katıldılar. Bundan sonraki dört yıl boyunca bu ülkelerin teşkil ettiği cepheye, "demokrasi cephesi" gayriresmi adı verilecekti. Bu cephenin veya Müttefik Dev

The Kurdish Republic of Mahabad, 1946

1946 Kürt Mahabat Cumhuriyeti

Mahabat Kürt Cumhuriyeti
Karsoyolan
Demiryolları

Kuzey Irak

Kürt isyancılarn en çok kontrol ettiklen bölge.

letlerin irtiba sağlyacakları emin ve kestirme bir yola ihtiyaçları vardı. Dünya coğrafyası, bu yolun Sovyetler Birliği'nin yumuşak karnı olan Kafkasya'nın güneyindeki Orta doğu'dan geçmesi gerektiğini söylüyordu. Burada Sovyetler Birliği ile sınırdaş iki ÷lke vardı ve bunlardan Türkiye buna müsaade etmiyordu. Geriye İran kalmıştı. müttefiklerin nota bombardımanı buradan da sonuç almayınca ÷lkeyi işgal etmeye karar verdiler.

Sovyetler Birliği, kendi payına düşen kuzey İran'ı işgal ederken çok temkinliydi. halka nazık davranıyor, önemli bir durum başgöstermedikçe ortalıkta görünmemeye çalışıyorlardı. Onlar için birinci planda önemli olan batı cephesinde kendilerini sıkıştıran Almanlar'a karşı Körfez'den akacak olan Amerikan savaş malzemesinin yolunu garantiye almak ve yumuşak karınlarının dibindeki İran'a Mihver Devletler'inin sızmasını engellemekti. Bundan dolayı Mihver Devletler'inin ajanlarınca kışkırtılabilecek olan yerli halkın gönlünü hoş tutmak ve taleplerini dinlemek durumundaydılar.

İşgali, önce Sakız-Baneh-Serdeşt hattına kadar genişleten Moskova yöneticileri, sonra gerisin geriye Uşneviye-Miandaob hatına çekildiler. İşgal hareketi, İran ordusunda çözümlere yolaçmış, bunların çekilirken kaptırdığı silahlarla güçlenen Kürt aşiretleriden bazı başıbozuklar karışıklıklara sebep olmuşlardı. Çok nazık bir durumda bulunan Sovyetler Birliği ise, Kürtler'i karşısına almadan düzeni sağlama arzusundaydı. I. Dünya Savaşında Çarlık ordusunun zulmü zihinlerde tazeliğini koruduğuna göre ordunun yaklaşımı daha da önem kazanıyordu. Hata, oradaki halkın kaybedilmesi anlamına gelecekti. Bu yumuşaklık giderek Kürtler'i cesaretlendirmiş ve onlara güven vermişti. Bu güveni pekiştirmek için 30 kadar Kürt ileri geleni ve aşiret reisi Sovyetler Birliği'ne çağrıldı. Mahabad'dan Qadi Muhammed'in yer aldığı bu heyette; sonradan Mahabad Kürt Cumhuriyeti Başbakanlığına getirilecek olan Hacı Baba Şeyh, Şemdinan'dan Nehriler'in soyundan gelen Seyyid Taha'nın oğlu Seyyid Muhammed Sıddıq'ta bulunacaktı. Kürt Heyeti Sovyet Azerbaycanı'nın Başkenti Baku'da gayet iyi

karşılandı. Burada Azerbaycan Başbakanı Bakırof (Bağırov) onlara yaptığı komuşmada "Azeri Kürt kardeşliği"den bahsediyor ve onları buradaki sanayi, tarım ve kültür kuruluşlarında gezdirerek ağırılıyordu.

Oysa Bakırof'un kardeşlik anlayışı çok tuhaftı. 1923'te kurulan Kurdistanski Üzeyd (veya özerk Kürdistan Cumhuriyeti -NB) Azerbaycan'a bağlıydı ve Nalçin, Kelbajan, kotulin ile Zengılan şehirlerini içeriyordu. Başkenti Nalçin olan bu özerk Kürt bölgesi 1929'a kadar Azeriler tarafından "bilinmeyen" sebeplerden dolayı ortadan kaldırılmıştı (1). Geriye kalan Azerbaycan Kürtleri'ni ya kendilerine Azeri diyecekler veya 1937-1938 yılları arasında kitleler halinde Kırgızistan veya kazakistan'a sürüleceklerdi (2). Bölgede 1926'da 42.000 kişi Kürt olduğunu söyleyebiliyorken, 1959'da bu sayı 303'e inecekti (3). İşte kardeşlikten bahseden böyle bir Bakırof'tu ve Kürtler'le bundan sonraki ilişkileri de hep bu düzeyde sürecekti.

Sonraki yıllarda husule gelen olaylara paralel olarak Sovyetler Birliği'nin bölge ve İran politikası da değişiklikler gösterdi. 1942'de Sovyet yönetimi İran'da yapılacak seçimlerden çok şeyler bekliyordu. Bu seçimlerde, İran'ın en iyi örgütlemiş olan partisi "Hezbe-e - Tudeh-ye-İran" (İran Emekçiler Partisi)'nin iyi bir sonuç alacağı Sovyet işgal yönetiminde eğemendi. Fakat beklenen olmadı ve Tudeh meclise ancak 8 üye sokabildi. Bu büyük bir sürprizdi. Bundan sonra bölgede Sovyet politikası değişti. 1940'lı yılların ortasında kurulacak olan Azerbaycan Demokrat partisi'ne giden yol onları daha fazla ilgilendirmeye başlamıştı. Bu partinin egemen olacağı bir Azerbaycan, İran merkez yönetimini pro-Sovyetik olmaya zorlayabilirdi. hele Kürtleri'ni de yanlarına alabilirlerse! Bunun için Kürtler'e mesafeli bir baskı uyguluyorlardı. İstekleri, ki bu istekleri şekillendiren Bakırof'tu; Kürtlerin Azerbaycan'a katılmasını sağlamaktı. Fakat Kürtler milli ve mezhepsel sebeplerle düşman belledikleri Azerilerin hakimiyetini kabule yanaşmıyor ve bağımsızlıklarını kararlı bir şekilde koruyorlardı. Bilhassa Azeriler'e komşu olan önemli Kürt aşiretlerinden Şıkakanlar, Celaliler ve Herkiler bu konuda

çok katı idiler ve ikide bir Azeri köylerine saldırıyorlardı. Sovyetler Birliği, işgal yıllarının sonuna doğru husule gelen gelişmelerin ışığında Kürtler'i olduğu gibi kabullenme eğilimi gösterdiler.

İngilizler'in politikası değişti. Onlar Pehlevi Rıza Han'ın Alman yanlısı politikasından endişe duydukları için 1941'deki işgali gerçekleştirdiler. Baba Rıza Şah'ın 16 Eylül 1941'de oğlu Muhammed Rıza Pehlevi lehine tahttan feragat etmesi İngilizler için yeterliydi. Çünkü yeni Şah İngiliz yanlısıydı ve bu paralelde bir hükümet kurulmuştu. Bundan sonra İngiltere için önemli olan böyle bir hükümetin devam etmesi ve İran'ın Mihver Devletler'in eline geçmemesiydi. Yani onlar savaş için koordinatör, İran için ise stabilizatör bir rol üstlenmişlerdi. Unutmamak gerekir ki, İran ayrıca bir petrol ülkesi idi.

Ülke içindeki iktidar mücadelesinde komünist Tudeh Partisi iyi örgütlü ve disiplinli olmasına rağmen, sebep ne olursa olsun 1942'de yapılan seçimlerde bir varlık gösteremedi. Bu ise İran merkezi hükümetinde İngiliz nüfuzunun devamı anlamına geliyordu. Endişeleri yoktu. Askeri alan da ise, İran Genelkurmay Başkanlığı yapan Hasan Arfa ile "arkadaşlık" ilişkileri olan Askeri Ateşe W. A. K. Fraser'in tavsiyelerini dinliyorlardı. zaten Arfa'nın Buyükelçi Sir Reader Bullard'la da çok iyi ilişkileri vardı ve isteklerini " karşılıklı anlayış çerçevesinde" yaptırıyordu (4) . İran ordusu İngiliz işgal bölgesi olan Xaniqin, Kermaşah, Hamadan, Arak- Qum- Taharan yolu ve Tahran- Ahvaz- Xurremşehir otoyolu ile Xuzistan vilayetinde serbest dolaşabiliyordu. Bundan dolayı bölgede oluşan düzensiz Kürt aşiret ayaklanmalarına endişesiz müdahale etme imkanları vardı. Ama bunu yaparken ağır savaş şartlarını gözönüne almak ve dengeli hareket etmek kaydıyla. İngilizler başeğmez Hama Raşid gibi Kürt liderlerine bazı tavizler verilmesinden de yanaydı. İran Hükümeti bu tavizlerin geçici olduğunu bildiğinden tereddütsüz kabul ediyordu.

İran merkezi hükümeti işgal yıllarının zayıflattığı, kendi kendini korunmaktan aciz bir orduya sahipti ve iktidarını doğru dürüst yürütemiyordu. Bu ordu bilhassa Sovyet işgal bölgesinde büyük baskı altındaydı. Her hareketleri için işgal yönetiminden izin almak zorundaydılar. İngiliz yanlısı merkezi hükümet bir yandan "İmparatorluk" topraklarının birliğini muhafaza etmeye çalışırken, öte yandan da müttefiklerden bilhassa Sovyetler Birliği'ni endişelendirmeme durumundaydı. Mesela Genel Kurmaybaşkanı Arfa, Saqqız'a yönelik Kürt baskısını azaltmak için Mahabad'a İran-Sovyet karması bir askeri birlik göndermek istedi. Ama Sovyet işgal komutanlığı, Saqqız'ın kendi işgal bölgelerinin dışında olduğunun gerekece göstererek bu isteği geri çevirecekti. Kendi işgal bölgelerindeki İran ordusundan bir tabur piyadenin gönderilmesine bir diyeceklerinin olmadığını da ilave ettiler. Buna rağmen Arfa bildiğini okudu. İran'lı komutan Huşmand Afşar'a, bu taburu bir suvarı birliği, iki dağ topu ve Bukan-Mianduab'daki müstehkem mevkiye üstlenen taburla takviye ederek Mahabad'a hareket etme emrini verdi. Emirlerine aykırı olarak gelişen bu yürüyüşü Sovyet işgal yönetimi zor kullanarak durdurmuştu (5). Böylece Mahabad sıcak savaşın içine girmekten kurtuldu. Kapalı kapılar ardında istila pazarlıkları yürüten Şah rejimi; Qadi Muhammed, Seif Qadi ve Sadr Qadi ile Tahran'da yaptığı görüşmelerde Kürt halkına duyduğu sempatiyi ifade ediyor, referandumdan ve otonomiden bahsediyordu (6).

Azerbaycan'da durum karışıktı. Sovyet işgal bölgesinde bulunan bu ülkenin insanları tutucu derecede dindardı ve Azeri halkı da Farslar gibi Şii mezhebine mensuptu. Buna rağmen Sovyet işgal komutanlığı, Sovyet Azerbaycan'ındaki Marksist unsurlara dayanarak oradaki etkisini güçlendirmiş, kendi lehine işgören önemli bir potansiyel oluşturmuştu. Zaman zaman onları Tudeh'e yönlendiren komutanlığın elinde buradaki örgütlenmeyi çok iyi derecede yürütebilecek

biri vardı. İşgalın başlamasından sonra çıkarılan aftan istifade ederek Azerbaycan'a gelen Cafer Peşvari'den başkası değildi bu. Peşvari, 1921 yılında Hazar denizinin güneyinde kurulan Bolşevik Geylani Hükümetinde dışişleri Komiserliğini yapan eski bir komünistti. Bu devlet yıkıldıktan sonra Sovyetler Birliği'ne kaçmış, 1936'da gizlice döndüğü İran'da hapsedilmişti. 1941 yılında hapisten kurtulan Peşvari, gizlice geldiği Azerbaycan'da Tudeh Partisinin temsilciliğini yaptı ve Ulusal Seksiyonunu örgütledi. Azeri halkına bu seksiyon, iktidar partisi görevini üstlendi.

Sovyet Azerbeycan'ı Başbakanı Bakıroftan büyük destek gören Peşvari, Kürdistan'ı hep ülkesinin bir parçası olarak görmek istiyecekti. Ama hiçbir baskı Kürt liderliğini buna ikna edemezdi. Çünkü Kürt liderlerine göre böyle bir taleple ortaya çıkmak, Kürt milletini aşağılamakla aynı anlama geliyordu. Kürtlerin kültürel, sosyal veya ekonomik gelişmişliklerinin yanında "Kürt kalma" arzuları da buna engeldi. "Azeriye Kürt neden bağlansın"dı?

Öte yandan Azerbaycan'da dinsel etki ile, yükselen komünist ve ulusal dalga sürekli çatışma içinde olmuş ve bu, Azerbaycan Demokrat Partisi kurulduğu zaman durulmamıştı. Buna Ardabil yöresindeki Şahsevan aşiretinin, Azeri iktidarı ile çatışmaya varan sürtüşmesi örnek olarak gösterilebilir. Dinci aşiretler Sovyet etkisine aşırı hassasiyet gösteriyor ve İran'daki Şah rejimine bağlılıklarını sürdürüyorlardı. Bu ayrılığın med ve cezirleri Azerbaycan'ın akıbetini tümenden etkiliyecekti.

Kürtler Lor ve Baxtiyar kolları hariç, Doğu Kürdistan'da hep suni müslüman idiler. Bu durum Şah rejiminin Mahabad'daki dini etkisini azaltıyordu. Bu dini etki, ancak Lor ve Baxtiyar Kürtleri arasında belirgindi. Ama Kürtler de İrani bir kavim idiler. Şah bunu zaman zaman tüm Kürdistan'da kullanabiliyordu. Tabii sıkıştığı veya lazım olduğu zaman. 1945'lerin Kürdistan'ında ise, ülkenin küçük bir bölümü olan Mahabad ve çevresi ne İngilizler'in ne de Sovyetler'in

işgalinde olamayan tampon yöre idi. Kürtler bu yörede nispeten bağımsız hareket edebiliyor ve kararlar alabiliyorlardı. Ama taleplerinde belirgin bir "çok seslilik" vardı ve bu çok sesliliği yükselen milliyetçi heyecan maskeliyordu. İki grup Kürt aydını ve Kürt halkının iki kesimi ayrı şeyler düşünmekteydi. Kırsal alandaki Kürt insanını yönlendiren aşiret liderleri ve mollalar şehir Kürtlerinin büyüyen etkisinden tedirgindi. Hele Sovyet nüfuzunun şehir küçük sermayedarlarına sirayet etmesi onlarda treni kaçırdıkları hissini doğurmuştu. Mahabad Cumhuriyeti'nin hesaba katılmayan yıkılış sebeplerinin başında bu çelişkinin derinleşmesi geliyordu. Bu kırsal alan yöneticilerinden bazıları ta 1943'ten beri İran yönetimi ile gizli bazı ilişkiler kurmuşlardı.⁽⁷⁾ Onları bu ilişkiye zorlayan başlıca sebep bu güven bunalımıydı. Çünkü kurulan örgütlerde ve diğer ilişkilerde yeterli derecede temsil edilmedikleri kanısındaydılar. Açıkça dışlandıklarını hissediyorlardı.

Şehir okullarında okuma fırsatı elde eden ve aşiret ilişkileri çözülmüş olan diğer aydınlar ise aralarında tam bir homojenite sağlamamış olmakla birlikte, örgüt denilen yapının işlevinden haberdardılar. Çoğu bölgede büyüyen Sovyet etkisine giren bu bireylerin önemli bölümü spontan bir şekilde sol görüşleri kabullenmiş ve Jê-Kaf içinde yer almışlardı. Stratejileri vardı ve kendilerine göre asgari de olsa netti. Bunlar iç dinamikleri hesaba katmaz görünüyorlardı. Sovyet yardımı ve iradesinin amaçlarının gerçekleştirilmesine yeteceği inancını taşıyorlardı. Kırsal alan insanı propaganda makinasının yarattığı cazibeyi hissetmiyor değildi. Onlar da Sovyetler'in Jê-Kaf'ı "içtenlikle" desteklediği zehabına kapılmış ve devletin kurulacağına muhakkak nazarıyla bakıyorlardı. Bunun için de bu devlette pay sahibi olmak için Jê-Kaf'a yanaşıyorlardı, ama samimi yetleri rahatlıkla tartışabilirdi.

Jê-Kaf'ın 1942'deki kuruluşundan sonra ulusal duygulardaki kaynama Batı Kürdistan'ı sarmaya başladı. Bunda işgal

güçlerinin gevşek ve davetkar yönetimlerinin katkısı büyüktü. Ama sadece Jê-Kaf'ın etkisi büyümüyordu. Müsait ortamı yakalayan önemli aşiretlerin liderleri, gerçekleştirdikleri ittifakların da yardımı ile bölgede oluşan yönetim boşluklarını doldurmaya çalışıyorlardı. Bilindiği gibi Doğu Kürdistan'da Sovyet İngiliz ortak askeri varlığı dolayısıyla İran hükümeti bölgeyi kontrolde güçlük çekiyordu. İşgal başladığında Savaş Bakanı General Ahmed Naxcevan, orduya hareketsiz kalma doğrultusunda bir emirname yayınladı. İran'ın imparatorluk yönetiminin menfaatleri açısından bakıldığında yanlışlığı ilk anda anlaşılabilir olan bu karar geri alındı. Ama askerleri Kürt aşiret bölgesinden düzenli olarak geri çekilmek mümkün olmadı. Sınırdaki aşiretler, Irak tarafındaki Kürtler'in de yardımıyla oradaki küçük karakol ve garnizolara saldırarak silahsızlandırıyorlardı.

Öte yandan Sovyetler'in Saqız-Baneh hattından geri çekilmesi üzere daha önce Irak'a kaçmış olan Kürt liderlerinden Hama Reşit, yaşamakta olduğu Vine'den dört yüz atlısıyla kendi aşiret bölgesinde bulunan Baneh'e saldırdı. Hama Reşit burayı zaptederken, Güney Kürdistan'ın Pencwin bölgesindeki Kürtler tarafından takviye edilen Doğu Kürdistan'daki Merivan aşiretleri de kendi bölgelerinde bağımsızlaştılar. 1919'daki bölük-pörçük direnişler yine hortlamıştı ve aşiret liderleri bir nevi kişisel tatmin yarışındaydılar.

Burada Kürtlerin Sanandaj'a girmek için yaptıkları müracaat İngiliz işgal komutanlığınca red edilince İran Hükümeti bundan cesaret alarak "enerjik" General Mahmut Amin'i buraya askeri vali yaptı. Öte yandan da İran Batı Ordu Komutanı General Muqaddem, Albay İbrahim Arfa komutasında üç bölük piyade ve atlı zırhlı araçtan müteşşekil olduğu söylenen ⁽⁸⁾ bir kuvveti, Saqız ve Baneh'i geri almak üzere gönderdi. Fakat bu birlik Baneh-Saqız arasında Hama Reşit güçleri tarafından sarıldı. Birliğin bir kısmı esir alınmış, zırhlı araçlara el konulmuş ve komutan Arfa canını zor kurtarmıştı. Hama Reşid'i; Vakili, Ardalani, Rasul Axa, Ali Cawanmerdi, Gowriki, Sarşivi ve Cafi aşiretleri destekliyor-

du. Bunlar İran askerlerini takibe aldılar. Askerleri yine bir aşiret reisi olan Ali Habibi adındaki Têlekuhî'lerin lideri mahfolmaktan kurtardı. Kürtler Saqız'a dönmek zorunda bırakınca İran ordusu biraz daha serbestleşti ve daha güneydeki Lorlar'la meşgul olmaya başladılar.

Bu sırada Muhammed Rezai Marivani, Mahmud Kanisanani, Muhammed Raşid Almaneh, Muhammed Ali Muradi Galbaxi, Ali Wallajiri, Faruk Komasi, İjlal Gambori ve Mahmud Loyi gibi güneydeki Kürt aşiret liderleri ile İranlılar arasındaki görüşmeler boşa gitti. Bunun üzerine Kürt liderler İngiliz işgal kuvvetlerine başvurarak Kürdistan'a bağımsızlık verilmesini istediler. İngiliz komutanı ise Kürt kuvvetlerini yine Sanandaj'a sokmadı ve istemlerini Bağdat'taki bölge komutanına iletceğini söyledi. Ama aslında Uytuluyorlardı. Bir müddet sonra "ilk hevesleri" kaçtı, durum tavsadı ve bu liderler bir daha sahneye çıkmadı.

Kasım ayında General Amin, Saqız'a saldırdı. Burada Hama Raşid güçleriyle tutuştuğu savaşta kendisi ve işbirlikçi aşiret liderleri Ali Xan Habibi vurularak öldürülünce askerlerin bir kısmı dağıldı, diğer kısmı ise esir alındı. Sonunda İngiliz Binbaşısı Fletcher bölgede durumu yatıştırmak için "aracılık" yaptı. Hama Raşid Baneh'e yönetici olarak tayin edildi. Hama Raşid'in buradaki yönetimi 1944 yılına kadar sürdü. bu tarihte Kanê Sênan'da yaşayan Mahmud Axaya saldırınca İran ordusunun da yardımı ile yenilgiye uğradı. tekrar Irak'a kaçmak zorunda kalan Hama Raşid 1945'e kadar tamamen sessizliğe gömülecekti.

Sovyet işgal yönetimi Mahabad'daki her gelişmeyi dikkatle takip ediyor, önemli konularda ise müdahale zorunluluğu duyuyordu. Bu önemli konulardan biri ve belki de başta geleni, oraya bir vali tayin etmektir. Onlara göre tayin edilecek vali, halka nüfuz edebileceği gibi, Sovyetler'in bölge politikasına da ters düşmemeliydi. Bunun için ilk olarak Mameş aşiretinin bir kolunun lideri ve kurduğu aşiretler

federasyonunun "Emir" sıfatını kullanan başkanı, Basfi köyünden "Qaraneyi Axa rais el-Aşairi"yi denediler. Bu zat, 1941'deki Baku ziyaretine de katılmıştı. daha sonraları ise ölünceye kadar Azerilerin hizmetinde kalacaktı. Onun vali olarak düşünülmesine vasıta olan sebeplerden biri kurduğu federasyon, ikinci ise Sovyet politikasına uygun olarak Azeriler'e duyduğu hayranlıktı. Ama bu şahıs Kürt milliyetçilerinin büyük tepkisine yolaçmıştı.

Bunun üzerine Sovyet işgal yönetimi gözlerini çok aktifleşen ikinci bir şahsiyete dikti. Bu, Şıkakan aşiretinin Guhder kolunun yöneticisi "Büyük Şeyh" ünvanını taşıyan Amer (Ömer) Xan Şerifi idi. Amer Xan Celali'lere kadar uzanan bir alandaki bütün kuzey aşiretlerine nüfuz etmişti. Ama onun da zayıf bir tarafı vardı, Azeri düşmanlığı! O'nun bu hususiyeti hastalık derecesindeydi. Bu ise işgal yönetiminin beklentilerine aykırıydı. Bunu seçmekten kendileri vazgeçmişlerdi.

İlişkiye geçtikleri üçüncü kişiyi bir ara Mahabad'a vali olarak tayin ettiler. Bu, Kürt aşiretlerinin nefret ettikleri bir şahsiyet olan Dehborki aşireti lideri Asad Dehborki idi. Asad'ı Sovyet-İran işbirliği bu mevkiye getirmişti. Asad, İran hükümetiyle çok sıkı fıkı oluşundan dolayı İran jandarması gibi bir zulüm makinasının şeref başkanlığına getirilmişti, Kabul ettirilmesi imkansızdı ve ettirilemedi. Bu durumda yıldızı parlamaya başlayan tek kişi kalıyordu: Jê-Kaf'ın da saygı duyduğu ve "çekindiği" Qadi Muhammed..

Nisan 1943'te Komela kendi merkez komitesini seçtiğinde sonuç aşiretleri pek tatmin etmemişti. Hem yönetim, hem de başkanlığa getirilen Rahman Zabihi, eşairi olmayan insanlardı. Bundan sonra aşiretlerle Jê-Kaf arasına kırgınlık girmiş ve güvensizlik başgöstermeye başlamıştı. Onlardan pek çoğu merkezi otorite ile temasa geçmişti bile (9). Bu kırsal alan insanı ile şehirli Kürt arasındaki çelişkilerin, derinleşecek olan çelişkilerin tohumuydu. Aşiret insanında, kim gelirse gelsin, yönetilecekleri inancı yerleşiyordu. Onlar yine köylerinde kaderlerini yaşayacak, kendileri hakkında yine bazı"kravathılar" karar verecekti.

Kürdistan'da durum karmaşıklığını koruyarak kördüğümüne doğru giderken büyük işgalci kuvvetler de kendilerine taraftar bulmaya çalışıyorlardı. Sovyetler Birliği, Abdullahof ve Hacıyof adındaki iki ticari temsilcisine, Kürt yurtseverleri ile ilişki kurma görevi vermişti. Bu kişilerin Komela ile ilişki kurmasından sonra bunun sürdürülmesi amacıyla bir Kürt irtibat subayının tayin edilmesi kararlaştırıldı. ⁽¹⁰⁾ Sovyetler Birliği ayrıca direkt ziyaretlerle de aşiretlerin eğilimlerini tespitiye çalışıyorlardı. Mahabad'daki çoğunluk "ne yaparsa Sovyetler yapar" gibi bir kaniya ulaşmışken, daha sonra kurulacak Kürt Hükümeti'nin içinde yer alacak olan Sıddık Hayderi, Menaf Kerimi, M. Emin Muini gibi Kürt ileri gelenleri ilişkilerin dengeli olması gerektiği fikrini seslendirmekteydi. Onlara göre İngiltere çok ihmal edilmişti ⁽¹¹⁾. Nitekim Qadi Muhammed de daha sonraki gelişmelerin ışığında ABD yetkililerine müracaat ederek İran çerçevesi içinde otonom bir Kürt Devleti'nin kurulması için yardımlarını talep etmiş ama geç kalmıştı!

Öte yandan Kürdistan'ın güneyine yöneldikçe İngiliz etkisi daha da belirginleşiyordu. Loriler, Baxtiyariler ve daha kuzeydeki diğer Kürt grupları Mahabad'da gelişen olaylarla hiç ilgilenmiyor veya aleyhlerinde duygular besliyorlardı. Bunda Sovyet nüfuzunun verdiği ürküntünün payı büyüktü.

Mahabad'da Sovyet varlığı hiç hissedilmiyordu. Bunda Qadi Muhammed'in bu şehirde düzeni sağlamadaki becerisinin de rolü vardı. Kürdistan'ın her tarafında büyük bir kaos yaşanırken Mahabad'da düzen egemendi. Qadi Muhammed'e düzenin sağlanmasında aşiret reislerinin yardımları olmuyor değildi. Bunlardan Mingurlar'ın lideri Abdullah Beyazıdı ile Hacı Qaranêi Axa'nın yardımları anılmaya değer ⁽¹²⁾. Fakat daha kuzeye doğru uzandıkça ve bilhassa Sovyet işgal bölgesinde işler değişti. Bu bölgede Kürtler, Sovyet Azerbaycan'ı ile kaynaşabilecek olan İran Azerileri' ile komşu ve düşman idiler. Bu düşmanlık, işgal

bölgesine hareket etmiş olan İran jandarma ve polis birliklerini de boy hedefi haline getirmekteydi. En ufak bir müdahaleleri hayatlarına mal olacaktı. Kürtler, kendilerine hareket özgürlüğü tanıyan bu tür bir işgalden memnun görünüyorlardı. Zero Axayê Bahaduri, Raşid Beyê Herki, Kamil Begê Mandan, Ömer Axayê mandoyi Şıkakani, Tahir ve Mahmud axayê Abdoyanê Şıkaki, Nuri Beyê Sandamê Herki, Muhammed Hüseyne Begzadey-i Tergevar bu bölgede Sımko dönemindeki Kürdistan alanını kapsayan sahada faaldiler. Akınları, daha ziyade kendilerini yutmaya çalışan Azerilerin köylerine yönelikti. Bu köyleri tedirgin ederek kaçırtmaya çalışıyor ve Azerileri'n ilerlemelerini engelliyorlardı. Sovyetler Azeri köylerini korumak üzere İran ordu birliklerini çağırarak zorunda kalmışlardı. Ama bu birlikler de Kürt aşiretlerinin akınları karşısında çaresizdi.

Öte yandan Jê-Kafçılar 1944 yılı boyunca da oldukça faal idiler. Kürdistan"i olan amaçlarını göstermek için Gelempir dağın'da Peymana Sê Sinor toplantısını düzenlemiş, ayaklanma hareketini sürdüren Barzani'ye de destek mahiyetinde mektuplar göndermişlerdi. Jê- Kaf'ın Güney Kürdistan şubesi de aynı yıl içinde hayata geçirilecekti. Hele Qadi Muhammed'in bu örgütün üyeliğini kabul etmesi onlara Doğu Kürdistan'da bölgesel bir sükse sağladı. Jê-Kafçılar Mayıs ayında bir adım daha atarak Basra ye Akdenize çıkışı olan Kürdistan haritasını kabul ettiler. Bayrakta İran'ın Şahlık dönemindeki bayrağında bulunan ve yukarıdan aşağıya yeşil, beyaz, kırmızı olan şeritler ters cevrilmiş, ortadaki beyazlığa bir de sarı güneş yerleştirilmişti. Güneşin iki tarafına birer buğday başağı, fona da dağ ve kalem konulmuştu. Buğday başakları, dağ ve kalem dışında kalan şekliyle bayrak, bugün de birçok Kürt örgütünce kabul ediliyor.

1945 ajitasyon ve coşku ağırlıklıydı. Bu ajitasyon faaliyetlerinin en önemlisi Jê-Kafçıların sahnelediği "Daykê Niştiman" operasıydı. Mart ayında sahnelenen operada tema Kürt milliyetçiliği idi. Anavatan prangaya vurulmuştu.

"Ana" yı kendisini kaçırın üç haydutun elinden yiğit çocukları kurtarıyordu. Bu opera geniş bir ilgi uyandırdı. Opera, 1945 Temmuzunda Sovyet işgal bölgesinde gösterildi. Ama Sovyet yetkili subayı operaya bir dizi sansür uyguladı, değiştirdi. Opera anlamsızlaştırıldı (13).

Kürtler Daykê Niştiman'ı sahneye koyarken, büyük devletler başka oyunları sahnelemekteydi. 1945'te Sovyetler Birliği başlattığı ataklardan ilki ile Mahabad'da "Kürdistan-Sovyet Kültürel İlişkiler Cemiyeti"ni kurdu. Cemiyet bir de lokal açtı ve Jê-Kafçuların hizmetine sundu. Bu lokalle birlikte örgüt gizliliği terk etti. Açılıştta Urmiye'deki Sovyet temsilcisi ile dış propaganda (VOKS) temsilcisi de şeref misafiri olarak hazır bulunacaklardı (14). Demek ki Sovyetler Birliği yeni bir tavır belirliyordu. Mayıs ve Ağustosta Mihver Devletlerinin çökmesi, dünya haritasının yeniden belirlenmesi çalışmalarını hızlandırmıştı. İran'da bu satrancın bir parçasıydı ve herkes kartlarını açmıştı.

Ataklarına devam eden Sovyet işgal yönetimi, Kürtleri daha fazla umutlandırmak ve fakat Azaerbaycan ile işbirliğine de teşvik etmek için Baku'ya yeniden bir Kürt heyetini davet etti. Davet, Eylül 1945'te Qadi Muhammed'e Azerbaycan'daki Sovyet Politik Subayı Selim Ataşiyof tarafından iletildi. Atahşiyof, Qadi'den ziyareti gerçekleştirecek bir heyet oluşturmasını istiyordu. Ama heyeti Qadi tek başına hazırlamayacak, Sovyet bölgesel yetkilileri de seçime müdahale edeceklerdi. Sonunda, Mahabad'dan Qadi, Menaf Kerimi, Ali Reyhani; Bukan'dan İlhanzade Qasim Axa, Miyanduab'dan; Seyfi Qadi, Abdullah Qadiri, Mameş Aşiretinden Kak Hamza Nalus ve Beyzade'den Nuri Beg ziyarete katılmaya "hak kazandılar." Baku'ya gidişlerinin ikinci günü Bakıroff'la görüşen heyet, temsil ettiği insanların bağımsız yaşama arzusunu dile getirdi. Bakıroff'ın ise derdi başkaydı. O, Kürtler'i Azerilere bağlamaya çalışıyordu. Böylece hem Sovyetler'in "kartı" kuvvetlenecek, hem de Azerilerin muvaffak olma ihtimali artacaktı. Ama onları buna ikna edemedi. Qadi Muhammed kesin konuşuyor ve Kürtler'in Azerbaycan çerçevesi dışında, kendi otonom bölgelerini kurma kararında olduklarını bildiriyordu (15).

Ama Bakırof bu arzularına direkt "okey" dememişti. Yalnızca "Sovyetler var oldukça Kürtler mutlaka özgürlüklerine kavuşacaklardır" demekle yetinecekti. Qadi, bu sözleri Sovyetler'in Kürt niyetlerini "onaylaması" anlamına yorumlamıştı. Bakırof'a cevaben "yardıma muhtaç olan halkımız kendisine uzanan eli sevinçle karşılayacak ve sıkacaktır" derken heyetin memnuniyetini ifade ediyordu.

Daha sonraki çay partisinde Bakırof, Kürtler'in ihtiyaçlarını tespit etti. Onlara kendilerini savunacakları tank, top, makineli tüfek ve savaş araçlarını göndereceğini açıkça vaadetti (16). Öğrenci kontenjanı sözü verildi ve bir matbaa makinası gönderilmesi kararlaştırıldı. Cafer Bakırof, Barzani'yi İngiliz ajanı olarak göstermeyi de ihmal etmedi ve onlara bu zata karşı dikkat tavsiye etti. Galiba Barzani'nin sekter milliyetçi kişiliği Bakırof'u ürkütmüştü. Değil mi ki, o, kendisini İngiliz ajanlığıyla suçlarken, Irak ordusu İngiliz Subayı Benton'un komutasında ve RAFın desteğinde tabir caizse "Barzani'nin defterini dürmeye" çalışmaktaydı.

Biz Barzani ve diğer ihtilalcileri Kani Reş'te bırakmıştık. Barzaniler, 11 Ekim 1945'te efsanevi yürüyüşlerinden birini daha gerçekleştirerek açlığa, kallesliğe ve hiyanete vura vura Uşniye'nin kuzeyindeki bir noktadan Şino'ya vardılar. Dünyada belki ilk kez açık düşmanın ve destekçisinin ihtilalini veya ayaklanmasını yıkamadığı bir millet, Kürt milleti, bazı aşiretleri kanalıyla kendi özgürlüğünü boğan kurşunları, kendisine sıkıştı. Sonuçta yurdunu terke mecbur kalan özgürlük savunucularının kafilesinde takriben 9.000 sivil ve 1200 silahlı insan vardı. Aralarında köylü, işçi, bir kısım küçük memur ve 12 subay olarak çeşitli halk kesimlerine ayrılıyorlardı. (17).

Barzani bölgeye vardığında hemen temaslarına başladı. Aralarında Batı Azerbaycan (Kürdistan) Sovyet kuvvetleri komutanının bulunduğu bir kısım Sovyet subayı ve Jê-Kaf yöneticileri ile görüştü. Hem Sovyet tarafı, hem Jê-kafçılar ihtilalcilerin yerleştirilmelerinde iyi niyet

gösterdiler. İşgal komutanlığı Barzani'ye Qadi Muhammed'in yanında yer almasını tavsiye etti. Doğu Kürdistan'lıların da yeni gelen kardeşlerine yiyecek ve barınak temin etmeleri için emirname çıkardılar.

Ekim sonuna kadar Barzani'nin silahlı güçleri katılmaları 3000'i buldu. Fakat bunların sadece 1200 ü Barzani'nin çok güvendiği "çekirdek kuvvet"ti. Elllerinde İngiliz ve Iraklı'lardan kaptıkları makineli tüfekler ve bir sahra topu da vardı. Barzani ve arkadaşlarının gelişi Mahabad'a uluslararası bir ilgi celbetti (18). Çünkü onlar 1943-1945 ihtilalin yarattığı prestiji de oraya taşımışlardı ve anlaşılın Mahabad satrancı ciddileşiyordu. Doğu Kürdistan'a varan aşiretlerin başında Barzaniler, Mizuriler, Bıruşiler ve Devletmiriler geliyordu. Barzani ile birlikte gelen subaylardan Yüzbaşı Abdulaziz Geylani, Şeyh Abdullah'ın oğuydu. Geylani Sovyetler'in büyük ilgisine mahzar oldu. Yüzbaşı, Mahabad'a vardıkdan sonra Sovyetler'e gönderilen burslular arasına katıldı. Böylece babası Şeyh Abdullah'ın Sovyetler'e olan iyi tavrı daha da pekişti. Bunun dışında kafilede Rewanduz'a bağlı Celdiyan köyü ağası Vehab Muhammed Alı Axa, Şemdinanlı Nehriler'in soyundan Seyyid Taha'nın iki küçük oğlu Seyyid Ahmed ve Şeyh Zino da vardı. Bu sonuncular kendileriyle beraber gelen 50 kişiyle birlikte Nexede'ye yerleşti (19).

Göçmenler önce geçici olarak Şino ve civarına dağılmıştı. yetkililerle yapılan temaslardan sonra yeniden yerleştirme faslı başladı. Barzani ve Şeyh Ahmed, ihtilalin bazı merkezi adamlarıyla birlikte Mahabad'da kaldı. Ailelerinin diğer elemanlarını ihtilalcilerin dağıldığı alanlara yolladı. Böylece göçmenlerin sıkıntılarında haberdar olunacaktı. Şeyh Muhammed Sıddık'ı Naqade kentine yolladı. Şeyh Babo Şino'da kaldı ve Şeyh Muhammed Halid ailesini Koke köyüne yerleştirdi. (20) Barzani bu arada Qadi Muhammed'e ihtilalcilerin Kürt davasının emrinde olduğunu bildirecekti. (21)

Barzani artık Doğu Kürdistan'daki hareketin hizmetine girmişti. Ondan, Mahabad'daki örgüt yöneticileri ile ileri gelen şahsiyetlerin düşüncelerini Kürt aşiretlerine iletmesini istediler. Demek ki üç yıldan beri oluruna bırakılan mese-

leler vardı ve bunlar can alıcıydı. Aşiret insanı - Mahabadî ilişkileri istenen düzeyde değildi. Barzani'den, Mahabad'da kurulacak bir hükümete aşiretlerin tavrının ne olacağını sormasını istiyorlardı. Ürküyorlardı ve güvensizdiler. Barzani, 1943-45 devriminin prestij sahibi lideri olarak Urmiye, Naqade, Xane, Miandoab ve Uşniye bölgelerini dolaştı. Eğilim tespitinde bulundu. Oldukça iyi intibalarla dönmüştü ve bu izlenimlerini Qadi ile tartışmaktan geri durmadı.

Stalin kendisini Lenin'in yerine koymuştu. Kürdistan'la Azerbaycan'da sözde Moğolistan deneyini tekraralatacağı. Bunun için Lenin'in Moğol Heyetine yaptığı tavsiyeyi tekrarlatarak, Kürdistan ve Azerbaycan'da Tudeh Partisi ve Jê-Kaf yerine Demokrat Partilerini kurlmalarını tavsiye ettirdi. Böylece hareket kitleselleşecekti. Öye yandan muha taplarının Sovyetler Birliği'ne güvenleri çok fazlaydı. Hemen dediklerini yerine getirdiler. Eylül 1945'te Azerbaycanlılar, 25 Ağustos'ta da Kürtler, Demokrat Partilerini kurdular. Kürdistan Demokrat Partisinin kuruluş toplantısına Jê-Kafçıların da aralarında bulunduğu kalabalık bir kitle katıldı. Kuruluş bildirisini 105 kişi imzalayarak kurucu oldu. Bu bildiride, Kürtler'in de faşizme karşı elde edilen özgürlükten ve Atlantik bildirisinin verdiği sözden istifade etmek istedikleri kaydedilmişti. Bildiriye göre Kürtler fazla birşey istemiyorlardı, fakat temel hakları Şah tarafından yok sayılmıştı (22). KDP'nin talepleri ise şunlardı:

1. İran'daki Kürt halkı, kendi yöresel işlerinin yönetimi için kendi hükümetlerini kurmakta özgür ve ülke İran Devletinin çerçevesinde özerk olacak.
2. Kürt dili, eğitimde kullanılacak ve idari işlerde resmi dil olacaktır.
3. Kürdistan yasama meclisi seçimleri, İran anayasası gereğince hemen yapılacak, tüm devlet ve kamu işlerinin denetimini ele alacaktır.
4. Bütün devlet memurları yerlilerden oluşacaktır.

5. Köylüler ve toprak sahipleri için tek kanun uygulanacak ve her ikisinin de geleceği garanti altına alınacaktır.

6. KDP, Azerbaycan'da yaşayan (Asuriler, Ermeniler vs.) halklar ile kardeşlik ve birliği pakıştırmek için özel çaba harcayacak ve mücadelesini destekleyecektir.

7. KDP, Kürdistan'daki çok zengin yeraltı kaynaklarını işleterek Kürt halkının hayat seviyesini yükseltecek, halkın tarım ve ticaret hayatı ile sağlık ve eğitim durmlarını düzeltecektir.

8. Biz inanıyoruz ki, İran'da yaşayan halk, kendi refah seviyesini yükseltme ve İran ülkesini bir bütün olarak geliştirme gücündedir (23).

Partinin kurulmasından sonra Jê-Kaf dağıldı ve üyelerinin çoğunluğunu KDP emdi. Öte yandan doğrusu, KDP Kürt aşiret liderlerini korkutuyordu. Onlar partinin pro-komünistliğinden kaygılıydı. Sovyet işgal yönetimi ise bu etkiyi ispatlarcasına aşiretler arasındaki faaliyetlerini hızlandırmışlardı. Yönetim, KDP'ye aşiretsel destek sağlamaya çalışıyordu. Fakat geçen zaman içinde, şüphe, şüpheli besledi ve aşiretsel destek zayıfladı. Daha sonraları aşiretsel kayıtsızlık muhalefete dönüştü ve durum Qadi Muhamedd'in pozisyonunu zayıflattı. Öyle bir gün gelecekti ki O'na destek veren tek kaynak kalacaktı. Irak'tan gelen ihtilalciler ve liderleri Barzani (24).

Mahabad'da heyecan artarken, Sovyetler'de aşiretsel desteği teşvik etmekteydi. Ama bu destekte gedikler açılmıştı bile. Dehborki, Mamgur aşiretleri Mahabad'a destek verme yeceklerini, bu birliğe katılmayacaklarını ilk bildirenlerdendi. Bu, Mahabad için kötü işaretti ve kimse sağlıklı bir değerlendirmeye fırsat bulamadan olaylar hızla geliyordu. Azerbaycan'da ayaklanma başlanmış, silahlı parrtizanlar her yerde İran silahlı güçlerine saldırmaktaydılar. Nihayet 10 Aralıkta demokratlar Tebriz Garnizonu'nu teslim aldılar. 12 Aralık 1945'te Azerbaycan Halk Mecils'i 101 üye ile toplandı. Bu meclis, İran anayasasına dayanarak bölgenin özerkliğini ilan etti.

Sovyet yönetimi, Kürdistan'daki özerkliği de tanıyıp destekleyeceğine dair bir işaret vermediğinden Qadi Mu-

hammed tedirgindi ve yanlış bir iş yapmış olmamak için Azerbaycan Halk Mecline temsilci gönderme kararı aldı. Kürt temsilcileri Seyfi Qadi, Hacı Mustafa Davudi, Menaf Kerimi, Kerim Ahmedyan ve Vahab Bakıryan doğruca Tebriz'e gittiler. Qadi Muhamed, bu temsilcilerin Azerbaycan'da Kürdistan temsilcileri olarak selamlanacağına inanıyordu, ama boşuna. Onlara normal diğer herhangi bir üye gibi davranılınca Azeriler'in nezdinde ne ifade ettiklerini daha net anladılar. Azeriler, Kürdistan'da kurulacak bir meclise ancak bir belediye meclisi seviyesinde itibar bahşedeceklerdi. Kürt heyeti buradaki üç toplantıya katıldıktan sonra Mahabad'a geri döndü ve memnuniyetsizliğini bildirdi. Kürtler aslında şekli bir iş yapmış oluyorlardı ve Sovyetler'e iyi niyetlerini göstermek için Tebriz'e gitmişlerdi ⁽²⁵⁾. Ama Bakırof yine de dönüşlerinden dolayı güvenmişti.

Öte yandan Kasım ayında Sovyetler'in gönderdiği matbaa makinası ile radyo vericisi Mahabad'da faaliyete geçmişti. Artık aralarında "Kürdistan" adını taşıyan günlük gazetenin de bulunduğu bir çok yayın elden ele dolaşıyordu. Bu yayınlar ihtilalci potansiyeli arttırmaya hizmet edeceklerdi. Zaten Bakırof Kürdistan'ın özgürlüğünü destekleyeceğini söylememiş miydi? Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurulması da cesaret vericiydi. Ortam hazırды ve düğmeye basmak yeterliydi. Bunun üzerine 22 Ocak 1946'da Mahabad'da aşiret liderleri, KDP yöneticileri, üç Sovyet subayı ve Barzani'nin hazır bulunduğu, ayrıca halkın da geniş ölçüde katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıya gelen Sovyet subayları sadece gözlemciydi ve mitingi bir jipin içinden seyrediyorlardı ⁽²⁶⁾. Burada Mahabad Kürt Cumhuriyeti ilan edildi ve Kürt ulusal bayrağı göndere çekildi. Toplantıya Irak sınırına komşu aşiretlerin liderleri de katılmıştı. Daha sonra 30 üyeli bir ulusal parlamento tayin edilecekti. 11 Şubat 1945'te, 13 üyeli Bakanlar Kurulu oluşturuldu ve Qazi Muhammed Mahabad Kürt Cumhuriyeti Başkanı olarak yemin etti.

Cumhuriyetin sınırlarını koruyacak bir askeri güç lazımdı ve savunma Bakanlığı bunun için kurulmuştu. Bakan Muhammed Hüseyin Seyfi Qadi İran ordusunda subaydı. Qadi Muhammed'in amcası oğlu olan Seyfi Qadi, ayrıca Cumhurbaşkanı yardımcısıydı. İlk olarak hazır durumu ve planlanacak olan geleceği birbirinden ayırdı. Şu anda durum acildi ve savunma genç devlete güvenilmez bir yeminle bağlı olan aşiretlerin boynundaydı. Güvenilmezlik, Kürdistan'ın geçmiş deneyimlerinden bildiğimiz özelliklerinden ileri geliyor. Aşiretler, ihtilalci kıvılcımlara yatkındırlar ama, genellikle sıkıştıklarında veya ufak tefek menfaatları yakaladıklarında hemen sıvışıyorlar. Kalın çizgilerle altını çizelim ki bu hal sadece milli bilinci eksik olan aşiretler içindir. 1800'lü yıllardan beri Kürt tarihi incelendiğinde her Bedirhan'ın bir Yazdanşêri bulunduğu görülebilir. Milli bilinç yükseldi mi, İran'a göç eden ihtilalcilerin yaptığı gibi, düşmanın affı tepilerek yurdunu terketmekte göze alınabilirdi. Genç Cumhuriyet'in yöneticileri bundan dolayı bir taraftan aşiret liderlerinin sadakatının devamı için herkese onur rütbeleri verirken öte yandan da kalıcı orduyu inşa etmeye çalışıyordu.

31 Mart 1946'da Genç cumhuriyet dört lidere general rütbesi verdi. Bunlar Seyfi Qadi, Amr (Ömer-Emer) Han Şıkaki, Hama Raşid ve Barzani idi. Bilindiği gibi Hama Raşid 1942-44 yıllarında Saqız bölgesinde İran kuvvetlerini hırpalamış ve daha sonra ise, "ilerde" kendisini güç durumda bırakacak eylemlerden sakınmıştı. Amr Han Şıkakan, Azerilerle savaşarak Celali bölgesine kadar olan batı Kürdistan'ın Kuzey kesimini kontrol altında tuttuğu halde, değişen durumlar karşısında Şah'ın ordusuna sadakat bildirmekte çok acele etmişti. Diğer onur rütbesi verilen aşiret liderleri de vaziyet ciddileştikçe saf değiştiriyordu. Meydanda sonuna kadar direnmeye kararlı tek aşiretsel güç kalacaktı; Barzani ve Güney Kürdistanlılar...

Seyfi Qadi. Cumhuriyetin geleceği için kalıcı orduyu inşa işine de girdi. Öte yandan Sovyetler söz verdikleri silahlardan sadece hafif olanlarını iki parti halinde Mahabad'a gönderdi. Birinci parti 1200 parçadan oluşan makineli tüfek,

tüfek ile tabancadan oluşuyordu ve 1945 Güzünde teslim edilmişti. Aynı türden, 6000 silah ise Şubat 1946'da Cumhuriyet yetkililerine çok büyük gizlilik içinde teslim edildi. Yeni ordu bu silahlarla donatılacaktı. Ancak Sovyetler söz verdikleri tank ve top türü ağır silahları vermediler. Herhalde bir hesapları vardı. Cumhuriyet yetkilileri olanla yetinmek zorundaydılar. İnşa edilen ordu; 70 subay, 40 kadrosuz subay ve 1.200 erden oluşmaktaydı. Subaylar, İran, Irak ve İngiliz ordusu firarisi Kürtler'di. Askeri eğitim görevleri dışında, idari bilgiler ve görevler de verilen subaylar zaten geçmişte de tecrübe sahibiydi. Ordu bütün zamanını Mahabad'da geçirecekti ve herhangi bir etkili hizmeti olmayacaktı. Genelkurmay Başkanlığı görevine binbaşı rutbesi verilen Ali Xan Şirzad atandı. Ancak bu birliklerin başlıca eğitimcileri yine Barzani ile gelen subaylar olacaktı. Ayrıca bir Sovyet eğitimcisi de gelmişti, Kürtlerin Kak Selahattin dedikleri Yüzbaşı Selahattin Kazımov...

Öte yandan Barzani de kendisine bağlı kuvvetleri yeni den düzenledi. Bu güçleri 4 askeri birliğe ayırmıştı. Bu birliklere komutan olarak albaylığa getirilen Yüzbaşı Mir Hac, Mustafa Xoşnav, Yüzbaşı Bekir Abdulkerim ve Celal Emin getirildi. Eshad Xoşevi ile Muhammed Axa Mergêsori de albay rütbesi ile Barzani'nin askeri danışmanı oldular. Bu arada bir kısım Güney Kürdistanlı genç de askeri eğitim için Tebriz'e yollanmıştı (27).

Diğer "yeminli" aşiret güçlerinin mevcudu 10.000'i buluyordu. İçlerinde önemlileri; Amer xan Şıkaki, Tahır Xan Şıkaki, Reşid Beg Herki, Zero Bey Herki ve Hama Raşid Xan, komuta ettiği bu kuvvetler toplam 26 aşiretin güçlerinden oluşuyordu. Bunlar, aşiretsel savunma gücü olarak Güney Cephesinde mevzilenmişledi. Mahabad'daki düzenli ordundan her aşiretsel birliğe birer irtibat subayı tayin edilmişti.

Ama bu hazırlıkları boşa çıkaracak olan büyük dünya pazarlığı başlamıştı. dünya savaşının bitimiyle birlikte, eski ortaklar kaba hatlarıyla ikiye bölündüler; Sovyetler Birliği bir

tarafında, ABD öbür tarafında olmak üzere Tahran-Yalta - Postdam'daki seri konferanslarda, bazen yüzdelere vurarak dünya haritasını yeniden çiziyorlardı. Bu büyük savaştan en fazla toprak kazancıyla çıkan ülke, Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'ydı. Finlandiya'nın bir kısmı, Letonya, Estonya ve Litvanya'nın tümü ile Doğu'da ve Batı'da bir kısım başka toprak doğrudan Birliğe katılmıştı. Ayrıca Doğu Avrupa'da bir blok teşkil edebilecek sayıda ülke "sınırlı bağımlı" bir statüde " Halk Cumhuriyetleri" adlarını alarak Sovyet yanlısı iktidarlara terk edilmişti. İşte böyle bir dünyada Stalin, İran'ı da satranca dahil etmişti ve kuvvetli taşlara sahipti. Aleyhdeki tek faktör, tanımama eğiliminde olduğu işgal anlaşmasıydı. Bu anlaşmaya göre işgal kuvvetleri dünya savaşının bitiminden itibaren 6 ayda tüm kuvvetlerini bu ülkeden çekeceklerdi.

Kartlar açılmış ve İran'da iktidar kavgası başlatılmıştı. Sovyetler Birliği'nin kozları, çok iyi örgütlenmiş olan Tudeh Partisi, Azerbaycan ve Mahabad Cumhuriyetleri ile oradaki askeri varlığıydı. Tudeh hemen gövde gösterilerini ve grevleri başlattı, hükümeti sıkıştırdı. yeni hükümeti kurma görevi Ahmet Kıvamusaltana'ya verilmişti. Kıvam tavizlerle ortalığı yatıştırma yoluna gidiyordu. Bunun için kabi nesinde üç komünist bakana yer verdi. Ayrıca Rıza Şah'tan önce 1925'e kadar İran'da hüküm süren Kacar ailesinden gelen, Sovyet yanlısı Prens Muzaffer Firuz'u da Başbakan yardımcısı olarak atadı (28).

Durum hızla değişince İngiltere Ortadoğu'daki gidişattan ciddi endişe duyacaktı. Dünyanın bu bölgesinde " Domino Teorisi" işlemeye başlayabilirdi. İran, hem İngiltere'nin "Anglo-İranean Petroleum Company" eliyle petroluna hakim olduğu bir alan, hem de düşmesi halinde tüm Ortadoğu'daki menfaatlerinin tehdit altına gireceği stratejik bir mevkiydi. 1946'da gerektiğinde duruma müdahale etmek amacıyla Basra'ya askeri birlikler çıkardı. İngilizler, muhtemelen ittifak kurdukları Güneydeki Kaşkavi ve Bahtiyari Kürtler'ini Tudeh Partisine ve Kıvam Hükümetine karşı kışkırttı. Onların ayaklanmak üzere birlik kurmalarına ve harekete geçmelerine "göz yumdu"lar. Bu aşiretlerin ayak-

lanması bir kıvılcım etkisi yapmıştı. İran'da sinmiş olan din-ci-tutucu kesim çarçabuk toparlandı ve aktifleşmeye başladı. Bu eylemlerin yarttığı etki o kadar büyüdü ki, kuzeydeki Kürt aşiretlerinin iplerini elinde tutan Amr Xan Şıkaki de durumdan etkilenmiş ve İran hükümetiyle temasa geçmişti. Amr Xan ayrıca Baxtiyari ileri gelenleriyle de temastaydı. Durum hızla değişti. Bundan cesaret alan Kıvam, 20 Ağustosta bir kısım komünist ileri gelenini tutukladı. Bu arada Şah Kıvam'ın istifasını istedi ve Hükümeti kurma görevini şartlı olarak yine kendisine verdi. Kıvam'ın yeni kabinesinde hiçbir komüniste yer verilmeyecek, Azerbaycan'da hükümetin otoritesini tesis edecekti. Kıvam'ın 16 Ekimde Şah'ın onayına sunduğu heyet bu doğrultuda oluşturulmuştu.

Askeri ve siyasi alanda bu gelişmeler olurken, diplomaside de kaşlar çatılmıştı. Askeri alanda taraflar kademeli olarak kuvvetlerini geri çekeceğine bölgeye yığınak yapınca, tüfek şakırtılarının sıcak bir sürtüşmeye dönüşmemesi için Mart 1946'da diplomatik faaliyet alanı da zorunlu bir canlılığa kavuştu. İlk atak İran'dan geldi ve savaş Bakanı General Ahmed Hamadi, İran-Sovyet ilişkilerindeki tırmanmayı Birleşmiş Milletler'e götüreceklarını söyledi. Aynı Mart ayı içerisinde, ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Acheson İran'daki durumun Türkiye'ye ve Ortadoğuda'ki petrol bölgesine yönelen bir eylemin ilk adımı olabileceğini söyledi. ABD'nin; böylece bir kargaşalıklar ve anlaşmazlıklar dönemine girilebileceğinin bilincinde olduğunu kaydetti. Ona göre Ortadoğu'daki durum vahimdi. Olay ABD ve İngiltere'de büyük akisler yaratacağı (29). İran BM'ye resmen başvurdu. Gromiko, Nisan başlarında meselenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde görüşülmesine karar verilmesi üzerine, ilgili yerlere başvurarak İran ile Sovyetler Birliği'nin anlaşabileceğini gözönünde tutarak meselenin gündeme alınmasınının 10 Nisana ertelenmesini istedi. 4 mart günü İngiltere, 6 Mart günü ise ABD, Sovyetler Birliği'ne İran'dan zamanında çekilmediği için protesto notaları verdiler.Sovyet yığınağının artması üzerine ABD, 9 Martta SSCB

Hükümetine çok sert bir nota daha tevdi etti ve durumdan duyduğu ciddi endişeyi bildirdi (30). İran'daki kapışmanın da gerçek kutupları böylece belirginleşmiş oldu ve ABD her alanda olduğu gibi burada da Sovyet'leri marke etmeye başladı. ABD çok sertleşmişti. Bundan cesaret alan İran'ın Birleşmiş Milletler'deki Büyükelçisi Hüseyin Ala'da az gürültü koparmış değildi. Bunalımın ufukta görüldüğü bir sırada Sovyetler ansızın tutumlarını değiştirdiler. BM'deki Sovyet Temsilcisi Andrei Gromyko, 26 Mart 1946'da yaptığı bir açıklamada "hesapta olmayan bir durum başgöstermediği taktirde" Sovyet Kuvvetlerinin 5-6 hafta içinde İran'dan çekileceğini bildirdi. 5 Nisan 1946'da İran Başbakanı Kıvam ile Sovyet Büyükelçisi I. G. Sadçikof arasında meşhur ortak petrol arama şirketini kuran anlaşma imzalandı. Böylece bu büyük devletin çekilme zorunda kalırken onuru kurtarılacaktı. Anlaşmaya göre Sovyetler 6 Mayıs 1946'da İran'daki kuvvetleri çekme işlemini bitirmeyi taahüt ediyordu. Petrol anlaşması 50 yıl yürürlükte kalacak ve imza tarihinden itibaren 7 ay içerisinde parlamentoya sunulacaktı. Anlaşma Azerbaycan meselesini " İran'ın bir iç işi" olarak görüyordu ve İran tarafından "barışçı bir şekilde" halledileceğini kaydediyordu (31).

Sovyetler Birliği imzasına sadık kaldı ve 6 Mayıs 1946'da tamamen çekildi. İran'da hemen yeni seçimler yapıldı ve meclis yeniden oluşturuldu. Bu meclisin acelesi vardı ve derhal anlaşmayı, görüşmeye başlayacaktı. Sonuçta anlaşma 22 Ekim 1946'da İran meclisinde iki kabul oyuna karşılık 102 oyla rededildi. Böylece petrol arama rüyası da bozulan Sovyetler Birliği İran'dan hiçbir şey elde edememiş oldu. Şimdi sıra Azerbaycan sorununun "barışçı" çözümündeydi"

Diplomaside adım adım karanlık sona doğru gidilirken Şah'ın askerleri de yavaş yavaş Kürtlerle bilek güreşine oturuyorlardı. Martın ikinci haftasında Zero Beg Herki, bölgedeki aşiretlerin de yardımıyla güneydeki İran mevzilerine kötü bir saldırı düzenledi. Bir plana bağlı olmadan talan

havasında gelişen bu saldırı Zero Beg'in yenilgisi ile sonuçlandı. Bu zafer İran'lılara moral şırınga etmişti. Bunun üzerine Şah'ın kurmayları Serdeşt Garnizonunu takviye ettiler (32). Kuzeye saldırı için fırsat kollar olmuşlardı.

24 Nisan'da bu defa Şah'ın kuvvetleri saldırıya geçmişti. Takviyeli Saqız garnizonundaki kuvvetler Albay Kısra'nın komutasında kışlasından çıktı. 600 kişiden oluşan kuvvet topçu ve suvari birliklerinin desteğine de sahipti. Birlik, öğleye doğru Qahrawa'ya (Kahrabad-Xarabad) vardı. Burada istirahate çekilmek istediler. Oysa Barzani'ye bağlı kuvvetler kendilerinin bulunduğu mevzilerin hemen karşısında mevzilenmişlerdi. Şah'ın askerleri kendileri için feci olan bir pusuya düşmüşlerdi. Sağ kalıp kaçabilenler Saqız'a kadar kovalandılar (33). Bu askeri birlik, 21 ölü, 17 yaralı ve 180 esiri geride bırakmıştı. Olay genç Cumhuriyet'te büyük bir sevinç yaratırken Barzani'lere Batı Kürdistan'da da sükse sağladı (34). Aynı akşam esirler Mahabad'a götürülmüştü. Burada subaylar serbest bırakılarak Saqız'daki garnizonlarına gönderilirken askerler de Tebriz üzerinden evlerine gitmek üzere serbest bırakıldı.

Kahrawa çarpışmaları Cumhuriyet'in sınırlarınının eğer istenirse kuvvetle savunulabileceğinin işareti olmuştu. Bu kahramanlık gösterisine katılanlara Barzani ve Qadi Muhammed birlikte cepheye giderek takdimnamelerini verdiler.

Öte yandan Güney Kürdistan'daki Kürt örgütleri de dikkatlerini Mahabad'a odaklamışlardı. Şoreş partisi Mahabad'dakilerle ve Sovyetler'le işbirliği imkanını araştırmak üzere Hamza Abdullah'ı temsilci olarak gönderdi. Abdullah burada Barzani, Barzaniler, Irak ordusundan kaçan Kürt subayları ve Güney Kürdistan'ın ileri gelenleriyle görüştü. Temaslarının sonucunda Güney Kürdistan'da da Mahabad'dakine benzeyen bir KDP kurulması fikri ağırlık kazandı. Ortaya çıkan ana tema bu partinin İran KDP'nin bir seksiyon örgütü olmaması gerektiği merkezindeydi. Böylece Jê-Kafçuların geliştirmeye çalıştıkları " Kürdistanî örgütlenme"

fikri yerini "bölgesel örgüt" modeline terkedilecekti.

Mahabad'daki Güney Kürdistanlılar Barzani başkanlığında bir kurucu komite oluşturdular. Hamza Abdullah, Güney Kürdistan'daki Kürtlerle kontak kurmakla görevlendirilmişti. Kurucu Komite, ayrıca Kürt örgütlerine yeni partinin arkasındaki temel nedenleri izah eden mektuplar kaleme almıştı. Parti; Kürt Kurtuluş Hareketinin ideolojik öncülüğünde, bütün yutrsever ve sadık kürt milliyetçilerini içine almalıydı. Bu amacın gerçekleştirilmesi için halihazırdaki bütün Kürt organizasyonlarının feshedilerek yeni partiye katılması gerekiyordu (35).

Kürdistan Komünist Partisi olma iddiasıyla ortaya çıkan Şoreş Partisinin temsilcisi Hamza Abdullah giydiği yeni demokrat elbise ile Güney Kürdistan'a döndü. Barzani'nin güvenini birlikte getirdiği için de parti kuruculuğu görevini başarıyla sonuçlandıracağından emindi. Süleymaniye'ye vardığında ilk olarak Jê-Kaf üyesi Avukat İbrahim Ahmed'i gördü ve onun evinde kaldı. İsteği üzerine İ. Ahmed onu gizlice Bağdad'a götürdü, Abdullah orada tüm Kürt partilerinden temsilcilerin katılacağı bir toplantı düzenledi. Bu toplantıya daha önceki görüşmelerde KDP'nin inşasının gerektiğine inanan partiler alınmıştı. Kendilerini hala Batı Kürdistan'daki lağvedilmiş Komela Jê-Kaf'a bağlı sayan İ, Ahmed ve arkadaşları tabii ki bu toplantıya alınmadılar (36). Toplantıya üç parti katılmıştı ve tartışmalar çok sert cereyan ediyordu. Barzani'nin Kürdistan'da hala geçerliliğini koruyan ideolojik hattın konuşuyorlardı. Bu hattın örgütlenmede ön gördüğü model demokratik kitle partisi modeliydi. Bu tezi savunma görevini Abdullah üstlenmişti. Karşıt teze ise Abdullah'ın Partisi Şoreş sarılmıştı ve Marksist-Leninist öncülükte ısrarlıydı. kendi öncü konumlarını tartıştırmıyorlardı. Abdullah, iki toprak ağasını da içeren bir karma liderlik önerince kıyamet koptu. Şoreş temsilcisi, bu durum karşısında partisini sürdürme kararı aldı. Bir tartışma da bu yüzden çıkmıştı. O, Kürt proletaryasının bağımsız örgüt anlayışını sürdürecektir böyle bir partiye ihtiyacı olduğunu bildirmişti (37). Çünkü kitaplar prolaterya için öncülükten başka bir yer göstermiyorlardı.

Abdullah ise Kürdistan'da geri bir toplumsal yapı bulunduğunu söylüyordu. Proletaryası yok denecek kadar azdı. Devrimci güç Kürt aşiretlerinin elindeydi. O halde bu yapıyı harekete geçirici bir örgütlenme modeli gerekiyordu. Tabii eğer ulusal kurtuluş mücadelesi aşaması atlanmayacaksa! Abdullah sonunda zafer kazandı. Ama eski görüşlerinde hala ısrar edenler vardı. Bunlardan parti sekreteri ile Avukat Nafi Yunus ve Hamid Osman, Barzani'nin temsilcisi H. Abdullah'ı, sağ sapmacılıkla suçlayarak partilerinden ayrıldılar. Bu iddiaya sebep iki yurtsever toprak ağasının parti yönetimine önerilmeleriydi. Abdullah, herşeye rağmen Koysancaqlı Muhammed Ziyad Axa ile Şeyh Mahmud Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif'i savundu. Şoresçiler ise bunları Kürt aristokrasisinin temsilcileri olarak kabul ediyor ve parti merkez komitesine alınmalarını "devrime ihanet" olarak görüyorlardı. Bu üç kişi partilerinden ayrılıp tekrar IKP'ye döndükten sonra Şores Partisi, Rızgari ve Hêva birleşerek İKDP'yi oluşturdu. (38) Tarih: 16 Ağustos 1946. Partinin ilk adı Kürt Demokrat Partisi olmuştu. Barzani yokluğunda parti başkanlığına getirilirken, H. Abdullah sekreter oldu. Şeyh Latif ile Şeyh Ziyad genel başkan yardımcılığını üstlendiler. Part bir de yayın organı çıkarmayı kararlaştırdı. Bu yayının adı Rızgari olacaktı. Parti programında Kürtlerin ulusal amaçları birincil öneme sahipti. Partiye göre Kürtler Irak birliği içinde özgürce yaşamak istiyor ve İngilizler'in zorla kabul ettirdikleri ilhakı reddediyorlardı. Sosyal ve ekonomik taleplerle ilgili maddeler programın belirgin eksiklikleriydi ve parti siyasal olarak olgunlaştıkça bu eksiklikler giderilecekti (39). Bu arada 1946'da Mahabaddaki Merkez yıkılmış ve Jê-kafcıların seksiyonu olduklarını söyledikleri örgütün izi bile kalmamıştı. Irak seksiyonu üst üste üç konferans topladı. Durum anlaşılmıştı. Önlerinde iki yol vardı; YA IKP'ye katılacaklardı, ya da KDP'ye. Çoğunluğun gönlü KDP'deydi. Müracaat ettiler. Kifri grubu dışındakiler toptan KDP üyesi oldular (40). Kifrililer IKP'ye katılmayı daha uygun bulmuşlardı.

Kahrawa baskını Şahçı güçlerin moralini bozmuş, KDP'ye katılmaları hızlandırmıştı. 20 Mayıs'ta yine Barzani'ye bağlı güçlerden bir grup, Sanandajlı bir Kürt'ün komuta ettiği kaşif koluna saldırdı. Birliğin komutanı ve iki er öldürüldü, kalanlar dağıldı. Haziran başlarında Saqız'da üstlenmiş olan İran birlikleri, doğrudan yeni Genelkurmay Başkanı Razmara'nın komutasına geçti . Razmara'nın elinde ayrıca tank, top ve uçaklarla desteklenen, mecutları da 5.000 olan üç tabur asker vardı. Kürt kuvvetleri ise, o güne kadar çıkarabildikleri en yüksek rakamı, 13.000 i bulmuştu ⁽⁴¹⁾.

3 Mayıs 1946'da Razmara ateşkes görüşmeleri için Saqız'a geldi. Amaç; saqız-Baneh- Serdeşt yolunun açık tutmak ve buraya erzak akışını güvence altına almaktı. Aynı sıralarda bir Kürt-Azeri heyeti de görüşmeler için orada bulunuyordu. Hatta İzzet Abdulaziz ve Genelkurmay Başkanı Cafer Kerimi de vardı. Anlaşma gereğince Kürt kuvvetleri Saqız'dan dört kilometre öteye, Sardeş'te giden yoldan üç kilometre geriye çekilecek buna karşılık Saqız'da devamlı Kürt temsilcileri bulundurulacaktı. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi Cumhuriyet hükümetinin onayına bağlıydı. ⁽⁴²⁾ Mahabad'ın ise bunu kabul etmeye pek niyeti yoktu.

Bu durum karşısında taraflar mevzilerini güçlendirdiler. 13 Haziran 1946'da Razmara ilk olarak Mameşah tepesine karşı ileri harekate girişti. 2000 kişilik kuvvet, tank ve topların desteğinde Mustafa Xoşnav birliğinin bulunduğu muntıkaya doğru ilerledi. Savaşa özellikle Halil Xoşevi'ni komuta ettiği 13 peşmerge katılmıştı. Bu kuvvet daha sonra 30 peşmerge ile takviye edilerek 43 kişiye çıktı. Çarpışmalar üç gün sürdü. Razmara bu savaşta Mameşah'ta sadece bir tepyi alabildi. İran ordusu 22 ölü 40 yaralı vermişti. Kürt kuvvetlerinden ise sadece Halil Xoşevi aldığı on kurşun yarası ile can verecekti ⁽⁴³⁾. Öte yandan Serdeş'te de bazı sürtüşmeler olmuştu.

Birleşmiş Milletler'de İran temsilcisinin Azerbaycan meselesini Güvenlik Konseyinde gündemde bırakmaya çalışması Tebriz yöneticilerini endişelendirdi. Bunun üzerine onlar, Azerbaycan meselesinin bir iç mesele

olduğunu, çünkü Azerbaycan'ı İran'dan ayırmayı düşünmediklerini açıkladılar. O halde Azerbaycan'ın İran'daki statüsü ne olacaktı? Bunun için Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Başkanı Cafer Peşvari ile Tahran hükümeti temsilcisi Firuz arasında görüşmelere başlandı (44). Peşvari 27 Mayıs'ta anlaşma masasına oturmadan önce gerekçesini şöyle açıklıyacaktı; "... Amerikalılar ve İngilizler, Azerbaycan sorununu, büyük dostumuz Sovyetler Birliği'ne karşı bir takım oyunlar ve entrikalar çevirmek için araç olarak kullanmaya çalışmaktadırlar." (45) Demek ki bu etrikalar olmazsa Peşvari bağımsızlığı deneyecekti. Yahutta Azerbaycan'ın ayrılma hakkını kullanması için, kimsenin SSCB'ye karşı "entrika ve oyunlar" çevirmemesi gerekiyordu. İyi bir mantık doğrusu!

Sonunda 13 haziran 1946'da varılan bir anlaşma ile Azerbaycan yeniden 'Anavatan'a katıldı. Buna karşılık Şah, Azerbaycan Yasama Meclisini bir yerel meclis olarak tanıdı. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, İran ordusunun bir parçası sayıldı. Ancak statü daha sonra merkezi hükümet ve yerel yöneticiler arasında kurulacak ortak komisyonda karara bağlanacaktı. Anlaşmaya göre merkezi hükümet, Azerbaycan yerel yönetimi tarafından gösterilecek adaylar arasından birini genel vali olarak atayacaktı. Anlaşmada Kürtler'in durumu pek ele alınmamıştı. Sadece Azerbaycan'da yaşayan Kürtler'in anlaşma maddelerinden istifade edeceği ve bunların ilkokulu Kürtçe okuyacağı kaydedilmekteydi (46).

Azeriler Tahran Hükümetiyle oturdukları müzakereleri ve yaptıkları anlaşmayı önceden Kürtler'e bildirmemişlerdi. Oysa daha henüz Nisanda yapılan Kürt-Azeri anlaşmasının 5. maddesi "Tahran hükümeti ile yapılacak herhangi bir görüşmenin Azerbaycan ve Kürdistan Hükümetlerinin çıkarına olması ve bilgileri içinde yapılması zorunludur" diyordu. 23 Nisan 1946'da yapılan anlaşmanın adı da pek ihtişamlı "Kürt-Azeri Dostluk ve İşbirliği Anlaşması." Ama ne dostluk değil mi? İşine geldiği anda satabileceğin "dost"lar bulabildikten sonra, karala karalayabildiğin kadar ak kağıtları!

Bu arada, Azeri- İran anlaşmasından hemen bir hafta son-

ra, Mahabad Hükümetinin Sanandaj'a saldırarak zaptetmek üzere Saqız-Baneh hattına yığınak yaptığını haber alan Sovyetler'in Tebriz konsolosu harekete geçti. konsolos Saqız'ın kuzeyindeki Sere köyünde Qadi Muhammed, Barzani, Amr Xan Şikaki, Mir Hac ve Mustafa Xoşnav ile görüştü. Onlara saqız'ın ötesine yapılacak bir hareketin İngiliz petrol çıkarlarını tehdit edeceğini söyledi. "Eğer Kürtler bir saldırıya geçerlerse, İran ordusunun Cumhuriyetin sınırlarına karşı başka cepheden saldırıya geçmesi halinde, Kürtler bu saldırıyı püskürtmekte Sovyet desteğine güvenmemelidir" (47) şeklinde konuştu. Bunun anlamı açıktı. Saqız'a kadar olan bölge Sovyet işgal bölgesiydi, gerisi İngilizlerin. Diplomatik alandaki tartışmalara başka ögelerin katılması, zaten zayıf olan Sovyet "kartları"nın daha da zayıflatacaktı. Bu ise Kremlin'in niyetlerine limon sıkmak gibi birşeydi. "Destek" falan gibi şeylerle ilgili söyledikleri ise havada kalan laflardı. Mayıs'ta İran'ı tamamen boşaltan Sovyetler'in bunu yapma yacağı, Şah her iki Cumhuriyeti' de carmıha gerdiği zaman belli olacaktı.

Ama bu ihtar, aşiretsel alan ile Mahabad hükümeti'nin ilişkilerine, ağır bir darbe olmuştu. Aşiretleri artık can korkusu sarmıştı. İran'la anlaşan Azerbaycan'ında "dostluk" anlaşmasınının 4. maddesi gereğince bir saldırı halinde Kürtlere vermek zorunda oldukları desteği vermeyecekleri de kesinleşmişti. Balayı bitmiş, herkesi bir terkedilmişlik hissi sarmıştı. Aşiretler artık kendilerini havada hissetmeye başlamışlardı. Bu hava içinde Qadi Muhammed Ser köyünde İran Genelkurmay Başkanı ile yolların açık tutulması ve Saqız'a üç Kürt temsilcisinin atanması ile ilgili anlaşmayı yapıyordu.

Suyun akış yönü değişmişti. Arkasız kalan veya kalacak olan **genç cumhuriyetçiler** birşeyleri kurtarmanın çabalarını sürdürüyorlardı. Bu çabalardan birinde Qadi Muhammed Sovyet garantörlüğünde İran Başbakanı ile görüştü. Qadi, Azerbaycan'inkine benzer bir anlaşma zemini aradı.

Başbakan Kıvam, ağustosta yapılan görüşmelerde kendisi bu teklifi yapınca Qadi sevindi. Teklif makbul karşılandı. Ama Sovyet tarafı, daha Kürdistan'ı Azerbaycan'ın bir parçası olarak görüyordu. Bunun için önerilen statüyü soğuk karşıladı. Onlara göre bunu kabul etmek, Azerbaycan'a "ihamet"le eşanlamlıydı. Qadi büyük bir sıkıntı içinde, belkide kendileri için bir "fırsat" olabilecek öneriyi geri çevirecekti. O, artık bir boşlukta idi ve adeta biçilen kaderi bekliyordu.

Ote yandan aşiretsel muhalefet gittikçe büyüyordu. Qadi Muhemmed'e karşı yürütülen açık muhalefeti, ilk olarak Qaranei Axa'nın yerine Mameş aşiretinin başına geçen oğlu Mam Aziz ile Mamgurlar'ın reisi Beyazıd Axa başlattı. Bunların işi azıtması üzerine Barzani'ye bağlı kuvvetler tarafından Irak'a sürüldüler. Daha sonra Kuzey aşiretleri, Azeriler'in seçtikleri siyasi çizgiden duydukları kaygı ve Saqız yöresinde Sovyetler'in ortaya koyduğu tavırdan dolayı yeni arayışlar içine girmişlerdi. Bu aşiretlere Amr Xan öncülük ediyordu. Amr Xan, Azeriler'e karşı, umudunu samimi bir şekilde Cumhuriyete bağlamıştı. Ama Sovyetler'in tavrı ve esen rüzgarın yön değiştirmeye başlaması onu yeni arayışlara itiyordu. Mahabad'a karşı yüklendiği askeri görevlerden istifa etmesi ve Zindeşt denilen kendi köyüne çekilmesi, umut lafının kendisi için artık bir anlam ifade etmediğinin işaretiydi. Güney Cephesinde de çözülme hızlanmış ve Serdeşt'ten Baneh'ye kadar cephenin savunması Barzaniler'in omuzuna kalmıştı.

Qadi Muhammed'in artık manevra kaabiliyeti kalmamıştı. dayandığı aydınlar da panik halindeydi. Sovyetler ise Mayıstan beri Aras'ın ötesine geçmiş, kuru gürültü koparıyorlardı. Cumhuriyeti destekliyebilecek başlıca güç olarak Barzaniler kalmıştı. Barzani'ye bağlı kuvvetleri takviye etme lüzumu doğarsa, savaş alanına sürülebilecek 1000'in altında silahlı savaşçısı olan Mahabad'ın Gawrik ve bir de daha küçük Zerza aşiretleri vardı. Kurulan minyatür 1.200 kişilik ordu ise kendi kendisini korumaktan acizdi ve dağılıyordu. Qadi son olarak aşiretlere başvurarak "eğer savaşılırsa, Sovyetler'in vaadedilen ağır silah yardımının geleceğini bildirdi ise de kimseyi ikna edemedi (48) . Eskiden

su yüzüne çıkmayan gerçekler de kendini göstermeye başlamıştı. Bunların başında, aşiretsel alanın başlıca geçim kaynağı olan tütünün artık İran pazarını kaybetmeye başlaması geliyordu. Durumlarının iyileşeceğine, kötüleşmesi ve dünya savaşının getirdiği sıkıntılar büyük bir ekonomik bunalıma yolaçmıştı. Onlar üstelik ekmeklerini de Barzaniler'le paylaşmak durumunda kalmışlardı. Ki bazı aşiretler zaten 1943'ten beri hükümetle "iyi" ilişkiler içindeydi.

1946 güz ayları İran Hükümetinin zoru başardığı aylardı. Tudeh Partisi, Ağustos ve Eylül aylarında meydana gelen olaylardan sonra önemli bir güç olma durumunu kaybetmişti. Mahabad'da da aşiretsel desteğin kalktığı ortadaydı. Sıra Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yutulmasına gelmişti ve bu da çok kolaydı. Kıvam önce bir açıklama yaparak, tüm ülkede hükümetin otoritesini tesis edeceklerini ilan etti. Bu, Azerbaycan'a askeri müdahale yapılacağı anlamına geliyordu. Tahran'daki SSCB Büyükelçisi, ülkesinin, sınırına yakın olan ve stratejik önem taşıyan Azerbaycan bölgesindeki karışıklıklara göz yummasının mümkün olmadığını uyarısında bulundu. Bu ihtar Azerbaycan Halk Cumhuriyeti için sevindiriciydi ve Sovyetler'in müdahaleye karşı kuvvet kullanma kararında olduğu anlamına gelebilirdi. Ama 27 Kasım 1946'da bir başka dev türedi. ABD'nin Tahran Büyükelçisi George V. Allen" İran Hükümetinin ülkesinin her tarafına güvenlik kuvveti gönderme kararı bence doğru ve normal bir karardır" diyordu! Öyle ya Azerbaycan İran'a bağlı değil mi? O halde bu iç meseleye neden müdahale edilsindi? ABD Büyükelçisinin sözlerine böyle formel gerekçeler aramak, karşı cevapları da davet eder. Bu sözlerin anlamı, kısaca "Kıvam sen dilediğini yap, ben itirazları silahlı da olsa karşılamaya hazırım" idi. Bu açık çek İran Hükümetini attığı adımlarda korkusuz ve tavizsiz kılacaktı (49)!

İş başa düşmüştü. Azerbaycan harp konseyi Tebriz'de

toplanarak durumu değerlendirdi ve İran birliklerinin yürüyüşlerine karşı direnme kararı alındı. Hükümet 11 Aralık 1946'da bir bildiri yayınlarak halkı İran ordusuna karşı direnişeye çağırıldı. Ertesi gün savaş başladı ve Azerbaycan'da tam bir bozgun havası esti. Hükümet üyelerinden canlarını kurtarabilenler SSCB'ye doğru kaçmaya başladılar. Öte yandan Kürt Herki ve Şıkak aşiretleri de Tebriz'e saldırdılar. 13 Aralık 1946'da İran ordusu Tebriz'e vardığında "ateş serbest" kılınmış ve düzenlenen ADP'li avında her kademeden Azerbaycan insanı canlı bir hedef haline getirilmişti.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin çöküşü beklenmedik şekilde hızlı oldu. Olay Mahabad'da şaşkınlık ve korku yarattı. Onlar SSCB'nin, hemen hemen kendi eserleri olan Azerbaycan'ın böyle kolay yutulmasına izin vermiyeceği inancındaydılar. Azerbaycan bile feda edildiğine göre, Mahabad için kimsenin kılını kıpırdatmayacağı ortadaydı. Mahabad Hükümeti, direnişini düşünmeyi bile gereksiz gördü. Çoğu SSCB'ye sığınma yollarını aramayı düşündülerse de Qadi Muhammed'in yerinden bile kıpırdamadığını görünce vazgeçtiler.

Durumun karmaşıklaşması ve Tebriz'in düşmesi üzerine Barzani cepheden döndü. Mahabad'da Qadi Muhammed ve Seyfi (Seid) Qadi ile alınacak tedbirleri görüşecekti. Barzani ayrıca savunmasız kalan Mahabad ve çevresini korumak üzere kendisine bağlı kuvvetleri yeniden düzenledi. Güney Cephesindeki birliklerini Mahabad ve Bokan'a geri çekti. Bokan'daki güçlere Şeyh Muhammed Xalid komuta edecekti (50). Ama Barzani'yi bir sürpriz bekliyordu. Mahabad direnmeden teslim olmaya hazırlanmaktaydı. Buna şiddetle itiraz etti, dinlemedi. Yapacak birşey kalmamıştı. Göçmen ailelerini Bokan, Naxade ve Şino gibi Irak sınırına yakın yörelere naklettirirken, Kürtler'in gördüğü tatlı, fakat çok kısa rüyayı düşünüyordu. Özgürlüğü getirecek olan bir ulus gibi davranma hala çok uzaklardaydı. Kürtler, kendi kurdukları

küçük dünyalarının bir adım ötesini göremeyecek durumdaydılar.

13 Aralıkta Qadi Muhammed'in kardeşi İran meclis üyesi Sadr Qadi arabuluculuğa başladı. Yüklendiği görev Qadi Muhammed ile İran ordusu komutanı General Humayuni arasında anlaşma sağlamaktı. Humayuni Miandub'a gelmiş olduğundan Sadr da oraya gitti. Sadr, General Humayuni'ye Kürtler'in Mahabad'ı barışçı yoldan teslim etmeye hazır olduklarını bildirdi. Humayuni bunu kabul ediyordu, fakat bir şartla; Barzaniler, kendisi şehre girerken orada bulunmamalıydı. Bunu denetlemek için öncü güç olarak Albay Gaffari komutasında, hükümet yandaşı Dehborki, Mameş ve Mamgurlardan oluşan bir kuvvet gönderdi. Qadi Muhammed bu gücü Mahabad yakınında durdurdu. Albay Gaffari'ye şehri ancak düzenli ordu birliklerine teslim edebileceğini bildirdi. Aşiret kuvvetleri, muhtemeldir ki çapul hareketlerine girişeceklerdi. Bu görüş Gaffari'nin aklına yatmış ve aşiretler geri çekilmişti ⁽⁵¹⁾. Böylece Qadi Muhammed kendi kellesi pahasına ulusunu bir felaketten daha korumuş oluyordu.

15 Aralık günü Barzani, Qadi Muhammed ile buluşmaya gitti. Çok kızgındı. Başkanı selamladıktan sonra " *kararınıza çok teessüf ederim. Ben çok üzgünüm. Durumu gözden geçirerek kararınızı değiştirmenizi rica ediyorum. En doğru karar İran ordusu ile savaşımdır. İyi biliyorum ki teslim olmanız halinde sizi idam edecekler. Şah'ın sözlerine inanıyorsan hata yapıyorsun.* " dedi. Qadi üzgündü ama yapabilecek hiçbir şeyi yoktu. Barzani'ye " *Evet biliyorum, doğru söylüyorsun, ama artık geç. Kardeşim Sadr Tahran'da benim için af sözü aldı. Ayrıca kimseye zarar gelmemesi için Seyfi Qadi da İran ordusuna kararımızı bildirmek için gitti. Biliyorum, ben yalnızım ve kimsem yok* " derken caresizliğini de bildirmekteydi. Barzani bunun üzerine yalnız olmadığını, Barzanilerle gelmesini, onların kendisini kanlarının son damlasına kadar savunacaklarını söyledi, ama dinlemedi. Barzani'ye Allah'a yemin ettirdi ve ondan Kürdistan'ın kurtuluşu için mücadeleye devam etmesi için söz aldı. Sonra

bazı madalyalarla Mahabad'ın bayrağını Barzani'ye teslim ederken "alın, bunları size emanet olarak veriyorum" diyordu. Barzani'ye bağlı güçlerin eski silahlarını yenileri ile değiştirdi ve şehirden uğurladı (52).

17 Aralık 1946... General Humayuni, Barzaniler'in şehirde bulunmadıklarına emin olduktan sonra sonsuz bir gururla savunmasız Mahabad'a giriyor, kısa ve güzel bir rüya böylece sona eriyordu.

1947 - 1958 arası ve uzun yürüyüş

*"Bir günlük onurlu yaşam, yıllarca
boyun eğip kölece yaşamaktan
iyidir."*

Kürt atasözü

Devlet, sona ermişti, Barzani, şimdi artık savaşçı ailelerini kurtarma derdindeydi. Serttir Kürdistan kışları. Evsiz ve barksız insanlara hayat hakkı tanımaz. Hele her yanlarını düşman sarmış, kendi yurdundaki göçmenlere! Dostları yoktu. Her taşın arkasından bir namlu uzanacak gibiydi. Yani, kış bir yandan, açlık öte yandan... dahası da şu mağrur düşman! Çaresizdi Barzaniler, ama yine de teslim olmaya niyetleri yoktu. Direnme kararı almışlardı. Artık devlet, ihtilal veya direniş... herşey onlarla başlayor, onlarla biti yordu!

Barzani komutanlarla bir toplantı yaparak durumu değerlendirdi. Sonunda güçlerini Naxade, Aşnoviye, Xane ve Rizaiye bölgelerine dağıtma kararı aldılar. Naxade ve Xane cephelerine Şeyh Muhammed Sıddıq komutan olarak tayin edildi. Rizaiye cephesi tehlikeli olduğundan oradaki güçlerin komutasını bizzat Barzani üstlendi. Ona Eshat Xoşavi eşlik ediyordu. Barzani'ye sadık kuvvetlerin elinde hafif otomatik silahlar ve toplar bulunuyordu. Öte yandan büyük bir gıda

açıkları vardı. Bunu kapatmak için Barzani, aşiretler arasında bir kampanya başlattı. Sonraki aşamada İran ordusu birliklerine karşı koyarken de itifakla hareket edeceklerdi.

İran ordusu, Barzani ile savaşmak isteyen aşiretleri silahlendiriyordu. Buna rağmen hiçbir çatışmada üstünlük sağlayamadılar. Bu çarpışmalarda savaş uçakları da kullanıldı. Çabaları boşunaydı. Sonunda general Humayuni Barzani ile tanışan Albay Gaffari'yi, kendisi ile görüşmek üzere Naxade'ye yolladı. Gaffari orada Barzani ve Şeyh Ahmed'le görüştü. Sonunda bir heyetin Tahran'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Barzani'nin Tahran'dan bir beklentisi yoktu, ama heyetin gitmesine iki sebepten dolayı razı olmuştu; birincisi, ekonomik durumun çok kötü olması, ikincisi ise bahara kadar zaman kazanma mecburiyeti. (1).

Mustafa Barzani'nin başkanlık ettiği heyette; Yüzbaşı İzzet Abdulaziz, Yüzbaşı Mir Hac, Nuri Ahmed Taha, Muhammed Emin Mirxan, Cemil Teyfik ve Halid Zebari gibi şahsiyetler yer almıştı. İran tarafı olarak Gaffari'nin eşlik ettiği heyet 21 Aralıkta Tahran'a vardı. Görüşmelerin ilk adımında göçmenlere gıda akışı başladı. Ekonomik ambargo artık kalkmıştı. Barzani ve heyetindeki arkadaşları, Tahran'daki temaslarında Irak'a dönüş imkanlarının araştırılmasına ağırlık veriyordu. Acaba bu işi sancısız sağlayacak bir merci bulunabilir miydi? İran mercileri veya İngiliz Elçisi birşeyler yapmaya yanaşır mıydı?

Öte yandan tesadüfen, Barzani'nin idamına karar verildiğini öğrendiler. Hemen yakınlarındaki ABD Elçiliğine sığındılar. Barzani ile Yüzbaşı İzzet idam edilecekti ve bunu Mir Hac gazetelerden okumuştü! ABD Büyükelçisi Allen, sığınmacılara yakınlık gösterdi. Şah nezdinde girişimlerde bulunarak idamları kaldırdığı gibi, Barzani ile görüşmesini de sağladı.

Şah, görüşmede Barzani'ye iki seçenek sundu. Birincisi İran'da kalmak, ikincisi hemen dönmek. İran'da kalacaklarsa, silahlarını İran ordusuna teslim edeceklerdi. İran Hükümeti onların altı ay veya bir yıl süreli geçimlerini temin edecek ve daha sonra toprak dağıtarak İran yurttaşı

gibi yaşamalarını sağlayacaktı. Bunu kabul etmiyorlarsa aileleriyle birlikte hemen İran'ı terk etmek zorundaydılar. Kendilerine iskan yeri olarak Hemedan yakınındaki Elvend dağları bölgesi gösterildi. Eğer kalmayı kabul ederlerse İran makamları onları sınırdan Hemedan'a taşılayacaktı ve yol masraflarını karşılayacaktı. Barzani bu planı kabul ettiğini bildirerek, 29 Ocak 1947'de Mahabad'a döndü. kendisi ile birlikte yolluk, yiyecek ve masraf olarak 100.000 Tomen para taşıyan bir İran maliye memuru da geldi. Barzani, İran yetkililerini oyalamaya devam ediyordu (2).

Heyetin Şino'ya dönmesinden sonra toplanan Kürt ileri gelenleri planı reddettiler. Ancak zamana ihtiyaçları vardı. Çünkü bahar'ın başları olan o günlerde Irak'a uzanan Kürdistan dağları geçit vermiyordu. Çevredeki Kürt aşiretlerine durumu bildirerek yollar açılıncaya kadar yardımlarına ihtiyaç duyduklarını bildirdiler. Aşiretler bu yardımı yapmayı kabul etmişlerdi. Bunun üzerine Barzani güçlerini dönüş yolculuğuna uygun olarak düzenledi.

Öte yandan General Humayuni sabırsızlanıyordu. Barzaniler'in buldukları bölgeden ayrılmak istemedikleri yolunda haberler gelince, Albay Gaffari, Barzani ile görüşmek üzere tekrar Naxade'ye gönderildi. Gaffari Naxade'den döndü ama eli boş olarak. Humayuni'ye, Barzanilerin bölgeden "hemen ayrılmaktansa dövüşmeyi tercih ettiklerini söyledi. Bunun üzerine Humayuni ve Gaffari, Şeyh Ahmed'e doğrudan görüşmelerde bulunmak üzere 19 Şubat'ta silahsız olarak Naxade'ye gittiler (3).

Humayuni durumun söylendiği gibi olduğunu gözleriyle gördü. Şeyh Ahmed sadece karların erimesini beklediklerini söylüyordu. Eğer karlar erirse, İngilizler garanti vermezse bile Barzan'a silah zoruyla gireceklerini anlattı. Fakat Humayuni yeni bir ertelemeye izin vermeyeceğini belirterek önlere üç alternatif koydu. Buna göre: Barzanlılar ya derhal İran'ı terkedip Irak'a döneceklerdi, ya müttefikleri ile birlikte silahlarını bırakacaklardı, ya da savaşıyorlardı. Toplantı sonuç alamadan dağıldı. O, Ballance'nin deyimiyile "savaşçı soy" Barzani'lerin önünde sadece savaş alternatifi kalmıştı.

Kürtler 22 Şubat 1947'de Naxede'den ayrıldılar, Lalican vadisinden geçerek, kuzeye ve batıya doğru ilerlediler. Eşneviye (Uşniye) şehrini çevreleyen bölge ile en kuzeydeki Tergever vadisine yöneldiler. Yürüyüşçüler dostla düşmanın birbirine karıştığı güvensiz bir ortamda bulunuyor ve her hareketi şüphe ile karşılıyorlardı. İşte böyle stresli anlardan birinde Mameş aşireti bölgesinden geçerlerken güvenlik açısından aşiret liderlerine, silahlarını kendilerine teslim etmelerini söylediler, Amaç, bölgeden geçişlerinde Mameşliler'in kafileye saldırmamalarını garanti altına almaktı. Barzaniler'in Cumhuriyet döneminde Mameşliler'le kötü hatırları vardı ve böyle bir günde onlar intikama kalkışabilirlerdi. Mameş ileri gelenlerinden birinin "onlara silahları teslim edin" emri üzerine bağırmanın yeğenlerinden biri; ya silahlarını çekmek veya çıkarıp vermek için davranınca hareket müfreze tarafından saldırı olarak algılanmış ve aralarında Ali Axa'nın küçük kardeşi İbrahim'in de bulunduğu onbir kişi ödüürülmüştü. Bu hareket Barzaniler'in itibarını düşürdü. Qadi Muhammed ve arkadaşlarını silah zoruyla kurtarma planlarına öldürücü bir darbe indirdi (4).

4 Martta Kürt hareketinin öncü gücü, Tergever vadisindeki Mawene'ye ulaştı. Buradaki Herki aşireti lideri Reşit Beg ile Nuri Begzade kendileriyle anlaştı ama, 12 martta İran birlikleriye meydana gelen kısa bir çarpışma onların teslim olmasına yetti. Humayuni, Barzani ile çarpışmalarında İran ordusuna yardımcı olmaları kaydıyla Reşid ve Nuri Beyleri affetti. Bundan sonra İran saldırısı karadan ve havadan olmaya üzere şiddetlendi. kendilerine işbirlikçi Doğu Kürdistan aşiretleri yardım ediyordu. Şah'ın kara birlikleri, kuzeyde Rızaiye'den doğuda Mahabad'dan ve güneyde Naxede'den olmak üzere üç koldan saldırıyorlardı. Herkiler işbirlikçilikte o günlerde başı çekiyorlardı. Bunlar Mawene'nin güneyinde "yurttaş"larına saldırdılar. Kürtler yeni gelişmeler karşısında kuvvetlerini Mergover ve Eşneviye vadilerinde toplamak üzere daha güneye çekilmişlerdi (6).

14 Martta İranlılar bu kez naxede-Eşniye bölgesinde saldırıya geçtiler. Fakat savaş, kendilerinin değil, Kürtler'in tayin ettiği zaman ve şartlarda cereyan ediyor ve gerilla İranlıları şaşkına çeviriyordu. Böylece çarpışmalar uzadıkça İranlıların verdiği kayıp sayısı moral bozucu seviyeye çıkacaktı. Bu arada Kürtler'le İranlılar arasında en yoğun çarpışma Nalos (Nalus) ta cereyan etti. Daha önceki yoğun hava saldırısı desteğinde İran birlikleri Şino'ya doğru ilerli yordu. Fakat bu ileri harekate Kürt güçleri şiddetle direndiler. Öta yandan İran ordusu ile işbirlikçilerin ilişkileri gittikçe sıklaşıyordu. Barzani'nin müttefiklerinden Memkor ve Mameş aşiret liderleri de Kürt kuvvetlerine ihanet ederek İran saflarına katılmışlardı. Bu karma kuvvet Nalos önlerinde Kürtler'e saldırdı. 16 Martta meydana gelen çarpışmada bir İran Birliği tamamen safdışı edildi. Bu arada beş subay ve altmışsekiz er esir edildi. çeşitli savaş malzemelerine elkondu (7). Bundan sonra Şah'ın güçleri bir müddet hava akınlarına yetineceklerdi.

20 Martta Humayuni, Hacı Umran sınır karakolunda, yardımlarına koşan Iraklı General Ali Hicazi ile görüştü. Hicazi, Humayuni'ye, yardım amaçlı bir sınır ötesi hareketi teklif etti, ama nedense beriki bunu redetti. Bu arada İranlılar Goçar bölgesinde zırhlı araçlar, hava kuvvetleri ve bazı aşiretlerin desteğinde yeni bir saldırıya geçtiler. Kürtler bu saldırıyı püskürtürken, aşiret reisi işbirlikçi Hürko'yu, onlarca takipçisini ve askeri öldürerek yeni bir zafer kazandılar. Takip eden günlerde Kesre ve Zive bölgelerinde de çarpışmalar oldu (8).

Aynı 20 Mart günü Kürt kuvvetleri Xaliç bölgesinde bir İran alayına saldırarak İmami adında bir teğmenle 13 askeri öldürdüler. General Cihanbani'nin oğlu Teğmen Cihanbani Aegletan'a göre bu çarpışmada esir alındı. Irak-KDP Politbürosunun yayınına göre ise Cihanbani Zive'de bir uçağın düşürülmesinden sonra ele geçti. Öte yandan İranlılar düzenledikleri bir başka saldırıda biri subay olmak üzere başka kayıplar da verdiler. Bu arada General Cihanbani, Seyid Abdullah Geylani vasıtasıyla Barzani ile temasa geçti. Geylani, Barzani'nin saygı duyduğu bir insandı. Cihan-

bani, oğlunun akibetini soruyordu. Barzani, eğer hava kuvvetleri, savaşçıların sivil halktan oluşan aileleri üzerine hava baskısını durdurmazsa esirlerin öldürüleceği uyarısında bulundu. Uyarı etkisini göstermekte gecikmedi ve bundan sonra İran Hava Kuvvetleri sadece keşif uçuşlarıyla yetineceklerdi (9).

Kürt milleti için bir kara gün daha, 31 Mart 1947'de başlıyordu. O gün, General Humayüni'nin emrindeki mahkemenin şekli bir yargılaması sonucu idama mahkum edilen büyük Kürt lideri Qadi Muhammed ile Sadr ve Seyfi Qadi, Cumhuriyeti ilan ettikleri Çıwarçıra meydanında idam edilmişlerdi. Olayı seyreden Mahabad halkı sessizdi ama kinliydi. Bu kin icabederse bir türkü gibi nesilden nesile nakledilerek büyüyecek ve tüm sömürgeci güçlerin korkulu rüyası olacaktı. Pêşevanın (liderin) ölümü Kürt göçmen kafilesinde büyük bir üzüntüye yol açmıştı, ama onların yas tutmaya vakitleri yoktu! Yollar uzun ve güçlüklerle doluydu.

Bu arada dağ yollarının açıldığı nisan ayına erişilmişti. Liderler yeni durumu değerlendiren bir toplantı düzenlediler. Barzani, toplantıda teslim olunmaması gerektiğini, teslim olanların ya öldüreceğini ya da büyük işkence altında tutulacağını bildirdiyse de dinletemedi. Toplantıda uzun savaş yıllarında çekilen çilelerin getirdiği yılgınlık galebe çaldı. Barzani azınlığı temsil ettiği için çaresizdi. Subaylardan; Yüzbaşı İzzet Abdullaziz, Hayrullah Abdulkerim, Muhammed Mahmud Kudsi, Mustafa Xoşnav, Bekir Abdulkerim ve Nuri Ahmed Taha, karanlık bir akibeti dahi sonuçsuz bir savaşa tercih edeceklerini bildirdiler. Nitekim teslim olduklarında bu karanlık akibet, subaylardan ilk dördünü bulacaktı.

Nisan ortalarında Şeyh Ahmed Irak Hükümeti'nden afedileceğine dair bir teminat aldı. Bundan sonraki aşmada teslim olmayı düşünenlerin kararlılıkları daha bir kesinleşti. Baba ocağına geri dönüş hareketi 18 Nisan 1947'de başladı. Göçmenler geliye Şin geçidindeki bir kaç noktadan Gadır suyuna vardılar. Barzani, savaş esirlerini İran Hükümeti'ne teslim etmek üzere bölge halkına burada teslim etti. Suyun üzerinde bir köprü kuruldu. Karşı tarafta Ömer Ali komu-

tasındaki Irak jandarmaları aileleri bekliyordu. 1550 erkek, 1688 kadın, 1329 çocuktan oluşan kafilenin nehri geçişinden sonra Barzani 500 kişi ile birlikte ⁽¹⁰⁾ orada kaldı. Aileler orada geçici iskana tabi tutuldular. Yiyecek ve giyecek temin edildi. Sonra onları birbirlerinden ayırmaya başladılar. Şeyh Ahmed, Şeyh Muhammed Sıddıq, Şeyh Babo, Sadıq, Ubeydullah, Şeyh İsmail ve Şeyh İbrahim Basra'da tutukevine kondular. Diğerleri önce Diyala'ya, sonra Musul ve Kerkük cezaevlerine nakledildiler. Arazileri müsadere edilmiş, bir kısmı da hükümet yanlısı aşiretlere ganimet olarak verilmişti. Vaziyetleri tam anlamıyla perişandı.

Barzani yanında kalan seçme arkadaşlarıyla birlikte bir başka yoldan **Mizuri Bala** bölgesindeki Argoş köyüne vardı. Aralarında Mir Hac, Abdurrahman Müftü, Ali Muhammed, Şeyh Süleyman, Esat Xoşevi ve İsa Suvar gibi savaşçıların bulunduğu 500'ün üstündeki bir sayıda idiler. Gelişlerini haber alan Irak Hükümeti Zibar ve Rawanduz bölgesinde sıkıyönetim ilan etti. Türkiye ile de anlaşarak bölgeye ekonomik ambargo uygulanmasına geçtiler. Yer yer ufak çarpışmalar başladı. Bunun üzerine Irak yetkilileri, jandarma temsilcisi Ali Qamçıreş'i Barzani'ye kayıtsız şartsız teslim olması için gönderdi. Aksi taktirde Irak ordusu saldırıya geçecek Türkler de sınırı kapatacaklardı ⁽¹¹⁾.

Dünya tümüyle daralmıştı onlar için. Çevre ülkelerin tümüne düşmanları hakimdi. İngiltere gibi ülkeler ulaşamayacak uzaklıktaydılar. Gidebilecekleri tek yer kalmıştı; 350 kilometre ötedeki Sovyetler Birliği. Fikir çılgıncaydı, ama görülüşebilirdi. Barzani bu amaçla ayaklanmacıların ileri gelenleriyle Dire köyünde bir toplantı düzenledi. her nedense Irak bu toplantıyı haber aldı ve köyü uçaklarla bombaladı. Gafil avlanan Kürtler 3 ölü ve 14 yaralı verdiler. Buna rağmen toplantılarını sürdürerek yürüyüşü kararlaştırdılar, sonra Türkiye- Irak sınırı üzerindeki Bêdar köyüne hareket ettiler.

Kuzeye tırmanma Bêdar köyünden başladı. Kafilede 500

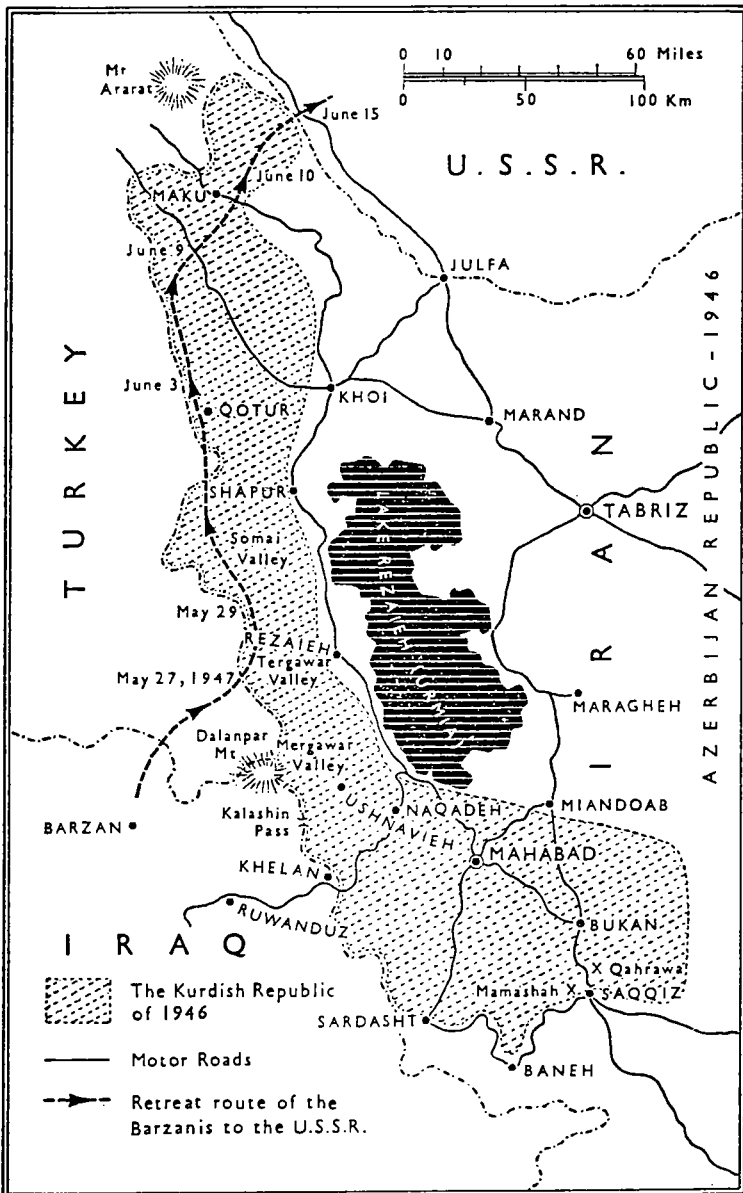
kişi vardı. Öncü gücün komutası Mustafa Mizuri'de, ardcı gücün ki ise Eshad Xoşevi'deydi (12). Önce Türkiye'nin kontrolündeki Kuzey Kürdistan'a girdiler. Çarcele Herkiya adlı bir dağa çıktılar. Yöre çok sarptı. Sonra Deşta Bedave'ye indiler. Buradan Babi adlı 15 hanelik bir köye kadar aralıksız iki gün yürüdüler. Çok yorgun olan kafileyi köy halkı iyi ağırladı, yiyecek ikram etti. Geceyi orada geçirdiler. Muhtar Türkler'in her tarafı tuttuğunu söyeyince çok sarp olan Şemdinan, Diza Gevere bölgeleri arasından geçen Ziniya Asingera denilen sarp bir yolu izlediler. Şafak vakti Ziniya Asingera'yı geçerek Türk mevzilerine bakan bir yere geldiler. Burada Türk ordusu aniden topçu atışına ve uçaklarla bombardımana başladıysa da kabile kayıp vermedi (13).

29 Mayıs günü Beyzadelerden Nuri Beg, Tergever vadisinde Abani yakınlarında Barzaniler'in bir öncü grubunu gördü ve gördüklerini Hoy'da bulunan General Humayuni'ye bildirdi. İran devleti ise kendisine bağlılık bildiren Kürt aşiretlerini Barzani liderliğindeki kabileye saldırtmaya çalıştı, ama muvaffak olamadı. Ancak aşiretler, onların hareketlerini dikkatle takip etmekteydiler. İran ordusu 30 Mayıs günü kafilenin Sovyetler Birliği'ne doğru yolalmakta olduğunu saptadı. Genelkurmay Başkanlığı, Kotur'da yollarının kesilmesini kararlaştırdı. Bunu için bölgeye Hoy'dan iki tabur asker gönderildi (14). Bu sırada kabile, Milgever ve Tilgever muntıklarından geçerek Çepreme ve Bitkara köylerine geldi. Bu köylerin halkından da ilgi gördüler. 48 saatlik yolun yorgunluğunu evlere dağılarak birkaç saatte giderdikten sonra, Barzani yeniden yürüyüş emri verdi. Buradan Espê köyüne kadar yürüdüler. geceyi Begzade reislerine ait olan bu köyde geçirdiler. Bu sırada İran yetkilileri Barzaniler'in neden "İran"da bulduklarını bir de kendi ağızlarından öğrenmek için bir temsilci gönderdiler. Temsilci görüşmelerden sonra orada beklemelerini iki gün sonra tekrar geleceğini söyledi ve durumu yetkililere bildirmek üzere oradan ayrıldı. Bu basit bir tuzaktı. Barzani tekrar yürüyüş emrini verdi. Sınırdaki Sero köyüne kadar sürdü bu yürüyüş. Burada kısa bir süre dinlendikten sonra, Şıkak aşiret bölgesine varıncaya kadar aralıksız yürüdüler (15).

Şıkakiler'ce olağanüstü iyi karşılanan kabile, aşiretin haberi olmadan hükümetin geliştirdiği bir oyalama taktiğini daha aşarak yürüyüşü sürdürdü.

3 Haziran günü İranlılar'ı bir sürpriz bekliyordu. Bilindiği gibi Şah'ın askeri güçleri Kotur'da pusudaydılar ve Kürt kafilesini avlıyacaklarından emin bir şekilde bekliyorlardı. Ama onlar önce kafilenin güneyden gelecek olan öncülerini göreceklarine, Kotur'ın kuzeyinde Kürt kafilesinin artçılarını gördüler. Kürtler, Şah'ın kurmaylarının kurdukları pusuları onların ruhu bile duymadan aşmışlardı. Durum o sırada Erdebil kentine varmış olan şah'ı çok kızdırmıştı. Şah, Barzani ve arkadaşlarıyla derhal çarpışmaya girilmesi için emir verdi. Görevlerinde ihmali görülen subaylar, divan-i harbe verecekti. Genelkurmay Başkanlığı da benzer emirler verdi. Ne var ki, o sarp yerlerde onları bulmak imkansızdı (16).

Ancak, 9 haziranda Mako civarına vardıklarında durum değişti. Buradan eğer düşmanla çatışmayı göze almazlarsa Kemalistler'in denetimindeki daha batıya geçmek zorundaydılar. Burada da bir çatışma kaçınılmazdı. İran birlikleri ise Mako çevresindeki bütün hassas noktaları tutmuştu. Barzani bunun üzerine güçlerini savaş düzenine soktu. İran ve Kürt kuvvetleri arasında birkaç saat süren şiddetli bir çarpışma cereyan etti. Kürtler sonunda İranlılar'ı bir daha yenilgiye uğrattılar. İran birlikleri arkalarında çok sayıda ölü, yaralı, tutsak ve askeri malzeme bırakarak Mako içlerine çekildiler. Öte yandan yenilgiye uğrayan İran birlikleri Mako köprüsünden geçmek zorundaydılar. Aynı köprü Kürt kuvvetlerine de lazımdı. Barzani, köprüyü savunma görevini Mamend Mesih ve Mustafa Mizuri'ye vermişti. İranlı'lar burayı ele geçirmek için mükerrer saldırılar düzenledilerse de arkalarında onlarca ölü ve 180 esir bırakarak çekilmek zorunda kaldılar. Kürt kuvvetleri bu çarpışmalarda, Mella Muhammed Liri, Salih Liri, Hacı Koyi ve Muhammed Mella Muhemmed Mergesori adlı arkadaşlarını kaybetmişlerdi. Bu çarpışmalarda 14 savaşçıları da yaralandı. (17) yaralıları tedavi ve ölüleri gömdükten sonra yürüyüş tekrar başladı ve

III. The Boundaries of the Kurdish Republic, Sites of Battles, and the route of the Barzanis retreating to the USSR

Kürt Cumhuriyet'inin sınırları, şehirler, savaş alanları ve Barzani'nin Sovyetler'e gidiş yolu.

Celali aşireti bölgesine kadar sürdü.

Celali aşireti Reisi Ömer Axa, kabileye önce gülyüz gösterdi. Ama aynı gece bütün aşiretini yiyecek ve hayvanlarıyla birlikte muntıkadan uzaklaştırdı. Böylece Kürt kafilesi bir parça yiyecek bile bulamadan oradan uzaklaştı. 10 Haziran günü Sovyet-İran sınırındaki Aras ırmağına bakan Ağrı dağının güney doğusundaki bir yamaca vardılar. Barzani buradan, Mir Hac'ı, Hacı Heyder Arguş'i, Halil ve Davud Yuhannah'ı iltica taleplerini iletmek üzere Sovyet muntikasına yolladı. Bu sırada İran birlikleri kabileye saldırmak için yeniden hazırlıklara girişmişti. Barzani bunu duyunca Aras nehrine doğru yürüyüş emri verdi. Bu sırada iltica taleplerinin kabul edildiğine dair cevabi telgrafta gelmişti. Onlar karşıya geçtiklerinde tarih 16-18 Haziran 1947'yi gösteriyordu (18).

Barzani'nin yönettiği 1943-45 ihtilalleri ile Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin savunmasında başrolleri oynayan kabile SSCB'ye yöneldikten sonra Irak rejimi daha vahşi bir şekilde Kürtler'in üzerine çullandı (19). Barzani ve arkadaşları yokluklarında idama mahkum edilmişlerdi. Bu arada Mustafa Barzani, tüm milliyetçiler tarafından ulusal lider olarak selamlanıyordu. Öncü kolun gidişinden sonra teslim olmayan bir kısım Barzan aşireti mensubunun liderliğini ise Şeyh Mehmed Xalid yapıyordu. Irak ordusuyla dikkate değer bir diğer çatışma Sincar bölgesinde meydana geldi. 1947'deki bu çatışma da çabuk sönmüştü. Aynı yıl içinde hükümetin seyirci kaldığı Barzan-Caf, Pışdari aşiret çatışmaları sürüp gitti. 1948 yılında Bağdat'ta, Kürt tutuklularının serbest bırakılması için ayaklanma düzeyinde gösteriler düzenlendi. Bu gösteriler süreklilik kazanınca Nuri Said 1950'de Kürdistan'ı dolaşmaya çıktı ve müphem vaadlerde bulundu. Daha da sıkışınca Bağdat Rodyosu 1951'de Kürtçe yayına başlayacaktı.

Ama o sırada Güney Kürdistan hareketi, birleştirici ve herekete geçirici bir önderden veya önderlikten yoksundu. Barzani SSCB'deydi, Şeyh Ahmed hapiste. 1919-1931 devrim-

lerinin önderi Şeyh Mahmud güneydeki sürgününde ömrünün sonlarını yaşıyordu. Şehirli aydınların yönlendirdiği KDP'nin ise kitleleri silahlı ayaklanmaya sürükleyecek gücü zaten yoktu.

Barzani, Irak'ı terkedip Sovyetler'e yönelirken 1764 üyesi bulunan KDP (20), İ. Ahmed ve arkadaşlarının partiye girmesiyle birlikte büyük bir iç mücadeleye sahne oldu. İ. Ahmed, sol kanadın liderliğini ele alarak Hamza Abdullah ve arkadaşlarına karşı taraftar kazanmaya çalıştı. 1946-1957 yılları arasında KDP zaman zaman Irak komünistlerinin ve Arap milliyetçi partilerinin desteğini kazandı. Barzani'nin yokluğunda partilerin aktiviteleri çok düştü. yeni kurulmuş olan diğer solcu partilerin durumu da böyle idi (21). 1950'de Irak Hükümeti, "yoldaşların arkadaşıdır" (22) diyerek KDP sekreteri H. Abdullah'ı tutukladı. Bunun üzerine KDP 1951'e kadar sadece bir hazırlık liderliğince yönetildi. İ. Ahmed'in etkilediği yönetim, 1951'de Bağdat'ta, gizlice 2. kongreyi topladı. H. Abdullah'ın hapse bulunduğu bir sırada yapılan bu kongrede İ. Ahmed parti genel sekreteri oldu. Yeni sekreter işe çok hızlı başlamıştı. İlk iş olarak parti içi iktidar problemini "çözdü." Bunun için daha henüz hapse bulunan partinin eski sekreteri Hamza Abdullah'ı arkadaşlarına birlikte ihraç ettirdi (23). Aşiret liderlerinin parti ile ilişkilerine son verdi ve KDP'yi tümüyle aydınların ellerine teslim etti.

1953'te KDP'nin üçüncü kongresi Kerkük'te toplandı. Bu kongrede parti için yeni bir tüzük ve program benimsendi. Önce partinin adından işe başlandı. "Parti Demokrati Kurd" olan isim, "Parti Demokrati Kürdistan-Irak" şeklini aldı. Parti, yarı Araplar hesabına, yarı da Kürtler hesabına olmak üzere "keskin" sol sloganlara sahip oldu, çünkü onlar, hem toprak reformunu savunuyorlardı, hem de "petrolün milileştirilmesi" gibi Araplaştırıcı sloganları benimsemişlerdi.

1950'li yılların ilk yarısında I-KDP'nin kırsal alanda örgütlenmesi yoktu. İ. Ahmed'in sekreterliği döneminde bunun temelleri atılmaya çalışıldı. İ. Ahmed'in taraftarları önce büyük şehirlerde görülmeye başlandılar. Parti içinde artık aşiret adamlarıyla şehir aydını detribilize elemanlar

arasında bir çelişki yoktu. Bu, İ. Ahmed'in "başarısızdı." Bunun için eğitimle bir birlik sağlamak yerine İ. Ahmed kestirmeden gitmiş ve aşiret adamalarını tasfiye etmişti. Partiye bir anda şehir aydınlarının slogancı kesimi egemen oldu. Aşiretler artık partiye ilgisizdi. Öte yandan "güçsüzlüğünden dolayı" parti, Kürt toplumunda dayanacağı bir sınıfa tarif edemiyordu. İşte bu noktada parti aşiret sistemine bir eleştiri veya itiraz söz konusu edemedi. KDP'de Sosyal kurtuluş, ulusal kurtuluşa tabi kılınmıştı, (24) ama çarpık olarak. Doğru tespitler, doğru bir yürüyüşle hayata geçirilemedi.

KDP Kürt ulusal hareketinin gizli önderliğini üstlenmişti ama, 1950'lerin ortalarında tek aktif Kürt örgütü Kürt öğrencilerininkiydi. Onlar da komünistlerin elindeki "Irak Öğrenci Birliğine" katıldılar. Kürt Öğrenci Örgütünün "Têkoşına Kotabian" adında Kürtçe ad taşıyan bir yayın organı vardı. Diğer politik Kürt yayını ise gizliliğini sürdüren KDP merkez yayın organı "Rızgari" idi.

1954'te Nuri Said partilere açık çalışma izni verdi. Bunun üzerine BAAS'çılar, İstiklal Partisi, Ulusal Demokratlar ve IKP bir "Ulusal Cephe" kurdular. Aynı yıl, içinde yapılan seçimlere de giren bu cephe Nuri Said'in Anayasal Birlik Partisine yenildi. Bu partilerden BAAS partisi, Mişel Eflaq'ın 1940'lı yıllarda kurduğu Suriye BAAS Partisinin bir sekisyon örgütüydü. kendisine "Bölgesel Komutanlık" adını uygun görmüştü. Programı "İhtilalci Milliyetçilik ve Sosyalizm" in bir karışımıydı. İstiklal Partisi, 1946'da kurulmuştu. Başlıca amacı İngiliz nüfuzunu kırmak olan parti son derece milliyetçiydi. Ulusal Demokratik parti de 1946'da kurulmuştu. İlimli solcu, liberal reformist bir programa sahipti. IKP ise 1950'li yıllarda birçok fraksiyona bölünmüştü. Legal yan örgütleri vasıtasıyla zaman zaman kendisinin varlığını belli edebilmekle birlikte çok zayıftı (25).

1955'te iki milliyetçi Irak partisi, İstiklal ve UDP birleşti. Bu bir politik atılımdı. Yeni parti, programına "Kürt ve Araplar 'Arap anavatanında' partnerdir" gibi bir ibareyi aldı. O zamana kadar Arap milliyetçilerinin hafsalalarının bile almadığı "Kürt" kelimesi, sakat bir şekilde de olsa, bir Arap milliyetçi partisinin programına girmişti. Bu çok önemli

atılım KDP'ye güç verdi.

1954 seçimlerinden sonra Nuri Said partileri yeniden yasakladı. Kürt milliyetçilerine yaptığı baskıları yeniden şiddetlendirdi. Bu, 1955'te kurulacak olan Bağdat Paktı'na bir hazırlıktı. Pakt, 1937'deki Saadabad'ın bir devamı gibiydi. Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve gözlemci olarak ABD ile İngiltere'yi kapsayan bu Pakt bölgedeki "yıkıcı" faaliyetlere karşı birlikte hareket etmeyi amaçlıyor ve Varşova Paktına karşı bölgenin "güvenliğini" hedefliyordu. 1958'deki askeri darbeden sonra Irak'ın ayrılması ile Paktın merkezi Ankara'ya taşındı ve adı da CENTO'ya dönüştü.

Bu arada, 1956'da KDP ile İKP arasında ideolojik mücadele hızlandı. 1957'de İKP'nin Kürdistan seksiyonu partiden ayrıldı. Aynı yıl bu grup KDP'ye katılmak üzere müzakerelere oturdu. Bu kitlenin partiye katılması ile adı Birleşik Kürdistan Demokrat Partisi (BKDP) oldu. 1957 yılının ilk yarısında KDP, diğer partilerin kurduğu Birleşik Cepheye katılmaya çalışmış ama istemi reddedilmişti. BKDP'nin 21 kişilik bir merkez komitesi vardı ve bunlardan; İ. Ahmed, Celal Talabani, Omer Mustafa, Nuri Sadıq Şaweys ve Ali Abdullah politbüro üyesiydiler.

1952'de Mısır'da "Hür Subaylar" denilen bir grup darbe yaparak iktidara geldi. Bu darbenin liderlerinden Albay Cemal Abdunısır daha sonra bütün ipleri eline aldı. Aşırı milliyetçi bir çizgi izleyen Nasır, Süveyş kanalını millileştirince İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a karşı silaha baş vurarak Kanalı işgal ettiler. Bu başkaldırı, Nasır'a Arap dünyasında prestij kazandırdı. O, Araplar'ın tek bir devletin çatısı altında toplanmalarını istiyordu. Bölünmelerin sebebi olarak emperyalizmi gördüğü için Batı karşıtı bir politika izlemekteydi. Bu durum karşısında Nasır'a muhalefet etmemek için Mısır Komünist Partisi kendisini feshetmişti.

Bu sırada Irak'ta da "Hür Subaylar grubu" oluştu, Önce çeşitli hücreler halinde çalışan bu gruplar, daha sonra 1956'da Tümgeneral Abdelkerim Qasım liderliğinde

birleştiler. merkez Komitesinde çeşitli rütbelerden 14 subay yer almıştı. Ancak aralarında hiç Kürt yoktu. Komite yaptığı mükerrer toplantılarda Kürt meselesini söz konusu etmedi. Merkez komitesi üyesi Naci Talep, böyle bir meselenin varlığını bile yadsıyordu (26). 1957 yılı içinde Ulusal Cephe, özgür subaylar grubu ile ilişki sağlamış ve taraflar 14 Temmuz 1958'de doğacak olan darbe fırsatını kollamaya başlamıştı.

Barzani ve arkadaşlarının Sovyetler Birliği'ne varmalarıyla sıkıntıları biteceğine yeni bir şekil aldı. Sığınmacıların bütün dünya tarafından tanınmış bazı hakları vardır. Bunlar; barınma, beslenme, sağlık ve eğitim gibi insani haklarıdır. Barzani ve arkadaşları böyle haklardan yararlanacaklarına adeta "savaş tutsağı" muamelesi görüyorlardı. Nerede 1941'lerdeki, 1945'lerdeki Kürt-Azeri balayları? Masaları yumruklayarak "Sovyetler var oldukça, Kürtler..." diye başlatılan nutuklar unutulalı yıllar olmuştu! Şimdi karşılarında Azeriler'in artık ihtiyaç duymadıkları ve süngüleri düşmüş bazı "parazit" şahıslar vardı.

Elimizde Sovyetler Birliği'indeki hayatları ile ilgili olarak fazla belge yok. Sadece sığınmacıların anlattıklarından derlenen ve Sovyetler Birliği'ni "incitmeme" ye çalışan bir kitap var. Bu kitap, Irak KDP politbürosunun yayın bölümü tarafından kaleme alınmış olup, Sovyetler Birliği'ne sonsuz bağlılık duyanları gücendirmeme amacını taşıyan, politik bir tavrı benimsemiş bir derlemedir. yine de öyle anlaşılıyorki onlar, en aşağısından Stalin dönemi boyunca, Azerbaycan'da ve Orta Asya Cumhuriyetler'inde işkencelerle dolu bir hayat sürdürmek zorunda kalmışlardı. Şimdi bu kitap merkezli, o dönemin bir özetini veriyoruz:

Barzani ve arkadaşları Aras ırmağını geçip silahlarını Se-raclu karakoluna teslim ettikten sonra Nahcevan yakınındaki bir kampa yerleştirildiler. Kampın çevresi "dikenli telle"çevrilmiş ve bölge " askeri denetim" altına

alınmıştı. Adam başı günlük 500 gr. ekmek ve bir öğün sulu yemek alabiliyorlardı. Barzani, arkadaşlarının yanına yerleştirilmiş, onlardan ayrı bir şekilde Nahcivan kentine getirilerek orada ikamete tabi tutulmuştu. Barzani Nahcivan'da hastalandı. İsteği üzerine Mir Hac'in kendisini ziyaret etmesine "izin" verildi. Mir Hac kamptakilerin feci durumunu naklettiğinde Barzani büyük üzüntü duydu. Ama yapacak birşeyleri yoktu. Barzani bir müddet sonra iyileşti ve bu kez kendisi arkadaşlarını "görme izni" kopardı. İnsanlık dışıydı arkadaşlarının hayatı.

Barzani Nahcivan'a döndükten sonra yöneticilerin nezinde teşebbüste bulunarak, arkadaşlarının hayatında yetersiz de olsa bazı iyileştirmeler sağladı. Ama "tutukluların" dışarıya çıkıp dolaşmalarına yine de izin verilmiyordu. Bu arada toplu halde bulunup birbirlerine destek olan sığınmacıları, Azerbaycan yöneticileri dağıtmaya karar verdiler ve kampı boşalttılar. Onları 5-10 kişilik gruplar halinde üç kasabadaki tarım bölgelerine dağıtmışlardı. Buralarda 6 ay kalan sığınmacılar bu süre içinde Barzani'yi göremediler. Barzani de önce Şoste kentine, oradan da Azerbaycan'ın başkenti Baku'ya nakledildi. Arkadaşlarına ise dağıtıldıkları kasabalara has birer oturma belgesi verilmişti. Durumları çok kötüydü. Yeterli gıda ve giyim hala onlar için bir hayalden ibaretti.

Baku'ya gelesi 4 ay olmuştu. Barzani bu süre içinde bütün istemlerine karşın arkadaşlarını görememişti. Nihayet Mir Hac ile Süleyman Beg'in kendisini ziyaret etmesine -her nedense - izin verildi. Gelenler, arkadaşlarının durumunu naklettiler. Barzani yetkililere yeniden başvurdu. Onlardan arkadaşlarıyla "ilgileneceklerine" dair söz aldı. Yetkililerin ilgilenme yöntemleri oldukça tuhaftı. Uzun savaşlardan yeni çıkmış olan sığınmacıları bir kampa toplayarak askeri eğitime tabi tutmaları, doğrusu harika bir işkence metoduydu. Barzani bu kez daha açık bir şekilde sığınmacıların uluslararası planda kabul edilmiş haklarını hatırlattı ve bu yönde bir uygulamanın başlatılmasını istedi. Kürtçe yayın yapan bir radyo, Kürtçe bir gazete çıkarılmasını ve anadilde eğitim imkanları için talepte bulundu. Bu istemlerden sadece eğitim

işi "ciddi" bir yanıt aldı. Ama istenen şekilde değil. Yetkililer eğitimin askerisinde ısrarlıydılar. Bu kez de 33 Sovyet subayı onlarla ilgilenmeye başlamıştı.

Azerbaycan yöneticileri açık bir şekilde Barzani'den ve Kürt sığınmacılardan nefret ettiklerini gösteriyorlardı. Barzani bıkmadan usanmadan, sorunlarını Moskova'daki yetkililere anlatmak için oraya gitmek üzere Bakırof yönetiminden boş yere izin istiyordu. Buluştuğlarında Barzani'nin yaptığı belirlemeler boşunaydı. Dinleyen yoktu. Bakırof hala Azerbaycan meselesindeydi. Barzani'den, Kürt meselesinin Batı Kürdistan'da Azerbaycan meselesine bağlanması için destek istiyordu., Ama başarılı olamıyordu. Bakırof Qadi Muhammed'in akrabalarından, muhtemelen Azeri yanlısı Rahim Qadi'yi İKDP sekreterliğine önerirken, Barzani partinin kendi yöneticilerini kendisinin seçmesinden yana olduğunu bildiriyordu.

Bakırof'un gölgesi, hayatta kaldığı sürece hep Kürtler'in üstündeydi. Sığınmacıların arasında çıkan ufak bir tartışmayı bahane ederek onların Ortaasya'ya sürgüne göndermelerini sağladığında herhalde başarısıyla övünüyordu. Sovyet Hükümeti onları Taşkent yakınındaki "eğitim kampı" Çerçik'e sürdü. Barzani her zaman olduğu gibi arkadaşlarından tecrit edilerek Taşkent merkezinde alakonda. Bakırof boş durmamış, bu defa da Özbekistan Başkanı Osman Yusufov'u "ayarlamıştı." Barzani'nin yüksek yetkililere gönderdiği mektuplar ise Bakırof'un dostu ve işbirlikçisi Beria'ya takılıyordu. Beria, Stalin döneminin KGB şefiydi. 13.3. 1949'da yetkililer, Barzani, Said Mella Abdullah ve Ziyab Barzani'yi Moskova'ya götürmek bahanesiyle uçakla Aral golündeki bir adaya götürdüler. Kafilenin liderlerinden, Mir Hac,Emin Mirxan, Mustafa Mizuri, Ali Xalil, İsa Sıwar, Şêxo Omer Şanederi, Murad Şêxo,Said Uli Beg ve Said Balani de aynı akibete uğrayarak başka iki adaya taşınmış, diğerleri de 15-20 kişilik gruplar halinde çiftliklere dağıtılmıştı. Birbirlerinden haberdar olmak için yaptıkları bütün eylemler boşa gidiyor, Barzani'nin durumu açıklayıcı mektupları ise Beria'ya takılıyordu.

Nihayet Moskova'ya giden komşusu bir bayana,

gömleğini de satarak rüşvetle bir mektup vermiş ve bunun Kremlin yakınında postaya verilerek yerine ulaştırılmasını sağlayabilmişti. Oyun bu defa kaidesine göre oynandığı için hedefe varılmıştı. 1950 yılının 10. ayında yetkililere ulaşan mektup etkisini gösterdi. Stalin, Finikof adındaki birini Özbekistan'a göndererek Barzani'nin Taşkent'e geri getirilmesini sağladı. Barzani, Finikof'la Moskova'ya gitmek istediğini söylediye de talebi yine geri çevrildi. Çünkü arkadaşları "boykot" gibi dehşetengiz (!) eylemlerde bulunmuş ve Moskova'daki yetkilileri tedirgin etmişlerdi. Barzani arkadaşlarını yatıştırmak üzere orada bulunmalıydı. Daha sonra "mutlaka" çağrılacaktı.

Barzani Moskova'ya gitmekten umudunu kesince, sürgündeki arkadaşlarının adreslerini alarak Taşkent'e döndüğünü bildirir mektuplar yazdı. Daha sonra defalarca yetkililere başvurarak bir araya toplatılmalarını sağladı. Onları Taşkent'e 57 kilometre uzaklıktaki Fırfiski kentine getirmişlerdi. Bir bakanla birlikte arkadaşlarını ziyaret etti ve iş temin edilmesini, üç saat dil dersi verilmesini sağladı. Çalışamayacak durumda olanlara ise ayda üç yüz ruble ödenecekti. Yetkililer sığınmacılardan 20 kişinin Taşkent'teki Partinayaşkola denilen yüksek askeri okulda öğrenim görmelerini de kabul ettiler.

Problemlerine topyekün bir çözüm getirilemiyordu. İhtilalcılar bundan dolayı Barzani'nin Moskova'ya gönderilmesini sağlamak üzere 1953 Ocağında yeni bir eylem başlattılar. Ocak ayının dondurucu ayazında, sığınmacılar toplu olarak belirledikleri bir yere giderek 72 saat orada kaldılar. Onlar hedeflediklerini yaptırmakta kararlı görünüyordular. Hükümetin dağılmaları için ısrar etmesi boşunaydı. Bir ara hükümet Barzani'yi de getirerek onlarla konuşurmuş ama vazgeçirememişti.

Bunun üzerine Özbek Başbakanı Karbanof, *"yandaşlarının direnişinin asıl nedeni sensin, Sovyet Hükümeti bir ateştir, ondan uzak durmalısın!"* diye kükreyip tehditler savurunca, Barzani *"Sovyet Hükümeti'nin bir ateş olduğunu çok iyi biliyorum. Ama güvenini bana sunan mazlum bir halkın sorunlarını*

açıklamak ve savunmak da benim görevimdir. Bu bakımdan bu ateşin beni yakması pahasına ben halkımı savunacağım ve ölümden korkmuyorum," Cevabını verdi. Bundan sonra Hükümet aralarında Barzani'nin bulunmadığı iki kişiyi Moskova'ya gönderdi. Bu kişiler, Moskova'da alt düzeyde yetkililerle görüştürüldü. Oradaki yetkililer en kısa sürede bir heyetin Barzani ile görüşmeye geleceğini bildirdiler. Temsilcilerin dönüşünden sonra görüşmeci olarak yine Finikof geldi. Ama bu defa onları hem azarlayacak, hem de bölmeye çalışacaktı. Finikof diğer sığınmacıları Barzani'ye karşı teşvik etti. Onların komünist partisine üye olmalarını istedi. Ama bütün çabalarına rağmen, Barzani'ye karşı olmayı kabullenen ancak birkaç kişi bulabildi. Tabii bir kere yolunu kaybettin mi, ispiyon dahil herşeyi yaparsın ve bu kişilerde öyle yaptılar. Hükümetin isteği üzerine onlara Barzani'ye en fazla sadakat gösterecek 30 kişilik bir liste sundular. Hükümet bunları, yol makine ve aletlerinin öğrenimi bahanesiyle Taşkent'ten 100 km. uzaktaki bir kursa "sürdü." Bunların kampa dönmeleri yasaklandı ve yakınlarına mektup yazmamaları için de uyarıldı.

Stalin'in 15 Mart 1953'teki ölümünden sonra Sovyet politikasında belirgin değişiklikler ve yumuşamalar gözlemlendi. Bu arada Kürtler'e düşmanlık gösterenlerden; Osman Yusuf, Atşof, Heşnof, Bakırof ve Beria mahkeme karşısına çıkarılarak idam dahil çeşitli cezalara çarptırıldılar. Bu Sovyet yetkililerinin Kürtleri "dinsiz" diye göstererek yerlilerden tecrit etme teşebbüsleri, onları birbirlerinden ayırmaları ve bölmeye çalışmaları hep geride kalmış gibiydi. Kürt sığınmacılar için durum müsaitti ve yapabilecekleri çok şey vardı artık.

Bu sırada Barzani arkadaşlarına haber yollayarak gizlice Moskova'ya gideceğini söyledi. Müsait durumu değerlendirmenin zamanı gelmişti. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra büyük bir gizlilik içinde Moskova'ya uçarken arkadaşlarına "eğer yetkililer engellemezlerse Moskova'ya vardığımda size telgraf çekeceğim ve işlerin yolunda gittiğini bildireceğim" diyordu. Barzani Haziran 1953'te Moskova'ya engelsiz vardı. Doğruca Kremlin sarayının kapısına giderek

üç gün, üç gece oturma grevinde bulundu. Tek isteği Malenkof, Bulganin ve Kruşçov ile görüşmekti. Öte yandan Özbekistan Hükümeti, Barzani'nin kaybolduğunu anladığında hemen aramaya koyulmuştu. Ayrıca sığınmacıları moral bozukluğuna uğratmak için de ellerinden geleni yapıyorlardı. Nihayet grevin üçüncü günü talepleri kabul edilen Barzani, kendisini Kruşçov dahil, Sovyet yetkililerinin karşısında buldu. Onu önce sorgulayıcı bir tavırla karşıladılar ve "suç işlediği" için sorumlu durumda olduğunu hatırlattılar. Oysa ortada hukuk kurallarıyla üstüne yürüyecek bir durum yoktu. Sorun altı yıldan beri sürekli sesleri kısılan, bölünmüş ve ezilmiş bir milletin bir avuç mültecisine Sosyalist Sistemin lider ülkesinde reva görülen muamele idi. Bu noktada Barzani'nin cevabı ilginçtir. Yetkililerin karşısında şöyle diyordu:

" Şu anda kendimi galip biliyorum. Çünkü ben Kürt halkının sesini Doğu'nun en yüksek heyetine, yani Kremlin heyetine iletmek için Sovyetler Birliği'ne geldim. Ayrıca sömürgeciler tarafından dört parçaya bölünen mazlum Kürt halkının sorununu açıklamak için buraya geldim. Bu halk güvenini bana sundu. Siz büyük bir devletsiniz ve baskı altındaki tüm halklara yardım ettiğinizi belirtiyorsunuz. Ben bunun için buraya gelerek Kremlin'in kapısını çaldım. Kürt halkının haklı davasında üstün gelebilmesi için yardımlarınızı diliyorum."

Bu görüşmelerden sonra Barzani ve arkadaşlarına sınırlı da olsa bir değer verildi. Durumları eskisi ile mukayese edilmeyecek düzeyde iyileşti. Kruşçov, Sovyetler Birliği'nin Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkı için kendilerine "yardım edeceği" vaadinde bulundu. Barzani, Moskova'ya yerleştirildi. Kendisine bir ev ve araba tahsis edildi. Moskova'daki diller fakültelerinden birinde okumasına izin verildi. Burada dil, fen coğrafya, politika ve iktisad öğrenimi gördü. Öte yandan Barzani, konuşabilecek düzeyde Rusça bildiği için Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülke yetkilileri ile iyi ilişkiler kurabiliyordu. Çoğu kez yetkililer kendisini

ziyaret etmekteydiler.

Kurs bahanesiyle sürgüne gönderilen 30 kişinin de teker teker geri dönmesi ile kamptakilerin durumları çok düzelmmişti. Barzani 1954'te Foloşin ile birlikte arkadaşlarını ziyaret etti. Bu arada 104 kişi için Moskova civarındaki fakülte ve yüksek okullarda okumaları için burs kopardı. Bunu 1955 yılında 100 kişilik bir kontenjan daha izliyecekti. Barzani Sovyetler Birliği'ne Kürt aydınları ile de iyi ilişkiler geliştirmişti. 1956 yılında Ermenistan'ın başkentine giderek oradaki Kürt şahsiyetleri ile görüştü. Sovyet Kürtler'inin otonomi taleplerini destekledi. yetkililer ise otonomi yerine Kürtçe radyo, kitap ve gazete gibi kültürel haklarla yetindiler.

1957 yılında Moskova'da yapılan uluslararası öğrenci ve gençlik kongresine Güney Kürdistan gençleri de katıldı. Onları Celal Talabani temsil ediyordu. Talabani, Barzani'ye Kürt halkının durumu ve KDP hakkında bilgi verdi, önerilerini dinledi.

Barzani aynı yıl Sosyalist Blok generallerinin gerilla savaşlarıyla ilgili girdikleri bir imtihanı kazandı. Bu arada Sovyetleri ziyaret eden ezilen halkların temsilcileri ile de sıcak ilişkiler kurdu. 14 Temmuz 1958 darbesiyle Irak'da krallık devrilince sığınmacılar için de yeni bir durum doğmuştu. Arkadaşlarıyla temasa geçen Barzani, Irak Elçiliğiyle kontak çarelerini arıyordu. Kendisi, Mir Hac, Eshad Xoşevi ve Sovyetler'den Foloşin birlikte 15 Temmuz 1958'de Romanya'ya geçtiler. Romen yetkilileri ile görüştükten sonra Sofya'ya, oradan da Prag'a hareket ettiriler...

Kasım iktidarı ve 1958-1961 kesiti

"Hürriyet, adalet, eşitlik ve kardeşlik prensiplerinin sadece kulakları tırmalayan kelimelerini ezberlemiştik... Oysa hürriyet kelimesi altında insanların hürriyeti elinden alınıyor, adalet kelimesi altında insanlar gelişigüzel asılıyor, eşitlik kelimesi altında da bir zümre korunuyor, bir zümre de hapisanelerde sürünüyor; hele kardeşlik kelimesi altında da kardeş kardeşi öldürüyor..."

Barzani

14 Temmuz 1958 darbesi, Hür Subaylar grubu yöneticilerinden Abdüsselam Arif'in komutasındaki 20. Tugayın Bağdat'a yürümesiyle başladı. Tugay öncelikle Bağdat'taki kilit noktaları ele geçirmişti. Bu durum karşısında başkentteki askeri birlikler darbecilere bağlılık bildirdiler. Polis güçleri kralcıydı. Durumu haber aldıklarında hemen sarayı koruma altına aldılar. Darbeciler bu kez de sarayı bombalayıp üstüne yürüdüler. Direniş kısa sürdü ve nihayetinde muhafızlar teslim oldular. Saraya giren darbeciler, Kral Faysal, Prens Abdullah ve Başbakan Nuri Said'in aralarında bulunduğu 19 yöneticiyi öldürdüler. İktidarı ele geçiren Hür Subaylar grubu General Abdulkerim Kasım'ı Başkanlığa getirdi. Aynı gün Irak'ta Cumhuriyet ilan edilmişti. Başkan Kasım, yeni hükümeti kendisi kurdu. Bu hükümette İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarını da elinde tutan Kasım, Albay Arif'i de Başkan yardımcılığı görevine getirdi. İlk Cumhuriyet kabinesindeki bakanların dokuzu sivildi. Bu bakanlar BAAS, İstiklal ve UDP men-

supları arasından seçilmişlerdi (1). Kürtler'den Baba Ali'ye Ulaştırma Bakanlığı verilmişti. Kasım, darbecilerin temsil güçlerini artırmak ve rejimi stabilize etmek için bir "Ulusal Egemenlik Konseyi" kurdu. Konseye bir Süni Arap, bir Ale-vi Arap ve bir de Halit Nakşebendi adındaki Kürt'ü almıştı.

Darbe günü BKDP sekreteri İ. Ahmed Kerkük'te ev hap-sindeydi. Derhal bir telgraf çekerek partisinin İhtilal Komite-sini tanıyıp desteklediğini, Cumhuriyetin yeni bir çağın müjdecisi olacağını ümit ettiğini bildirdi (2). 16 Temmuz 1958'de BKDP Kürt halkına bir deklarasyon yayınladı. Şöyle diyordu:

"BKDP'nin Kürt özgürlük hareketinin öncüsü olarak sürdürdüğü mücadele belleklerde (parti - NB) sSlam-larıyla Kürt ve Arap halklarının mutluluk, özgürlük ve eşitliklerinin sağlam temeller üzerinde yükselmesini diler. Artarak yükselen Arap özgürlük hareketinin başarısı (Yeni - NB) Irak'tır. O, Cumhuriyetçi bir rejim kurmuş, Kürt ulusuna düşman Bağdat Pakti'dan çekilme kararı almıştır. Parti-miz, bütün gücü ve kapasitesiyle Irak Cumhuriyeti'ni ko-ruyacağını taahhüt (sözvermekte) etmektedir."

Yeni kabine Kürt ulusal duygularına sıcak bakıyordu. Za-ten Şeyh Mahmud Berzenci'nin oğlu Baba Ali'nin kabineye alınması da bunun göstergesiydi. Hükümet, öte yandan uzun süreden beri hapiste bulunan Kürt milliyetçilerini de serbest bıraktı. Bunların arasında Şair Goran ve Şeyh Ahmed de vardı. Darbe Kürt - Arap her kesimden insanların çoğunluğunca coşkuyla karşılanmıştı. Fakat her kesimin dar-beden beklentileri başka başkaydı (3). Kimisi 14 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin katılımıyla kurulan Birleşik Arap Cum-huriyeti'ne (BAC) katılmayı düşlerken, komünistler sosyal ve ekonomik reformları arzuluyor, Kürtler de Kürt-Arap kardeşliğini ve Kürdistan'a özgürlüğü istiyordu.

Kasım önceki hükümet döneminde pişirilen Irak- Ürdün Birliği tasarısını rafa kaldırdı. Tuğgeneral'in üstündeki rut-beyi taşıyan subayları emekliye sevketti. Çünkü bu kendisi-nin rütbesiydi. Bütün etnik ve dini gruplara hitap edecek bir

uslup geliştirmeye çalıştı. Kürtler'in otonomi taleplerini reddediyor, ama yine de hoşnut etmeye çalışıyordu.

27 Temmuz 1958'de, çoğunluğu Kürt-Arap eşitliğinden yana olan ve eski Birleşik Ulusal Cephe üyelerinden oluşan bir komite geçici anayasayı hazırladı (4) Bu anayasanın 2. maddesi Irak'ı Arap ülkesinin bir parçası olarak tarif ediyordu. 3. madde "*Araplarla Kürtler anavatanda eşittirler. Onların ulusal hakları Irak çerçevesinde tanınır*" diyordu. 19. madde ise "*Irak'ta millet, dil, mezhep ve inanç ayırımı yapılamaz*" şeklindeydi. Bu anayasanın Kürt ulusal hareketine ve Kürt milliyetçiliğine büyük fayda sağladığı muhakkaktır, ama çalışkılıdır.

Anayasanın ilan edildiği gün, İ. Ahmed başkanlığında bir BKDP heyeti Kasım'ı ziyaret etti. İ. Ahmed parti sekreteri olarak yaptığı konuşmada, İslamiyetten beri Kürt-Arap yakınlığını anlattı. Kürtler'in Arap-anti monarşik mücadelesine katkılarını vurguladı ve ortaklığın eseri olan Cumhuriyet'in bir ihtilal şanına ulaştığını kaydetti. Konuşmasının sonunda Kürt ulusal haklarının önündeki engelleri zikretti. Eski rejimin, istediği gibi oynattığı birkaç Kürt ajanı ve vatan haininden hoşnut olduğunu söyledi.Rejim, Kürt halk kitlelerine aldırılmıyordu. Kraliyet yönetimi Kürt dilini yasaklamak ve eğitimde kullandırmamak suretiyle ortadan kaldırmaya teşebbüs etmişti. Kürdistan adını "Kuzey Irak", Kürt adını "Kuzeyli" koymuştu (5) . Eski rejim, memur tayinlerinde Kürtler'e karşı ayırım yapıyordu. Öğrenci burslarından da, askeri okullara almada da aynı durum vardı. Üstelik Kürtler, kendi yasal politik haklarından da mahrumdu.

İbrahim Ahmed başkanlığındaki Kürt heyetine cevabında Kasım, Kürt-Arap kardeşliğinin hoşuna gittiğini, Barzani'yi geri çağırma davetini yaptığını söyledi. Zaten Barzani, daha önce yeni rejime bağlılığını bildirmişti. Bundan dolayı da Kasım tarafından davet edilmişti. Kasım herhangi bir tür Kürt otonomisinden veya Kürtler'in ulusal haklarının verileceğinden söz etmedi. Yine de Arap milliyetçisi meslekdaşlarının muhalefetine yol açacak derecedeki pro-Kürt politikasının bir işareti olarak Barzani'nin dönüşüne sıcak

baktığını kaydetti (6). Oysa İ. Ahmed çok daha sonra kendisiyle yapılan bir röportajda, Kasım'ın Barzani'nin dönüşünü engellediği kanısında olduğunu söylüyordu (7). Öte yandan Kasım konuşmasında Cumhuriyetin daha henüz sağlam temeller üzerine oturmadığını tartıştı. Barzani'nin bazı düşmanlarının onun dönüşü dolayısıyla tahrik edilebileceğini söyledi. Arif ve bazı üst rütbeli subayların da görüşü bu merkezdeydi. Konuşmasının sonunda, "Barzaniler eski rejim altındaki sürgünlerinde yeter dert edindi. Oysa bizim çok toleransımız var" diyerek aşiretin baba ocağına dönmesi yönünde işaret verdi (8).

Barzani, Mir Hac ve Eshad Xoşevi'nin Prag'da bulunduğu sıralarda seyahat belgeleri hazırlanmıştı. Bunları İ. Ahmed, Nuri Ahmed Taha, Barzani'nin büyük oğlu Ubeydullah ve yeğeni Sadık Barzani'den oluşan bir heyet 16 Eylülde prag'a götürdü. Kafile 1 Ekim'de Prag'dan ayrılarak Mısır'ın başkenti Kahire'ye indi (9). Barzani burada Irak Büyükelçisinin sağladığı bir randevuda Nasır'la görüştü. Bilindiği gibi o sırada Kahire radyosu Kürtçe yayınlarını da başlatmıştı. Nasır, Irak'taki Hür Subaylar grubunun çok saygı duyduğu bir Arap lideri konumundaydı. O'nunla Kürt meselesini konuştular. Başkan, Barzani'nin yurduna dönüşüne sevindiğini söylüyordu.

6 Ekim 1958'de Barzani ve yanındakiler Bağdat havaalanına indiler. Kasım, Barzani'nin bir ulusal kahraman gibi karşılanmasını teşvik etti. havaalanında çok büyük bir halk kitlesi vardı. İKP karşılayıcılar arasında yoktu ve bu bir tavırdı (10). Kasım, barzani'ye eski Başbakan Nuri Said'in villasını tahsis etmişti. Emrine bir araba verildi ve kendisine 500 dinar aylık bağladı. Ahmed Barzani de aylığa bağlananlar arasındaydı. kendisine 150 dinar verilirken, SSCB'ye giden kafiiledeki diğer elemanlara da 50 şer dinar aylık öngörülmüştü ve bu para herkesin geçimi için yeterliydi (11). Barzani havalanında Kasım rejimine bağlılığını tekrar ilan

etti. Emperyalizmi mahkum etti. Rejimin anti-sömürgeci mücadelesini övdü. Türkiye ve İran'a çağrı yaparak Irak'daki gibi bazı hakları oradaki Kürtler'e vermelerini istedi ve bu talep çok gürültü kopardı.

8 Ekim günü Barzani bir BKDP heyeti ile birlikte Kasım'ı ziyaret etti. Bu görüşmeyi başka görüşmeler takip edecekti. Kasım'la Barzani, Kürt-Arap işbirliği için neler yapabileceklerini araştırdılar. Kasım, Barzani'nin Kürt liderliği pozisyonunu vurguluyordu. BKDP ise çok hızlı bir faaliyet temposu tuturmuştu. zaten BKDP daha henüz 1957'de Barzani'nin tavsiyesi üzerine H. Abdullah'ı partiye tekrar almıştı (12). Fakat yine de darbe başladığında üye sayısı 180'e inmişti (13). Barzani gelmiş, dağ-taş yine partili kesilmişti. Kürtler'e büyük bir coşku hakimdi ve parti yöneticilerinin aceleci eğilimi, durumu provokasyonlara elverişli hale getiriyordu. Oysa yılların birikimini taşıyan Kürt meselesi uzun soluk istiyordu, ama parti yönetimi bunu birkaç günde çözme eğilimindeydi. Bu durum Barzani'yi korkutuyor ve çekinceli davranmaya itiyordu. Oysa parti yönetimi, onu tavırlarına katılmaya mecbur etme eğilimindeydi ve düğüm karmaşıklıyordu.

Irak'taki bütün güçler üstünlük kurma yarışındaydı. Bu güçler, darbeden bir süre sonra Arif ile Kasım arasında başlayan iktidar mücadelesindeki çelişkilerde taraf olarak çıkar sağlama umundaydılar. Çabalar ulusal cepheyi oluşturan partiler arasında başlamış ve Kürtler'i de içine almıştı. Eylülde Arif, ülke içinde bir tura çıktı. Bu turda BAC'ye katılma fikri ile toprak reformu meselesini işledi. Yönetim zaten bir toprak reformu kanunu hazırlamıştı. Bunun uygulanacağını vurguluyor, Nasırcılığı övüyordu. Öte yandan Kasım ise Nasır'a boyun eğmeye niyetli değildi. Ülkeler arası işbirliğine veya en fazla federasyona evet diye bilirdi. Bu eğilimiyle Kasım, her biri kendi açısından olmak üzere; Kürtler'in, komünistlerin ve bazı Arap demokratlarının desteğini aldı. Bu destekler Arap miliyetçiliğinin et-

kisini kırmaya yeterliydi. Bundan cesaret alarak düğümü "çözdü" ve Arif'i Almanya'ya Büyükelçi olarak atadı. BAC fikrini dağıttı (14).

1 Ağustos 1958'de Kasım, devrim muhafızı olarak düşündüğü ve genellikle Güneyli topraksız Arap köylülerinden oluşan Halk Direniş Gücü (HDG) nü oluşturdu. Ama daha kuruluşundan itibaren Kasım'dan ziyade komünistler bu güce eğemen olacaktı. Buna rağmen çeşitli yerlerde, değişik siyasal odaklar da bu güce nüfuz etmişti. HDG'ler zamanla Bağdat sokaklarını kontrollarına aldılar. Bu durum Kasım için kati bir uyarı oldu. Ona göre artık bir komünist darbenin eli kulağında. Bu endişeyle tekrar orduya döndü ve HDG tehdidine karşı güçlü bir 5. Tümen kurdu ve Bağdat'ta konumlandırdı.

Öte yandan Barzani Irak'a döndükten sonra, Türkiye, İran ve Suriye'den gelecek Kürtler'in de katılacağı bir "ulusal kongre" çağrısı yapmıştı. Teklif BKDP ve IKP'nin ikisini de sevindirmişti. Fakat çevre ülkelerdeki Kürtler çeşitli sebeplerle bu teklife ilgisiz kaldılar. Suriye'de 1957'de Azadi, Hoybun ve Yekitiya Xortên Demokrat ên Kurdistana Suriyê birleşerek Kürt Demokrat Partisi- Suriye'yi oluşturmuşlardı. Bu partinin yöneticileri ile halktan rastgele 200 kişi 1959'da tutuklanarak zindana konunca buradan gelen giden olmayacaktı. Ayrıca, zamanın Suriye yöneticileri, Barzani'nin etkisiyle Elcezire dedikleri Kürtler'le meskun parçasının istikbalde bir İsrail olacağını varsayarak oradaki Kürt nüfusunun üçte birini vatandaşlıktan attı. Baskı altına aldı (23 Ağustos 1961). Bununla da yetinmeyerek artan "Kürt tehdidine" karşı Arap kordonu (al-Hizam-Arabi) adını verdikleri 10 kilometre enindeki bir kuşakta bulunan Kürt köylerini boşaltarak yerine Arapları yerleştirdi (15). İran Şah'ının tavrı ise değişikti. Hemen Kürtçe yayın yapan bir radyo istasyonu "hizmete" soktu. Kürdistan adını taşıyan bir gazetenin yayınına başlattı. Tabii bunlar kendisini öven yayınlardı. Ayrıca İran'daki Kürt milliyetçilerine baskılarını da yoğunlaştırmayı ve zindanları doldurmayı ihmal etmedi (16). Batı Kürdistan'da böylece safdışı kalmıştı. Kuzey Kürdistan'ın eğemen Kemalistler'i de gelişen Barzani'ciliğin

karşısında sessiz kalmadılar. "Dağlı Türkler" in "Doğu Anadolu"daki faaliyetlerini daha sıkı kontrol etmeye başladılar. Bu arada Kerkük olaylarını da bahane ederek elli Kürt yurtseverini gözaltına aldılar. Bunlardan Emin Batu hapiste ölmüş, 10 kişi serbest bırakılmış ve İstanbul Harbiye'de bulunan tek kişilik hücrelere sorgusuz, sualsiz 39 yurtsever konulmuştu. Kuzey Kürdistan'da cevapsız kalınca, Barzani sadece Irak Kürtler'inin katıldığı bir "Kürt Yöresel Kongresi" düşündü. Ama bu kongreye de bazı aşiretlerin katılmayacağı belliydi. Toplanacak kongre bir nevi BKDP kongresiydi ve lüzumsuzdu.

1959 yılı içinde BKDP'de yine iki grup iktidar mücadelesi yapıyordu. Birinci klikin önderi İ. Ahmed'di ve parti çoğunluğunu da arkasına takmıştı. İkinci kiki yönlendiren H. Abdullah'ın sadece dört yandaşı vardı ve tümü eski komünist partiliydi. Abdullah, Barzani'ye "**taktik**" bir yakınlık gösteriyordu. İşte Abdullah'a güç veren bu manevraydı ve İ. Ahmed ciddi bir şekilde güç durumunda kalmıştı. Aralarındaki "ideolojik" sorun, nasıl yürüneceği değil, Irak'ta iktidar mücadelesi veren güçlerden hangisinin destekleneceğiydi! İ. Ahmed'e göre İstikbal Arap milliyetçilerinindi. BAC ile Irak'ın birlik oluşturması uzak değildi. Hatta oluşma aşamasındadır denilebilirdi. Ona kahire'den yapılan Kürtçe yayın umut dolu bir teşvik unsuru olmuştu. O, bu yayının başlatılmasını, Kürtler'in ulusal haklarının Başkan Nasır tarafından ilk fırsatta verileceği şeklinde yorumlamıştı. Ayrıca, 1958'de Nasır-Barzani buluşmasında algıladığı mesajda bu merkezdeydi. Buna karşın H. Abdullah, istikbalde bir komünist iktidar görüldüğü inancındaydı. HDG'lerdeki komünist nüfuzu bunun örneğiydi (17). Barzani, İ. Ahmed'in anti-Kasım tavrının yarattığı kuşku ile H. Abdullah'ı desteklemeye başladı. Ama İ. Ahmed, Barzani'nin, Kasım'ın tavsiyesi üzerine H. Abdullah'ı desteklediğini söylüyordu (18).

Bu arada Irak'taki Arap milliyetçileri BAC ile birleşme

mücadelesini açıktan yürütmeye başlamış ve Kasım tarafından büyük baskı altına alınmışlardı. Olay İ. Ahmed'in durumunu tamamen sarstı. politikasına yöneltilen eleştiriler kuvvet kazandı. Bu durum karşısında dönüş yaparak kömünistlerle işbirliği anlaşması imzalayınca oportünistlikle suçlandı. Suçlamalar giderek büyüdü ve onun kararsızlık içinde bocaladığı ortaya çıktı. H. Abdullah bundan sonra Barzani'yi, sadece İ. Ahmed'i değil tüm politbüro ekibini parti yönetiminden uzaklaştırması için sıkıştıracaktı. Ocak 1959'da parti içi bir darbe oldu. Barzani'nin de baskısıyla H. Abdullah ve arkadaşları BKDP yönetimini tekrar ele geçirdiler (19).

Sonuçta tamamen IKP'nin dümensuyunda giden bir BKDP yönetimi oluşmuştu. Anlaşılan Barzani'nin yokluğunda köprülerin altından çok sular akmış, H. Abdullah" yoldaşların arkadaşı" olduğunu hatırlamıştı! Arap milliyetçiliğine karşı alternatif oldukları için BKDP ve IKP az çok özgür eylemlere girişebiliyorlardı. Böylece Baasçıların ve diğer Arap milliyetçilerinin üzerinde bir baskı kurdular. Mart 1959'da iki taraf arasında Musul'da kanlı çatışmalar oldu. Musul, Arap milliyetçiliğinin yoğunlaştığı merkezlerden biriydi. Buranın halkı tutucu, anti-kömünist ve Nasırcı idi. Buradaki muhalifleri, durumlarını daha da güçlendirmek için Kasım'ı Arap davasına ihanetle suçlamaya başladılar. Musul'da milliyetçilerin büyük bir manevra alanı vardı ve pek çok subay "dava"ya kazanılmıştı. Ülkede belirsiz bir durum vardı. Bir nevi iktidar boşluğu. Bundan dolayı iki tarafta açıkça birbirini suçluyorlar ve rahatça meydan okuyorlardı. Şubat 1959'da kendisine "Barış Partizanları" diyen solcu bir grup yıllık toplantısını Musul'da yapmak istedi. Bazı Musul'luların ve özellikle Albay Şawwaf'ın çabalarına rağmen Kasım toplantıyı iptal ettirdi. 250 bin kişilik "Barış Partizanları" grubu 5 Martta Musul'a yürüdü. 8 Martta Albay Şawwaf, Baassistler'in, Nasırcılar'ın ve Şammar Arap aşiretlerinin desteklediği bir ayaklanma hareketine girişti. Bütün bu gruplar silahlıydı ve Suriye tarafından Kasım'a karşı teşvik ediliyorlardı. Suriye rejimi, ayrıca darbeyi desteklemek amacıyla sınırda bir de

radyo istasyonu kurmuştu. Çıkan çatışmalarda 110 komünist 200 Arap milliyetçisi öldü. Yeni durum BKDP'ye düşmanlarını yıldırma ve yoketme fırsatı sağladı. General Kasım ise, şimdilik duruma tahammül ediyordu⁽²⁰⁾.

Abdulkerim Kasım, yavaş yavaş baştakı "mecburi demokrat" kişiliğini terk ediyor ve "One man show"a başlıyordu⁽²¹⁾. Bunu sağlamak için muhalefeti sıraya koymuş ve bir birine kırdırıyordu. Önce Arap milliyetçisi partileri komünistlere kırdırılmış, arkasından da sıra IKP'ye gelmişti. Beklediği fırsat Temmuz 1959'da çıktı. Bu sırada HDG'ler anti-komünist ve anti-Kürt unsurlara karşı Kerkük'te bir saldırı başlatmışlardı. Olay bir katliama dönüşerek sürdürüldü. Tam da o sırada komünistler Kasım'a hükümette temsil ettirilmeleri için baskı yapıyorlardı. Bu olay milliyetçi Arap kaynaklarına göre, komünistlerin iktidarı ele geçirmek için son sindirme hareketlerinden biriydi. Çatışmalarda en aşağı 120 insan öldü. Kaos üç gün sürdü. Sonunda Kerkük, IKP'nin kontrolüne girmişti. Olayların önlemesi için emir alan 2. Piyade Tümeni askerlerinin çoğunluğu Kürt'tü. Bu emre uymayı reddettiler. HDG'lerin başlıca hedefi Türkmanlardı. Kasım, hükümetin bölgedeki hakimiyetini sağlamak için Abdurrahman Arif'in komuta ettiği 5. Tümeni Bağdat'tan yolladı. Arif olayları bastırdı. 6 subay ile 250 eri tutuklatmıştı. Eğitimlerinde komünistlerden etkilendikleri saptanan 800 yedek subay ordudan ihraç edildi⁽²²⁾. IKP, artık Kasım'ın kışkacındaydı.

Bu arada BKDP'nin yayın organı Xebat gazetesi Nisan 1959'da legalite kazanmıştı. H. Abdullah'ın yönettiği gazete, açık komünist bir çizgi izliyor ve IKP'yi destekliyordu. Kasım, 29 Nisan günü IKP'nin hükümette temsil edilmesini reddetti. Bu, onun IKP'ye saldırıya geçeceği anlamına geliyor-

du. Haziran 1959'da parti hala etkindi ve yeni şekliyle bir ulusal cephe kurdu. H. Abdullah bu cepheyi destekledi ve imzaladığı bir anlaşma ile BKDP'yi cepheye soktu. Anlaşmayı UDP ve tüm profesyonel meslek örgütleri destekliyordu. Abdullah IKP işbirliği çok ileri bir boyut kazanmıştı. Bu arada aralarında köylü, gençlik ve kadın örgütlerinin bulunduğu Kürt kitle örgütlerinin IKP'ninkilerle birleşmesini kararlaştırdı. Ahmed Tofiq, Barzani'nin dikkatini bu gelişmelere çekti. BKDP üyesi Tofik, Barzani ve Qadinin eski arkadaşıydı. Üstelik Tofiq'e göre BKDP'nin tasfiye sürecine girmesi, Kasım'ı da sevindirmişti (23). Ama yine de IKP'nin sağladığı gelişme Kasım'ı ürkütmüştü. Kasım yol ağzındaydı. Artık IKP'yi tecrit etmenin ve etkin bir güç olmaktan çıkarmanın zamanı gelmişti ve geçiyordu. Kasım önce cephenin kuruluşundan dolayı hoşnutsuzluğunu bildirdi. 5 Temmuzda bütün HDG'lerin yönetimlerini Iraklı subaylara bağladı. 13 Temmuzda kabinesini feshettiğinde ertesi gün Kerkük olayları başlıyordu (24).

Öte yandan Kasım, BKDP'ye ve Barzani'ye açıkça göz kırpyordu. Asıl niyeti belliydi. Ezilme sırası gelmiş olan IKP'yi tecrit etmeye çalışıyordu. Bunu sağlamak için Kürtler'in nefret ettikleri Bağdat Paktından çıkış kararını 4 Nisanda açıkladı. Aynı gün Xebat legalleşti. Bağdat Paktından çıkış SSCB ve IKP'yi de sevindirmişti tabii. Kasım, Temmuz'da IKP'nin Kerkük'daki "barbarca fiilleri"ni kınayınca niyeti anlaşılıyordu. IKP ile ilişkileri BKDP'yi de etkileyebirdi ve parti tehlikede idi. IKP adeta BKDP'yi yutmaya başlamıştı ve onu da Kasım yutacaktı. Barzani Abdullah'tan IKP ile ilişkileri gözden geçirmesini istedi. Beriki reddetti. Barzani'ye yazdığı bir mektupta da "üstelik ben senin samimi bir nasihatkarındım" gibi edep dışı cümleler de kullanmıştı (25). Barzani KDP temsilcilerini Bağdat'ta düzenlenen bir konferansa çağırdı. Burada kongreye kadar Abdullah'ın faaliyetlerine son verilmesi yolunda bir karar alındı. Ama ertesi gün Barzani, bizzat parti merkezine giderek Abdullah'ı kovdurdu ve partiyi özel bir komitenin ellerine teslim etti. Polit Büro BKDP'nin faaliyetlerini durdurdu (26).

BKDP iki ay boyunca sekreterersiz kaldı. Bu süre boyunca İ. Ahmed grubu çok faal hale geldi. Kasım'ın kabinesindeki bir Kürt Bakan Awni Yusuf'un, Jawad'a verdiği mülakatta (27) gerçekte İ. Ahmed grubu Barzani'nin tavrına müteşekkirdi, diyordu. 23 Ekim 1959'da BKDP 4. kongresi Barzani'nin iyi niyeti sayesinde toplandı. Hiç kimse Barzani'nin Abdullah'a tavrını herhangi bir şekilde eleştirmemişti. Kongre sonucunda Barzani Başkan olarak kaldı İ. Ahmed ve arkadaşları yeniden işbaşına geldiler.

Yönetime geldikten sonra İ. Ahmed, Barzani'yi parti işlerinden uzak tutmak için özel bir gayret gösterdi. Artık İ. Ahmed ve ekibi yavaş yavaş bir yana, Barzani diğer yana düşmekteydi. Öte yandan İ. Ahmed kongrede kabul edilen yeni parti programını da yayınladı. Böylece parti IKP'den bağımsız bir kişiliğe de bürünüyordu. 23 maddeden oluşan yeni parti programının bazı bölümleri şöyleydi (28):

"BKDP demokratik devrimci bir partidir; işçilerin, köylülerin, ücretli memurların, emekçilerin ve kürt devrimcilerinin partisidir" (md-2). "Parti politik mücadelesinde ve sosyal analizinde Marksizm-Leninizmden esinlenir" (md-3). "Parti uluslararası barışın korunmasının, Bandung konferansının (3) ve Afro.Asya Bloku'nun izlediği yoldan mümkün olduğuna inanır. Ulusal ve anti-emperyalist bir politika izler" (md-5). "Parti, Kürt ve diğer azınlıklar arasında kardeşliğin pekiştirilmesi için çalışır. Irak'ın birliği çerçevesinde Kürdistan'da otonom yönetim kurulması ve bunun kalıcı anayasada yer alması gerekir" (md-6-a). " Parti, Irak ve diğer ülkelerdeki komünist ve diğer demokratlarla ilişkilerinin güçlendirilmesinden yanadır" (md-6-b). Diğer maddelerde, Kürtler'in hükümetin bütün kademe ve konseylerinde temsili, Kürdistan'da oturan azınlıkların haklarının korunması, toprak reformu yapılması, endüstrinin geliştirilmesi, ekonomi ve finans kurumlarının ilerletilmesi, direkt seçimler ve kadınlara seçime girme hakkının tanınması, Kürtçe öğrenimin ilerletilmesi, Irak'taki Kürt

mültecilerin durumunun düzeltilmesi ve son olarak Kürdistan'ın diğer parçalarındaki Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkı mücadelesi hakkında destekler mahiyette maddeler vardı.

Ocak 1960'ta Kasım, politik partileri legalize edecek olan cemiyetler kanununu çıkardı. 9 Ocak 1960'da Barzani ve İ. Ahmed BKDP'in onaylanması için başvurular. Bu arada; IKP, Ulusal Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Parti, İslam Parti'sinin iki fraksiyonu, karşıt görüşdeki bir komünist partisi, bir diğer IKP grubu da legalleşmek için başvurmuşlardı. Ayın sonunda BKDP ve UDP'nin legalleşmesi kabul edilmişti. Ancak, İ. Ahmed, bakanlığa teşekkür ziyaretinde bulunarak programını almaya gittiğinde kendisini bir sürpriz bekliyordu. Kasım, partisinin adının değiştirilmesi dahil, adeta yeni bir program kaleme almıştı. Bakan, İ. Ahmed'e Kasım ile görüşmesini tavsiye ediyordu (30). Belki de Kasım'ın kendisinin direktifiyle.

İ. Ahmed hemen Başkan'ı görmeye gitti. Görüşmede ilk madde partinin adı idi ve Kasım Kürt Demokrat Partisi olmasını istedi. Yapılan tartışmalar sonunda isim, Kürdistan Demokrat Partisi olarak tescil edilecekti. Programdaki "biz çalışırız" terimi "Kürtler çalışır" şeklinde algılanabilir gerekçesiyle Kasım tarafından "Parti çalışır" şekline sokuldu. "Kürt halkı" yerine tabiri ayrılık çağıştırır denilerek "Kürtler"e dönüştürüldü. " Otonomi" tabiri ve "Marksist-Leninist doktrine bağlılık" ilkeleri veto edildi (31). Kasım, ayrıca Barzani, İ. Ahmed ve partinin diğer ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda, bu tabirlerin, ihtilal daha henüz stabilize olmadan kullanılmasına müsaade etmesinin rakiplerince alehine kullanılacağını öne sürdü. Kasım Kürt delegasyonunun onayını kazanmıştı. Değişiklikler kabul edilerek parti legalleştirildi. Ama aynı zamanda bu toplantı parti ile Kasım arasındaki kopuşmanın başladığının işaretlerini de taşıyordu.

1959 yılının sonunda Kasım, diğer muhalefet gruplarını

sindirmiş, sıra Kürtler'e gelmişti. Ancak bir dejavantajı vardı. Bilindiği gibi Kasım, muhalefet gruplarını sindirirken medot itibariyle kendisi pek ortalıkta görünmüyordu. O, tuttuğu bir grup vasıtasıyla bir diğerini eziyor, sonra sırayı diğerine getiriyordu. Ama sıra Kürtler'i ezmeye geldiğinde kullanacağı hiçbir -parti gibi - organize güç kalmamıştı. Bunun için ise ezeli düşmanlık defterlerini karıştıracaktı. Bu oyunlardan birini toprak reformu meselesinde oynadı ve yerel toprak ağalarıyla KDP'yi karşı karşıya getirdi. Bir diğerini 5-10 Mayıs 1959 tarihleri arasında yapılan KDP kongresinde oynadı. Bu kongreye özel olarak Barzani karşıtı Herki ve Surçi aşiret heyetlerini davet ettiren Kasım, onları büyük bir tantana ile kabul etti ve görüştü. Üstelik bu aşiret liderlerini kabul törenini radyodan ön plana çıkararak, KDP kongresini ikinci plana ittirdi. Böylece diğer aşiretlere bir mesaj vermiş oluyordu.

1959 Mayısının sonlarında toprak reformu uygulamalarına karşı Lolan aşireti mensubu toprak ağaları ayaklandıklarında Kasım kılını bile kıpırdatmazken KDP,IKP ve HDG'nin bunu ve bunun gibi diğer hareketleri bastırmasını teşvik ediyordu. Reform sonucu karlı çıkacak olan aşiret mensubu köylüler ise ne olup bittiğini anlamadan sırf aşiret bağlarına dayanarak bu güçlere düşman kesiliyorlardı. Böylece aşiretler arasındaki eski düşmanlıklar canlandırılıyordu. Kasım, önüne bu defa Barzani ve KDP'nin temsil ettiği Kürt gücünü ezmeyi koymuştu. Bunun için Kürtler arası müttefiklere ihtiyacı vardı ve Kasım'ın geliştirdiği provokasyonlarla oyuna gelen bu güçler de bunu sağlıyorlardı. 1959 yılı içinde, Daut Caf, - ki meshur Halepçe aşireti Reisi Adile Hanım'ın eşiydi - birkaç bin silahlı takipçileriyle Kermaşah'a sürülmüştü. Xaniqin'den Şarafbayani aşireti Reisi Ali Beg, Kasr-ı Şirin'e sığınmıştı. Talabani aşireti Reisi Şeyh Necmeddin Kermaşah'ta soluğu alacaktı, Şeyh Mahmud'un eski ailesi, Şeyh Hüseyin ile Merivan'a; Hama Raşid Qadırxani'nin kardeşleri İzzet ve Ali, Şiler aşireti bölgesinden Baneh'e gitti. Hama Raşid'in kendisi, Kasım ile iyi ilişkiler kurabildiği için kalmış ve KDP'ye sıcak bakmıyordu. Çıwarta'dan Abd-el Rahman Axa

Sovayd aşiretiyle birlikte Baneh'e; Pişdari aşireti, Abbas Axa'nın oğlu Hacı yönetiminde Serdeşt'e geçti. Şeyh Kılan aşireti, Şeyh Ala-ed-din ve kardeşi Şeyh Murtaza yönetiminde Xaneh'e yerleşti. Mamgur aşireti Ali Hasan Axa yönetiminde ve ayrıca bir Naqşibendi Şeyh'i olan Şeyh Osman, Awraman bölgesine sığındı. Abd el-Kasım Berzenci aşiretiyle birlikte diğerleri gibi İran'a geçti, ama oğlu Şeyh Mahmud 2000 adamıyla Barzani'ye iltihak etti. Şeyh Muhammed Naqşebendi Sanandaj'a; Arbil'den Dizei aşireti Mehabad'a kaçtı. Herkiler, Fattah ve Said Beg'le birlikte; Baradostiler Mahmud Xalifa ile; Şeyh Muhammed Emin Kewan takipçileriyle; Lawlanlar Şeyh Reşid'le; Zibari, Rikani ve Bervariler Mahmud Axa Zibari ile Türkiye'ye geçti. Bu korkunç bir tabloydu ve Kürt liderlerini herhalde çok düşündürecekti (32). Barzani, daha sonraki devrim yıllarında bir yandan aşiretsel güçlerin hareketini kollarken öte yandan da KDP politbüro ekibiyle kapışmaya gidecekti.

Kasım, 25 Haziran 1959'da yurtdışına kaçan bir kısım aşiretleri afetti. Onların afedilmeleri aslında bir taktikti ve Kürtleri bölmeye yönelikti. Kasım ayrıca Barzani'ye düşman aşiretleri silahlandırarak aşiretler arası savaşın başlamasına da yolaçtı. Bu savaş 1960 yılının başına kadar sürecekti. Entrikaların bölgede endişe verici bir seviyeye ulaşması üzere bir araya gelerek, muhalif-muvafık karması bir heyet oluşturarak Kasım'a gittiler. Heyet Kasım'dan mesele çıkarmaktan vazgeçmesini, Kürt bölgesine, Kürt subaylarının yeniden gönderilmesini ve oradaki Arap subayların geri çekilmesini istediye de çabaları boşa gidecekti.

Ama Barzani, KDP yöneticilerinin sekte davranışlarına rağmen yavaş yavaş toparlandı. Artık hedefi, bir yandan çıkardığı provokasyonlarla iç çatışma ortamı yaratan Kasım'a güven vererek onu teskin etmek, öte yandan birleştirebilir güçleri de birleştirmeye çalışmaktı. Kendi aşireti yönünden bir problemi yoktu. Zaten güneydeki Kürt ulusal hareketinin ilk çekirdeği hep Barzan aşiretler toplu-

luğuydu. Bu arada Sovyetler Birliğin'deki muhaceret yılları, onun görüşlerini ulusal kurtuluşçu yönde sağlamlaştırmıştı. Bu, onu kitlelerle ilişkilerinde daha avantajlı kılıyordu. Fırtınalı hayatı zaten onu efsane bir isim haline getirmişti. Böylece, işçileri, aydınları, komünistleri kolayca çekebildiği gibi; Şeyhleri, feodal toprak axalarının bir kısmını ve dini liderleri de toparlayabiliyordu. Ama akıllı ulusal kurtuluşçuluğa yatmayan eski kuşak Şeyh ve feodalların yerine ulusal amaçları ön planda tutan çocuklarıyla ilişkilerini daha fazla geliştirecekti (33).

Kasım, 1959 Ekiminde bir suikastle yaralandığında, bunu Kürtlere ve komünistlere gevşek davranmasına bağlamıştı. Bu vesile ile Barzani'ye karşı tutumunu da sertleştirdi. Hastahanedен çıkıp normal hayatına döndükten sonra da bu tutumunu sürdürdü. Barzani düşmanları, zaten Kasım daha henüz hastahanedeyken kendisini ziyarete başlamışlardı. Kasım, Barzani'ye verdiği önemi azaltmak suretiyle aslında Kürt meselesine karşı olan tavrını ortaya koyuyordu. 1960 kışında tutumunda bir adım daha ileri giderek; 1920,1936,1941 yıllarında Arapların yaptıkları askeri darbeler dışındaki bütün başkaldırıları emperyalizmin teşvikinin eseri olarak gösterdi. Bu, bütün Kürt hareketlerini kapsayan bir suçlamaydı ve Kasım'daki " anti-Kürt sendrom"unun vardığı seviyeyi gösteriyordu.

Ocak ayındaki legalizasyon da aslında basit bir oyundan ibaretti. Böylece KDP'yi proğramıyla oynamak suretiyle küçük düşürecek, daha sıkı bir şekilde kontrolü altına alabilecek ve baskısını ayarlayabilecekti. Kasım parti ile liderini bilinçli olarak birbirinin dışında tutuyordu. Ama öte yandan - elhak- politbüro ekibi de aynı yönde bir tavır sergilemekten geri durmamaktaydı. Ancak tabii ki başka amaçla. Kasım,Barzani ile parti'yi, yani ulusal birleştirci lider ile aydınları karşı karşıya getirerek hareketin dinamizmini yoketmeye çalışıyordu. Oysa parti yönetimine hakim olan politbüro ekibi Barzani'ye karşı tabir caizse rüşlerini ispatla-

ma amacındaydılar. Politbüro şu anda Barzani'nin yerini dolduracak bir lider veya kollektif liderlik kurumunu oluşturmayacağıının bilincindeydi. "Öncülüğü alacakları maddi ve manevi güce erişinceye kadar" ona tahammül etmeleri gerektiğini biliyorlardı. Kasım'ın beklentisi ise, başkaydı. O, tasfiyeler sıralamasındaki KDP durağındaydı... Bundan dolayı partinin legalizasyonunu "Barzani'nin hatırı için" yaptığı izlenimini özellikle veriyordu. Partinin politbüro su gerçi Kasım'ın ulusal harekete yönelik planını kavrayamadı ama kendilerinin gözden çıkarıldıklarının farkına iyice vardılar (34). Bundan dolayı da sertleştileder. Kasım'da bunu bekliyordu.

Bu havada KDP, Mayıs 1960'ta 5. Kongresini topladı. Kongre Kasım'ın reddettiği proğramda ısrar etti. KDP'nin sertleşen muhalefeti Barzani-Kasım ilişkilerinde de gerginliğe yolaçacaktır. KDP ise Xebat'taki yayınlarında çizgisini bütün netliğiyle kitlelere sunma çabasına girişmişti. O, cumhuriyete desteğini vermeyi sürdürüyordu ama Kürtlerin ulusal ve demokratik hakları için bir kampanya başlatmaktan da geri durmuyordu. KDP, hükümeti Geçici Anayasanın 3. maddesindeki "Kürt ve Araplar anavatanda eşittir" belirlemesini hayata geçirmemekle suçladı. Bu makale Xebat'ın bir müddet yayındışı kalmasına yolaçtı. Yayımcısı İ. Ahmed "ulusu heyecana getirerek anlaşmazlığa yolaçmak ve fanatizmi tahrik" suçlaması ile mahkemeye verildi. Birkaç ay sonra Deng-i Kurd dergisi iki aylığına kapatılıyor ve editörü "Kerkük'te Kürtler'i yöneticilerden nefret ettirme" suçundan güneye sürülüyordu. Bunu Azadî, Hetaw ve Jin'in kapatılması ve yöneticilerin sürülmesi izledi (35). 1960'ın son aylarında KDP'nin ulusal taleplerdeki baskısı çok artarken hükümet de paralel olarak katılaşıyordu. Onlar, İKP'yi frenledikleri gibi KDP'yi de frenleyebilecekleri inancındaydılar. Kasım'ın asıl beklentisi, KDP'yi katılacağı fiili bir provakasyon'da yakalamak ve hukuken silmekti.

Barzani, 3. Kasım 1960'da Ekim devriminin yıldönümü törenlerini izlemek üzere davet edildiği Moskova'ya gitti. Ama çok sıkıntılıydı. Kasım ile halkının arası açılmıştı. Durumu olduğu gibi Sovyet yöneticilerine açtı. Ama onların bu

mesele karşısında açmazda olduklarını gördü. Gördü ki, Sovyetler Birliği için rejimin genel olarak tavrı, özel olarak Kürt meselesine bakışından daha fazla öneme sahiptir. Kasım rejimi, anti-emperyalist olduğunu söylüyordu, bu otomatikman pro-Sovyetizm demektir. Bağdat Paketi'nden çıkılmıştı. "Emperyalizmin güdümünde"ki Şahlık rejimi ile -Şat su yolu için de olsa - kavgalıydı ve Kuveit Emirliğini Irak'a katmaya çabalıyordu. Bundan dolayı İngiliz donanması, bölgedeki manevralarıyla onu yıldırma çabalarına girmişti. Sovyetler, Kasım rejiminin Irak'ta başvurduğu radikal tedbirlere de sıcak bakıyorlardı. Petrol kumpanyalarıyla pay kapma savaşını başlatmış ve toprak reformu kanununu çıkarmıştı. İç ve dış "gerici" mihraklarla başı beladaydı ve Sovyetler'le iyi ilişkiler geliştirmişti.

Şimdi Barzani, Sovyetler'in bunca sıcak baktıkları Kasım'a karşı kendilerinden destek istiyordu. Diyordu ki "Kasım, Kürt ulusal hakları için verdiği sözleri unutmuş bulunuyor. Hatırlatmada yardımcı olun." Açmaz burada başlıyor. Sömürgecilğe karşı mücadele ettiğini söyleyen bir rejimin yönettiği devletin sınırları dahilindeki bir ulus eziliyor ve ezene karşı mücadele azmini Sosyalist sistemin lidere sunuyor, ondan yardım istiyor. Bu durum karşısında yöneticiler ya Marksizm-Leninizmin geleneklerini yerine getirerek ezilenleri destekleyecek, ya da mevcut rejimle hiç birşey olmamış gibi ilişkilerine devam edeceklerdi. Barzani 1961'deki nihai kavgayı ufukta görüyor ve ısrarlı ziyaretlerle durumu tartışıyordu. Ermenistan'a da gitmişti. Ama çabaları boşuna gidiyor ve Sovyetler, Kasım'a sadece bazı şekli eleştiriler yönetmenin ötesine geçmiyorlardı. Barzani, 13 Ocak 1961 günü Bağdat'a eli boş döndü. Bu aşmada açığa çıktı ki, Sovyetler Birliği, ulusal baskı uyguluyor diye Irak'ı karşısına alarak kaybetmek niyetinde değildi. Onlar, IKP'nin de aynı yöndeki eğilimine set çekeceklerdi.

Barzani, Sovyetler Birliği'nden döndüğünde Kasım ona tahsis ettiği evi, arabayı ve ücreti kesti. Bu düşmanca bir

tavırdı. Artık Bağdat'ta kalamazdı. İzin alarak Barzan'a, aşiretinin arasına gitti. Kasım artık Kürtler'i tamamen gözden çıkarmıştı. Her fırsatta faaliyetlerini baltalıyor, onları küçük düşürerek kendisini savunmaya itmeye çalışıyordu. Davranışları tümünden provokatifti.

Kasım, 20 Şubat 1961'de Şaqlawa'da toplanan Kürt Öğretmenler Birliği Kongresini iptal etti. Üstelik hiçbir resmi gerekçe göstermeden. Kürtler arasındaki "sağlıklı sözcüleri" kanalıyla bağımsız Kürt profesyonel örgütlerinin dağılması gerektiğini bir fısıltı halinde ulaştırdı. Bunlar Irak'ın genel profesyonel örgütlerine iltihak etmeliydi. Onun açık politikası, Kürtler'in Irak halkının "bölünmez" ve "ayrılmaz" bir parçası olduğu merkezindeydi. Kürdistan'daki Öğretmenler Birliği şubelerinin tümü hükümet tarafından kapatılmıştı (36). Kasım ayrıca Kürt kelimesinin bir milleti tarif etmediğini de beyan etti. Bu kelimeyi Perslerin Müslümanları yendikleri zaman Araplara bir nifak olarak kabul ettirdiklerini söyledi. Kasım açıkça dar görüşlü ırkçılığa saplanmıştı ve anlaşılan "Kürt" kelimesinin kullanılmasına dahi tahammülü yoktu. Hükümetin yayın organı Al-Tawra, 1961'den itibaren bu tür "geri zeka" tezlerle, ama silahların gölgesinde, Irak'ın üniter bir devlet olduğunu, bir halklar topluluğu olmadığını söyleyerek geniş bir hayal kırıklığına yolaçtı. Bu tezleri IKP,KDP ve UDP öfkeyle reddediyorlardı (37). Al-tawra'nın bu tür yayınlarını durdurmak için sarfedilen bütün çabalara Kasım kulak tıkamıştı.

Aynı şubat ayında Sadık Osman Niran adındaki, eski parlamentonun üyesi bir Kürt toprak ağası öldürüldü. Niran, Kasım'ın sadık adamıydı. Niran'ı öldüren adam KDP'nin bir üyesiydi. Kaçarak Kürdistan'daki Safin dağına sığınmıştı. kendisini 50 jandarma takip etmesine rağmen yaklanamadı. Kürdistan'da bir yönüyle bu kaçış olayı başkaldırının ilk kıvılcımı sayılabilirdi. İ, Ahmed de bu katil olayına iştirak ettiği gerekçesiyle kısa bir süre tutuklanıp serbest bırakıldı. Sekreter bu olaydan sonra artık illegaliteye geçecekti. (38)

21 Mart 1961'deki Newroz bayramında Talabani, Xebat'ta da yayınlanan güçlü milliyetçi bir konuşma yaptı. Gazete ertesi gün kapatıldı. Nisan 1961, itibarıyla Kürt milli-

yetçilerinin açık hiçbir yayını kalmamıştı. Bağdat ve diğer büyük şehirlerdeki KDP şubeleri kapatıldı. Kalanların ise tepelerinde Demoklesin Kılıcı sallanıyordu. KDP yılmadı. Kasım'a iki mihıtıra gönderdi. Birincisi 8 Haziran 1961'de verildi (39), Irak'taki genel politik durum belirleniyor, asıl olarak hükümet, Kürt kültürel ve ulusal haklarına ayırıcı davranmakla suçlanıyordu. Kürdistan'da durum kritikti ve "son" açıkça görünüyordu. Kasım rejimi, Kürt diline gerekli değeri vermiyor ve bundan dolayı muhtırada kınanıyordu. Kürtler sorumlu mevkilere getirilmiyor, Kürdistan'da hiçbir önemli proje uygulamaya konmuyordu. Kürdistan'a bölücü bir politika uygulanmaktaydı. Kürt onuruna yönelen aldırışsızlık protesto ediliyordu. Kürtler daha henüz öğrenim aşamasında engelleniyorlardı. Askeri akademilere hiçbir Kürt girememektedir. Yerel yöneticiler ise durumu uygulamalarıyla daha da kötüleştiriyorlardı. Muhtıra, ülkedeki iç savaştan sadece emperyalizmin ve yerli işbirlikçilerinin yararlanacağına olan inancını tekrarlamaktaydı. İstekleri şunlardı:

- 1- *Takviye olarak gönderilen ordu birliklerinin ve Kürdistan'da son zamanlarda meydana gelen olaylarda rol oynayan kişilerin geri çağırılması..*
- 2- *Kürtçenin Kürdistan'da resmi dil olarak kullanılması..*
- 3- *Kürdistan'dan surülen memurların geri gönderilmesi ve demokratik özgürlüklerin tamiri.*
- 4- *Kürtler'in sosyal ve ekonomik durumuna daha fazla dikkat edilmesi.*
- 5- *Geçici Anayasanın 3.maddesindeki "Kürtler'le Araplar Irak Cumhuriyeti'nde eşit ve kardeştir" ibaresinin tam tatbik edilmesi (40).*

Kasım muhtıralara aldırmadı. Bunun üzerine KDP 1930 devriminin anısına genel grev çağrısı yaptı. 6 Eylül 1961'deki bu çağrı tam bir başarı ile uygulandı. Kürdistan artık için için kaynıyordu.

Eylül Devrimi

"Şairler, filozoflar ve dünya hükümetleri hep adaletten söz ederler. Ama ulusların hayatında hesaba katılan yalnızca kuvvettir."

Barzani

1961'lı yılların başlarında soğuk savaş dallanıp budakla narak sürdürülüyordu. Berlin meselesi oldukça karmaşıklaşmıştı. "Duvar" artık Berlin'lileri bölüyordu. Küba ABD'nin şimşeklerini üstüne çekiyordu. Afrika ve Asya'da yükselen anti-sömürgeci mücadeleyi kuvvetli bir bloksuzlar hareketi tamamlamaktaydı. Kore meselesi mütareke aşamasındaydı ve Vietnam'ın güneyinde kıpırdanmalar başlamıştı. Bu ortamda ABD ve Sovyetler birliği her yerde kendilerine taraflar yönetimlerin aralayışı içindeydiler. Bu iş için oluk gibi paralar harcanıyordu. İki ülkenin askeri ve ekonomik yardım programları astronomik düzeye ermişti. Manevra alanını genişletmek için Sovyetler Birliği, literatörüne "Kapitalist Olmayan Yol" gibi oldukça belirsiz bir terim eklemişti. Mısır, Irak, Endonezya, Hindistan vs. gibi Ülkeler bu yolun yolcuları olarak kabul görüyor, kabul gördürülüyordu. Rejimleri "ilerici" idi ve korunacaklardı. Bundan dolayı kapitaist olmayan yolu izleyen ülkeler, Sovyet yardımı programından aslan payını koparıyorlardı. Mese-

la; Irak'a 6 Mig avcı Jet filosu bir ilyuşin-28 jet bombardıman filosu dahil modern silahlar verilmişti. hemen kaydedelim ki, bu uçaklar, sadece Eylül-Ekim 1961 kesitinde 1270 Kürt köyünü bombalamıştı (1). Sosyalist ülkelerin de ayaklanmaya karşı tavırları oldukça keskindi. Eylül devrimini tecrit etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. 7.6.1962 tarihli Demokratik Almanya Sosyalist Birlik Partisi yayın organı "Neues Deutschland" gazetesi; "Federal Almanya, dışarıya kaçmış olan Kürtler'e para, silah ve eğitim sağlıyor" diyecek kadar ileri gitmişti. Onlar böyle yazarken, Federal Almanya Kürt hareketine "komünist" damgası vurmuş, İran ve Türkiye'ye vermesi muhtemel zararları düşünüyordu (2). Demokratik Alman Radyosu, Federal Almanya'da bir "Kürdistan Kurtuluş Komitesi" bulunduğunu söylüyor, bu komiteye Alman Hükümetinin yardım ettiğini öne sürüyordu. Bunu söylerken gözünü Almanya'da öğrenim gören Kürt öğrencilerinin dernekleşmesine dikmişti. Bu 250 öğrencinin icabederse kovulmasından yanaydı. "Neues Deutschland'ın "Bonn haydutları yetiştiriyor" tekerlemesi; Doğu Berlin'de öğrenim gören Kürtleri harekete geçirdi. Bunun üzerine durumu yeniden değerlendirme lüzumunu hisseden yetkililer derin bir sessizliğe gömüleceklerdi (3). Bu arada IKP'nin de KDP'ye uyguladığı ve devrime katılmaması hususundadaki baskısı da cabası..

ABD ise, Kasım rejiminden hoşnutsuzdu. Bu rejime ülkedeki ve bölgedeki petrol çıkarıları açısından potansiyel bir tehdit gözüyle bakıyordu. Ama buna rağmen ABD'nin, Ortadoğu'daki global çıkarılarının "bekçileri"nin de kulllanması gerekiyordu. Bunların ilerideki güvenliklerini tehlikeye atacak bugünkü bazı bölgesel eylemleri destekleme hatasını, onlara rağmen işliyemezdi. Türkiye ve İran, ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiki iki ülke idi. Kürt sorunu bu ülkelerde de vardı ve yönetimleri Eylül Devrimi'ni büyük bir hassasiyetle takip etmekteydi. Bu, istemezse de ABD'nin elini kolunu bağlayan bir durumdu. Zaten ABD için önemli olan "Domino" teorisinin işlememesiydi. Irak'ta komünist partisi safdışı bırakıldığına göre şimdilik böyle bir tehlike yoktu. ABD'yi zaten öteden beri milli mesele gibi konular

değil, sermayesinin uluslararası konumunun sağlanmasıyla ilgilendiriyordu.

Türkiye, Abdulkerim Kasım rejimine ilk başlarda büyük şüphelerle bakıyordu. Toprak reformu teşebbüsü, HDG'ler Sovyetler'le ilişkilerin geliştirilmesi, Kürtler'e verilmesi düşünülen anayasal haklar, petrol şirketleriyle kapışması gibi konular Kasım'a ilginç, bölge istikrarı açısından şüpheli bir konum kazandırıyor. İKP'nin tırmanışı ise soru işaretlerinin tuzu biberi idi. Zaman geçtikçe ve Kasım dönüş yolunda muhalefeti tırmandırdıkça, Türkiye ihtiyatlı bir i yimserlik sürecine girecekti.

Türkiye, Kürtler üzerine 49'lar tevkifatı ile uygulamaya başladığı baskıları sürdürürken 1960 Mayıs'ında yönetim askeri bir darbe ile el değiştirdi. Darbeciler, çelişkili tutumlar sergilemekteydiler. Bir yandan anayasaya koydukları özerk üniversite, özerk radyo-televizyon kurumu, tabii yargıç ve yargı ile yargıç güvencesi, toplantı-gösteri ve örgütlenme özgürlüğü, söz ve ifade özgürlüğü, anayasa mahkemesi gibi kurumlarla oldukça ileri bir demokrasinin temelleri atılırken, öte yandan komünist partisi, Kürt örgütlenmesi ve dinci partilere uygulanan yasal kısıtlamalar sürdürülüyordu. Darbeciler, ayrıca 55 Kürt ileri gelenini de Sivas'a sürgün ederek Kürdistan meslesine nasıl baktıklarını ifade etmişlerdi. Kemalist devlet makinası kökten kırılmadıkça, onun yetiştirdiği ordu lağvedilmedikçe darbe gibi iktidar değişiklikleriyle Kürt meselesinde " iyileştirme" sağlanamayacağı açıkça ortaya çıkmıştı. Onların varlıkları bile inkar ediliyordu. Eylül Devrimi ileri bir aşamaya ulaştığında Türk Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Kürdistan'daki örgütlenme çabalarını kastederek; "Dağlı Türklerin" akıllarını başlarına toplamalarını salık veriyor ve aksine davranırlarsa gönderilecek bir uçak filosundan bahsediyordu (4). Türkiye bu yaklaşımdan dolayı Eylül Devrimine karşı katı bir tutum sergileyecek ve sınırdaki askeri faaliyeti arttıracaktı. Bu arada Türkler, Irak Hükümeti ile hiçbir soruna da yer vermediler.

İran'ın tutumu ise temelden değişti. İki rejim arasında geçmişten taşınan sorunlar vardı. herşeyden önce Irak, Şat

suyolu için yapılan 1937 tarihli anlaşmadan rahatsızlık duyuyordu ve nehrin İran yakasında yıkanmaya dahi izin vermeyen bu belgeyi tanımama eğilimindeydi. Ayrıca İran ile Irak arasında Şiiilik-Sunnilik mezhepsel ayrılığından dolayı da küçümsenemeyecek bir soğukluk vardı. Her iki taraf birbirine yüklenmek için adeta fırsat kollarda durmuydu. Şah ayrıca, 1960'ta İsrail ile arasındaki diplomatik ilişkilerini bahane ederek, ülkesi ile bağlarını koparan Nasır ve Nasırizmden de büyük rahatsızlık duyuyordu. Nasır'ın Körfez bölgesindeki yayılmacı politikası ülkesine yönelik bir tehdit olarak algılanıyordu. En nihayet 14 Temmuz 1958 darbesinden sonra meydana gelen olaylar dolayısıyla İran'a geçen Kürt aşiretlerini Kasım rejimi aleyhine kışkırtma yolunu seçti. 1961 yılı itibarıyla kolladıkları fırsatın çıktığını gören sığınmacı aşiret liderleri Irak'a dönmüş ve hükümete karşı direnişe geçmişlerdi. Bunun için "Şoreş" adını verdikleri bir parti kurdular. Bu partinin 1940'lı yıllarda kurulan Kürt Komünist Partisi, Şoreş ile bir ilgisi yok. 1961 yılında Şah'ın açık desteğinde kurulan yeni Şoreş Partisi sağcıydı. Bölgedeki hükümet otoritesine darbe indiren eylemlerine rağmen Kasım, ilk planda bunlara pek dokunmayacaktı (5). Ama Eylül Devriminin ilk yıllarında İran herşeye rağmen ihtiyatlıydı.

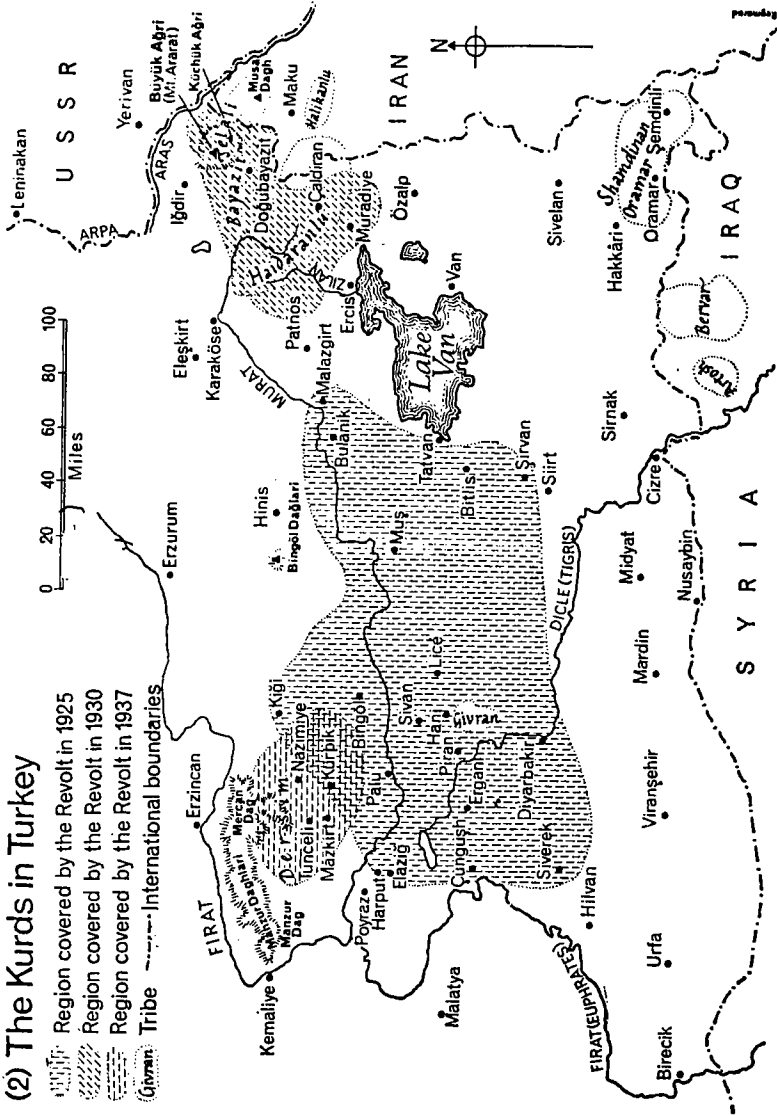
Bir Arap Devleti olan Suriye'nin tavırları ilginç bir seyir izledi. Arap liderlerinin en renkli kişisi olan Nasır, Doğu ve Kuzey Kürtler'inin bağımsızlık hakkından yana olduğunu söylüyor ama Irak'ın hakimiyetindeki Kürtler'i ve bu Kürtler'in bir bölümü olan Güney Kürdistan'ı ise genel Kürdistan'ın bir parçası olarak kabul etmiyordu. Bu, genelde bütün Arap dünyasında o zamanın liderlerinin bir kanısıydı. Nasır, ayrıca Kürtler'in ulusal haklarının verilmesinin bütün Arap ülkelerinde azınlıklar sorununu canlandıracağından korkuyordu. Bu, tabii ki BAC olarak birlikte bulunduğu Suriye'yi etkileyecekti. Nasır Kürtler'i Araplar arası mücadeleye bir faktör olarak katmaya çalıştıysa da Irak'taki 1958 darbesi bunun pek başarılı bir öngörü olmadığını gösterdi. Nasır'ın bakış açısına 1958-61 periyodu boyunca ve sonrasında hep Irak yönetiminin tavrı yön ver-

mişti. BAC deneyi boyunca Kürtler'e bir takım kültürel haklar bile vermeye yanaşmayan bu adam, ne zamanki Suriye ile kopuşma meydana geldi, işte o zaman Kahire radyosundan Kürt davasına yardım sloganlarını başlattı. Ama özünde o hep bir Arap milliyetçisi olarak meseleye bakmaya devam edecekti. El-Cezire adını verdikleri Güney-Batı Kürdistan'ı Şamaranlar eliyle Araplaştırma eylemleri Fransız yönetiminden beri zaten sürüyordu. Mısır ile BAC sürecine girilince, "Arap toprakları üzerinde muhtemel bir ikinci İsrail" doğması ihtimaline karşı düşünülebilecek her tedbir alınacaktı. Buna vatandaşlıktan silme ve sürgün de dahildi. Hedef en kısa yoldan asimilasyon ve Araplaştırma idi. Nasır, 1961 devrimini yarım ağız destekliyerek, Kasım'ı güç durumunda bırakmak istemişti. Bu amaçla Şewket Aqrawi'yi Kahire'ye temsilci olarak kabul etti. Ayrıca sürgündeki Iraklı Arap milliyetçi liderlerle de bu konuyu görüştü (6). Amaç Kürt hareketlerine karşı ortak tavır belirlemektir. Ama sonradan bundan yine de çekindi. Çünkü Nasır'ın kendisi, Kasım'ı Arap Birliği karşıtı bir yol izlemekle suçlarken, kendisi bu yolu izliyemedi.

Öte yandan Suriye'nin denetimindeki Güney-Batı Kürdistan'da 1957'ye kadar üç parti vardı. Bunlardan Hoybûn, 1957'de Kemalist zulümden kaçan Kuzey Kürdistan'lularla, Güney-Batı Kürdistan'luların müştereken kurdukları bir örgüttü. İkinci parti Yekitiya Xortên Demokrat'a Kürdistan a Suriyê (Suriye Kürdisatn'ı Demokrat Gençler Birliği) idi. Üçüncüsü, üç mella Şeymus'un; Mella Şeyhmus (Cıgerxwin), Mella Şeyhmus Qerqadi ve Mella Şeyhmus Şêyxî'nin kurucusu olduğu Azadi grubu idi. Aynı yıl içinde, Avrupa'da doktorasını verdikten sonra Şam'a gelen Nureddin Zaza bu grupları birleştirip tek bir KDP oluşturmak için faaliyete girişmişti. YXDKS lideri Osman Sabri, kendisi ile anlaşılan ilk insan oldu. Uzun tartışmalardan sonra, her üç gruptan üçer kişinin yer alacağı bir merkez komitesi oluşturuldu ve Parti Demokrati Kürdistan'a Suriye adıyla örgüt faaliyete başladı. Ama olumsuzluklar vardı, parti içindeki genç gruplar Hoybûn kökenlileri ağalık, beylik ve şeyhlikle suçlamaya başlamıştı.

(2) The Kurds in Turkey

- Region covered by the Revolt in 1925
- Region covered by the Revolt in 1930
- Region covered by the Revolt in 1937
- Tribe
- International boundaries

Türkiye'de Kürtler

- 1925 isyan bölgesi
- 1930 isyan bölgesi
- 1937 isyan bölgesi
- Aşiret devletler arası sınır

Hoybûncular giderek partiden temizlendi. Ayrılanlar yeni parti de kurmadılar. Bu arada partinin adındaki Kürdistan ibaresi Kurd'e çevrilmişti. Buna rağmen Barzani'nin ulusal kongre çağrısından sonra 1959'da üyelerinden yüzlercesi zindanı boyladı. Şam'da Mezze hapishanesine konan partililer arasında hemencecik ikilik başgösterdi. Yöneticilerin kendi aralarında gittikçe çirkinleşen itham ve suçlamalar başladı. İkiye bölünen partililerden 1961'de kendilerine solcu diyenler Osman Sabri, Hamid Hacı Derwêş, R. H, Mella Muhammed Neyo. M.T. Xalid Mışaiq ve A. Mella idi. Sağcı dedikleri ise; Dr. Zaza, K.A, Mecid Haco, Newaf, Ahmed M. İ, A.H.H. gibi isimlerdi. Partiden tasfiye edilenler Zaza liderliğinde örgütlenmek istedilerse de ikna edemediler. SKDP, bütün güçlülere rağmen 1964 yılına kadar devrime yardım edecekti.

Irak'ta ise ilk görülen şey kaostu. Tavırlar netleşmesine netleşiyordu. Ama yorumlar ve öngörülerde sapmalar hemen sezilebilirdi. Devlet başkanı Kasım 1959'dan beri uygulama alanına soktuğu tek adam olma programında büyük aşama yapmıştı. Önce BAAS'ist-Nasirist koalisyonu ve onun lideri Abdusselam Arif'in nüfuzunu kırdı. 1959 güzüne doğru IKP'yi baskı altına aldı ve ordudaki "yoldaş" subayları temizledi. O, bunu yaparken farkına varmadan, yeniden milliyetçi koalisyonu canlandırmıştı. 1960'ta ülkenin içinde ayakta kalan tek muhalefet odağı olan Kürtler'i ele aldı. Bir güç olarak varlıklarını sürdürmeyecekleri çareler aradı. kendisi, Barzani'nin Kürt milliyetçiliğini ve Kürtlerin ulusal birliğini temsil ettiğini biliyordu. Barzani, onun saldırmak için en sona sakladığı kale olacaktı. Bunun için de onu ve aşiretini tecrit etmenin çarelerini arıyordu. Arapların eski formülü hazırды, ama elaltında değildi. Bu formül, Barzanilerle ezeli düşmanları aşiretsel güçleri karşı karşıya getirmektir. Ama uygulama aşamasında bunların çok azaldıklarını gördü. Bahdınan'daki birkaç aşiretin eski kuşak liderleriydi bunlar. Kasım, reform uygulamaları esnasında zaten büyük toprak ağalarını karşısına almıştı. Bunlarla hemencecik hiç birşey olmamış gibi tekrar bir araya gelemezlerdi. Aşiret liderleri 1961 haziranında toplanarak toprak refor-

mu ve arazi vergisinin yeniden düzenlenmesi istemiyle Bağdat'a bir heyet gönderdi. Kanuna göre, Kürt bölgesinde aile başına kalan toprak 1350 dönümdü. Arazi vergisi ise bütün ekinlere ve Kürdistan'ın baş tarımsal geliri tütüne uygulanacaktı. Bu arada heyet, aşiretler arası savaşı teşvik etmemesini de istedi. Kasım onları duymadı bile (7). Bu aşiret liderleri Kürdistan'a döndüklerinde vergi ödemeyi ve reform uygulamalarını reddettiler. Her tarafta isyancı türemeye başlamıştı. Bunlar, küçük köylülüğün desteğini de arazi vergisi ve aşiret bağları sayesinde kolaylıkla almaktaydılar.

Kasım, Kürt ulusal kurtuluş hareketini tasfiye etmeyi kafasına koymuşken, önemli taktik hatalar da yapıyordu. Bunları, tasfiyeyi kısa sürede gerçekleştireceğini düşündüğü için yaptığı açıktı. Petrol şirketleriyle dalaşması, Kuveyt krizi, sloganıcı anti-emperyalist yönelişi Ortadoğu'daki komşularını duyarlı kılmıştı. Kasım bir destabilizasyon unsuru olarak belleklere yerleşmişti. gerçi sloganlarıyla Arap milliyetçilerinin gurularını okşuyordu ama petrol şirketleri ve İngiltere de kendisini cendereye almışlardı. Kendi sanısına göre dış güçler gidişattan hoşnutsuzdu. kendisini devirmek ya da yolundan çevirmekte kararlıydılar. Kasım'a göre dış güçler, Süveyş kanalı krizinde olduğu gibi bir direkt mücadeleyi seçmeyeceğe benziyorlardı. Onların bu kez "ittifak" yaptıkları iç gerici güçleri "kullanmaya çalıştıkları" belliydi. Tabii ki bu güçlerin en önemlileri Kürtler'di. Kasım, buna karşılık Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerini sağlam tuttu. Ordusunu oradan sağladığı modern silahlarla donattı. Moral destek de cabası...

IKP ise, hala demokrasiden umudunu kesmemişti. Rejimi ilerici olarak nitelendirmekteydi. Kasım'ın Kürdistan'daki savaş halinin tek müsebbibi olmadığını ifade ediyordu. Bu rejim güç kullanarak tasfiye edilmemeliydi. UBP aynı görüşteydi. KDP'nin Kasım'a yönelttiği suçlamaları reddediyordu. IKP, Kasım'ın ve Kürt ulusal hareketinin ikisinin de ilerici olduğunu söylüyordu. Kasım'a yönelttiği tek eleştiri, partilere ve demokrasiye olan tavırlarıydı. Kürdistan'da Kasım ve Kürt ulusal güçlerinin

çatışması her iki tarafı da zayıflatacak, bundan, sonradan rejimin belli düşmanları yararlanacaktı. IKP'ye göre asıl düşman, sömürgeci güçler ve yerli işbirlikçileriydi. IKP ayrıca, açık bir şekilde güçlenmekte olan milliyetçi-Nasırî koalisyonundan ürküyordu. Çünkü onlar, Musul-Kerkük olaylarındaki IKP'nin rolünü affetme niyetinde değillerdi. Zaten bu koalisyonun ordu ve çeşitli kesimlerin içinde güçlenmeye başladığı bir sır değildi.

Kürdistan'daki güçlere gelince, şöyle sıralayabiliriz:

İlk olarak ayaklanmacılara karşı olan aşiretleri ele alalım: Bunların başlıcaları; Zibariler, Lowlaniler, Baradostiler ve Pişdariler'di. Bu aşiretlerin asıl problemleri Barzaniler'di. Onlarla olan eski düşmanlıklarından dolayı kim gelirse gelsin Irak'ta hükümet olan her güç ile işbirliğine gidiyorlardı. Ama hemen belirtelim ki süreç dümdüz işlemiyordu. Yeni kuşak Zibariler, Lawlaniler veya diğerleri babalarının dar görüşlü eski çizgilerine itibar etmekten süreç içinde vazgeçeceklerdi (8). Onlarda da artık yerleşmiş olan bir milliyetçi çizgi geliştirmekteydi. Bu durum, Ağustos 1961'de Barzani'nin devrime düşman güçleri tafiyesini oldukça kolaylaştırdı. Arap yönetimleri, çok sonraları al-Fursan (9) güçlerini kurduklarında artık aşiret temelini sonuna kadar kullanıyacaktı.

Kasım'ın toprak reformu ve arazi vergisi uygulaması, bir diğer isyancı Kürt kesimini yarattı. Bunların isyanları, doğrudan kişisel çıkarıları içindi. Bunlar ya İran'a kaçıp silahlanarak geri dönmüşler veya buldukları bölgede ayaklanmışlardı. En önemlileri Aku aşireti ve onun lideri Abbas Mamend Axa idi. Abbas Mamend, toprak reformuna karşı ayaklanmadan önce de Barzani'nin yakın takipçisi bir Kürt milliyetçisiydi. Bu grup Şoreş Partisi kurarak ayaklanmış ve ilk hamlede pek çok hükümet karakolunu zaptetmişlerdi. Hükümetin bölgedeki otoritesine darbe vuran hareketlerini Kasım pek ciddiye almamış ve onları sadece jandarma güçleriyle takip ettirmişti.

Kürt ulusal hareketinin bir diğer elementi KDP'dir. Onun başkanı olan Barzani ayrı bir güç olarak ele alınacak, yürütücü kadro olan politbüro ayrı. KDP politbürosu, uzun

illegalite yıllarında hep Arap ulusal muhalefeti ve en fazla olarak da IKP ile dirsek temasında bulunmuştu. Barzani'nin gidişinden sonraki parti içi mücadele ile yıpranan örgütün üye sayısı 200'ün altına kadar inmişti. Bu süreç boyunca bilhassa İ, Ahmed'in sekreterliği aldığı 1951'deki 2. kongreden sonra aşiretsel güçlerle KDP tamamen kopmuştu. KDP, 1958'e kadar geçen bu süreyi IKP ile şekli tartışmalar çerçevesinde geçirecekti. Marksizmden yapılan alıntılar tartışmalara temellik ediyor ve bir avuç entellektüelin o partiden diğerine savrulması "ideolojik mücadele"nin temel zaferi olarak algılanıyordu. Kırsal alan "gerici" idi ve "ilerici" KDP'nin öncülüğüne itaate davet ediliyordu, tabii nafile. Barzani'nin gelişi işleri değiştirdi. O, partinin başkanıydı ve Sovyetler Birliği'nde onbir yıl kalmıştı. Artık herhalde bu "öncü gücün" liderliğini kırsal alana Başkan taşımalıydı. Başkan'ın gelişiyle kırsal alana birşeyler taşındı ama bu, KDP politbürosunun liderliği değildi. Muhakkak ki Barzani'nin kendi liderliğiydi ve bu liderlik zaten asıl gücünü oradan alıyordu.

KDP gerçekten ileri ve ulusal bir program geliştirmişti. Ama politbüro bir kurtuluş mücadelesini bazı şeylerle karıştırıyordu. Hükümetle savaşıacak olanların sadece KDP'liler olamayacağını görüyorlardı, ama katılımı nasıl sağlayacaklarını bilemiyor, ulusu harekete geçirici bir liderlik geliştiremiyorlardı. On yıldan beri, birbirlerine sınıksız sarılmış bir klan gibiydiler. Şahıslar aynı, fikirler aynı idi. Bunu yapabilecek düzeydeki Barzani'ye hem aşiretçi biri imiş davranıyorlar, hem de başka çareleri olmadığı için onu dışlayamıyorlardı. Ama onlar Barzani'nin de dışlanacağı zamanın geleceğini umut ediyorlardı. Kendileri kitleleri harekete geçirecek güce erdiklerinde Barzani'yi tecrit etmek kolay olacaktı.

Politbüro ekibi her alanda tereddüt dolu bir politika izliyordu. 1959'da İ, Ahmed, istikbalin hakimleri olarak gördüğü BAAS'ist-Nasırsist koalisyonun kuyruğuna takılmıştı ve az daha Musul olayları öncesinde partinin operasyon yemesine yolaçıyordu. Barzani'nin de katkısıyla onun yerine yönetime gelen Hamza Abdullah ise, Kasım ta-

rafından IKP'nin ölüm fermanının imzalandığı Kerkük olaylarından sonraki dönemde onlarla kader birliğini seçiyordu. Bu ise başka bir frensizlikti. Yönetime gelen her ekip, kendini sanki ille de birilerinin kuyruğuna takılma mecburiyetinde hissediyordu.

KDP politbürosu, 1961 haziranında Şoreşçiler'in ayaklanmaları üzerine bir bildiri yayınladı. Bu bildiri de Şoreşçiler'i "gericilikle " suçlamış, "emperyalizmin Temmuz Devrimi'ne karşı kışkırtması" olarak mahküm etmişti⁽¹⁰⁾. KDP olayların dışında kalmayı yeğlemiş, İ. Ahmed Kürdistan'a giderek parti kararı olmadan ihtilale katılanları vazgeçirmeye çalışmıştı. Buna rağmen bu bir nevi kendiliğindenci hareket, parti içinde büyük tereddütler doğurmuştu. İ. Ahmed liderliğindeki çoğunluk Kürt devriminin henüz olgunlaşmadığını, buna hazırlanmak için gayret gösterilmesi gerektiğini ve hükümetle kontak kurulmasını salık veriyordu. İ. Ahmed'e göre şu andaki ayaklanmacı aşiretlerin devrime sadakatları çok zayıftı. Onlar aslında İran'ın kışkırttığı ve kendi amaçları doğrultusunda kullandığı gruplardır. Bunlar Temmuz devriminin altını oymaya çalışıyorlardı. KDP ancak üç halde devrime iştirak etmeliydi: Birincisi; Kürt otonomi hakkı kalıcı anayasada yer almazsa, ikincisi; KDP kapatılırsa ve üçüncüsü; Barzani'lere saldırılırsa. hem, KDP kendi öz devrimini hazırlayacaktı. Bu devrim 1947'ye kadar ki yapılanlar gibi aşiretsel de olmayacaktı. Talabani liderliğindeki azınlık ise KDP'nin savaşı ivedelikte ilan etmesi gerektiğini söylüyordu. Bu fraksiyon, aşiret liderlerinin başkaldırıda etkin konuma geldiklerini savunuyordu. Onların önce davranıp bunun ulusal bir ihtilal olduğunu göstermeleri gerekirdi. Bununla beraber her iki grup da Barzani'nin görüşlerini almak üzere anlaştı. Ömer Mustafa (Debabe) ve Celal Talabani, Barzani ile görüşmek üzere gönderildi. Barzani, çoğunluk grubunun devrime katılma şartlarını mantıklı buldu. Ancak bir diğer savaşa girme şartının daha eklenmesini istedi. O, kendisine müttefik olan Aku aşiretine saldırıldığı takdirde de KDP'nin savaşa iştirak etmesini salık vermişti⁽¹¹⁾. Ama KDP liderliği, Aku aşiretine saldırıldığı, 24 Eylülde parti kapatıldığı ve 11

Eylülde Barzan bonbalandığı halde 1962 Nisanına kadar devrime iştirak etmeyecekti.

1961 yaz olayları boyunca Kasım ve Barzani karşılaşmamaya özen göstermişlerdi. Ağustos saldırılarından sonra Barzaniciler tüm "kuzeydeki" aşiretsel muhalefeti yenilgiye uğratmışlardı. Öte yandan Aku aşireti ve müttefikleri de Ranya'dan Erbil'in kuzeyine doğru olan güney kesimlerinde hakimdi. her yerdeki isyancılar bütün kasabaları işgal etmiş oradaki askeri birliklerin silahlarına da el koymuşlardı. Bazıları devrime bir oldu-bitti gözüyle bakıyordu artık! Bundan cesaret alan Aku aşireti mensupları, Kerkük-Süleymaniye yolu üzerindeki Baryan yakınlarında bir ordu müfrezesine saldırarak 23 kişiyi öldürdü. Hükümet bu olaydan Barzani'yi sorumlu tutarak Kürdistan'ı bombalamaya başladı (12). Artık aşiretlerin tereddütleri bitmişti. Kürdistan için anlaşıldı ki "ilerlemeci" Cumhuriyetin de diğer rejimlerden farkı yoktu ve Kürtler'e özgürlüğün bedelini ödetmeye hazırlanmaktaydı. Tarih 11 Eylül 1961...

Kasım, 2. ve 3. Tümenleri Kürdistan'daki ileri harekate sürerken bir yandan da "silahlı kuvvetlerimiz kuzeyde bir manevra hareketine başlamıştır. Bu arada bölge, bir takım kanun kaçaklarından temizlenecektir" (13) diyordu. Askeri hareket süratle gelişmekteydi. Ayaklanmacılar, ilk anda uçak bombardımanı ve ordunun şok hareketi dolayısıyla paniğe kapılmışlardı. Zaxo dahil, zaptettikleri şehir merkezleri ve kasabaların tümünü direnmeden teslim ediyorlardı. Elde edilen silahlar yeniden el değiştirmişti. Halkın ve ayaklanmacıların hazırlıksız yakalandığı belli olmuştu. Fakat dağlar boş değildi ve bu işi bir sanat olarak ele alan birileri direniyordu. Kırk yılı aşan bir ihtilalcı birikimin verdiği tecrübe konuşturulacaktı artık. Bu insanlar, Mustafa Barzani ve arkadaşlarından başkası değildi. Ulus ikiye ayrılmıştı: Barzaniciler ve karşıtları... KDP politbürosu, tarafsız kalan tek ulusal

güçtü artık (14).

Barzani ve arkadaşları toplam 350-400 arasındaki bir sayıdaydılar. Kürt ihtilalinin çekirdeğini oluşturacak olan bu ekibin yarısının da silahları yoktu. gerilla alanı olarak Bahdinan bölgesinin tam ortasına gelen ve Metina dağı gibi tabii bir engelle korunan Berwari bölgesini seçtiler. Barzani etrafındaki bu çekirdek grubu birçok kollara ayırdı (15). Gerillalar Berwari'nin Türkiye sınırına yakın bir noktasında bulunan Tırvanış köyündeki Arap askeri birliğine topluca saldırarak tam başarı elde ettiler. (16) Bu baskın Kürdistan'ın üstüne serpiştirilen ölü toprağını attı. Yılgınlığın yerini direniş ruhu aldı. Bu baskını diğerleri izledi. Dışardan hiçbir yardım aldıkları yoktu. Hükümetin ilk andaki başarılı yürüyüşü durmuş, onun yerini endişeli bir bekleyiş almıştı. Köyleri yıkılan Kürtler kısa sürede duruma adepte olmuş ve mağaralarla derin vadilere sığınmaya başlamışlardı. Hükümetin başlıca yaptırımını sivil hedefleri vurmaktı. Bundan dolayı sivil halkın arasında çok can kaybı oluyordu.

24 Eylül 1961'de Kasım "Kürt aşiret ayaklanması"nın bastırıldığını büyük gururla ilan etti. Kasım'ın bildirdiğine göre, bu arada 50 kadar köy yakılmış, Zaxo'nun alınması esnasında birçok aşiret mensubu Türkiye'ye geçmek zorunda bırakılmıştı. Ayaklanma hareketinden ABD ve İngiltere'yi sorumlu tutuyor ve ülkenin içinde birçok İngiliz ajan hücrelerinin bulunduğunu söylüyordu. Kasım'a göre İngiliz Elçiliği ayaklanmayı başlatmak için 400.000 sterlin sarfetmişti. Tabii bunların hepsi yalandı ve ertesi gün İngiltere bu "yalan"ı yalanlayacaktı (17)! Kasım aynı gün KDP'yi de kapattı. Bütün Kürtçe dergi ve yayınların bürolarını bastırdı, evrakları parçalattı. 10 Ekim 1961'de ise operasyonun bittiği ve kontrolün ordunun elinde olduğu ilan edilecekti.

Kış aylarında Bahdinan dağları geçit vermez. Dolayısıyla bu aylarda bölge bir nevi bağımsızlaşır. Düşman sadece hava akınlarıyla yetinmek zorundadır. Bu bakımdan peşmergeler

kışı kurtarılmış 60 köyün yer aldığı Berwari mıntıkasında geçirdiler. Bahar başlarında Barzani, sayıları 1000 kişiyi bulan peşmergeleri arazinin ve düşmanın kuvvet durumuna göre bir takım küçük gerilla gruplarına böldü (18).

Öte yandan KDP yönetimi çok sıkışmıştı. Harekete katılmaları artık kaçınılmazlaşmıştı. Halkın ilk korkusu geçmiş ve Barzaniler de dağılma alameti görülmüyordu. Eğer daha fazla gecikirlerse öncülük, ileride de gerçekleşemeyecek bir rüyaya dönüşebilirdi. Değilmiki parti artık aydınlar arasında da kan kaybediyordu. Parti resmen kapatılmıştı. Yakalanan herkes, sonu meçhul olacak olan bir zindan deneyimi geçirmek zorundaydı. 1958-61 döneminde, legalitede elde edilen mevziler, birkaç günde tuzla buz olmuştu ve erimeye devam edecekti. Bundan dolayı Nisan başlarına doğru parti yönetici ve üyeleri de Barzani'den uzak bir bölgede ayaklanmayı başlattılar.

KDP'nin ihtilale iştirak etmesi, Kürt ulusu için büyük bir aşama idi. Böylece savaş alanı, entellektueli ve köylüsüyle bir milletin buluştuğu ulusal kurtuluş platformuna dönüşmüştü. Kürdistan'da Hoybun deneyimi ve Azadi Partisini saymazsak, ilk defa bir parti politbürosu, merkez komitesi ve gerillası ile ihtilal alanında görünecekti.

KDP karargahını Rania ve Süleymaniye arasındaki dağlık arazide, Aku aşiretinin elinde tuttuğu mıntıkanın güneyindeki Mawat'ta kurdu. Çok küçük olan bu bölgeyi KDP yönetimi dört ana bölüme ayırdı. Kuzeydeki Serbend dağı, Süleymaniye ve Kerkük arasında kalan üçgenin tam ortasına isabet eden Maloman yakınındaki bölgeyi İ. Ahmed merkez olarak seçmişti. Çemi Rezan Celal Talabani'nin emrine verilmişken, Betwate Ömer Mustafa'daydı. Diğer bölge ise, Çuwarta idi (19). Derhal peşmerge kuvvetlerini kurup komutalarına aldılar. Bu bölge, 1962 yılı boyunca, Barzani'nin aracı olarak kullanıp, Kasım ile kontakt kurma teşebbüsünde bulunduğu bir yerdi. Başka politik aktiviteye sahne olmadı.

Kasım, 1962'nin ocak ayına kadar hava kuvvetleri kanalıyla 1970 Kürt köyünü bombaladı. Bu bombardımanda, napalm, roket ve diğer bombalarla 180.000 kişi evsiz kalmış, en aşağısından 3.000 insan hayatını kaybetmişti. Feci durumda bulunan yaralıları da eklersek tablo korkunçlaşır. Evsiz kalan köylüler kendilerini yeni duruma adepte ediyorlar, yeni saldırılardan korunmak için derin vadilere ve mağaralara taşıyorlardı. Kasım, saldırılara kara kuvvetlerinin yanında taşları (20) da sokmuştu. taşlar başlıca Barzani karşıtı aşiretlerden devşirilmişti ve sayıları 10.000 civarındaydı. Bu taşlar zaman zaman ihtilalcilerin kur-tarılmış alanlarına da sızıyor ve ekinleri yakarak, hayvanları öldürerek kaçıyorlardı.

Arap yönetimleri, 1963 yılından sonra taş birliklerine ila-veten Al-Fursan adını verdikleri yarı başı bozuk gönüllü bir-likler de oluşturacaklardı. Bu birliklerin Kürt gönüllülerden oluşan kısmına " Selahaddin Birlikleri" (21) dediler. Arap kesiminden gelen al-Fursan'ları ise "Halid Bin Welid" (22) birlikleri olarak adlandıracaklardı. Bu birlikler kısmî bir askeri disiplin altında yaşıyorlardı.

Kürt gerillaları 1962 baharı itibariyle bir taraftan erken taarruz hareketine başlarken, öte yandan Barzani "Leşker-i Şoreşe-i Kurd" adı verilen Kürt ihtilal ordusunu düzenliyordu. İlk planda üç grup oluşturuldu. Birinci grup; 15 yaşından beri Barzani ile her meşakate katlanmış olan İsa Suwar'ın komutasında Zaxo bölgesinin temizlenmesini üstlendi. İkinci grup; Mahabat Cumhuriyeti'ni savunurken hayatını kaybeden Xalil Xoşevi'nin Barzani'den hiç ayrılmayan oğlu Ali Xalil komutasında Amadiya bölgesini temizlemeyi üstlendi. Kalanlar Barzani ile birlikte ana grubu teşkil ediyorlardı (23).

İhtilalcı ordunun iki ana bileşeni vardı. Birincisi, her za-man el altında bulunan peşmerge örgütü.. İkincisi ise halk milisleri. Peşmerge kuvvetlerinin Kürdistan'a özgü bir yapısı vardı. Model olarak eski aşiret reislerinin özel muhafız örgütünü almışlardı (24). Bu örgütlenme süreç içinde geliştirilerek bütün bölgelere yaygınlaştırılmıştı. Bu esasa göre 8-10 peşmerge bir "dest" teşkil ediyordu. 3 dest, 30 kişilik

bir "pel" oluşturmaktaydı. 80-100 peşmerge bir leq, 250-300 kişilik birlikler ise batalyon adını alıyorlardı. En yüksek birim olan hêzler ise 800-1000 arası peşmerge içeren askeri birliklerdi (25). Peşmerge birliklerinin insan kaynakları; başta köylüler olmak üzere, asker kaçakları, şehir gönüllüleri ve Kürdistan'ın diğer parçalarından katılan milliyetçilerdi. Silah kaynakları ise, başlıca Irak ordusundan ele geçirilenler ve kaçakçılık yoluyla bilhassa Şah'ın gözyumması sonucu bölgeye girebilenlerdendi. Gerillaların uzun süre en ağır silahları, ele geçirdikleri birkaç 50 mm.lik havan topları olacaktı.

Peşmergelerin savaşta güttükleri taktikler, Irak ordusu üzerinde moral bozucu etki yapıyordu. Köylüler "gece silahlı, gündüz külahlı" diye tabir edilebilecek bir mücadele usuluna uygun şekilde örgütlendiriliyordu. Gündüzleri büyük gürültülerle kamplarından çıkan Sovyet yapımı T-34 tankları önceki gece kapatılan yolları açıyor ve etrafı bombalıyorken zaman zaman peşmergelerin büyük bir sabırla kurdukları pusulara düşüyorlardı. Peşmerge saldırıya kalktığı anda amansızdı. Ele geçirdikleri esirleri üç gruba ayırmaktaydılar; birinci grup, Arap kökenli subaylardı. Bunları esir düşen kardeşlerini veya tutuklanan partizanları kurtarmak için rehin olarak tutuyorlardı. İkinci grup Arap kökenli erlerdi. Peşmergeler bunları silahsızlandırıp, bir dahaki saldırıya katıldıklarında öldürüleceklerini ihtar ettikten sonra serbest bırakıyorlardı. Bu taktik, Arap ordusu içinde geniş firarlara yolaçmakta ve ordu üst düzey komutanlarının moralini bozmaktaydı. Üçüncü grupta Kürt çasları ve al-Fursan gönüllüleri vardı. Peşmergeler, aralarında kurdukları mahkemelerde bunları yargılayıp anında yoketmekteydiler.

Öta yandan KDP politbürosunun kontrol ettiği küçük bölgede peşmerge sayısı belli bir seviyeye erdiğinde yöneticiler köylülerin gelirlerine %10 vergi koydular. Bu vergi, para ve aynı olarak ödenebilirdi. Toplanan para, peşmergelerin hayatlarının devamını sağlayacak ve asli vazifelerini profesyonelce yapmaya yardımcı olacaktı. Vergiyi fakir dağ insanı nefretle karşıladı, çünkü halkın kanısına

göre bu vergiyi alanlar kendilerinden daha iyi beslenmekte, et gibi kıymetli besinleri devamlı alabilmekteydiler. Bu uygulama politbüro sektörünün dışına taşmadı (26).

Kasım, denediği kış saldırılarında ağır darbeler yiyince sustu, geri çekildi. 31 Aralıkta yaptığı bir açıklamada, isyancıların "ağır kış şartlarında avantaj" sağladığını, bir kısım birliklerinin "hukuki işlerini yenilemek üzere" geri çağrıldığını kabul etti. Ama iş bununla bitmedi. Ayaklanma önderliği insiyatifi yakalamıştı ve bırakmak istemiyordu. Nitekim Mart 1962'den itibaren bunaltıcı bir Kürt baskısı başladı. Bu baskı hem hükümet kuvvetlerine, hem de işbirlikçilerine yöneltilmişti.

Mayıs başında, Zaxo'da bulunan Arap kuvvetlerinden bir alayın, Duhok'daki iki başka alayla birleşerek Mizürê Jêri de bulunan Barzani'ye saldıracağı ihbarını alan ihtilal ordusunun bölge komutanı İsa Suwar, Geliyê Spi'de bu kuvvetleri pusuya düşürdü. Düşmanları bölgedeki ilk ağır yenilgilerini almışlardı. Sonuçta bu alay tamamıyla savaş dışı bırakıldı. Savaş alanında 100'den fazla ceset sayılıyordu. 303 kişilik esir listesindeki bir binbaşı, bir yüzbaşı ve iki teğmen, Arapların elindeki esirlerle değiştirilmek üzere alakonurken diğerleri silahsızlandırılarak salıvermişlerdi (27).

Geliyê Spi zaferinin yarattığı moral yüksekliği yeni katılımlar sağladı. Araplar bu defa bir tugay askerle, Duhok ile Suwaratuka arasındaki Lomano'da bizzat Barzani ile kontak kurdular ve pişman oldular. Tugay olduğu gibi dağılmıştı. Savaş meydanında 150 ceset vardı. 200 yaralı ve 300 esir de cabası! Kasım, dövünüyordu herhalde (28). Bu bölgeleri Hûsê Mirxan ile Mela Şîn'in komutasına terkederken Barzani, Bradost-Zagros ve Soran bölgelerindeki temizlik hareketini ilerletmek üzere doğuya uzandı. İhtilalcılar Xaniqîn'e kadar her yerde eylemdeydiler...

Haziran ortasında, Batufya'ya doğru ilerleyen bir Arap askeri konvoyu Ali Xalil ve İsa Sıwar'ın koordine bir şekilde karşı durması ile dağıtıldı. Askeri birlik, Batufya'da İsa Sıwar tarafından çembere alınmıştı. Bunun üzerine Musul'dan geliyê Spi yoluyla takviye gönderildi. Bu kez Ali Xalil, geliyê Spi'de onları karşılamış ve perişan etmişti. Artık Batufya 'da

kuşatma altına alınan Arap askerleri kaderlerine razı olmak zorundaydılar. Savaş kısa sürmüştü ve 1000 kişilik birliğin yarısı Kürt mevzilerinin önünde cansız yatıyordu (29). Sonunda peşmergeler bölgeyi tamamen temizleyerek 1962 Ağustosunda ilk defa burada sabit destek üslerini kurdular. Böylece, yılın sonuna doğru, Suriye sınırından, Xaniqin'deki petrol bölgesine kadar olan 300 mil uzunluğunda ve 70 mil genişliğindeki saha tamamen temizlenmişti. Güz aylarında, Kerkük ve Arbil ovası da eylemlerden nasibini almaya başlayacaktı.

1962-63 kışında Arbil, Kerkük ve Süleymaniye şehir merkezlerine sızan küçük gerilla grupları, milli mücadeleye ihanet eden kişileri kaçırp öldürmeye başladılar. Böylece, sadece Süleymaniye'de 50 kişi öldürülünce ortalık kısa sürede yatıştı. Bu arada SSCB ve Batı'nın tatsız tepkilerinden korkulduğu için IKP'lilere dokunulmadı (30). Zaten yakında kendilerine başarı dokunacaktı.

1962-63 kesitinde çevre ülkelerde siyasi durum yer yer istikrarsız bir görünüm arz ediyordu. Suriye'li darbecilerin BAC modelini sona erdirmeleri, onlarla General Kasım'ı anti-Nasır duygularda birleştirmişti. Nasır, bölgede "kayb eden taraf" görünümündeydi. Güney Kürdistan'daki ihtilalin tüm komponentlerinin Kürt milliyetçisi gibi bir görünüm arzetmeleri Nasır'ın açık desteğini engelliyordu. Ama Kürtler, bu aşmada bir kez daha Nasır'a ve onun Mısır'ına dikkat kesilmişlerdi. Bununla beraber Nasır'ın kendisi de, Kasım iktidarını oldukça zayıflatan Kürt ayaklanmasına sempati duymuyor değildi. Ama Irak'taki Arap muhalefetini Kürt ayaklanması ile birleştirecek olan anahtar kaybetmişti. Durum Irak'taki şubat 1963 darbesine kadar böyle devam edecekti.

Türk darbecileri, ellerindeki iktidarı, yaptıkları seçimde en fazla oyu alan Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi arasında kurulan koalisyon hükümetine terketmişlerdi. Başbakanlığı Kemalizmin mimarlarından eski

Kürt kasabı General İsmet İnönü üstlenmişti. Yürürlüğe giren yeni anayasa ve onun paralelinde hazırlanan kanunlarla sınırları gittikçe genişletilebilen bir özgürlük ortamı oluştu. Fakat askerlerin bir kısmı sunulan bu özgürlüklerden açık raharsızlık duymaktaydılar. Bundan dolayı 22 Şubat 1962'de başarısız bir darbe teşebbüsünde bulundular. Harp okulu komutanı Talat Aydemir'in tankları, yapılan pazarlıklar sonucu kışlarına dönerken olay İsmet İnönü'ye prestij kazandıracaktı. Bu nisbi güven ortamında Kürt yurtsever hareketi ve Türk solu ayrı ayrı toparlanma çabasına girişti. Türk sosyalistleri Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde legalize olurken, Kürt ulusal demokratik hareketi ise, bazı denemelere girişecekti. Bunun sonucu olarak başlıca Ergun Koyuncu, Edip Karahan, Musa Anter ve Doğan Kılıç Şihhesenanlı'nın öncülük ettiği Dicle-Fırat, Deng ve Roja Newe adlarındaki Kürtçe, Kurmanci -Zazaki lehcelerinde isimler taşıyan dergiler yayınlamaya başladılar. Dergilerin yayıncı ve yazarları Irak Kürt ihtilaline derin bir sempatiyle baktıklarından, Güney Kürdistan'lı her şahısla ilişkiye geçmeyi kaçırılmaz fırsat olarak görmekteydiler. Bundan dolayı o sırada İstanbul'da öğrenim gören buranın Kürt öğrencileriyle kontak kurdular. Bu sırada oldukça karanlık, Abdüssetar Hemawendi adlı biri ile de git-gelleri artmıştı. Türk hükümeti, Hemawendi'nin bu dergilerin çevresinde kümelenenleri örgütlediği savıyla 1963'te 23 Kuzey ve Güney Kürdistanlı'yı sıkıyönetimden de istifade ederek tutuklatacaktı.

Öte yandan 1962'nin yaz aylarında Türk Hükümeti ile General Kasım rejimi arasına kara kedi girdi. Kemalistler buna rağmen Irak sınırından içeriye doğru 12 millik bir yasak bölge ilan etmişlerdi. Bölge, askeri açıdan sıkı bir şekilde denetleniyordu. Amaç Kuzeylilerin Güneye kaçakçılık yoluyla silah, mühimmat ve gıda ulaştırmalarını engellemekti. Ama bu işe tamamıyla set çekmek imkansızdı ve her iki tarafta bunu biliyordu. Bu arada 9 Temmuz 1962'de bir Irak uçağı Türk sınır devriyelerine ateş açtı. 16 Temmuzdaki benzeri bir hadisede iki Türk askeri öldürülünce Kemalistler hem durumu protesto ettiler, hem de uçaklarına devriye

uçuşu emri verdiler. 16 Ağustosta bu defa Türkler bir Irak uçağını düşürdüler ve pilot öldü. 18 Ağustosta Bağdat Hükümeti olayın Irak'ın 42 mil içlerinde cereyan ettiğini söyleyerek Türk hükümetini protesto etti. Türklerin sınırları gereği gibi kapatmamak suretiyle isyancılara yardımcı oldukları yalanını da eklemeyi unutmamışlardı. Bunun üzerine Türk Hükümeti ithamları redderek 23 Ağustosta Bağdat'taki Büyükelçisini geri çağırdı. Buna rağmen Türkiye'nin Kürt ayaklanmasına bakışı değişmeyecekti ⁽³⁰⁾.

İran Şah'ı ise, Kürtler Irak'ta ayaklandıkları için memnundu. Şah 1963 yazına kadar ihtilal haberlerini kermanşah radyosundan vermekte bir sakınca görmedi. Bu arada 1962 yılından itibaren KDP mensubu 200 kişi fiilen gelerek ihtilalde yer aldı. Bu ekip Güney Kürdistan'daki birçok savaşa fiilen katılarak kayıplar da vermişti. ⁽³²⁾ Doğu Kürdistanlılar ayrıca ihtilale materyal yardımında da bulunuyorlardı. Bunlar; donanım, para, giyim ve cephane gibi tümü de hayati olan malzemelerdi. ⁽³⁷⁾ Ayrıca Şah, Irak KDP'nin Tudeh ile olan ilişkilerine de göz yumuyordu. Bunu, Şah'ın alevlenen Şat suyu meselesinin hatırı için yaptığı ortadaydı.

Kasım, Mart 1962'de süreli bir genel af ilan etti. Kürdistan'ın yeniden imar edileceğini öne sürdü, ama özerklik hususunda ağızdan birşey kaçırmadı. Bu Kasım'ın artık sıkıştığını gösteriyordu ve af gösterisi tam bir fiyasko ile sonuçlanacaktı. Öte yandan askeri durum da sürekli aleyhinde seyrediyordu. Bu arada ihtilale katılmayan Şeyh Ahmed'i de radyolarda konuşturuyor ve "teslim ol" çağrılarını yapıyordu. Ama boşuna! Durum hızla kötüye gidiyordu.

IKP ise, Musul ve Kerkük olayından sonra üst üste darbeler yemiş, tecrit edilmişti. Ordu içindeki taraftarları tasfiyeye uğramış, HDG olayı bitmişti. Öte yandan yeniden güçlenen BAAS-Hür Subaylar Grubu koalisyonuna istese de alınmayacaktı. Çünkü onlar, IKP'yi milliyetçi Araplar'ın katali olarak görüyorlardı. Barzani ile sıkıntıları olan KDP politbürosunun ihtilale iştirak teklifini de "gerici bir ayaklanma"ya destek olmayı göze alamadığından redetmişti. Oysa KDP, savaşı Irakileştirerek Barzani'yi azınlık temsilcisi durumuna düşürmeyi, böylece öncülüğü en aşağısından bir koa-

lasyon içinde almayı düşlemekteydi.⁽³⁴⁾ Politbüro kendi öne sürdüğü şartlarda ittifak arıyordu. Ama aynı politbüro Barzani'yi erken dışlar bir konuma da düşmek istemiyordu. Mart 1962'de yayınladıkları deklarasyon bu mahiyetteydi. Politbüro "demokrasiyi tamir ve Irak halkının ulusal amaçlarını sağlamak için tüm halkçı parti, organizasyon ve kişiler, Kasım'ı devirmek için KDP ile birlikte bir birleşik halk cephesi oluşturmalıdır... tek yol, Arap-Kürt Federasyonu'nu Irak Cumhuriyeti çerçevesinde inşa ederek, kurulacak bir demokratik rejimle ulusal bağımsızlığı korumaktır... Bu cephenin kurulması için gerekli olan temel, Barzani'nin cesur mücadeleci kişiliği, yönetimi ve teşvikiyle Irak Kürdistan'ında partizanların elde ettiği zafer dolu mücadele olacaktır."⁽³⁵⁾ Ama KDP dağların yolunu yalnız başına arayacak, IKP'yi ikna edemeyecekti. IKP, bir nevi Kasım'a mahkumdu.

Bu arada temizlenmiş olan Irak ordusunda Nasırist-BAAS'ist koalisyon yeniden güçlenmişti. Bu koalisyon artık Kasım'ı ciddi bir şekilde tehdit ediyordu. Komünistlere karşı ise nefret yüklüydüler. Onlar Şawaf'ın intikamını alacakları günü sabırsızlıkla bekliyor gibiydiler. KDP politbüro'sunun IKP ile iyi ilişkilerini de bilen koalisyon, bu partideki iç kutuplaşmayı da bildiğinden muhatap olarak Barzani'yi almıştı.⁽³⁶⁾ 1962 başlarında ihtilale iştirak etmeyen Koalisyon, KDP ile IKP'yi birlikte, Kasım'ın işbirlikçisi sayıyordu. Bundan dolayı bunların güçlenmesi, politbüro ekibini de endişelendiriyordu. Bu koalisyon ayrıca Kürt ihtilaline de soğuk bakıyordu. Bunlara göre bu ayaklanma, Irak halkının ulusal amaçlarına hizmet etmiyordu. "İsyancılar" ulusal güçlerin hedefini saptırmaktaydılar. Onlar, ihtilalin Kürt halkını temsil etmediğini varsaydılar. Kürdistan için otonomi gibi çözümleri de programlarına almamışlardı. BAAS'ist-Nasırist koalisyon, her muhalifim diyeni cepheye alırsa, orada azınlığa düşebileceğini de hesaplıyordu. Kürt ihtilalinin, sonraki aşmada Kasım'ı devirmek için yaptığı yardım önerisini de reddettiler. Son darbenin sadece kendilerinin eseri olmasını istiyorlardı.⁽³⁷⁾

1962 yılının sonlarına doğru Kasım'ın günlerinin artık sayılı olduğunu kendisi hariç herkes biliyordu. İşte bu aşamada KDP ve ihtilal liderliği, geleceğin hükümdarlarını araştırmaya başladı. Kim olabilirdi bu yeni yöneticiler? IKP'ilerin adının üstü ilk planda çizildi. Ulusal Demokrat Parti, liderlik çelişmelerinden dolayı çok zayıflamıştı. Bir alternatif olamazdı. İstiklal Partisinin de ordu içinde ve sokakta geleneksel bir gücü hiç olmamıştı. Geriye BAAS'ist-Nasirist koalisyon kalıyordu ve birçok sebepten dolayı bu koalisyona geleceğin iktidarı gözüyle bakılabilirdi. Bu koalisyonun BAAS kanadı, oldukça iyi durumdaki bir örgüt yapısına sahipti. Halkla iyi bağları vardı. Nasirist kanat ise, Kasım'ın akılsızca müdahalelerinden sonra orduda hemen hemen tek güç olarak kalmıştı.

İhtilal bu ekiple ilişki kurmaya karar vermişti. Eğer hazırlık döneminde ilişki kurarlarsa, iktidar adaylarıyla erken bir anlaşma yapmış olacaklarını düşünüyorlardı. Bu amaçla harekete geçmesi istenen İ. Ahmed, Kerim Qarani adlı bir Kürt subaya yanaştı. Onu ihtilal adına Tahir Yahya ile kontak kurmaya gönderdi. Tam isabet kaydedilmişti. Tahir Yahya, emekliye ayrılmış bir albaydı ve Hür Subaylar grubundandı. O da Kerim Qarani'ye, Kürt ihtilalı ile darbelerin birlikte ne yapabileceklerini araştırması için görev vermişti. KDP'nin Kasım'ı terk ederek ihtilal saflarına katılması koalisyonun onlarla da daha serbest konuşmaları için iyi bir sebepti. Koalisyon'un Kürt ihtillcilerini fiilen işin içine katma gibi bir eğilimleri yoktu. Onlar aslında sadece Kürtler'in nötürleşmesini istiyorlardı. Bunun için Qarani'yi daha fazla neler yapabileceğini öğrenmesi amacıyla tekrar İ. Ahmed'e gönderdi. Yahya, darbe esnasında Kürdistan'da geri çekilebilecek kuvvetlerin, bilhassa hava kuvvetlerinin yokluğunda karışıklık çıkmıyacağından emin olmak istiyordu. Kürt liderleri ise ellerine iyi bir kart geçtiğinden temamen emin idiler. Bundan dolayı, iki tarafı da bağlayıcı bir anlaşmanın peşindeydiler.⁽³⁸⁾ Ama koalisyon onları oyalıyordu.

Barzani ve KDP merkez komitesine danışan İ. Ahmed 18 Nisan 1962'de Yahya'ya bir mektup gönderdi. Bu mektup'ta "Kürt yardımının Kürdistan'a otonomi, Irak'a demokrasi getirilmesi için" verildiğini söyleyerek "Kürt halkı dokunulmaz haklara sahiptir, bu haklarla oynanamaz. Gelecekte herhangi bir yanlış anlamaya yolaçmamak için sizin Kürdistan'ın iç otonomisini kabul ettiğinizi bildirmeniz ve ihtilal Hükümeti'nin ilk bildirilerinde ilan etmeniz gerekiyor" diye kaydetti. Daha ileride ise, "Ekselans Barzani"ye bu bölgenin yöneticisi veya başbakanı statüsü verilmeli ve burayı otonom bir bölge haline getirme hakkı tanınmalı. Bu ilerideki yanlış anlamalara yer vermemenin garantisi olacaktır" diyecekti.⁽³⁹⁾

Kürtler, koalisyon ile görüşürken ihtiyatlı, ama şevклиydiler. her an birşeyler olabilir kanısı onlarda yaygındı. Sonucu garantiye almak için görüşmelerin Kürdistan'da yapılmasını istediler. orada görüşmecilerin hayatı garanti altında olacaktı. Ama koalisyon, Kasım'a birşeyler sezdirmek zorundaydı. Bunun için Bağdat'tan ayrılamazlardı. hele Kürdistan'a giderek şüpheli çekmek de istemiyorlardı. İşin özeti aslında koalisyon, onları ne kadar ikna edebilirim, görüşmeleri ne kadar uzatabilirim hesabındaydı. Barzani sonunda onlara görüşmeci olarak Salih Yusuf ile Şewket Aqrawi'yi gönderdi. Bunlar gizlice Bağdat'a giderek politik şahsiyetlerle görüştüler. Ocak 1963'te yapılan görüşmelerde, Kürt tarafının iddiasına göre bütün konular ele alındı. "Eğer darbe erken gelmeseydi" temsilciler muhtemelen bir otonomi anlaşması imzalayacaklardı.⁽⁴⁰⁾ Salih Yusuf, koalisyon üyelerinden BAAS Partisi Genel Sekreteri Ali Salih al-Sadi ve Hür Subaylar grubu lideri Tahir Yahya ile görüştü. Bu görüşmeler somut sonuçlar sağlamadıysa da koalisyon tarafı, biraz da oyalama kokan bir taleple Kürtler'den beş veya altı bakan adayı belirlemelerini istedi. Barzani, içlerinde Celal Talabani ve Ömer Mustafa bulunan Kürt bakan adayları listesini hazırlayarak temsilcilere verdi. Ama özünde darbeciler Kürt ihtilalinin amaçlarından kuşku duyuyor, bazı tavizlerin dışında pek bir şey vermeye hazır olmadıklarının

altını çiziyorlardı.

Ali - al Sadi, daha sonraları yaptığı açıklamalarda, Kürtler'le "pek önemli şeyler" tartışmadıklarını, sadece tasarlanan darbe için enformasyon verdiklerini söyleyecekti. Sadi'ye göre, Talabani dışındaki Kürtler'den hiç kimse Kürt meselesini "Irak politik terimleriyle" ifade edemiyordu. Diğerlerinin tümü saf Kürt milliyetçileri gibi düşünüyordular. (41)

Abdüsselam Arif ve 1. BAAS iktidarı

"Biz haklarımızın lordlar arası müzakerelerle alınacağına inanmıyoruz, biz kutsal özgürlük mücadelemizde silahlarımızla sağlayacağımız zaferlerle onları alacağız."

Barzani

BAAS coşkulu bir hareketliliğe kavuşmuştu. Dikkatleri, Aralık 1962'de düzenledikleri öğrenci boykotları ve Ocak 1963'te milislerin sokak gösterileriyle çekmişlerdi. gelişmeler General Kasım'ı ürkütüyordu. Bundan dolayı 4. Şubat'ta harekete geçerek, ordudaki 58 koalisyon taraftarını emekliye sevketti,ama çok geç kalmıştı. Koalisyon, onun bu hareketine 8 Şubat'ta nihai cevabını verdi. O gün Habbaniye Hava Üssü mensubu bir kısım Özgür Subay, harekete geçerek radyo istasyonuna elkoydu. Kasım'ın muhafızlarının üssü olan Muasker Reşid'i bombaladılar. Bu arada Yeşil pazubentli BAAS milisleri "Kasım taraftarlığı ve milisliği"ne soyunan IKP'lilerle bir kaç saat çatışarak sokakların kontrolünü ele geçirdiler. Gittikçe tecrit olan Kasım kendisine sadık kalan 700 asker ile birlikte savunma Bakanlığına çekilmiş ve orayı karargahlaştırmıştı. Etrafı temizliyen darbeciler en sonunda buraya da yönelerek bombalamaya başladılar.(1) Kasım'ın direnişi on saat sürdü. Sonunda teslim olan Başkan derhal ve TV ekranlarının karşısında kurşuna dizil-

mişti.

Mücadeleyi kazanan koalisyon, kurduğu cuntaya İhtialci Ulusal Komuta Konseyi (IUKK) adını verdi. IUKK, çoğunluğu BAAS'çılardan oluşan bir hükümet kurdu. Kürtler ise askeri darbeyi coşkuyla karşıladılar. Bağdat'ta bulunan Salih Yusufi ve Şawket Aqrawi, İstiqlal partisi lideri Fuad Arif ile birlikte milliyetçileri tebrik etmek için IUKK'yi ziyaret ettiler. Onlar; IUKK'nin kendilerini destekleyeceğinden emindi. Partinin imzasını taşıyan bir telgrafta "Kürtler Kasım'ı deviren harekattan memnuluk duymaktadırlar. hareketin Kürt meselesini, kendi kendini yönetme ve ebedi kardeşlik temelinde" çözeceğine olan inançlarını dile getirmişlerdi.(2) IUKK, 15 Şubat'ta toplanarak Albay Abdüsselam Arif'i Irak Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı "seçti" ve onu Irak'ın ilk Feld- mareşallığına terfi ettirdi. Arif ayrıca silahlı kuvvetlerin de başkomutanıydı. BAAS partisinin asker kanadının önde gelen liderlerinden general Ahmed Hasan al-Bakr al-Tikriti başbakanlığa tayin edildi. Parti Sekreteri Al- Sadi Başbakan Yardımcılığı ve İçişleri Bakanlığı görevlerini üstlendi. Koalisyon, Kürtleri hükümette Fuad Arif ve Baba Ali ile temsil ettiriyordu. Böylece Kürtler'e verdikleri 5-6 bakanlı listeli sözlerini yediler. Yeni kabinenin kilit noktalarını BAAS'istler ellerinde tutuyorlardı. Albay Tahir Yahya generalliğe terfi ettirilerek tekrar orduya alındı ve Kurmay Başkanı olarak tayin edildi. Sözün kısası; Al-Sadi; Hükümetin içinde radikal BAAS'istleri, Hasan Al-Bakr; sağcı BAAS'istleri, Başkan Arif ve Yahya ise, Nasıristleri temsil ediyordu.

Kürt tarafı bu aşamada tereddüt içindeydi. Şahinler hemen saldırıya geçerek avantaj sağlanmasını istiyorlardı. Çünkü cunta, ilk bildirisinde otonomiden bahsetmemişti. Ama Barzani'nin desteklediği çoğunluk, yeni hükümetle ilk anda kapışmaya gitmenin anlamsız olduğunu, köprüleri atarak, sadece askeri çözüm peşinde koşmanın mantıksızlığını işaret ediyordu. Onlara göre hükümetle derhal müzakerelere oturmanın çareleri aranmalıydı. Nihayet herkes ikinci görüş çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğinde fikir birliği sağlamıştı. 10 Şubat'ta KDP adına IUKK'ye bir telgraf daha

çekildi. Bu telgrafta; ateşkes ilan edilmesini, Kürt tutukluların salıverilmesini, işkenceci subaylardan tutuklanarak hesap sorulmasını, Irak Cumhuriyeti çerçevesinde Kürt otonomi hakkının deklere edilmesini istediler. Bu arada, Hükümetin otonomi terimini "telafuz" edebilecek bir görüşmeci heyet göndermesi gerektiğini de bildirdiler.(3)

Hükümetin ayakları daha henüz yere sağlam olarak basmadığından Kürtler, onlara baskıda bulunmak için çıkan fırsatları kaçırmak istemiyorlardı. Bunun için hükümet, kendisi heyet göndereceğine, Kürtler'den görüşmelerde bulunmak üzere bir heyet istedi. Bunun üzerine İhtilal liderliği, Bağdat'ta bulunan Yusuf - Aqrawi ikilisine başkanlık etmek üzere Talabani'yi gönderdi. Görüşmeler 19 Şubat'ta Bağdat'ta başladı.

Talabani Arap cuntasına, Kürt hareketinin yurtsever tabiatını anlatmaya çalışıyordu. Hükümet tarafı olarak görüşmelere oturanlara, otonomi terimini telaffuz ettirme çabası da cabası! Cuntacılar ise Kürt ihtilalinin arkasında yabancı ajanların, İran'ın ve petrol kumpanyalarının bulunduğu inandıklarını ifade etmekte idiler. Arap milliyetçileri, eğer "bölge otonomlaşırsa bir fesat yuvasına dönüşür" kanısındaydılar. Talabani dikkatini bu sanıyı silmeye teksif etmişti ve başarılı olamıyordu. Anlaşılan Hükümet, oyalama taktiğini sürdürüyordu. Onlar, otonomi gibi önemli bir konunun daha geniş müzakerelerde ele alınması gerektiğini ifade etmekteydiler. Cunta otonomi hakkında saptanmış bir görüşleri olmadığını meseleyi "Arap Birliği" gibi "hayali" bir düzeyde ele almaya taraftar olduklarını söylüyorlardı. Cuntacılar, Kasım'ın kozmopolit yönetiminin Irak'ı Arap Birliği'nden uzaklaştırdığını öne sürüyorlardı. Nasır, Ramazan İhtilalini (4) ilk alkışlayan lider olmuştu. rejim, kısaca söylemek gerekirse durumunu zayıf görüyor ve kurtuluşu BAC'yi canlandırmakta

anyordu.(5)

Toplantı iki gün sonra Talabani'nin teklifi üzerine, Kahire'deki BAC Birliği kuruluş günü kutlamalarına bir heyet göndermek amacıyla ertelendi. Talabani bu heyetin içindeydi ve bu Barzani'nin şiddetle muhalefet ettiği bir durumdu. Kürt meselesinin müzakeresinin Kahire'ye taşınmasına musaade etmek onu saptırmakla eş anlama geliyordu. Kahire yöneticilerini muhatap almak da nereden çıkmıştı? Bir Arap Birliği'nin oluşmasına katkıda bulunmak Kürtler'in işi değildi. Böyle bir "Birlik" olayının hayata geçirilmesi, çözüm yerine çözümsüzlüğü davet edecekti.

Cunta ise "şark kurnazı" komedisini oynuyordu. Onlar, Nasır'la danışmadan önce "otonomi"nin telaffuz edilmesinin kendi Arap partnerlerinde yanlış anlaşılacağını söylüyorlardı. Nasır, "çok meşgul olmasına rağmen" Talabani ile görüştü. "El-Rais", Talabani'ye Kürt meselesine sempati duyduğunu ehemmiyetle belirtti. O, tam bir otonomi olmasa bile bazı hakların verilmesinden yanaydı.(6) Bu arada ABD, Barzani'ye bir mesaj göndererek görüşmelere başlanmasını ve bir özerk Kürdistan kurulması fikrini desteklediğini belirtti. Anlaşılan onlar, Sovyetler'den boşalan Bağdat'a demir atmaya hazırlanıyorlardı.

Kahire seferi bitmiş, heyetler 25 Şubat'ta Bağdat'ta tekrar bir araya gelmişlerdi. Kürtler, cuntaya güvenmiyor, görüşmelerde varılan sonuçların yazılı hale getirilmesini istiyorlardı. İUKK bu öneriyi reddetti. Görüşmelerde ademi merkezîyet konuşuluyordu. Bu husustaki görüşmeler güvencenin mekanizmasında düğümleniyordu. 28 Şubat günü Talabani biraz sertlik kokan ve gerekli olan bir çıkış yaptı. Kürt temsilcisi, Kürtler'in ateşkesi yeni kurulan Hükümete meseleyi barışçı yoldan çözme imkanı tanımak için kabul ettiklerini söylüyordu. Kürt silahlı güçleri çözümden sonra dış problemler icabettirdiği zaman elbette merkezi hükümetin emrinde olacaklardı. Fakat barış zamanında kurulacak bir özel mahalli komutanlığa bağlı kalmalıydılar.

4 Mart'ta Talabani görüşmelerin gidişatını bildirmek ve danışmalarda bulunmak üzere Barzani'ye geldi. 9 Mart'ta

hükümet görüşmelere esas teşkil etmesi için bazı önerilerde bulundu. 10 Mart'ta İÜKK, bir mutabakata varıldığını ve ademi merkesiyet esasına göre Kürtler'e ulusal haklarının verileceğini ilan etti. Salih Yusufi Kürt tarafının ademi merkeziyeti kabul ettiğini bildirdi. Ancak Kürtler ellerindeki bütün esirleri bıraktıkları halde, cunta elindekilerin ancak %10'nu bırakmıştı. Diğerlerine ise "tutuklu" muamelesi yapılıyordu. Salih Yusufi tüm esir ve tutukluların bırakılmasını istedi. Hükümet elinde hiçbir esir kalmadığını, tutuklular için ise yakında bir genel af çıkarılacağını söylemekle yetindi.(7)

Cunta başlangıçtan itibaren komünistlere karşı bir av hareketi başlatmıştı. Onlar için artık her yer tehlikelerle doluydu, "Kuzey" in bazı bölgeleri hariç. Sayıları onbinleri aşan BAAS milisleri, 5000'in üzerindeki bir sayıda komünist öldürmüşlerdi. Bu av komünist olmayan bir kısım sol demokrasi da kapsamına almıştı. BAAS'ist-Nasirist koalisyonun komünist avı, 25 Mayıs'ta Muasker Reşid (8) baskını ile sürdürüldü. herkes can havlıyla Kürdistan'da bir yerlere ulaşmaya çalışıyordu. Bunların ana bölümü Barzani'ye sonuna kadar bağlı komutanların ellerinde tuttukları üslere ulaşırken az bir bölümü de KDP politbürosunun hakim olduğu alana varabilmişti. Ama buradakiler onlara umdukları gibi davranmadı. Çünkü KDP savaşa katılırken IKP'den çok sert ve tahripkar eleştiriler almıştı. Bu konuda yazılan bildiriler anılarda hala tazeliğini koruyordu. Bu bakımdan KDP'liler, IKP'ye büyük bir kin besliyorlardı. kendilerini sevmeyenler sadece politbüro taraftarları değildi. Barzani'ya bağlı güçlerin de kendilerini kabul etmek için şartları vardı ve bu şartlar ihtilal için hayati önemdeydi. IKP'liler, kurtarılmış alanlara bedevadan konarak üsler oluşturmamalıydılar. Aksi halde, devrim alanlarındaki otorite yok olacaktı. Bunun için Barzani'ciler IKP'lilerin üs oluşturmaya çalıştıkları alanları güç kullanarak dağıtıyorlardı. Dukan yakınındaki Kelkar, Smakla, Halepçe-

Süleymaniye arasındaki Şanderi'de Bemo dağında ve Kerkük yakınındaki Harnawazan'da kurulmaya çalışılan 4 üs dağıtıldı. İKP'liler ancak otoriteye itaat etmek şartıyla devrim alanına kabul ediliyorlardı. Ama yine de esas olarak KDP politbürosunun saldırılarından da sakınabildikleri tek alan Barzani'nin etkin olduğu alanlardı.(9)

Bu arada Cuntanın zulmünden kaçarak Kürdistan'a sığınanların sayısı hızla artıyordu. Bu küçük bölge besleyemeyeceği sayıda insanla dolup taşmaktaydı. Bunların arasında bulunan komünist militanlar ise 500 kişiyi geçiyordu. Kürdistan'a varabilen İKP'liler, Kürt mücadelesini tümüyle desteklediklerini ve Kürdistan'daki organizasyonlarının savaşta aktif rol oynadığını ilan ettiler; İKP bunu söylerken, Barzaniler onlarla ekmeceklerini paylaşmaktaydılar. Oysa daha bir yıl önce, Mart 1962'de İKP sözcüsü Sadi Ali Le Navelle Enternational muhabirine şunları söylüyordu:

"İki şeyi net olarak birbirinden mutlaka ayırmak gerekir: Bir yandan Kürtler'i Irak iktidarına karşı desteklemek için yoğun çaba harcayan emperyalist güçlerin çalışmaları... Öbür yandan kendilerini korumak uydurmacası altında iktidar güçlerine karşı halkı kızkırtan Barzaniler..." (10)

Bu cümleleri okuyan ve ihtilalin ölüm kusan şartları yaşayan bir Kürt'ün KDP Politbüro taraftarları gibi düşünmemesi mümkün değildir! Herkesin Barzani kadar tahamüllü olması beklenemez. İşte bu İKP canını kurtarmak için sığındığı Kürdistan'da provokatif düzeyde hızlıydı. Yeni rejimi alenen suçlayarak bütün Kürtler'i ve parti üyelerini onlarla mücadeleye çağırıyordu. Haziran 1963'te savaş yeniden başladığında İKP aktif olarak bu "ilerici-devrimci" mücadeledeki yerini almıştı.(11)

Öte yandan "Ramazan Devrimi" büyük devletlerin, çevre ülkelerin ve Araplar'ın Kürdistan ayaklanmacılarına karşı tavırlarını tamamen değiştirdi. Sovyetler Birliği, birkaç günlük sessizlikten sonra Irak rejiminin anti-komünist kampanyasına karşı sesini yükseltmeye başladı. Kasım'ı ölümüne kadar destekleyen Pravda, Nisan 1963'te yayınladığı bir makalede O'nun anti- Kürt politikasını

eleştirdi. Makale SSCB'nin Kürt ulusal hareketini desteklediğini de kaydetti. Aynı zaman kesintinde Demokratik Almanya da "Arap Halkının Sesi" adını taşıyan bir peyk radyo Arapça-Kürtçe yayınlara başladı.(12) Ancak galiba eleştiriyi biraz geç başlatmışlardı. Çünkü Kasım artık hayatta değildi. Kürtler yine de "gerici" olarak yatağa girdiklerinin ertesi günü "ilerici" olarak uyanmaktan memnundular ve bu moral desteğe doğrusu çok ihtiyaçları vardı. Böylece 1963'ten itibaren SSCB, 1973'e kadar sürdürdükleri bir aynı yardımı da başlattılar.(23) Kremlin'in, Bağdat eleştirileri Temmuz 1963'te çok yoğunlaştı. Sovyet yöneticileri, TASS ajansını ve Pravda gazetesini kullanarak üst üste saldırılarda bulunmaktaydılar. Bu arada Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Mayıs 1963'te Birleşmiş Milletler genel Sekreteri U Thant'a başvurarak Kürdistan'daki savaşın genel kurulun gündemine alınmasını istedi. Irak bu talebe tepki olarak Moğolistan ile diplomatik ilişkilerini kesti. Hem Irak artık bölge düzeyinde durumunu sağlamlaştırmış, Türkiye, Suriye, İran ve geniş ölçüde Arap aleminin desteğini almıştı. Bu aşmada Sovyetler bir yandan cuntanın saldırgan tavrını kınarken, öte yandan da"tehdit, diğer ülkelerin iştiraki ile büyüyor" diyordu. Irak'a yönelik bir nota İran,Suriye ve Türkiye'ye de bildirildi. Sovyetler'e göre, yerel bir mesele olan Kürt mücadelesine aktif olarak iştirak ederlerse sonuçlarına da katlanmalıydılar. Kremlin yöneticileri Kürtler'in "ulusal ve insani hakları"ni savunduklarını söylüyorlardı. Askeri-politik CENTO Paketi'na mensup devletlerin savaşa iştirak ederek "köprübaşı" tutmalarının tehlikelerine dikkat çeken etkili bir nota idi bu (14) Doğrusu, Kürtler en sıkıntılı günlerinde gelen bu çok büyük değerdeki desteğe teşekkür borçluydular. Çevre ülkelerin "iri"lerini fiili müdahaleden bu nota alıyordu. Onlar sadece sınırlarını sınımsız kapamakla yetindiler. Fiili müdahaleden vazgeçmişlerdi.

Ama yine de sonbaharda Kürtler'i bir sürpriz bekliyordu. Her ne olduysa Eylül 1963'te Moğolistan, Kürt meselesi için Birleşmiş Milletler'e yaptığı başvuruyu geri aldı. bu konuda Nasır'ın baskılarının ve Cezayir'in tavırlarının önemli rol

oynadığına dair delilleri gözardı etmek mümkün değildir. Demek ki, Kürt meselesinde hafif bir Doğu rüzgarı esmiş ve bir müddet sonra dinmişti. Teori, ideoloji, emperyalizm, gericilik vs... bu rüzgarı güzel duygularla süsleyen birer aksesuardı sanki! Ama bu sözler otomatlaşmış beyinleri doyurmak için yine de yeterliydi.

Kasım'ın düşüşü ve komünistlerin tasfiyesi, Türkiye'de İnönü tarafından kurulmuş olan İkinci koalisyon hükümeti tarafından memnuniyetle karşılandı.(15) Bu arada Türkiye, 21 Mayıs 1963'te ikinci bir askeri darbe teşebbüsü atlattı. Emekliye sevk edilmiş olan Harbokulu Komutanı Talat Aydemir öncülüğünde gelişen darbeye, İnönü kararlı bir şekilde karşı koydu ve başarısızlığa uğrattı. İlan edilen sıkıyönetimin gölgesinde, "Deng, Roja Neue ve Dicle-Fırat adlı Kürt dergilerini çıkarmaya çalışanlarla Irak'tan Kürt öğrencilerin içinde bulunduğu 23 kişi tutuklanmıştı. dergiler derhal kapatıldı. Öte yandan yeni Irak cuntasını desteklemek için hudutta faaliyetlerini artıran Türk hükümeti zaman zaman subaylarının sınır ötesindeki Kürt kurtarılmış alanlarına sızmalarını da emir ediyordu. Böylece Kürt ihtilaline gerekirse iki ateş arasında bulduklarına dair bir mesaj verilmekteydi. Bütün Kürt yerleşim birimlerinde terör estiren İnönü hükümeti haziran'dan sonra başlayan Kürt-Arap savaşında Irak uçaklarının Küzey Kürdistan üzerinde uçarak bazı yerleri bombalamalarına da göz yumdu. Ama bütün bu yapılanlar sınıra yakın yerlerdeki politize olmuş olan Kürtler'i yıldırmadı. Bu defa onlar "karşı birlik" atağını başlatmışlardı. Bu meyanda 1963 yazında bir Kürt kasabasında Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi- irtibat Grubu kuruldu. Bu grup direkt Barzani'ye bağlı olarak çalışıyordu. İrtibat Grubunun programı basitti. Onlar bütün imkanlarını Barzani'nin yönettiği Güneydeki ihtilalin başarısına amade etmişlerdi. Bunun için savaşçılara kaçak yollarla silah, malzeme ve gıda sağlıyorlardı.

Iran, Irak'la olan düşmanlığına rağmen Arif yönetimini Nasır ile bozuşunca Kürtler'e Haziran'dan itibaren soğuk davrandı. Oysa Kasım yönetiminin düşüşünden sonra Nasirist Arap milliyetçilerinin etkisi büyümüştü ve bu olgu

Şah'ı ürkütüyordu. Bundan dolayı Şubat-Haziran peryodunda Tahran yönetimi, Kürt hareketine açıktan destek veriyordu. Mayıs ayında Nasırcı'lar tasfiye olunca, Haziran'da başlayan Kürt-Arap savaşı boyunca Şah sınırını kapattı. Kürtler'e ekonomik ambargo uyguladı. Hududa asker yığın şah, eğer sert Sovyet notası tevdi edilmeseydi daha da ileri giderek ve devlet müdahalede bulunacaktı.

Mısır bu kez Arap Birliği konusunda çok umutluydu. Ama yine aynı Nasır emniyeti de elden bırakmıyordu. "Ya olmazsa" diye bazı yedekleri de elde tutmaya çalışıyordu. Suriye'deki 1958-1961 iktidar peryodu boyunca hiçbir insani hak bile tanımadığı Kürtler, Nasır'ın düşündüğü ilk yedeklerdi. Bunun için Şubat ayında görüştüğü Talabani'ye Arap milliyetçilerinin Kürtler'e olan düşmanlığına karşı bazı teminatlar vermişti. Mısır -Irak birlik çalışmaları Kahire'de başlamıştı. Bu arada 8 Mart 1963'te bir başka Nasırist koalisyonunda Suriye'de iktidarı aldı. Yeni Şam cuntası da alelacele bu çalışmalara katılınca coşku son haddine varmıştı. O sırada nedendir bilinmez, Talabani arkasına taktığı Kürt Heyetini de Kahire'ye taşımıştı. Ama yükselen şiddetli Pan-Arabist milliyetçi dalga, onun ve Kürt heyetinin oradaki varlığını unutturdu. Kendilerini dinleyen kalmamıştı. Talabani paniğe kapılır gibi oldu. Önceki görüşmeleri "unutan" Arap Delegasyonuna bunu bir memorandum ile hatırlatan Talabani apar-topar Bağdat'a dönmüştü. memorandumunda üç devlet arasında yürütülen birlik çalışmalarının Kürtler'in hakları ile çatışmayacak sonuçlara varması gerektiğini hatırlattı. Varılacak sonuç Kürtler'in ulusal haklarını etkileyecekti. Kürtler'in Arap Birliği diye bir meseleleri yoktu. Ama Irak tam bağımsız olacaksa, Kürt halkı kendi ulusal otonomi haklarını desantralizasyon temelinde ve rızaya da yalı olarak almalıydı. Şayet Irak bir Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne girecekse, o zaman Kürt varlığı Arap varlığından ayrı olarak şekillenecek ve bu bölge merkezi hükümete bir dördüncü parça olarak katılacaktı. Yok eğer bir Arap federasyonu'na girecekse, o zaman kelimenin tam anlamıyla Kürdistan'a genişletilmiş bir otonomi sağlanmalıydı.(16) Sonunda üç ülke 17 Nisan 1963'te bir nevi federasyonun içinde

birleşmeyi kabul eden bir anlaşma imzaladı. Kürt meselesinden bahsetmeyen bu birlik, Kürt hareketi tarafından yeni bir Arap entrikası olarak algılandı. Mayıs'ta bütünlüğü bozulan federasyonun kalıntılarından biri olan Suriye, Temmuz ayında Irak'a 5000 kişilik bir yardım kuvveti gönderince herşey daha iyi anlaşılacaktı.

Arap rejimleri 1958'den beri askerleri emekliye sevk ede orduyu epey zayıflatmışlardı. Bu zayıflık göreceydi. Kürtler'in şehirlere girmesi halinde Arap şövenizmi duyguları onları birliğe sevkedecek ve tek yumruk haline getirecekti. Aksini iddia etmek, Kürt saldırısının onları böleceğini hesaplamak şövenizmin ne demek olduğunu bilmemektir. Evet savaşılacaktı. Ama tüm müzakere kapıları kapanıncaya kadar barışçı çözüm imkanları zorlanmalıydı. Oyuna gelmeden tabii. Barzani gerillasında "koruyabileceğin kadar toprağı kontrol altına al" ilkesi geçerliydi. Şu andaki durum itibarıyla Arap ordusu perişandı, ama yine de tavırları görüşmelerden yana değildi. Savaşa tekrar başlama hazırlığındaydılar. Ama sivil BAAS'çılar askeri çözüm teşebbüslerinin politik yan etkilerini görecektir durumdaydılar. Onlara göre Kürt ayaklanmasını kuvvet yoluyla bastırmanın büyük güçlükleri vardı. Bundan dolayı Hükümet, ihtilalin içine nüfuz etmeyi denemeliydi. Belli olmuştu ki BAAS Partisi'nin ve hükümetin Kürt meselesi ile ilgili tutarlı bir programı yoktu. 16 Şubat'ta yayınlanan yeni hükümet programında "Kütler'le görüşüp isteklerini öğrendikten sonra " barışçı çözüm sözü vermek gibi bir muğlaklık söz konusuydu.(17)

İçişleri Bakanı ve BAAS Partisi Sekreteri Sadi, Kürt meselesinde asker-sivil herkesi doyurucu bir orta yol bulma çabasıındaydı. Her Arap milliyetçisi gibi Sadi de otonomiye pek yatkın değildi. BAAS'çı subayların ise, kabul edebileceği en fazla şey Arap-Kürt kardeşliği gibi muğlak birşeydi. Bu kadar entrika arasında Barzani'nin sabrı gittikçe taşıyordu. O, "biz haklarımız için yalvarmıyoruz" diye haykırıyordu.

Çünkü BAAS'cı subaylar Kürtler'in haklarından bahs ederken özellikle "Kürt Halkı, Kürt milleti" gibi terimlerden kaçınıyorlardı. Kürtler için sadece Araplar'ın "arkadaşı" veya "kardeşi" gibi terimleri seçiyorlardı. Barzani, bu tavra cevap olarak hükümetin acilen otonomiye yürürlüğe koymasını isterken oldukça kararlıydı.

Kürtler'in öfkesinin yükselmesi için daha henüz erkendi. Irak Hükümeti askeri hazırlıklarını daha henüz bitirmemişti. Bu durum karşısında onlar yatıştırılmalıydı. Hükümet hemen bir "iyi niyet" gösterisine girişti. Kürt-Arap ilişkilerinin mimarı ve şimdiki Kurmay Başkanı Tahir Yahya'nın yanına ikisi bakan ve dört Kürt'ü katarak hazırladıkları bir heyeti Mart başında Kürdistan'a gönderdiler. Bu heyet önce Talabani'yi buldu. Bilindiği gibi Talabani önceki görüşmelerde Kürt sözcüsüydü. Talabani, Barzani'nin Kürt ulusal haklarını savsaklayan herkese öfkeyle yüklü olduğunu biliyordu. Heyeti, Barzani ile görüşerek onu yatıştırmak üzere Rewanduz'a gönderdi.(18) Barzani ne kadar kızgın olduğunu göstermek için bu heyetle Rewanduz'da buluşmayı reddetti. Onların, direkt olarak kargahının bulunduğu dağ köyü Kani Miran'a gelmeleri gerektiğini bildirdi. Heyet, Barzani'nin bu hareketine alınmıştı, ama eli mahkumdü. Mecburen oraya uzandılar. General Yahya "bir nezaket ziyareti" yaptıklarını bildirdi. Bu arada birbirlerini anlayacaklardı. Yahya "bu kardeş kaatili savaş eski rejimin Kürt ve Araplar'a dayattığı bir olgudur" diyordu. "Bu iki halkın malı olan Ramazan ihtilali, onları zorba ve keyfi Kasım idaresine karşı birleştirmiştir. Onlar şimdi yeni yönetim altında birlikte hareket imkanına kavuşmuşlardır" iddiasını da ilan eden Yahya vakit kazanma azmiyle, söylenen herşeyi nötr bir tavırla sadece dinliyordu.(19) Barzani bu kös kös dinleyen heyete, uzun bir girişle meseleyi tarihi gelişimi içinde anlattı. O "Araplar, Kürtler, Türkmenler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudi ler aynı babaevi Irak'ın çocukları olarak farksızdırlar" diyordu. "bununla beraber onlar uzun bir tarih kesitinde birlikte yaşamışlardır, ama yine de ayrı birer halktırlar" diye ilave etti. Ona göre düşmanlığı yokedicu adımı atma görevi yeni

iktidara düşüyordu. Gerçek barış, derhal uygulama alanına sokulacak olan ön koşulsuz bir otonominin ilan edilmesi ile mümkün olacaktı. Görüşmeler üç saat sürdü ama iki taraf bir temel üzerinde anlaşma sağlayamadı. Toplantının sonunda birbirlerini anladıklarını, detaylar üzerinde çalışmak üzere komiteler kurulacağını bildirdiler.(20) Zaten heyet 25 Şubat Memorandumu üzerine gelmişti. Bu memorandumda hükümetin Kürdistan'a otonom bir statü tanınmasını istiyordu. Hükümet, otonomi terimini anayasaya koyduğu gibi Birleşmiş Milletler'e de bildirecekti. kanun ayrıca Bağdat Radyosu ile Resmi gazete'de yayınlanmalıydı. Kürdistan'ın sınırları kuzeyden Türkiye, doğudan İran, batıdan Suriye olacaktı. Güney sınırı ise Musul'un kendisi hariç Musul vilayeti, Kerkük dahil xaniqin'e kadar olan bölgedir. Kürtçe bölgede resmi dil olacak, tüm ülkede ise ikinci resmi dil olarak kullanılacaktır. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kürt olacaktır. Kürdistan'ın kendine özgü meclisi ve Bakanlar Kurulu olmalıdır. Maliye, dışişleri ve milli savunma merkezi hükümetin insiyatifinde kalacaktır. Hükümetteki Kürt bakanlara bu bakanlıklar da verilebilecektir. Merkezi hükümet ve gelecekteki mecliste Kürtler nüfusları oranında yer alabilmeliydiler.(21)

Barzani'nin taleplerinin en kritiği ordu ile ilgili olmalıydı. Bunu da Barzani adeta bağımsız bir birimi gibi tarif ediyordu. Kürtler Irak'taki nüfusları oranında bir ordu birimi kuracaklardı. Bu birim tüm askeri birimleri (kara, hava, zırhlı, topçu vs.) içerecekti. Bu askeri birim oluşuncaya kadar peşmerge kuvvetleri varlıklarını sürdürecektlerdi. Kürtler, ülkenin tüm gelirinin üçte birine sahip olmalıydılar. Taleplerin sonu bir ultimatomla noktalanıyordu. Hükümet bu talepleri kabul ettiğini üç gün içinde bildirmese Kürt kuvvetleri haklarını savaşarak almakta kendilerini serbest hissedeceklerdi.(22)

Cunta görüntü olarak sivil-asker koalisyonu idi. Ama içlerindeki BAAS'istler bile uyumlu değillerdi. Onların da

sivil ve asker kanatları vardı ve çatışma halindeydiler. Kürt meselesinde cuntadaki tüm askerler sertlik yanlısı idiler, ama hazırlıkları tamamlanamamıştı. Kürt ihtilali de sanki bu niyetlerini anlamış gibi onları muhtıra, memorandum ve hatta ultimatom bombardımanına tabi tutmaktaydılar. Hükümeti tamamen etkilerinde tutan askerler baskıyı ultimatom derecesine çıkararak Barzani ile görüşemezlerdi. Bu prensip meselesiydi. Ama ikinci dereceden bir heyet pekala görüşmelere katılabilirdi. Böylece "halk delegasyonu" adını verdikleri bir grup insanı Barzani ile kontak kurmak üzere gönderdiler. Heyete iki görev verilmişti. Birincisi; Barzani'yi taleplerinde yumuşatmak, ikincisi; orduyu hazırlamak için zaman kazandırmak. Kürdistan'a varan heyet kısmi başarılar sağlıyordu. Barzani'yi otonomi kelimesi yerine "desantralizasyon" terimini kullanmaya ikna ettiler. Irak, desantralize bir devlet'e dönüşecekti. Bu bölgelerin biri "Kürt bölgesi" idi. Kürtçe ve Arapça bu bölgede resmi dil haline gelecek, Arap bölgesindeki Kürtler de önemli azınlık statüsüne kavuşacaktı. Pürüzler vardı ve bu pürüzlerde he yet, Irak hükümeti ile aynı görüşleri paylaşıyordu. Kerkük ve ordu gibi önemli pürüzlerdi bunlar.

9 Mart'ta Başbakan Yardımcısı "önemli" bir demeç verdi. Sadi, "Ramazan devrimi"nin baş amacı daha geniş temsil ve hükmetme gücü olan modern bir sistem kurmaktı. Desantralizasyon bu anlamda denenebilir. İhtilal, ilk bildirisinde Kürt-Arap kardeşliğini, Kürtler'in ve diğer azınlıkların haklarına saygı temelinde güçlendirmeyi devrimci bir ilke olarak benimsedi. (Şimdi) Kürt ulusal haklarını desantralizasyon temelinde sağlamayı uygun buluyor. Bu, kutsal bir emanet olarak, nihai ve kalıcı anayasada resmi ilan ve muhafaza edilecektir. Bir komiteye desantralizasyon taslağı hazırlama görevi verilmiştir" diyordu. Sadi'nin bu konuşmasından sonra genel af ilan edildi, ekonomik ambargo kaldırıldı.(23)

Ama hükümet "resmi" yalanlar söylüyordu. Ne desantralizasyon tasarısı hazırlayacak bir komite kurdu, ne de uzlaşmacı bir tavır takındı. Üstelik Mısır'la görüşme sürecine girdikten sonra daha da katılaştı. Bu arada KDP

yöneticileri ile ihtilalin diğer unsurlarının da arası açılmıştı. Herkes kendi bildiğini okuyordu. İhtilalin tüm alanlarını salgın bir dedikodu ağı kaplamaktaydı. Bu ortamda Barzani Koi Sancaq'ta 18 Mart'ta bir parti konferansı topladı. Bu konferans bir heyet oluşturacak ve Hükümetin isteği üzerine görüşmelere oturacaktı. Böylece şimdiye kadar politbüro ekibinin kendi başına oynadığı temsil rolü ihtilalin diğer unsurlarınca da paylaşılmış olacaktı. Sonunda iyi bir müzakereci olan Talabani'nin başkanlığında 7'si asil 14'ü yedek üyeden oluşan bir heyet oluşturuldu. Bağdat'a gönderdiler. Talabani, Kahire'deki Arap Birliği çalışmalarının üstünde duruyordu. Buna Kürtler'in de eşit bir taraf olarak katılmaları gerektiğini söylemekteydi. Berikiler ise vakit kazanmakta ısrarlıydı. Bunun için yeniden Halk delegasyonunu devreye soktular. Hükümet kendi he yetine de-santralizasyonun tarifini görüşme talimatını vermişti. Talabani bunları sınıdı. Hiçbir imza yetkileri olmadığını anladı ve bir ultimatom vererek yetkisi olan bir heyet oluşturmalarını istedi. Hükümet onlara savunma Bakanı General Salih Mehdi Ammaş ile Sanayi Bakanı Orgeneral Naci Taleb'i katarak gerçek bir görüşmecî heyet görünümünü verdiyse de, tabir caizse yutturamadı. Bunun üzerine Kürt ihtilalcileri Barzani'nin Mart ultimatomunu esas alan yeni bir memorandum hazırlayıp 24 Nisan 1963'te hükümete verdiler.(24)

Memorandum geniş giriş bölümü, ayrı uluslar olan Kürt ve Arap uluslarının tarihteki birliklerini anlatıyor ve zora dayalı olanıyla iradi birlik arasındaki farkı ortaya koyuyordu. Yaşanan çok uluslu devletlerden örnekler vererek, bunların dayandıkları ilkeler zikrediliyordu. Maddeler bölümünde merkezi ve bölgesel devlet organının yapı, işleyiş ve görevleri hakkında ayrıntılı bir plan sunulmuştu, "Irak Cumhuriyeti eşit haklara sahip iki ulustan oluşan birleşik bir devlet olacaktır" deniliyordu. Anayasa, Cumhurbaşkanlığına ve iktidarın çoğulcu demokrasi esasına göre kurulmasına ilişkin emredici maddeler içerecekti. Devlet Başkanlığı, Dışişleri, Savaş ve Barış, para ve Emisyon, Petrol İşleri, Gümrükler, Limanlar ve Uluslararası Hava alanları,

PTT hizmetleri, Demiryolları, Karayolları, Vatandaşlık İşlemleri, Ulusal Bütçe, Radyo TV kurumu ve Atom Enerjisi merkezi hükümetin yetkisine terkedilecekti. Kürt halkı, kendi ulusal haklarını, Kürdistan'da oturanların serbest, gizli oy ve tek dereceli olarak seçtikleri parlamentonun atadığı bir Yürütme Konseyi aracılığıyla kullanmalıydı. Ulusal iktidar merkezi iktidarın görevleri arasında sayılmamış diğer bütün işlerden sorumlu olacaktı. Kürdistan yerel iktidarı, merkezi iktidarın bütün gelirlerine ortak edilecekti. Irak Kürdistan'ı Süleymaniye, Kerkük, Erbil illeriyle bu illerin sınırları içinde bulunan nahiyeye ve köylerin bütününden, Musul ve Diyala illerinin ise Kürt halkının çoğunlukta bulunduğu kaza nahiyeye ve köylerinden meydana gelir deniliyordu. Cumhurbaşkanı yardımcısı Kürt olacak ve Kürt halkı tarafından seçilecekti. Anayasa, otonomiyi olduğu gibi, diğer azınlıkların azınlık haklarını da garantiye alınmalıydı.

Merkezi parlamentoya, bakanlıklara ve memurluklara Kürtler nüfusları oranında katılacaklar ve seçilecekler. Dış ülkelere tahsile gönderilen burslu öğrencilerin arasında bulunması gereken Kürt öğrencilerinin miktarını da aynı orantı tayin edecekti. Genelkurmay Başkanı Yardımcısı Kürt olacaktır. Irak ordusunun adı değişirse, Kürtler'den kurulmuş olan askeri birlik "Kürdistan silahlı Kuvvetleri" adını alacaktı. Ulusal nedenlerden dolayı görevlerinden uzaklaştırılmış bulunan tüm subay ve assubaylar görevlerinin başına yeniden döneceklerdi. Bütün kuruluşlarda Kürtler nüfusları oranında temsil edilmeliydi. Kürdistan'da ancak bir dış saldırı veya somut tehlike başgösterirse merkezi ordu gönderilirdi. merkez yasama organı hiçbir gerekçe ile Kürt ulusal ve demokratik haklarının serbestçe kullanılmasını kısıtlayan, sınırlayan ya da ortadan kaldıran herhangi bir kanun ya da kararname çıkaramazdı.

Mayıs ayı başlarından itibaren durum karmakarışıklaştı, kördüğümüne dönüştü. Önce cunta içi iktidar mücadelesi hızlandı. BAAS'istler ve Nasır'cılar ayrı ayrı sebeplerden dolayı Arif taraftarı Hür Subaylar grubu ile zıtlarıydı. Bunlar, iplerin aslında kimin elinde olduğunu unutuyorlardı. Zahirî görünümü, hayatın gerçeği ile karıştırmaları onlara

pahallıya mal olmaktadır. 3 Mayıs 1963'te hükümet için bir zıtlaşmada BAAS Partisi Genel Sekreteri Sa'di İçişleri Bakanlığı sandelyesini kaybetti ve önemsiz bir bakanlık olan Enformasyon Bakanlığına atandı. Bu bir ihtardı ve az da olsa sertti. Hür Subaylar grubu artık bu hakimiyet için ataktaydılar. Nasırızmin kendilerini de aşan tırmanışlarına dur dediler ve onları 11 Mayıs 1963'te tasfiye ettiler. Nasır'cılar şekil ne olursa olsun birlikten yana idiler. İlke yoktu onlar için. Elllerinden gelse anında Irak'ı Mısır'a ilhak ettireceklerdi. Ama bu işlerin böyle yürüyemeyeceğini tasfiye olduklarında bile hala anlayamıyorlardı.

Bu tasfiyelerden sonra sıra Kürt meselesindeki görüşmeleri çıkmaza sokmaya gelmişti. meselenin çıkmaza girmesinden yeni ekip birçok hususta yarar bekliyordu. Önce Mısır'ı köşeye sıkıştırarak Kürt hareketi gibi "bölücü" bir ayaklanmayı destekler pozisyona sokup ona karşı bir ideolojik zafer kazanmayı umuyorlardı. Onun Arap milliyetçiliği ile ilgili görüşlerinin aslında lafta kaldığını göstermek istiyorlardı. Zaten ellerinde Nasır la müştereken yayınladıkları her bildiride Kürt hareketini bölücülükle suçlayıcı nitelikte cümleler vardı. Nasır şimdi bu talepleri desteklerse ne duruma düşecekti?

Hür Subaylar grubunun meseleyi çıkmaza sokmaya çalışmasının ikinci sebebi içteki iktidar kavgasıyla ilgiliydi. Uluslararası konjoktür kendilerinden yanaydı. İran, Türkiye ve Suriye kendilerini destekliyorken topyekün bir saldırıyla ayaklanmacıları bir daha dirilmemek üzere Kürdistan topraklarına gömülebilirlerse, artık sonsuz bir güce erişebileceklerdi. Bu hesaplarının tutacağından da pek emin görünmekteydiler.

Böylece Mayıs ortalarında görüşmeler görünüşte Kerkük meselesi yüzünden çıkmaza girdi. Kürtler Kerkük'ün Kürt bölgesine dahil olmasını istiyorlardı. Onlara göre "hiçbir Arap mezarının bulunmadığı" bu bölgenin Araplar'ın yönetim bölgesinde kalması anlamsızdı. Hükümet tarafı "Kerkük karışık bir nüfus yapısına sahiptir" diyordu. Orası bağımsız kalmalıydı. Ama nüfusunun ta mamı Kürt olan Çemçemal'ın Kürt bölgesine bağlanması düşünebilirdi.

Zaten cuntanın de santralizasyon anlayı da Kürtler'inkileriyle uyuşmuyordu. Cunta de-santralize bölgeyi yetkileri genişletilmiş bir vilayet olarak algılamaktaydı. Mahalli yönetim her alanda hükümetin denetiminde olacaktı. Kanun yapamazlardı. temsilciler meclisi üyelerini de hükümet belirliyecekti. Bu, onbir yıl sonra Saddam'ın çıkaracağı otonomi kanununa kaynaklık edecek nitelikteydi. Merkezi Hükümet atadığı temsilciler meclisinin kararlarını iptal yetkisini de elinde tutuyordu. Kürtçe,Arapça'dan sonra ikinci resmi dil olacaksa sadece bölgedeki ilk ve ortaokullarda okutulabilecekti. Hükümet tarafı olarak görüşmelere katılan Ammaş ve Talep, peşmerge kuvvetlerinin dağıtılmasını da istiyorlardı.(25) Görüşmelerin kesilmesi üzerine Talabani Kahire'ye gitti. O radan da Beyrut'a uçtu. Bu uzun ve anlaşılmaz bir turdu.

Irak Hükümeti'nin savsaklayıcı tavırları ve iki yüzlülükleri kişi olarak Barzani'yi çok etkiliyordu. Cuntanın işbaşına gelişinin ilk iki haftasının sonunda bölgeyi ziyaret eden Batılı gazetecilere;

"Ben gerillalarımıza kendi savaş durumlarına dönmeleri emrini verebilirim.. Biz kendi haklarımız için yal varmıyoruz. Eğer onlar haklarımızı kabul ettiklerini ilan etmezlerse kanımızın son damlasına kadar savaşırız. Meğer ki Irak Cumhuriyeti bunu yapma niyetini belirginleştirsin."(26)

Sonraki günlerde Barzani cuntanın göz göre göre yaptığı manevralardan gittikçe artan bir tedirginlik duydu. Arap Birliği ve BAC gibi vs.. oyunlarla Kürt meselesinin boğuntuya getirilmesine razı olmayacağını katı olarak gösterdi. Bu arada artan iç çelişkilerdeki bir taraf olarak KDP Politbürosu da bir nevi akıntıya kapılmıştı. Zorlayarak saygı görmek istiyor ve bunun için de kendi başlarına "ihtilal adına" kararlar almakta bir sakınca görmüyorlardı. Böylece ateşkes boyunca Kürt liderliğinin birlik içinde olmadığı ayan beyan ortaya çıktı. Dış

temsilcileri, Barzani ve KDP Politbürosu ayrı şeyler söylerken ihtilalin zayıf tarafını ortaya koyuyorlardı. Sonuçta hükümet bu zayıflığı iyi yakaladığını sandı ve diğer çözümler yerine askeri olanına yöneldi.(27) İşte bu bakımdan Talabani'nun kendi başına Kahire ve Cezayir seferlerine çıkması çok önemli bir hataydı. Kahire'ye o aşamada Kürt hareketinin temsilcisi olarak gitmeyi kabullenmek defacto olarak programsızlık demektir. Neden Kahire? Kürtler Nasır'la mı savaşıyorlardı? Mısır'ın bir Kürt-Arap anlaşmasını imzalama yetkisi mi vardı? Kahire oyunu, cuntanın kasti olarak provake ettiği bilinçli bir vakit kazanma oyunuydu. Irak'ın siyasal çözümleri ciddiye almadığı anlamına gelmekteydi.(28)

Barzani ciddi bir şekilde Arap Birliğine karşıydı ve bunu her fırsatta belirtiyordu. Michel Aflaq'ın Bağdat'ta gazetecilere "eğer bir Arap halkları birliği olsaydı, Kürtler'in muhtariyetinin tanınmasının daha kolay olabileceği"ni söylediği aktarıldığında Barzani, "Eflaq'ın bu konuda karar verme yetkisi yoktur. Buna Irak Hükümeti karar verecektir. Irak Hükümeti otonomiyi kabul ederse ne ala. Etmezse savaşa geçeceğim. Hayır, Kürtler'in Araplar'ın birliği konusunda yapacağı birşey yoktur" diyecekti.(29) Barzani gazetecilere yaptığı açıklamada Arap yöneticilerinin Hükümete iki Kürt bakan alma "demokrat"lığını da çok sert bir şekilde eleştirerek ve "eğer bize muhtariyet tanımazlarsa, bağımsızlığımızı ilan edeceğiz, sonra içinde iki Arap bakanın bulunduğu kendi Hükümetimizi ilan ederiz," şeklinde konuşarak ilk defa "bağımsızlık" tehdidini kullanacaktı.(30)

Fakat 1963 kesintinde çok önemli - ve bizce zorunlu bir de hata işlenmekteydi. Bölgeye BAAS'ist - Hür Subay koalisyonunun zulmünden kaçan haddinden fazla insan dolmuştu. Zaten yoksul olan yöre köylüleri kıt ekmeklerini yeni gelenlerle paylaşmak zorundaydılar. Doktor ve sağlık personeli çok enderdi. Barınak yok denecek gibiydi- ki oralarda - hava bombardımanın tehdidindeydi. Bu çok büyük bir yükü. Çevre ülkelerin ambargoları bu durumu katmerleştiriyordu. Gerçi bu arada yetenekli subay ve teknisyenler de gelenlerin arasındaydı. Daha sonra bakanlık yapacak olan, Lenin barış

ödülü sahibi Aziz Şerif gibi propaganda değeri yüksek şahsiyetlerin de gelenlerin arasında bulunması durumu değiştirmeyecekti. İhtilalciler çorbalarına karıştıracak tuzu dahi kaçakçıların elinden - o da nazla- karşılamak durumundaydılar.

Savaşın gölgesi Irak'ın üzerine düştüğünde iki taraf görüşmelerin kesilmesiyle ilgili çelişkili sebepler gösteriyorlardı. Naci Talep "eğer peşmergeler ateşkesi sürekli ihlal etmeseydi Kürtler'le bir anlaşmaya varabilirdik" diyordu. Barzani ise, Kasım devrilirken cuntaya iyi bir kredi verdiklerini anlatıyordu. Ama cuntanın çekişmelerinde BAAs'istlerin hızla totalitarizme doğru ilerlediklerini gördüğünü belirtti. Barzani zamanın hiçbir hükümetinin kendi desteği olmadan ayakta kalamıyacağını ekledi. Cunta aslında görüşmelere oturma yanlısı değildi. Eğer oturmuşsa, zayıflığındandı bu. Barzani, Kürt takımı Bağdat'ta görüşmeler için bulunurken kuvvet kullanma tehdidini, cuntanın kötü niyetini sezdiğinden sürekli kıldığını söylüyordu.(31) Bu yapıyla hükümetin kendi egemenliğini tehlikeye atmadan Kürt istemlerini kabule yanaşmayacağını gördüklerinde taleplerini gittikçe tırmandırmışlardı ve ipler kopmuştu.

Mayıs ayının sonunda Irak ordusunun dörtte üçü Kürt bölgesinin karşısında toplanmıştı. Dağ yollarını kolluyor, kesiyor ve önemli yerleri tahkim ediyorlardı. Ordu yörede gece ışık yakma yasağı koydu. Petrol çıkarma sahaları ise insanların uyarısız öldürülebileceği birinci derecede yasak kapsamındaki bölgelerdi.(32) Barzani barışçı çözümü kurtarmak için son bir kez direkt Başbakan Hasan al-Bakr'a başvurarak görüşmelerin devamını istedi ve askeri faaliyete dikkati çekti. Berikiler ise, "hainlerin tamamen yokedilmesin"den veya asilerin "imha edilme"lerinden bahsediyorlardı.

Haziranın ilk haftasının sonunda Bağdat'ta bulunan Kürt görüşmecisi heyetinin üyeleri tutuklandı, işkence edildi. Talabani bu sırada Beyrut'taydı. Durumun vahametini an-

ladığından Avrupa'ya geçmişti.(33) Tabii dönseydi hapsi boylayacaktı. O sırada şark kurnazı cuntanın Savunma Bakanı Ammaş, Kürt heyetini yeni teklifler sunma bahanesiyle Kerkük'a davet etmişti. Yönetimin metodları kelimenin tam anlamıyla iğrençleşmişti. Aynı haftanın içinde Irak ordusu Kerkük ve Süleymaniye sokaklarında gösteriler yaptı ve "Kuzey'e yönelerek bazı Kürt mevzilerine saldırdı.(34) 8 haziranda Arif Kürtler'e bir ultimatom vererek "üç gün içinde teslim olan kaçaklar afedilecektir" dedi. Ama kendisini dinleyen çıkmadı. Bu arada Süleymaniye,Kerkük,Arbil ve Musul'u kapsayan bir "bölge valiliği" kuruldu. Bu göreve tuğgeneral Fethi Sakallı getirildi.(35) Vali geniş yetkilerle donatılmıştı.

10 haziranda IUKK bir bildiri yayınlayarak peşmergelerin 23 kanun maddesini çiğnediğini ilan etti. Bunların arasında, Defocto bağımsızlık ilanı, ordu karakollarına saldırı, komünistleri barındırma, Kürt ve Arap subaylarını kaçıрма, köylere saldırı gibi eylemler de vardı. Bildiri Arif'in ultimatomunun devamı ile bitiyordu. Asilerin teslim olması için artık 24 saatleri kalmıştı. (36) Aynı günün akşamı Süleymaniye'de 267 Kürt ileri geleni tutuklanarak götürüldü ve kendilerinden bir daha haber alınamadı. Durumları ancak BAAS'çılar tasfiye edildikten sonra anlaşılabilirdi. Cunta onları öldürerek Süleymaniye yakınındaki bir çukura gömmüştü. Kürt halkı o gündenberi buraya "Goristanî Şehîdan" diyor ve kutsal bir yer gibi ziyaret ediyor. (37)

Yönetim, Barzani'nin ölüsünü veya dirisini getirene 100.000 dinar vereceğini ilan etti. Kasım'ın metodlarına şapka çıkarttıracak vahşette uygulamalar başlattı. Irak Hava ve Kara Kuvvetleri koordineli şekilde Kürt köy, kamp ve diğer yerleşim birimlerini bombalayarak yok ediyorlardı. Batılı misyonerlerin Londra'ya yazdıkları bir rapor vahşeti belgelendirmesi bakımından iyi bir örnektir. Bildirdikleri olay özetle şöyle cereyan etti:

"13 haziran'da bir Irak askeri birliği Kürt köylerinde, köy sakinlerini bir araya topladıktan sonra, tüm köyü topçu ateşiyle yıktılar. Sonra bu sivilleri kalkan olarak kullanıp ilerlemeye başladılar. Böylece peşmerge ateşinden kurtula-

caklardı. Ancak, siviller geçtikten sonra dahi peşmergelerin ateşi başlattığında askerler tanklarla önlerindeki bu masum insanları ezmekte hiçbir tereddüt göstermediler."(38)

Arif, Kürdistan'a saldırıyı üç koldan başlattı. Birinci kol, Amadiya ve çevresindeki dağların ele geçirilmesi emrini almıştı. Bu grubu beşbin kişilik Suriye birliği takviye edecekti. Suriye birliğine Zaxo-Duhok arasındaki operasyonlarda yer verildi. Bu savaşlarda ilk defa Fursan kuvvetleri de hükümete yardımcı olarak yer almıştı. Şarafani aşiretinden 600 kişi, Zibariler'den 800 kişi, Bradostiler'den 300 kişi, Lawlaniler'den 500 kişi, Herki aşireti Berati kolundan 300 kişi, Herki aşireti Mandan kolundan 400 kişi bu savaşta Kürt ihtilalcilerine karşı cuntanın saflarında çarpışmalara katıldı.(39) Bu cephede Arap ordusunun en büyük hedefi çiyayê Metina idi.

Arap ordusunun Fursaniler ve Suriye birlikleriyle takviye edilmiş olan 40.000 kişilik kuvvetle saldırdığı Kürdistan'ın batı bölgesinin Genel Komutanı Esat Xoşavi idi. Bu bölgede Kürtler'in sabit dört destek üssü vardı. Ordu, Bamerne, Amadiya ve Zaxo istikametlerinden olmak üzere bu cephede üç koldan saldırdı. Saldırıyı peşmergeler Zaxo, Amadiya, Duhok ve Aqra-Şêxan hêzleri (kuvvetleri) ile karşıladılar. Bu hêzler, İsa Sıwar, Said ve Eli xelil, Ali Xalo ve Ehmedê Şanê komuta ediyordu. Arap ordusu girdiği Bamerne kasabasını yakarak yerle bir etti - ki nüfusu 10.000 civarındaydı. - Askerler girdikleri her yerde taş üstünde taş bırakmıyorlardı. Hedefleri Metina dağına zaptetmekti. Eğer bu dağı zaptederlerse, ihtilalciler sabit destek üslerini kaybederek, savaşa ilk başladıkları günkü düzenlerine döneceklerdi. İhtilalciler bölgedeki CENTO devlet güçlerince kuşatılmışlardı. Suriye ise, fiilen savaşın içindedi. Bu küçük bölgenin nefes alabileceği bir tek delik yoktu. Bırakın cepheye veya mühimati, çorbalarına katacakları tuzları bile gelmiyordu. Bu cephe savaş 45 gün sürdü. Arap ordusu tam zafer havasına girerken peşmergeler bu alandaki bütün güçleri olan 1000 kişi ile

amansızca üslerine çullandılar. Uygulanan çeşitli savaş taktikleri, Irak ve Suriye askerlerinde korku yarattı. Ordu, gerilmaların ellerine geçmesini istemediği ağırlıklarını yakmaya başlamıştı. Düzenli çekiliş çözüldü ve paniğe dönüştü. Araplar çok sayıda ölü, iki adet 75 mm'lik top, bol sayıda silah ve cephane bırakarak kaçtılar. Gerilaların verdiği 33 ölü arasında ünlü Komutan İsa Siwar'ın 18 yaşındaki oğlu Muhammed de vardı.⁽⁴⁰⁾ Suriye Kürtler'i, savaşa katılmak üzere giden Suriye birliğini çok iyi hatırlıyorlardı. Birlik bando-mızıka eşliğinde ve düğüne gider gibi gösterilerle Kamışlı caddelerinden geçirilerek, Derik üzerinden Zaxo'ya giderken oradaki Kürtler durumu üzüntü ve çaresizlik içinde seyrediyorlardı. Aynı birliklerin dönüş yolu da Kamışlı üzerinden olmuştu ve onların perişan halleri bu kez seyr eden Kürtler'e epey eğlenceli dakikalar geçirtecekti.

İkinci cephe, ana cephe idi. Bu cephede saldırılar Erbil-Rewanduz geçidi ve Barzan üzerine teksif edilmişti. Kürtler saldırıları; Hêlgurt Hêzi, Balek Hêzî, Sefin Hêzi, Deşta Hewlêr Hêzi ile karşılamaya çalışıyorlardı. Bazı savaşları Barzani'nin kendisinin yönettiği bu cephede Irak ordusu ağustosta Barzani zapederek Şêx Ahmedi tutukladı.⁽⁴¹⁾ Bir ara peşmergeler bir tugayı kuşattılar ve az kalsın savaşın başlarında cuntacıları bozguna uğratacaklardı. Peşmergeler saldırganlara iştirak eden üç tümene rağmen sekiz hafta boyunca Irak ordusunun hamilton yolunu ele geçirmelerine izin vermediler. Yol ancak 12 Ağustos günü Irak ordusunun denetimine geçebilmişti.

Üçüncü cephe doğuydu; önce Koi Sancaq zaptedildi. Arkasından Rania'ya yürüyüp orayı da ele geçirdiler. Ama Irak ordusu bu cephede derhal geri çevrilip Heybet Sultan'a geri sürüldüler, Bu cepheye bitişik KDP Politbürosunun küçük bölgesine hükümetin kontrol ettiği çeteler dışında bir baskı uygulanmadı.⁽⁴²⁾

Öte yandan 200 kişilik bir grup peşmerge bazı sabotaj eylemlerine giriştiler. 17 Haziran'da kerkük'ün 20 mil güneyinde, Campur'daki iki petrol kuyusu havaya uçuruldu. 22 Haziran'da peşmergeler Kerkük'deki askeri tesislere saldırdılar. Kerkük-Bağdat demiryolunun 48 saat ka-

palı kalmasını sağlamışlardı. Bunlara Irak yönetiminin cevabı tam bir vahşetti. Kerkük'un 25 mile kadar olan bütün çevresi bir çember halinde boşaltıldı. Evler yıkıldı, hayvanlar öldürüldü ve ekinler yakıldı. Ayrıca BAAS militanları "peşmerge avı" adı altında sivil halka bıktırıcı saldırılar tazelediler. Barzani daha sonra 167 köyün yıkılmış olduğunu, içlerinde üç yaşında 137 çocuğun bulunduğu 1943 sivilin ya öldürüldüğü ya da kaybolduğunu söyleyecekti.⁽⁴³⁾

savaş birkaç hafta sonra tamamen hükümet kuvvetlerinin lehine döndü. Ordu ağır kayıplar vererek geriliyordu. 1340 askeri öldürülmüş, 720 kişi yakalanmıştı. savaşlarda Kürtler 20 tank, 164 makineli tüfek, 9 mortar, 1000 tüfek ve 80 sten ele geçirdiler.⁽⁴⁴⁾

Eylül ayına geldiğinde, hükümeti yaklaştırmakta olan kış düşündürmeye başlatmıştı. Bilindiği gibi karlı kış aylarında Kürdistan dağları geçit vermez. Bundan dolayı her üç cepheden umutsuzca yeniden saldırıya geçtiler. Bu kez Çemê Rezan'a göz dikmişlerdi. Ama boşuna! Bu sırada Kürdistan'a moral bozucu bir haber geldi. Araplar uluslar arası alandaki başarılarına birini daha ekleyip Moğolistan'ın Birleşmiş Milletler'e yaptığı başvuruyu geri aldirmışlardı. Moğollar Sovyetler'in kesin alehte görüş belirtmesi üzerine tekliflerini geri çektiler. Barzani'nin buna tepkisi "dağların çocuklarının karakteristik onurlu" tekisiydi.⁽⁴⁵⁾ Şöyle diyordu:

"Biz haklarımızın lordlar arası müzakerelerle alınacağına inanmıyoruz. biz kutsal özgürlük mücadelemizde silahlarımızla sağlayacağımız zaferle alaçağız."

Bundan sonra Hükümet kuvvetlerine bunaltıcı bir gerilla baskısı başladı. caşlar silahlarını terkederek Türkiye'ye kaçarken, ordu gerisin geri ilk mevzilerine kadar çekildiler. Ekim ayında tüm eski kurtarılmış alanlar temizlenmişti. hatta kasım ayının sonu itibariyle ilk mevziler dahi onlara nasip olmayacaktı.

2. Kürt-Arap savaşı sırasında CENTO ülkelerinden Türkiye ve İran oldukça aktifleşmişlerdi. BAAS'ın öncülük ettiği askeri hareket boyunca, bu devletlerin başlarda aktif, daha sonraları passif destekleri arkasındaydı. Türkler Kürt ayaklanmasını ezerek Musul'a kadar inmeyi tasarıyorlardı. İran da benzer bir ilerlemeyi doğrudan Süleymaniye üzerine yürüyerek gerçekleştirecekti. Kısaca alınan Kürt ayaklanmasının ezilmesi işten bile değildi. CENTO'cular buna bir ad bile bulmuşlardı; " Kaplan Herakati."⁽³⁹⁾ Bu plana Sovyetler Birliği'nden Kürtler'in müteşekkir olduğu sert bir tepki gelince vazgeçtiler. Moskova, kendilerinin güney sınırlarında CENTO'nun köprü başları tutmasına göz yummayacağını bildirmişti. Barzani de boş durmamış ve Türk Hükümetini "gerekirse ayaklanmaya orada devam ederim" gibi diplomatik olmayan sert bir dille uyarmıştı.⁽⁴⁷⁾ Tehditler Türkiye nezdinde kısa sürede etkili oldu. Kemalist Hükümet 10 Ağustos'ta bir açıklama yaparak Irak'ın içişlerine karışmak niyetinde olduğu yolundaki iddiaları reddetti. Şah da sessizliği tercih etmişti.

Suriye'nin gönderdiği 5000 kişilik tugay da Irak'ta "gizlice" bulunuyordu. 30 haziranda Suriye uçaklarının Irak uçaklarıyla birlikte Kürdistan'a saldırdığı ortaya çıkmıştı. Ama tabii inkar edildi. Temmuzda Sovyetler Birliği açıkça Suriye birliklerinin de Kürdistan'daki genel saldırılara katıldıklarını ifade etti. Bu "iddia" iki gün sonra Irak Hükümeti'nin "resmi bir yalan"ı ile reddedildi" Bağdat'ın inkarcı tavrı BAAS tasfiye edilinceye kadar sürdürüldü. 21 Kasım'da Suriye, Irak'a bir anlaşma gereğince daha fazla asker göndereceğini bildirdi. 27 Kasım'da ise, Irak hükümeti, Suriye'nin Irak'taki tugayını geri çekeceğini bildirmek suretiyle, baştan beri sürdürdüğü yalanlarına son verdi.⁽⁴⁸⁾ Bu arada İnter Arap pozisyonu'nu da güçlendirme ihtiyacını duyan Bağdat yönetimi 4 Ekim de Kuveyt'in bağımsızlığını resmen tanıdığını bildirmişti. Arap Birliğinin bütün desteğini arkasına takan Irak'ta başka bir kazan kaynamaya başlamıştı.

Suriye BAAS Partisi'nin 28 Eylül'da yaptığı bir açıklama Irak BAAS Partisini altüst etmeye yetti. Suriye'nin Irak'la tek devlette birleşme çabasının "müjde"siydi bu haber. Parti içinde Başbakan Hasan al-Bakr, Dışişleri Bakanı Talip Şabib, iç Ticaret Bakanı Hazım Jawad'ın başını çektiği ilımlılar buna karşıydılar. Onlar bu çabalara destek olan parti Sekreteri Ali Sadi'yi sosyalizmi seçmekle suçladılar. İlımlılar böyle bir programa geçiş için sürenin henüz olgunlaşmadığı kanısındaydılar. Geçen süre içinde iki tarafta durumunu güçlendirme çabasına girdi. Bu arada kuvvet bile kullandılar.⁽⁴⁹⁾

Kasım ayının ikinci haftasında bu kez Hür Subaylar grubundan General Tahir Yahya ve Bağdat'taki 5. Tugay'a komuta eden Başkan Arif'in Ağabeyi Tuğgeneral Abdulrahman Arif, ılımlı BAAS'çıların lehindeymiş gibi devreye girdiler. Darbe teşebbüsünü haber alan Başkan Arif, passif davranarak onlara fırsat verdi. Durum ciddileşmişti. BAAS'ın militanlarını silahlandırarak Bağdat sokaklarına dolaştırması, duruma Arap iç savaşı görüntüsü veriyordu. Tahir Yahya militanlardan silahlarını teslim etmelerini istediye de dinletemedi. 15-16 Kasım tarihlerinde İçişleri Bakanı Yahya Ulusal Muhafız adını alan BAAS militanları ile parti yöneticilerini tutukladı. Barzani'nin verdiği kredi ile Musul, Kerkük ve diğer önemli yerlerdeki askeri birlikler kısmen geri çağrıldı ve BAAS'istler tamamen safdışı edildi. 18 Kasım'da Hükümet'teki BAAS'çılar koltuklarını kaybettiler. Oradaki aşırıcular elemine edildi. Pekçok insan ya öldürüldü ya tutuklandı ya da sürüldü.⁽⁵⁰⁾

Abdüsselam Arif artık Irak'ta tek adam idi. IUKK yeniden ve sadece askerlerden oluşturuldu. Kürtler kendilerine bu vahşi saldırıları yönelten BAAS'çıların dışlanmasından hoşnuttu. 20 Kasım'da yeni hükümeti general Yahya kurdu. Hardan Tikriti Milli savunma Bakanı olmuştu. yeni kabi neye ılımlı BAAS'çılardan iki kişi alınmıştı. Yahya Muslih Nakşibendi adlı bir de Kürt'ü süs bitkisi gibi hükümetine aldı.⁽⁵¹⁾ 21 Kasım'da Arif bir basın toplantısı yaptı. Arif barış yapmaya hazır olduğunu söylüyordu. :Biz Kürtler'le Kardeşlerimizle bu ülkeyi paylaşıyor, burada yaşıyoruz... Al-

lah canımızı alıncaya kadar da birlikte olacağız" diyen Arif'i olaylar zorlamışa benziyordu.⁽⁵²⁾ Bu sözler aslında Arif'in bir nefes alma anına muhtaç olduğunun işaretiydi, ama aynı ihtiyacı Kürtler'de fazlasıyla duyuyorlardı.

Bölünmenin eşiğindeki Kürt hareketinin iki kanadı hükümetteki iki ayrı kanatla ilişki kurmuştu. KDP Politbürosu BAAS'istlerle dirsek temasındayken, Barzani; Hür Subaylar grubu ve Başkanı Arif'e BAAS'ı tasfiye etmeleri için prim vermişti. 1964'teki bölünmede "ne, neden, niçin" sorularına cevap aranırken bu nokta hep atlanmakta ve yok sayılmaktadır. Ama bu çok önemlidir. Eğer BAAS'çılar Arif'i tasfiye edebilselerdi, Kürt iç mücadelesinde Politikbürocular bir avantaj yakalamış ve tasfiye edilmekten belki kurtulmuş olabilecektlerdi! Ama tersi oldu ve onların gidişi kolaylaştı.

Mücadeleyi kazanan Arif, KDP aracılığını atladi. Aralık ayının başında Süleymaniye'nin Arap yöneticisini direkt Barzani ile temas kurması için görevlendirdi. Bu arada Barzani'nin Ağabeyi Şeyh Ahmed'i serbest bırakarak onu ve Baba Ali'yi iyi niyetini bildirmek üzere kendisine gönderdi. Arif, daha sonra Süleymaniye yöneticisi ile Salih al-Yusuf'un bir araya gelmelerini sağladı. Bunlar detaylı bir ateşkes anlaşmasının imkanlarını araştıracaklardı. bu anlaşma imkanı, Ocak 1964'te Kahire'de yapılan Arap Birliği toplantısından sonra doğdu. Arif ve Barzani, ikisi de arabuluculara muhtaçtı ve işi Nasır, Ben Bella (Cezayir) ve diğer liderlerin yapması taraftarıydılar. Nasır görünüşte buna hazırды. ABD de dolaylı görüşmelerde Kürtler'i barışa zorlamaktaydı.⁽⁵³⁾ Nihayet tüm bu temaslar gizli ve açık madde leriyle 10 Şubat 1964'te bir anlaşma ile son buldu. Radyolar-dan Arif'in okuduğu metin şöyleydi:

"Biz, Molla Mustafa al-Barzani'nin müracaatı üzerine, müştereken ilgilisi olduğumuz Kürt kardeşlerimizin taleplerini sevgili ülkemizin Kuzey kesiminde hayatın restorasyonunu, emperyalist yardakçılarının oynunu bozmak ve günahsız insanların kanının akıtılmasını engellemek için kararlaştırdık. Bunun için aşağıdakileri yapacağız:

1- Irak'ın birliği çerçevesinde Kürt kardeşlerimizin ulusal hakları tanınacak, bu husus geçici Anayasa'da vücut bulacaktır.

2- Kuzeydeki hadiselere katılanlar için af ilan edilecek, müsadere edilen malları geri verilecektir.

3- Hükümette "Kuzey İşleri Bakanlığı" yeniden kurulacak, sivil idareye geçilecektir.

4- İşten çıkarılan memurlar eski işlerine döneceklerdir.

5- Ekonomik ambargo kaldırılacaktır.

6- Kuzey'in yeniden şekillenmesini sağlayacak bir komisyon kurulacak ve zarar ziyan görenlere tazminat verilecektir.

7- Emniyet ve istikrarın Kuzey'de yeniden kurulması için adımlar atılacaktır. Biz bu vesileyle, emperyalizmin yarıdakçılarına rağmen, Kürt kardeşlerimizin anavatanın mutluluğu ve birliği için kendi normal hayatlarına dönmelerini istiyoruz. Biz kendi tarafımızdan Kürtler'in yasal haklarını bütün Irak Cumhuriyeti halkı gibi geliştirmek istiyoruz.. Allah yardımcımız olsun."

Feld Mareşal Abdusselam Arif

Barzani'nin bu bildiriye cevabi mektubu bir Kuran Ayeti ile başlıyor ve şöyle devam ediyordu:

"Cumhurbaşkanı Feld Mareşal Arif'in isteğine yanıt olarak, ülkenin birliğini korumak, kardeş katillliği savaşına son vermek ve masum kanının dökülmesini engellemek için ateşkes kararı almış bulunuyoruz. Bu nedenle Kürt kardeşlerime alışılmış ikametlerine dönmeleri ve normal işleriyle meşgul olmaları çağrısını yapıyorum. Bu ulusal otoriteye zaruri yasaları çıkarmak, normal hayatı yeniden kurmak ve bölgenin emniyet ve istikrarını temin etmek için muhtaç olduğu zamanı sağlayacaktır. deklarasyon, birlikte yaşayan Irak halkının sömürgeci entrikalara karşı huzuru ve Kürtler'in ulusal hakları için hayati önemdedir. Güvenliğin yeniden sağlanması ve kanun hakimiyeti bölgedeki bütün problemleri halledecektir. Allahım, doğru insanları, mutlu-

luğun kurulması ve bu ülkenin birliği için başarılı kıl."
Molla Mustafa Barzani (54).

10 Şubat 1964 Kürt ulusal direniş hareketinde bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren KDP Politbürosu İ. Ahmed, C. Talabani, Ö Mustafa, A. Şemzini ve Ali Abdullah, Barzani'ye karşı olan tavırlarına açıklık getirdiler ve onu tafiye etmek için harekete geçtiler. Olay hakkında çok şey yazıldı ve söylendi, hala da söyleniyor. Nedir Kürt insanının hayatını bu kadar olumsuz etkileyen olay? Bunu açmaya çalışalım.

KDP'nin kuruluş yıllarında, Irak Komünist Partisi'den ayrılan Hamza Abdullah, Süleymaniye ve Bağdat'ta bir dizi tartışmaya girişmişti. Bu tartışmalardan "demokratik kitle partisi mi, Matsist-Leninist öncülüklü parti mi?" tezleri çarpıştı ve birincisi galip geldi. İçinde aşiret liderleri, aşiret insanları, aydınlar, esnaf, işçiler ve zenaatçılar bulunan parti modeli hayata geçirildi. Parti, önüne ulusal kurtuluş davasını koymuştu. Bunun için "birleştirebilir bütün güçler'e yönetiminde temsil imkanı tanıdı. Bu aşamada partinin 2000 civarında üyesi vardı. Jê-Kaf'ın"ulusal örgütlenme" modelini terketmesinden, daha doğrusu bu öğütün İran'daki merkezinin çökmesinden sonra Irak şubesi de KDP'ye katıldı. Bunlar İ. Ahmed ve arkadaşlarıydı.

İbrahim Ahmed Parti'ye üye olduktan sonra derhal sol kanadının liderliğini aldı ve iktidar mücadelesini başlattı. H. Abdullah'ın hapse girmesinin yarattığı avantajı iyi kullandı. Yönetimi ele geçirdiği gibi, Sekreter Abdullah'ı da partiden ihraç etti. Bu aşamada İ. Ahmed, partide geniş bir temizlik hareketına girişerek kırsal alanın 'tutucu' temsilcilerini dışladı. KDP gittikçe "arınıyor"du. Yöneticiler bu tutumlarıyla IKP'lilerin gözdeleleri haline geldiler. İ. Ahmed daha sonra bu partiden bir grubu transfer ederek KDP'yi "Birleşik" KDP (BKDP)leştirdi. Aşiretsel elemanlar ise onunla çoktan ilişkilerini kesmiş, kendi normal hayatlarına dönmüşlerdi. İşler 1958'e kadar böyle yürütülecekti.

14 Temmuz 1958 darbesi olduğunda BKDP'nin üye sayısı 180'e kadar inmişti. Yani parti, sadece Kürt şehirlilerinin çok önemsiz bir kesimini temsil edebiliyordu. Barzani'nin

dönmesiyle birlikte KDP Politbürosu fırsatı iyi kullandı. Parti tabanını genişletti, H. Abdullah'ı tekrar üyeliğe kabul etti. Artık aşiretsel elemanlar da üyeliğe alınıyordu. Doğrusu, Barzani'nin gelişinin yarattığı milliyetçi dalga, başkanlığını yaptığı bu parti için çok karlı olmuştu. Ama süreç bir çelişkilerin tohumlarını da birlikte taşıyordu. Bu çelişki en somut şekliyle intelejentsia ile aşiret insanları arasındaydı. Aşiret şefleri herhangi bir Arap rejimine karşı savaştığı güçleri harekete geçirebiliyorken, intellejentsia Kürt yığınlarının "liderliğini" ele geçirme çabasındaydı. Bu aşamada partinin içinde iki grup belirdi, Barzani grubu ve Politbüro çevresi... Çelişki önceleri tamamen kişiseldi. Sonradan bunun teorisi gelişti. Artık kendilerinin sosyal, ideolojik ve öğrenimle ilgili koşullarını da kapsıyordu. İ. Ahmed diğer Kürt okumuşları gibi Barzani'nin aşiretsel etkinliğini Kürt hareketinin bir eksikliği olarak suçladı.⁽⁵⁵⁾ Dahası, Barzani'nin Kürt halkı arasındaki popülaritesi ve siyasi partileri küçümsüyormuş gibi görünmesi Ahmed'i çileden çıkarıyordu. Aslında Barzani politik partileri küçümsemiyordu, bu duygu partilerin Barzani'nin etkinliğine karşı kapıldığı kompleksten başka birşey değildi.

Giriş bölümünde iki tür Kürt aydınından bahsetmiştik. Birincisi, Kürt medresesi mezunu, idealist yönü ağır basan geleneksel aydınlar. İkincisi ise, üniversite veya yüksek okul gibi kurumları okuyan ve "dünyevi" düşünce ağırlıklı intellejentsia.. Barzani Kürdistan'dayken Kürt medresesinde okumuş, SSCB'ye gittikten altı yıl sonra ise diller fakültesinde kısmi bir eğitime tabi kılınmıştı. İşte onun bu durumu, yani A'dan z'ye bir modern eğitimden geçmeyişi entellijentsia tarafından kendilerinin avantajı olarak algılandı. Bu Barzani'ye karşı tek silahlarıydı ve onu kullanarak yılların emektarını küçümsüyorlardı. Kısaca onlar, madem doktoruz, mühendisiz veya avukatız, o halde kırsal alan insanları kendilerini bizim "emin ellerimize teslim etmelidirler" gibi bir kanı taşıyorlardı. Bu aydınların liderlerinden biri olan İ. Ahmed Parti Sekreteri, Güneyli bir avukattır. Jê-Kaf'ya üye olmuş, Marksist-Leninist teorilerden etkilenmiş ve IKP ile girişmek zorunda kaldığı "alıntı"

savaşının şekillendirdiği alışkanlıklara sahip, soğukkanlı, sert, zeki bir teorisyen. (56) Celal Talabani ise, Köylü genelinin önünde herşeye eyvallah demeyi reddeden, 1964 yılında 31 yaşında Süleymaniye doğumlu bir hukukçu. Bağdat'ta okumuş, birkaç davaya katılmış, ateşli, cömert ve itici bir adam. Barzani onun aşiret lideri bir avukat oluşundan dolayı yüksek değerinde hizmet vereceğine inanmıştı. (57)

Barzani ise değişti ve herşeyden önce 1960'larda KÜRTLER'İN BAŞARILAMAYAN AŞAMALI BİRLİĞİNİN dokunulmaz ve tabii lideri konumundaydı. (58) Kendisini hem aydınlar, hem de aşiretsel elemanlar böyle telaki ediyorlardı. KDP Politbürosu bu kabulün dışında değildi. Doğumundan beri kendisini şekillendiren şartların ürünü olan ihtilalci kişiliğini tartışma konusu yapamıyorlardı. kendisine hiç kimsenin bahsettiği bir liderlik yoktur. Bu rol, yıllar alan mücadelenin bir ürünü olarak tabii bir şekilde kendisindeydi. 1962 Nisanın'da KDP Politbürosu ihtilale iştirak kararı aldığında, durumu yanlış değerlendirmiş ve nüfuzunu Barzani'nin hakim olduğu tüm ihtilal sahasına taşıyabileceği zehabına kapılmıştı. Tüzük, yönetmenlik, Politbüro çoğunluğu vs. gibi hukuki güçleri Barzani'nin gücü ile karşılaştığında ne kadar cüce kaldıklarının farkına vardılar. Bu durumda da O'nu Kürt milli kahramanı ve lideri olarak selamladılar. (59) Bundan sonra KDP bütün bildirilerinde Barzani'yi sıradan insanlara efsanevi kahraman olarak sundu. neticede fiili olarak karşı çıktıklarında O'nu silmeleri imkansızlaştı.

1963 başlarında Talabani ve politbüronun popüler olma çabaları artmıştı. Sağlanan popularite onlarda hedefe yaklaştıkları izlenimini veriyordu. Radyoların Talabani'nin seyahatlarından bahsetmesi doğrusu çarpıcıydı. Onların bu etkinlik artırma çabaları aşiret liderlerini çok tedirgin ediyordu. Eğer KDP Politbürosu tüm ihtilal alanında etkin olabilirse aşiretsel elemanlar taraf değiştirme eğiliminde idiler. Oysa 1964 yılı itibariyle Politbüro herşeyi göze alarak öncülüğü ele geçirme çabasındaydı.

10 Şubat 1964 ateşkes antlaşmasına doğru gidilirken Kürtler'in de, Araplar'ın da durumu parlak değildi. Ama birincilerinki en kötü. 1963 savaşı tam bir felaketti. BAAS'istlerden kaçan herkes Kürdistan'a dolmuştu. İhtilalcilerin besleyemeyeceği nüfus fazlası herkesin başını ağrıttıyordu. Doktor, ilaç, ekmek, barınak, giyecek veya emniyetli bir nokta yoktu. yeni gelenler, panik dolu bir havayı da birlikte taşıyorlardı. Uluslararası durum kelimenin tam anlamıyla berbattı. Suriye uçaklarıyla ve 5000 kişilik fiili gücüyle karşı taraftaydı. CENTO paktına üye Türkiye ve İran'ın Kürdistan'a saldırı hazırlığında oldukları Sovyet notasından açık-seçik anlaşılmaktadır; bu ülkeler harekate bir de isim bulunmuştu; "Kaplan harekatı." Arap Birliğinden umut yoktu ve Sovyet desteği teoride kalıyordu. Çevre devletler çok sıkı bir ekonomik ambargo uygulamaktaydılar. Tuzu karaborsada bile bulamıyorlardı. Kürt köylüleri ise ihtilali bütün gerçeğiyle destekledikleri için merkezi hükümet tarafından cezalandırılıyorlardı. cunta onların ekinlerini yok etmekle kalmamış, topraklarını dahi yakmışlardı. Bu ise uzun süreli bir çoraklaşma demektir. (60)

BAAS ağırlıklı cunta büyük bir silah üstünlüğüne de sahipti. Barzani herhangi bir şekilde ağır silahlardan mahrumdu. Onun en ağır silahları üç veya iki inçlik havan toplarıydı, ki birincilerin cephanesi bile kalmamıştı. Büyük ihtiyaç duydukları bazuka ve grenadalar, ara ki bulabilesin. (61) 1964'te onların sadece cephenesiz 25 mm'lik bir topları vardı.

18 Kasım 1963'te BAAS'istlerin elemine olması, durumu düzeleceğine daha da kötüleştirdi. Sovyetler ve ABD ikisi de bu aşamada Arif rejimi ile ilişki kurmak için yarışa başlamışlardı. Moskova, Batı'nın aynı tür yardımı önermeleri üzerine Kasım'ın devrilmesinden beri bloke ettikleri 400 milyon dolarlık askeri malzemeyi serbest bıraktılar. İngilizler, yeni rejimin ordusunu avcı-bombardıman uçakları ve diğer ihtiyaçlarla donatmayı kabul ettiler. (62) Her taraftan akmaya başlayan bu malzemeler Arif'i beslerken abluka altında ve bölünmüş ihtilalcilerin bu kadar ağır bir savaşı "şimdilik sürdürme"leri imkansız gibiy-

di. Ayrıca ABD de Kürtler'i barışçı bir çözüm için sıkıştırıyordu.

1963 yılı içinde KDP Politbürosunun pekçok şüpheli davranışı vardı ve bu davranışlar onların işbirlikçilikle suçlanmalarına yolaçtıyordu. Birincisi; onların hakim oldukları alana BAAS'istler 2. savaş boyunca pek önemli bir baskı uygulamadılar. KDP ise, bu duruma rağmen ihtilalcilerin yükünü hafifletici bir harekette bulunmadı. Bu çok önemli davranış göz göre göre kasti idi ve onların BAAS'istlerle gizli bir ilişki içinde olduklarını gösteriyordu.⁽⁶³⁾ Zaten daha henüz konuşma aşamasında yani şubat-haziran 1963 kesitinde KDP bölgesi,BAAS'ist heyetlerin uğrak yeri idi ⁽⁶⁴⁾ ve burada "birşeyler" konuşuluyordu. İkincisi; Kürdistan'a karşı CENTO kuşatmasının devam ettiği ve ülkeye karşı müşterek bir hareketin söz konusu olduğu sırada Talabani, Avrupa üzeri Tahran'a gelebilmiş, basın toplantısı yapmış ve Kürdistan'daki bölgesine geçebilmişti.⁽⁶⁵⁾ Aynı yolu kullanan İ. Ahmed ve Nuri Şawiz ise avrupa'ya geçerek oradaki Kürt kolonisini Barzani'ye karşı şartlandırmışlardı. Bu durum, Barzani tarafından haklı olarak "Kürt ihtilaline so kulan CENTO parmağı" olarak yorumlanmıştı.

Kürt ihtilalinin bu zayıflıklarına karşı Arif de geçici bir soluk almaya muhtaçtı. BAAS'ın ekstremist kanadının elimine edilmesi, Suriye ile gelişen fikir ayrılığının ardından bu ülkenin de Irak'taki askerlerini geri çekmesi ve tasfiyeler orduyu epey zayıflatmıştı. Şubat-Ekim 1963 periyodunda Sovyetler'in yedek parça sevkiyatını askıya alması, hava kuvvetleriyle zırhlı birlikleri gücünü önemli ölçüde etkileniyordu. Arif'in kurdurduğu hükümet, İ. Ahmed'in deyimiyle "ölüm sınırında bir hükümet"ti. Ama ibre herşeye rağmen Kürtler'in aleyhineydi ve onlar için bir nefes alma süreci hayatiydi.

Ulusal Rehberlik Bakanı Abdülkerim Farhem, 12 Şubat'ta verdiği demeçte ateşkesin bütün sahalarda uygulama alanına girdiği, ordunun da kışlaya döndüğünü söyledi. Ba-

kan, hükümetin yıkılan bina ve yapıları onarmayı, yeni hastahaneler, okullar ve polis karakolları inşa etmeyi planladığını bildirdi. 14 Şubat'ta Irak'ın Paris büyükelçisi Kürtler'e karşı uygulanan ekonomik ablukanın kalktığını, ayaklanma sırasında işlerini kaybedenlerin eski işlerine döndüklerini söyledi. 18 Şubat'ta Tuğgeneral Fethi Sakallı bölgedeki askeri vali olarak verdiği demeçte 450 Kürt'ün salıverildiğini iddia etti. 1 Mart'ta 1.200 Kürt hakkında kanunî tahkikattan vazgeçtiğini ilan etmişti. 16 Mart'ta 1961'denberi ayaklanmaya yardım edenler için genel af kararı çıktı. Evet, bölgeye aş, ekmek ve yiyecek akışı hızlanarak sürüyordu. Ama Kürdistan'da kaynayan kazan başka idi.

Ateşkes günü Talabani, Nuri Şawiz, Ö. Mustafa Kürdistan'daydılar. İlk ikisinin verdiği demeçte olayı sevicele karşıladıkları anlaşılıyordu. Onlar, Barzani'nin bunu vakit kazanmak amacıyla imzalandığını itiraf ediyordu. Gazetecilere yaptıkları açıklamada anlaşmanın bazı açıklanmayan maddelerinin bulunduğunu söylediler. (66) Ahmed ise anlaşmanın imzaladığını duyduğunda Nuri Şawiz ile birlikte Avrupa'daydı. Derhal Kürdistan'a döndü ve prosedürü öğrenip dışlandıklarını anladıktan sonra eleştirilerini başlattı. Politbürodaki arkadaşlarının desteğini hemencecik sağladı. Bu, grupçuluğun tipik bir örneğiydi. Böylece gruplar arasında mücadele, Kürdistan'da ise sıkıntı başladı. Ahmed ateşkes anlaşmasına Kürt davasını satma olarak bakıyordu. Politbüroya göre bu artık nihai bir senetti ve amacı ihtilalin silahlı güçlerini dağıtmaktı. Anlaşma önceki hükümetin verdiklerinden daha azını veriyordu. Barzani ve Arifin ikisi de "Kürdistan" ismine aldırıyorlardı. Ahmed ve arkadaşları, anlaşmayı Kürtler'den bir millet olarak bahsetmemekle de suçuyorlardı. Kürdistan'da sivil yönetime geçişten bahseden 3. madde çok kuşkuluydu. Barzani'nin "normal iş ve ikametinize dönün" yolundaki emri Politbüro tarafından "silahı bırak" olarak yorumlanıyor ve "devrimi arkadan hançerlemek" şeklinde gösteriliyordu. Politbüro grubuna

göre, bu durumda Kürt meselesinin siyasi veya askeri bir çözüme kavuşturulmasının durdurulduğu anlamı ortaya çıkmaktaydı. ne demek "bizim Kürt kardeşlerimizin ulusal hakları" veya "Kürtler'in kanuni haklarını, tüm Irak halkının gibi geliştirmek?" hele "emperyalizmin Irak'taki kardeşlik ilişkilerini sona erdirmeye tesebbüs" cümlesi doğrudan doğruya kendilerine yönelikti. Bu anlaşmada tek olumlu taraf olarak zarar-zıyan görenlere tazminat ödenmesi ve siyasi tutukluların salınmasıyla ilgili vaad gösterilmekteydi.⁽⁶⁷⁾ Ama Politbüro'nun açık muhalefeti, Barzani'yi çıktığı yoldan döndürmedi. O, Arif ile yaptığı anlaşmaya, karşı taraf uyduğu müddetce sadık kalacaktı.

Barzani hükümete sadık komutanlarla KDP çevrelerinin çıkardıkları söylentilerin ayyuka çıkması üzerine Şubat 1964'ün sonunda bir basın toplantısı düzenledi ve duruma açıklık getirme lüzumu hissetti. Çünkü bu sırada İ. Ahmed grubu ısrarla Barzani'nin peşmergelere dağılmaları doğrultusunda emir verdiğini yayıyordu. Onlar, Barzani'nin çektiği müteaddit telgraflarla sivil yönetime geçişi kabul etmelerini istediğini söylüyorlardı. Aynı anda Arifçi generaller, KDP Politbüro elemanlarının söylediklerini tamamlayan demeçler vermekteydiler. General Hamudi, Kürtler'in yüzde ellisinin silahlarını Irak ordusuna teslim ettiğini söylerken, İkinci tümen komutanı General İbrahim Faysal al-Asari, geçmişin unutulmasını salık veriyordu. Aynı komutan "Kuzeyde sadece hükümet kuvvetleri vardır. Artık Barzani hareketinin varlığından söz edilemez" diyordu.⁽⁶⁸⁾

Basın toplantısına United Press International, Reuters, Agence France Press, TASS, Moskova Radyosu, Ortadoğu Haber Ajansı, Çin Halk Cumhuriyeti ve Almanya'dan olmak üzere toplam dokuz gazeteci katılmıştı.⁽⁶⁹⁾ Barzani bu toplantıda dünya basınına "Hükümete, ulusal haklarımızı tanıyarak neler yapabileceklerini görmek için bir fırsat daha tanıdıklarını, sözlerini yerine getirmezlerse cevaplamak zorunda kalabileceklerini, ama daha henüz görüşmelerin sonuna varmadıklarını, zamanı gelince gerekli kararları" vereceğini bildirdi.⁽⁷⁰⁾ Daha sonra "ateşkes Kürtler'in silahlarını bırakacakları anlamına gelmez. Anlaşmanın

yazılı olmayan maddeleri gereğince konuşmaların başlayıp sonuçlanmasını göreceğiz. Bağdat yöneticileri beni başkente görüşme için davet etti, fakat ısrarım üzerine Tahir Yahya'nın kendisi Kürdistan'a gelmeyi kabul etti" diyerek silahlar ve dağılma konusundaki belirsizliği giderdi.⁽⁷¹⁾

Ama İbrahim Ahmed parti Sekreteri olarak kendisine danışılmadan yapılan bu anlaşmayı bir türlü hazmedemi yordu. O, ihtilal ile partiyi birbirine karıştırıyordu. Gerçekte ihtilalin başını çeken Barzani'nin KDP'nin Başkanı olmaksızın başka parti ile bir bağı yoktu. Politbüro ise, parti yönetimini elinde tutan bir kapalı klandan başka bir şey değildi. Bu klanın lideri olan İ. Ahmed, ihtilalin başlamasının üzerinden üç ay geçmesine rağmen hala orduya direnebileceklerinden kuşku duymaktaydı ve bunu o zamanın şartlarında itiraf bile ediyordu.⁽⁷²⁾ Oysa ateşkes anlaşmasını imzalayan Barzani ayaklanmayı başlatmayı başarmış ve 15 bin civarında insanı silah altına çağırabilecek güce erişmiş bir insandı. Buna politbüro ekibinin 1944'teki katkısı, en iyimser rakamla 1500-2000 arasındadır ki bu rakama yedekler dahildi. İşte bu Politbüro, alınan her kararın altında kendi imzasını görmek arzusunda idi.

Harekete geçen İ. Ahmed, kati adımlar atıyordu. Bunun için ilk olarak parti özel askeri konferansını toplantıya çağırırdı. Sonuç tam bir fiyaskoydu. Konferansa 18 merkez komitesi üyesinden beşi, ordu komutanlarından ise sadece altısı katılmıştı.⁽⁷³⁾ Çoğunluk ya tarafsız bir konumdaydı ya da Barzani'ye sadakatını sürdürüyordu. Ahmed ayrıca peşmerge saflarındaki Barzani taraftarlarını da ayaklandırmaya çalıştı, ama bunu da başaramadı.⁽⁷⁴⁾ Evet demokrasiden bahseden İ. Ahmed, yedeklerle birlikte 40.000 kişilik bir güce komuta eden Barzani'ye "gel bana itaat et" diyordu. parti yönetimine bile tam hakim olamayan İ. Ahmed, ihtilal liderine diktatör diyor, alehinde uluorta konuşmakta bir sakınca görmüyordu. Ama bu "demokrasi"yi bir de tersine işletelim. Aynı politik güç Politbüronun emrinde olsaydı, acaba "muhalif" Barzani'yi kaç gün yaşatırdı? Bilinemez. Galiba bazıları demokrasiyi kendileri

için ısmarlanmış bir elbise olarak yorumluyordu. Demokrasi ne der? İhtilaf varsa kitleler çözsün demez mi? Barzani, Politbüro ile anlaşmazlığa düştüğünde haklı olarak bu işi kongre çözsün demişti. Politbüronun kongreyi toplantıya çağırmasını (75) beş yere ve beş ay boyunca tekrarladı. Demokrasi, herhalde hasbıl-kader yönetimi ele geçiren beş kişinin kararlarından ibaret değildi. Bir yerde parti içi demokrasi sözkonusu olacaksa, anlaşmazlık çıktığında en yüksek karar organına danışmak veya danışmayı arzulamak demokratlığın ölçütü olmalıydı. Sen çok bilgili olabilirsin, arkadaşların da öyle. Ama demokraside sıradan partili ile senin oyunun diğeri eşittir. Onu içine sindirmek zorundasın.

Tüm teşebbüsleri geri tepen İ. Ahmed, önemli bir muhalefet odağı bile oluşturamayacağını anlayınca çark etti (76) ve Barzani ile görüşmek istedi. Müsaadeyi aldıktan sonra, arkadaşlarıyla birlikte Barzani'nin karargahının bulunduğu Qala-Diza'ya bağlı Sanka Köyüne gitti. Partisinin aktivitesinin felce uğradığı bir sırada yapılan bu toplantıda Politbüro, Barzani'den ateşkesi mutlak bir belge olarak kabul etmemesini istediğini söyledi. (77) "Bundan sadece hükümet yararlanır" diye ekledi. "Eger Kürtler savaşa devam ederlerse haklarını fazlasıyla alabileceklerdi. Yine kendi iddiasına göre "1964 yılında ordudan geniş firarlar oluyor ve bunlar ihtilalcilere iştirak ediyor. Ordu yorgun ve korku içindedir" diyordu. Barzani, Kürtler'in de yorgun olduğunu ve ayrıca iki büyük güçten ABD'nin hükümetin kalmasından yana bir tavrı olduğunu söyledi. (78) Zaten ikincisi de görüşmelerden ve istikrardan yanaydı. Hükümete barışçı bir çözüm için fırsat verilmişti. Ayrıca BAAS saldırısı Kürdistan'da büyük tahribata yolaçmıştı. Bunun telafisi için zamana ihtiyac vardı. (79) Politbüro grubunun lideri, bundan sonraki savaşta Kürtler'in aynı zararı görmeyeceğini söyledi. Eğer sivil idareye geçilirse, bölge halkının ihtilale olan sadakatı çatlayacaktı.

Toplantı bir kör döğüşüne dönüşmüştü. Artık sadece boş yere kaybedilen bir vakit sözkonusu olunca Barzani'nin sabrı taşıyordu; imkansızlıkların kendisini (80) ateşkesle zorlandığını bildirdiyse de dinlemedi. İ. Ahmed gündemi be-

lirlemeye kararlıydı. Sınırlenen Barzani "ben parti Başkanı ve ihtilal ordusunun Başkomutanı olarak bu şartlarda ateşkesi kabul ettim. KDP üyeleri ve peşmergeler buna uymak zorundalar" deyiverdi. Ama karşısında "hukukçular" vardı ve bu titrlerini "öncü" olmak için az kullanmamışlardı. İ. Ahmed, Barzani'nin tarihi kişiliğine hiç aldırmandan "bizim yürürlükteki tüzüğümüzde, parti başkanı direkt olarak üyelere emredemez. Bu ancak konferans ve **politbüro** kanalıyla olur. Eger arzu ederseniz, kendi arzulanığınız gibi bir diğer parti kurarsınız, sonradan biz içine girelim ve sizin arzularınızla emirlerinizi takip edelim" dedi.⁽⁸¹⁾ Kongreyi toplamayan bir sekreterdi bunları söyleyen. Üstelik diktatör olmakla itham ettiği Başkanın kendi karargahında, sonradan aracılık yapan Salih Yusufi bu sözleri tevیل etmeye çalıştıysa da Barzani onu da yalancılıkla suçladı ve düzeltme teşebbüsünü reddetti. Kibirle Sanka sar'a gelen Politbüro can derdine düşerek apar topar geri dönmüştü.

Geri dönüşü olamayan yola girilmişti artık. Sanka Sar toplantısı, Barzani ile İ. Ahmed'i artık tamamen ayırmıştı. İkisinden biri tasfiye olacaktı ve en yakın aday ikincisiydi.

Bunu hisseden Ahmed, istifasını önerdi. Barzani buna dünden razıydı. Onun yerine Talabani'yi önerdiyse de kabul ettiremedi.⁽⁸²⁾ Talabani, genel sekreterliğin üç kişi ile temsilini öneriyordu. Ama gelişim çok hızlıydı ve kimse bu konuya dikkat teksif edemeden olaylar geliyordu.

Mart ayının sonunda bu defa Barzani bir askeri konferans topladı. Toplantı Barzani'nin bir zaferiydi. Politbüro men supları dışındaki komutanlar kendisinden yana tavır aldılar. Barzani bu toplantıdan sonra üç Kürt Tümeninin komutanlarını değiştirdi. Talabani yerini koruyan tek muhalif komutandı.

Nisan ayının ortalarında İ. Ahmed yeni bir hamleye girişerek Mawat'ta parti 6. kongresini topladı. Barzani'nin "Mawat İmparatorluğu" dediği⁽⁸³⁾ bu toplantıya, Politbüroya inanan küçük bir azınlık⁽⁸⁴⁾ katılmıştı.

Kongre sonuç bildirisi 19 Nisan 1964'te kaleme alındı. Barzani artık "Kongre" kararıyla suçlanıyordu. Politbüro grubu sonuç bildirisinde "Barzani tarafından alınan kararlar ihtilalimizin ve halkımızın çıkarına değildir. Biz bu yüzden, parti üyelerinin dikkatini Barzani'nin yaptıklarının, onun başkan olarak yetkilerini aşan şeyler olduğuna çekmek zorundayız. Parti tüzüğü'nün 22. maddesine göre, Başkan, ancak demeç vermek, tavsiyelerde bulunmak, merkez komitesi ve parti plenumuna talimat vermekle yetkilendirilmiştir. Onun direkt parti örgütüne ve üyelere emir verme yetkisi yoktur. Sadece merkez komitesinin, konferansın ve genel kongrenin bu yetkileri vardır. Bundan dolayı kongre bildirir ki; Barzani'nin başkan olarak tarafından bildirilen bütün emir ve yönergeler parti tüzüğü'ne aykırıdır ve üyelere peşmergeler buna karşı gelebilirler." Konferans Barzani'nin dikkatini çekerek, gelecekte herhangi bir kişisel iş yapmamasını ve parti tüzüğü'ne uygun davranmasını istedi. "Barzani, sonuç bildirgesine boyun eğerek, bir hafta içerisinde geçmişteki fiil ve emirleri hususunda özeleştiri verecektir," deniliyordu.

Ancak Politbüro, kaleme aldığı bu cesur bildiriye gizli tuttu. Özeleştiri vermesi istenen Barzani'ye iletmedi. kendisini ihtilalin "öncü müfrezeleri" olarak gören bu "ihtilal yapma merakındaki burjuvalar"⁽⁸⁵⁾, herhalde Barzani'nin üstlerine göndereceği bir "müfrezeden" çekiniyorlardı. Ama bildiri hep gizli kalamazdı ve öyle oldu. Açığa çıktığında, Barzani artık Talabani ile birlikte tüm Politbüro'ya husu metle bakıyordu.

Kongre, aynı gün parti üyelerine bir de genelge yayınladı. Şöyle:

1- İktidar, Kürt ihtilalinin temel isteklerini tanımak konusunda herhangi bir angajamana girmemiş görünmesine rağmen, Barzani bir anlaşmaya varmış ve ateşi kestiğini ilan etmiştir.

2- Anlaşma tekstindeki ön koşullar şimdiye kadar uygulanmamıştır.

3- Barzani, iktidar otoritelerine karşı körü körüne bir

güven ve anlaşma havasına girmiş ve otonomi isteklerinin seyri boyunca da kendisini iktidarla tehlikeli ilişkiler içine sokmuştur.

4- Barzani, Irak yönetim yetkililerinin ve ordusunun yeniden Kürdistan'a girmesini kolaylaştırmakta ve aynı zamanda da parti ile ihtilalci ordu organizasyonlarını çürütücü gayretlerde bulunmaktadır.

5- Partinin politik ve askeri organizasyonlarını çürütmek ve ihtilali yıkmak için, Barzani ile iktidar arasında eylemli bir işbirliği vardır.

6- Barzani şu anda, Kürt ihtilali için en büyük tehlike haline gelmiştir. Çünkü onu içten yıkmaya eğilimini göstermektedir.

7- Bu nedenlerle, Kürt halkının çıkarlarının temsilcisi ve onun ihtilalinin güvencesi olan Partimizin baş görevi, Barzani'nin politikasına büyük bir enerjiyle ve bütün araçlarla karşı çıkmaktır. Ancak böylelikle Barzani'yi politik çizgimize getirmek olanağı olabilir.

Not: Bu döküman her halde, parti içinde kalmalı, ancak üyelere dağıtılmalı ve hiçbir şekilde Irak dışına sızdırmamalı." (86)

Şeyh Ahmed ve Salih Yusufi'nin arabuluculuk te-sebbüsleri sürerken 3 Mayıs'ta Irak yeni bir Geçici Anayasa yayınladı. Anayasa, Kürtler'e "Irak milli bütünlüğü içerisinde milli haklar" garanti ediyordu.⁽⁸⁷⁾ KDP Politbüro'su, bunu reddetti ve asgari taleplerinin otonomi olduğunu bildirdi. Birkaç gün bekleyen Barzani, Hükümete gönderdiği bir memorandumda yeni anayasanın ne Kürtler'in hakkı olan otonomiye ne de bir demokratik rejimin inşasını içermediğini söyledi. Binlerce Kürt ,devletin hapisanelerindeydi. Ordu, elinde tuttuğu sahalara terk etmemişti ve caşlar hala silah altındaydı. Kürt memurlar ve sempatizanlar da işlerine döndürülmemişti.⁽⁸⁸⁾ Barzani'nin bu memorandumunu yazdığı sıralarda Arif, Kürtler'e karşı verilen savaşta yararlık gösterenlere madalyalarını veriyordu.⁽⁸⁹⁾

13 Mayıs'ta gelişmeleri daha geniş bir platformda

değerlendirmek üzere Ranya'da bir halk konferansı toplandı. Bu konferansı Kajik partisi de destekliyordu. (90) Toplantıya köylüler, aşiret reisleri ve subaylar katıldı. Barzani, hükümetin bu esaslar üzerinde birşey vermeyeceğini söyledi. (91) Konferans'ta Arif'in "yeni anayasayı değiştirmesi" isteği kabul edildi. Bu, yönetim tarafından duyulur duyulmaz Süleymaniye'nin Arap valisi derhal Ranya'ya geldi. Hiçbir açıklama yapılmamakla birlikte anlaşılan Başbakanın bir heyetle ihtilal sahasına gelmesini icap ettirecek önemde gelişmeler olmuştu. Ranya konferansındaki bir diğer gelişme, Kürt ordu şeflerinin Barzani'ye yeniden ve kati şekilde sadakat bildirmesiydi. Onlar şöyle diyorlardı; " Sen bizim tek liderimizsin. Biz sana güveniyoruz. sadece sen bir toplu mücadelede Kürt toplumunun değişik sınıflarını bir araya getirebilirsin. Biz macera istemiyoruz." (92)

Kurdistan'da otoritenin büyük bir sarsıntı geçirdiği sıralarda Hükümet 2 Haziran 1964'te Ranya'ya bir heyet gönderdi. Heyetle Başbakan Tahir Yahya, Süleymaniye valisi General Abd-al- Razzaq Mahmud, 2. Tümen komutanı general İbrahim Faysal al -Ansari, iki-üç bakan ve İstihbarat Teşkilatı Şefi bulunuyordu. Evet onlar geliyorlardı, ama Kürtler ne diyecekti? Parti yönetimi ile Barzani kopuşmuşlardı. Karşılarında manevra kabiliyeti yüksek bir rakip vardı ve kendileri iç rekabetten dolayı köşeye sıkışmışlardı. Toplantıya bu moral bozucu atmosferde Politbüro ekibini de davet etti. Onlar, İ. Ahmed başkanlığında bir heyetle geldiler. heyette Talabani, Ali Abdullah ve Salih al- Yusufi de vardı. Öte yandan bazı aşiret reisleri de bu toplantıda hazır bulundu.

Ama ne konuşulacaktı? Barzani kendisini KDP yönetimi ile bağlantı içinde hisetmiyordu. Dolayısıyla Kürt heyetinin yöneticiliğine soyunamazdı. Kürtler'in arasında çözülmemiş bir problem vardı. Çözüksüzlüğün devam ettiği bu aşamada, olaylara sadece grup çıkarları açısından bakan bu insanlarla - bir de yabancıların huzurunda - tartışacak birşey yoktu. Bu problem - öyle veya böyle - çözülmediği müddetçe Kürt ihtilalcilerin bir toplu görüşünden bahsedilemezdi. İşte

böyle bir atmosferde Barzani, toplantıyı açarken; "Beyler, siz şimdi halk temsilcileriyle görüşüyorsunuz" diyerek Talabani -Ahmed grubu ve aşiret reislerini gösterdi. Israrlara rağmen görüş bildirmeden ya dinledi, ya da kısa cümlelerle ortaya konuştu.

KDP heyeti, görüşmeyi bir platform olarak kullanıyordu. Bu öyle bir platformdu ki, Parti Sekreteri kullandığı kelimelerle ne kadar yurtsever olduğunu ispatlamaya çalışıyor ve Hükümet heyetiyle köprüleri atıyordu. "Kürt halkı terimi anayasada yer almalıydı." Bir halk varsa, onların ülkesi de vardır demektir." O halde biz bu ülkemizi istiyoruz" gibi haklı cümlelerle saldırıya geçmişlerdi. Bazen bayağı umutlandıkları anlar oldu. Ama cuntanın heyeti bariz bölünmeyi görmüştü. Bundan dolayı yüksekten atan KDP heyetine aldırılmamayı tercih etti. gece İ. Ahmed bir anlaşma taslağı hazırlamış ve kendi iddiasına göre Barzani'ye okumak istemiş, ama o, dinlemeyi redetmişti. Özet olarak Le Monde'nin de dediği gibi "Ahmed-Talabani grubu, Barzani'nin gücüne meydan okuyamayacağını anlayınca, onu Kürt halkının gözünden düşürerek kendilerini Kürt halkının ödünsüz takipçileri olarak göstermek istediler.⁽⁹³⁾ Yani grubun davranışları açıkça "teatral"dı. Toplantının sonlarına doğru Cuntanın Başbakanı Yahya "sonunda bana malum oldu ki siz (parti) kuzey Irak'ta barışın düşmanısınız"dedi.⁽⁹⁴⁾ Barzani, hükümetin desteğini kazanmıştı,ama yine de Politburoyu toptan dışlamanın fiatını biliyordu. Bunun için, iç me seleyi çözümleyici son tedbirleri görüşmeliydi.

Haziran 1964'te Barzani, partinin gerçek 6. Kongresinin toplantıya çağırılması için teşebbüse geçti. Ako aşireti Reisi Abbas Mamend'i Mavat'a göndererek İ. Ahmed'i Ranya'ya çağırdı. Görüşmelerin sonunda İ. Ahmed, Mawat kongresinde delege çoğunluğu bulunmadığını kabul etti. Başkan temsil edilmemişti. Bundan dolayı kongreyi geçersiz saydı. yeni kongreyi, tarafsız isimlerden oluşan bir hazırlık komitesi toplayacaktı. 14 Haziran'da oluşturulan bu komite kongreyi 25 Temmuz'da toplayacaktı.⁽⁹⁵⁾ Ancak İ. Ahmed artık herşeyden şüphe eder durumdaydı. Barzani'nin gece Ranya'yı terk etmesini tutuklanacağını bir belirtisi sanarak,

derhal Mawat'a kaçtı. böylece kendisine hazırlanan "tuzağa" düşmekten kurtulmuştu (!) Mawat'a vardığında ortalığa bir panik havası yaydı. Aslında kafasını meşgul eden şey tuzak falan gibi şeyler değildi ve kendisi de biliyordu ki, Ranya'da tutuklanması için karanlık filimler çekilmesine gerek yoktu. İki peşmergenin gelip "tutuklusun" demesi yeterliydi. O'nun şimdi bir tek hedefi vardı; kendisini tasfiye edecek olan parti kongresini ne pahasına olursa olsun, engellemeliydi. Bunun için Politbüro ekibiyle Barzani'nin arasını onarılmayacak derecede bozmalıydı. Bu en aşağısından, Politbüro grubunun kongreye gidişini engelleyecekti.

İ. Ahmed, karargahına varır varmaz, şimdiye kadar yayınlanmamış olan Mawat Kongresi kararlarını derhal yayınlattı. Ama bu kendisi için çok kötü bir netice doğurdu. Kararlar kitlelere ulaştığında peşmerge çoğunluğu Politbüroya sadık komutanlara itaat etmeyi redederek Barzani'ye sadık birliklere iltihak etti. İ. Ahmed aynı kararları bu kez Politbüro'nun kontrolündeki ihtilal radyosunda yayınlamak istedi. Ama Nuri Şawiz bu teşebbüsü engelledi. (96) Politbüro, "Köylü General" Molla Mustafa Barzani'yi yani; Kürt bağımsızlık hareketinin tarihi kahramanını dışalamıştı. Onlar hareketin de facto liderini açıktan dışalamakla, aynı amaca yönelik güçlerin birliğini de redetmiş oldular. Oysa onların okudukları kitaplar "birleştirilebilir" güçlerin birliğinden bahseder. Politbüro'nun yaptıklarının anlamı, Kürt ulusunun birliğinin yeniden suçlanması idi. (97)

Bu arada Politbüro grubu boş durmuyor propaganda gezileri düzenliyordu. Bunların liderlerinden biri olan Celal Talabani, Kahire, Beyrut ve Avrupa'yı kapsayan uzun bir geziye çıktı. Başkan Nasır'dan müphem destek sözü de alan Talabani, bilhassa dışardaki Kürt topluluğunun desteğini sağlamaya çalıştı. Lübnan, Suriye, Avrupa ve kısmen de İran Kürt gruplarının desteğini kazanmak için fazla uğraşması gerekmemişti. Son durak olan Tahran'da ise iyi ilişkiler kurduğu belli oluyordu. (98) Şah, anlaşılabilir birlik içinde hareket eden güçlü bir Kürt hareketi istemiyordu.

Son bağların da kopması üzerine Barzani kongreyi öne alarak 1 Temmuz'da toplantıya çağırdı. Bu geçersiz sayılan 6. kongrenin tekrarı olacaktı. Çağrı Politbüro grubuna da ulaştırıldı. Onlar tüzüğü öne sürerek toplantıya katılmayı yeniden reddettiler. Zaten politbüro grubunun iddiasına göre Barzani, partiye alalade köylüleri kaydetmek suretiyle vulgarize etmişti. Oysa parti bir seçkinler grubuydu ve öyle kalmalıydı. Buna rağmen Barzani oniki kişi göndererek onları tekrar davet ettiyse de başaramadı. İ. Ahmed gözlemci olarak üç kişi gönderdi ama bunlar derhal tutuklandı. İddiaya göre gelenlerden Ali Hamdi derhal idam edilmiş, Ali Abdullah kısa sürede salıverilmişti. Aziz Şemzini ise İran'da yaşayan babasının müracaatı üzerine kendisine teslim edildi. (99) Toplantıya 20 bini bulan KDP üyelerinden 800 delege katıldı. (100) Barzani parti başkanlığına yeniden seçildi. 18 kişilik merkez komitesinin sekreterliğine Habib Muhammed Kerim getirildi. Diğer üyeliklere; Dr. Mahmud Osman, Mustafa al-Karadağı, Haşim Aqrawi, Aziz Aqrawi, Ali Sencari, Ramadhan Aqrawi, İsmail Arif, Aqid Sıddıq, Neman İsa, Dr. Fuad Celal, Yadullah Kerim, Baba Tahir Şêx Celal, Şêx Muhammed Harsini, Muhammed Ali Amin, Salih al-Yusufi, İsmail Molla Aziz ve Omar Şarif gibi çoğu eski IKP'li isimler getirildi.

Qala-Diza'da 1-7 Temmuz tarihleri arasında yapılan kongrenin sonuç bildirisi tam bir sürprizdi. Kongre, Kürdistan'da sivil yönetime geçişi altını çizerek reddetti. Ayrıca Barzani başkanlığındaki KDP temsilcilerinin, peşmerge temsilcilerinin ve aşiret temsilcilerinin yer alacağı bir İhtilal Komuta Konseyi'nin oluşturulması kararlaştırıldı. Konsey ihtilalin en üst yönetim birimi olacaktı. Böylece başıbozukluktan kurtulunacak ve hareket tek merkezden yönetilecekti. (101) Kürt ihtilalinde varılan aşamaya bir cevap olacaktı bu Konsey. Kongre, hükümete bir memorandum gönderilmesini ve Kürdistan'a otonomi talep edilmesini de kararlaştırdı. (102) Mawat toplantısını kanunsuz ilan eden kongre, buna öncülük eden 14 kişiyi partiden ihraç etti. (103) Sonuç bildirgesi, Nasır'ın BAC'yi geliştirme çabasıyla da yanışmasını ve iki Almanya'nın birleştirilmesiyle ilgili

çalışmalara desteğini ifade etti. Filistin, Kıbrıs, Güney Afrika, Küba, Angola ve Umman kurtuluş mücadelesine sempatisini bildirdi. ABD ve SSCB'nin uzak buldukları konularda sağladıkları işbirliğinin meyve vermesinden duyduğu memnuniyeti kaydetti.⁽¹⁰⁴⁾

Kılıç kınından sıyrılmış, savaşta gizlilik kalmamıştı. 10 Temmuz 1964'te Politbüro grubunun elinde bulunan parti radyosundan bir konuşma yapan İ. Ahmed, peşmergeleri Barzani'ye ve yeni merkez komitesine karşı mücadeleye çağırdı. Politbüro grubu, kongrenin seçtiği yeni merkez komitesinin radyoyu parti paralarını, gizli evrakları, telsiz cihazlarını ve diğer materyali iade emrini de redetmişti.⁽¹⁰⁵⁾ Bunun üzerine 16 Temmuz 1964'te Loqman Barzani 2000 peşmerge ve Hama Raşid'in oğlu Enver 500 partizan ile Politbüro güçlerinin üstüne yürüdüler. Politbüro liderleri ellerinde kalan 630 peşmerge ile bu güce karşı direnmeye hazır değildi.⁽¹⁰⁶⁾ Ama yine de çıkan çatışmada 8 Barzani ve 4 Politbüro taraftarı hayatını kaybetti. Geri çekilmek zorunda kalan grup, Büyük Zap nehrini geçerek Sardeşt'a sığındı. Giderken para ve hafif eşyaları birlikte götürmüş, radyo istasyonu ve ağır silahları da parçalamışlardı.

Grup bir yandan araçların getireceği haberi beklerken öte yandan da İ. Ahmed durumu görüşmek üzere Tahran'a gitti. Politbüro, İran yetkilerinin kendilerini silahsızlandırma istemlerini yakında Irak'a geri dönecekleri gerekçesiyle redetmişti. Ömer Debaba ve Celal Talabani kuvvetlerinin başında Dulekan'da kalmışlardı. Ağustos'ta grup artık uzlaşma umudunu kaybetti. Güneyden aldıkları 100 kişilik takviye ile Kürdistan'a yeni bir çıkartma yaptılar. Onlar Çuwarta'ya geri dönmeyi deneyeceklerdi. Bu sırada İran sınırını beklemekte olan çok az sayıdaki Barzani'ye sadık peşmerge kendilerini karşıladı ve ağır kayıp verdirdi.⁽¹⁰⁷⁾ Kuvvetlerinin önemli bir kısmı ihtilale iltihak edince; Barzani kaynaklarına göre 180, gruba göre ise 320 kişi tekrar İran'a geçti.

Baneht'e İran makamlarına teslim olarak silahsızlandırıldılar. Irak Hükümeti, onların sınırın yakınında tutulmalarını protesto edince önce Saqız'a, oradan da Hemedan'a götürüldüler. Grubun liderleri ise Tahran'daki kal-

burüstü bir otelde ikamete tabi tutulacak,⁽¹⁰⁸⁾ bundan sonra ipleri uzun süre dış güçlerin elinde olacaktı.

İ. Ahmed ve arkadaşlarının İran'da bulunduğu sıralarda 18 Ağustos 1964'te Pravda'da önemli bir makale yayınladı. Bu makalede Kürt ulusal sorunu ele alınmıştı. İ. Ahmed ve yanındakileri maceracılıkla suçlayan Pravda, onları herşeye rağmen KDP altıncı kongresinin kararlarına uyararak en kısa zamanda parti içinde toplanmaya çağırıyordu.⁽¹⁰⁹⁾ Oysa onlar yerlerini seçmişlerdi. "Tahran'da villa, aşçıbaşı ve şoför emirlerine verildi. Besin nefistir. İyi yemek üzüntüyü, merak ve düşüşün hüznünü yatıştırır."⁽¹¹⁰⁾ Ama herşeye rağmen Talabani, ateşkes ortadan kalktığına ihtilalin yanında yer alacağını bildirecekti.

Barzani parti kongresinin aldığı "İhtilal Komuta Konseyi" oluşturulması kararı gereğince bir konferans topladı. Konferans 29 Eylül 1964'te toplanmasına rağmen asıl çalışmalarını 9-17 Ekim tarihleri arasında yaptı.⁽¹¹¹⁾ Halk konferansı adı verilen toplantıya "parti yöneticileri, ihtilalci gerilla ordusunun komutanları, aşiret şefleri, Suriye KDP'sini temsil eden bir delegasyon, Komeley Xwendekarani Kurd li Ewropa (KXKE veya KSSE) başkanı, Cenevre Kürt haklarını Savunma Komitesi Başkanı, Kürdistan'da yaşayan Hıristiyan toplumu temsilcileri ve Kürdistan ihtilaline sonuna kadar yardım etmiş olan Arap asıllı subay, militan ve politikacılardan bazıları katıldı.⁽¹¹²⁾ Qala-Dıza'nın Xanya köyünde devam eden konferansta İKK'nin üç organdan oluşturulması kararlaştırıldı. a) parti, b) yürütme organı ve c) İhtilalci Halk Ordusu. KDP'nin kendi alt organları devam edecekti. Yürütme organına ise aşiret temsilciliği, maliye ve adalet bağlanmıştı. Aşiret temsilcilerin başına Abbas Mamend getirildi. Bunun dışında parti siyasi bürosu ve İhtilalci Ordunun Askeri Bürosu da yürütme organını teşkil eden birimlerdi. İhtilalci ordunun alt organları 11 sabit destek üssünden ibaret olan hêzlerdi. Ayrıca dış ülkeler temsilciliği de bir organ gibi İhtilal Komuta Konseyine bağlıydı.⁽¹¹³⁾

Konsey toplam 27 KDP'li 12 kuvvet komutanı, iki Asuri, iki Yahudi, iki Luri, bir Arap, oniki aşiret reisi, ihtilalin Avrupa temsilcisi, Avrupa öğrenci temsilcisi, Cenevre Kürt Halkını savunma Komitesi Başkanı, Amerika Kürt Öğrenci Teşkilatı Başkanı ve Barzani olmak üzere 63 kişiden oluşuyordu.⁽¹¹⁴⁾ Konsey bölgede bir devlet gibi davranacaktı. Kürdistan'daki bütün işleri, savaş zamanları dışında toplanarak görüşüyor ve gerekli kanunları çıkarıyordu.⁽¹¹⁵⁾

Durum İ. Ahmed-Talabani grubunun beklentilerinin aksine ihtilalin toparlanması doğrultusunda gelişmekteydi. Barzani, kongreden itibaren dengeli hareket etmeye özen göstermişti. Böylece ihtilalin başından beri ya tereddüt içinde bulunan, ya da hükümet yandaşı olan pekçok aşiret reislerini ikna ettiği gibi ihtilal saflarına katılan IKP kökenli Kürt aydınlarını da önemli görevlere getirmeyi ihmal etmedi. Böylece ihtilal hem aydınların getireceği ilerici dinamizmi kaybetmeyecek veya kayıp asgari düzeyde tutulacaktı, hem de ulus bu sıkıntılı yalnızlık döneminde fazlasıyla muhtaç olduğu birliğini muhafaza edecekti.

Barzani, Konseyin çalışmalarına devam ettiği bir sırada 11 Ekim 1964'te Arif yönetimine sert bir memorandum sundu. Memorandum, Bağdat yöneticilerini yalan söylemekle, Kürt halkının temel isteklerini zorla elinden almakla ihtilalcileri oyalamak ve Irak halkına düşman olmakla suçlamaktaydı. Barzani tarafından 24 Nisan 1963 memorandumunu aktarıyor ve burada anlatımını bulan Kürt halkının temel istekleri tekrarlanıyordu. Memorandum'da "siz devamlı olarak Irak halkını aldatıyorsunuz ve Arap halkını Irak'ta Kürtler'in kökü kazınmadıkça Arabizmin kurtulmayacağı safsatasına inandırmaya çalışıyorsunuz" denmekteydi. Daha sonraki bölümde, bütün yaşamını Kürt halkının hizmetine adadığını, bu uğurda hiçbir fedakarlıktan ve gerekirse de büyük zorluklardan çekinmeyeceğini, ne var ki Irak Arap iktidarlarına zaman zaman ve şans tanımak için verilen sürelerin devamlı olarak kötüye kullandığını ve gerçekçi bir gözle değerlendirilmediğini sert bir tonla anlatan Barzani, şöyle devam etti:

"18 kasım 1963'ten sonra Irak'ın şimdiki iktidarı, büyük

bir gürültü ile her yıl 5 milyon dolar Kürdistan'ın yıkılan yerlerini yeniden yapmak üzere ayıracağını (ki aslında savaşta ve bombardımanda Kürdistan'ın gördüğü zarar 100 milyon dınardır) açıklanmıştı. Bu nedenle 5 milyon dolar sadece iyi niyet gösterisi olarak kabul edilmişti. Oysa ki bu anda korkunç bir rezalet ve ikiyüzlülük şeklinde sırtan gerçek, iktidarın bu parayı bile Kürdistan'ı onarmayı değil, yeni yeni polis merkezleri ve askeri yolların yapımında kullanmaya başlamış olmasıdır. Bu aynı yatırımın geriye kalanını da daha az rezil olmayan bir tutumla "Selahaddin Suvavileri" adını verdiği parayla tutulmuş uşaklarının cebine indirmektedir. Açıkça görüldüğü gibi Bağdat iktidarı, mazlum Kürt halkının alınterini ve meşru haklarını çalarak boş yere harcamakla yetinmemekte, Kürt halkının alınteri olan paralarla iktidar, Kürtler'i öldürmek, Kürdistan'ı yıkmak ve yağmalamak için şerefsiz bir şekilde kullanmaktadır." (116)

Kurdistan ulusal kurtuluş hareketi, kendi evlatlarından darbeler yerken, Arif de boş durmuyor, ağırlıklarından kurtuluyordu. Önce 28 Mart 1964'te Nasır'ın partisini model alan Arap Sosyalist Birliği adını verdiği kendi partisini kurdu. Tüm siyasal odakları bu partinin çatısı altında toplanmaya çağırıldı. Ulusal bilinçlenmede ve politize olmada Kürtler'in kaydettiği gelişmeyi hesaplamadan bu partiye onları da davet etti, ama başaramadı. Aynı günlerde yaptığı bir diğer açıklamada Suriye-İrak-Mısır birlik denemesinin başarısızlığa uğradığını bildirdi. 5 Mayıs'ta ilan ettiği anayasa Arap Birliğini esas almıştı. Birinci maddesinde "İrak devleti demokratik Sosyalist bir devlettir" diyor, demokrasi ve sosyalizm fikrini ise Arap ve İslam ruhundan aldığını, Irak halkının Arap milletinin bir parçası ve amaçlarının tam bir Arap Birliği'nin sağlanması olduğunu vurguluyor. İkinci maddede, Irak Cumhuriyeti'nin hükümranlığından bahs edilerek, hiçbir parçasından vazgeçilmeyeceği tehdidi savruluyor. Üçüncü madde, İslamı devletin resmi dini ve temeli

sayıyordu. resmi dil tabii Arapça idi. Kürt meselesine ise 19. maddede " Iraklı'lar hakları ve işleri itibarıyla eşittir. Irk, doğum, dil ve dinlerinden dolayı ayırım yapılamaz. Yurttaşlar, ki bunlar Araplar'ı ve Kürtler'i içerir, bu ülkenin emniyeti için işbirliği yapar. Onların ulusal hakları Irak Cumhuriyeti çerçevesinde bu anayasada düzenlenmiştir;" şeklinde konmuştu. Bu kadar Arap bir anayasa, bir virgül ile Kürtler'i Araplarla partnerleştiremezdi herhalde.

Eylül ayında Barzani ihtilal üst yönetimini modernleştirmeye çalışırken Irak hükümeti bir darbe teşebbüsü ile karşılaştı. Darbeyi Bağdat'a gizlice dönen Baas Partisi Genel Sekreteri Ali Sadi Hava Kuvvetleriyle de anlaşarak planlanmıştı. Plana göre hareket; Arap liderleri zirve toplantısına katılmak amacıyla İskenderiye'de bulunan Arif'in dönüşünde başlatılacaktı.⁽¹¹⁷⁾ Arif, havaalanına vardığında bombalanacak, Hava Kuvvetleri Başkana sadık Kara Kuvvetlerini püskürtme görevini de yerine getirecekti. Bu tertip zamanında farkedilerek bastırıldı. Üçbinden fazla Baasçı tutuklanmıştı. General Hasan el-Bakr, General Hardan Tikriti ve Albay Latif bu harekete önderlik yapmakla suçlanmış ve hükümetteki görevlerinden alınmıştı.

14 Kasım 1964'te Tahir Yahya'nın kurduğu yeni kabinede artık hiçbir Baasist yoktu. Hükümet önüne iki görev koyduğunu açıkladı; ordunun modernizasyonu ve Araplar'ın her zaman çiğnedikleri sakız, Mısır'la birlik. Arif, bu hükümete ayrıca kuzey Irak'ın yeniden yapılanması emrini de vermişti. Bu yapılanma çözümlenmemiş bütün problemlerin içinde çözüm bulacağı ve ülkenin birliğine zarar vermeyecek şekilde olacaktı. Bütün bunlar ufukta üçüncü Kürt-Arap savşçının görüldüğü bir sırada yapılıyordu.

Bu arada İçişleri Bakanı Albay Suphi Abd el-Hamid, Barzani'nin Ekim Memorandumunu cevaplandırdı. Bakan Barzani'yi kendi öz grubunun "Kuzey" dedikleri yerin özel durumunu ve Kürt meselesine çözüm teşebbüsüne katkıyı durdurmasını kınadı. Peşmergelerin dağıtılmaması ve "Kuzey" in yeniden şekillendirilmesi 10 Şubat Anlaşması'nın kalan maddelerinin hayata geçirilmesinin önündeki engeldi. Evet hükümet bütün sözlerini tutmamıştı, ama ekonomik

ambargoyu kaldırmış, genel affı çıkarmış. Özellikle Kürt ulusal haklarından anayasada bahsetmiş, ihtilalden dolayı zarar gören birçok Kürt'e tazminat vermiş ve özet olarak "Kuzey"in yeniden yapılanmasına başlamıştı. Cevabında Barzani'ye hitaben Bakan "memorandum göndererek yerine getirilmesi imkansız istemler öne sürme" dedi. Bağımsızlık isteminin Şubat anlaşmasında yeri yoktur. Bu talep ne bölgede normal hayata dönülmesine yardım eder, ne de müzakerelerde kalan sorunların haline." Bakan "neden peşmerge kuvvetlerini dağıtmadın? 10 Şubat anlaşmasının emri budur. 10 ay sonra farkına varıyorsun ki sözünü tutmayacaksın," şeklinde özetlenecek bir soru ile bitirmişti cevabını. (118)

Bu cevap Barzani'yi çok sinirlendirmişti. Şöyle diyordu: "PEŞMERGELER TARİHİ ULUSAL HAKLAR BEKLENTİSİNİN BİR CEVABIDIR. ONLAR KÜRT HAKLARININ SAVUNULMASININ BÜYÜK BEKÇİLERİDİR. SALDIRI AMAÇLI DEĞİL. Kim ki Kürtler amaçlarına kavuşmadan peşmergelerin dağıtılmasını istiyorsa, meseleye başasağı bakıyordur. Arabayı atın önüne bağlayan adamın durumu gibi." (119) Ekim 1964 Mart 1975 arası böyle oyalayıcı mektup teatileri ile geçerken, peşmergeler vaziyetlerini sertleştirdiler. Aralık ayında Arap mevzilerine üst üste saldırılar başlatıldı. Süleymaniye karayolu tekrar Kürtler'in eline geçti. Çemçemal, Qala-Diza, Çuwarda, Mawat ve Pencwin'de şiddetli çarpışmalar cereyan etti. Hükümet kuvvetleri 10 Şubat 1964 ateşkesinin yarattığı avantajlı konumlarını kaybetmiş ve eski mevzilerine çekilmişti. Araplar, yenilgilerin acısını ovadaki masum Kürt insanından çıkarıyorlardı. Pencwin'de çatışmalar ocak ayında da devam etti. Sonuçta Irak ordusu eski mevzilerine kadar sürüldü.

Subaylar 1965 yılının başından itibaren Başkan Arif'i savaşa başlamak için sıkıştırıyorlardı. Arif de zaten aynı kanıdaydı. Bunun üzerine İçişleri Bakanı 11 Şubat 1965'te Barzani'ye bir mektup göndererek hükümete teslim ol-

masını istedi. Bakan, Kürdistan'a tanınması istenen otonom statü ile peşmerge kuvvetlerinin dağıtılmamasını kabul edilemez bulunduğunu bildirdi. Mektupta, hükümetin bütün gücüyle Kürdistan'da yasal düzeni sağlayacağını da ilan etmekteydi. Öte yandan 6 Ocak'ta sıkıyönetim kaldırılmış, İÜKK lağvedilmişti. İktidar Arap Sosyalist Birliği Partisi şeklinde örgütlenen cuntaya devrediliyordu.

Savaşın gerçek sebebi, Arap şövenizminin Irak'ta iktidarı paylaşmaya hazır olmamasıydı. Gösterilen sebep, peşmerge kuvvetlerinin dağıtılmaması ve otonominin talep edilmesi iken, harekete geçirici sebep ise üç Irak'lı subayın tatlile giderken Bağdat yolunda öldürülmesi... Böylece 3 Nisan 1965'te zırhlı birlikler Süleymaniye'ye girince, çarpışmalar başladı. Hükümet Xaniqin'den Zaxo'a kadar dokuz ayrı noktadan Kürdistan'a yüklendi. Savaş 400 kilometre uzunluğundaki bir cephe cereyan ediyordu.⁽¹²⁰⁾ Yine ekinler yakıldı, evler yıkıldı ve masum kanı döküldü. 7 Temmuz'da Kürt kuvvetleri ilk defa top ve bazoka kullanmaya başladılar. Pencwin, Çuwarda ve Mawat'ta peşmergeler güçlü bir direniş gösteriyorlardı. Galiba Araplar KDP eski Politbüro sahasını devrimin zayıf halkası olarak algılamış ve ikide bir oraya yükleniyorlardı. Ama bu bir hataydı. Savaş, Kürt birliğini güçlendirici bir kamçı gibi etkili oldu. Kürt fraksiyonları, şimdi birlik içinde ihtilal liderliğinin arkasındaydılar. Ahmed-Talabani grubu ile İran'a geçen peşmergeler geri dönmek için izin isteğinde bulununca Barzani bir genel af çıkardı ve İ. Ahmed ile S. Aziz dışındakilerin dönebileceğini bildirdi. Talabani, Mayıs 1965'te Barzani'nin temsilcisi olarak Londra'ya giderek bir basın toplantısı yaptı. Bu toplantıda Talabani, Araplar'ın Kürtler'e karşı zehirli gaz kullandıklarını bildirdi. Aynı sıralarda Irak ile ortak bir askeri komutanlık kuran Mısır, Güney Yemen'deki Kralcılar'a karşı da bu fiili işletmişti. Mısır 3. Kürt-Arap savaşı boyunca Irak'ta da kuvvet bulunduruyordu.⁽¹²¹⁾

Bu saldırılar boyunca Irak Hükümeti geleneksel müttefikleri olan Kürt aşiretlerini de kaybediyordu. Barzani'nin en büyük düşmanı Şeyh Reşid Lolan ölmüş, onun yerini Şeyh Muhammed Lowlani almıştı. Bu 30.000 kişilik

aşiretin yeni lideri, Kürt ulusal isteklerine olan bağlılığını, Araplar'ın bütün ayartma teşebbüsüne rağmen ilan etti. Bunun dışında, aralarında Zibari ve Baradosti aşiretlerinin bulunduğu pekçok eski devrim düşmanı, Arif rejimine karşı ulusal saflardaki yerlerini almışlardı. Geriye ellerinde kala kala 3.000 çav kalmıştı. (122)

40.000 kişilik kuvvetle başlattıkları saldırı en fazla Barzan ve Ranya bölgesinde yoğunlaştı. Çarpışmaların başında Kürt tarafı, pekçok askerin kaçarak ihtilale katıldığını söyledi. Kitabın yazarı bunların bir kısmı ile tanışıyor. 24 Mayıs'ta hükümet asker kaçakları için genel af ilan etti. Bunların kendi birliklerine iltihak ettiklerini ekledi ama herşeye rağmen savaş çabucak Arif'in aleyhine gelişmeye başladı. Bu arada Sincar bölgesindeki Yezidiler de ayaklanmışlar ve Irak ordusunun en aşağısından bir kısmını meşgul ediyorlardı. Savaş ağustos ayında yoğunlaştı. Eylülde ise Irak ordusunda dökülme başlamıştı.

1965 saldırıları boyunca Irak Hükümeti, 1964'teki temaslarından dolayı sağlamlaştırdığı bir dış ilişkiler ağının desteğini arkasına almıştı. Hükümet bu saldırılara en aşağısından süper devletlerin düşmanlığından "azade" olarak başladı. Sovyetler Birliği 1963'te Baasçılar'ın tasfiyesi ile rahatlamıştı. Nasır'ın Xruçov ile Arif'i Kahire'de buluşturması buzları eritmiş ve Moskova bloke ettiği 400 milyon dolar tutarındaki askeri yardımı serbest bırakmıştı. Bu aşamada Kremlin sadece uzaktan uzağa "barışçı çözüm" tavsiyelerini dile getirecek, Irak ordusunun vahşetini görmemezlikten gelecekti. Bu arada 1964'teki bazı milileştirme hareketleri az daha Kürdistan'da misafir olarak bulunan IKP'yi de çekiyordu. İngiltere Kasım rejiminin verdiği sıkıntının dağılmasının yarattığı memnuniyeti bildirmek ve Sovyetler'le rekabet etmek amacıyla Irak ordusunu avcı-bombardıman uçakları ve diğer silahlarla donatmayı kabul etti. ABD ise, nispeten tarafsız bir konumda olmasına rağmen Arif rejiminin kalmasından yanaydı ve bölgede is-

tikrar istiyordu. Böylece büyük devletler bölgede tek kelime üzerinde anlaşmışlardı: **İstikrar**. Ama kelimenin tarifini en aşağısından Irak'ta Arap iktidarına bırakmışlardı. Bu ise, meseleye getirilecek çözümün, yani barışın bir "Pax-Arapica" şeklinde olmasını birlikte getiriyordu. Kürtler'e barış için ne düşündükleri soran, danışan yoktu.

Türkiye, üçüncü savaş boyunca sınırlarını sınımsız kapalı tutma gayretindeydi. Arif rejimi ile bozduğu zamanlarda bile bunu çok iyi sürdürdü. 1963'ten beri Siirt-Hakkari ve Mardin yörelerinde başlattığı komando baskınlarını 1965'te çok yoğunlaştırdı. Komando baskınları için gerekçesi "bölgede artan soygun olaylarını önleme" idi. Ama Kemalist rejimin asıl hedefi yükselen Kürt milliyetçiliği dalgasının Türkiye'nin kontrolündeki Kürdistan parçasında yankı bulmasını engellemektir. Komando askerleri girdikleri köylerde kadın - erkek herkesi meydanda topluyor, erkekleri çıplak soyarak kadınlara teşhir edip dayak, sürünme, yat-kalk, diken üstünde yürütme, erkeklik organına ip bağlayarak kadınlara çektirme gibi fiziki ve ağır ruhsal işkenceler uyguluyorlardı. Komando zulmü Türkiye'de bir kısım sol basın ve TIP tarafından dile getirildiyse de, büyük bir muhalefet potansiyeli oluşturulamadı. Aynı yıl içinde eski Çalışma Bakanı Bülent Ecevit⁽¹²³⁾ Kemalizm'e yeni bir elbise giydirerek "Ortanın Solu" adı altındaki bir hareketi CHP içinde başlatmıştı. Ama partinin başındaki İsmet İnönü Kürt meselesine karşı hassastır ve komando olayının güncelleştirilmesinden yana değildir. Dikkatleri Kıbrıs'ta faaliyetlerini sürdüren Elen milliyetçisi EOKA'nın faaliyetlerine odaklanılmayı tercih etti. Kürt köylüsü kaderi ile başbaşa idi.

Öte yandan Kürt aydınlarının TIP kanadı M. Ali Aslan adındaki bir avukatın liderliğinde **Yeni Akış** denilen bir dergi çıkarmaya başladılar.⁽¹²⁴⁾ Bu oldukça basit süreli yayın dahi Kemalistler'in tahammül sınırlarının dışındaydı. Dergi kapatıldı ve yöneticileri mahkemeye verildi. Kürt mahalli aydınları olan mollalar ise 49'lar ve 23'ler olayında cezaevlerinde yatan Said Elçi ve Faik Bucak'ın etrafında toplanmaya başladılar.⁽¹²⁵⁾ 1963'te kurulan TKDP irtibat grubu ile de

ilişkiye geçen Bucak ve Elçi,Partiyi kurmayı kafalarına koymuşlardı. Irak KDP'yi model almaya çalışan ekip, aydınlarla ilişkiye geçtiyse de bir sonuç alamadı. Onları KDP fikri ürkütüyordu. Bunda, yıllarca okudukları Kemalist eğitim kurumlarının yarattığı şartlanmışlığın da büyük etkisi vardı. Laisizm adına Kürdistan'da Kürt milliyetçiliğine saldırılırken, okul kitapları "molla" kelimesini gericilikle eşdeğerli olarak takdim ediyorlardı. Aydınların "gerici" dedikleri mollalar ise, TIP'te yer alan veya ona sempatiyle bakan bu insanlara "dinsiz, Allahsızlar" olarak bakıyorlardı. Anlaşılan kısa sürede bunların bir araya getirilmeleri mümkün değildi. Bunun için Bucak ve Elçi, kırsal alan insanı, esnaf,işçi, zenaatkar ve mollalarla birlikte hareket etmek ve onlara dayanarak partiyi kurmak zorundaydılar. mektepli aydınlar ya yoktu ya da çok küçük bir azınlıktı. 11 Temmuz 1965'te kurulan TKDP'de Avukat Faik Bucak sekreterliğe getirildi.⁽¹²⁶⁾ Parti bundan sonra gelişerek Kürdistan'da TIP'in aydınlar arasındaki etkisini sınırladı. Kürt aydınları attıkları adımlarda TKDP'yi hesaplar duruma gelmişlerdi. TKDP, IKDP ve SKDP ile dayanışma içinde hareket ediyor ve Türk İstihbarat'ının nefesini ensesinde his ediyordu.

Suriye'deki General Emin el-Hafız iktidarı üçlü birliğin 1964'te rafa kaldırılmasından sonra, Irak yöneticilerine karşı çok sert bir çizgi izledi. Onlar Irak'ta Baas'ın tasfiyesinden beri onları Arap davasına ihanetle suçlanmalarına rağmen, Kürt hareketine karşı bastırıcı tavırlarını değiştirmediler. Çünkü bu hareket Arap yayılcılığının negatifi idi. İran ise 1965'te Irak-Mısır ortak komutanlığının kurulmasından beri Kürt hareketine ara verdiği desteğini tekrar başlattı. Bu kapı, yıllar boyu ihtilalcilerin nefes alabilecekleri tek "zehirli kapı" olacaktı. İran KDP ise ihtilalcilere yardım sağlanmasında bazı roller yüklendi. Ancak Şah, Kürt milliyetçiliğine bulaşıcı bir hastalık imiş gibi bakıyordu. Bundan dolayı Doğu Kürdistanlılar'la Batı Kürtler'i arasındaki bir dayanışmaya karşıydı. Bu yardımlaşma KDP'nin Doğu Kürdistan'da gelişmesi ile eş anlamdaydı. Şah gititıkçe artan bir dozla, Irak ihtilalcilerini bu konuda sıkıştırmaya başladı. Dünyadan tec-

rit edilmiş ve bölünmüş bir milletin dıramıydı bu. 1967'de baskılar ihtilalin, İran KDP'nin faaliyetlerini dondurmasını tekif etmesine yolaçacak düzeye ulaşacaktı.

Nasır ise Kürt meselesinde çok sertleşmişti. Barzani ve Arif 10 Şubat 1964'te Ateşkes anlaşmasını imzalayıp barışçı bir çözüme yöneldiklerinde, Irak'daki Arap iktidarı çok zayıf bir durumdaydı. Bunu gözönüne alan Nasır, Bağdat'a derhal bir askeri kuvvet gönderdi. Bununla Nasır, Arap iktidarının zayıf olduğu için kötü bir anlaşma imzalamasını engellemeye çalışıyordu. 1965 Ekimin'de ise, Şewket Aqrawi'yi Kahire'den kovmak suretiyle tutumuna daha bir açıklık getirmişti. Bilindiği gibi Şewket Aqrawi Mısır'da Kürt ihtilalinin temsilcisi olarak bulunuyordu. O, Aqrawi'yi güya al - Bazaz'ın barışçı çözüm güvencesinden sonra kovmuştu. Mısır zaten yayılcı politikasının içine Irak'ı da sokmuştu. Nasır, Kürt meselesinde o kadar karşıt bir tavır takındı ki, 22 Şubat 1965'te bir mesaj göndererek Barzani'nin teslim olmasını istedi. Mayıs 1965'te BAC- Irak Birleşik Siyasi Komutanlığı'nın kurulması ile Nasır'ın Kürtler'e olan düşmanlığı zirve yapmıştı.

Öte yandan Irak Hükümeti bütün arınmalara rağmen yine iki başlıydı. Barzani'nin dediği gibi "bir grup bir odada barışçı çözüm isterken, diğer grup diğer odada savaş ister durumda" idi.⁽¹²⁷⁾ Bu kez Şahinler kanadını Tahir Yahya, Güvercinleri ise Nasır'cı olan Fuad Rikabi temsil ediyordu. Rikabi'nin güvercinliği, aslında Irak ordusunu İsrail'e karşı mevzilendirme arzusundan ileri geliyordu. Ama Rikabi Irak kabinesinde azınlığı temsil ediyordu. Mayıs'ta Rikabi gizlice gözaltına alındı. Milli denetim Bakanı ve Arap Sosyalist Birliği Sekreteri Abd el-Karim Farham 11 Temmuz'da Kahire'de iken hükümetten uzaklaştırılınca durum açığa çıktı. Rikabi ve diğer beş Nasır'cı bakan istifa etti. 23 Haziran'da bir monarşist tertip, 30 Haziran'da Musul'da bir Kürt-komünist müşterek tertibi ortaya çıkarıldı. 21 Ağustos'ta Emekli Binbaşı Salim - Fahri ayaklanmaya teşebbüs ettiğinden dolayı 318 taraftarıyla birlikte tutuklandı. 29 Ağustos'ta 72 başka insan hakkında soruşturma açıldı. vs..⁽¹²⁸⁾

Yenilginin soğuk yüzü kelle istiyordu. Bu kelle Başkanınki olmayacağına göre gözler başbakanlıktaydı ve o da istifa etti. 3 Eylül'de istifa eden Tahir Yahya'nın yerine 5 Eylül'de hükümeti kurma görevini Arif, Abd al-Razzak'a verildi. yeni kabineyi kuran Razzak, Kasım'ı deviren darbe hareketi esnasında hava kuvvetlerini yönetmiş, ılımlı bir Nasırcı idi. Fakat hükümeti uzun ömürlü olmadı. 11 Eylül'de Arif Kazablanka'daki Arap zirvesi toplantısına giderken, kendisine vekalet etme görevini tek kişi yerine bir "triumvira"ya vermişti. Bunlar; Başbakan Razzak, İçişleri Bakanı Abdullatif al-Darraji ve ağabeyisi Kurmay Başkanı Abdurrahman Arif idi. 15 Eylül'de Başkanın yokluğunda Razzak Hava Kuvvetlerine dayanarak iktidarı ele geçirmeye çalıştıysa da muvaffak olamadı. Razzak Kahire'ye kaçtı. Daha sonra Irak'ta yeni bir devir açıldı. Sivil elbiseli hükümet devriydi bu. 21 Eylül 1965'te hükümeti kurma görevi bu kez Başbakan Yardımcısı Avukat Dr. Abd al-Rahman al-Bazzaz'a verildi. Bu, Irak'ta bir sivil başbakanın kurduğu ilk hükümetti.

Erken kalkan grubun iktidara yürümesi Irak'ta halka bıkkınlık getiriyordu. "Kiyadettû- tewra " bildirilerinden halka gına gelmişti. Buna Kürdistan'daki sürekli savaş hali de eklenince askerlerin forsu iyiden iyiye düştü. Ülkede yeni bir moda gündeme geliyordu; sivilleşme. Bazzaz'ı başbakanlığına getiren Arif, ülkedeki istikrarsızlığın başlıca sebebinin sürekli savaş hali içinde bulunulması olduğunu anlamıştı. Savaş halinden kurtulmak için yönetimde sivillerin etkin olması gerekiyordu. Bu iş için siyaseti bilen, diplomat bir sivil gerekiyordu ki, halı hazırda bu işi yürütebilecek yetenekte bilinen tek insan Bazzaz'dı. Çünkü Bazzaz biliyordu ki, Kürt sorununa barışçı çözüm bulunmazsa, söz silahlara kalırdı. Silaha davranılması ise giderek artan bir askeri etkinliğe yolaçacaktı. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu durum, o duruma denk düşen iktidarı ister istemez davet ederdi. Bazzaz, ilk iş olarak önüne Kürt meselesine barışçı çözüm bulmayı koydu. Bunun için anayasanın Kürt haklarından bahseden maddesine açıklık getirerek şu hale soktu;" Irak'lılar işlerinde ve haklarında eşittir. Irk, dil, din veya

başka bir sebeple ayırım yapılamaz. Bu anayasa Kürtler'in ulusal haklarını Irak halkı ile ulusal ve kardeşçe birlik içinde düzenler." Bazzaz bir diğer düzenlemeyi IUKK'nin yerini almak üzere kurdurduğu Ulusal Savunma Koseyi'nde (USK) yaptı. Sivil ağırlıklı kabinenin tümünü bu konseye üye yaptı. Konsey, tüm önemli sorunlarda oturup karar verme yetkisini elinde tutuyordu. (129) Böylece cunta da sivilleşmiş oluyordu.

Bazzaz ilk kabinesinin programında, Irak parçalarında barış ve bölgelerin birliğinin emniyeti" için söz veriyordu. Ayrıca "kardeşlerimiz Kürtler'in ulusal haklarını düzenlemek bizim saygıyla karşıladığımız anayasa malzemesidir. Yeni anayasa, Kürt milliyetçiliği (abç) gerçeğini kabul ediyor. Bununla yurttaşlarımız "Kuzey"de kendi dil ve kültürlerini muhafazaya muktedir kılınıyor" diyordu. (130) Ama Bazzaz hükümette yalnız değildi. Bir başka odada askeri çözüm hazırlığında olanlar da vardı. Bu, Savunma bakanı ve Razzaq darbesinin başarısızlığa uğratılmasında emeği geçen Tümgeneral Abd al-Aziz Uzeyli idi. Aşırı bir Kürt ve Barzani karşıtıydı. "Savaşın insiyatifini ele geçirme planının sahibiydi. Bu konuda Arif'i de ikna etmişti. Militarizmin muhalefeti yine güçlenmiş, Bazzaz'ı kafasına koyduğu barış planını uygulamaktan alıkoyuyordu. Ama yine de askeri çözümün başarıya ulaşamayacağını önceden gördüğü için Barzani'yi sürekli yoklamayı ihmal etmedi. Bu arada kendi barışçı çözümüne taraftar kazanmak için Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır'ı ziyaret etti. Nasır, al Bazzaz'ın barışçı çözüm fikrine yakınlık gösterdi. Onun isteğine uyarak Aqrawi'yi Kahire'den uzaklaştırdı. Bazzaz ayrıca Kemaalistler'in de sınır kontrollerini sıklaştırmalarını sağladı. Fay-sal'ı ziyaretinin amacı ise İran Şah'ı ile aralarında arabulucu rol almasını sağlamak içindi. Barzani, Bazzaz'a cesaret verici cevaplar verirken ordu saldırıları yine de durmuyordu. Kabinenin içindeki askerler artık çekilmez hale geliyorlardı. Bir hesaplaşma kapıdaydı.

Kürt İhtilal bölgesinde durumlar her an değişmekteydi. İhtilalci ordu, Arif-Yahya ikilisinin saldırılarına karşı şiddetle direnirken, İran'a sığınan eski Politbüro ekibi içinde ilk ayrılık başgösterdi ve iki mühendis; Ali Abdullah ile Nuri sadıq Şaweys, giriştikleri ilişkilerin onları hiyanet noktasına getirdiğini görerek kayıtsız-şartsız Kürt İhtilalinin saflarına döndüler. Geriye kalanlar da dönüş izni istemişlerdi. Bunun üzerine Barzani eski sekreter İ. Ahmed ve Said Aziz dışındakileri affetti. Celal Talabani ve bir kısım arkadaşları Ağustos ayında Kürdistan'a döndüler. kendilerinden eğer samimi iseler özeleştirme yapmaları istendi. Talabani bunu reddetti. Bunun üzerine İhtilalciler, kendi arkadaşlarıyla birlikte onu, Gılala'ya 100 km uzaklıktaki bir dağ köyü olan Dularoga'ya yolladı. Kürt kesimi yine tedirginleşmişti. Bir yandan Uqeyli'nin kış saldırılarına karşı konuluyorken, öte yandan Talabani ve arkadaşları kollanmaktaydı. Bu arada Talabani, arkadaşlarından birini gizlice Bağdat'a yolayarak iktidarla anlaşmıştı. Onların bu anlaşmaları ihtilal tarafından farkedildiğinde yakalanmaları için üstlerine peşmergeler yollandı. Fakat Celal Talabani, Ömer Debaba, Ali Askeri ve arkadaşları durumdan daha önce haberdar olmuş ve tutuklanacaklarını anlamışlardı. Böylece 1966 kışında gizlice Bağdat'a kaçtılar. "Bu bir ihtilaf değil, bir ihanetti. Bağdat böyle bir tükenmişlikten büyük bir mutluluk duyuyordu. Talabani'ye yüksek görevler veriliyor ve o sırasına göre ödenecek borçları alıyordu. Özel servisler onu evlat edinmiş ve KDP şehir militanlarının izini sürmekte kullanmaktaydı. Adamları ordu ile birleşmiş, bundan böyle yanlış anlamalar silinmişti." (131)

Abdurrahman Arif ve Kürtler

"Barzani, Kürt folklorunun bir kahramanıdır.. O, Kürt bağımsızlık mücadelesinin tarihi kahramanı ve bağımsızlık hareketinin de facto lideridir."

Jean Pradier

Uqeyli savaşın insiyatifini ele geçirince planını Nisan'da uygulama alanına sokacaktı. Fakat bir kaza bu olayı erteletti. 13 Nisan 1966'da Abdusselam Arif ve iki bakanı helikopterle Basra'ya giderken bir kum fırtınasına yakalanarak öldüler. Bu olay Bağdat'ta bir iktidar kavgasını başlattı. Askerlerin başkan adayı Uqayli idi. Fakat başkan seçecek olan Ulusal Savunma Konseyi'nde sivil bir çoğunluk vardı. Bazzaz bu çoğunluğa dayanarak bir sivil devlet başkanı seçmekten çekinmişti. Ama askerlerin adayı Uqayli'ye de karşıydı. Konseydeki ağırlığını eski başkanın ağabeyi, Mutedil Nasırcı, ihtirası az bir asker olan General Abdurrahman Arif'ten yana koyarak seçtirdi. İki taraf da Arif'in başkan seçilmesini kendilerinin zaferi olarak yorumluyordu. Ama Arif bir askerdi ve seçilmesinde kendini askerlere borçlu hissederek onlarla birlikte adım atmaya başladı. Bu durum Bazzaz'ın gözünden kaçmıştı. Onu daha çok başkan seçilemeyen Uqeyli'nin kabinesindeki savunma bakanlığından istifa etmesi ilgilendiriyordu. Böylece rahatlanmış ve askerler hakkında daha dobra konuşmaya başlamıştı. Yeni başbakan ve başkan bir

noktada birleşiyorlardı; Kürt sorunu çözümlenmeden yerleri sağlamlaşmayacaktı. Ama nasıl? İşte bu "ayrıntı" için canalcı noktasıydı.

Arif bir askerdi ve askerler, hükümetin "şahinler odasının"nda askeri müdahale ile Kürt sorununu çözmeye tarafdarlığı yapıyorlardı. Arif bu çözüm şeklini önerirken Barzani yeni iktidara düşünce payı tanımak için bir aylık ateşkes teklif etti. Teklifi bazı kayıtlarla kabul edildi. Arif 18 Nisan 1966'da yaptığı ilk basın toplantısında; Irak'ın birliği amacıyla Kürtler'in Arap kardeşleriyle işbirliği yapmalarını, tüm halkın hayat standardını yükseltmelerini istedi. Onları bir nevi yerel yönetime kavuşturmayı vaad etti. Fakat aba altından sopa göstermeyi da ihmal etmiyordu.

Bazzaz ise, ayrı düşünüyordu. O, alenen Kürtler'in ayrı bir ulusun bütün özelliklerine sahip olduğunu, Irak'ın ayrı milletlerden oluştuğunu söylüyordu. Kendisi ilk basın toplantısında Başkandan daha net ve samimi idi. (1) "Kürt sorunu, Irak bölgesinin birliği ve bütünlüğü sürdürülecek mi, değil mi" sorunudur diyordu. Kürtler'i hükümetinin başka bir millet olarak tanıdığı hususunda temin etti. Hükümet, Kürtler'in dil ve kültürlerini sürdüreceklerini soylüyordu. Bu hakların, bazı yerel işlerde özerklik ile birlikte "bölge için kanun" çıkarılarak hükümet tarafından garanti edileceğini vurguladı. O, ayrıca, eğer barış anlaşması yapılırsa, hükümetin daha etraflı bir yeniden yapılanmayı programlaştıracağını söyledi. Ama ayrılmaya gidebilecek adımları redetti. (2) Hükümetin durumunun zayıflık olarak algılanmamasını da isteyen Bazzaz " cesur Irak ordusu"nun birliği sağlamaya heran amade olduğunu anlattı.

Ama askerler bastırıyordu. Nihayet Arif, 27 Nisan'da ikinci basın toplantısını yaparak, Kürtler'e özerklik verilmeyeceğini, hükümetin görüşmelere başlama veya ateşkes gitme niyetinde olmadığını bildirdi. Kısa iktidar geçmişinde Arif, Bağdat'ta gözaltında tutulan bir Kürt ileri gelenini Barzani'ye göndermiş, bölgede Kürtçe konuşma serbestisine, peşmergelerin terhisine karşılık ateşkes ve görüşmelere başlama teklifini götürmüştü. Tabii Barzani bunu redetti. Arif herhalde kardeşini taklit edebileceğini düşünüyordu.

Onun sertleşmesi bundan dolayıydı. Arif mayıs ayının başında Kürt İhtilalcilerine bir de ultimatom verdi. Bağdat radyosunda yaptığı çağrı şöyleydi:

" Hemen silahlarınızı bırakmanızı ve kahraman ordumuzun en yakın birimlerine teslim olmanızı emrediyoruz. Aksi halde, sonunuz çok yakındır. Sizin için hiçbir umut yoktur. Yürüyüşe geçen kuvvetlerimizin çizmeleri altında çiğnenmekten kaçınmanıza artık olanak yoktur. Çünkü, yiğit ordumuz bütün hainleri ezmeye karar vermiştir. Görkemli ordumuzun o kutsal yürüyüşünün önünde duracak güç yoktur. Bundan böyle her türlü direnme girişiminiz faydasızdır. Zavalı asi cüceler! Sizin için tutulacak tek yol, herşeyi hızla ezme gücünde olan kahraman ordumuzun çizmeleri altında can vermeden önce, tövbe-istiğfar ederek, teslim olmanızdır."⁽³⁾

Anlaşılan yeni Arif de şansını deneyecekti.

Uqeyli'nin saldırı planı, Kürtler'i ikiye ayırmayı amaçlıyordu. Bunun için seçilen hedef, Avustralya'lı Mühendis George Hamilton'un asrın başında inşa ettiği yolun İran sınırına kadar olan bölümünü zaptetmekti. Böylece ihtilalcilerin bir birleriyle irtibatı kesilecek, İran'la ilişki imkanı yok edilerek 1961'deki başlangıç noktalarına dönmeleri sağlanacaktı. George yolu veya Hamilton yolu; Bağdat, Erbil, Kerkük ve Rewanduz'dan geçerek Urmiye gölünün güney tarafından İran topraklarına varıyordu. Bu yol, Soran ve Bahdinan mıntıklarını da birbirinden ayırmaktaydı. Savaş, bu yola yakın yerdeki Rayat vadisini çevreleyen Hendrin ve Zozik dağları çevresinde yoğunlaşmıştı. Irak ordusu, 100 uçağın desteklediği 40.000 asker ve 5000 çar ile bu "temizlik" hareketini başlatırken, Talabani ve arkadaşları ilk defa bu savaşta Irak ordusunun yanında yer almışlardı.⁽⁴⁾

hedefleri belirgindi artık. İhtilali yoketmek... Dokuz Irak Tuğayının kullanıldığı bu saldırılarda bir kol Rania bölgesinde doğu istikametinde ilerliyerek buraları temizlerken asıl güç Hendrin ve Zozik'a yüklenmişti. Arap orduları bu saldırıya

bir de ad takmışlardı "Tawakalna ala Allah."

Bu bölgedeki Kürt kuvvetleri derhal toparlanarak iki kola ayrıldı. Hendrin tepelerinin komutası Fexır Muhammed Mergêgesori'deydi. Zazik tepelerinde ise, Farıs Koramerki, Ahmed Hacı Muhammed, Ebdıl Xalıq ve Molla Hasan komutayı ellerinde bulundurmaktaydılar. Toplam 3500 kişilik Kürt kuvvetleri iki dağ silsilesi arasında bölüştürülmüştü. Ordunun genel komutanı Barzani, Kurmay Başkanı ise Albay Abdurrahman Qadi idi. Savaşta ayrıca İran KDP'sinden 120 kişilik bir askeri birlik de yer almıştı. Bu askeri birliğin sorumlusu Minê Şem (Mehmed Eminê Şem) idi. İran KDP savaş alanında sırayla sürekli 70 kişi bulunduyordu. Bir vadide yer alan birliğin topçu kuvvetlerini Molla Muhiddin adında İran ordusundan kaçmış olan bir çavuş yönetiyordu. Vadinin karşısında yeralan bir tepe yolu görmelerini engellediği için ilerleyen tankaları göremiyorlardı. Tepeye gözcü olarak dikilen iki peşmerge de öldürülünce Molla Muhiddin tek başına hem gözcülük, hem de topu hedefe ayarlamak için tepeden vadiye mekik dokumaya başladı. En nihayetinde bu çabaları meyvesini vermiş ve vurduğu iki tankın yolu kapatması ile belli bir istikamette zırhlı araçların ilerlemesini uzun süre dururabilmişti. (5)

Savaş boyunca peşmergelerin elinde rakiplerinin sahip olamadığı iki silah vardı. Birincisi taktik ve savaş kabilyetlerinin üstünlüğü; ikincisi ise haklılıkları.. Arap ordusu, havadan napalm, yerden ağır topcu bombardımanı altında ilerlemeye çalışırken, Kürt ordusu klasik gerilla taktikleri kullanıyordu. 8-9 Mayıs gunlerinde artık her taraf cehenneme dönmüştü. haftanın sonunda Zozik'ta savaş göğüs göğüse sürdü. Kürtler "xençer bıra ye, tifing pısmam e" (hancer kardeşdir, tüfek ise amcaoğludur) diyorlardı. Kürt Ordusu hiçbir şekilde aman vermiyordu. Kurmay Albay Mahzar Ubet'in komuta ettiği 3. Tugay, Zozik eteklerinde 1000'den fazla ölü ve yaralı vererek bir daha dirilmeyecek şekilde düştü ve boğuldu. (6) 11 Mayıs günü Irak'lı Said Muhammed, Hendrin tepelerinden birini zapt ettiği için çok mutluuydu. 5. Tugay aynı gün bu işi Zozik'ta tekrarlamak için

ileri atıldı ve pişman oldu. Perişan şekilde ilk mevzilerine geri püskürtüldüler.

Bu başarı, Hendrin komutanı Faxır Muhammed Mergê-sori'yi harekete geçirmişti. 11-12 Mayıs gecesi elindeki kuvvetleri küçük birliklere ayırarak Arap ordularının çevresine dağıttı. İyi bir çekirdek güç ve havan toplarıyla asıl saldırıyı başlatacaktı. Arap ordusunda panik başlayıncaya kadar yerlerinden kıpırdamayacak olan bu birlikler şok elemanı görevini yerine getireceklerdi. Bu sırada bozguna uğratılan düşmanın materyalı da ele geçmiş olacaktı. Ertesi gün öyle bir panik yaratıldı ki 600 metre yakınına kadar yaklaşılın Rewanduz şehir garnizonu bile kıpırdama cesareti gösteremedi.⁽⁷⁾ Bu bozgun sürerken İçişleri Bakanı ve Arap saldırısının 2. mimarı orgeneral Şakir Mahmud Şükrü, Kürtler'in büyük bir yenilgiye uğradığını ve ancak geriye kalan birkaç birliklerinin temizlenmekte olduğunu açıklıyordu. Oysa o sırada Peşmergler ele geçirdikleri 6 adet 75 lik ağır top, 8 adet 3 pusluk İngiliz topu, 4 adet 81 lik havan topu, 5 adet vickers mitralyöz, pekçok hafif silah, 44 adet Bren mitralyöz, 1000'den fazla mavzer tüfeği, 300 adet Sterling mitralyöz, 46 adet telsiz vericisi - alıcısı, bir adet yerden havaya radyo vericisi istasyonu, 100 büyük çadır, 6000 battaniye ve tonlarca cephaneden oluşan bir ziyafet sofrasının keyfini çıkarıyorlardı. Tabii sadece son gün Hendrin eteklerinde, peşmergelerin saydığı 2.000 cesedi de hatırlatalım.⁽⁸⁾

Kürtler'in Rewanduz zaferi, iki önemli sonuç doğurdu: Birincisi; Bağdat'ta askerlerin burnu sürtmüş, süngüleri düşmüştü. Yani hükümetteki şahinler sersemletici bir darbe yemişlerdi. İktidarın sivil kanadındaki Başbakan Bazzaz ise, güçlenmiş ve kendisine olan güveni daha da artmıştı. İkinci sonuç; askeri çözümcülerin büyük umut bağladığı Rewanduz Cehennemi, Kürt -Arap ilişkilerinin zor kullanmak suretiyle düzenlenemeyeceğini açıkça ortaya çıkardı.

Hükümet, virajı yumuşak bir şekilde alarak görüşme masasını yeniden düzenlemek zorundaydı. Bazzaz, herşeye rağmen kurnazlığı elden bırakmıyordu. Elinde hiçbir kozu olmayan "kurnaz bir Arap", Kürtler'i bölünmüş göstermeye çalışır. Bazzaz'da öyle yapacak, Talabani ve arkadaşlarını alternatif görüşmeciler olarak gösterecekti.

Nereden nereye?.. Bir zamanlar mazlum Kürt ulusunun hakları uğruna karşı çıktıkları Bağdat hakimleriyle anlaştıktan sonra Talabani'ciler "iyi ve sadık vatandaş" rolünü oynuyor, Arap basın ve yayın organlarında deklarasyon ve makaleleriyle hükümetin propagandasını yapıyorlardı. Bağdat'ta bir KDP kurmuş ve yayın organı olarak da "Xebat"ı çıkarmayı sürdürmüşlerdi. (9) Bağdat durumdan memnundu ve istifadeye kararlıydı.

Hükümet görüşmeleri iki kanaldan başlattı. Haziranda General Ali Rawi (Rivi) başkanlığındaki bir heyeti Barzani'ye göndererek İhtilalcileri görüşme masasına oturtmaya çalışırken, öte yandan da Başkan Arif, bir radyo-TV konuşmasında "Kürt halkının temsilcisi Celal Talabani ile yaptığı "mutlu" görüşmelerin detayına iniyordu. (10) Talabani görüşmelere "Kürt ilericiliği" ve " Marksizm-Leninizm" adına oturduğunu varsaydığından, Ortadoğu ve Avrupa'daki Kürt aydın kolonilerinin tam desteğine de sahipti. İhtilalcilerin bu unsurlarla ilişkileri kopuktu ve seslerini dünyaya duyuracak vasıtalarından yoksundular. Kürtler'in bir diğer dıramı da bu idi. Bu noktada Antonio Gramsci'nin bazı tezlerini kullanan Pelletier'e borçlu olduğumuz önemli bir tahlil gündeme geliyor. (11)

Gramsci, ulusal özgürlük için bir halk hareketinin, gidermesi zorunlu olan dört ihtiyaçtan bahsediyor. Birincisi; ciddi bir ulusal hareket, hareketin yürütüldüğü, küçük de olsa özel bir toprak parçasının girişini engelleme kabiliyetinde olmalı. Daha kestirme bir deyimle kurtarılmış alana sahip olmalıdır. İkincisi; hareketin liderleri bu bölgeyi hayatın her alanında denetleyebilmeli. Üçüncüsü; ulusal hareket doğru tavır takınmalıdır. Yani taleplerini netleştirmelidir. Dördüncüsü ve en önemlilerinden biri dayandığı sosyal kategorinin (ulus, halk, sınıf vb..) insan potansiyelini tümünden

harekete geçirebilmelidir. 1964'ten itibaren Kürt hareketi ilk üç ihtiyaca fazlasıyla cevap verecek vasıtalara sahipti. Kürdistan'da kurtarılmış alan, 1961 Aralığından itibaren vardı. Bölgenin denetimi 1964 güzünde İhtilal Komuta Konseyine verilmişti. Konsey, bölgeyi yargı, yönetim, mali ve yasa gibi hayatın her alanında layıkıyla denetliyordu. Yine 1964'ten itibaren, İhtilalcilerin konumlarını sağlamlaştırılmalarından beri talep netliği de vardı. Artık her kafadan bir ses çıkmıyor, birinin ak dediğine diğeri kara demiyordu. Ama ya insan potansiyeli... İşte bu 1964'ten itibaren uzun süre Kürt İhtilal Hareketinin bir dıramı olmaya devam edecekti.

11 Eylül İhtilali, kendisini frenliyen iki önemli faktörün baskısı altındaydı. Birincisi; Kürdistan'ın jeopolitik durumunun süper devletler için arzettiği önem, ikincisi; iç sorunları. Jeopolitik durum, İhtilalcileri her zaman için frenleyen bir faktördü. Bölge, SSCB ve ABD için hayati öneme sahiptir. Süper devletler, Kürt ihtilaline tam destek verecek olsalar, bunun eninde sonunda Ortadoğu'da harita değişikliğine ve önlenemez bir istikrarsızlığa yolaçacağını düşündüklerinden ondan uzak durmaya gayret ediyorlardı. Böyle bir istikrarsızlığı göğüslemeye ikisi de hazır değildi. Dolayısıyla gerçekte, iki büyük güç Kürt İhtilaline karşı çalışıyordu. Ama yine iç çelişkileri olmasaydı, Kürt hareketi, Kürt ulusunu politize edilmiş kuvvetli bir topluluğa dönüştürebilirdi. Politize edilmiş milyonlarca insanın arzularına karşı iki süper gücün gerileyeceği kesindi. İşte bu çelişki çözüleceğine, aksine derinleştiriliyordu. Hayatın her alanında kendini hissettiren bu Kürt dıramı, kırsal alan aşiret insanıyla, şehir küçük burjuva aşiret ilişkileri çözülmüş insanı arasındaki çelişkidir. Bu çelişki, Kürdistan'da adeta iki ayrı dünya yaratmıştı. Aşiretler devrimin yükünü taşıırken şehirli ya ilgisiz kalıyor, ya da ancak Arap yönetimlerince kovulduklarında ona iştirak ediyordu. Ama bu iştirak sorunlarla doluydu ve yeni gelenler ihtilalin komuta strüktürüne uyum sağlayamıyordu.

İşte böylesi bir toplumsal çalkantıda, KDP eski Politbüro ekibi bilimsel bazı doğruları saptamıştı. Bu doğruları Barza-

ni, zaten baştan beri bildiğini gösterir bir tavır sergiliyordu. Çelişkinin çözümü evrime bırakılacaktı. Bu andaki acil durum, birleştirilebilir güçlerin birliğini gerektiriyordu. Bunun için bir ulusal liderin etrafında, bir ulusal liderliğin inşası gerekiyordu. Barzani çelişen iki gruba da yakınlık gösteriyor, onların kendilerini göstermeleri için fırsat tanıyordu. Ama her iki tarafta Barzani'yi kendi yanına çekmeye çalışmaktan geri durmamaktaydı ve doğrusu bu çabada aşiretsel elemanlar daha avantajlıydı. En önemli avantajları, entellejentsianın hatalı tavırları ve acelecilikleriydi. KDP'nin eski yöneticileri, "altı ayda", "emir ve komuta zinciri içinde emirle" bir ulus gibi davranmayı, modern liderlik anlayışına geçmeyi, Kürt toplumundaki bütün geri düzeni hatırlatıcı kurumları yoketmeyi önlere koyduklarında iş zıvanadan çıktı. Düşman saldırdı, toplumsal yapı direndi ve son çözümlemede bu ekip, destekleyicileriyle birlikte, bir zamanlar kendilerine karşı savaşmak için dağların yolunu tuttukları Bağdat yöneticileriyle kucaklaşmak durumunda kaldılar. Orada Kürt toplumunun politizasyonunu engellemek için ellerinden geleni yapacak ve Avrupa ile Ortadoğu'daki diğer Kürt kolonilerinin silahlı direnişe sempatiilerini yoketme mücadelesine girişeceklerdi. Oysa hareket, disiplinli bir şekilde politize bir toplum yaratma şansını bu elemanlarla ele geçirebilir, eninde sonunda akla uygun beklentilerini büyük güçlere de kabul ettirebilirlerdi. Fırsat kaçmış, Kürt hareketi en büyük darbeyi bu aceleci takımdan yemişti. İşte Arif'in veya takipçilerinin sayesinde hareketi iki başlı göstermeye çalıştığı insanlar bunlardı.

Barzani, kendisini görüşme masasına çekmek için Gılala'ya gelen general Rawi'ye, Arif'in radyo konuşmasından duyduğu öfkeyi şöyle dile getirecekti:

"Celal Talabani adi bir haindir. İktidarın hainleri piyasaya sürdüğü böyle dalevereli bir ortamda barış görüşmelerine katılmam. Buyurun geldiğiniz yere!..." (12) Rawi'nin kovulması, Bağdat yöneticilerinin silaha sarılmasına yetmedi. Daha henüz buna güçleri yetmiyordu. Bazzaz bu kez kendisi devreye girdi ve 29 Haziran 1966'da ateşkes fiilileşti, ama res-

men ilan edilmedi.

Bazzaz, Kürt heyetiyle 12 Haziran'da Bağdat'ta masaya oturdu. Kürt delegasyonuna parti Sekreteri Habib Kerimi başkanlık ediyordu. Bazzaz, görüşmeleri 15 Haziran'daki bir TV. konuşmasında halka açıkladı. Komuşmasında hükümetinin "Kürt milliyetçiliğini ve Kürtler'in ulusal haklarını tanımaya hazır olduğunu bildirdi. Hükümet, etraflı bir hal yolu bularak Kürt meselesini bitirecekti. Barışı koruma politikasını bazı Irak'lı muhalefet ile Arap dünyası elemanları engelliyordu. Bu güçler, Irak hükümetine "zayıf ve şerefsiz" politika izlemesi tavsiyesinde bulunmaktaydı. Kendisi bu çıkışları dışlıyor ve Kürt meselesine ancak barışçı ve tüm Kürt haklarının verilmesiyle çözüm getirilebileceği inancını taşıyordu. Bazzaz, bu barışı istemeyenlerin, gözleri Irak toprak ve sularında olan yabancı bir güce (İran) hizmet ettiğini iddia etti. O, asıl sorunun hükümet ile Kürtler arasındaki güven sorunu olduğunu söyledi. Sonuç olarak, Abdusselam Arif dönemindeki kendi hükümetinin bir anlaşmaya yaklaşmış olduğunu gösterdi, ama A. Rahman Arif'in bu konuda hükümeti destekleyip desteklemediğini söylemedi. (13) Ordudan ise "o, ülkenin birliğinin muhafazası işiyle meşguldür.. Ordunun işi, barış zamanında Kürt bölgesinin yeniden yapılanması değildir" diye bahsederken sert bir şekilde meydan okumuştur. Ama ordu şefleri demoralize idi ve güçlerini tanzim etmeye çalışıyorlardı. Bunun için Bazzaz'ın bu meydan okumasına sesiz kalacaklardı.

Görüşmeler 29 Haziran 1966'da bir anlaşmayla sona ermişti. Ama Barzani de Bazzaz da toparlanacak olan ordunun ilk fırsatta fesat çıkarabileceğinden korkuyorlardı. Bazzaz ayrıca Irak'a yönelik İran tehdidinden de ürkmekteydi. Bunlar düpedüz Irak'tan toprak talep ediyorlardı. Kürtler ise böyle değildi ve Bazzaz hükümeti, Irak'ın iki ulustan oluşan bir devlet olduğunu söyleyen ilk Arap hükümeti oldu. Bunu hiçbir yardımcı kelimenin ardına sığınmadan söylemekteydi. Bazzaz inşa edilecek Irak demokrasısından ve demokratik Irak'tan Kürtler'in paylarını nüfusları oranında alacaklarını açıkça taahhüt etmişti. Yapılan anlaşma üçü gizli ve onikisi açık olmak üzere 15 maddeden

oluşuyordu. Özet olarak şöyle:

1- Kürt milliyetçiliğinin yönetiminin ademi merkezîyetçi bir esasa dayandırılması;

Bu durum şimdilik geçici bir anayasanın, ilerde ise sürekli bir anayasanın getirilmesi ile gerçekleşecektir.

2- Kürtler'in ezici bir çoğunlukta olduğu bölgelerde Arapçanın yanı sıra Kürtçe resmi dil olarak kabul edilecek ve Bağdat üniversitesinde okutulacaktır.

3- Kürt bölgelerinin kendi seçilmiş konseyleri bulunacak ve bu konseyler, eğitim, sağlık ve belediye hizmetlerinden sorumlu bulunacaktır.

4- Mahalli gereksinmeler ayrı bir personele ihtiyaç göstermediği durumda Kürt bölgelerindeki sivil görevliler Kürtler'den oluşacaktır.

5- Parlamento seçimleri Geçisi Ayanayasa'nın tespit ettiği dönem içinde yapılacaktır. Kürtler de Parlamentoda, kabinede, sivil görevlerde ve yargı alanında temsil edilecek, diplomatik ve askeri hizmetlerde ise nüfusun bütününe oranla temsilci bulunduracaktır.

6- Kürtler kendi siyasi örgütlerini kurmada ve kendi gazetelerini çıkartmada tamamen serbest olacaklardır.

7- Ateşkes anlaşmasının sona ermesinden sonra genel af ilan edilecektir.

8- Ordu ve polis kuvvetlerini terk eden Kürtler iki ay içinde birliklerine tekrar dönebilecekler.

9- Silah altında bulunan Kürtler'den, hükümete bağlı bir "örgüt" oluşturulacak, hükümet böylelikle onların sivil hayata dönmelerine yardım edecektir.

10- İşlerinden atılan Kürt sivil görevlileri ve emekçileri tekrar eski görevlerine döneceklerdir.

11- Kürtler'e karşı açılan kampanya için harcanan para, Kürt bölgesinin yeniden inşası için kullanacak ve bu iş için özel bir bakanlık sorumlu tutulacaktır.

12- Hükümet gücü yettiği kadarıyla dullara, yetimlere, sakatlara ve savaşçılara yardım edecektir. (14)

Gizli üç maddeden birincisinde, hükümet Musul dışında

bir Kürt vilayeti olarak Duhok'ın il olmasını kabul ediyor. İkinci madde, Bazzaz KDP'nin seçimlerin yapılacağı ve yeni hükümetin teşkil edileceği süre içinde serbest çalışmasına izin vermektedir. Böylece Kürtler'in ikinci isteği olan Irak'a demokrasi talepleri karşılanmış olacaktır. Üçüncü madde ile hükümet adım adım genel af ilan ederken, İhtilalciler Kürdistan'ın sesi radyosunun yayını durdurarak Bağdat'ta legal Kürtçe bir günlük gazete yayınlayacaktı. (15)

Askerler, sivil, barışçı kendilerinin işe karıştırılmadığı çözümü şereflerine yönelik bir taarruz olarak algıladılar. Kürt meselesi, Arap ırkçılığı ninnileri ile büyümüş olan "qawmî necib" askerleri için bir şeref meselesi haline gelmişti. Onlar sivil yönetimi kuvvet yoluyla ezebileceklerinin hesabını yapmaya başlarken, Bazzaz subayların aleyhine ulu-orta konuşmaya devam ediyordu. Bir örgüte dayanmadığını unutmuydu. Enikonu kendisi de bir asker olan Abdusselam Arif tarafından bu göreve getirilmişti. Yine bir asker olan Abdurrahman Arif her an kendisine "yoksun" diyebilirdi ve bu an her geçen gün yaklaşıyordu.

General Abdurrazzak, gizlice Irak'a dönmüştü. Bu eski hava yardımcı maresşalı, küçük bir asker grubuyla 30 Haziran'da harekete geçerek "12 Nokta Deklarasyonu"nu anında boğamaya kalkıştı. kendisini bir kısım askeri birlik desteklediyse de sonuçta kaybetti. Aslında isyancıların elde ettikleri mevziler az değildi. Başkanlık sarayını bombalamış, radyo evini ele geçirerek Arif'i devirdiklerini ilan etmişlerdi. Ama sonunda isyancı pilotlar tutuklanmış ve ellerindeki elli tankla dört saat kadar direnen destekçileri yenilgiye uğratılmıştı. Başkan Arif'in radyodan yayınladığı bir emirle Habbaniye, Musul ve Kerkük havaalanları hükümet kuvvetleri tarafından yeniden işgal edildi. 1 Temmuz'da Arif isyancıların cezalandırılacağını söyledi. 2 Temmuz'da ise araya

giren Başbakan Bazzaz isyancı elebaşlarının hayatını kurtardı. (16)

İsyanın bastırılması asker-sivil iktidar mücadelesini kızıştırdı. Bazzaz halkın askeri darbelerden bıktığını söyleyerek, subaylara olan eleştirilerinin dozunu arttırdı. Ama şunu göremedi; kamuoyu olayın oluşmasını değil, ancak akibetini etkiliyebilirdi. Yani kamuoyu istese de istemezse de bir Abdurrazaq heran iktidar koltuğuna oturabilirdi. Ama askerler de orada kalmanın halkın desteğine bağlı olduğunu ve beğenilmezlerse ilk fırsatta alaşağı edebileceklerini hesaplıyorlardı. Hal ne olursa olsun, bu ayaklanmayı bastıran askerler moral ve ileride Bazzaz'dan alacakları intikam için başkanın desteğinin anahtarını ele geçirmişlerdi.

Başbakan 25 Temmuz ve 3 Ağustos tarihleri arasında destek gezilerinden biri için Moskova'ya gitmişti. Yokluğunda askerler Başkan Arif'e gereken baskıyı uygulayarak Bazzaz'ın görevden alınması gereğini kabul ettirdiler. Herşey hazırды ve anti-demokratik ülkelerin meşhur sürprizi bu defa da Bazzaz'ı bulacaktı. Başkan Arif, Başbakanı kabulunda, Haziran Deklarasyonunu uygulamak için kabinede değişiklik yapmak istediğini söyledi. Zaten Arif, Başbakanın Moskova dönüşünde hükümetin kararnamelelerini imzalamakta isteksiz davranıyordu. Bunun üzerine Bazzaz istifa etti. Onun yerine Özgür Subaylar grubunun temsilcisi Tümgeneral Naci Taleb başbakanlığa getirildi.

Taleb bir askerdi ve onların görüşünü temsil ediyordu. Bu değişikliğin ilk sonucu, Kürt meselesine hükümetin daha az ilgi göstermesidir. Taleb'e göre, Kürt meselesi de diğer Irak meseleleri gibi bir bölgesel meseledir. Barzani zaten bütün Kürtler'i temsil edemezdi. Talep Haziran Deklarasyonu'nu nihai bir çözüm olarak kabul etmiyordu. Sonra ve daha sonra sessizleşti, sakinleşti ve uysallaştı. Sustu ve de facto durumu kabullenmek zorunda kaldı. Ama uygulamada isteksizdi. Deklarasyon'un maddelerini yerine getirmek için hiçbir harekette bulunmadı. Oysa Arif onu tayin eden ken verdiği mektupta Deklarasyon'un maddelerini hayata geçirmesini istiyordu. O ise aksine askeri çözüm için taraftar kazanmaya çalıştı. Irak'ın el atılmamış problemlerini

araştırırken, subaylara; " geçmiş hükümetlerin Barzani'ye karşı kararsız tutumlarından dolayı bu iç sorunlar kabardı," dedirtme çabasıındaydı. Bundan dolayı ülkenin parasal durumu bozulmuştu, Ama yine de müdahale için yeterli destek elde edemedi. Bu desteği başka yerde, Kürtler'in kendi içlerinde araştırmaya başladı. Elinin altında hazır birileri vardı... Talabani-Ahmed grubu yine göreve çağrılıyordu.

Hükümet bu gruba para ve silah sağlayarak oldukça iyi bir duruma getirmişti. Doğrusu grup, borcunu "gözyaşartıcı bir dürüstlükte" ödüyordu. Arap milliyetçiliğinin sloganları olan "emperyalizm, gericilik Kürtçülük ve komünizm Araplar'ın en büyük düşmanıdır" tümcesindeki Kürtçülük kelimesinin yerine Barzani'yi komünizm sözcüğünün yerine de İKP'yi yerleştirerek aynen kullanıyorlardı. 10 Temmuz 1967'de Beyrut'ta yayınlanan Nasırcı Al- Hurriya gazetesinde, Arabizmin; siyonizm ve emperyalizme karşı mücadelesi ile ilgili olarak yayınlanan yazının yukarısında yanyana duran sert, biri Kürt, biri Arap iki savaşçı resm edilmişti. Bu ateşli Arap milliyetçisi yazının altında bir imza vardı: Calal Talabani. (17)

İşte bu Talabani ve arkadaşlarının Bağdat'taki KDP'si 28 Ağustos 2. Eylül tarihleri arasında Timar'da bir kongre topladı. Adından sonraları "Timar rezaleti" olarak bahs edilen bu toplantıya KSSE, iki temsilci göndererek dayanışma göstermişti. 5. Tümenin koruması altında yapılan bu kongrede, Irak subaylarının delegelerle çok içli dışlı olduğu ilk bakışta belliydi. Kongre " önemli ulusal kararlar" aldı. yeni bir strateji ve oldukça "sol" bir ideoloji benimsemişti. Onlar, Kürdistan'daki "feodal gericiliği" tasfiye etmeye ulusal haklarını almaktan daha büyük bir öncelik tanımışlardı. Emperyalizm , gericilik, siyonizm, Barzani ve İKP suçlandı. Naci Taleb hükümetine olan desteğini de dile getiren kongre, BAAS Partisi ile işbirliği yapma iznini alarak " mutlu hatıraların katlini" sürdürdü. (18) Kongreye davet edilen KSSE heyeti, durumu gözleriyle gördükten sonra iğrenerek oradan hızla uzaklaştı. Onların anlattıklarıyla Avrupa Kürt kolonisi taraf değiştirecek ve ihtilalcileri desteklemeye başlayacaklardı.

Talabani'ciler 25 Eylül 1966'da Fursan kuvvetleriyle birlikte ve 5 . Tümenin kanatları altında, İhtilalin kurtarılmış Karadağ ve Pencwin bölgelerine saldırmış, tam bir bozguna uğrayarak geri çekilmişlerdi. Ama yenilgiler Talabani ve arkadaşlarını engellemiyordu. Onlar çeteler oluşturarak Kürt İhtilalcilerini yıpratmak için ellerinden geleni yaptılar. Ne hazin bir gercektir ki, onlar buna muvaffak olacaklardı da. Böylece hükümetle Kürtler arasındaki savaş, bu manevralar sayesinde, zaman zaman Kürtler arası savaşa dönüştü.

Talabani- Fursan koalisyonunun bu yenilgisi yaşanırken Irak Savunma Bakanı Şakir Mahmud Şükrü, bilmem kaçınıcı hükümetin, kaçınıcı görüşmecisi olarak Kürt lideri Barzani ile görüşmek üzere Kürdistan dağlarına tırmandı. Münasebetsiz bir anda gelen bu misafirini Barzani soğuk karşıladı. Çünkü bu ziyareti ifa edilirken, peşmergeler Karadağ ve Pencwin bölgelerinde hükümet güçlerine esaslı bir tokat atmıştı. Zafer gecesi Kürdistan'ın Sesi radyosu "otonomiye alıncaya kadar mücadeleye devam" edileceğini bildiriyordu. (19) Aynı sıralarda Bağdat Radyosu da - herhalde bu resti görmek için olacak - hükümetin şaşırtıcı bir ultimatamamunu yayınladı. Buna göre, peşmergeler 29 Ekim gününe kadar silahlarını teslim etmeliydiler, aksi takdirde anlaşma bozulacaktı. İhtilalcilerin buna cevabı kısa ve kesindi " ya otonomi ya da savaş." (20)

Ülkede yükselen Barzani ve İhtilal'in prestiji hükümeti hem düşündürüyor hem de bazı tavizlere zorluyordu. 30 Ağustos'ta aralarında idam mahkumu ve 1963'tenberi hapse yatan yazar ve avukat Georgis Fethullahın da bulunduğu 76 Kürt sarıverildi. Ama hiçbir jest gerginliğin artmasını engelliyemiyordu. Bunun üzerine Arif'in kendisi, 26 Ekimde Barzani ile görüşmek üzere bizzat Kürdistan'a geldi. Abdurrahman Arif, Kürt lideri ile Kürdistan'da görüşen ilk ve tek Irak Devlet Başkanı oldu. Askerlerin bu konudaki muhalefetini aşmak büyük cesaret işiydi. Tavrı, Kürt İhtilalcilerinin itibar ve pozisyonlarını güçlendirdi ama

gevşetmedi. Barzani, büyük bir ciddiyetle hazırlanmış olan ve biraz sertlik kokan İhtilalin taleplerini Irak Devlet Başkanı'na sundu. Buna göre, Hükümet "Kürdistan" adını taniyacaktı. Kürdistan'ın Irak'taki sınırı, tarihi, etnik ve coğrafi gerçeklere uygun olarak saptanacaktı. Kürt halkının ulusal hakları güvence altına alınacak, otonomi en geniş şekliyle kabul edilecekti. Kürtler Kürdistan'da sürekli bir barışın ve alınan ulusal haklarının bekçileri olarak kendilerine özgü bir askeri kuvvet bulunduracaklardı. Merkezi iktidar, iki uluslu bir devlet esasına göre yeniden şekillendirilerek örgütlenecek, Kürtler her alanda nüfusları oranında temsil imkanlarına kavuşacaklardı. Askeri diktatörlükler, yerlerini demokratik iktidarlara terkedeceklerdi. Eğer Irak iktidarı, Kürt halkının bu asgari taleplerini karşılamazsa, bunu red etmekte direnirse, bu taktirde Kürt halkı Birleşmiş Milletler'in statüsünü saptayacağı bir kontrol komisyonunun sorumluluğu altında, kendi kaderlerini bizzat tayin hakkını kullanmak üzere, gerekli bütün çarelere başvuracaktı. (21)

Arif ise, bu toplantıda haziran deklarasyonu'na bağlılığını bildirdi. İki lider daha sonra deklarasyon'un uygulanması hususunda bir anlaşma noktasına vardılar. Arif boşaltılmış köylere aşiretlerin dönmesine yardımcı olacağını taahhüt etti. Kürtler Irak'ın politik hayatından daha fazla pay alacaklardı. (22) Fakat görüldüğü kadarıyla başkan Arif'in verdiği sözleri yerine getirecek ne nüfusu, ne de gücü vardı. Hükümet apacık etkisizdi. Barzani ise gittikçe güçleniyordu. İşte bu ortamda İhtilalciler yeni iç düzenlemelere ihtiyaç duydular.

KDP 7. Kongresi 20 Kasım 1966'da Gılala'da toplandı. Kongreye güvenlik gerekçesiyle, Irak Arap iktidarının hüküm sürdüğü şehirlerdeki üyeler çağrılmadı. Dolayısıyla 425 delegenin hazır bulunmasıyla yapıldı. Kongrenin en büyük amacı, 1964'te oluşan boşlukları daha iyi doldurmaktı.

İç düşünce ayrılıklarında ise Xebat, ister azınlıkta kalsınlar, ister çoğunlukta olsunlar, bütün delegelerden fedakarlık isteyen bir makale yayınladı. Kongrede, İhtilal içinde yer alan bir Arap temsilcisi ve İKP de birer konuşma yaptı. İKP sözcüsü Zeki Xayri, son derece açık ve net bir şekilde Irak Kürtler'inin ulusal haklarını ve arzu ettikleri taktirde de Irak bütünlüğü içersindeki otonomi isteklerini kayıtsız-şartsız kabul ettiklerini ifade etti. Calal Talabani kliğini de Irak'ta faşist askeri diktatörlüklerin emrine girmiş bulunmalarından ötürü ağır bir dille yermiştii. Zeki Xayri, Kürt sorununu daha sonra Arap Komünist Partilerinin Mayıs 1967'deki toplantılarına da taşıyıp, harekete destek sağlayacaktı. (23)

Kongreyi açarken, politik raporu okuyan Habib Muhammed Kerim, Irak halkının serbest iradelerini temsil etmeyen zorba cunta gruplarının yarattığı keşmekeşi izah etti. Birliğin, ancak Kürt ulusal haklarının tanınması ile ve bu hakların "sağlam güvence"lere bağlanması ile mümkün olduğunu vurguladı. Günümüzde İKP ve bazı Arap ilericileri hariç, Arap siyasi partileriyle kliklerin bütünü, öteden beri Kürt sorunu konusunda fanatik, gerici ve düşmanca tavırlarını sürdürmektedirler, dedi. Irak'ın Arap ülkesinin bir parçası olduğu hususundaki iddianın hiçbir tarihi ve sosyal tutanağı olmayan havadaki bir iddia olduğunu söyledi. Kasım zamanında Sovyet- Irak işbirliği ile başlatılan sanayi projelerinin Kürdistan savaşı nedeniyle bitirebilemediğini, Irak iktidarının iç savaş nedeniyle korkaklaşarak petrol şirketlerinin kucağına oturduğunu ekledi. Toprak reformunun rafa kaldırıldığını Kürdistan'ın yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin, Dokan ve Derbendixan barajlarından üretilen enerjinin Bağdat ve güney için kullanıldığını belirtti. Kürdistan İhtilalinin dış politikasının barış içinde bir arada yaşama ilkelerine uygun bina edildiğini, doğu ile olan ilişkilerinde olduğu kadar Batı ile olan ilişkilerinde de tam bağımsızlık esasına dayanmakta dış ülkelerde yürütülen propagandalar ise dürüstlük esasına göre gelişmektedir dedi. Eğer Irak iktidarı barışçı yollardan Kürt ulus sorununu çözümlenmekten kaçınırsa, biz geçmişte olduğu gibi, bugün

ve yarında, ulusal haklarımızı geri almak ve korumak uğrunda gerekli tüm riskleri göze almaya hazırsız diyerek raporunu bağladı. (24)

Kongre, sonunda Barzani'yi oybirliği ile ve ayakta alkışlarla Parti Genel Başkanlığına yeniden getirdi. Bu arada Talabani grubundan kopan Ali Abdullah ve Nuri Şawiz Politbüro'ya seçildi. Merkez komitesine girenlerden Habib Kerim tekrar Sekreter olurken, Mahmud Osman, Salih Yusufi, Aziz Akrawi ve M. Mahmud Abdurrahman (Sami Rahman) Politbüro'nun diğer üyeliklerine getirilmişti.

Kongreden sonra Barzani Irak'ın Devlet ve Hükümet başkanlarına birer memorandum gönderdi. Bu memorandumda Barzani, hükümetin Deklarasyon'un uygulanması ile ilgili olarak, ateşkes gibi, bölgesel kanun gibi, genel af gibi kabul edebilir herhangi bir adım atmadığını bildirdi. Oysa Kürtler verdikleri sözleri yerine getirmişlerdi. Bunların içinde tutukluların bırakılması, genel yolların açılması, radyo yayınının durdurulması gibi çok önemli jestler de vardı. Barzani, Haziran Deklarasyon'nun, hükümetin içindeki iyi niyetlilere muhtaç oldukları zamanı tanımak için kabul ettiklerini bildirdi. Fakat yüksek mevkideki bazı kişilerin Kürt-Arap barışına düşmanca baktıklarını belirtti. (25)

1967 yılı başlarında Barzani ile hükümet arasındaki kontak sürüyordu. Arif, Kürtler'i "sakinleştirmeyi" önüne hedef olarak koymuştu. Zaman geçtikçe askeri bir zaferin imkansızlığını anladı. 1967 Martında Tahran'a yaptığı seyahat, Kürtler'e Iran'dan gelen yardımın kesilmesini, sınırın kapatılmasını sağlamamıştı. Barzani'nin hükümete karşı olan avantajlı pozisyonu gittikçe güçleniyordu. İki oğlu, Mesut ve İdris sık sık Bağdat'a uğruyor, Başkanı ve dini liderleri ziyaret ediyorlardı. Mart 1967'de Mesut, Arif'i bir günlük gazetesinin çıkması için ikna etti. (26) Al-Taaxi (kardeşlik) adını alan

bu gazetenin ilk nüshası 16 Nisan 1967'de neşredildi. Taaxi, Hükümeti eleştirip meydan okurken, berikilerin buna cevap vermeye kudretleri yoktu. Herhangi bir kapatma tehdidine karşı Kürtler radyo istasyonunu devreye sokacaklardı ve temsilcilerini çekeceklerdi. Öte yandan Kürdistan'ın kurtarılmış alanlarına yönelik Talabani güçlerinin günlük saldırıları durmuş değildi. Peşmergeler bunları bazan ordu kamplarına kadar kovalamaktaydı. (27)

9 Mayıs'ta Arif, Naci Talebi azlederek yeni hükümeti kendisi kurdu. Hedefi muhtalif halk gruplarını hükümette temsil ettirmektir. Bunun için dört başkan yardımcılığı kurdu. Kürt temsilcisi olan Başbakan Yardımcısı Tümgeneral Fuad Arif, Barzani'nin takipçilerindendi. Devre dışı kalan askerler uzlaşmaz tavır koyarak Talabani'cilerle birlikte bir yaz taaruzu başlatmayı teklif ettiler. Bu teklifleri, Arap- İsrail hududunda Mayıs-Haziran aylarında meydana gelen olaylar dolayısıyla uygulanamadı.

Üçüncü Arap - İsrail savaşı ansızın patlak verdi. Arapların " Telaviv'de buluşalım" sloganiyla yürüttüğü savaş İsrail'in şok saldırılarıyla gelişti. Önce Mısır hava üslerine saldırarak yerde 300 uçağı imha ederek, Sina'yi işgal etti ve Süveyş'e indi. Ürdün'e karşı yürüttüğü savaşta Batı Şeria'yı işgal etti. Suriye'yi Golan tepelerinde yenilgiye uğratarak Quneytra'ya indi. Irak'ı ise arada bulunan Suriye ve Ürdün saldırılardan korumuştur. Buna rağmen İsrail, Irak'ın bir H-3 tipi uçağını Irak semalarında petrol boru hattı üzerinde düşürerek büyük zarara yolaçtı. Irak'lılar da bir İsrail kasabasındaki fabrikaya saldırarak hasara uğrattılarsa da bunu pahallı bir şekilde ödemiş ve 17 uçak kaybetmişlerdi. Irak Hava Kuvvetleri bundan sonra suskun bir şekilde masum Kürt kanını dökecek "kahramanlık anları"nı kollamaya başladılar. Bu arada Irak yönetimi aslında İsrail savaşına tümünden ilgisiz değildi. Önceleri Suriye'ye bir tugay yollamışlardı. Daha sonra Nasır ile Ürdün Kralı Hüseyin ittifak halinde hareket edince bu defa Ürdün'e bir alay asker

gönderme kararı aldılar. 4 Haziran günü sınırı geçen alay 5 Haziran'da İsrail Hava Kuvvetleri tarafından keşfedildi. İsrail'liler, alayı öylesine tahrip ettiler ki, bunlar daha sonra ortalıkta görünmemeyi tercih edeceklerdi. (28) Hayret edilecek şey Sovyet tarafından silahlandırıldıklarında savunmasız Kürtler'e "iyi" katliam uygulayan Araplar, aynı silahlarla İsrail'e karşı " isteksiz" davranıyorlardı.

Öte yandan Başkan Arif, Barzani'yi İsrail savaşına bulaştırma çabasına girişmişti. Kürt-Arap dayanışmasını göstermek için bir kısım peşmergeyi savaş alanına göndermesini istedi. Evet Barzani'nin Kürt-Arap dayanışmasına bir diyeceği yoktu. Ama onun daha iyi fikri vardı; Kürdistan'daki tüm Arap askerlerinin geri çekilerek İsrail ile savaşa sokulmasına hiçbir "itiraz" olmayacaktı. Dünün politikacısı Arif, bu Kürt insanla başa çıkamayacağını anladı ve sesizleşti. Bu arada savaş sonrası, Kürdistan'da de facto bir bağımsızlık oluşmuştu. (29) Haziran savaşı, hükümet ve askerlerin prestijini tümenden sarsmıştı. Onlar artık hükümedemiyorlardı. Yeni hükümeti kurma görevi,yine tecrubeli bir asker olan Tahir Yahya'ya verildi. Yahya umutla işe başladı ama bu umut Barzani'nin ilk demeciyle söndü. Kürt ihtilalcilerini de hükümette temsil ettirmeye kalkan Yahya'ya Barzani'nin cevabı sert olmuştu. İhtilalciler halka dayanmayan hükümetlerde temsil edilmek istemiyorlardı. Onlar daha temsili, Kürtler'in nüfusları oranında girecekleri, ülkeyi serbest seçimlere götürecek ve parlamenter demokrasiyi kuracak bir hükümetten başka çıkar yol görmüyorlardı. Ama Araplar'ın "her derde reva" politikaları hazırды. Başbakan önce ihtilala karşı Kürt Aşiret liderleriyle bir toplantı yaptı. Sonra Barzani muhalifi iki Kürt'ü kabinesine alarak hükümetini ilan etti.

Öte yandan "yatıştırma" politikasını da sürdürüyordu. Eylül'de Barzani ile uzun bir görüşme yaptıktan sonra kabinesine girecek bir bakan koparabildi. (30) Hükümetteki bu gevşeklik ihtilalcileri şehirlerde de otorite haline getiriyordu. Kurtarılmış alanlardaki yerleşim birimlerini üçer kişilik komiteler yönetiyordu. Komite üyelerinden biri KDP üyesi, biri peşmerge temsilcisi ve biri de halk temsilcisiydi. Komite-

teler Barzani'nin onayından geçiyordu. Teorik olarak hükümetin kontrolunda bulunan alanlarda da ihtilalciler yöneticilerden daha etkiliydi.

Hükümetin el altındaki "yedekleri" olan Talabani'ciler bu aşamada Araplar'ın kamplarında dahi hayatlarını garantiye alamamışlardı. Onlar sürekli peşmerge baskısı altındaydılar. (31) Irak ordusu ise, müttefiklerine yönelik bu meydan okuyucu saldırılara karşı hiçbir şey yapamaz durumdaydı. Çünkü ordunun bir kısmı rejimi korumaya çalışırken, bir bölümü Ürdün sınırındaydı, kalanları da petrol tesisleriyle Pipe-line'lara bekçilik yapıyorlardı.

Bu arada 1967'de Araplar yeni bir Arap Devletleri Birliği projesini geliştirmeye çalıştılar. Onları Sovyetler Birliği de destekliyordu. Eğer bunu gerçekleştirebilirlerse Kürtler için alarm zilleri çalmaya başlayacaktı. Proje Barzani'yi harekete geçirerek peşmergelerin gücünü artırmanın yollarını aramaya itti. Arif karşıtı dünya güçlerine ilişkiler arandı.

Bu arada başkan Arif, Arapça çıkan KDP yayını el- Taaxi hariç tüm basını devletleştirmişti. Bu, rejim için önemli bir atılımdı. Artık yazılı basının tümü Arif'in borazanı haline geliyordu.

1968'in ilk yarısında yürütülen Barzani-Hükümet arası görüşmelere karşılıklı olarak korku hakimdi. İki tarafta aniden gelişecek bir saldırıda hazırlıksız yakalanmak istemiyorlardı. Hükümet tarafı, Kürt kuvvetlerini dünyadan tecrit etmedikçe onları kullanarak yenilgiye uğratmanın imkansızlığına tamamen inanmıştı. Suriye ve Türkiye, sınırlarını ellerinden geldiğince kapattıklarına göre geriye kalan İran'ı da aynı ambargoya katılmaya ikna etmek gerekiyordu. Ama İran, 1937 Şat suyolu anlaşmasının gözden geçirilmesinde kararlıydı. İktidar eğer Şah'ın arzusuna boyun eğerse hain olarak damgalanacağını biliyordu. Bundan dolayı yüzünü yine iç güçlere çevirdi. Başta ordu olmak üzere işe yarar bütün güçleri toparlamaktan başka çaresi kalmamıştı. Aslında yapılabilecek olanı, yani Kürtler'in ulusal

haklarını vermemek için başka yol yoktu. Öte yandan Kürt hareketinin "ölmez otu" (32), Talabani-Ahmed grubuna yardımlarını giderek artırmışlardı. Amaç savaşı "Kürdistanileştirmek"ti. Ancak berikilerin ihtilalci orduyu rahatsız etmekten başka elinden birşey gelmiyordu.

Toparlanmakta olan ordunun yeni silahlara ihtiyacı vardı. Tek kaynağa da bağlı kalmak istemiyorlardı. Bunun için Arif, bir silah anlaşması yapmak üzere Fransa'ya gitti. Orada anti-Siyonist laflar ettiyse de dinleyen olmadı. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Yahudi kırımını belleklerdeydi ve böylesi laflar Fransa'da sempati yerine antipati doğuruyordu. Öte yandan Kürt İhtilalcileri de boş durmuyorlardı. Barzani, Fransa Cumhurbaşkanı general De Gaulle'ye bir mektup göndererek Kürt sorunu çözüme kavuşmadan Irak'a silah satılmamasını istedi. O'na Fransa'nın kurtuluş mücadelesi esnasında çektiği acıları hatırlattı ve Kürt ulusunun daha feci bir durumda olduğunu belirtti. Bu sırada Fransa'daki Kürt topluluğunun katkısıyla büyük filozof ve yazar Jean Paul Sartre, yazar Simone De Bouviere gibi aydınların öncülüğünde kurulan Kürdistan Derneği yoğun bir imza kampanyası ile mektubu destekledi. Büyük bir gürültü kopmuştu. 10 Şubat'ta yayınlanan ortak bildiride silah konusuna yer verilmemişti. Ayın 14 ünde Fransız Meclisi Irak'la bir silah sorunu olmadığını bildirmesine rağmen, Hükümet, Araplar'a 70 zırhlı araç satacağını ilan etti. Mirage uçaklarını pahalı bulan Arif bunları da almaktan vazgeçmişti. (33) O, zaten hükümeti frenleyen bir kamuoyunun bulunmadığı "eski" satıcısına dönüyordu.

Irak Hükümeti zayıftı ve bu, Kürt İhtilalinin nüfuzunun yaygınlaşmasına yolaçıyordu. Ama yine aynı İhtilalciler bu zayıf hükümeti dağda ağır yenilgilere uğratarak devirmek ve devrilmesine sebep olmak istemiyorlardı. Çünkü heran maceraperest bir askeri iktidar gelişebilirdi. Haziran ayında hükümet, bir ara ulusal birliği bozucu yayında bulunduğ

gerekçesiyle KDP yayın organlarından al-Taaxi'yi kapattı.⁽³⁴⁾ Bunun üzerine hükümetteki Kürt Bakanlar, Abdulfettah el-Şali, İhsan Şerzad ve Abdulkerim Fuad, 25 Haziran'da istifa ederek Kürdistan'a döndüler.⁽³⁵⁾ Al Taaxi yayımcısı Salih Yusufi, Başkan Arif'e bir nota ilettili ve şövenizmi kınadı, hükümet üyesi olan Kürt-Arap yakınlaşmasına muhalif "namusuzlar"a işaret etti. Bu, Yusufi'nin tabiriyle "namusuz"lar Tahir Yahya ve çevresindekilerden başkası değildi. Temmuz ayında, Hükümetten ayrılan Kürt Bakanların istifalarını geri aldirmek için harcanan çabalar boşa gidecekti.

Tahir Yahya'nın seferi "boş bir mesai sarfıydı. Şah'tan taviz yerine nasihat almıştı. Hükümet çaresizdi ve bu zayıflığı Irak gizli politik partilerince açıktan açığa eleştiriyordu. Orduda da homurdanmalar başlamıştı. Durum artık olgunlaşmaktaydı. Radyo ve TV'den " Qiyadet - ül- Tewra" bildiri-lerinin yayınlanma zamanı gelmişti. Elini çabuk tutan güç sabah erkenden iktidar koltuğuna kurulabilirdi. "Kısmet" 17 Temmuz 1968'de BAAS- ordu ikilisine nasip oldu.

BAAS ve Kürtler

"Yalnız hiç kimse Bağdat hükümetini herşeyi yapmasına karşın, sorumlu tutmuyor veya ondan hesap sormuyor. Petrol kaynakları endüstriyal ülkelere fışkırdığı müddetçe bu ülkeler Bağdat hükümetinin akıttığı halkımızın kanını görmemezlikten gelecektir."

Barzani

1966 fiili ateşkesinden sonra SSCB Irak yönetimi ile iyi ilişkilerini geliştirdi. IKP Kürt kuvvetleri ile aynı saflarda çarpışırken bile Sovyetler Irak'a silah yardımı yaptığına göre, herhangi bir çözümden sonra Kürtler'i tamamen terkedebildi. İlişkiler 1967 İsrail-Arap savaşından sonra daha da sıcaklaştı. Irak Haziran'da ABD, İngiltere ve Batı Almanya ile bu ülkeler İsrail'e yardım etti diye diplomatik ilişkilerini kesmişti. yenilginin verdiği aşağılık duygusuyla Arap ülkelerinde büyük bir anti-Batı çizgi gelişti. Sovyetler Birliği bu çizginin yararını oldukça fazla gördü. Giderek Araplar'ın tek müttefiği haline geliyorlardı. Irak, Mısır, Suriye, Sudan, Cezayir ve Güney Yemen;den oluşan ve buna 1968; de Kaddafi'nin Libya'sının da eklendiği "ilerici Arap rejimleri" grubu oluştu. Bilhassa Irak, Mısır, Suriye ve Cezayir arasında ileri düzeyde askeri ve ekonomik ilişkiler oluşmuştu. Bu durum, Sovyetler Birliği ile Irak arasındaki yakınlığı teşvik edici bir rol oynadı. Temmuz 1967'de Sovyet Yüksek Prezidyum'u Başkanı Podgorni ilişkilere verilen değeri göstermek için Irak'a gitti. 1968 başlarında Doğu Berlin'den yayın yapan "Irak halkının Sesi" adlı gizli radyo yayını durdurulmuştu.

Bu sıcaklık, evre komünist partilerini ve diğer sosyalist ülkeleri de etkiledi. Kürt meselesi, artık Sosyalist Blok'un ve partilerin gündeminde alt sıralara iniyor, sesizliğe gömülüyordu. İhtilal önderlerinin bu süreci etkileme Őansları sıfırdı. Ortada çok daha büyük bir satranç oynanıyordu ve Kürt halkı bu oyunda bir piyon olarak dahi kabul görmeyecekti. Dilerse KDP, KKP olsun sonuç fark etmezdi. Olayın teorisi de hazırđı; " parça bütüne feda edilir" di. Bağdat, artık sosyalizmin merkezince tamamıyla "aklanıyor"du.

ABD ise, bölgede İsrail ile birlikte hareket ediyordu. Ona göre güçlü bir İsrail, bölgede ABD'nin ıkarılarını da koruyabilirdi. Ayrıca NATO,CENTO ve Akdeniz'deki 6. filosu kanalıyla bölgede kendisi de bir askeri varlıktı. Kürt meselesine, müttefiklerinin çıkarıları elvermediği sürece bulaŐmak niyetinde değildi. Çünkü kendi müttefiklerinin de başında aynı problem vardı. ABD, Turkiye'ye de, İran'da olduğu gibi Kürtler'e bazı kültürel hak kırıntılarını vermesini tavsiye ediyordu. Bir ara buna muvaffak oldu ve Diyarbakir' de kurulacak çok güçlü bir radyo istasyonunu hükümete hediye etti. Ama Türk Milli Güvenlik Kurulu'nun asker kanadı Şiddetli itirazlar yöneltince Hükümet Kürtçe yayından caymak zorunda kaldı ve bu radyo istasyonu da Türkçe yayınlarla asimilasyon kervanını geliştirmek için kullanılmaya başlandı. ABD, yine de 1968 BAAS iktidarını endişe ile takip ediyordu.

1965 seçimleri, Türkiye'de iki önemli sonuç doğurdu. Birincisi, askerlerin alaşağı ettiği Menderes-Bayar ikilisinin devamı olduğunu söyleyen Süleyman Demirel'in Adalet Partisi, büyük bir farkla seçimleri kazanarak iktidara gelmişti. Türkiye bu seçimle koalisyonlar döneminin istikrarsız ortamından kurtulacak ve Batı Dünyası ile bağlarını güçlendirecekti. Diğer önemli sonuç TİP içinde örgütlenen sosyalistlerin seçim sisteminden de yararlanarak meclise grup kuracak sayının üstünde ye sokmasıydı. Bunun dışında Kürt yurtseverleri Diyarbakir, Hakkari, Mardin, Siirt, ve Bitlis'te kendi adayları ile seçimlere girmiş ve bunlardan ikisini setirebilmiŐti. Türk Meclisi, böylece çok yönlü

tartışmalara sahne olabiliyorken, Kürt halkı da gelişen nispi demokratik ortamın sağladığı "dünyayı yorumlayabilme" vasıtalarına kavuşmaktaydı. Ama ulusal hareketin gelişmesi, herşeye rağmen Güney Kürdistan merkezli halkalar halindeydi.

Öte yandan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni ele geçiren Alpaslan Türkeş adındaki eski bir darbeci albay, ırkçı-Turancı Türk gruplarını etrafında toplayarak, bu partiye Nazi Partisini prototip alan bir şekil verdi. Türk ırkçıları, Kürtler'i, bilhassa Alevi Kürtler'i ve komünistleri hedef göstererek gelişıyorlardı. Bu arada halkın dini duyguları ile oynamayı da ihmal etmediler. Ama metropollerdeki Kürt öğrenci ve aydınları da Kürt milliyetçiliği lehinde bir değişim geçiriyordu. 1966 yılının sonlarında ilk gizli Kürt öğrenci grubu olan Koma Azadiya Kürdistan (KAK) oluştu. KAK'çılar, ırkçı-Turancı Ötiken adlı bir dergide çıkan Kürt aleyhtarı bir yazıya cevap teşkil eden ve 19 Kürt öğrenci derneğine imzalattıkları toplu bildiri ile ilk defa eylemli olarak varlıklarını hissettirdiler. Bildiri Kürdistan'da geniş yankı uyandırdı ve 1967 mitinglerine zemin hazırladı. Ankara mitingini de yöneten grup daha sonra TKDP'ye katıldı. gelişen duruma Türk hükümeti, Kürdistan'da komando baskılarını arttırarak cevap verdi. Irak Başkanı Arif'in Ankara'ya 1967 yılı içinde yaptığı gezi de Bağdat lehine iyi sonuç vermişti. Ama Kürt halkının milli duygularının pekişmesi devam edecekti.

Aynı anda Kürdistan'da TKDP, Kürt ulusal kurtuluş akımını kendi etrafında toplamaya çalışan TIP ile her alanda boğuşuyor ve ona gönül verme yolunda olan Kürt geçlerini etkiliyordu. Bu boğuşma TKDP'nin kendisini de geliştiriyordu. Gelişme Kemalist'lerin şimşeklerini çekmekte gecikmedi. MİT, Parti Sekreteri Faik Bucak'ı hedeflemişti. Bucak bir yıldır hazırlanan bir tuzağa 4. Temmuz 1966'da düşürüldü. Çocukları Serhat ve Sertac'ın gözleri önünde, Urfa-Siverek yolu üzerindeki Karaköprü mevkiinde Kürt gibi giyinen maskeli MİT ajanlarının bizzat açtığı ateşe hedef olan Bucak Urfa Devlet hastehanesine kaldırıldı. Gayet iyi ve yaşatılabilir durumdaki Bucak'a

doğru dürüst tıbbi müdahale yapılmasına müsaade edilmeyince, ertesi gün kan kaybı ve karanlık sebeplerin karışımı ile hayata veda edecekti. Barzani, haberi büyük bir üzüntü içinde almış ve Bucak'ın eşi Ayşe Hanıma TKDP yöneticilerinden D. eliyle bir başsağlığı mektubu göndermişti. Bu öldürme olayını, Kürt yurtseveri Avukat Fuat'ın karanlık bir şekilde ortadan kaldırılması izledi. Fakat partinin faaliyetlerini engellemek mümkün olmadı. Tehdit edilen yurtsever Av. Ziya Şerefxanoğlu'nun da ülkeyi terketmesinden sonra sekreterliğe Said Elçi getirildi. Ama o da rahat bırakılmayacak, Kütahya'ya sürülecekti. Ardından Diyarbakir'deki Muş oteline yapılan baskında yakalanan arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı. "güvenlik" gerekçesiyle Antalya'da yargılandılar.

Öte yandan 1968'de kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) na ise, Ankara'da gizliden gizliye iki grup öncülük etmeye çalışmaktaydı. Birinci grup KAK'çılar, ikincisi ise, TİP çevresi... Bu iki grup arasındaki mücadele yurt sathındaki diğer DDKO'ları da etkilemekteydi. Fakat bu mücadele dernek mensuplarını gevşetmedi. Kürdistan'da sürdürülen komando zulmünü raporlarla belgelendirmeleri, 1968 mitinglerinde yer almaları ve TİP'i etkileyerek 4. Kongresinde Kürt halkının varlığını kabul ettirmeleri attıkları en önemli adımlardı. Bu adımlar, yöneticilerin bazılarının 1970 güzünde tutuklanmasına yolaçtı. 1971 yılının 12 Martında nihai adımlarını atan TC, DDKO'nun kalan yönetici, üye ve sempatanlarını da KDP'lilerle birlikte hapsilere tıkaçtı.

İran'da gelişen Kürt hareketi de KDP içinde şekilleniyordu. Parti, kongresini 1964 yazında Güney Kürdistan'ın Süne Köyünde toplayacak düzeye erdiğinde herkes bunu partinin ikinci doğuşu olarak selamladı. Bilindiği gibi IKDP ilk ve tek kongresini Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunun arifesinde yapmıştı. Cumhuriyet yıkılıp yöneticiler Şah rejimi tarafından ağır cezalara çarptırılınca başsız kalan kitleler dağıldı. Barzani'nin 1958 yılında ülkesine dönüşünden itibaren yeniden canlanan Doğu Kürdistan'daki Kürt milliyetçiliği, merkezi bir yapılamadan

yoksundu. KDP'li idiler, ama KDP yok gibiydi. Sonunda toplanan Süne Kongresi, İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin İkinci Kongresi ve kuruluşu olarak tarihe geçecekti.

Kongre sonunda Mahabad'lı Seyyid Abdullah İshaqî, Ahmed Tewfiq takma adıyla Parti Sekreterliğine getirildi. Ama kongre beraberinde sancısını da getirmişti. Doğu Kürdistan'da bazı ittifaklara sahip olan Talabani-Ahmed ekibi hemen parti içi bir muhalefet grubu oluşturdu. Sadiq Enciri'nin öncülük ettiği bu muhalefet grubu, Molla Aware ve İsmail Şerifzade'nin katılmasıyla "İran KDP Devrimci Komitesi" adı altında bir de organ vücuda getirince iş daha da ciddileşti. Bu gruba daha sonra Kuzey doğu Kürdistan'dan Nehoş (Babir) ve Mahabad'lı Süleyman Muini de katıldılar. Grup Talabani aracılığıyla Bağdat yöneticileri ile de anlaşınca silahlı bir ayaklanma geliştirdi. Bu arada Talabani'cilerin Irak ordusu ile müştereken Süleymaniye'nin Kurtarılmış bir Kürt Köyüne karşı giriştiği saldırıya Süleyman Muini'nin de katıldığı tespit edilmişti. Saldırıda köyü savunmaya çalışan 8 peşmerge kanlarının son damlasına kadar çarpışmışlar ve en nihayet öldürülmüşlerdi. Irak ordusu, bunları ibret olsun diye ayaklarından tanklara bağlayarak Süleymaniye'nin merkezinde teşhir edince olay büyük bir tepki doğurdu. Bu arada peşmergelerin suçlu ilan ettikleri Muini Kürt birlikleri tarafından yakalanarak idam edildi. Haber çabuk yayıldı ve Muini'nin ailesinin kulağına kadar gitti. Aile cesedi istiyordu. Barzani bu isteği yerinde buldu ve naaşı onlara teslim etti. Fakat Şah'ın askerleri sınırda pusudaydılar ve hemen cesede el koydular. Ertesi gün Şah, güdümlü İran basınında; Barzani'nin Muini'yi kendi isteğine uyararak öldürttüğünü ilan edince, Talabani-Ahmed grubuna uzun süre sömürecekleri bir malzemeyi hediye etmiş oluyordu.

Öte yandan Ahmed Tewfiq 1969 da Bağdat'a gitme şansızlığını gösterdi ve derhal tutuklandı. Tewfiq, BAAS'istler'in ağır işkencelerine ancak 1970 yılına kadar dayanabildi ve öldü. Bunun üzerine 1971 yılında Bağdat'ta İKDP bir konferans topladı. Bu konferansta, Abdurrahman Kasımlo Barzani'nin adeta dayatması ile Parti genel Sekreterliğine seçildi. Merkez komitesinin diğer üyeliklerine Ke-

rim Hüsami, Emir Qazi, Molla Resul Pêjnimaz, Mella Hesenê Ristigar, Mella Abdullah Hayati, Şair Hêmin, Muhammed Mutedi ve Haşam Şetewi gibi isimler getirilmişti. Bu komite, partinin 3. Kongresine kadar yönetimi elinde tutuyor ve Barzani tarafından finanse ediliyordu.

İran Şah'ı, 1967 İsrail-Arap savaşından sonraki olayları dikkatle izliyor ve Körfez bölgesinde gelişmekte olan Arap milliyetçiliği ile Sovyetler Birliği'nin nüfuzundan duyduğu endişeyi gizlemiyordu. Bu nüfuzu bölgeye taşıyan köprü'nün Irak olduğu aşıkardı. Bundan dolayı ard arda Tahran'ı ziyaret eden Irak Devlet ve Hükümet Başkanları eli boş gönderiliyordu. Kürtler'le ilişkiyi kesmesi için iki şartı vardı: Şat Suyolu konusunda yeni düzenlenmelere gitmek, ki Şah bu Suyolunu Irak'a hiç aldırmadan babasının malı gibi kullanmaya başlamıştı bile. İkinci, şartı Irak'ın Arap Birliği ile bütün ilişkilerini kesmesiydi. (1) Irak Hükümeti ise zayıflığın verdiği çaresizlik içinde olayları sadece seyredemiyordu. İran Kürt ilişkileri ekonomiyi de kapsamına alan bir skala da gelişmeye devam etti.

Suriye KDP'de İhtilal bölgesindeki gelişmeleri dikkatle takip etmekteydi. Parti içinde Nureddin Zaza ve arkadaşlarının da Hoybun'cular gibi tasfiye edilmesiyle Kürdistan'ın bu bölgesinde güçlü bir parti dışı muhalefet oluştu. Öte yandan onlar birbirleri ile boğazlaşırken Arap iktidarı "Hizam el -Arap" hareketini başlatıyor, Türkiye sınırındaki Kürt köylerini boşaltarak bunları Araplaştırıp halkın üçte birini vatandaşlıktan atıyordu. Nureddin el-Attasi ve Emin Hafız ortaklığının bu uygulamaları dünyada hiçbir yankı uyandırmadan gelişmekte, Kürtler ise birbirinin ayağını kaydırmakla meşgul olmaktaydı. 1964 Güney Kürdistan inşikakı da Suriye KDP'yi derinden etkiledi. Parti, hem her iki grup açısından ayrılığın sebeplerini araştırmak ve hem de Barzani'nin düzenlediği parti kongresine katılmak üzere Halid Mışaiqi kurtarılmış alana gönderdi. Mışaiqi, dönüşte Celal Talabani ve arkadaşlarını savunmuş ve SKDP yönetimi de "sol" olarak nitelediği bu gruptan yana tavır almıştı. Ama yönetim bu tavırlarından tabanı haberdar etmedi. Haber yayılınca, parti tabanından bir grup, daha

önceden tasfiye edilen Nureddin Zaza taraftarları ile birleşerek "El-Parti Dimoqrati Kurd fi Suriye el - Cebhe el Muarada" (SKDP- muhalefet Cephesi) ni oluşturdu. Barzani'yi destekleyen bu cephe, bir mesaj ile durumu IKDP'ye bildirdi. Onlara göre, devrimi terk edenleri destekleyen bir ekibe uymak zorunda değillerdi. Parti yönetimi ise durum hakkında hiçbir açıklamada bulunmamakta direniyordu. Muhalefet katı tutumunu sürdürünce yönetim IKDP'den bir hakem istedi. IKDP, hakem olarak Numan İsa'yı gönderdi. Kamışlı'da yapılan toplantıya Xalid Mışaiq parti adına katılarak "devrimi destekliyoruz" deyince İsa; "biz parti yönetimini tanırız" diyerek kestirip atmıştı. Bu tavır muhalefet cephesini çok kızdırdı. Kendi iddialarına göre, demokratik usullere aykırı olarak oluşan ve gerçekte Talabani ve arkadaşlarını destekleyen bu yönetimin iktidarı istiyerek devretmeyeceğini açıkladı. Onlar gelen Numan İsa'yı da Talabani'ci ilan etmişti. Bunun üzerine IKDP Politbürosu muhalefetin faaliyetine devam etmesini istedi.

1965'te Parti yönetimi bu kez Osman Sabri'ci ve Hamid Hacı Derwêş'çi olarak bölündü. Alışık olduğu üzere Osman Sabri, kendi grubuna yine "sol"cu ayrılanlara sağcı diyecekti. Bu bölünmede Mella Neyo, Salah Bedreddin. M.T. Sabrici kanatta, Hamid, Reşid H, A, D, Xalid Mışaiq ve diğer bazıları "sağcı" kanattaydı. Suriye hükümeti ise 1967 İsrail-Arap savaşına kadar Kürtler'i hep rahatsız etti. Bu savaşın hemen ertesinde canlanan "Arapların Birliği" hareketinin önde gelen isimleri de Suriye yöneticileriydi.

İşte bu ortamda Kürt İhtilalcileri bir yandan sabotaj eylemleri ve ufak tefek baskınlarla Arap yönetimini ateşkes ilan etmeye zorlarken öte yandan da iç reorganizasyonlarını tamamlamaya çalışıyorlardı. 1968 yılına girerken Kürt İhtilal ordusu gelişmiş, oniki sabit destek üssüne sahip olmuştu. Kürt İhtilalini yazarların çoğu İhtilal ordusu dahil tüm ünitelerini çarpık göstermişlerdi. Maalesef bunu böyle yazan ve yazdıranların çoğunluğu da Kürt idi. Oysa orada çarpışan

herkes kelleyi koltuğa alarak özgür bir vatan parçasının mücadelesini veriyorlardı. Bu çarpıtmayı yaratanlar, bilmeden de olsa bununla kendi ülkelerine hükümedenlere hizmet ediyorlardı. hem de yurseverlik adına!

"İhtilalci Kürdistan Halk Ordusu, uzun savaş yıllarında ve İhtilalin seyrinde, günden güne pişti, arındı,örgütlendi." (2) 1961 Ağustos'unda önce Kürt toprak ağalarının içinde yer aldığı sağcı Şores Partisi, 11 Eylül'de ise düşmalarının genel saldırısından itibaren Barzani ve arkadaşları savunmaya geçmişlerdi. KDP Politbüro ekibi ise, başkaldırıda yer almak için öne sürdüğü "Barzan'a saldırılırsa, KDP kapatılırsa" gibi şartların tümü yerine gelmesine rağmen ancak 1962 Nisan'ında ihtilal bölgesine çekildi. Bu gruplar arasında İhtilalci Ordunun asıl çekirdeği Barzani'nin etrafında kümelenen ve asrın başlarından itibaren her güçlükte onun yanında yer alan vefalı arkadaşlarıydı. Bu çekirdek kendi kendini "kitaba uydurmak" için hiçbir zorlamaya girmeden peyderpey örgütlendi, Kürdistanî bir ihtilal ordusu oluşturdu. Önceleri 350 kişiydiler. Barzani'ye candan bağlı olan bu çekirdek grup, yeni gelenleri de bünyelerinde eğiterek yavaş yavaş ilerletiyor, sabit üslerin ilk ünitelerini oluşturuyorlardı. Bu ordu anlaşılan klasik gerilla ordularının hiç birine benzemez. Buna sebepte, Kürdistan'ın coğrafi durum itibariyle tecrit edilmişliği ve çevre Kürdistan parçalarındaki duyarsızlıktır. Güney Kürdistan'ın kırsal alanı aşağı yukarı bir buçuk milyon insan barındırmaktaydı. Bu insanlardan gerilla savaşını sürdürmeye müsait engebelli yerlerinde yaşayanlar ise bir milyondan da az idi. Irak ordusu, ova kesiminde bunaltıcı bir baskı ve denetim uygulamaktaydı. Buna rağmen bununla da yetinmeyen Bağdat yönetimleri, geciktirme ve katliamlarla buraları temizleme yoluna gidiyorlardı. Çevre devletlerden sadece İran, bazı amaçları uğruna Kürtler'e yakınlık gösterirken, diğerleri düşmanca bir tavır sürdürmekteydiler. Bu devletlerin tümünün, işgali altında bulundurduğunu bir Kürdistan parçası vardı ve hareketin buralara sıçraması ihtimali onların uykularını kaçırıyordu. Fakat oralardaki Kürtler, ne kendilerini hakıyla harekete geçirecek bir güçlü örgüte, ne

de kendisini kabul ettirebilmiş bir lidere sahiptiler. Bundan dolayı bilinçlerindeki sıçramaları daha ziyade Güneydeki top sesleri belirliyordu.

Kürt İhtilal Ordusu, ülkenin az nüfus, dar toprak ve tecrit edilmişlik gerçeğine uygun olarak kurulmaktaydı. İlk sabit destek üssü Zaxo'da kuruldu. Burayı Küçüklüğünden beri Barzani'yi takip eden, onunla birlikte Sovyetler Birliği'ne gidip, birçok zorluğu göğüsleyen ve daha sonra orada sosyoloji okuyan İsa Suwar kurdu ve ölünceye kadar yönetti. Duhok üssünü, önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere, 1931 İhtilaline iştirak eden, 1936'da kendisi ayaklanan ve sonra Mahabad savunmasında öldürülen Xelil Xoşevi'nin oğlu Ali Xelil kurdu. Ali Xelil, bir an için Barzani takipçiliğinden caymamış, onunla birlikte SSCB'ye gitmiş, orada sosyoloji ve diyalektik okumuş, çekirdekten yetişme bir gerilla lideriydi. 1980'lerde ilerlemiş yaşına rağmen hala Kürdistan için ne yapabilirim düşüncesindeydi. Aqra ve Şeyhan (Şêxan) üssünü Hûsê Mirxan adlı gösterişsiz, kendi kendini yetiştirmiş, her savaşta en önde çarpışmasıyla ünlü bir Kürt köylüsü kurmuş ve yönetiyordu. (3) Amadiya üssü ve bölgedeki diğer üç üssün genel komutanı, 1943-45 İhtilalinin kahraman komutanı, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin Albayı, Barzani'nin Sovyetler'deki takipçisi ve Prag'dan birlikte döndüğü Esat Xoşevi idi. Balek üssünün komutanı yine kendi kendini yetiştirmiş olan Kürt köylülerinden Abdullah Ahmed'dir. Sefin üssünün komutanı Aziz Aqrawi, Irak ordusundan firar edip gelen bir subaydı. Aqrawi 1970 sonrası, maalesef hayatının hatasını yaparak bir bakanlık uğruna Bağdat'ın saflarına katılarak sözüm ona "komünistlik" yaptı. Aqrawi 1975 sonrasında Saddam'ın kendisini öldüreceğini anlayınca Avrupa'ya kaçtı. Deşta Hewlêr üssünün komutanlığını 1969 yılında iki kardeşini kaybeden, çekirdekten yetişme Faris Bawa yapıyordu. (4) Çok tehlikeli olan ova kesimindeki bu kuvvet, sabotaj, baskın ve ova pusularıyla ünlüydü. Rızgari üssünü, ünlü Mergesori ailesinden gelen Faxir Muhammed Mergesori yönetiyordu. Xebat üssünü KDP merkez Komitesi üyesi ve İhtilale katılmış bir polis olan Abdulvahap Etrşi yönetmekteydi. Kawa üssüne Irak ordusundan kaçan

Teğmen Reşit Sindi komuta ederken, Arux Hêzini de KDP-MK üyesi Muhammed Hersini yönetiyordu. Helgurt üssü ise doğrudan başkomutanlığa bağlıydı. (5)

"Aşiretsel yönü ağır basan" veya "feodal ağalar öncülük ediyor" denilen İhtilalci Kürt Ordusunun komutanları bunlardı. Ön yargısız bir şekilde olaya bakıldığında, bu komutanların hiçbirinin sayılan katagorilere girmediğinin görüleceği kesindir. Bununla beraber nitelikleri öyle de olsa, onlar bir ulusun kurtuluşu için silaha sarılmış ve düşmanlarıyla gerektiğinde göğüs göğüse çarpışmaktan geri durmamışlar, bu uğurda hayatları dahil, herşeylerini ortaya koymuşlardı. Peşmergelerin durumu ise değişti. Kürt Ordusunun peşmergeleri, hiçbir zaman sürekli silah altında tutulmaktaydı. Onlar devreler halinde ve sırayla fiili askeri hizmette tutulmaktaydı. Diğer zamanlarını ise, doğrudan doğruya üretici hizmette değerlendiriyorlardı. yani diyelim ki bir hêzin potansiyel gücü beşbin kişi olsun. Bu gücün ancak 500 veya 1000 kişisi sabit destek üssünün emrindeyken, diğerleri izinli olarak kendi işlerinin başında bulunuyorlardı. Peşmergeler savaşın durduğu zamanlarda okuma-yazma, Kürt tarihi silah bakım ve kullanımı kurslarından geçirilmekteydi.

İhtilal kendi ihtiyaç duyduğu yönetim ve teknik elemanları da yetiştirmek zorundaydı. Bu elemanlar arasında en önemlileri doktorlar ve öğretmenlerdir. Devresel olarak açılan kurslara imtihanla alınan elemanlar kısa sürede açılan kurslardan öğretmen ve sağlık görevlisi olarak yetiştirilerek diploma alıp görev yerlerine dağıtılmaktaydı. Okulların tümü 1968 itibarıyla Kürtçe öğrenim verebilir durumdaydı. Bu elemanlar seçilmiş köy komiteleriyle işbirliği halinde çalışıyorlardı.

Ençok eleştiri yöneltilen Parti Merkez Komitesi'nin meslek durumlarına göre dökümü şöyle idi: Bir avukat, bir doktor, bir hakim, 4 mühendis, üç subay, bir sosyolog, üç memur, bir teknisyen ve bir edip vardı. Tabii bunların hiçbiri de fiilen bir aşiretin reisliğini yapmıyordu. Ama yapabilirdi de. Bu ise sonucu ve İhtilal'in ulusal kurtuluşçu karakterini değiştirmezdi. İhtilal'in bir diğer kuruluşu olan İhtilal Ko-

muta Konseyi'nin seçtiği yürütme kurulu, onsekiz kişiden oluşuyordu. Kurulda Mahmud Osman Başbakan seviyesindeydi. Diğer isimler arasında Salih Yusufi, Sami Rahman, Nuri Şawiz, Ali Abdullah, Aziz Aqrawi. Nuri Maruf, Abdurrahman Qadı, Şekip Said, Abdulvahap Muhammed Ali, Şeyh Rıza, Şefik Ağa gibi kişiler bulunmaktaydı. Şeyh Rıza isminin başındaki şeyh kelimesi ailesinden gelen bir sıfattı ve kendisi polis okulunu bitirmiş, eski IKP'li bir şahsiyetti. Şefik Ağa ise, baştanberi içinde yer aldığı devrim hareketinde yurtseverliği ile yükselmiş bir aşiret lideriydi. Şey Rıza içişleri ile ilgili amanet görevini yüklenmişti. (6) İhtilal Komuta Konseyi ise, milli birliği temsil eden ve devlet teşkilatı esas alınarak kurulan Kürdistan'ın en yüksek yasama ve yürütme organları kompozisyonu idi. İhtilal Komuta Konseyinde parti, beş bölge komitesi, Kürdistan Demokrat Gençlik Örgütü, Kürdistan Köylüler Birliği, Avrupa KDP temsilciliği, Kürdistan Öğrenci Birliği, Kürdistan Kadınlar Birliği, Kürdistan Yazarlar Birliği gibi organlarıyla temsil ediliyordu. Görüldüğü gibi KDP, Kürt insanının hayatının her alanına girmişti. Oyle bir kalemlerle basite alıncak ve birbirinden ödünç alınmış cümlelerle geçiştirilecek "ilkel" bir görünüm arzetmiyordu. Aksine Kürdistan'daki Toplumsal yapının vardığı aşamayı kitlelerden kopmayacak şekilde aşan modern bir örgüt yapısını sergiliyordu. Kısaca KDP ve ihtilal "ne ilerici hareketmiş" dedirtmek için kararlar almıyor, döneme ve gelişmeye uygun davranıyordu. İhtilal Komuta Konseyine bağlı yürütme organını yukarıda anlatmıştık. Bu yönetimin bir organı olarak hayat bulan "aşiret temsilciliği" genel yasama organının da içinde yer alan ve seçimle gelen 12 üyeden oluşuyordu. Bu kurulun varlığı, Güney Kürdistan'ın o günkü toplumsal gelişmişlik seviyesine uygun ve ihtilalin temsil gücünün arttırılmasına yönelik bir tedbirdi. Bilindiği gibi KDP başından beri küçük burjuva entellektüel ağırlıklı bir parti idi. Kırsal alan insanı zaman zaman örgütün içinde temsil imkanına kavuşurken, genelde ona yöneticilerin tutumundan dolayı ilgisizdi. 1964'ten sonra durumun değişmesi bile istenen sonucu veremiyordu. Kısacası aşiretler de ne olup bittiğinden haberdar

olma hakkına sahipti, Ama bu hak fiiliyata İhtilal Komuta Konseyi kuruluncaya kadar tanınmamıştı. Onlar da bu durum karşısında ya tam bağımsız hareket ediyor, ya da Barzani'ye olan şahsi bağlılıklarıyla harekete katılıyordu. Bu tabii ki keşmekeşe sebep olan bir faktördü. İşte İKK'ye bağlı aşiret temsilciliği bu karmaşayı ortadan kaldırmış ve aşiret insanının ihtilale güvenini arttırmıştı.

Dış ilişkiler alanında zayıf olan ihtilalin bu imkanları, Ahmed-Talabani grubu tarafından bloke edilmişti. 1966 "Timar rezaleti"den sonra Avrupa'daki öğrenci ve aydın kolonilerinin görüşleri tekrar değişti ve oradaki çalışmalar ihtilalcilerin lehine döndü. İKK'ni dışilişkiler temsilciliğine bağlı olarak, Amerika Kürt Öğrenci Teşkilatı, Avrupa Kürt Öğrenci Teşkilatı ve Kürdistan Haklarını Koruma Komitesi (7) bu kongreden sonra çalışmaya başlayacaktı.

17 Temmuz 1968 darbesi, artık çökmüş olan bir rejimin enkazını kaldırma işlemiydi ve kansız yapıldı. İlk anda oluşturulan İhtilal Komuta Konseyi iki Başlıydı. Sivil-asker BAAs'ist'lerin başını Hasan el- Bakr çekiyordu. Cuntanın da lideri olan el - Bakr, İhtilal Komuta Konseyi tarafından Feldmareşallığe yükseltilmiş ve 3. Cumhurbaşkanı olarak ilan edilmişti. Ordunun diğer subaylarını Askeri İstihbarat Şefi Albay Abd-al Razzaq al-Naif yönetiyordu. Al- Bakr yeni hükümeti kurma görevini al- Naif'e verdi. 19 Temmuz'da ilan ettiği kabineye temelde BAAS'istler alınmışken, bazı su baylar ve 4 Kürt de atandı. Hükümette yer alan dört Kürt, darbeye karşı Kürtler'i yatıştırma amacıyla kabineye alınmıştı. Bunlardan ikisi İhsan Şêrzad ve Muhsin Dizey adlı iki Barzani'ciydi. Diğer ikisinden biri Talabani-Ahmed grubu mensubu, diğer biri de bağımsızdı. Ama Barzani'ciler bu görevi kabul etmedi.

Tabii vaatler başladı. basın toplantıları vs.. Hükümet el atılmamış sorun bırakmayacaktı. Kürt meselesini çözecek, kalkınmayı sağlayacak ve Filistin meselesine dönecekti. Ama nasıl? Bu konuda hükümetin ağzı oldukça sıkıydı.

Naif, Barzani-Bazzaz anlaşmasını temel almıyordu. Yine de Kürt lideri ile temastaydı. Ama iki başlılık çözümsüzlük demekti. Cunta içi mücadele, 30 Temmuz tamamlayıcı darbesinden sonra BAAS'çıların zaferi ile sonuçlandı. Irak'ta o andan itibaren BAAS'çı bir "sol" iktidar vardı.

İktidarı alan BAAS Partisi, 1940'ta Fransa'da tahsil görmüş biri Hıristiyan, diğeri Müslüman iki Suriye'li Arap, Mişel Eflaq ve Salah Bitar tarafından kuruldu. Bu "Jama'at Nusrat al- Iraq" (Irak'a Yardım Komitesi) olarak biliniyordu. dayandıkları ideoloji; 20. yüzyılın başbelası olan Irkçılıktı. Arap milliyetçiliğinin dirilişi, Arap birliği ve anti-komünizm onların ideolojilerini formüle eden sloganlardı. Bunlar 1941'deki Raşid Ali Hükümetini desteklediler. Bilindiği gibi Ali, Hitler yanlısı darbesi ile kısa bir iktidar dönemi geçirmiş ve İngilizler'in mudahalesi üzerine yenilmişti. Merkezi Suriye olan BAAS'ın Lübnan, Ürdün ve Irak kollarına "bölgesel konutanlık" deniyor ve her şube birbirine yardımla yükümlü kılınıyordu. 1953'te Suriye'de kurulmuş bulunan Akram Hawrani liderliğindeki Arap Sosyalist Partisi ile birleşip, Arap BAAS Sosyalist partisi adını alınca, etkinliği arttı. "Arap Halkının Birliği" ve "Arap ülkesinin Birliği" ebedi misyon olarak alınıyor ve şu üçlü slogan resmileştiriliyordu. "Birlik, Özgürlük, Sosyalizm." Onlara göre Arap yurdu; Türkiye'deki Toros dağlarının ve Türk-Irak sınırının güneyi, Puşti Kuh dağları ile İran, "Arap Körfezi", "Arap Okyanusu", Etopya dağları, Sahra, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz arasında kalan topraklardır. Buna göre Güney Kürdistan ve Kuzeybatı Kürdistan gibi "yabancı" ülkeler yoktu. BAAS kuruluşundan itibaren Kürt milliyetçiliğinin Arap dünyasındaki en büyük düşmanı olarak boy verecekti. Kürtler 1963 pratiğini unutmamışlardı herhalde.

1963 Kasım ayı şokundan sonra BAAS, politikasında yeni arayışlara girişti ve gördü ki, iktidarı kaybetmesindeki temel etken Kürt meselesindeki çözümsüzlüktür. Liderlik bundan sonra özeleştirisini yaparak iç sorunların halledilmesi için harekete geçti. Parti önceleri iki franksiyona ayrılmıştı; al Sadi grubu Irak iç grubu oldu. Diğer grup, merkeze sadık

kaldı. Birkaç ay sonra ulusal komutanlık, Sa'diyi değişik gruplarla birlik teşebbünden dolayı ihraç etti. Sa'di bundan sonra ulusal komutanlığı eleştirerek " Hizb- al- Amal- al- Tawra" (İhtilalci hareket Partisi) ni kurdu. Kalanlar da birçok franksiyona bölünecekti. Bundan sonra "Bölgesel Reorganizasyon Komitesi" faaliyete geçirildi. Bunda amaç parti içinde cereyan eden anarşiyi bastırmaktı. Bölgesel komutanlık General Hasan al-Bakr-ın Saddam Hüseyin adlı genç yeğenin ve Abdullah Sallum al-Samarrai adlı taktisyenin etkisi altına girdi. Bu komutanlığa daha sonra General Salih Ammaş ve Hardan al - Tikriti bağlandı. Bölgesel komutanlık 1966'dan itibaren güçlenmeye başladı.(8)

BAAS'ist hükümet 31 Temmuz'da kuruldu. Bu hükümette de Kürtler'e dört bakanlık ayrıldı. Onlar ilk iş olarak yan kuruluşları ulusal muhafızlar vasıtasıyla Bağdat'ta büyük bir terör estirerek çıkabilecek olan muhalefeti sindirdiler. Bu terör dalgası boyunca önemli politik şahsiyetlerin tümü yer altına indi. BAAS'ın iktidarını, esas olarak bölgesel komutanlığın yukarıda adı geçen şahsiyetleri ellerinde tutuyorlardı. Hardan Tikriti Savunma Bakanlığına getirildi. Salih Mehdi Ammaş General Hardan ile birlikte Başbakan Yardımcısı idi.

BAAS Partisi, iktidarını güçlendirmek için üç şeye muhtaç olduğunun farkındaydı; birincisi, ordunun nötralizasyonu, ki bu zaman alacaktı. İkincisi, politik güçlerin bir cephe içinde kontrol altında tutulması, ki bu BAAS'a karşı olan güven bunalımından dolayı şu anda mümkün değildi. Üçüncüsü ve en hayati konu ise Kürt meselesiydi. Bu meselede BAAS Partisi, Barzani ile hemen çelişkiye düştü. Çelişkinin sebebi dürüstlük anlayışıdır. BAAS, Talabani-Ahmed grubunu vazgeçilmez buluyordu. Barzani'nin onlarla birlikte hükümete temsilci vererek, Kürtler'in de focto bölünmüşlüğünü kabul etmesini istemekteydiler. Oysa Barzani, Talabani grubunu anti-Kürt ola-

rak nitelemektedir. Ona göre, Kürt sayılabilmek için mücadele aşamasında en aşağısından ayaklanmacılara kurşun sıkılmamak gerekiyordu. Bundan dolayı bu anti-Kürt elemanlarla aynı hükümette bulunamazdı. Barzani ayrıca hükümetin Haziran Deklarasyonu'nu aynen kabul ettiğini bildirmesini istiyordu. Hükümet, Haziran Deklarasyonu'nu kabul ettiğini bildirmesine rağmen Talabani'ci birini hükümete almakta ısrar etti. Barzani, verilen kontenjani kullanmayacaktı. BAAS, Barzani'nin kendilerine karşı olan duygularını bildiriyordu. Onu "saygısız" olmakla ve sorumluluk yüklenmeme eğilimi taşımakla suçladılar. Kendileriyle işbirliğini reddettiklerinden Kürt ihtilalcilerinin günlük gazetesi el-Taaxi de yasaklanmıştı.

Ağustos boyunca hükümet IKP'yi yatıştırmak için bazı komünistleri salıverdi. Çünkü bu arada merkez komutanlık fransiyonu aşırı militanlaşmıştı. Fakat asıl komünist liderler kilit altında tutuldu. Başkan al-Bakr komünistleri bir ulusal cepheye getirmeyi umut ediyordu. Böylece onların üzerinde kontrol tesis edebilecekti. Fakat komünistler onun politik şartlarını reddettiklerinden başarısız kaldı.⁽⁹⁾

Öte yandan Barzani, hükümette temsil edilmeyi reddetmelerinin yeni rejime karşı oldukları anlamına gelmediğini söyledi. Bizim ona karşı durumumuzu, onun Kürdistan ve genel politikası tayin edecektir. Ama hükümet, eğer ihtilal ile işbirliği yapacaksa, "anti-Kürt" olarak nitelediği Talabani-Ahmed grubunu desteklemekten vazgeçmeliydi. Kürt meselesinin çevresindeki entrikacı davranış tabii ki cevabını alacaktı. Bu cevap meseleye barışçı bir çözüm getirme çabalarını durduracaktı. BAAS, 1963 deneyini iyi hatırlamalıydı. Bu deneyde, ordunun sürekli devrede tutulması, onların iktidarının da sonu olmuştu. Bunun anlamı şu idi; askerler eğer herhangi bir şekilde Kürt meselesine karıştırılırsa, iktidar olma şansını ele geçirir. Bunun için dahi olsa BAAS, tutucu bir şekilde barışçı çözüme yönelmeliydi.

Bu arada hükümet, Barzani'yi yıpratmak için bir kararnameler savaşı başlattı. 3 Ağustos'ta İhtilal Komuta Konseyi yayınladığı bir bildiri ile Haziran Deklarasyonunu uygulaya-

çağını bildirdi. 4 Ağustos'ta Kürt dilinin bütün Irak okullarının her aşamasında öğretilmesi kararı çıktı. Süleymaniye'de bir Kürt Akademisi ve Üniversite programa alındı. 5 Ağustos'ta genel af kararı çıktı. Ama ordudan kaçan eski subaylar görevlerine dönemezdi. Sonra bakanlıklar, işlerini kaybeden memurlara geri dön çağrısı yayınladılar. Hasan al-Bakr ise, tüm ilerici halkı ve anti-emperyalist güçleri bir cephe içerisinde güçbirliğine çağırmıştı. 24 Eylül'de Newroz resmi tatil günü haline geldi. Bilindiği gibi Newroz 21 Mart'ta kutlanan Kürt ulusal günüdür. Hükümet, Kürt halkının kendi milliyetini muhafaza etmesini kabul ettiğini açıkladığı gibi bir kararname ile de "Kuzey" işlerinden sorumlu bir büro kurulmasını öngördü.

Hükümet, Barzani'yi dışlamak süretiyle aldığı bu kararlarla, halkın devrime olan sadakatını çatlatarak taraftar toplamaya çalışıyordu. Bununla da yetinmeyen BAAS, Talabani-Ahmed grubunu "özel bakıma" aldı. İ. Ahmed, hükümet tarafından Kürt Kültür Akademisi'nin başına getirildi. 12 Eylül 1968 de ilk sayısı yayınlanacak olan al-Nur adlı bir gazeteyi çıkarmalarına izin verildi. Gazete bütünüyle geçmiş karalamakta ve hükümetin Kürt politikasını desteklemekteydi. Al-Nur'un ideolojisine göre Kürt problemi ancak, Kürt ulusal hareketi, Arap ulusal hareketi ile birleştiğinde ve Irak'a sosyalizm geldiğinde çözülecekti. (10) Onlara göre bu, BAAS ideolojisiyle çakışmaktadır. Onlar kayıtsız şartsız destekleriyle hükümetin kendilerini Kürtler'in biricik temsilcisi saymasını bekliyordu. Hükümet ise ne yaptığını iyi biliyor ve onları askeri, parasal ve moral açıdan destekliyordu. (11)

Talabani-Ahmed grubu askeri açıdan da boş durmadı. Ekim ayında peşmergelerle karşılaştılar ve çok zor durumda kaldılar. Hükümetten yardım istediklerinde asker gönderildi. (12) Eğer yardım edilirse, çok işlerine yarayabilirler diye düşünüyordu Al-Bakr. Ahmed-Talabani grubu, sadece savaş alanlarında mevziler korumakla kalmayacak, İran sınırına kadar olan eski KDP bölgesini de ele geçirebileceklerdi. Talabani, artık hükümetin yandaşı olarak çarpışıyordu. (13) Bu destekle Irak Hava Kuvvetleri Kürt

köylerini bombalayıp katliamlara başlayınca Barzani, 18 Kasım'da tekrar Birleşmiş Milletler'e başvurarak şikayette bulunacaktı. Ama boşuna.

Bu arada KDP, BAAS Hükümetinin bu oyunlarına dikkat çekici bir deklarasyon yayınladı. "Atılan adımlar olayı saptırıcıydı. Hükümet Ahmed - Talabani grubunun reklamını yapmaktan vazgeçmeliydi. "Eğer Haziran Deklarasyonu ile ilgili ciddi görüşleri var idiyse, onlar bu Deklarasyon'un imzacısı olan parti ile görüşmeliydi. Hükümet, Barzani liderliğini neden önemsemiyordu? Çünkü o, Kürt halkının gerçek savucusuydu da onun için." Öte yandan hükümetin yayınladığı yeni geçici anayasa da Kürt meselesinden müphem cümlelerle bahsetmekteydi. Bu, Barzani ile Hükümetin ilişkilerini daha da gerginleştirecekti.

KDP, Kasım ayında hükümete karşı daha da sertleşti. Hükümeti, asıl problem yerine ikincil meselelerle uğraşmakla suçladı. Hükümet genel affı bir "pişmalık yasası" haline getirmişti. KDP'nin Talabani-Ahmed grubuna Deklarasyon'da yönelttiği saldırılar, hükümet tarafından bu grubun Barzani liderliğine karşı ciddi bir tehdit haline geldiği şeklinde algılandı. Hele KDP'nin Haziran Deklarasyonu'na sadık kalmak ve Ahmed-Talabani grubuna yardımı kesmek kaydıyla hükümetle görüşmeye hazır olduğunu bildirmesini zayıflığın bir işareti saydı. Gruba yardımı keseceğine arttırdı. Bu yardım bir yandan Kürtler arası çatışmayı hızlandırırken, öte yandan Kerkük-Bağdat arasına kadar sıçrayan gerilla faaliyetlerine yolaçıyordu. Barzani, hükümetin kış saldırılarını beklemekteydi.

Saldırı 3 Ocak 1969'da 60.000 asker ve Ahmed-Talabani grubu kullanılarak başlatıldı. 1966 savaşı örnek alınmıştı. Hedefleri Rewanduz-Süleymaniye arasını ve İran sınırına kadar uzanan bölgenin güneyini işgal etmekte. Çok hızlı başladılar, yavaşladılar ve durdular.⁽¹³⁾ Bu arada Talabani'ciler, Karadağ'a kadar olan bölgeyi temizlemiş, Saddam'dan iyi bir aferin almışlardı herhalde.⁽¹⁴⁾ Ahmed-Talabani grubu, bu çatışma ile hükümetin daha da gözüne girmiş ve "ilerici" sıfatını almaya hak kazanmıştı. Ama sonuçları kısa sürdü.

Aynı anda BAAS Partisi bölgesel komutanlığı, partinin 7. kongresini toplantıya çağırmişti. Parti bir yandan Kürt meselesine çözüm ararken, diğer yandan da sivilleşme yönünde adımlar atıyordu. Bu adımlar onları her an bir barışçı çözüme daha fazla yaklaştıracaktı. Çünkü genel kanaat, askerlerin barışçı çözüme karşı olduğu merkezindeydi. Yedinci kongrenin seçtiği komisyonun hazırladığı rapor genel kurulda tartışılarak kabul edildikten sonra sonuç bildirgesine girmişti. Bu bildirmede Kürt sorunu veya doğal hakların talebinden ibaret olan Kürt ulusal hareketinin taleplerinin, Arap özgürlük hareketinin ve Arap ulusal hareketinin karşılaştığı en önemli sorun olduğunun altı çizilmişti. Geçen yıllardaki çözümsüzlük Arap ve Kürt halkları için bir felaketti. Üstelik bu mesele dolayısıyla emperyalizm ve onun gerici yandakçıları Irak'ın işlerine burunlarını sokma fırsatı ele geçirmişlerdi. Bildirge, bu sonucun Irak'lılar'ın meseleyi çözememesinden ileri geldiğini söylemekteydi. Partinin Kürtler'in ilerici ulusal istemlerine sempatiyle baktığını kaydediyor ve çözümün Irak'taki yığınların emperyalizmi yoketme, demokrasi, sosyalizm ve "birlik yürüyüşünü güçlendireceğini" iddia ediyordu. Kongre çözümün, Kürt-Arap kardeşliği temelinde ve iki halkın haklarının kendi ulusal farklılıklarını koruma gerçeğini dışalamadan hayata geçmesini görme isteğindeydi. Bildirge, Haziran Deklarasyon'nun göze çarpan maddelerinin hemen uygulanmasını istiyordu. Kongre, "geleneksel liderlik" adını verdiği ihtilal liderliğini aşarak, Kürt halkının ilerici, ulusal, politik ve profesyonel kuruluşlarıyla direkt temas sağlanmasını emrediyordu.⁽¹⁵⁾ Tabii bu "ilerici"ler belliydi ve Talabani-Ahmed grubundan başkası değildi. BAAS rejimi güçlendirme hususunda daha emin bir yol seçmişti. Ahmed-Talabani grubu, Barzani liderliğindeki Kürt ihtilalini, eğer desteklenirse kemirebilirdi. "İlerici Kürt güçleri" onlara lazımdı ve sonuna kadar kullanılacaklardı. Sonunda Kürtler meydan okudu, BAAS asker ve "ilerici Kürtler'i" sevketti. Savaş tekrar başladı.

Peşmergeler önce Kerkük yakınındaki Irak petrol şirketinin binalarına saldırdılar. Kısa sürede, Hükümet

askerlerinin işgal edebildikleri her yer geri alındı. Bütün cephe boyunca süren çarpışmalar esas olarak İran sınırında yoğunlaşmıştı. Hükümet Fursanlar'ı da faaliyete geçirmişti. Sonuçta Kürtler tekrar dağlarına hakim olmuşlardı. Ama bu arada 730 u sivil olmak üzere 880 kayıp verdiler. Hükümetin kaybı 1000 kişiydi. Talabani'nin bu askeri kampanya boyunca cepheye sürebildiği Kürt sayısı 500 veya 1000 kişi kadardı. Bu sayıya, Fursan caşlarına katılmaya teşvik ettikleri insanlar dahil değildir. Kürtler Qaladiz'a ile Pencwin'i geri almış ve orduya 1000 ölü ve yaralı verdirmişti.⁽¹⁷⁾ Bu savaşlar yavaşlaya yavaşlaya Hazirana kadar sürmüştü ve güç kaybından dolayı sönmüştü. Öte yandan al Bakr hükümeti, güneydeki Feyli Kürtler'inin bir kısmını İran'lı oldukları gerekçesiyle ülkeden sürecekti.

Bu arada Ortadoğu'daki durum karmaşıklaşmıştı. Bir taraftan yükselmekte olan Filistin gerilla örgütlerinin faaliyetleri hükümetleri sıkıştırırken, öte yandan da Araplar'ın kronik derdi birlik, yeniden gündemleşiyor, karşılıklı jestler ve demeçler birbirlerini takip ediyordu. 15 Mart 1969'da bir Irak tugayı, Suriye'ye yardım için girdi. 26 Mart'ta Suriye Savunma Bakanı ve sonradan (1970) Devlet Başkanı Hafız Esat, Suriye, Mısır ve Irak arasında birlik teklifinde bulundu. Ayrıca Suriye ve Irak BAAS Partisi'nin yeniden birleşmelerini istedi. 2 Haziranda bu defa al-Bakr, Suriye ile siyasi ve askeri birlik çağrısı yaptı.

Öte yandan Barzani, Irak'taki iktidarın rahatsızlığını gördü. Rejim çok istemesine rağmen bir cephe oluşturamıyordu. Demek ki güçsüzdü ve yeni dayanaklar arıyordu. Bu yüzden KDP, 15 Mayıs 1969'da hükümeti aşarak direkt diğer ulusal partilere, Kürt meselesine bir çözüm bulmak için işbirliği önerdi. 15 Haziran'da ise hükümetin düşürülmesi için arayış içindeydi. KDP herkese, BAAS'ın 1963 deneyimini unutmamasını tavsiye ediyordu. Gerçi hükümet bazı Kürt haklarını kabul ettiğini söyleyerek ihtilali zayıflatıcı adımlar atıyordu, ama KDP buna fırsat vermemek için bütün gücüyle çalışmaktaydı.

Irak hükümeti ise bir dizi dertle boğuşmak durumundaydı. Bir yandan şirketlerin petrol gelirlerini ödememek

suretiyle Irak hükümetine karşı çıkardığı finans güçlükleri büyürken, öte yandan İran Şahı sadece Şat'ta değil, bütün Körfez'de kabadaylaşıyordu. Bu arada ihtilalciler Kerkük petrolerini bile vurabilecek silahlar edinmişlerdi. BAAS açıkça acz içindeydi. Ya İran'a boyun eğip 1937 anlaşmasını revize edecek ve böylece uluslararası alanda küçük düşecek ya da iki cephede birden savaşmak zorunda kalacak. Otonomiyi kabul etmeye ise BAAS Partisi militanları hazır değildi. Bunu kabul ettirmek için BAAS zamana muhtaçtı. Kazandığı zaman sürecinde bütün şartlanmaları kırmaya çalışacak ve barışçı bir çözüme yürüyecekti. Ama barışta bir taktikti.

Böyle bir ortamda 1969 Eylül'ünde SSCB direkt olarak devreye girerek arabuluculuk rolüne soyundu. BAAS buna hazırды. Önemli olan Barzani'nin ikna edilmesiydi. Moskova, bunu sağlamak için 1965'tenberi orada mülteci olarak yaşayan Aziz Şerif'i aradı. Bu sırada Şerif, bir toplantı için Moğolistan'daydı. teklifi Şerif şaşkınlıkla karşıladı. Çünkü kardeşini idam ettiren BAAS yöneticileri kendisini de idama mahkûm etmişlerdi ve bu ceza hala geçerliydi. Kremlin yöneticileri bu meselenin de halledildiğini söyleyince, Aziz Şerif derhal Bağdat'a uçtu. Oradan da Kürdistan'a geçti.

Böylece, "Lenin barış ödülü" sahibi eski komünist el-Şaab (halk) Partisi lideri ve 1963'teki BAAS iktidarı döneminde Kürdistan'a kaçarak canını kurtaran ve oradan şeref misafiri olarak kabul gören Aziz Şerif hükümetin görüşlerini eski arkadaşlarına iletliyordu. Şerif, Barzani ve KDP Politbürosu ile görüşerek hükümetin barışçı bir hal yolu için artık hazır olduğunu bildirdi. Müsbet cevabı Bağdat'a ilettili ve tekrar Kürdistan'a döndü. Şimdi artık yollar açıktı. Bundan sonra Hükümet görüşmeler üzerindeki gizlilik perdesini de kaldırma yoluna gitti. BAAS Partisinin, Tarıq Aziz yönetimindeki al-Tawra adlı yayın organı, 17 Aralık 1969'da "Kürt Meselesi nasıl Hal Edilir" başlıklı bir makale yayınladı.⁽¹⁹⁾ Irak'ta Arap yönetimleri kontrolunda yazılan

bu ilk "samimi" ve objektif yazı ilginçti. Al-Tawra".... çağımız, ezilen ulusların mücadele, kendini bir ulusal varlık olarak kabul ettirme ve ülkelerini her türlü emperyalist nüfuzdan kurtarma çağıdır. Bu ezilen ulusların devrimi, dünya devriminin bir parçasıdır... Kürt sorunu da ulusal bir sorun olarak çağdaştır ve yukarıdaki öngörü ile uyum içindedir. O, zorunlu olarak özgürlükçü ve ilericidir. Bilindiği gibi ezilen uluslar, anti-emperyalist mücadelede benzer yolları takip etmektedirler. Ama Kürt halkını kuşatan özel şartlar, onları tek başlarına diğer milliyetlerden ayrı bir mücadele yoluna itti. Arap ve Kürt uluslarının ikisi de 'birlik' ve özgürlük mücadelesinde olduklarını ifade ediyorlar. (1 Ekim) Arap ulusu, ne kendini beğenmişlik içindedir ve ne de şövendir, o, emperyalizmin ezdiği bir avıdır. Bunlar onun ilerici ve liberal özünü muhafaza ederek, Kürt davası ile Arap özgürlük hareketini birleştirmenin başlangıç adımları olacaktır. Bu, eğer Kürt lideri, emperyalist ve şöven bir yönetime karşı savaşıyor gibi mücadele sürdürürse korunamaz. Kürtler'le Araplar arasındaki ayrılıklar anatgonizma düzeyinin de altındadır. Bunu kabul etmek, sadece BAAS politikasındaki dönüş noktalarının işaretleri değil, aynı zamanda yönetsel politikadaki resmi dönüşümdür. "Al-Tavra, Irak ulusal hareketinin bölünmesinin üstünde durdu. 1961 ihtilalinin sebeplerini saydı ve Barzani'yi, Kürt ihtilalini Irak halkından ayırdığı için kınadı. Aynı makale, "aşırı talepler"in meselenin halline yardımcı olmayacağını ekledi.

1963 deneyimindeki askeri çözüm teşebbüsünün suçlusu olarak da Barzani ilan edildi. Onlara göre Barzani, barışçı çözümleri reddettiği için askeri harekate girilmişti. Demek ki, yeni bir barışçı çözüm teşebbüsünü redetmemeliydi. Aksi halde söz askerlerin olurdu.

Ama Barzani Irak hükümetlerinin tümüne güvensizdi. Çünkü tümü aldattıcı tavır takınmışlardı. Söz veriyor, ama çabuk unutupuyorlardı. 1968'deki BAAS iktidarına bu fırsatı vermemesinin, onların sözde barışçı yaklaşımlarına kuşkuyla bakmasının sebebi de kendileri idi. Çünkü Barzani'nin tabiriyle " Irak hükümetlerinde bir odada barışçı

çözüm konuşulurken, öteki odada askeri hareket planlanıyordu. Öte yandan BAAS'ta kuşkusunu dile getirmekteydi. Onlara göre hükümetin her barışçı çözüm çağrısı Barzani tarafından zayıfsızlık olarak algılanmaktaydı. Dolayısıyla avantaj sağlıyor, aşırı ve kabul edilemez taleplerle ortaya çıkıyordu. Al-Tawra'nın 25 Aralık'ta verdiği rapor oldukça yumuşaktı ve gönül alıcıydı.

Bu gelişmeler olurken hükümet, Ağustos ve Eylül 1969'da genel bir saldırı düzenliyerek Zaxo, Rewanduz, Ranya, Qaladıza, Mawat ve Pencwin'i ele geçirmek için ileri atılmış ve perişan bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmıştı. 1969 yılı boyunca yapılan çarpışmalarda hükümet 1000'in üzerinde kayıp verdiğini ve bütçenin %30'unu askeri çözüm için harcadığını kabul etmişti.⁽²⁰⁾

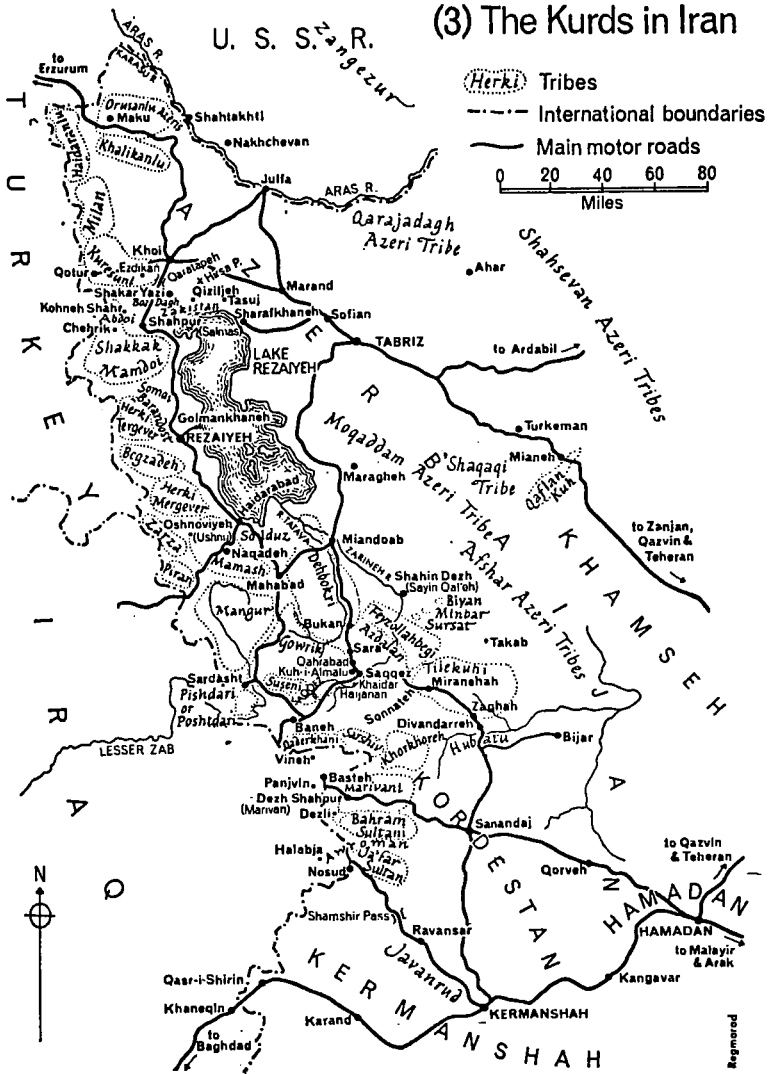
1970 yılına girileceği gün Al-Bakr, Hükümette değişiklik yaparak, barış görüşmelerinin mimarı Aziz Şerif'i Adalet Bakanı olarak atadı. Şerif kardeşini idam ettiren partinin kurduğu hükümete "Kürt tarafı" olarak girmeyi kabul etmiş ve barış bozulduğu anda istifa edeceğini bildirmişti. gerçekten de 1974'te dediğini yapacak ve istifa ederek Moskova'ya dönecekti. Şerif'in hükümette yer alması bir isaretti ve barış görüşmelerini ciddiye almalarına yolaçtı. KDP'nin de teşvik edici tavrıyla hükümet BAAS Partisi'nin bölgesel komutanlık üyesi Samir Aziz al-Naimi, Barzani ve KDP ile direkt temas için Kürdistan'a yöneldi. Al-Naim, dönüşsüz temeller üzerinde inşa edilecek bir barış anlaşması için iyi niyetlerini ifade etti. Bunun üzerine KDP, Dara Tewfiq'i kendi görüşlerini iletmek üzere Bağdat'a gönderdi. KDP yöneticilerinden biri olan Tewfiq'in BAAS yöneticileriyle görüşmesi, bölgesel Komutanlık Başkan yardımcısı Saddam Hüseyin'e kadar uzandı. Dara Tewfiq'in görüşleri BAAS yönetimince ilgiyle dinlendi. Daha sonra hükümet bir heyet oluşturdu. Bu heyet, Barzani liderliğindeki Kürt Heyetiyle konuştu ve prensipte otonomi konusunda anlaştı. Asıl görüşmeler Mahmud Osman liderliğindeki bir Kürt Heyeti-

nin Bağdat'a gitmesiyle başlayacaktı.

Müzakerelerde en önemli konu Kerkük'tü. Bu petrol şehrinin kimin yönetiminde kalacağı meselenin aslında başından beri düğüm noktasıydı. Kürt tarafı orada bazı azınlıklar bulunsa da Kerkük'ün Kürt olduğunda ısrarlıydı. Hükümet ise buranın nüfusunun karmaşıklığından dolayı kendi elinde kalmasını istiyordu. Nüfusun ezici çoğunluğu Kürt olan Çemçemal gibi yerlerin Kürt otonomi bölgesine bağlanmasını teklif etmekteydi. Kürtler ve Hükümet ayrıca peşmergelerin bölgede sınır muhafızlarına çevrilmelerinde anlaşmışlardı, ama sayıları anlaşmazlık konusuydu. Hükümet 5.000 derken, Kürtler 10.000 de ısrarlıydı. Bir diğer mesele sistem meselesiydi. Kürtler, her kuruma nüfusları oranında katılma arzusundaydı ve hükümet bunu rededcek kudreti kendisinde bulamıyordu. Kürtler ayrıca diğer ulusal partilerin de iştirak edeceği bir koalisyon hükümeti öneriyorlardı. Buna karşılık BAAS kendi liderliğinde kurulacak olan bir ulusal cepheye ısrarlıydı. Ama bu teşebbüsleri Kürtler'in ve komünistlerin tereddütlerini davet ediyordu. Onlar, eğer cephe olacaksa, kendilerine de yasamada eşit haklar tanınmasını isterken, BAAS öncü rol yüklenme niyetindeydi. Konu kritikti ve hükümet onları bu konuda uyutmak istiyordu. Bundan dolayı direkt Kürt meselesinin kendisine dönülmesini istediler. Hükümet tarafı onların Irak iktidarında önemli rol oynayabileceklerine inanacakları başka yollar buldu.⁽²¹⁾ Kürtler'e, hükümette beş bakanlık veriliyordu. Bir devlet başkanı yardımcısı atanacaktı. Aslında Kürtler bu katılımlarda hükümetin ileride sözünden dönmeyeceğinin ve Kürtler'e saldırmayacağını garantisini anıyorlardı.

Sonradan yavaş yavaş çözümlere gidildi. Sınır muhafızı olacak peşmerge sayısı 6000 olacaktı. Gerisi işlerine dönecek, işi olmayanlara hükümet iş bulacaktı. Kürtçe Kürt çoğunluk bölgesinde resmi dil, tüm Irak'ta ikinci dil oluyordu. Kürtler kendi politik ve profesyonel örgütlerini kurabilecekti. Hükümet Fursan güçlerini dağıtmayı ve Kürdistan'daki bazı birliklerini çekmeyi kabul etti. Kürdistan'da tarım reformu da yapılacaktı.⁽²²⁾

(3) The Kurds in Iran

Iran'da Kürtler

Aşiretler

Devletler arası sınırlar

Otoyol

Bunlar olurken Irak hükümeti, Kürtler'i son bir tecrit te şebbüsünde bulundu. İran ve Türkiye'ye gözdağı vermek için 3 Şubat 1970'te İçişleri Bakanı ve İhtilal Konseyi üyesi Salih Mehdi Ammaş'ı Ankara'ya yolladı. Eğer onları tecrit etmezseniz, ben kendilerine istediklerinden fazla hak vereceğim, demek istiyordu. Ammaş, Bağdat'a vardığı gün Türk Dışişleri Genel Sekreteri Orhan Eralp Tahran'a uçu. Ama beyhudeydi.⁽²³⁾ İran geri adım atmayacaktı.

Askerler Kürt sorununun çözümünde taviz yanlısı değillerdi. Bu atılan adımlar 20 Ocakta bir askeri darbe teşebbüsü için bahane yarattı. Hükümet kısa surede 40 kişiyi kurşuna dizerek bu darbeyi önledi. Ama bu arada Bağdat'a bir Kürt Heyeti ile birlikte anlaşmayı imzalamaya giden Barzani'nin oğulları İdris ve Mesut'a bir sürpriz de hazırlamışlar, ilk varılan anlaşmayla benzerliği olmayan bir metni imzalamaya açmışlardı. Heyet büyük bir öfke ile Kürdistan'a geri döndü. İlişkiler kopma noktasındaydı. Aslında 4-5 Şubat tarihleri arasında meydana gelen bu hadisede Ammaş'ın Ankara seyahatının sonuçlarını bekleme eğilimini sezmemek mümkün değildi.

Aziz Şerif yine devreye girdi ve kopukluğu önledi. 8 mart'ta Saddam'ın kendisi Kürdistan'a geldi. Barzani ve KDP ile görüştü. Üç gün Kürdistan'da kaldı. Anlaşma hazırlanarak Barzani ve S. Hüseyin tarafından imzalandı. Bağdat radyosu ve televizyonlarında yükselen Hasan al-Bakr'ın sesi olayı Irak'a ve bütün dünyaya duyuruyordu. Tarih: 11 Mart 1970...

Deklarasyonda uzun bir giriş bölümü vardı. Bu giriş bölümünde imzacıların dayandıkları temeller zikredilerek maddelere geçiyordu. Maddelerde "Kürt dilinin Arap diliyle birlikte, Kürtler'in çoğunlukta olduğu bölgelerde resmi dil olması öngörülüyordu. Kürt dili bu bölgelerde öğretim dili olacaktı. Bu okulların tümünde Arapça da okutulacaktı. Ayrıca, Kürt dili de Irak'ın diğer bölgelerinde, yasal sınırlar içinde ikinci dil olarak öğrenim dili oluyordu. Kürtler'in yönetime katılmaları, bakanlıkları, ordu komutanları ve devletin hassas görevlerine getirilmelerinde eşitlik prensiplerine göre hareket edilecekti. Yeterlilik ve nüfus oranında

temsil ilkesi bu maddede unutulmamıştı. Kültürel kalkınma bir plana bağlanacaktı. Nüfusun çoğunluğu Kürt olan idari birimlerdeki memurlar Kürt olacaktı. Yeteri kadar Kürt yoksa, Kürtçe'yi çok iyi konuşanlar atanacaktı. Bölgede devlet mekanizması hemen harekete geçecek olan Yüksek Komite'nin gözetiminde kurulacaktı. Hükümet profesyonel Kürt örgütlerinin kuruluşunu kabul ediyordu. Bunlar Irak'ın benzer örgütlerine üye olacaktı. Genel af, bildiri tarihinden itibaren geçerli sayılıyordu. Derhal bir kalkınma planı uygulamaya konacak ve zarar ziyan görenlere yardım yapılacaktı. Arap ve Kürt köylerinde yerlerinden sürülmüş olanlar eski yerine dönecekti. Toprak reformu uygulaması hızlandırılacaktı. geçici anayasada "Irak halkı başlıca iki milliyetten oluşmuştur, Arap milliyeti ve Kürt milliyeti. Bu anayasa "Kürt halkının ulusal haklarını ve tüm azınlıkların haklarını Irak'ın birliği çerçevesinde kabul eder şeklinde değişiklik yapılacaktı. Ayrıca 4. maddeye bir fıkra eklenerek "Kürt bölgesinde Kürtçe, Arapça ile birlikte resmi dildir" denilecekti. Radyo istasyonu ve ağır silahların hükümete iadesi bu anlaşmanın son fıkrasının da uygulanmasından sonra bırakıldı. Cumhurbaşkanı Yardımcılarından biri Kürt olacaktır. İller kanunu, bu bildirin içeriğiyle bağdaşır biçimde değişecekti. Kürt bölgesinin sınırları plebilistle tayin edilecekti. Kürt halkı, Irak nüfusu oranında yasama yetkisine katılacaktı. Fakat BAAS sonuna kadar anlaşmayı tek madde olarak anladı, o da kendisine tanınan dört yıllık süreydi. Bu süreyi orduyu güçlendirmek için kullanmak durumundaydı ve böyle yaptı.

Drama doğru

*" Deve hayvan değil,
Arap insan değil! "*

Kürt atasözü

11 Mart 1970 Deklarasyon'u ABD'de kaygı, SSCB'de sevinçle karşılandı. ABD kaygılıydı; çünkü SSCB, bu anlaşma ile Körfez'e daha emin bir şekilde yerleşme imkanı bulacaktı. Oysa savaş istikrarsızlık demektir. Irak'taki hiçbir iktidara savaş süreci boyunca güven duyulmazdı. Bundan dolayı dünya siyasetindeki tercihi değil, savaşın ihtiyaçlarını giderme şekli bu iktidarı yönlendiriyordu. Oysa şimdi sosyalist olduğunu söyleyen Irak iktidarı uzun bir barış ve stabilizasyon dönemine giriyordu. Zaten ABD'nin müttefiklerini de bu durum kaygılandırmıyor muydu? Tabii ki evet. Ancak dünyadaki ve ABD'nin içindeki durum da karmaşıklaşmıştı. Ülke içinde gittikçe güçlenen bir "siyah iktidar" hareketi vardı. Zenciler, barışçı ve sertlik yanlısı liderlerin yönettiği güçlü bir eşitlik mücadelesine girişmişken, ırkçıların eylemli tepkisini çekiyorlardı. Vietnam savaşını protesto eylemleri ise, ABD'nin her köşesinde kaynaşmalara yolaçmaktaydı. Öğrenci ve işçilerde görülmedik bir hareketlilik başgöstermişti. Bütün bunlar ABD'nin kısa vadeli he

saplarını altüst ederken, Avrupa'da yaygınlaşan 1968 kuşağı isyanları, komünist partilerini bile ürküten boyutlara ermişti. Fransa'da bir günde 20 milyon insan greve gidiyor ve siyasi iktidarı savunmaya itecek kadar korkutuyordu. ABD bunca protesto arasında silahlarını artık her yerde serbestçe şakırdacak gücü kendinde bulamamaktaydı. Dolayısıyla Irak, ABD açısından kısa vadede kaybedilmiş toprak görünümündeydi.

SSCB'nin sevinci, gayri resmi olarak aracılık yaptığı bu barış olayının kendisine kazandırdığı hareket serbestliğinden ileri gelmekteydi. 1968'den hatta 1964'tenberi Sovyet liderliği ikircikliydi. Bir taraftan içinde IKP'nin de yer aldığı Kürt İhtilalini en aşağısından sembolik de olsa, destekliyor, öte yandan Irak iktidarlarına uçak, tank, silah ve mühimmat aktarıyordu. Ancak SSCB yönetimi, bilhassa 1967 İsrail-Arap savaşından beri kararlı bir şekilde, her an biraz daha fazla Arap kartına fikse oluyordu. Silah sevkiyatında miktar ve kalitede önemli düzelmeler sağlanmış, Irak Arap yönetimi aleyhtarı radyo yayınları susturulmuştu. Gerçi herşeye rağmen dengeli bir tavır alıyor ve KDP ile de ilişkilerini yürütüyorlardı, ama esasa ilişkin olan temel tavırları faydacı olmakta devam edecekti. Sovyet yönetimi, BAAS iktidarının kimi yaptırımlarını "kapitalist olmayan yol"un uygulamaları olarak algılatırken bunu yanıltığı için yapmıyordu. Yöneticiler kelimelerini seçerek kullanıyor ve neyi, ne amaçla, nasıl gösterdiklerini biliyorlardı. Onlar ırkçı-gerici BAAS rejimini, tüm dünyanın gözlerinin içine bakarak ilerici-ilerlemeci olarak nitelerken olaya ABD ile satrançları açısından bakıyorlardı. 11 Mart 1970 öyle anlaşılıyor ki, Ali'nin küllahının veliye giydirileceği önemli ve geri dönülmez bir nokta olacaktı.

Türkiye Cumhuriyeti de endişeli ülkeler kervanındaydı ve çaresizdi. Hükümet bir yandan boy vermekte olan iç karışıklıklarla mücadele etmeye çalışırken, öte yandan da Irak'taki gelişmeleri dikkatle takip ediyordu. Bilindiği gibi 1968 ayaklanmaları Türkiye'de de yandaşlarını bulmuştu. 1958'de komünist partilerinin Moskova zirvesinde Mao, "dünyada rüzgarlar komünizmin lehine esmeye başladı"

tezini öne sürmüş, ama Kruşçev'in "barış içinde birlikte yaşama" tezini değiştirmeye muvaffak olamamıştı. Bu andan itibaren Mao Zedung, artan dozda Moskova aleyhtarı tezler geliştirmeye başladı. Kruşçev'in Çin'deki büyük projelere olan Sovyet desteğini kesmesi bardağı taşıran damla idi. Sovyet liderliği artık "Modern revisyonist" olmakla suçlanıyordu. 1967 Çin Kültür Devrimi aradaki köprüleri daha da atmış, SSCB emperyalistlikle suçlanmaya başlanmıştı. 1968 dünya devrimci dalgasında, bu ayrılık dolayısıyla Çin'li yöneticilerin dünya çapında yürüttükleri ideolojik mücadelenin payı büyüktü. İtalya'daki Kızıl Tugaylar'ın Fransa'daki "Doğrudan Eylem" grubunun, Almanya'daki " Kızıl Ordu fraksiyonu - RAF" ın temelleri bu devrimci eylemlilik içinde atılmıştı. Fakat 1968, en köklü değişimi Güney Amerika ve Türkiye'de yaratacaktı.

Türkiye'deki Marksist hareket, parti düzeyinde TIP'te, gençlik düzeyinde FKF'de temsil ediliyorken, Mihri Belli ve arkadaşları tarafından birazda milliyetçilik kokan Milli demokratik Devrim (MDD) tezi geliştirildi. Bu tez TIP içinde rağbet bulamadı, ama FKF ele geçirilerek DEV-GENC'e dönüştürüldü. Bu örgütün içinden ise, sekter Maocu bir kesim "Beyaz Aydınlık" dergisi etrafında toplanarak daha sonra Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisini oluşturdu. Kalanlardan bir kısmı Mahir Çayan liderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi etrafında örgütlenirken, diğer bölüm Deniz Gezmiş'in önderliğinde Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nu kurdu. Örgütler bir yandan sokağa hakim olmaya çalışırken, öte yandan devlete dayanarak gelişen MHP militanı "Ülkücü Gençlik"le boğuşmak zorunda kalmışlardı. O sırada Süleyman Demirel'in kurduğu AP hükümeti, gerek yürürlüğe koyduğu Ağustos 1970 ekonomik kararları ve gerek iç karışıklıklar nedeniyle zayıf bir pozisyona girmişti. Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin de aralarında bulunduğu 40'ın üstünde milletvekillinin AP Hükümeti'ni 1970'in sonunda desteklemekten vazgeçerek partilerinden istifa etmeleri, şariatçıların Necmettin Erbakan liderliğinde Milli Nizam Partisi'ni kurarak harekete geçmeleri Kemalist rejim için bardağı taşıran damla olacak

ve 12 Mart 1971 askeri müdahalesine zemin hazırlanacaktı.

Kürt kesiminde ise, TKDP'ye giren KAK mensubu aydınlar, Güney Kürdistan'daki ihtilal bölgesine giderek orada hizmet etmek istiyor ve bunu sağlamak için Said Elçi'yi sıkıştırıyorlardı. Ancak bu grup, dahil olduğu üst yönetimini beğenmiyor tutucu buluyordu. Sait Elçi istedikleri imkanı onlara 1969 güzünde sağladı. Gidecekleri yer Esat Xoşevi'nin sorumluluğundaki Bahdinan bölgesiydi. Bir kısmı Qumri'de kaldı. Nazmi Balkaş, Aziz Akrawi'nin yanına gönderildi.⁽¹⁾ Öte yandan Dr. Said Kırmızıtoprak ihtilal bölgesinde işbirliği yaptığı bazı Güney Kürdistanlılar'ın teşvikiyle yeni bir partinin kuruluş çalışmalarını başlatmıştı. 1970 başlarında faaliyete geçen partinin adı Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi olacaktı. Daha radikal bir program kabul eden bu partinin varlığından Barzani'nin resmen haberi yoktu. Qumri Kampındaki kilerin kendi aralarında oluşturdukları merkez komitesi, kendi üyelerinin arasından bir de politbüro seçti. KDP-T, Şıvan takma adını kullanan Dr. Sait Kırmızıtoprak'ı parti sekreteri seçti. Diğer üyeliklere Hikmet Buluttekin (Çeko), Abdulkerim Ceylan ve hayatta olup TC de legal yaşayan iki kişi getirildi. Bunların adlarını vermiyoruz. Partinin kurulduğu Esat Xoşavi'ye de söylenmeyecekti.⁽²⁾ Bu arada Sait Elçi bölünme hareketinden haberdar olmuş, Barzani ile görüşüp Gılala'dan dönüşte Doktor Sait'i Qumri'de ziyaret etmişti. Burada, Kürt ulusal hareketinin genelde zayıf olduğunu, eğer çalışılacaksa birlikte çalışılması hususunda kararlı olunması gerektiğini Türkiye'de KDP lideri ile tartıştı. Kızıltoprak'ta aynı görüşte olduğunu söyleyince ayrılarak Diyarbakir'e döndü. Ama içi rahat etmemişti. Doktor Sait'in zamansız bir ayaklanma hareketine girişeceğine dair kuvvetli belirtiler vardı.

Bu konuşmadan sonra Dr. Sait, Kürdistan'ı baştan başa tayan bir geziye çıktı. Bu gezi esnasında partinin diğer elemanları da taraftar kazanmak için ikinci dereceden faaliyet gösteriyorlardı. Bu arada parti militanı (O..) kitabın yazarını Erzurum'da ziyaret ederek "yakında Kürdistan'da pek çok yurtsever dağa çıkabilir, senin tavrın nedir? diyerek adeta planlananları haber vermişti. Yazar bir tavır belirleme

yoluna gitmedi ve konuşma kapandı. Bundan sonra Dr. Şıvan ve partisinin bazı mensupları Kuzey Kürdistan'daki bir ilçede toplanarak TKDP Sekreterini fizik olarak yoketmek gerektiği hususunda anlaşacaklardı.⁽³⁾ Bundan sonra Said Elçi'nin Dr. Şıvan'la buluşarak tartışma tesebbüsleri boşa gidecekti. Türkiye'de KDP yöneticileri de Barzani'yi "taktik açıdan" destekliyenlerin kervanına katılacaklardı.

İran rejimi,11 Mart anlaşmasından en fazla tedirginlik duyan çevre ülke yönetimiydi. Şah bütün maharetini kullanarak devrim hareketinin yöneticilerini "ayartmaya" çalışıyordu. Ekonomik imkanları seferber etmiş, silah ve malzeme geçişini hızlandırmıştı. Bir Kürt bilim adamı olan Dr. Kasımlo'nun Barzani'nin desteğiyle İran KDP'nin Sekreterliğine getirilmesi ise, örgütte Maocu etkinliği kırmıştı. Buna rağmen parti emekçileri kitlesinin, partiyi tanımayan Kasımlo'ya itirazları vardı.⁽⁴⁾ Onlar, bir bilim adamı da olsa yıllarca dışarda kalmış birini istemiyorlardı. Onlara göre parti, içinden "ABC" okumuş olması şartı yoktu. Ama Barzani bu isim konusunda dayatmıştı. Kasımlo'nun 1973'te sekreterliğe seçilmesinden sonra, İran Kürdistan Demokrat Partili'ler Şah'ın da göz yumması ile kolaylıkla ve daha fazla kurtarılmış alanlar girebiliyorlardı. Ama aynı Şahı Doğu Kürdistan'da hiçbir aktiviteye de izin vermiyordu. Zindanlar bunu deneyecek olanlarla dolacak, iki İran KDP lideri, yirmi yıllık hapis cezalarıyla zindanlarda 1970'e kadar kalacaklardı.⁽⁵⁾ Fakat Şah bilhassa Irak'tan gelen Kürtler'i silahlandırmadan göndermiyordu.

Suriye rejimi başına sardığı İsrail belası ve Filistin davası ile meşguldu. Cılız birlik tesebbüsleri devam etmesine rağmen meyvesizdi. Bu arada BAAS cuntası içinde iki kanat oluşmuş kıyasıya iktidar mücadelesi veriyordu. Eylül ayına doğru Ürdün'de üstlenmiş olan FKÖ kuvvetleri ile Ürdün Kralı Hüseyin şiddetli bir savaşa tutuştu. Suriye'deki Amin Hafız-Attasi ikilisi bu savaşa FKÖ lehinde müdahale etmek için, tank ve zırhlı birliklere hareket emri verdi. Bu sırada İsrail, Ürdün'deki savaşın genişlenmesine seyirci kalmayaçağını açıkça ilan etti. Durum gerginleşmişti. anlaşılan İsrail, radikal Arap milliyetçisi iktidarların kuşatması altına

girmek niyetinde değildi. Bölgeyi yeni bir genel savaştan, Hafız Esat liderliğindeki Suriye Havva Kuvvetlerinin bir iç darbe ile Amin Hafız - Attasi ikilisini iktidardan uzaklaştırması kurtaracaktı. FKÖ'nün ezilmesi Nasır'ın bir kalp krizi geçirerek ölmesine ve onun yerine pek tanınmayan Yardımcısı Enver Sedat'ın geçmesine yolaçmıştı. Bu, Ortadoğu'da üç sene sonra gerileyecek olan Arap radikalizmine ilk darbe idi.

Suriye Kürtler'i veya Güneybatı Kürdistanlı'lar 1970'e doğru üç grup halindeydi; Osman Sabri'ci, Hamid Hacı Derwêş'çi ve Muhalefet.⁽⁶⁾ Partiler arası huzursuzluğun başgöstermesi üzerine taraflar Gılala'ya çağrılarak, Irak KDP'nin hakemliğinde birlik kongresi yapmaya "ikna" edildiler. Gılala'ya Osman Sabri taraftarı olarak mella Muhammed Neyo, "yemini" KDP'den Hamid Hacı Derwêş'in kendisi gitti. Tarafsızlardan Dahamê Miro çağrılmıştı. Ancak muhalefet çağrılmadığı gibi, olaydan haberdar dahi edilmemişti. Bu grubun temsilcisi olarak da Miro kabul edildi. Kongre sonucunda oniki kişilik bir merkez komitesi teşkil edilmesi kararlaştırıldı. bu komitede Osman Sabri'ciler, Hamid Hacı Dewreşçi'ler, tarafsızlar ve muhalefete üçer kişilik kontenjan tanındı. Dahamê Miro'nun otomatikman 6 oyu vardı. Diğerleri de birbirlerini dışlamak için kendisine oy verince Miro oybirliğiyle Sekreter seçildi. Hamid yönetime girmede. Gılala dönüşü ise muhalefet hareketi hemen başlatıldı. Osman Sabri, artık aktif politika yapmaktan tamamen vazgeçmişti.

Irak rejimi, 11 Mart Deklarasyonu'nun ilanından itibaren kendini güçlendirmek için dört yıllık bir süre kazanmış oldu. Bu süreyi, sivil BAAS'ın güçlendirilmesi için kullanacak, askerler peyderpey tasfiye edilerek kıpırdayamaz hale getirilecekti. Ama özünde güçlenecek olan, Tikrit cuntasından başka birşey değildi.⁽⁷⁾ Bunun için ilk ağızda İhtilal Komuta Konseyi Başkanı yardımcısı Saddam Hüseyin el- Tikriti 11 Mart kahramanı ilan edilmişti. Irak'ın ilk planda el atılabilen ekonomik hayatının tümü "millileştirme" adı altında BAAS'ist'lere peşkeş çekiliyordu. Dış ticaret ve bankalar ilk el konulan ekonomik kaynaklardı. Daha sonra

şirket hisselerini fert başına 100.000 dinarla sınırlayan bir kanun yürürlüğe kondu. Büyük şirketlerin tümünün yüzde elli bir hissesinin kontrolünü BAAS'çılar ele geçirmiş, Sovyetler Birliği de olayı "kapitalist olmayan yol" olarak alkışlamıştı. 1963'ün kaatilleri artık aklanıyor, ilericileştiriliyor, olan yine mazlum Kürt ulusal hareketine olacaktı.

Kürt İhtilal hareketi, 11 Mart 1970'i ihtiyatlı bir iyimserlikle karşıladı. Böylece yeni bir bekleme sürecine giren ihtilal, iç düzenlemelerle meşgul oluyor, hareket bölgesinde ekonomiyi canlandırmaya çalışıyordu. Başlıca ilişki yolu yine İran olarak kullanılıyor, Irak'la da bağlar kurulacaktı. Yeni durumun ihtilal hareketi yöneticileri açısından berraklaşması için zamana ihtiyaç vardı ve zaman BAAS'ın lehine çalışıyordu.

Öte yandan 1968 Talabani'ci hareketi de etkilemiş ve bunların arasından, Marksist eğitimlerini derinleştirdiklerini söyleyen bir grup oluşmuştu. Talabani'cilerin Kürdistan hareketine saldırdığı yıllarda oluşan bu grup ruhsal savunma refleksi açısından, kesin Barzani karşıtı fikirler taşıyorlardı. Onları ilk şekillendiren ortam, işbirlikçi olarak yıllarını geçirdikleri dünyalarıydı. O yıllarda tabii bir savunma mekanizması olarak, hep Barzani yönetimindeki ihtilal hareketinin gericiliğini kafalarına naksetmişlerdi. Bu, herşeyden önce buldukları yeri izah etmek bakımından da gerekliydi. Bütün suçları ulusal haklarını savunmak olan "kardeş"lerine silah sıkmalarını başka nasıl izah edebilirlerdi ki?

Barzani'nin ilan ettiği genel aftan sonra ihtilal bölgesine gelen bu unsurlar 10.06. 1970'te Komela adlı örgütü kurdular. İlk sekreterleri Şebab Şeyh Nuri idi. Bu, Talabani'ci KDP'nin içinden gelen bir unsurdu. Ala Sor adlı bir gazete de çıkaran grup, bunu üç sayı devam ettirebildi.⁽⁸⁾ Bu sırada bunlara paralel olarak İran içinde de Mao'cu bir grup oluşmuş ve askeri eğitim için Güney Kürdistan'a gelmişlerdi. İki sene "iyi bir eğitimden geçen" Komela'cuları da kolay etkileyen bu grup aslında Fars'tı. Komela Mao'culuğu ancak 1976'da terkedebildi.

IKP'de bölünme sürecinden etkilendi. 17 Eylül 1967'de kendi aralarında merkez liderlik ve merkez komitesi fraksiyonlarına ayrıldılar. Merkez liderlik (komuta) Mao'nun düşüncelerinden etkilenmişti. Bu grup, Irak içinde el-Ahwar direnişini yönetecekti. Arap kesimindeki bu ilk sert direnişi KDP'de desteklemişti. Çünkü bu gibi eylemler yaygınlaştırılıysaydı, ihtilali bütün Irak sathına taşımak mümkün olacaktı. Aynı merkez liderlik fraksiyonu 1968 'de hazırladığı "Irak'ta Kürt sorunu üzerine" başlıklı broşürde, Irak'taki Kürt halkı, bölünmüş olan yurdu Kürdistan'da yaşayan Kürt ulusunun bir parçasıdır. Diğer ulus ve milliyetler gibi, ayrılma ve birleşik, bağımsız, ulusal bir devlet kurma hakkı da dahil olmak üzere, doğal ve meşru bir hak olan kendi kaderini tayin hakkına sahiptir" diyordu. Merkez komitesi fraksiyonu süreç içinde Irak merkezi hükümetiyle uzlaştığı halde, Mao'cu bir çizgi benimseyen merkez liderlik sonuna kadar ihtilal bölgesinde kalacaktı.

Yavaş yavaş bazı adımlar atılmaya başlandı. Önce Hasan al-Bakr bir af çıkarmıştı. Askerlerin orduya geri dönmelerini öngörmeyen bu af memurlar eski işlerine dönüyor, tutuklular salıveriliyordu. Al-Bakr, Barzani'ye gönderdiği bir mesajla kendisinin de bir genel Kürt affı çıkarmasını istedi. Bu af gereğince, Talabani-Ahmed grubu eski görevlerine dönecekti.⁽⁹⁾ Barzani bu teklifi redederek kendisinin hazırladığı affı ilan etmişti. 18 Mart 1970'te ilan edilen bu aftan sonra Talabani, kendi kontrolündeki KDP adlı örgütü lağvetti. Fakat İ. Ahmed ve Dr. Fuad'ın aralarında bulunduğu 12 kişi partinin lağvedilmesine karşı idiler.⁽¹⁰⁾ Bu grup oluşturulan askeri kuvveti dağıtmak istemiyordu. Al-Bakr, bunların mahalli koruma gücü olarak kalmasını istiyordu. Barzani bu teklifi de reddetti. O, böyle bir silahlı kuvvetin Kürt topraklarında bulundurulmasına karşıydı. Mesele böylece kapanacaktı. İ. Ahmed ise, daha sonra tedavi amacıyla Londra'ya gitti.⁽¹¹⁾

Yine 18 Mart'ta, Devrim Komita Komseyi üyelerinden

Murtaza al- Hatida başkanlığında ve içlerinde Sami Rahman'ın bulunduğu, Araplar'dan ve Kürtler'den oluşan bir komite oluşturuldu. Bu komite, anlaşmanın uygulanmasını denetleyecekti. Heyet, ağır aksakta olsa 1970 yazında iyi bir çalışma sürdürdü. Hükümetin İrkçı davranışlarına rağmen geniş çaplı projeler uygulama alanına sokulmuştu. Ancak BAAS, ihtilal liderliğinin kendisine sunduğu iyi niyeti kötüye kullanmakta gecikmedi. Komplolara, adam satın almalara ve provakasyonlara girişmek suretiyle ihtilal yönetimine sızmaya çalıştı. BAAS'çılar, Abdulhalık Samarraı gibi, sonrada bir suikastte öldürülen liderleri dışında, Kürtlerin hakları konusunda bir an bile samimi olmamışlardı. Mesela; bir BAAS'cı lider Nisan 1970'te Beyrut'taki bir dergiye verdiği demeçte " 11 Mart anlaşmasını kullanarak, Barzani'yi gücünü aldığı tüm unsurlardan tecrit edeceğiz" diyebiliyordu (12) ve haklıydı da.

29 Mart'ta BAAS, yeni hükümetini ilan etti. Bu hükümette Barzani'nin tastik ettiği beş Kürt Bakan da bulunuyordu. Bu bakanlar; İhsan Şirzat, Nuri Şaweys, Sami Rahman, Salih Yusufi ve Nafiz Celal idi. (13) Bunlardan İhsan Şirzat, Belediyeler Bakanlığına getirildi. Nuri Şewis İmar İskan Bakanlığını aldı. Salih Yusufi, devlet bakanı olurken, Nafiz Celal Ziraat Bakanlığını yönetti. Sami Rahman ise, en yetkili Kürt Bakanlığı olan "Kuzey İşleri Bakanlığı" görevini üstlenecekti. Bakanlar, kendi konularında çok büyük mücadeleler vermek zorundaydılar ve kopardıklarını dirhem dirhem alabiliyorlardı. Nisan ayında Kürt İhtilal Komuta Konseyi kendini feshetti. 10 Nisanda Barzani "Ben sadece Irak içinde halkımın haklarını savunurum. Bugünden itibaren Irak hükümetinin siyasetine bağlanmış olan halkımız, İran, Türkiye, Suriye ve diğer ülkelerle ilişkilerinin düzeltilmesi için elinden geleni yapacaktır" diyordu. (14) Bütün bu iyi niyet gösterileri BAAS yönetimini ciddi bir şekilde şımartacaktı. Bu meyanda Nisan ayında KDP'nin Musul merkezine ateş açılınca olay çok sert gösterilere yolaçtı. BAAS, 1 Mayıs gösterilerinde KDP sözcüsünün konuşma yapması da engelledi. Böylece bir tek kendilerinin sesi duyurulacaktı. BAAS, yaz başlarında yeni

kışkırtmalar da başlattı. Bu, BAAS'laştırma ve Araplaştırma eylemi idi. zaten fırsat buldukça yaptıkları bir "iş"ti bu.

Öte yandan BAAS, içlerinde Arbil ve Duhok valiliğine getirilen KDP yöneticilerinin de bulunduğu bir dizi yeni atama işlemine girişti. Duhok, Arbil ve Süleymaniye polis şefliği de Kürtler'e verildi. Fabrikalar yapıyor, toprak reformu hızlandırılıyordu. (16) Yeni okullar, hastahaneler ve 2700 ün üzerinde ev inşaatı da sürdürülmekteydi.

KDP 8. Kongresi, bu ortamda 3 temmuz 1970'te toplandı. Kongre kalabalık bir davetli kitlesinin önünde Naw Perdan'da yapıldı. Toplantıya SKDP,TKDP, İKDP temsilcileri, İstiklal Partisi lideri Muhammed Mehdi Kubba, Ulusal Demokrat Parti lideri Kamil Çadırcı ve BAAS Partisi Ulusal Örgüt Temsilcisi olarak bir Sudan'lı Arap gelmişti. Ayrıca bölgesel komutanlıktan bir heyet hazır bulundu. Kongrenin 425 delegesinden bir kısmı profesyonel örgütlerin, kadın, öğrenci, öğretmen vs. derneklerinin temsilcileriydi. (17) Talabani'ciler de bu kongrede parti üyesi idiler. Böylece Arap iktidarlarının elinden, ihtilali bölme silahı da alınmış oluyordu.

Kongre açık bir demokrasi platformu gibiydi. Arap partileri temsilcileri kongrede serbestçe görüşlerini dile getiriyorlardı. Özgürlük ve demokrasi isteniyor, hükümet eleştiriliyordu. Komuşmacılar BAAS heyetini sınırlendirmiş ve toplantıyı terk ettirmişti. Bununla da yetinilmemiş, Taaxi, konuşmaların tümünü sansürsüz yayınlamıştı. Bunun üzerine hükümet harekete geçerek bu partilerin mensuplarından 150 kişiyi tutuklattı. Vaziyet bir anda gerginleşti. Mahmud Osman, Taaxi yayıncısını azarlayarak bu konuşmaları yayınlamasını hata olarak niteledi. Hükümet, tutuklamalardan sonra İhtilalcilerin savaşı başlatacağından korkarak bir Kürt Bakanı bölgeye yolladı. Daha sonra Taaxi, kardeşliğe bağlı olduğunu bildiren bir makale yayınlayınca hava yumuşadı, tutuklular salıverildi. (18)

Kongre'de alınan en önemli karar parti programının 3. maddesinin değiştirilmesi. Eski üçüncü maddede "Irak'a demokrasi" isteniyordu. Bu madde anlaşmanın gizli maddeleri gereğince değiştirelecekti. Madde etrafında çok gürültülü tartışmalar oldu. Bu maddeye verilecek yeni şekille Irak'a bir

koalisyon iktidarı öngörülecekti. (19) Buna göre hiçbir parti kesin belirleyici olmadan yasama ve yürütme kurullarında temsil edilecekti. Üç defa tekrarlanan bir oylama sonucu değişiklik kabul edilmişti.

Kongrede Barzani tekrar Başkan'ığa getirildi. Habib Kerim Sekreterliğini korudu. Sami Rahman, Mahmud Osman, Ali Abdullah, Nuri Şawis, Aziz Aqrawi ve Salih Yusuf Politbürodaki görevlerine tekrara getirildiler. Bu arada yeni isim olarak, İdris, Mesut Barzani ve Zeki Feyli merkez komitesine girdiler. Diğer üyeliklere, Asker Hamid Berwari, Polis Faris Bawa, Öğretmen Haşim Aqrawi, eski İKP'li Faxir Muhammed Mergesori, Mühendis Dara tewfiq, Polis Sıddıq Abdullah, Asker Reşid Sindi, Memur Ali Sincari, Tüccar İsmail Molla Aziz, Abdo Sorani, Şekip Aqrawi (Haşim Aqrawi'nin yeğeni ve Salih Yusuf'ün damadı), Polis Abdullvahap Ertuşü getirildi. Görüldüğü gibi bu şahıslar Kürdistan'daki muhelif meslek gruplarına mensup insanlardı. Hakkında en çok yazılıp çizilen bu kongrenin, seçtiği merkez komitesinin üyeleri, ihtilal içinde pişerek, süzüle süzüle gelen kadrolardı. Onlar hakkında eşairidirler diye yazılar yayınlayıp, feodal gerici yaftasını yapıştıranlar herhalde bu ihtilal karşısında geçmişte yaptıklarını haklı göstermenin yollarını arıyorlardı. Neye dayanarak, kim, nedir? Bu sorulara cevap vermeden kalem oynatanlar, bilmeden yabancı güçlerin oyuncağı olmuşlardı. Hemen ekliyelim ki, bu kurulda bir aşairi kesim temsil edilebilirdi. O zaman hemen şunu düşünmeliydik: Demek ki bu adamlar çok çalışarak kendilerini parti kitlesine kabul ettirdiler ve sevildiler. bunun için seçildiler. Demokrasinin başka izahı var mı? Eğer demokrat olmaktan kasıt, sonucu önceden belli olan seçimler yaptırmaksa, eğer açık oy, gizli sayım gibi bir sistemse, bu nevi şahsına münhasır demokrasinin aranacağı adres muhakak ki KDP değıldi.

Kongre sonuç bildirgesi, 11 Mart anlaşmasını selamlıyor uygulanmasının hızla sürdürülmesini tavsiye ediyordu.

13 Temmuz'da Parti Politbürosu Gılala'da toplanarak Devlet Başkanı yardımcılarında Kürt Kontenjanındaki şahsı belirledi. Parti, sekreter Habib Kerim'i Seçmişti, Fakat BAAS yönetimi, Habib Kerim'in İran'la aşırı ilişkilerini

sebepler göstererek bu seçimi reddetti. Bu ilk ayrılıktı ve derinleşme potansiyeli taşıyordu. Öte yandan iktidarın uygulamaları da yavaşlaşmıştı. En büyük mesele, koalisyonda Kürtler'in temsili idi. Gerçi kanun yapıcısı olan bu koalisyonda Kürtler'e %25 pay ayrılmıştı, ama diğer %75'in teşkili, BAAS'ın kötü ilişkilerinden dolayı "gecikiyor" du. 17 Temmuz'da BAAS yeni bir geçici anayasa ilan etti. Ama bu da bir sürpriz içeriyor ve Kürt bölgesine otonomi verilmesinden bahsetmiyordu.

Nihayet sonbaharda Kerkük meselesi alavlendi. Barzani'nin deyimiyle içinde "Arap mezarı bulunmayan" şehrin statüsü tartışılıyordu. 16 Ekimde bu konuda bir plebisit yapılması öngörülmüştü. Hükümet, nüfus çoğunluğunu elde etmek için şehre Arap doldurmaya başladı. Bu arada el-Tewra ve el-Cumhuriye adını verdikleri iki yeni mahalle inşa ettiler, Durum aşırı şaibe arz ediyordu. Nihayet 16 Ekim plebisiti ertelendi. Araplar bu oyunu kazanmış ve şehrin nüfus yapısını değiştirecek yeni bir zamana sahip olmuşlardı. Ayrıca, anlaşmanın gizli maddeleri gereğince tartışmalı; Kerkük, Xaniqin ve Sincar bölgelerinde öngörülen ortak yönetim de asla gerçekleşmeyecekti. Güvensizlik ve gerginlik artmaya başlamıştı.

Anlaşmanın gizli üçüncü maddesi "kesin bir halk sayımı, bu anlaşmanın yayınlanmasını takiben bir yıl içinde yapılacaktır" (20) diyordu. Kürt tarafı:

a- 1961 yılından beri yerlerinden çıkartılan Kürtlerin eski yerlerine dönmeleri ve yapılacak sayımda orjinal ikamet yerlerinin sakinleri olarak kabul edilmeleri;

b- 11 Mart 1970 andlaşmasından sonra Kürt bölgesinde yaratılan yönetim ünitelerinin nazarı-itibare alınmaması;

c- Bütün nüfus değişikliklerinin ve ırkçı Araplaştırma politikasının diğer neticelerinin ortadan kaldırılması;

d- Kerkük ile Musul ve Diyala bölgesinin anlaşmazlık yörelerinde, birlikte bir yönetim mekanizmasının kurulması, sakin ve partizan olmayan bir atmosferin yaratılarak seçime gidilmesi;

e- 1957 sayım kayıtlarının, Irak'ın diğer bölgelerinden Araplar'ın Irak Kürdistan'ına yerleştirilmesini içeren

koşulların ve kaynakların etraflı bir biçimde soruşturulması çünkü inanıyoruz ki, bu insanlar buraya, rejimin bölgeyi Araplaştırma politikasının bir bölümü olarak getirilip yerleştirilmektedir;

f- sayımın KDP ve iktidar tarafından birlikte yürütülmesi (21) için ısrarlıydı. BAAS iktidarı, daha henüz anlaşmanın mürekkebi kurumadan bu kadar numaraya başvurduğuna göre ilerde daha büyük problemler çıkaracak demektir.

6 Aralık 1970'te BAAS çeteleri yeni bir suikast girişiminde bulunarak içinde İdris Barzani ve Hamid Berwari'nin yer aldığı otomobili yayılım ateşine tuttular. Hamid Berwari iki yerinden yaralandı ve felç geçirdi. Bu olayın da sorumluları bulunmayacak; 1970 kaygı bulutlarının dolaşmaya başladığı bir ortamda son bulacaktı.

1971 Ocağında Barzani, sert bir şekilde Araplaştırma politikasını eleştirdi Barzani, "bundan amaç, Ekim 1971'de yapılacak nüfus sayımında Araplar'ı çoğunluk göstermektir" dedi. Mısır'lı bir gazetecinin sorduğu soruya Kerkük'ün bir Arap olan yönetisinin cevabı ilginçtir, " sayım tarihine kadar bu bölgedeki nüfus statüsünün şimdiki durumu değişecektir. (22) Nitekim BAAS fırsat buldukça kimseyi dinlememeye kararlıydı. Onlar için, Kürt otonom yönetimine bırakılacak saha, yasama ve ülkeyi askeri yönden yönetmek hayati üç sorundu. 1970-74 süreci, BAAS için bu üç sorunu çözümlenmede altın değerinde idi.

Bu arada cılız bazı adımlarda atılmıyor değildi. Tabii amaç, yeni müttefik olarak göz diktikleri SSCB'ye bazı apeller vermektir. 1971 başlarında Kürtçe'nin Kürtler'in kesin çoğunluk alanlarında "ilkokul"larda öğrenim dili haline getirilmesi bunlar arasında sayılabilir. Ama ilkokuldan sonra Kürtçe öğrenim yürütülmeyeceği gibi, Kerkük, Xaniqin, Duhok ve Musul uygulama alanı dışında tutuldu. Dahası; Kürtçe, bölgede resmi dil haline de getirilmedi. İhtimalen KDP, bütün bunların zaman içinde düzenleneceği umundundaydı. (23) Tabii boşuna.

Yılın ilk yarısından itibaren Saddam Hüseyin, Kürt ihtilalinin dış yardım kaynaklarını kurutma teşebbüslerini hızlandırdı. Uluslararası planda prestiji yükselen sol güçleri yanına çekebilmek için, Sovyetler Birliği'ni zorlamaya başlamıştı. Bu amaçla Irak heyetlerinin Moskova'ya gidişi sıklaştı. BAAS bir antlaşma imzalamaya çalışıyor, ama bunun için ihtilalcilerin saflarında bulunan İKP'ye yardım etmeyi kesmesi gerektiğini söylüyordu. SSCB ise, bunu sürekli redetmekteydi. Sonunda BAAS, komünist Partisinin faaliyetlerine bir ölçüde izin verdi ve durum hızla değişmeye başladı.⁽²⁴⁾

Temmuz 1971'de BAAS, çılgınca bir kıskırtma hareketine girişti. Topçu ateşi ve uçaklarla desteklenen kuvvetlerini Barzan'a saldırttı. Cuman'da patlamalar oldu. Ama süretle derslerini almışlardı. Cumhurbaşkanı yardımcısı ise "eğer hatalar ve olumsuzluklar varsa, bu her iki taraftan da olmuştur" diyordu. Bu kadar olumsuzluklar arasında iyi bir pişkinlik doğrusu!

29 Eylül'de hükümet, durumun 'kritikleştiği' ne karar verdi. Saddam bazı din adamlarını toplayarak, "Barzani'ye gidin, o dindardır, sizi dinler, müslüman kanının dökülmesini engellemek için onu ikna edin" dedi. Heyette 7 Şii ve biri Taaxi çalışanı olmak üzere 4 sunni imam vardı. Heyet teklifi sevinçle karşılamıştı. Hareket edecekleri sırada bir "ayrıntı" söz konusu oldu. Saddam Hüseyin, heyetle Barzani arasındaki konuşmaların teybe alınmasını istiyordu. İşte bu "ayrıntı" Barzani'nin ses frekansına ayarlanmış bir bomba idi. Ancak yönetim bununla da yetinmedi. İmamların bindikleri iki arabanın şoförlüğünü de gizli istihbarat ajanlarına verdi. Bu arabalardan biri landrover, diğeri Chevrolet-66 idi. Chevrolet, Barzani'nin bir kilometre ilerdeki yazlık evi ile toplantı binası arasına park edilmişti. Bu araba, iki binayı görecektir şekilde yerleştirilmişti ve dört önde, iki arkada olmak üzere altı roket taşıyordu. Ayrıca imamlara, Barzani'ye hediye etmek üzere iki de Kuran verilmişti. Bunlar da bomba idi.

Barzani heyeti memnuniyetle karşıladı. İstirahat ettirdi ve sonra kendileri ile görüşmeye gitti. Tam bu sırada Selim

Zübeyir adlı bir peşmerge, Barzani ile karşısında oturan ve bombayı taşıyan imamın arasına çay ikram etmek amacıyla girmişti. Barzani "em..." diye konuşmaya başlayınca bomba patladı. peşmerge Selim Zübeyir paramparça oldu. Bu peşmerge, Barzani ile Sovyetler Birliği'ne giden gruptandı ve onun hayatı, Barzani'nin hayatını kurtardı. Bu sırada pencerenin açık olması patlamanın tahribatını azaltmıştı. Barzani tabancasını çekerek bir küfür savurup dışarı fırladığında diğer bomba da patladı. Peşmergeler yayılım ateşine başlamışlar ve dışarıya kaçan imamları temizliyorlardı. Barzani," yapmayın, vurmayın" demesine rağmen, ateşe başlayan iki istihbarat mensubu şoförü kurtaramadı. İmamların tümü de bu arada öldürüldü. (25)

Sonradan komplonun çok kapsamlı olduğu görüldü. Irak ordusu alarmdaydı ve Kürdistan'dan gelecek olan Barzani'nin ölüm haberi üzerine harekate geçmeye hazırlanıyordu. Barzani'nin suikastten sağ kurtulduğu haberine hükümet inanmadı. Taaxi sorumlusu Georgis Fethullah'ı hemen tutukladılar. Diğer KDP yetkilileri illegaliteye çekilmişti. Sami Rahman, durumu görüşmek üzere BAAS'a gönderildi. Fethullah'ın öldürüldüğü sanılıyordu. Rahman, konuşmalara başlama şartı olarak önce Fethullah'ı görmek istedi. Saddam tutuklu yok dedi. Emniyet müdürüne, Kürt istihbaratı tarafından Fethullah'ın götürüldüğü arabanın plakası verilince serbest bırakıldı. Taaxi yöneticisi hapisteki iki ay on gün boyunca onüç kilo birden vermişti. Çıktıktan sonra doğru Kürdistan'a gitti ve bir daha Bağdat'a dönmedi. (26) Bundan sonra KDP ve BAAS bir komisyon oluşturarak olayı "inceleme ve araştırma"ya başladılar. Tabii nafile!...

Öte yandan Irak Hükümetinin Kürt ihtilal bölgesinde adam satın alma şeklinde bazı olumsuzluklara de kalkıştığı görüldü. Bunun için Lübnan KDP Sekreteri Cemil Miho kullanılıyordu. İlişki kurduğu şahıslardan biri de Barzani'nin oğlu Ubeydullah'tı. Ubeydullah, bir Arap olan karısı ve kızını da öldürmüştü. "Barzani" adını kullanarak peşmergelere ve halka zulüm yapan bu adamın gözaltına alınmasına karar verildi. kendisi ile işbirliği içinde olan Cemil Miho ve Faxir Muhammed Mergesori de gözetim

altına alınanlar arasındaydı. Aynı gece Ubeydullah'ın idamına karar verilmişti. O, bunu haber aldı ve kaçarak BAAS'a sığındı. Bundan sonra, bir müddet için kullanılmak üzere Saddam'a misafir olacaktı. Diğer ikisi ise 1975'e kadar kurtarılmış alanda gözetim altında bırakılacaktı. (27) Cemil Miho, 1975'te döndüğü Lübnan'da daha sonra BAAS paralarını paylaşma mücadelesinde oğlu tarafından vurulmuştu. (28) Faxir ise İran'da Barzani'nin emri olmadan Şeyh Muhammed Xalid tarafından ailesi ile birlikte yokedildi.

BAAS kararlı bir şekilde Irak Komünist Partisi'ne çengel atmıştı. Onları çekmek için mümkün olan herşeyi yapmaya hazırdı. Irak yönetiminin muhalefeti bastırmakta kullandığı formül, IKP'yi ele geçirmek için en iyi çare idi. Bu formül, iktidar partisinin liderliğinde bir cephede toplanmayı öngörüyordu ve işe yarıyordu. Bunun için BAAS ilk adım olarak 15 kasım 1971'de milli and'ı yayınladı. Bu, bir ilerici ulusal cephe çağrısıydı, ama kısa sürede cevap almayacaktı. IKP'nin iktidarla çözülmesi gereken bir kan davası; 1963'lerden ödünç alınan bir güven sorunu vardı. IKP'liler SSCB ile iktidar partisinin anlaşacağı güne kadar beklemeyi yeğliyecekti. KDP'nin problemi ise ilerde iktidarın nasıl oluşacağıydı. Cephedeki partiler arasında eşitlik prensibine dayalı bir güç dağılımı ön planda tutulmalıydı. Bir özgür genel seçim, bir parlamenter sistem veya benzeri son oluşan sorunu çözecekti. Kısaca öncülük halkın olmalıydı.

Al-Bakr ise 15 kasım konuşmasında İhtilal Komuta Konseyi'nce belirlenecek 100 kişilik Ulusal Konsey teklif etti. Konseyin üyelerinin bazıları "ilerde" politik partilerce belirlenebilecekti.. Barzani, teklifi redetti. İktidar, bu gibi tekliflerle Kerkük'ün Araplaştırılması çalışmalarını maskeleyemeye çalışıyordu. Oysa Kerkük Kürt'tü ve Kürt karakterleri değiştirilemezdi,. Barzani, iktidarın komünistlere uyguladığı işkenceleri de protesto etti ve kapısının bütün mültecilere açık olduğunu söyledi. (29) Bu söz IKP Merkez liderliği üyeleri içindi.

Aynı kasım ayında İran, Hürmüz boğazında, daha önce İngilizler'in işgalinde bulunan üç adaya asker çıkardı. İngilizler Çoktan bu adaları boşaltmıştı. BAAS ada halkının Arap olduğunu söylüyor ve burada hak iddia ediyordu. Misilleme olarak Xaniqin'de yerleşmiş bulunan Feyli Kürtler'ini oradan sürdü. Bunlara İran vatandaşı diyordu. Burada asıl hedef tabii ki bölgeyi Araplaştırmaktı.

1972 kışı ve baharı, Irak hükümetinin Kürt İhtilalini komünist dünyadan tecrit etmek için üst üste gerçekleştirdiği teşebbüslere tanık olacaktı. Buna karşın Kürt ihtilalinin kullanabileceği hiçbir kozu yoktu. "1963 katliamında Komünistleri ölümden kurtardım" mı diyecekti? "Ezilen ulus hareketiyim" demek yetmiyordu. Hatta KDP bir komünist partisine dönüşme teşebbüsünde de bulunabilirdi. Buna rağmen süreç yavaşlarsa da durdurulamazdı. Kader ağlarını örüyordu. Rakibi Arap olma avantajına sahipti ve sosyalist dünyanın lideri onlara inanmaya karar vermişti bir kere!..

Irak hükümeti, Sovyetler'le işbirliğine ve anlaşma yapmaya can atıyordu. Bunun için ise tek şart vardı; ihtilal alanıyla bağlarını sürdüren IKP'ye destek olunmasından vazgeçilmeliydi. Sovyetler Birliği ise, böyle bir şartı kabullenmeye hazır değildi. Hem eğer BAAS yöneticileri gerçekten "ilerici" olacaklarsa IKP'yi neden ısrarla dışlamak istiyorlardı? Bu tartışma pek uzun sürmedi. BAAS, önce IKP'nin legal olarak günlük bir gazete çıkarmasına izin verdi. Ama bir şartı vardı; gazete sadece Kürtçe çıkacaktı! Tabii sebep belli, BAAS bu kararıyla hem Arapları komünistlerin "şerrinden" koruyacaktı, hem de Kürtler'le komünistlerin daha da zıtlaşmasına yolaçacaktı. Fakat sonunda "ne olduysa oldu," BAAS komünistlerin hem Kürtçe, hem de Arapça gazete çıkarmasına izin verildi.⁽³⁰⁾ Artık yemek hızla pişecekti.

Uzun konuşmalardan sonra 1972 baharında iki IKP'liyi kabinesine aldı. Artık görüntü itibarıyla, yönetim makyajını

tamamlamış, ilericileşmişti. Sovyetler Birliği ile masaya oturmasına engel teşkil edecek hiçbir konu kalmamıştı. Kürtler ise iknaları bile gerekmeyen bir "ayrıntı" durumunda idiler. Onları SBKP kongrelerine davet etmek, gelen heyetlerin onların da gönlünü almaya çalışması için " Kuzey"e şöyle bir uzanması yetmiyor muydu?

Nihayet birçok git-gelden sonra anlaşma metni hazırlanmıştı. Sovyet Başbakanı bir heyetle birlikte anlaşmayı imzalamak üzere Nisan 1972'de Bağdat'a geldi. 9 Nisan'da "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve Irak Cumhuriyeti Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" büyük törenlerle resmen imzalandı. Kürt ihtilali durumu, boğazında düğümlenen birşeylerle sadece seyrediyordu... Bir büyük devlet daha kendisine kabahatının ne olduğunu dahi bildirmeden, asıl amacı bu olmazsa da onu satıyordu! Bu arada Kosygin, KDP yöneticilerini de anlaşmadan sonraki ziyafete davet etme nezaketini elden bırakmıyordu. Davet boyunca Kürt tarafına BAAS'ın kullandığı ilerici metodlardan övgüyle bahsedilecekti. Ama Kürtler, kendi ulusal varlıklarına yönelik tehditle ilgili idiler ve Sovyetler Birliği'nden güvence istiyorlardı. Fakat heyetler gidip geliyor, bu "güvence" sorununa çözüm getirilmiyordu. Nihayet Sovyet heyetlerinden birinin mensupları "kendilerinin, hatta kendisi (Barzani) için bile güvence veremeyeceğini" söyleyecekti.⁽³¹⁾

Kürtler bu durum karşısında başka güvenceler arama mecburiyetindeydiler. Ya bu güvenceyi bulacaklardı, ya da gittikçe ağırlaşan devrimin yükünü yalnız çekmek zorunda kalacaklardı. Bu ise sonu katliamla bitebilecek bir savaş demekti. Eskiden beri kullandıkları İran kapısı, hayatın da dafalarca ispatladığı gibi güvensizdi. Şah, onları heran satabilirdi. Bundan dolayı Şah'ın 1970'ten ve özellikle 1972'den beri gittikçe artan vaadlerine kapılmıyorlardı. İran yolu açıldı; ekonomileri, hemen hemen entegre olmuştu. Ama Şah ya Irak'tan istediğini elde ederse veya Kürt hareketi muvaffak olma yoluna girerse kendi güvenliğini tehlikede görecekti ve onları satabilecekti. Kürtler, bundan dolayı gözlerini satrancın öte ucundaki güce çevirdiler... ABD'ye. Ama bu

ülke yönetimi 1972'deki bir Kürt müracaatını isteksiz karşıladı.⁽³²⁾ ABD'nin bu sıradaki reddiyesiye iki faktör etkili olmuştu; birincisi; müttefikleri olan Türkiye'nin güvenliği, ikincisi; böyle bir yardımın bölgede istikrarı bozabileceği idi. Fakat Kürtler bu konuda uzun süre ısrar edecek ve sonunda "yardım" alabileceklerdi.

KDP Politbürosu, Irak-Sovyet dostluk ve işbirliği anlaşmasını protesto eden bir bildiri yayınladı. Politbüro, Kürt meselesinin çözüm beklediği bir aşamada böylesine bir anlaşmanın Bağdat'ı uygulamalarında cesaretlendireceği hususundaki inancını dile getirdi. Oysa Mart Manifestosunun göze çarpan maddeleri daha henüz uygulanmamış ve mesele sürüncemede bırakılmıştı.

Tam bu sırada KDP parti yayın organlarından Bağdat'ta yayınlanan al-Taaxi'nin başyazısı anlaşmayı desteklediğini ifade ediyordu. Yazar bu "ilerici" anlaşmayı alkışlarken Araplar'ın durumu parti içi çelişki olarak yutturmaya çalışacaklarından haberdar değildi. Tabii çelişkiyi düşmanlığa dönüştürme çabaları boşunaydı.

Öte yandan Moskova'da danışmanlar bavullarını hazırlamaya başlamışlardı bile. Bir kısmı, 1969'dan beri askerliği mecburi hizmete dönüştüren Bağdat'ın ordusunu moderleştirmeye çalışacak olan askeri danışman olarak görev yapacakken, diğer bölümü ekonomiyi yeniden inşa edecek olan teknokrat takımıydı. Dünyanın kuruluşundan beri - nüfus oranı itibarıyla - hiçbir devlet bir başka devletin ordusunu yetkinleştirmek için bu kadar üstün gayret sarfetmemişti. 8000 kişilik askeri danışman ordusu " Irak Silahlı Kuvvetlerindeki erbaşlar dahil, tüm rutbeli sayısından fazla idi ve ileride de görüleceği gibi bunların bir kısmı 5. Kürt-Arap savaşında fiilen yer alacaklardı. Üstelik ücretleri, Kürdistan'ın kaynaklarından sağlanıyordu.

Irak ekonomik istismar için de Moskova gibi cesaret verici bir ortak bulmuş, pervasızlaşmıştı. Böylece kalkınma bütçesinden Kürdistan'a ayrılan pay yıllara göre %7-12

arasındaki bir oranda kalacaktı. Bağdat yöneticileri, 150 büyük sanayi projesinin sadece 4'ünü Kürdistan için düşündüler. Bütün demir yatakları ve kömür Kürdistan'daydı, ama demir-çelik kompleksi Arap kesiminde kuruldu. Petrol rafinerisi Kerkük yerine bir Arap yerleşim birimi olan Hamman al-Alil'de inşa edildi. Sulama projeleri, yollar, inşaat ve diğer hizmetler hep Araplaştırma teşebbüsleri için planlanıyordu. (33) Tarımsal alandaki istismara eniyi örnek, tüm üretimdeki kısıtlama ve baskılarda kendini göstermekteydi. Ekim alanlarının, fiatlarını ve dışsatım haklarını devlet tekeli elinde tutuyor, üreticilerden ucuza kaptıkları tütünü yüksek fiatlarla Kuveyt, Suudi Arabistan ve diğer ülkelere satarak büyük kar sağlıyorlardı. Kürt ihtilal yönetiminin ise durumu protesto etmekten başka elinden birşey gelmiyordu.

1 Temmuz 1972'de, Bağdat, Kürt petrol üretim sahalarını Araplaştırdığı da buna "millileştirme" diyecekti. Olay, hem petrol şirketleri ile BAAS'ın hem de KDP ile hükümetin arasını açmıştı. Çünkü bu alanların geleceği tartışma konusuydu ve Arap iktidarı petrol gelirlerini Kürt ihtilalini vurmak üzere silaha çevirecekti. Bunun üzerine bazı ihtilal yöneticileri ve Barzani gazetecilere "eğer ABD bizim kazanmamız için yardım ederse, petrolün işletme hakkını onlara verebiliriz" şeklinde yüksek olmayan bir sesle demeçler verdiler. Tabii BAAS'istler bunu kolaylıkla istismar edecek ve dünya aleme "ne biçim gerici bir ayaklanma ile karşı karşıyayız görün" diye haykıracaktı.

Nihayet bunlar da yetmiyordu. Bu ihtilali yoketmek için başka çareler gerekiyordu. Barzani'yi yoketmek gibi birşeydi bu çare. Böylece istihbarat Şefi ve içişleri Bakanı Nazım kazar (Kazzaz)' ın karanlık odasında yeni bir suikast planı ete kemiğe büründü. "İnfazcı" olarak Güney-Batı Kürdistan (Suriye)' lı bir Kürt seçildi. Gerekli para verildikten sonra görevi tebliğ edildi. İş basitti. verilen çantayı Barzani'ye hediye edecekti, o kadar. Ama bir ayrıntı vardı ve verilen çanta Hitler'le Mussolini'ye yapılan suikastlarda kullanılanın aynısıydı. Çanta Doğu Alamanya'dan getirilmişti. (34) Suikastçı " Dur Qayme"ye (35) tırmanmaya

başladığında tuhaf şeyler hissetti. Bu, hiyanet duygusuydu. Hedefe yaklaştıkça boğulur gibi oluyordu. Nihayet dayanamayarak kararını değiştirdi ve çantayı Barzani'nin oğlu Mesut'a teslim ederek planı olduğu gibi açıkladı. KDP bir protesto notasıyla durumu BAAS hükümetine bildirdi. Hükümet olayı üstlenmeyi reddetti. Ama eski suikastçı çantayı aldığı bina ve odayı tarif ettiğinde buranın Kazaz'ın makam odası olduğu ortaya çıktı. Buna rağmen BAAS tahkikat bahanesiyle cevabı sürümcemede bıraktı. Nihayet 1973 Haziran'ında Nazım Kazaz cunta için ciddi bir rakip haline gelmişti. Rakip, cuntasından elli kişi ile birlikte kurşuna dizildiğinde, resmi suçlarından biri de Barzani'ye suikast hazırlamaktı.

Durumun ağırlığını gören İhtilalciler bir Kürt Heyetini Moskova'ya göndermek istediyse de ziyaret Kremlin yöneticileri tarafından SBKP-MK Üyesi Uluslararası İlişkileri Bölümünden Boris Ponomarev'in bölgeye gelmesinden dolayı iptal edildi. Bu arada Ponomarev'le yapılan görüşmelerde KDP ile SBKP Mart 1970 Deklarasyonu'nun uygulanması gereğinde birleşiyorlardı.

BAAS yeni dostlarının eğitiminden geçmiş olan ordusunun savaş yeteneğini 1973 ocağından itibaren deneme kararı alırken, doğrusu gelecek için iyi işaretler veriyordu. 30.01.1973 tarihinde Şêxan bölgesindeki köylere saldırıp yüzlerce aileyi yerlerinden söktüler, evlerini yıktılar. 09.02.1973'te ordu Sincar Yezidi bölgesindeki Yusfan köyünü bombaladı. Sebep, köylülerin BAAS Partisine girmeyi redetmeleridir. 10 kadın, 5 çocuk öldürülmüş, 11 KDP üyesi sokak ortasında asılarak idam edilmişti. 26.03.1973'te Dinerte köyünde Irak askerleri 12 yaşındaki Ferman Muhammed adlı çocuğun ırzına geçmeye çalıştılar. Çocuk direnince, arabaya bağlayıp ölünceye kadar sürüklediler. 15.05.1973'te bir bölük asker Teqleq'e girdi. Terorize edilen 200 aile dağlara kaçmak zorunda bırakıldı. 12.09 1973'te Irak polisi Zerdik köyünü kuşattı. Çok sayıda insanı tutuklayarak başka yerlere sürdü. (36) Bu eylemler, hem Kürdistan'ın güneye uzanan

bölgelerini boşatmak hem de ihtilal alanındaki nüfusu kabartarak yılgınlık yaratmak amacıyla yapılmaktaydı. Sonuçta ihtilalciler, besleyip barındıramıyacıkları bir nüfus fazlasına sahip olacaktı. 1970-1974 kesitinin BAAS için en büyük kazançlarından biri de buydu. 1975 Mart'ından itibaren geri çekilmek kararında rol oynayan biricik faktör bu nüfus fazlası olacaktı.

Bu arada Bağdat'ın petrol şirketlerine uyguladığı baskı, 1 Mart 1973'te sonuç vermiş ve onlar hükümetle tartışmaya oturmak zorunda kalmışlardı. 1973 İsrail-Arap savaşı sonunda gelişen boykot eylemlerinin de katkısıyla BAAS, sözde "Arap Petrolü, Araplar içindir" sloganlarını hayata geçirmeyi başardı. O sıradaki başlıca hedef olan ABD, Hollanda ve Gülbenkyan grubu şirketlerinin %85 lik üretim alanlarını kontrol altına alabildiler. Bu "Araplaştırma" dünya komünist hareketinde ilerici bir adım olarak kabul görüyordu. Süreç gösterdi ki, olay petrol şirketlerinin karlarının katlanarak artmasına yolaçarken, en büyük zararı 77'ler grubundan "en alttakiler" çekecekti. Yani bu "ilerici" hareket, fakirlerin sofralarından aşırılan ekmeğin Arap sofrasına aktarılmasından başka işe yaramadı. Hem kimse-nin bu petrolün asıl sahibini sorduğu bile yoktu. Oysa Irak petrol üretim bölgelerinin %80 ini teşkil eden Kerkük, Xani-qin, Ain-Zaleh, Sincar ve Şêxan Kürdistan'ın birer parçasıydı.

1973 ortalarında bu gelişmeler olurken, Kürt tarafı da boş durmuyor, dünyada destek arıyordu. Bunun için SSCB'yi dengeleyecek bir güç gerekliydi. Şah dönekte ve onları heran yarı yolda bırakabilirdi. Kuşatılmış bir ülke olarak hiçbir dost kapıya çıkışı olmayan Kürdistan, mecburen düşman rejimlerden biri üzerinden atlayacaktı. Türkiye'nin öteden beri bu tarakta bezi yoktu. Kürdistan ve Kürtler'in yarısını egemenliği altına bulunduran Kemalistler, başlarına ileride dertler açabilecek olan böylesi bir sorunla yüzyüze gelmekten çekiniyorlardı. Suriye'de de iktidar BAAS'tı. Onun da başında İsrail sorunu ile Kürdistan belası vardı. Suriye rejiminin ayrıca SSCB ile iyi ilişkileri vardı, onu da "Dostluk ve işbirliği" anlaşması bağlıyordu. ABD'ye köprü olamazdı. Bu

durum karşısında Kürtler'i ABD'ye götürecektik tek kapı kalıyordu: İran... İran Şah'ının Irak ile ciddi sorunları vardı. BAAS rejimi bölgeye Arap radikalizmini ihraç etmeye çalışıyor, Dofar'daki anti-monarşist hareketlere yardım için asker gönderiyordu. Ayrıca Şat suyu sorunu çözümlenmemişti. Bu yetmiyormuş gibi, Körfez bölgesinde Irak'ın eliyle SSCB nüfuzu artık ciddi bir şekilde soz konusuydu. Bunun için ya BAAS iktidarının düşürülmesi veya politikasını değiştirmeye zorlanması gerekiyordu. Bu noktada Kürt hareketinin son durumu önemliydi ve istismara müsaitti. Onlara öyle bir şekilde yardım edilmeliydi ki, ne yenilsinler, ne de zafer kazansınlar. Ama önemli bir sorun vardı; Şah'a Kürt liderliğinin güveni yoktu. Şah bunu bildiği için Nixon ve Kissinger'i devreye sokmak için yoğun çabalara girişti. ABD "bir garantör olarak" kendisi yardım etmeliydi.

30 Nisan 1973'te Nixon, Moskova'daki bir zirve toplantısından dönüşte Tahran'da Şah'la görüştü ve program üzerinde anlaştılar. Daha sonra Kissinger'in geliştirdiği bu "yardım" programı 16 milyon dolardı. Programı CIA yönetecekti. Esas olarak, Kürtler'in kendileri tarafından denenmemiş olan, SSCB'ye rakip süper güce olan güvenleri istismar edilecekti. Yardım kürtler'in zafer kazanmayacağı biçimde verilecekti. Bu öylesine bir operasyondu ki ne ABD kongresi, ne Senato Dış İlişkiler "40 lar Komitesi" ve hatta ne de Dışişleri bakanlığının kendisi durumdan haberdar edilmişti. "Toplanan delillere göre proje, 1. derecede İran'ın menfaatleri doğrultusunda'ydı. Çünkü İran kendisini Irak'ın tehdidinde hissediyordu.⁽³⁷⁾"

ABD'nin kendi hukukuna da aykırı olan bu çirkin komplo, "40 lar Komitesi Başkanı" Picket'in olaydan on yıl sonra bile midelerini bulandırmaya devam edecekti. Bunu "40'lar Komitesi" Cynism; yani "insanların iyilik görmesine inancı olmayan fırsatçılık" olarak nitelerken, aslında "devlet" olmanın dış politikadaki anlamını ifade etmekteydi.

Aynı 1973 yılının güzünde IKP'nin de falında yolculuk görünüyordu. SSCB Bağdat'ta, IKP Gılanda olmazdı. 1963

katliamı sayfası, bu parti nezdinde artık kapanıyordu. Şimdiki Devlet Başkanı Hasan al- Bakr'ın kılıçtan geçirdiği kardeşlerini bu vahşi katliamdan kurtaran Barzani yönetimindeki Kürt ihtilal bölgesinde yayınladıkları o "romantik" bildirimleri unutmamanın zamanı gelmişti. Bağdat'a gitmeleri gerekiyordu, ama bunun için bazı gerekçelere ihtiyaçları vardı. Bu ise çok kolaydı ve KDP'ye gerici demek yetiyordu! Yalnız bir ayrıntı vardı ve Kürdistan'da Marksizm adına hareket ettiğini söyleyen Talabani taraftarları, bu süreçte kitleler halinde ihtilal saflarına katılıyorlardı. Kısaca çift yönlü trafik işlemeye başlamıştı. IKP'ye göre "ilerici metodlar kullanan" BAAS iktidarı ile uzlaşmamak bu partinin sağ kanadını güçlendirirdi. Oysa KDP, SSCB ile "dostluk ve işbirliği" anlaşması imzalayan böylesi bir iktidarla kapışmak için İran Şah'ı ve ABD emperyalizmi ile **uzlaşma** içine girmisti. hareket "bu ülkelerin maşası" durumundaydı. IKP bunları söylerken, Arap iktidarlarıyla 1965'ten sonra meydana gelen çarpışmalarda yaralanan " yoldaş"larının Tahran hastahanelerinde tedavi edildiğini ne de çabuk unutuvermişti. Aynı Tahran o zamandan 1973'e kadar sistemini değiştirecek hiçbir şey yapmadığına göre, değişen IKP'nin kendisiydi. Komünist partisi, BAAS'ın verdiği, bakanlık gibi, gazete çıkartma hakkı gibi "rüşvetleri" kabullenmiş ve KDP'ye gerici yaftasını yapıştırmaktan çekinmemişti.

Durum Bağdat yöneticileri açısından artık "olgun"du. Bütün partilere resmen ilerici cephe kurma önerisini götürmenin zamanı gelmişti. IKP zaten psikolojikman ve fiilen bu olgu için hazırды. Geriye kalan üçüncü güç olan KDP uluslararası planda geniş ölçüde zayıflatılmıştı. Onu daha da zayıflatmak için ulusal cepheye girişini imkansızlaştıran şartlar ileri sürmek yetiyordu. Bu ise çok kolaydı. BAAS, KDP'nin cepheye alınabilmesi için "Kürdistan'ın Arap ülkesinin bir parçası" olduğunu kabullenmesi gerektiğini bildirdi. Tabii KDP bunu reddetti. Bundan sonra da yoğun temaslar sürdürüldü. Kremlin, BAAS'ı KDP'nin de cepheye alınması için sıkıştırıyor ama Bağdat bunu gerçekleştirmek için sahte çabaların ötesine gitmiyordu. Nihayet, 17 Temmuz 1973'te, BAAS'ın politik

öncülüğünde IKP'nin içinde yer aldığı İlerici Ulusal Cephe ilan edildi. IKP için artık bütün yollar Bağdat'a çıkıyordu. Hem de KDP 'den aldıkları silahları geri vermeden.

Bunun üzerine Şeyxan Hêzi Komutanı Husoyê Mirxan, Bağdat'a dönmeye hazırlanan oradaki IKP sorumlusu Toma Tomas'tan KDP tarafından kendilerine verilen silahları geri vermelerini istedi. Bu silahlar arasında iki uçaksavar, birçok makineli tüfek ve klaşikof vardı. Tomas silahları vermeyi reddetti. Tomas'a göre, IKP'liler bu silahları 1963'tenberi kullanıyorlardı. Kendilerinin olmuştu. Bunun üzerine peşmergeler bunları almak için yürüdüler ve pusuya düştüler. 18 peşmerge öldüren Tomas ve arkadaşları silahlarla birlikte Bağdat'a kaçtılar. (38) KDP olaydan büyük acı ve öfke duydu. Tam bu sırada Sovyetler Birliği'nden gelip Suriye üzeri ihtilal bölgesine ulaşmaya çalışan IKP'li 12 üniversite öğrencisi Zaxo mıntikasında pusuya düşürüldü ve misilleme amacıyla öldürüldü. Bu öğrencilerin IKP'nin Bağdat'a göç ettiğinden haberleri yoktu. Öfke ve kızgınlığın kötü bir meyvesi olan bu pusuya düşen öğrenciler olayı, yıllardan beri bölge Komünist Partilerince istismar ediliyorsa da işin aslına inilmiyor. Olayın lokal olduğunu söyleyen hiç çıkmayacaktı.

1973 Aralık ayında IKP olayları daha da tırmandırdı. Bu kez kurtarılmış Derbendixan bölgesine saldırdılar. Kendilerini BAAS takviye etmişti. IKP hem saldırtıyor, hem de olayı KDP'nin kışkırtması olarak gösteriyordu. Peşmergeler onları uzun çarpışmalardan sonra geri püskürttü. IKP'nin yenilgisinden sonra dünya komünist hareketleri bir koro halinde "enternasyonal" dayanışma kampanyası açtılar. Onlara göre KDP, masum IKP'lilere zulmediyordu. Ama aynı enternasyonal koro, her nedense 1965'ten beri Araplar'ın, içinde komünistlerin de bulunduğu Kürt bölgesinde yaptıkları gerçek zulmü görmezden geleceklerdi. Bu çifte standartlı örgütler, Filistin davası ticaretini, tüm Araplar'ın mazlumluğu iddiası ile takviye ediyor ve onların her yaptıklarını hoş görüyorlardı. Oysa son olaylar çok basitti ve KDP kurtarılmış alanlarını korumaktan başka birşey yapmıyordu.

Öte yandan BAAS, KDP'nin içinden bazı çürük taşları ko-

parmaya muvaffak olmuştu. İsyan bayrağını açan Aziz Aqrawi'nin gidişi ideolojik değil, duygusal bir olay sonucu idi. Bir karşılama olayında, Barzani tarafından tokatlanmayı içine sindiremeyen Aqrawi, doğruca Bağdat'a gitmişti. Bu sırada Duhok valiliği yapan Haşim Aqrawi'nin de kendisi ile ilişkisi vardı. 1973'ün Aralık ayında, karısını hacca götürme bahanesiyle, birçok Kürt tüccarı da dolandırdıktan sonra Reşo ve Zeynel adındaki muhafızlarını da yanına alarak Bağdat'a gitti. Burada her iki peşmergeye KDP ile muhalefeti anlattı ve geri dönmezlerse, polis kadrosundan kendilerinin yanında muhafız olarak kalabileceklerini bildirdi. Ama berikilerin gönülleri ülkelerindeydi ve geri döndüler. Dolayısıyla Haşim Bağdat'a sadece ailesini götürebilmişti. (39) Haşim ve Aziz Aqrawi ikilisi, Bağdat'ta Moskova'dan Beyrut üzeri dönen İsmail Molla Aziz'le de görüştü. Üçlü, KDP'ye muhalefet etme temelinde birbirleriyle ve sonunda Bağdat hükümetiyle de anlaşınca "parti içi ayrılığı" ilan ettiler. Yeni bir KDP Kurdular. Bağdat yöneticileri, onlara bunu duyurma fırsatını tanımak için bir sayıya mahsus olmak üzere al-Rassad (Rasit) adını verdikleri gazeteyi çıkarma izni verdi. Yeni doğan partiyi de KDP olarak İlerici Cephede temsil ettirdiler. Üçlü çeteden İsmail Aziz, daha sonra yaptıkları için pişmanlık duydu. Komuşmalarını geri döndüğünde ayrıntılarıyla Barzani'ye anlattı, günah çıkardı.

1973 Ekiminde meydana gelen İsrail-Arap savaşında, ABD 6. Filosunu ve Avrupa kuvvetlerini 1. derecede alarma geçirdi. savaşın gidişatına tamamen hakim olmuştu. Öte yandan uydu fotoğraflarından elde ettiği bilgileri Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'a vermek suretiyle 3. ordularının çembere alındığını ve ateşkes imzalanırsa kurtarılacaklarını bildirdi. Olay Mısır'da ABD lehine bir sempati dalgasına dönüştü. Ateşkesin sağlandığı saatlerde Enver Sedat "Bu gece dünyada tek büyük devlet kaldı; ABD" diyordu. Olay, Enver Sedat'ın SSCB'den tamamen kopmasına ve 20.000'i bulan danışmalarını ülkeden

uzaklaştırmasına yolaçtı. Böylece Ortadoğu'da Kremlin'in ittifak halinde bulunduğu ülkelerin sayısı Irak, Suriye ve Güney Yemen ile birlikte üçe inmiş oldu. Prestiji sarsılan Moskova bu müttefiklerini de kaybetmemek için kesenin ağzını açmak zorundaydı. Bölgeye akan Sovyet askeri malzemesinde sayı ve kalite itibariyle artış sağlandı. Ama Irak'ın iç meselesi olarak gördükleri Kürdistan'daki savaş bulutları ortalıkta dolaştığında Kremlin ihtiyatı elden bırakmıyordu. Bağdat'ı 1973'te ziyaret eden Gromiko, hem KDP yetkililerini, hem de BAAS yöneticilerini aynı anda uyaracak ve "öyle görünüyorki aranızda savaş çıkacaktır. Bilin ki bu savaşta biz başlatanın karşısında olacağız" diyecekti. Ama 11 Mart'ta BAAS savaşı başlattığında Moskova sözünü çoktan yutmuş ve Irak'ın yanında yerini almıştı. (41)

Bağdat, 1974 başında hazırlıklarını bitirmişti. Uluslararası alanda Kürdistan, zaten zayıf olan ilişkilerinden koparılmış ve hükümete ilerici bir süs verilmişti. Ulusal Planda, İlerici cephe içinde yer alan İKP, Bağdat hükümetine komünist dünya nezdinde itibar kazandırıyordu. Ordu yeniden düzenlenmiş ve 8000 Sovyet danışmanının emin ellerine terkedilmişti. Şimdi sıra adım adım savaşı kışkırtmaktaydı.

BAAS bu amaçla 17 Ocak 1974'te KDP ile yapılan müzakerelerde sekte davranıyor ve 1970 Deklarasyonu'nu görmezden geliyordu. Ortada uzlaşmaz farklı yaklaşımlar vardı. Hükümet, otonomi bölgesinin sınırlarını kendisinin tayin edeceğini söylüyor, gizli maddelerdeki plebisiti reddiyor, Kerkük'ü kararlı bir şekilde Araplaştırıyordu. Devlet gelirlerinin ve özellikle petrol gelirlerinin Kürdistan'a harcanacak payı konusundaki anlaşmazlıklar ilk göze çarpan hususlardı. Bağdat, bu anlaşmazlıklarda KDP'yi suçlayarak görüşmelere son verdi. 22 Şubat'ta Bağdat'a görüşme amacıyla giden bir başka KDP heyetini ise BAAS, kabul ederek görüşmeyi bile reddetti.

Öte yandan hükümet askeri alanda da kışkırtmalarını sürdürüyordu. 8-10 Şubat 1974'te Kerkük bölgesindeki 15 köy

2, Tümen tarafından sarıldı. Bu köyler 5 saat içerisinde apar topar yurtlarından koparılarak başka bölgelere sürüldü. (42) Fakat bu zulüm ve baskılar Kürt milletini yekvücut yaptı. 1970 yılına kadar yirmibini geçmeyen peşmerge sayısı, 1974'teki kayıtlarda 120.000'i bulmuştu. Bunlardan 50.000'i silahlı iken 70.000'i halk milisiydi. Bunlar üretimle ilgili işlerle çalışıyordu. Kürdistan'ın her alanı devrim saflarına kayıyordu. 3.000 öğretmen, 5000 polis, bütün öğrenci birlikleri ve yeni kurulan Süleymaniye üniversitesinin 45 profesörü hareketin ön saflarında yer aldı. Ayrıca Bağdat ve Musul'daki 122 doktor da devrim saflarına katıldı. Çevre Kürdistan'ın, Türkiye, Suriye ve İran işgal bölgelerinde de bilinç sıçraması yaratılmış, tüm halk bu ölüm kalım mücadelesine kulak kesilmişti. Yabancı sol gruplarla Kürtler'inde ayrışması gittikçe hızlanıyordu. "yabancı sol" Kürtler'e karşı yürütülen uluslararası dayanışmada yerini alırken Kürtler Kürdistanı bir sol yaratma yoluna girecekti.

Bu arada hükümet 24 Şubat'ta al Taaxi (birayeti)'yi yasaklanmış ve üç Mart'ta kendi otonomi yasasını hazırladığını ilan etmişti. 8 Mart 1974'te savaşı önlemek için son bir gayretle Barzani oğlu İdris'i Bağdat'a yollandı. İdris, hükümetin tek taraflı olarak çıkardığı otonomi kanununu geri çekmesini, geçiş sürecini bir yıl uzatmasını teklif etmişti. Kürtler bu statükoyu bile savasa tercih edeceklerdi. (43) Saddam -al - Bakr ikilisi bunu da reddetti. Hükümet 11 Mart 1974'te kendi otonomi kanununu ilan ettiğinde artık yapacak birşey kalmamıştı. Arbil ve Süleymaniye'deki Kürt valiler geri çekildi. Hükümetteki Kürt bakanlar da istifa ettiler.

Bu bakanların yerine, Bağdat yönetimiyle işbirliğini seçenler Kürt kontenjanından bakan seçileceklerdi. Bunlardan ikisi, naylon bir KDP kuran Haşım Aqrawi ile Aziz Aqrawi idi. Diğer biri devrim içinde önemli bir yer aldıktan sonra taraftarlarıyla birlikte Bağdat'a geçen, orada "Tevgera Peşveruyên Kurd" adlı örgüt kuran ve Molla Mator olarak tanınan İsmail Abdullah'tı. Diğer ikisi Barzani'nin Bağdat tarafından kullanıldıktan sonra öldürülen oğlu Ubeydullah ve "Partiya Şoresger ya Kurdistan" adlı bir örgüt kuran Şeyh Settar Tahir Şerif idi. Bu beşli ile birlikte eski diplomat ve

Kürt hareketinin düşmanı Taha Muhittin Maaruf devlet başkanı yardımcılığına getirildi.

Al-Bakr- Saddam ikilisi önce geçici anayasayı değiştirdi. Buna göre 8. maddeye "kanun çerçevesinde çoğunlukta oldukları bölgelerde Kürtler'e özerklik verilecektir" fıkrası eklenecekti. BAAS cuntası, çıkardığı 33 nolu kararla Kürdistan'ın kaderini tamamen elinde tuttuğu bir özerklik yasası ilan etmişti. Bu yasanın hükümlerine göre Kürdistan, Irak'ta bir bölgenin adı olacaktı. Bölgenin sınırları ise, 11 Mart Deklarasyonu'na aykırı olarak, 1957 nüfus sayımına dayanarak tayin ediliyordu. Oysa gizli maddelerde 1961'den beri yerlerinden sürülen Kürtler'in döneceği ve tarafsız bir koalisyonun yöneteceği plebisitle bu sınırlar tayin edilmeliydi. 1957 sayımının hangi şartlarda yapıldığı zaten belliydi. Bölge Irak ülkesinin bir parçası, halkı Irak halkının bir bölümüydü. Bölgenin merkezi Arbil olacaktı. Otonom bölgenin kurumları Irak Cumhuriyetinin kurumlarından sayılıyordu. Bölgenin sınırlarının tespiti için yapılan gizli anlaşmada sayım en geç 11 Mart 1971'de yapılacaktı. Fakat BAAS bu işlemlerini bilinmeyene ertelemek suretiyle aslında o günden, yaratılmakta olan bugünün işaretlerini veriyordu. Kerkük, Xaniqin ve Sincar'ın müşterek yönetimi de gerçekleşmemişti. Kanun ilan edildiğinde 74.000 km²'lik Güney Kürdistan'ın sadece 37,062 km² lik bölümü özerk bölgeye bağlıyordu. Şehir olarak bölge dahilinde, Süleymaniye, Arbil ve Duhok kalmıştı.

Hükümet bütçe konusunda da hiçbir tavize yanaşmadı. Kürt Heyeti, savunma ve ulusal düzeyde öneme haiz kamu sektörü giderleri dışındaki bütçeden nüfus oranında pay isterken, Bağdat bunu düzenleme yetkisini elinde tutmakta kararlıydı. Anlaşmazlık konularından biri de idari karar ve kurulların adli kontrolü ile ilgiliydi. BAAS, üyeleri hükümet tarafından seçilen otonom idarenin kararlarının yüksek mahkemenin kontrolünde olmasını is-

terken, KDP bu kontrolun, yüksek mahkeme başkanının başkanlığında, üyelerinin yarısının otonom yasama meclisi, yarısının Irak yönetimi tarafından seçildiği özel bir hukuk kurulunca denetlenmesini istiyordu.

KDP, 11 Mart 1974'ten itibaren altı ay içinde yapılacak özgür seçimlere teşkil edilecek Irak Ulusal Meclisi'nin tüm Irak vatandaşları adına yasama yetkisini kullanmasını isterken, hükümet sadece sınırlı yetkileri olan ve BAAS'ın Komuta Konseyi'ne bağlı olarak işgören Iraklı bir meclise razıydı. Bu meclis tabii kukla bir meclis oluyordu ve Komuta Konseyi fiili yönetimini sürdürecekti.

Hükümet, bölgesel otoritenin polis ve emniyet kuvvetleri üstündeki herhangi bir kontrolunu da reddetti. Millileştirme hükümleri kanuni yapılanmalar ve belediye hükümleri de bu bölgesel idarenin müdahalesinden bağımsız olacaktı. Bölgesel idare sadece sulama ve sanayileşme ile ilgilenebilecekti. Otonom bölgenin "Yasama Meclisi"nin 72 üyesi Irak Cumhurbaşkanı tarafından tayin ediliyordu. Naylon KDP'li Haşim Aqravi yerel yürütme kurulu başkanlığına getirildi. Baba Ağa Peşdari adındaki bir aşiret reisi - ki hep hiyanet etmişti - meclis başkanı oldu. Böylece perde kapanmış, söz silahlara kalmıştı.

Savaş ve sonrası

*"Bir varil petrol, bin ton adaletten
daha ağır çekermiş."*

Barzani

Sovyetler Birliği, 1974'te açıktan açığa Irak hükümeti ile aynı saflarda çarpışıyordu. Neydi Kremlin yöneticilerini buna iten sebep? Bu yeni bir tercih mi, yoksa baştan beri değişmeyen tavrın daha da berraklaştırılması mı? Bunun cevabını hareketin gelişimi içinde arayacağız.

Moskova bir üçüncü dünya ülkesi olan Irak'ta merkezi hükümete karşı Kürt başkaldırısıyla yüzyüze geldiğinde, bu kendisi için çok can sıkıcı yeni bir durumdu. Kremlin'in bu olayda sergilediği tavır çeşitliliğini birçok faktör etkiledi. Bu ülke hükümetiyle ilişkilerinin gergin olduğu dönemlerde self-determinasyon isteyen Kürtler en aşağısından moral yardım alabiliyorlardı. Ama SSCB eğer merkezi hükümetle dostluk ilişkilerine girmişse açmazdadır demektir. Çünkü böyle anlarda hem merkezi hükümetin direkt, hem de Kürtler'in ideolojik baskısını olanca ağırlığıyla hissediyordu. Irak, anti-Sovyetik bir yönetimi devam ettirseydi Moskova'nın yardımı kurtuluşa kadar sürebilirdi. Ama "devlet"leşmemek kaydıyla! Çünkü böyle bir durumda Sovyetler Birliği çok kaçındığı "ürkütücü" genişleme siyaseti güdüyor gibi eleştirileri göğüslemek zorunda kalacaktı. 1963'teki Irak iktidarı böyleydi. Sovyetler'in iktidara karşı en sert tavrı

"güney sınırında güvenliği tehdit edici tavırlara seyirci kalamam" şeklinde tevdi ettiği nota idi.

Kremlin'i zorlayan olgulardan biri de isyancıları etkileme seviyesi ve onların birliği idi. Sovyet yöneticileri'nin düşünmek zorunda oldukları bir diğer gerçek hareket boyunca ve zaferden sonra yardım etme kapasiteleridir. Bunun dışında, hareket geliştikçe merkezi hükümetin karşı koyma kararlılığının artacağı da Moskovayı düşündürdü. Ayrıca çevre ülkelerin "artan Sovyet tehdidi" karşısında ilgisiz kalmayacakları da bellidir. (1)

1958'deki hükümet darbesi ile iktidarı ele geçiren Abdulkerim Kasım liderliğindeki "Hür şubaylar Grubu", SSCB ile iyi ilişkiler kurmuş ve ilan edilen cumhuriyetin güçlendirici payandalardan birinin Irak Komünist Partisi olduğunu göstermişti. Barzani'nin Sovyetler Birliği'nden geri çağırılması, ülkede kanayan bir yara olan Kürt sorunun artık çözüleceğinin işareti sayıldı. Bu aşamada Moskova, tüm propaganda araçlarını ve mümkün olan askerleri ve ekonomik yardımlarını Irak Cumhuriyeti'nin kökleşmesine hasretti. Irak'ta, kraliyet rejimini yıkan, Bağdat Paktı üyeliği gibi anti-Sovyetik bağlantılarına son veren, bundan dolayı da Batı ülkelerinin dış bilemediği general Kasım rejimi, bununla da yetinmeyerek, Sovyetler'de pek gözde olan "kapitalist olmayan" kalkınma modelini de seçti. O halde "emperyalizmin bölgedeki hakimiyeti"ne yönelik bir başkaldırı olarak kabul gören bu rejim desteklenmeliydi. Kremlin yöneticileri de öyle yapıyordu.

1959 Şawwaf isyanı ve arkasından gelen Kerkük olayları, IKP'nin iktidarı için artık korkulu bir rüya haline geldiğini ve KDP ile birleştiğinde, ileride kendisini iktidardan uzaklaştırabileceğini gören General Kasım tereddütsüz üstlerine yürüdü. Başta IKP olmak üzere bütün muhalefet güçlerine bunaltıcı bir baskı uygulamaya başladı. HDG'leri komünistlerden temizlerken de Moskova'nın kılı bile kıpırdamadı. Öte yandan Kürt meselesinde attığı geri adımlarla da yetinmeyen Kasım 1960 yılı boyunca ve sonrasında aşiretleri birbirine karşı kıskırttı. KDP'yi yasakladı. Artık Kürt meselesini duymak bile istemiyordu.

Kürdistan insanı tümüyle birbirine düşman haline getirildiğinde, Barzani Ekim Devri'minin yıldönümü kutlamaları için Moskova'daydı. Bütün gücüyle Sovyet yöneticilerinin dikkatini bu olumsuzluklara çekmeye çalışıyordu, ama boşuna. Çünkü General Kasım, Moskova ile ilişkilerini hala sıcak tutuyordu. Mısır'lı Nasır ile birlikte en güvenilir Ortadoğu'lu dost olma özelliğini kaybetmemiştir. maceraya gerek yoktu. General Kasım'a itaat tavsiyesinden başka Barzani'ye verecek bir şeyleri olmayacaktı.

Bu yaklaşım 11 Eylül 1961 ihtilali başladığında değişmeyecekti. Sovyetler Birliği direkt olmamakla birlikte "ikinci elden" direnişçilere ideolojik saldırılar düzenlemeyi bile ihmal etmedi. demokratik Almanya radyosunun yayınlarındaki karalamalar ve IKP'nin Barzani'yi hedef alan bildirimleri buna örnekti. Moskova, ilerideki dramatik değişikliklerde Kürt ihtilalcileri ile bağ kurulması imkanlarını elden bırakmamak için saldırıları dolaylı yönettiyordu.

General Kasım'ın "One man show" iktidarına, General Arif ve BAAS'çiler'in ortaklaşa düzenledikleri darbe ile son verinceye kadar bu durum sürdü. Darbeciler ilk iş olarak Musul ve Kerkük olaylarının intikamını almak için komünist avına başlayınca Barzani ve ihtilali Sovyetler'in gözdesi haline gelmişti. Tüm dünya komünist partileri ve sosyalist ülkeler bir koro halinde "gerici Irak rejimi" ne yüklendiler. İhtilalcilere karşı, Türkiye, Suriye ve İran'ın desteğinde Irak rejiminin yürüttüğü askeri kampanyanın 1963 güzünde giderek sönmesi üzerine Bağdat hakimleri birbirlerini yemeye başladılar. BAAS'çiler'in elimine olması ve Nasır'ın aracılık yapması üzerine Sovyet yöneticileri Irak'taki Arif iktidarına uyguladığı uluslararası ambargoyu kaldırdı. Onlara yeniden silah satışına başlanmıştı.

1967 İsrail savaşı, Kremlin yöneticilerinin Ortadoğu politikasına açıklık getirdi. Moskova artık "teferruatla" meşgul olmamacasına Arap kartına oynuyordu. Ama Irak Komünist Partisi'ni misafir eden Kürt ihtilalcileri için yine de çekinceleri vardı. İş Kürt meselesine dayandığında taraflara uysal olmayı tavsiye ediyor ve barışçı çözüm yanlısı bir tavır

sergiliyordu. Ama öte yandan da Arap iktidarının silahlanması için lazım gelen herşeyi satmayı da ihmal etmiyordu.

BAAS'istler'in sol sloganlarla 1968'de başardıkları darbe, Moskova'nın Kürdistan politikasındaki açmazı artırdı. Artık ikili baskı altındaydılar. Ama kendileri de bir pax Sovyetika için baskılarını arttırmışlardı. 1970'li yılların ilk aylarında imzalanan manifesto, doğrusu katkılarından dolayı Kremlin yöneticilerini haklı olarak gururlandırıyor. Moskova anlaşmayı sadece "Irak halkının hayatında önemli bir gelişme" olarak değil, "dünya ilerici güçlerine ileri mevziler" kazandırdığı için Irak Cumhuriyeti'nin uluslararası pozisyonunu güçlendirici önemli bir aşama olarak selamladı. (2) Bu anlaşma "sağduyunun zaferi" idi. (3) Anlaşma, Irak ilerici güçlerinin birliğini pekiştirecek, Irak'ın iç durumunu normalleştirecekti. "Bu yolla atılan ileri adımlar, Batılıların Irak'ı bölme ve onu kendi çıkarları için kullanmak üzere yönetme arzularını "engelleyecekti." (4) Kürtlerin yüksek haysiyeti Irak'ın çatısı altında korunuyordu. (5) Bu manifesto, Irak'ın iki temel ulusu olan Arap ve Kürt ulusları arasında bir birleşik cephe oluşmasını da teşvik eder nitelikteydi." (6) Sovyet Başbakanı Alexei Kossygin, taraflara çektiği tebrik telgrafında "Kürt meselesinin Irak'ta barışçı çözüme kavuşturulması, Irak Cumhuriyeti'nin ve hükümetinin uluslararası prestijine değerli bir katkıdır. Anlaşma, Arap ülkelerinin emperyalist güçlerle İsrail'in yeni saldırılarına karşı birliğini teşvik edici niteliktedir," (7) diyordu.

Bu gürültülü kutlamalarda satırlar arasına sıkışmış olan bir öneri çok dikkat çekiciydi. Sovyet resmi yorumcularından Vasilev ve Nikolayeva'nın ayrı ayrı ısıtmaya çalıştıkları bu öneri bir "Irak Birleşik Cephesi"nin oluşması ile ilgiliydi. Adımlar dikkatle atılıyor ve öneriler, kabul etmeyi uluslararası planda tecrit ettirecek harika bir zamanlama çerçevesinde yapılıyordu. BAAS'çılar verilen pası hemen kullandılar. Nisan 1970'ten itibaren cunta kendi içinde ulusal cephe tartışmalarını başlattı. Bu oluşum, ülkedeki silahlı muhalefeti, BAAS Partisi'nin öncülüğünde kurulacak bir hükümette kontrol etmek gibi istenenin ötesinde imkanlar sağlayacaktı. Ama daha henüz katedilme-

si gereken çok yol vardı. herşeyden önce iktidar partisi içindeki bazı unsurlar - ki askerler bunların başında geliyordu - hala canlı bir anti-komünist ruh yapısına sahiptiler. Bunlar KDP'nin kontrol altına alınabileceğini, ama IKP'ye güvenilemeyeceğini söylüyordu. Üstelik daha ilerdeki aylarda Sovyet haberalma teşkilatı, komünistlere 1971 başına kadar işkence edildiği yolunda raporlar verecekti. Bu arada Bağdat hapisanesinde iki komünistin öldürüldüğü haberi Sovyetleri "dozu iyi ayarlanmış" eleştirilere sevketti. Kremlin, " Irak'ta gericiler kendi silahlarını bırakmamışlardır," bu unsurlar " anti- emperyalist güçlerin birliğini sabote ediyor" (8) demekle yetinirken neye katkıda bulunduğunu biliyordu.

Bağdat hakimleri, Kasım 1970'te bu İlerici Cephenin çerçevesini çizen "ulusal hareket için Plan Taslağı" veya "Ulusal Ant" ilan etti. Plana göre oluşacak olan ulusal cephe, ülkenin halkçı güçlerinin birliğini sağlayacaktı. Irak'ın "ilerici ulusal kalkınması" için bir model oluşturuluyordu. Ülke, bir milli koalisyon modeline yönelecekti. Milli meclis seçimi ve demokratik özgürlükler sıradaydı. (9) Moskova planı büyük bir heyecanla savunuyordu. Bu plana güçlük çıkaracak güçleri "kafir" ilan etmeye hazır olduğunu sezdirirken, aslında Irak'taki siyasal odaklar arasında hakimiyetini pekiştirme arzusundaydı. Sovyet resmi analistlerinden biri, "eğer Irak'ın baş politik organizasyonları ulusal bir demokratik cephe kurmalarında yapıcı olsalar, eğer ilerici sosyal çevrelere özgü sorumluluk duygusu gösterebilirlerse, eğer bu cephe içindeki güçlerin tabiatlarına müdahale olmazsa, birlik ve kooperasyon bir gerçek haline gelir' diyor ve " herhangi bir dikte ettirici veya ayırımçı tavır olursa ... ülkedeki gerçeklere aldırmayan ileri talepler gelirse (bu sadece) ulusal demokratik cepheyi geciktirir " (10) diye ilave ediyordu.

Burada dikkati çeken şey seçilen uyarılardır. Birinci uyarı "güçlerin tabiatlarına müdahale" edilmemesiyle ilgiliydi ve IKP lehine BAAS Partisi'ne yönelmişti. hemen ilave edelim ki IKP'ye hiçbir müdahale olmamasının sağlanması Kremlin'in Bağdat üzerindeki nüfuzunun göstergesi olacaktı.

Bunu Sovyet yöneticileri için önemli bir test olarak görüyordu ve onların Irak'taki etkinliğini gösterici faktörlerin başında geliyordu. İkinci uyarı ise "ülkedeki gerçeklere aldırmayan ileri talepler" adı altında direkt Kürt ihtilalcilerine yönelikti. Uyarıyı yapanın doğrusu rahatı yerindeydi ve Kürt ulusunun şövenizmden çektiği eziyetler umurunda bile değildi. Onu veya onları ilgilendiren, SSCB'nin bölgedeki global çıkarlarıydı. Bu çıkarlar 1970'li yıllarda Araplar'ınki ile aynı doğrultudaymış gibi bir görüntü vardı. Kürtler'in otonom bölge sınırları ile ilgili tereddütleri, demokrasiye geçiş sürecinin sağlam esaslarına bağlanması ile ilgili endişeleri ve diğer olgular herhalde "abartılı ayrıntı" olarak algılanıyordu. Bundan dolayı ihtarın dozu biraz yüksekti. Oysa bunlar Kürt ihtilalinin varlık sebebiydi. Kürt halkının bir daha örselenmemesi için bu gerekliydi.

Ote yandan Sovyet yöneticileri Kürt ihtilalcilerinin gurunu okşamaktan da geri durmuyorlardı. Barzani'ye yapılan ilk suikast tesebbüsü açıkça BAAS tarafından tezgahlandığı halde Kremlin suçu "emperyalizmin yordakçısı gerici unsurlar" üzerine atıyordu.⁽¹¹⁾ Çünkü o sırada Batı radyoları "Kürt liderleri ile Bağdat arasında oluşan güven ortamı yıkılmış meseleler canlanmış, savaşın yeniden başlaması için olmazsa da en azından ilişkilerin kopmasının zemini hazırlanmıştır şeklinde yorumlarda bulunuyorlardı ve gerçek de maalesef buydu.

Sovyetler Birliği ile birlikte hareket eden IKP-merkez komitesi fraksiyonu genel sekreteri Aziz Muhammed ise, aralık 1971'de yaptığı bir açıklama ile Milli Ant projesine partisinin desteğini bildirdi. IKP sekreteri "ortağı" KDP'ye aldırmadan ilk aşama olarak,tasarlanan cephe için bir kurucu liderlik oluşturulması gerektiğini söylüyordu. Muhammed "biz komünistler, iktidardaki BAAS Partisi'nin gerçek bir devlet gücü olduğuna inanırız... şu anda o devleti yönetiyor.... Bizim isteğimiz işbirliği için karşılıklı saygı, program üzerinde anlaşma, yapısal ve ideolojik bağımsızlığımızı muhafaza etme çerçevesinde yasal çalışma iznidir,"⁽¹²⁾ diyordu. O Irak ilericiileri arasında işbirliğinin

ilerlemesi için var olan problemlerin hallinin cephe inşasından sonraya bırakılmasını isterken doğrusu; yıllardır kendilerini hertürlü tehlikeden korumak için canını veren Kürt peşmergelerine ihanet etme yolunda olduğunu aklından bile geçirmiyordu. Kürdistan'daki problemlerin ertelenmesinin, bunların devleştirilmesi anlamına geldiğini politikanın ABC'sinden heberi olan herkes bilebilir durumdadır.

Moskova 1972'den itibaren KDP'yi eleştirmeye başlarken yine de ihtiyatlıydı. Onlar, Kürt yöneticilerini atılan adımlardan dolayı ürkütmemeye çalışıyorlardı. Daha açık bir ifadeyle bu bir uyutma politikasıydı. Çünkü Bağdat ile bağlaşımlar artık KDP'yi dışlıyarak yapılıyordu. Hemen belirtelim ki atılan adımlar önceden ihtilal liderliğine bildiriliyordu. Mesela " dostluk ve işbirliği" anlaşmasını imzalayacaklarını KDP üst yönetimine bildirdiler, ama imza törenine Kürt ihtilalcilerini her nedense(!) çağırmadılar. (13) Herhalde yorulmasınlar diye olacak!

Bu arada işbirliğinin ilerlemesi için IKP'ye yeni hükümette iki sandelye ayrılırken, Sovyet yorumcularının KDP'ye yönelttikleri eleştiriler "dostça uyarı" adı altında yapılıyordu. Buna göre tasarlanan cephe iki araya rağmen hala koruma aşamasında oyalanmaktaydı. Konuşmacılar "alışılmış güvensizlikle" oyalanıyormuş. Yorumcular bunun "uzun yılların düşmanlığı" ile takviye edilmesinden korkuyorlardı. Bu olgu plan taslağını geciktiriyormuş. Partiler "dar parti çıkarılarından sıyrılarak bütün ülke sathını, halk kitlelerinin çıkarlarını" düşünmeliymişler. Partiler "sabır, dayanma küçük problemleri yok sayma ve değişik fikirlere saygı" duymalıymış. "Özel yayınları tasarlanan cephenin oluşmasından sonra"ya bırakmalıymışlar. (14) Ama aynı Sovyetler Birliği 1972 Nisan'ından itibaren Irak ordusunu modernize etmek için kafileler halinde askeri danışmanlarını sevk etmeye başlamıştı bile. Bu modern ordu ve ultra modern savaş donatımı kime karşı kullanacaktı? Kürt ihtilalcileri, bu sorunun cevabını 1974'e kadar Kremlin yöneticilerinden alamadılar.

Aynı Sovyet yöneticileri Irak'a silah, bilgi ve teknik

donanım sağlarken, KDP'ye de sadece takdir telgrafları sunuyordu ve bu telgraflar maalesef savaşmayacak kadar hafifti. Bu mesajlardan biri, KDP'nin kuruluş yıldönümü dolayısıyla SBKP-Merkez Komitesi tarafından sunulmuştu. Buna göre KDP " Kürtler'in yasal haklarının savucusu " ve " Irak halkının ulusal ilgilerinin klavuzu" idi. Sovyet Komünist Partisi KDP'nin "ilerici olmayı haketti"ğini söylerken bazı şeylerin fetvacısı olduğunu da üstü kapalı sezdiriyordu. (15) Bu, daha sonra tam tersi söylenecek cümlelerden sadece bir kaçıydı.

Barzani'ye 1971 güzünde yapılan kapsamlı suikast girişimi, Bağdat-Gılala ilişkilerinde önemli soğukluk ve kopukluk meydana getirmişti. Batı basınının konuyu Ağustos 1972'de "BAAS'ist komutanlarla Kürtler'in ilişkilerinde oluşan kopukluklar" şeklinde vermesi üzerine Sovyet yorumcuları bunun " Kürtler'le Araplar arasında tansiyonu yükselterek düşmanlığın yeni raundunu açma" amacına yönelik olduğunu söyleyeceklerdi. (16) Kürtler'le BAAS'ist komutanlar arasında anlaşmazlık konuları vardır, ama Batılı çevreler bunu kasten "abartılı" olarak sunuyor. Barzani'yi öldürme girişimde bulunanları korumaya yönelik bu ilginç çaba Kürt ihtilalci çevrelerinde hayal kırıklığı ve hiddet dolu tepkilere yolaçarken, Kremlin yöneticileri BAAS ve KDP liderlerinin provakasyonları aşacağını, onların tasarlanan cepheyi kurmak için "telikeli dönüşümlere karşı yeterli akıllılık ve sükunete" sahip olduklarını söylüyorlardı. (17)

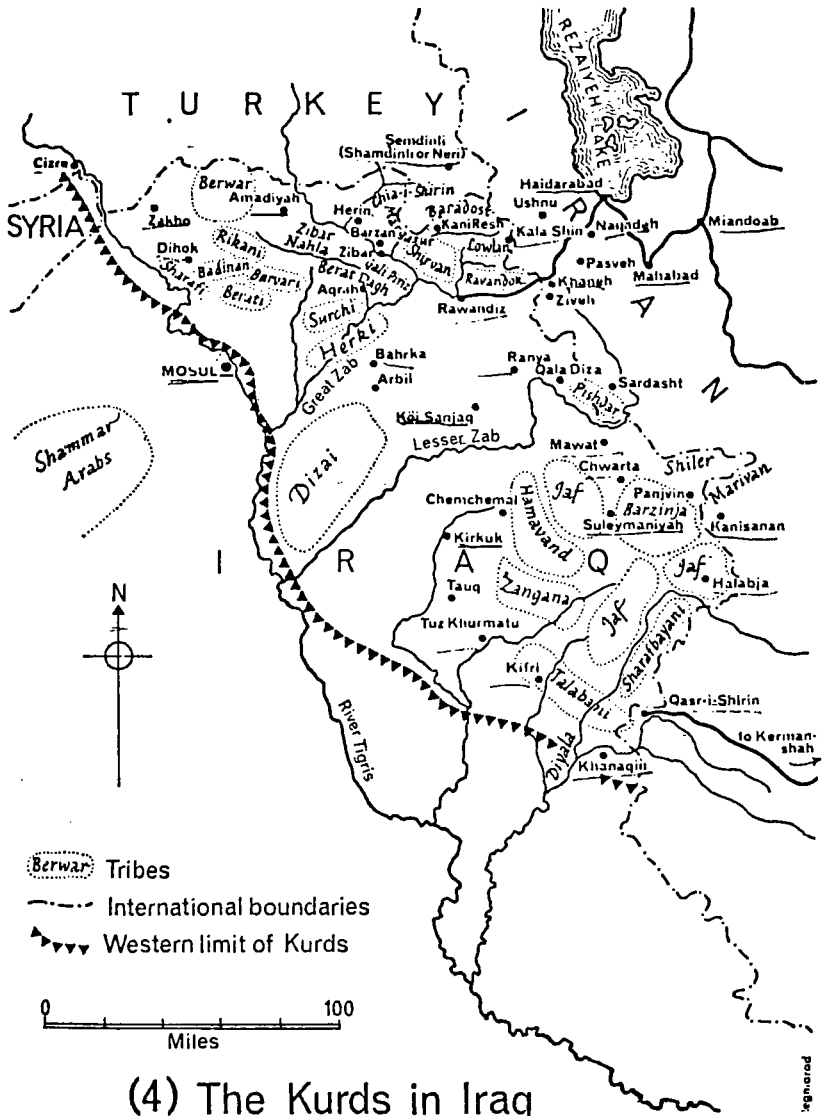
Öte yandan Irak, petrol üretim kuyularını "Araplaştırma" veya diğer ekonomik konularda "ilericileşme" yolunda önemli mesafeler almış, propaganda alanında uluslararası düzeyde avantajlı konuma gelmişti. Bu arada kendisini savunma durumundaki KDP'nin tavrı ise "uzlaşmaz konuma gelmiş" olarak gösteriliyordu. Kısacası 1972 ortasında, Kremlin, KDP eleştirisi maskesi altında, tarafsızlık politikasını gözden geçirdi. IKP, Moskova'nın Irak politikasında, KDP'den soyutlanarak tercih edilen bir konuma getirilmişti. Altını çizmek gerekir ki, Sovyetler, KDP'yi etkileyecek hiçbir vasıtaya sahip değilken, ona yönelttikleri eleştirilerle

Kürtler'i acilen IKP ve BAAS ile işbirliğine teşvik etmek amacındaydılar. (18) Ama Güney Kürdistan Kürtler'i bu dönemde tarihlerinin en iyi birliğini sağlamış, akıl hocalarının etkileyemeyeceği bir ulusal heyecan dalgasına kapılmışlardı.

1973 yılının başından itibaren IKP Araplaştıkça, KDP ile bağları onarılmaz derecede bozulmaya başladı. Haziran 1973'ten itibaren ise, bütün bağlar koptu. Bunu artık Sovyet yöneticileri de onaramıyorlardı. 13 Temmuz 1973'te Sovyet yorumcularına göre bütün işaretler bir ulusal cephe kurulması lehindeydi. (19) Nihayet 17 temmuz 1973'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Üyesi ve Politbüro Aday Üyesi Ponomarev ile Irak İhtilal Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'in gayretiyle kendisine sonradan "İlerici Ulusal Halk Cephesi" diyen bir bileşim vücuda getirdi. Bu bileşimin başlıca üyeleri BAAS Partisi ve IKP idi. Anlaşma, Sovyet basınında tarihi olarak nitelendirildi. Bu, iki partinin ilişkilerinde dönüm noktası" olarak kabul görecekti. (20) Movkova'ya göre bu, Irak'taki bütün ilerici güçlerin birleşmesi için temel oluşturuyordu. Kremlin, Ulusal Cephenin tamamlanmasının karar noktası, KDP'nin iştirakidir diyordu. Buna BAAS ve IKP'de bir koro halinde evet demeye başlamışlardı.

Cephenin oluşması, IKP ile diğer partilerin arasının tümenden bozulması sonucunu verdi. Özellikle KDP ile IKP birbirlerine silahlı saldırılar bile düzenlediler. Kasım ayı sonunda Ponomarev görünüşte rakiplere aracılık etmek üzere Irak'a gitti. Fakat başarısızlığa uğradı. (21) Ancak taraflar artık birbirlerini suçlayıcı yayınlardan kaçınacaklardı. Bu arada, Sovyet yöneticileri KDP'ye karşı çok ileri gittiklerinin farkında olacaklardı ki Ponomarev'in Irak seyahati öncesi İhtilal liderleri ile ilişkiye geçtiler. KDP ve SBKP, bu toplantıda Mart 1970 anlaşmasının tatbik edilmesi gerektiğine olan inaçlarını tekrarladılar. (22) Durum daha da kötüye gidince Moskova radyosu, Ocak 1974'te bir resmi

yorum yayınladı. Buna göre "Irak Cumhuriyeti'ndeki ihti

(4) The Kurds in Iraq

Irak'taki Kürtler

Aşiretler

Devletler arası sınırlar

Kürdistan'ın batı sınırı

lali gruplar arasındaki tartışma ve kavgalar, ülkenin halkı güçlerinin birliğinin sağlanmasına engel değil"di. Özellikle Irak halkı ile Arap halkının İsrail'in saldırganlığına karşı angaje olduğu bu sıralarda bu çok önemli" idi. "Kürtler Irak halkının bir parçası olarak kabul görüyor"du. "Irak halkı, İsrail'in saldırgan politikası sonucu zorla gaspedilmiş Arap kardeşlerinin haklarının geri alınmasıyla çok ilgili" idiler. Kürt demokratik hareketinin liderleri bu gerçeğe sık sık parmak basmaktadır"lar. "Sovyet yurttaşları, Arap ve Kürtler dahil tüm Irak halkı için iyi duygularla yüklüdür." "Sovyet halkı, Irak halkına ilerlemeleri için yardımda bulunuyor"lardı. "Onlar büyüyen Cumhuriyetin bu iki büyük ihtilalci grubunun güçleri arasındaki çatışmadan sadece üzüntü duyuyor"lardı. "Sovyet vatandaşları, İKP ve KDP arasında, emperyalizm ve gericiliğe karşı yıllardır süren işbirliğinden tamamen haberdar"dılar. Bundan dolayı onlar, bu iki partinin aralarındaki kavgayı sona erdireceklerine ve Irak Cumhuriyeti'nin ilerlemeci kalkınmasını anlayacaklarına emin" idiler. (23)

Ocak 1974'te, Sovyet yazarları, İKP ve KDP yayın organlarındaki karşılıklı suçlamaları konuşuyorlardı. Bu çevreler, İKP'nin KDP'ye gönderdiği bir memorandum ile, İKP üyelerini kovmalarını kınamasına da işaret ettiler. Bu arada dünya komünist partileri de bu olaydan sonra açıkça KDP'nin karşısında saldırgan bir pozisyon almışlardı. Bu açıkça bir pro-Sovyetik komünist partileri haçlı seferiydi. KDP gericiydi, emperyalizmin ve bölge gericiliğinin vs...vs... KDP ise yayınladığı bildiride İKP'yi Kürt sorununu önemsememekle suçladı. KDP'ye göre İKP Kürt istemlerine "sempati" duymuyordu. Ama bu ithamlar hiçbir yankı bulmayacaktı. Kürt ihtilalcileri yine "yalnızlar"ı oynamaktaydılar. Dünya propaganda mekanizmalarının çarklarını ellerinde tutanlar sağır ve dilsizdi KDP'ye karşı. Moskova ise yayınlarında hala "iki parti arasındaki ilişkilerin bozulması, ancak Batının ve onun bölgedeki gerici müttefiklerinin işine yarar" nakaratını tekrarlıyordu. Moskova, bu defa bir de "arabulucu" rolü üstlenecekti.

11 Mart 1974'te Irak yönetimi, tek taraflı bir otonomi

kanunu ilan etti. Aqrawi tarafından kurulan KDP'yi ve diğer işbirlikçi Kürt partilerini "Halk cephesi"ne aldı. Bir genel af ilan edeceğini bildirdi. Moskova bunu, Kürtler'le Araplar arasında sıkı işbirliğinin temellerini içeriyor diye lanse etti. (24) Ama kanun resmen ilan edilince ve 11 Mart 1970 anlaşması ile farkları ortaya çıkınca bunu kabullenmek zorunda kaldılar. Ama iyimser bir hava yaratma gayretine de girdiler. her şeye rağmen açıkça 5. Kürt-Arap savaşını istemiyorlardı, Çünkü savaşın sonucunun Irak'ı nereye götüreceği meçhuldu ve Irak, Mısır'ın akibetine uğrayabilirdi. Sorun Kerkük'ün geleceği idi. Bunun görüşmeler yoluyla halledileceğine inançları "tam"dı. Evet, Kürtler bölgenin nüfus çoğunluğunun Kürt olduğunu söylüyorlardı. Ama Moskova, bölgenin iskanı ve teknik kompozisyonu hakkında "işe yarar" taze bilgiler ve nüfus sayımı sonuçları yoktur, demek suretiyle BAAS'ist iktidarın emrivakilerine açıkça yeşil ışık yakıyordu. (25)

Bundan sonra Sovyet basını yavaş yavaş KDP düşmanlığına fikse olacaktı. KDP'ye ihanet ederek Bağdat'a giden Aziz Aqrawi, Haşim Aqrawi, Molla Motor ve Şêx Settar Tahir Şerif gibileri parti ile çelişkileri olan sol kanat "devrimci"ler olarak takdim etmesi, doğrusu bugüne kadar Kürt örgütlerinin çoğunluğunun dahi kullandığı harika bir tahrip taktiği idi. KDP'nin bu "sol" elemanları, Irak'ın "ilerici" güçleri arasında sık ilişkilerin başlatılmasını, Irak'ın diğer parçasında olduğu gibi Kürdistan'da da "ilerici" sosyo-ekonomik reformların uygulanmasının üstlenilmesini istiyorlarmış. (26)

Sağ kanat elemanları "feodal-aşiretçi liderlik"tir ki Irak ilerici partileri arasındaki sıkı ilişkilere karşı imişler. Partinin sağ kanat feodal ve burjuva elemanlarının "pekçok Kürt lider"den oluştuğu ise, Sovyet analistlerinin bir başka iddiasıdır. Bu "sağcı" elemanlar, toprak reformu gibi ilerici sosyo-ekonomik programların Kürdistan'a yayılmasına da karşı imişler. (27) İşte yeni otonomi kanununu reddedenler KDP'nin bu sağ kanat temsilcileridir (!) Bu olgudan bunlar sorumludur. Bu elemanlar "Bağdat tarafından baştanberi atılan adımlara karşı tarafsız olmayan, kuşkulu" kişilerdir.

Bunların tavırlarına "gayri ahlaki ilişkiler ve ulusal dargörürlük kılavuzluk ediyor"muş. (28) Moskova, Kürtler'i Batı ajanları ve yerel gericiler tarafından gayri ahlaki baskıya alınmakla, sırası geldikçe KDP sağ kanadının "bölücü ruh hali"ni kendi yararlarına kullanma suçlamasını da ihmal etmeyecekti. (29) KDP sağ kanadı, birçol şeyin sorumlusuydu. Onlar sadece İran-Irak sınırını açmakla kalmamış, ABD ve İsrail dahil, kaynak farkı gözetmeden her yerden yardım alma niyetini de göstermişlerdi. Kremlin yorumcularına göre ABD yardımına karşılık Kerkük'te verilecek petrol tavizi "niyeti" bu "sağ kanat" elemanlarının suç faturasına dahildi. Bu "sağ kanat" elemanları, batılıların nezdinde kendilerinin petrol yatırımlarının "millileştirilmesi"ni engelleyebilecek güç olarak lanse ediliyorlarmış. (30)

Sonunda Mart 1974 kapıya dayandığında ve antagonizma zirve yapınca, Moskova tarafsız aracı rolünü üstlenemeyeceğini anladı. Taraf seçimi geciktirilemezdi ve Moskova Bağdat'ı seçti. (31) Kremlin 1974 yılının kalan bölümü boyunca ve 1975'te gittikçe şiddetlendirdiği saldırılarla, KDP'yi bölmeye ve "Halkçı eğilimli Kürt politik organizasyonları"ni etkileyerek ulusal cepheye katılmaya teşvik ededurdu. Böylece kremlin son derecede itinalı bir gayretle Kürt halkıyla değil, onu yönetenlerle çelişkisi olduğunu göstermeye çalışıyordu. Bunun için ise, bugüne kadar sürdürdüğü Kürdistan politikasını ısrarla öne sürecekti. **POLİTİK MÜCADELE, ASKERİ MÜCADELENİN YERİNE** konmalıydı. Irak hükümetine ise savaşa rağmen otonomi programını sürdürmesi tavsiyesini yineledi. 1974 yazı itibarıyla politik mücadeleye sarfedilen dikkat zirve yaptı. Aralık 1974'te Moskova, tüm Kürdistan'da barışın restorasyonundan bahsediyordu. Nihayet 1975'te Cezayir'de imzalanan anlaşma Sovyetler Birliği'de soğuk düş etkisi yaptı. Onların bu konudaki tek beyanları Lübnan'daki el-Moharer gazetesine yaptıkları bir açıklamadan ibaretti. Burada Sovyetler, gayet dikkatli bir dil kullanarak "İran-Irak ilişkilerinin normalizasyonu Irak Kürdistan'ındaki kanlı çatışmaların sona erdirilmesini kolaylaştırdı", demekle yeti-

neceklerdi. (32) Tabii Güney Kürdistan'ın tasfiyesi pahasına!

1974 savaşına kadar Kürtler, Amerika Birleşik Devletleri'nin "dostluk" anlayışını hiç denememişlerdi. Denemedik bir onlar kalmıştı; denediler! Bu aşamada ABD ne yaptı? Sebep ne idi yaptıklarına?

Amerika Birleşik Devletleri bir bölge ülkesi değildi, ama ikinci "süper devlet" in bütün dünyada olduğu gibi Ortadoğu'da da çıkarları vardı. Akdeniz'deki 6. Filosu, Hint Okyanusundaki 7. Filosu, Türkiye ve İran'daki askeri varlığıyla ayrıca en büyük bölge güçlerinden biri konumundaydı. Şu yanlış sanıyı silmek için hemen ekleyelim ki, ABD bölgedeki ticari pazarların AÇIK TUTULMASIYLA ilgiliydi; şu veya bu ülkedeki petrol kuyularının işletme hakkıyla değil! "7 Kızıl Kardeşler" denilen dünyanın en büyük petrol şirketlerinin karlarının "millileştirme" olayından sonra astronomik düzeye çıkması buna örnektir. Irak'ın petrol gelirleri de sadece 1974 yılı içinde dört misline çıkmıştı. Peki bu para kimin cebinde çıkıyordu? Sorunun cevabı aslında açıktı ama biz yineliyelim; 1974'ten beri enflasyon ve askeri darbelerle başetmeye çalışan ayırimsız tüm üçüncü dünya ülkelerinden. İşte Saddam ve diğer "ilerici Arap rejimleri" nin ucuz ve başkalarının sırtından yaptıkları "milli" kahramanlık budur. ABD'nin Kürdistan'da oynadığı oyunun asıl sebebi başka yerlerde aranmalıydı.. Tamamen lokal olan bir yerlerde.

Nasırızmin Yemen ve Ortadoğu'daki yayılcı takipçileri olan BAAS'istler; Batı lehine statükonun koruyucusu olan İsrail, Türkiye ve İran için "potansiyel bir tehlike" teşkil ediyorlardı. Onlarında, 1967 öncesi Nasır'ın Kuzey Yemen'e karşı savaşmak üzere Güney Yemen'e 50.000 asker sevkmesi gibi, "devrim ihracatçısı" bir tavırları vardı. "ilerici Arap rejimleri" adını alan ; Ben Bella'nın Cezayir'i, Kaddafi'nin Libya'sı, Numeyri'nin Sudanı, Amin - Hafız ikilisinin Suriye'si, BAAS'ist Irak ile birlikte yıldızlı " anti-emperyalist" nutukların arkasına sığınarak tarihte ikinci Arap yayılcılığının temellerini atmaya çalışıyorlardı. Arkalarına taktıkları Arap Birliğinin "parmaksal" katkısıyla

Birleşmiş Milletleri de bir propaganda kürsüsü olarak kullanan bu milliyetçi ekip Araplararası çatışmalardan, yeni "radikal" odaklar çıkarma çabasından da geri durmıyorlardı. Radikalizmin Arapçası ise sözde bir anti-Amerikanizmdi.

Öye yandan Vietnam, Kamboç, Laos ve Afrika'daki Portekiz sömürgelerinde uğranılan yenilgilerden sonra Batılı ülkeler ve liderleri ABD için Ortadoğu hassas bölgeydi ve satrancın ağırlığı buraya kayıyordu. Arap radikalizmi, bir halkasından tutularak kırılmalı ve Nasır'ın ölümünden sonra lider boşluğu yaşayan bu akımın dağılması sağlanmalıydı. 1973 savaşı, Enver Sedat liderliğindeki Mısır'ı dönüş yoluna sokmuştu, ama bu yeterli değildi. Ne de olsa Umman'da sürmekte olan Dofar savaşında ihtilalciler, Irak'ın yüksek desteğiyle Sultan kabus'a ağır darbeler indiriyorlardı. Hem eğer BAAS yönetimi, Irak Kürt meselesine barışçı çözüm getirmeye yanaşmak gibi akliselim isteyen bir karara varırsa, Barzani liderliğindeki Kürt ihtilalci güçlerinin başarısı, çevre ülkelerdeki Kürtler için "kötü örnek" olacak, bölgedeki istikrarın garantisi olan Türkiye ve Şahlık rejimi altındaki İran'ın kendileri istikrarsızlığa sürükleneceklerdi. Bu dünya pazarlarının jandarmalığına soyunmuş olan ABD için kabul edilemez bir olguydu.

Bütün aksi iddialara rağmen ABD, 1973 yılına kadar Kürt-Arap savaşına bulaşmadı. Zaman zaman yakından ilgilenmiyor değildi. Ama bu, parasal veya ideolojik destek düzeyine çıkmadı. Yapılan iş, sadece olayı yakından takip etme düzeyindeydi, Bu, Arap yönetimi anti-Sovyet ve pro-Sovyet bir yapı gösterirken de hep böyle kalacaktı. ABD'nin bu ilgiyi İsrail veya İran Şahlığı eliyle fiili yardım düzeyine çıkardığı iddia edilmişse de bunu ispatlayan hiçbir delil gösterilemedi. Aksine "Pike-Report"un da gösterdiği gibi böyle bir ilişki dolaylı da olsa kurulmamıştı. (33) Ama Kürtler bilhassa 1972 yılında imzalanan Irak - Sovyet antlaşmasından sonra kendilerini güvensizlik içinde hissettiler. Bağdat'a yönelik Sovyet askeri danışman akını ise güvensizliğe bir de "endişe" faktörünü ekledi. Durum 1961-1970 kesitindeki gibi değildi. O dönem boyunca Irak ordusunun eğitim düzeyi düşüktü. Bağdat başlıca gönüllüler ve

paralı askerlerden müteşekkil bir orduya dayanıyordu. Şimdi ise mecburi askerlik sistemi getirilmiş ve Sovyetler'den 8000 danışmanın eğiteceği modern bir orduya geçiş aşamasına gelinmişti "vakit darlığı"ndan dolayı eğitimin tamamlanmadığı hava Kuvvetlerinin bazı kadrolarını ise bizzat Sovyet ve Hint'li pilotlar dolduracaktı. İhtilal bölgesinin kendisi de eskisi gibi değildi. Orası, 1966'dan beri bir "devlet" görünümündeydi. İhtilalcilerin artık çok kabarık bir nüfusu korumak, yedirmek ve barındırmak gibi sorumlulukları vardı. Düşman girdiği her yerde katliamlar uyguluyor, yakıp yıkıyorlardı. 1973 sonrasında ihtilalcilerin cephe savaşından başka seçenekleri kalmamıştı. Aralarından bazılarının 1975'teki geri çekilme hareketinden sonra kaleme aldıkları "özeleştiriler, yeni stratejiler veya diğer kendi kendilerini karalamalar, açıkça Sovyetler Birliği'ne yaranmak için başvuru beyhude çabalardan başka birşey değildi. Ama unutupordıkları ayırimsız her devleti dış politikada harekete geçirici başlıca faktör devlet yararadır. Ortadoğu'daki çıkarlarını Arap radikal milliyetçiliği ile birleştiren Kremlin yöneticilerinin kendilerini görmezlikten gelebileceğini ancak 1988 katliamlarından sonra anlayabildiler.

Bu açmazla karşılaşan ihtilal yöneticileri kendilerine kucak açan İran Şahlık rejimine güven duymuyorlardı. Bizzat Barzani, birçok komuşmasında Şah'a olan güvensizliğini dile getirmişti. (34) Beyaz Saray yöneticilerine olan güvenini ise, gerek Dana-Adam Schmidt, gerek Pelletaire gibi ABD'li gazetecilerle yaptığı röportajlarda defalarca dile getirmişti. (35) Öte yandan aynı 1972 yılında, Şah ile ABD Dışişleri Bakanı Henri Kissinger aralarında bir görüşme yaptılar. Bu görüşmede Şah, Kissinger'den Kürtler'i kazanmak ve BAAS'çıları tavize zorlamak için yardım istedi. Eğer Kürt-Arap savaşı Bağdat'ı yenilginin eşiğine getirecek düzeyde BAAS için kötü seyrederse, onlar bilinen tavizleri vererek, Körfez bölgesinde Şahlık rejiminin istediği gibi bir barışın kurulmasına razı olacaklardı. Bu noktada ABD Kürtler'e sağlanan yardımı kesecek, Şah sınırlarını sınımsız kapatacaktı. kaderleriyle başbaşa kalacak olan ihtilalciler ya katliamı göze alacak, ya da yenilgiyi kabullenmek zorunda

kalacaklardı.

Kissinger planı kabul etti ve Nixon'u bu ise razı etmeyi üstlendi ve karakteri hileye yatkın olan Beyaz Saray efendisini iknada güçlük çekmedi. İşte bu noktada Barzani, bölgeyi ziyaret etmekte olan gazetecilerle yine ABD yardımının kendileri için ifade edeceği önemin altını çiziyordu. Bunlardan Alman Serbest gazeteci Alexander Sternberg, kendilerini bölgedeki ABD ilgilileri ile tanıştırabileceğini söyledi. Stenberg, uzun süreden beri Tahran'daydı ve bölgedeki yabancı misyon ile iyi ilişkileri vardı. Kendisi ile birlikte Tahran'a giden Sami Rahman, Mahmud Osman ve İdris Barzani ABD yetkilileri ile etraflı bir görüşme yaptılar. Sonuçta durum Kissinger'e intikal ettirilince oyun başlayacak, ABD, çok küçük düşürücü aşağılık bir oyunda oyuncu olmayı üstlenecekti. Kürt milletinin yalnızlığını, çaresizliğini ve güvenini istismar etmekte hiçbir mahzur görmeyen Washington yöneticileri, ihtilal liderliğine büyük bir güven duygusu aşılamışlardı. Lider Barzani, Kissinger ile dostluğu pekiştirmek için ona değerli hediyeler gönderiyorken, berikiler Kürtler için kazanılmayacak bir politika uyguluyorlardı. (36) Bu durum daha sonra olayı soruşturacak olan ABD kongresi, Dış İlişkiler Komisyonunu açıkça iğrendirecek, Nixon'un dolayısıyla ABD'nin yaptıkları "cynism" yani "adi çıkarıcılık" olarak nitelendirilecekti.

Operasyonu CIA yürüttü. CIA, bu operasyonu 22 Mart 1974 tarihli notasında açıkça anlatıyor. Şah ve Kissinger'in umutları Kürtler'in kazanmaması yönündeydi. Ayaklanmacılar belirli bir aşmada kalacaklar. Bu ise Irak'ı güç durumunda bırakan bir aşama olacak. Böyle bir politikanın yürütüleceği hiçbir Kürt'e tabii ki anlatılmadı. Bunun yerine onlar savaşa devam etmeleri hususunda cesaretlendiriliyorlardı. Kürtler Şah'ın bir **kozu** haline geleceklerdi. Onlar uluslararası maceraları için bir alet olarak düşünülüyordu. (37) Bu iğrenc oyun Kürt hareketinin acılı sonuna kadar yürütülmüştü. Komite raporunda "Gittikçe kötüleşen azınlık grubu (Kürtler -NB) nun durumuna rağmen bunlara yardım eden ulusların hiçbiri amaçlarına ulaşmalarını istemiyor. CIA'nın 22 Mart 1974 tarihli notu bunu açıkça ortaya

koyuyor" derken niyetlerini sergiliyordu. Bu durumda 30 Nisan 1973'te Nixon'unda onayladığı 16 milyon dolarlık operasyonun önünde hiçbir engel kalmamıştı.

Çevre devletlerden Türkiye, 12 mart 1971 askeri müdahalesi ile çalkantılı bir döneme girmişti. Sol kesim ve Kürt hareketi, sıkı yönetim süresince önemli bir darbe yemiş ve darmadağın duruma düşmüştü. Kuzey Kürdistan'da ulusal kurtuluşçu çizgideki bölünmüşlük de facto olarak artık vardı. Said Elçi bu durumu arkadaşlarıyla görüştüktan sonra, direkt olarak Barzani'ye giderek karşı tarafın da çağrıldığı bir toplantıda meseleye bir çözüm getirme görevini üstlendi. Hem kendisi de artık askerler tarafından tutuklanmak üzere aranılıyordu. Bundan dolayı önce Nuseybin'e gitti. Ordan partili arkadaşları tarafından ertesi gün sınırı geçirilerek Kamışlı'ya gönderildi. Said Elçi burada Mehmedê Begê ile birlikte Barzani'ye gitme niyetini açıkladı. SKDP'lilere Zaxo'da şoförlerin grev halinde olduklarını, gitmemelerini salık verdilerse de , iş acildi; vazgeçiremediler. Bunun üzerine kendisini yalnız bırakmayan Mehemedê Begê ile birlikte Zaxo'ya geçti. Burada İsa Suwar'dan araba istedi. dayanışma grevi nedeniyle isteği yerine getirilmediyse de, o sırada Zaxo'ya gelmiş olan Doktor Sait ve Hikmet Bulutekin ile buluşturuldu. Bunlar Sait'le Mehmedê Begê'yi yanlarına alarak Qumri'ye götürdüler ve orada tutukladılar. Said Elçi ve arkadaşını Türk MİT'inden birer ajan olarak suçlamışlardı. Başlarına adi suçtan aranırken Güney Kürdistan'a kaçıp KDP-T kampına sığınmış olan Mahmut Tilki nöbetçi olarak dikildi. Mahmut Tilki Said Elçi'yi tanıyordu. Ama Said'in bütün ısrarlarına rağmen Tilki, durumu Esat Xoşavi'ye bildirmeye yanaşmadı. Çünkü Doktor'dan korkuyordu.

Bu sırada Said Elçi'nin Zaxo'da dini öğrenim gören yeğeni Molla Abdullatif Savaş, dayısının durumunu merak ederek Qumri'ye gelmişti. Abdullatif ayrıca Qumri kampındaki Doktor Faik Savaş'ın da yeğeniydi. Doktor Sait (Şıvan) onu

da casus olarak tutuklandı. Bu üç kişi "halk mahkemesi" denilen bir kurulda ölüme mahkum edildi. Politbürodaki ölüm oylamasında bir kişi hazır bulunmamıştı. Molla Abdulkerim Ceylan'ın muhalif oyuna karşılık üç evet oyu ile idam kararı kesinleşti. İnfaz, bizzat Doktor Şivan ve arkadaşları Hikmet Buluttekin (Çeko) ile Hasan (Brusk)'in eliyle gerçekleşti. Olaydan sonra kamp kesin bir sessizliğe gömüldü. herkes olaya kapanmış gözüyle bakıyordu. KDP-T lideri artık Kuzey Kürdistan'da tek adam olduğuna inanmaya başlamıştı.

Arkadaşlarının dönmediğini gören TKDP yöneticileri toplanarak durumu direkt Barzani'ye bildirmeye karar verdiler. Bu iş için halen hayatta ve Kürdistan'da bulunan bir merkez komitesi üyesini görevlendirdiler. Görevli kısa sürede Barzani'ye ulaşarak parti sekreterinin Güney Kürdistan kurtarılmış alanına girdikten sonra kaybolduğunu, hayatından endişe duyduklarını bildirdiler. Barzani hem üzülmüş, hem de hiddetlenmişti. Derhal Esat Xoşevi'in nezaretinde soruşturma açtırdı. KDP-T kamp mensupları toptan sorguya çekildi. Sonunda Mahmut Tilki ve Şivan'ın bizzat itirafıyla olay aydınlandı. Said Elçi ve arkadaşları 25 Haziran tarihinde kurşuna dizilmek suretiyle öldürülmüş ve cesetleri bir mağaraya atılmıştı. TKDP suçluların kendilerine teslim edilmesini istedi. Barzani bunu reddetti. Bunun üzerine TKDP görevlisi yargılanmalarını ve hükmün infazını istedi. Sonunda suçlu bulunan Şivan, Çeko ve Brusk idama mahkum edilmişti. (39)

Bu olaydan sonra birçok iddia öne sürüldü. Bunlardan biri, Barzani'nin Türk yönetiminin isteği üzerine KDP-T yöneticilerini ve TKDP sekreterini birlikte öldürttüğü merkezindeydi. Ortaya çıkan kanıtlar bu iddiaları çürüttüyse de, olay anlatılan biçimde cereyan ettiği halde, uzun süre inandığını ifadeye devam eden şahıslar görüldü. Oysa Barzani bir tasfiye hareketini amaçlamış olsaydı; tüm kampı havaya uçurur, sonra suçu rahatlıkla BAAS'çıların üstüne atabilirdi. Eğer tüm Kuzey Kürdistan partilerini tasfiye kararını almış idiyse neden TKDP'yi sonuna kadar tanımaya

devam etti? Zaten 1971 yılının Mart ayından beri Türk hükümeti geniş boyutlardaki iç çalkantılarla boğuşmak durumundaydı. potansiyel bir Kürt hareketi ile mücadele etmek de gündemdeydi. Ama bu, bilindiği gibi onları güç durumda bırakacak anlaşmalara kalkışacakları düzeyde değildi. Zaten 1974-1975 yılları boyunca Türkiye devletinden yükselen düşmanca sesler de aralarında bir anlaşma olmadığını en iyi kanıtıdır. Hem 1975'teki geri çekilme kararından sonra KDP'nin bir sinek ile dahi yaptığı anlaşmalar ortaya çıktığına göre, neden TC ile yapılanı ortaya çıkıyor? Zaten TKDP, olayı en ince ayrıntılarına kadar ortaya çıkarmış ve hiç kimseye adam öldürme imtiyazı tanımadığını göstermişti. Yıllar sonra bu kamp men suplarından Nazmi Balkaş'ın ifadesi ise bu konuda en iyi kanıttır. Çünkü biliyoruz ki, o bir KDP-T yetkilisi idi. (40)

Öte yandan Kuzey Kürdistan yurtseverleri 12 Mart hapis-hanelerinde anlamsız bölünmeler sergiliyorlardı. DDKO davalarında görülen durum itibarıyla iki taraf arasında önemli bir görüş ayrılığı yoktu. Ama yine de hatların keskinleşmesi için adeta özel gayret sarfedilmekteydi. Buna rağmen 1974-1975 savaşı boyunca tüm Kuzey Kürdistan yurtseverleri, ulusal lider Barzani'nin yanında; **bir ulus gibi davranmak** üzere yerlerini almışlardı. Herkes, tıbbi, gıdasal ve diğer elinden gelen yardımı esirgemiyordu. Buna TKDP'lisi, KDP-T'lisi ve bağımsız, kim olursa olsun "evet" demekteydi.

Çevre devletlerden Suriye, Sovyetler Birliği ile imzaladığı "dostluk ve işbirliği anlaşması" ile yönetim düzeyinde durumunu güçlendirmişti. İçte başlıca komünistler, Aleviler ve bir kısım Kürtler yönetimi destekliyordu. Yönetim, Sünni "Müslüman kardeşler" örgütünü ise bas düşman ilan etmişti. İsrail'in yandaşı ve Amerikancı olarak gösterilen örgüt, Türkiye ve Suudi Arabistan tarafından - iddia edildiği kadarıyla - gizlice destekleniyordu. Nasır sonrası Mısır'ını yöneten Envar Sedat'la sıkı ilişkilerini sürdüren Suriye BAAS'istlerinin Irak'taki yoldaşları ile araları pek iyi değildi ve gün geçtikçe kötüleşiyordu. Fakat İsrail ile yapılan 1973 - Yom Kipur savaşına kadar bu durum pek açığa çıkmadı. Açık ihtilaf Cezayir Anlaşmasına kadar hep saklı kalacaktı.

Suriye Kürtler'inin o zamana kadarki tek örgütü SKDP 1970'teki birlik toplantısından hemen sonra iç muhalefetle karşılaştı. Parti içi iki muhalefet grubundan birinin başını Hamidê Hacı Derwêş, diğërininkini Mella Mihemmed Neyo çekiyorlardı. Gruplar sadece muhalefet yapmakla kalmadılar, kısa sürede partiyi Qiyadi (merkezci), Yemini (solcu) ve Yesari (sağcı) olmak üzere üçe ayırdılar. Bir müddet sonra Neyo'culardan Salah Bedreddin'de başka bir parti kurarak ayrılınca Suriye'deki Kürt partileri dörte yükselmişti. 1973 İsrail-Arap savaşı sonrasında Suriye yönetimi SKDP (Qiyadi)'ye karşı sertleşerek Dahamê Miro ve dokuz arkadaşını mahkeme karşısına çıkarmadan uzun süre hapsedti. Baskılar Suriye'deki Kürtler'in 1974'te yükselen Kürt milliyetçi dalgasının dışına itemedi. Suriye yöneticileri bunun üzerine Daham'ın yerine geçen Sekreter Hamid Sino'yu da tutukladı. Ama Güney Kürdistan hareketine destek olmalarını hiçbir şey engelliyemedi.

İran Şahlık rejiminin tavırlarını daha önce belirlemiştik. O, Doğu Kürdistan Kürtler'ine karşı ise, ikili tavır içindeydi. Doğu Kürdistan Kürtler'i, Güneydeki ihtilalcilere destek olmaya çalışırken, Şah göz yumuyordu. Ama Şah'ın kendisinin iktidarına yönelik Kürt örgütlenmesine karşı amansızdı. Mesela; 22 Mart 1972'de KDP-İ Merkez komitesi Üyesi Qadir Wirdi, Bane'de bir parti toplantısından çıktıktan sonra karanlıkta Şah'ın polisinin kurşunlarına hedef olarak can verdi. 15 Nisan 1972'de KDP-İ'nin iki üyesi Sanandaj'da vuruldu. 1972'de aynı yerde 17 yaşındaki bir diğër genç Şah'ın polisinin kurşunlarına hedef olacaktı: 19 Aralık 1972'de yine Sanandaj'da beş Kürt yurtseveri idam edilmişti. (41) Şah 1973'te KDP'ye karşı taktik değıştirdi ve bir süre kavgadan kaçındı. Güneyden esen milliyetçi rüzgarlar Doğu Kürdistan'ı da etkileyecekti. KDP 3. kongresinde sekreter olan Kasımlo, bu desteğın dışında değıldi.

Takımların bile başına yerleştiren 8000 Sovyet askeri danışmanı (42) ile kendine güven kazanan Irak ordusu

bölgeyi yeniden işgal etmek için son hazırlıklarını yaparken, 11 Mart 1974'te hükümet, Barzani'ye 15 gün süreli bir ultimatoma vererek 33. nolu bildiriye kabul ettiğini bildirmesini istedi. (43) Barzani buna Kürdistan'ın Sesi radyosu kanalıyla "mücadele ancak Kürt halkının tüm hakları garanti altına alınca biter" cevabını verdi. Sovyetler Birliği'ni fiilen saflarına çeken Irak BAAS yönetimi, doğrusu oldukça "cesur" kararlar alıyordu. Kavga ise, sanki SSCB- Kürdistan hesaplaşması idi. (44) Sovyet desteği; materyal, ideolojik ve fiili askeri alanı kapsıyordu. Kremlin, 1974 Martından itibaren Barzani'yi "tiz" seslerle uyarıyor, onu "emperyalizmin amaçlarına hizmet" etmekle suçluyordu. Sömürgecilerin amaçlarına hizmet eden Moskova yöneticilerini, pro-Sovyet komünistler bir koro halinde alkışlarken, IKP'liler daha dün hayatlarını kurtaran Barzani'ye küfrediyor, yaşlı bir feodal diye niteleyip Irak devriminin önündeki engel olarak gösteriyorlardı. Oysa aynı Barzani sadece dört yıl sonra 1978'de "ilerici"leşiyordu. Ne kolay bilinmiş şu "Maksizm-Leninizm" bazılarının elinde.

Öte yandan BAAS, kasabaları işgal ederek "ilerici bir şekilde" sivil halkı boşaltmaya başlamıştı bile. 11-15 Mart 1974 tarihleri arasında çoğunluğu BAAS ordusunun işgal ettiği kasabalardan olmak üzere 100.000 Kürt, evini, işini bırakarak dağlara tırmanıyor ve 1,5 milyona ulaşan özgür bölgenin nüfusunu daha da şişiriyordu. Bu insanların çoğu ilk dört savaşta yer almamıştı. Ağır bombardımana uğrayan yerler arasında Şêxan, Zammar, Kerkük ve Sincar gibi özgür Kürdistan dışındaki bölgeler çoğunlukta idi. Devam eden vahşetten dolayı 10.000'ler yollara dökülmüştü. Bu exodus tabii ki Bahdinan, Amadiya civarı ve Şuman vadisinde yığılmalara yolaçmıştı. Kürt İhtilal Komutanlığı, gelenleri Kızıllarlan, Kızıllaç ve Kızılgüneş kurumları gözetiminde İran Şahlığının denetim alanlarına sevk etmeye çalışıyordu. Bu, İran'da Kürt sığınmacılığı probleminin başlangıcı idi. Sonunda bunların sayısı 300.000 i aşacaktı. (45)

Bağdat bütün askeri gücünü seferber etmişti. Bunların arasında sayıları 120.000 i bulan 8 kara tümeni, 20.000 kişilik polis kuvveti ve 8000 Sovyet danışmanı dikkatini çekiyordu.

Kara Kuvvetleri 800 askeri birliğe ayrılmıştı. Destek birliklerinin başında, 350'si ultramodern Sovyet T-62'lerinden olmak üzere 1.200 tank, 20 topçu taburu, 200 uçaktan oluşan 11.000 kişilik Hava Kuvvetleri de tam tekmil seferber haldedi. Uçaklar arasında Mig-23'ler, TU-22'ler ve 17 cm'lik zırhlarıyla Fransız yapımı Alaut helikopterleri en etkili silahlarıydı. Bu ordunun karşısında ihtilalciler 50.000 i silahlı peşmerge ve 70.000 i milis olmak üzere 120.000 kişi ile direnecekti. Bunların elinde "ağır silah" olarak havan topları, RPG'ler ve çok eski model uçaksavarlar vardı.

Irak ordusunun genel karargahı Cesidi bölgesindeydi. Çatışma sonuçları buraya bildiriliyordu. BAAS'çılar, Hazirana doğru onbir ayrı cepheden saldırıya geçti. Zaxo, Duhok, Amadiya, Rewanduz, Süleymaniye, Hulan, Xaniqin, Kerkük, Dokan, Geliyê Ali Beg ve Şêxan'da cereyan eden bu çarpışmalar Kürdistan'ı bir cehenneme çevirmişti. Doğru; Sovyet danışmanlar "iyi" iş görmüş onlara yüksek bir savaş bilinci vermişti. Araziyi artık daha iyi tanıyorlardı. Silahları moderndi, ama karşılarında Barzani'nin çocukları vardı. Hak ve adalet uğruna çarpışan insanlar vardı. İnançlı Kürt kuvvetleri başlangıçta birçok garnizonu ele geçirdi. Zaxo bölgesinde bir tugay çembere alınmıştı. İkmal yollarının da tümünü kontrollerinde tutuyorlardı. (46) Hükümet kuvvetleri ise, güçlü tanklarla, dağlardaki elverişli yollardan mümkün ölçüde vadilere iniyor ve gelebileceği en uç noktaya kadar giderek massif bir şekilde yerleşip sağlamlaştırıyorlardı. Bu ince vadileri yaran yollar peşmergelerin tehditkar ateşi altındaydı. Peşmerge ateşinden korunmak böyle hallerde hemen hemen imkansızdı. Gazeteci David Hirst, bu savaşta geliyê Ali Beg'deki çatışmaları izlemişti. Düşman beklediği şekilde 800 veya 1000 metre mesafedeki pusuya düşmüştü. Saldırı dalgalar halinde sürüyordu. Düşmanları, düz sahada, sürüne sürüne bir dağ yamacının kenarına ulaşarak, canını kurtarmaya çalışırken, çaresizdi. Silahlar korkunç bir şekilde ateş kusarken, peşmerge Komutanı Abdullah Pişdari, kulağının altından geçmekte olan kurşunlara aldırmandan ortalık yerde gülerек dolaşiyor, etrafa moral dağıtıyordu. Pişdari, "eğer" korku

emaresi gösterirsem arkamdan yürüyenler de etkilenir, demektedir. Bu komutan, Hirst'e "peşmerge" sözcüğünün gerçek anlamını gösteriyordu. (47)

Irak Hava Kuvvetleri 1974 Nisan'ından güz aylarına kadar 15 şehri ve 211 köyü defalarca bombaladı. Bunlardan Zaxo, Amadiya ve Rawanduz, Ekim Devriminin yıldönümünde bizzat Sovyet pilotlarının kullandığı uçakların saldırısına uğramıştı. Bu arada 10.000 nüfuslu Bamerne bir daha yerle bir edildi. Aynı anda Kitleler Kızıl Meydan'da dünya barışı için yürüyor, Kremlin önderleri İsrail'in Araplar'a yönelttiği "haksız" saldırıları kınıyordu. O günlerde Halepçe'ye yağmur biçiminde yağdırılan napalımlar 430 kadın ve çocuğun hayatını söndürürken olayın işbirlikçileri dünyanın bu sahte adalet jurisinden başkası değildi. (48) Barzani, Birleşmiş Milletler Genel sekreteri Kurt Waldheim'e radyodan imdat çağrıları tekrarlararken, Irak Hava Kuvvetleri sivil Halka yönelik katliamlarını sıklaştırmaktaydı. (49) Sami Rahman, Avrupa gezisinde; Sovyet pilotlarının kullandığı TU-22 bombardıman uçaklarının Zaxo'da yaptığı katliamı hatırlatırken (50) boş bir çabada bulunuyordu.

Kremlin, savaş boyunca bütün hatlarıyla Bağdat'ın yanındaydı. Savunma Bakanı Mareşal Greçko, savaşın başlarında Bağdat'a bir moral gezisi düzenledi. Sovyetler'in etkili olduğu bir dünya forumu olan Asya-Afrika Halkarı Dayanışma Grubu da toplantısını Bağdat'ta yapmış ve Irak'ın tutumunu desteklediğini bildirmişti. Tunus'ta toplanan Arap Birliği Dışişleri Bakanları zaten Irak'tan yana olacaktı. (51) Bu arada hızını alamayan Moskova, Pravda vasıtasıyla da saldırıya geçmiş bulunuyordu. 26 Nisan 1974'te bu gazetede yayınlanan bir yazıda "emperyalist ve yabancı güçlerin Irak'taki devrimci iktidarı güç duruma düşürdüğü" söyleniyorken, Sovyet uçakları bu kez de Qala-diza kasabasını havadan yakacaktı. (52) Bir okuldaki çocukların çok etkilendiği ve telef edildiği bu saldırı Kürt tarihine "Qala-Dıza katliamı" olarak geçti. Oysa Kürdistan'ın Sesi radyosu Pravda'yı cevaplararken "... Pravda iyi bilmelidir ki, Irak Kürtleri, halkların onurlu ve haklı mücadelesi olan, ulusal

hakları için dövüşmektedir. Pravda Kerkük'ün zengin petrol yataklarına sahip olduğuna işaret etmektedir. Evet Ortadoğu'nun en zengin petrol kaynaklarına sahiptir. Ne var ki, Kerkük'te petrol olsa da, olmasa da Kerkük Kürdistan'ın bir parçasıdır ve bu Kerkük'ün statüsünün değiştirilmesi için öne sürülmez. Biz isterdik ki, Pravda'dan yükselen ses protesto sesi olsun, şoven BAAS'ın Kürdistan halkını imhasına karşılık Qaladız, Helepçe ve Gıلالa'da hunharca öldürülen binlerce halka yapılan saldırıya güçlü bir protesto sesi... Biz şoven BAAS iktidarına, onların modernize ordularına ve cinayetlerine karşı sitem etmiyoruz, ama Komünist Partisi Yayın Organı Pravda'ya sitem ediyoruz. Ulusal haklar mücadelesi veren bir halk olarak sitem ediyoruz. Sovyetler Birliği, Kürtler'in hakları belirlenmediği için Lozan anlaşmasına imza koymamıştı. Bugün Kürdistan'ın bir parçasını koparıp alan bir otonomiye desteklemesi gariptir.... Pravda Barzani'nin gerici mi, devrimci mi olduğunu çok iyi bilir. Sovyet yöneticileri, Irak'taki Sovyet Büyükelçiliği de çok iyi bilir. Pravda'ya soruyoruz; ilerici denen BAAS iktidarı hangi olumlu şeyi uygulamaya kalkıştı da KDP karşı çıktı? Hangi ilerici atılım ve tez ileri sürdü de engellendi? Toprak reformu istediler de biz mi karşı çıktık? Pravda bazı sol eğilimli kişilerin KDP'den ayrılarak BAAS'ın politikasını desteklediklerini ileri sürmektedir. Aziz ve Haşim Aqrawi'nin solculuğunun nasıl olduğu tüm Irak halklarınca bilinmektedir. Bazı gerçek sosyalistler BAAS'tan ayrılırken ya da tasfiye edilirken, örneğin Abdulhalik Senara vb sesini çıkarmayan Pravda, nitelikleri herkesçe bilinen kişileri neden zorla sosyalist görme eğilimindedir?..... Pravda'ya diyoruz ki, gerçekleri çok iyi biliyorsunuz. gerçekleri doğru olarak çarpıtmadan vermek sosyalizmin gereğidir. Kürt halkının mücadelesi, dünya halklarının mücadelesinin bir parçasıdır" demektedir. (53)

Sovyetler Birliği, bir yandan da İran ile Irak'ı anlaşma masasına çekmeye çalışıyordu. Bir tek konudaki anlaşma kapsamlı görüşmelerin ilk adımı olacaktı. Bu uğraşmaların sonucu, bu ilk adımı arttırmayı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ABD ile işbirliği yaparak sağladı. Güvenlik

Konseyi aracılığıyla yapılan anlaşma gereğince, iki tarafta sınırdaki birliklerini çekeceklerdi. Aynı zamanda taraflar, aralarındaki sorunları görüşmeler yoluyla halletmeye karar vermişlerdi. (54)

Ama yine de Sovyetler Birliği'nde bu mücadeleci millet için sesini yükselten biri vardı. 1988'de güncellenen Prestroykanın baş savuncusu, eski sürgün mahkumu Nobel fizik ödülü sahibi Saxarof'tan başkası değildi bu insan. Başta Brejnev ve Waldhaim olmak üzere bütün insani kuruluşlara gönderdiği mektuplarla Kürt milletine karşı sürdürülen soykırımın durdurulmasını istiyordu. Ne yazık ki bu sesi duyan veya duymak isteyen olmayacaktı. Saxarof Birleşmiş Milletler Barış Gücünün de bölgeye yerleştirilmesini istiyordu. Öte yandan 99 Kürt doktorunun, İran'a kaçan 70 bin mülteci ve sınırda beklemekte olan 200.000 Kürt'ün yiyecek, içecek, ilaç ve barınak sorunlarıyla ilgili muracaatları da hiçbir yankı bulmadı. Melek Georgis Çeko adlı Asuri Patriği, Papa iv. Paul'e, dünya kiliseler birliği yönetimine ve dünya ekonomik kuruluşlarına başvurarak, Hıristiyan kardeşlerine ölüm-kalım mücadelesi veren 100.000'lere Allah'ın ekmeğini ulaştırmalarını, ayrıca listesini gönderdiği işkenceye uğrayan Asurlular'a yardım edilmesini boş yere istedi. Kürdistanlıların dini duyguları kimseyi ilgilendirmiyordu. Kürdistan'daki Katolik lider Aba Paulus'un müracaatı da aynı akibete uğrayacaktı. (55)

Savaş mayıs ayından itibaren bütün cephelerde şiddetlenmişti. Kürtler Zaxo mıntikasını Habur hudut kapısına kadar Bağdat hükümetine kaptırdıkları halde moralalarını bozmuyorlardı. Peşmergeler uçak saldırılarına karşı; "biz onlardan korkmayız. gelirler, giderler" şeklinde konuşurken kararlılıklarını da göstermekteydiler. (56) Öte yandan Cumhuriyet Halk Partisi lideri Bülent Ecevit yönetimindeki Türk hükümeti, Saddam'la kısmi bir işbirliği halindeydi. Sınırın Türkiye denetimindeki Kürt köylerine düşen bombalara gösterilen cılız tepkiler göstermelikti. Türk

hükümeti daha sonra onbir Kürt köyünü de boşaltmış ve böylece Irak BAAS yönetimine bölgede daha büyük bir hareket serbestiyeti tanımıştı. (57) Bu işbirliği sonbahara doğru daha bir güçlenecek ve kuzeye kaçan Kürtler'in tümü Saddam'a teslim edilecekti. (58) Hayrete şayandır ki, Kuzey Kürdistan'lı bazı yazarlar 5. Kürt-Arap savaşını yazarken Barzani'yi MİT ile işbirliği yapmış gibi göstermekteydi. Bunu herhalde Moskova'ya daha bir şirin görünmek için yapıyorlardı. Bunları gördükçe insanın bu gibi çarpıtmalara ne diyeceğini şaşırması geliyor.

27 Ağustos'ta Irak ordusu, Rewanduz ve Qaladıza istikametinde yeni bir saldırıya geçti. Hedef Hamilton yolu'nu zapederek Kürdistan'ı ikiye bölmek ve İran sınırına ulaşmış olan 200.000 insanı daha dar bir koridora sıkıştırmaktı. Saldırı muazzam bir şekilde sürdürülen hava akınlarının baskısı altında gelişmekteydi. Hayalet şehir Rewanduz'dan büyük gürültülerle ileri fırlayan T-62, T-55 tankları Hendrin ve Zozık'a doğru ilerlemekteydi. Peşmergelerin hava kuvvetlerine karşı herhangi bir savunma imkanları yoktu. Onlar bu savaşın sonucundan emin değillerdi. Yani kaybedeceklerini kesin olarak biliyorlardı. Buna rağmen zafere koşar gibi savaşıyorlardı. Üç yıllık peşmerge Mesud Amin; 'yaban elde, haksız bir işgal için çarpışan acemi bir erle peşmergeler arasındaki farkı görüyor musun? Bu gönüllü halk ordusunda baba- oğul ve bazen de dede birlikte vatanlarını savunuyorlar ve her peşmerge akrabalarından birini öldüren veya kadınlardan birinin ırzına geçen, evini barkını yakan bir Irak'lıyı tanıyor" diyordu. (59)

İran'ın bu sırada ihtilalcilere yetiştirdiği silahlar sadece yivli tüfekler, kısa menzilli toplar ve modası geçmiş bir kısım uçaksavarlardı. Buna rağmen direniş cansiperane idi. Eylül ve ekim başı itibarıyla Kürtler karşı saldırıya geçmişlerdi. Irak ordusunun öncü güçleri bir anda yok edildi. Tanklara karşı savunmalarında el aletlerini kullanmaya başlamışlardı. Onların paletlerini kesiyor ve işlemez hale getiriyorlardı. İhtilalcilerin erzakları hızla tükenme noktasına geliyordu. Onların artık sadece üç beş kuruşunu kalınca ve en erken Ekim 1974'te İran Şah'ının dillere pelesenk edilen

modern silahlardan oluşan meşhur yardımını başladı. International Herald Tribune gazetesine göre bu yardımın içinde ss-11, ss-12 Fransız ve Amerikan Tow füzeleri de vardı. (60) Le Monde'dan M. Gueyras'a göre İran, ultra-modern antitank mermilerini ve 155 mm'lik top bataryalarını Kürtler'in üç günden fazla cephanesi kalmadığı zaman Şuman vadisine ulaştırıldı. Ama Şah bu yardımını ulaştırırken bazı yasaklar koydu. Kürt ihtilalcilerinin elinde birikimi engellemek için vahşi bir baskı uygulamaktaydı. Yardım günlük kullanılacak ve asla depolanmayacaktı. (61) Buna rağmen Kürt özeleştiricileri silah ve cephane bolluğu teranesini sürdürmekte, kendi kendilerini karalamakta bir sakınca görmedikleri gibi bundan yarar ummakta idiler.

16 Eylül günü bir Kürt komando birliği Çemçemal'e beklemedik bir saldırı düzenliyerek Kerkük-Bağdat arasındaki petrol boru hattını iki kesimde havaya uçurdu. Eylül-ekim döneminde Irak, 123 tank, pekçok uçak ve zırhlı araç kaybedecek Ranya-Rewanduz yolunda 15 kilometre ilerlemek için 35 bin ölü ve yaralıyı içine sindirmek zorunda kalacaktı. 20 Kasım'da meydana gelen sert çarpışmalar Bağdat yöneticileri ile müttefiklerini Rewanduz-Hacı Umran yolunda ilerlemekten alakomuştular. Kar yağmış ve dağ yolları kapanmıştı. Bu tabiat olayı peşmergelerin baştan beri dualarıydı. Bundan sonrası artık peşmergelerindi. Amadiya ve birçok civar kasaba yılın sonuna varmadan geri alınmıştı. (62)

Öte yandan sivil göçün devamı, gıda kıtlığında alarma yol açtı. her göçmen İran sınırına ulaşmaya çalışıyordu. Suriye sınırındaki ailelerin İran sınırına varmaları için 15 gün ve güçlüklerle dolu savaş alanlarından geçmek gerekiyordu. İhtiyar ve çocukların tahammül edemeyeceği bir yoldu bu ve gerekliydi. Bölgede 500.000 insan kaçak yaşıyordu. Sekiz Kürt şehri ve 2000 köy yerle bir edilmişti. Yiyeceksiz, barınaksız ve eksi 30 derece soğuğa dayanmak hiç kimsenin karı değildi. 1974-1975 kışı, yaklaşmakta olan anlaşmanın iyimserliği içindeki İran'ın Kürtler'e "iyi" davrandığı bir dönem idi.

Türkiye başından beri Kürt hareketinin bastırılması için Irak yönetimleri ile işbirliği halindeydi. 8 Nisan 1974'te

BAAS Partisinin kuruluş yıldönümü kutlamalarında Saddam Hüseyin "Türkiye'yi bize dost ülkeler arasında birinci sırada görüyoruz. Biz Türkiye'nin petrol eksikliğini dolduracak, onların nihai taleplerine uygun cevap temelinde yaklaşacağız" derken bu işbirliğinin derinliği konusunda açık kanıtlar veriyordu. (63) Bilindiği gibi Türkiye, 1974 yılı boyunca sınırını sıkı sıkı kapalı tutmak için elinden geleni yapıyor, BAAS yönetimine sınırda kolaylıklar tanıyordu. Sınırın Türk denetim bölgesinde insanlar geceleri dışarıya çıkamazken, evlerde ışık yakılması yasaklamıştı. Halk, komandoların sürekli dayakları yüzünden geniş ölçüde sinmiş, hakkını hiçbir şekilde arayamaz duruma düşürülmüştü. Kolluk kuvvetleri dağda, kentte, kasabada veya köyde yakaladığı herkesin üstünde arama yapmakta ve yolundan, işinden gücünden alakoymakta idi. Bu durumu Kürt milletvekilli Nurettin Yılmaz bir önerge ile meclise getirecekti. Ama boşuna. (64)

İşte böyle bir Türkiye, İran ve Irak arasında arabuluculuk yapmak için idealdi. Türkiye'nin talebi üzerine iki ülkenin büyükelçilerinin başkanlığında, Bağdat ve Tahran'dan gelen heyetlerin ağustosta İstanbul'da toplanıp aralarındaki her meseleyi konuşmaları kararlaştırıldı. Buna mayısta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aracılığıyla yapılan anlaşmanın katkısı da şüphesizdir. Görüşmeler titizlikle gizli tutuluyordu. Bu ilk adımdan sonra her iki ülkenin dışişleri bakanlarının da bir araya gelmesi planlanmıştı. (65) Fakat bu sırada yumuşamakla birlikte, Irak'ın hala askeri bir çözümden yana umudu vardı. Öte yandan, her zaman gürültülü bir şekilde katıldıklarında adeta varlıklarını hatırlattıkları bir Arap zirvesi daha Bağdat hakimlerini misafir ediyordu. Ekim 1974'teki Rabat Arap zirvesine gelen Irak heyetinin artık süngüsü düşmüştü. Onlar yalvaran gözlerle Enver Sedat ve Kral Hüseyin'i izliyor, Şah ile kendileri arasında arabulucu olmalarını bekliyorlardı.

Bir yandan İran'ın arzularına boyun eğmeye hazırlanan Saddam Hüseyin, öte yandan da büyük bir propaganda atılımı yaparak kukla Kürdistan otonom bölge meclisini açtırıyordu. Taha Muhittin'in Devlet başkanı Yardımcısı

olarak yönettiği törenlere pekçok yabancı gazeteciyi davet ederek BAAS'ın ne kadar demokrat olduğu gösterilecekti. 80 sendelyeli meclisin tüm üyelerini "Kürt halkı adına" BAAS Partisi yöneticilerinin seçtiği bu demokrasi oyunu tüm özgür dünyada alay konusu olacaktı. (66)

19.01. 1975'te İran Dışişleri Bakanı Abbas Ali Xalatbari ve Irak'lı meslekdaşı Sadun Hammadi İstanbul'da bir araya geldi. Daha önce büyükelçi düzeyinde yürütülen temaslar artık bakan seviyesinde sürdürülecekti. (67) Irak yöneticileri, Kürt ihtilalini, kalan tek dış bağından koparmadıkça Sovyetler'den aldıkları akıllalmaz yardıma rağmen tasfiye edemeyeceklerini anlamışlardı. BAAS, savaş alanında elde edemediğini masa başında ülkesinin bazı topraklarını Şah'a vererek halletmeye karar vermişti ve Kürt ihtilalinin buna karşı yapabilecek hiçbir şeyi yoktu. Bu arada, ocak ayında Şah'ın Kahire'ye yaptığı ziyarette Enver Sedat'a görüşlerini iletmişti ve onu da arabuluculuk için cesaretlendirdiği belli olmuştu. Sedat, şubat ayı içinde anlaşmanın son rotüşleri için Bağdat'a gittiğinde doğrusu sonuçtan artık tamamen emindi. (68) Barış ve abluka adım adım yaklaşıyordu

Öte yandan anlaşma ufukta görülmeye başladığında BAAS artık ağırlıklarından kurtulmanın bahanelerini aramaya başlayacaktı. İşe önce BAAS Partisi içindeki tasfiyelerle başladılar. Toprak verme işine karşı çıkabilecek olanları bir bir ayıkıyorlardı. Bunların arasında Abdulhalik Senera, Kürt kasabası olarak tanınan 8. Tümen Komutanı Taha Şekarji, hava kuvvetleri komutanı ve Kerkük askeri valisi en göze çarpan isimler olarak sunulabilir. BAAS yönelteceği itirazları önceden hesapladığı İKP'yi sindirmek için "aba altında sopa" gösterecek şekilde bir tehdit bombardımanına tabi tutmuştu. İKP'nin Kürtler'le savaşta etkili olmadığını ilerici cephenin her toplantısında beyan etmeye başladılar. (69) KDP ise BAAS ile arası iyi olmayan bütün gruplarla iyi ilişkiler kurmuştu. Nasır'cılar, Arap ulusal hareketi, Suriye BAAS'çıları ve Komünist Partisi Merkez Komuta fraksiyonu (Maocu), "Irak Yurtseverler Birliği" içinde birleşmişlerdi. Barzani bu birliğe oldukça sıcak bakıyordu. Suriye merkezli bu birlik, Irak'ta ancak KDP'nin kanatları altında

barınabilmekteydi.

Hızlanan trafik, Kürt tarafının dikkatini Şubat 1975'in sonunda çekti. Bunun için Kahire'ye bir heyet yollandı. KDP heyeti orada Enver Sedat tarafından "sıcak" Karşılandı. Kürtler, Irak ile İran anlaşılırsa, Sedat'ın haklarını koruması ricasında bulunuyordu. Mısır Devlet Başkanı Kürt heyetini, mimarları arasında bulunduğu anlaşmayı tanımayacağını hususunda temin etti. Bu Araplar'ın her vesileyle verdikleri geçmişteki teminatların aynısıydı. Zamanı gelince unutulacak teminatlardan; Sedat, babacan, adil, iyi insan ve lider rolünü üstlenmişti.

Nihayet 6 Mart 1975 günü gelip çattı. İran Şah'ı Muhammed Rıza Pehlevi (Şahinşah) ve Irak Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin el-Tikriti, "OPEC toplantısı" dolayısıyla gittikleri Cezayir'de bir araya geldiler. Toplantı salonunda iki rakip çok samimi idi. TV ekranları, bu mutlu adamların görüntülerini sırayla zoomluyordu. Aralarına aldıkları "garantör", ulusal kurtuluş sürecinden geçmiş olan Cezayir Devlet Başkanı Hauri Bumedyen'di. O, Cezayir ki mücadelesi geceleri uyuyan Kürt çocuklarının ninnisiydi. Aynı ızdırapları daha 1960'lı yıllara kadar çeken bir ulusun Devlet Başkanı olan Bumedyen, doğrusu yüklendiği iğrenç rolden dolayı oldukça mutlu görünüyordu. Herkes mutluydu. Saddam Kürtler'i yalnız bırakarak ihtilali çözme imkanını yakaladığı için mutluydu. Kürdistan'da gerçek bir otonomi görme kabusu, Şat suyolunu kaybetmekten çok daha önemliydi herhalde. Şah'ın mutluluğu ise sonsuzdu. Birincisi, otonom bir Kürdistan'ın doğması ihtimali çok zayıflamıştı. İkincisi, Bağdat'ı Moskova'nın "güdümünden" çıkarmıştı. Üçüncüsü, Körfez'de kendisi tek hakim oluyordu. Dördüncüsü, Şat suyolunu resmen kazanıyordu ve beşincisi; Humeyni belasından kurtuluyordu!

Anlaşmaya göre; İran ve Irak sınırlarını karşılıklı olarak "zaralı unsurlara" karşı sımsıkı kapatacaklardı. Bu zararlı

unsurlar, Irak için Kürtler, İran için ise Humeyni'cilerdi. Irak ile İran arasındaki sınır çizgisi yeniden düzenlenecek ve Şat su yolunun en derin noktasından geçecek şekilde tespit edilecekti. Irak tarafı, Huzistan ve Körfez adaları üzerinde hak iddia etmekten, Dofar'daki gerilla savaşını desteklemekten vaz geçiyordu. Cezayir ise sınır boyunda anlaşmanın uygulanmasının gözlemciliğini üstlenmişti.

Cezayir anlaşması Kürdistan'da şok etkisi yarattı. Barzani Tahran'daydı ve Şah'ın dönüşünü bekliyordu. İran ise anlaşmanın gereklerini yerine getirmek için yıldırım gibi hareket ediyordu. Bu acelecilik Irak yönetimince coşku ile karşılanmaktaydı. Anlaşmanın ilanının üzerinden sadece sekiz saat geçmeden Şah'ın adamları, 15 mm'lik topları ve diğer ağır silahları sınıra doğru çekmeye başlamıştı bile. Onlar, direnişçilere sağladıkları ekmekleri bile geri alıyorlardı. Mağrur Şah, Cezayir dönüşü Barzani'yi mümkün olduğu kadar aşağılayıcı bir tavırla kabul etti. Fazla konuşmak istemiyordu; "bu savaşa bizim isteğimizle başlamadınız, şüphesiz ki bizim isteğimizle bırakacak değilsiniz. Biz ise menfaatlarımızın gerektirdiği gibi hareket ettik. Irak ile bir anlaşmaya varmış bulunuyoruz. Buna göre sizin üç seçeneğiniz var: Birincisi, bir aylık süresi olan affın bitiminden önce Irak güçlerine teslim olmak, ikincisi; İran'dan sığınma hakkı istemek, üçüncüsü; kapatılmış İran sınırına hiçbir şekilde güvenmeden savaşa devam etmek" derken gururunun zirvesindeydi.

Barzani Tahran'dan Kürdistan'a bir kot telgraf çekti ve KDP merkez komitesinin toplanarak savaş için bir karar almasını istedi. 7 Mart'ta Hacı Omran'da toplanan merkez komitesinde oybirliği yoktu. Ama merkez komitesi yine de emin olmadığı bir savaşa devam kararı çıkarmıştı. Başkan Tahran'dayken bu kararı olumlu karşılamıştı. Bağdat hakimleri ise Kürdistan'daki şoktan istifade etmek için bir yıldırım hareketi başlattılar. Böylelikle halkın çekilmesine fırsat vermeden, yaratılan moral bozukluğundan istifade etmek istemişlerdi. Ama aldıkları cevap seri ve kesin oldu. Peşmergelerin karşısında ağır kayıplara uğrayarak ilerlemelerini durdurdular . Daha sonra 13 Mart'ta ateşkes ilan

edildi, genel af yürürlüğe girdi.

Barzani 9 Mart'ta Kürdistan'a geri döndü. Yüksek askeri komutanlar ve politik liderlerle toplantı yaparak Şah ile aralarında geçen konuşmaları anlattı. Kürdistan'da durum fecileşiyordu. Nixon-Kisinger yönetimi ile Şah'ın beklenmedik bir anda ortaya çıkan hiyanetleri gerçek bir şok etkisi yaratmıştı. Olaylar hem dramatik, hem de acılı olarak geliyordu. (70) CIA, 10 Mart 1975'te karargahından Barzani'nin yardım çağrısını Nixon-Kissinger ikilisine iletirken umutsuzdu. Bu ilginç çağrı aynen şöyleydi:

"halkımız ve askerlerimiz arasında büyük bir şaşkınlık ve telaş yaşanmaktadır. halkımızın kaderi şimdiye kadar görülmemiş bir tehlike ile karşı karşıyadır. Yok olma tehlikesi ile karşı karşıyayız. Bütün bunlara herhangi bir açıklama bulamıyorum. Sizlere ve ABD hükümetine hitap ediyoruz. Bize söz verdiğiniz gibi yardım edin ve yanımızda olun. Hayatımızı, ailelerimizin şerefini korumak için bu probleme namuslu bir çözüm yolu bulun." (71) Çağrının daha etkili olabilmesi için o sırada Tahran'da bulunan CIA şefi, Vaşington'daki merkezine şöyle bir not gönderdi:

"Şayet ABD hükümeti bu durumu halletmezse, dünya kamuoyunda bizim Kürtler'i yalnız bıraktığımız izlenimi hakim olacaktır. Cezayir anlaşması onların sadece umutlarını yıkmakla kalmamış, bilakis binlerce insanın hayatını tehlikeye atmıştır. ABD hükümetinin Kürtler'e yardım etmesi çok namuslu birşey olsa gerek." (72)

ABD hükümeti, Barzani'ye hiçbir cevap vermediği gibi, CIA ilgililerini de "göreviniz misyonerlik değildir" diyerek azarlamıştı.

Barzani 10 Mart 1975'te Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger'e son bir telgraf çekti. Şöyle:

"Baylar; biz İran ile Irak arasındaki gerginliğin barışçıl bir şekilde çözümünden yanaydık ve böyle bir çözümün olmasına sevindik. Yalnız bunun yan etkisi olarak görüyoruz ki korumasız halkımız görülmemiş bir şekilde yok olma tehlikesindedir. İran bize sınırlarını kapatmış ve yardımı kesmiştir. Aynı anda Irak bize karşı en büyük saldırısını başlatmış bulunuyor. Bizim halkımız ve hareke-

timiz, görülmemiş bir şekilde yok edilmektedir. Bütün dünya buna suskun kalmış. Baylar biz inanıyoruz ki, ABD halkımıza karşı moral ve politik sorumluluk taşımaktadır. Bu durum karşısında sizlerden şunları rica ediyoruz:

1- Bize karşı başlatılan saldırının durdurulmasını, konuşma fırsatının yaratılmasını, halkımız için bir çözüm yolunun bulunmasını veya en azından itibarımızın korunmasını istiyoruz.

2- Bütün insani baskıları kullanarak, İran'ın halkımıza bu tarihi facia ve acılı anında yardım etmesini sağlayın. En azından yaşamamız için yardım etsinler ki savaşımıza bulduğumuz yerden devam edelim. Bir çözüm yolu bulununcaya kadar.

Sayın Dışişleri Bakanı;

Biz çok endişeliyiz. Sizin fiili hareketinizi acele bekliyoruz. ABD'nin Kürtler'e karşı vurdumduymaz gibi hareket edeceğine kesinlikle inanmıyoruz." (73)

Bu çağrı da diğerleri gibi cevapsız kaldı.

15 Mart 1975'te İran istihbarat örgütü SAVAK'ın üyesi bir yetkili Kürt karargahına giderek şu açıklamayı yaptı:

1- İran ve Irak sınırı bütün silahlı eylemler için kapanmıştır.

2- Kürtler'in İran'dan herhangi bir yardım beklememeleri gerekir.

3- Kürtler'in Irak'la her nasıl olursa olsun anlaşmaları gerekir.

4-Eğer Kürtler silahlarını İran hükümetine teslim ederlerse, küçük gruplar halinde İran'a kabul edileceklerdir. (74)

Bu bir ultimatomdu ve eloğlu bildirilerinde pervasızlaşmıştı. Bunun üzerine Barzani 17 Mart 1975'te Politbüro aracılığıyla Hasan al-Bakr'a müzakerelerin yenilenmesi teklifini götürdü. Daha fazla kan dökülmemesi için otonomi kanununun yok sayılmasını istedi. Oysa Bağdat'ın acelesi vardı ve 18 Mart'ta bu teklifi kesinlikle rededen bir cevabi telgraf çekmişti.

Barzani bundan sonra içinde bulunulan durumu yeniden tahlil etti. Bütün verileri gözönünde bulunduruyordu. Gördü ki, dünya konjonktürü tamamen BAAS'tan yanadır.

Tüm sınırlar yardım açısından kendilerine kapalı olduğu halde çevre ülkelerin de icabettiğinde duruma müdahale etmelerine hiçbir mani yoktu. Tabii ki aleyhlerinde bir müdahale söz konusuydu. Yapayalnızdılar. İhtilal bölgesindeki şişkin nüfus ise asıl büyük problemleri idi. Onları koruyacak hiçbir silahları yoktu. Hava akınlarına ve kitlesel katliamlara açık idiler. İran, Türkiye ve Suriye yolları kapalı olduğuna göre yiyecek de kalmıyordu. Barzani'nin dediği gibi " kendi hayatlarını devam ettirecekleri yardımı" Şah değil vermek, olanı da götürmek eğilimindeydi. İç anarşi ve katliam kasındı. İhtilali içten ve dıştan çöktürecek her vasıta mevcuttu. "Devam veya değil" konusunda değil, ihtilalin kendisi için şöyle söylenebilirdi: Acaba ayaklanmanın 1961'de başlaması mı hataydı? Ama biz biliyoruz ki 1961 bir tercih değildi Kürtler için. O, Kasım yönetiminin Kürtler'i ittiği bir savunma savaşıydı. Olay bir kere başladı mı, çoğu kez volantarist mudahaleler olayın genel akışına tabi olmak zorunda kalıyor. Yoksa sorun, sonradan Sovyetler Birliği'ne yaranmak için kalem oynatanların iddia ettikleri gibi şu veya bu ülkenin yardımlaşma için yanlış seçimi sorunu değildi. Eğer böyle ise Sovyetler Birliği'nin kendisinin "yardım eden ülke" olarak seçilmesi de yanlıştı. Çünkü onlar da 1972'den itibaren Kürtler'i açıkça terketmişlerdi. 1975'ten sonra yazılan tonlarca özeleştirme, eleştiri veya "KDP-yeni stratejisi" gibi taraflı yayınlar objektif olmaktan çok uzaktı. Mesele etraflı bir şekilde ele alınmıyor, sadece sonuçlarla ilgileniliyordu. İnceleme yaptıklarını söyleyenler tek taraflı ve duygusal yazıyorlardı. Sadece varmak istedikleri sonuçların gerekçelerini yakalamaya çalışıyorlardı.

22 Mart 1975'te Barzani radyo aracılığıyla, ABD'nin İran üzerine baskı yaparak hiç olmazsa ateşkesi uzatmasını istedi. Bu durum Kürt kitlelerinin İran'a geçmesini sağlayabilirdi. Kitleler hem Türkler'in denetimindeki kuzey sınırlarını zorluyor, hem de İran'a geçmeye çalışıyorlardı. Barzani'nin çabaları nafile idi. Panik büyüktü ve herkes bir yerlere varmaya çalışıyordu. Bu arada Sadi İrmak liderliğindeki Türk geçici hükümeti, Milli Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesine uyarak Kürdistan'ın Diyarbakir, Mardin, Siirt ve Hakkari

bölgelerinde sıkıyönetim ilan etti. Ertesi gün meclise sevkedilen karar birleşik oturumda ilginç görüntüler arzetti. Türkiye cumhuriyeti tarihinde ilk defa Kürt milletvekilleri tüm olarak birlikte hareket ediyorlardı. Kürt milletvekilleri sınırın Kürtler'e açılmasını istiyorlardı. Bunlardan biri olan Van Adalet Partisi milletvekili Kinyas Kartal: "Biz Kürtler'e resmen Türk demiyor muyuz? o zaman bu Irak'taki Kürt Türkler'ini silahlandıralım. Bakın iki günde Barzani nasıl Bağdat'a varır" diyerek ilginç bir mantık oyunu yapacak düzeyde ajite olmuştu. Sıkıyönetim mecliste büyük bir çoğunlukla reddedilince bölge halkı daha bir cesaret ve heyecanla kardeşlerine sahip çıkmaya başlayacaktı.

Aynı zamanda Barzani tüm yüksek düzeydeki Kürt ihtilalcilerini özgür bir toplantıya çağırdı. Toplantıya hiçbir müdahale yoktu. Buna komutanlar, politik liderler ve Barzani katılmışlardı. Barzani herkesi hareketlerinde özgür bıraktı. Kendi şahsi kanaatının İran'a çekilmek gerektiği yönünde olduğunu belirtti. Ama dileyen kalabilir, mücadeleye devam edebilirdi. Toplantıya katılanlardan bu görüşe karşı çıkan olmadı ve çekilme kararı alındı.

Resmi exodus, 22 Mart 1975'te başladı. Sivil idare arşivleri yakılıyor, silahlar gömülüyor, silahlar kırılıyordu. Evsiz, barksız ve umutsuz yüzbinler, tek suçları Kürt olmanın ve Kürt olarak kalma arzularının kurbanıydılar. Sınırları geçebilen 200.000 insandan 40.000'i Şah'ın adamları tarafından Irak'a geri dönmeye zorlandı. kimsenin sesi dahi çıkmıyordu. Sorumlulardan ABD ise tek bir Kürt'e dahi iltica hakkı tanımadı. Oysa bu onların hakkıydı. (75) 27 Mart 1975'te sıra Barzani, ailesi, ordu komutanları ve KDP lider kadrosunun İran'a geçmesine geldi. O sırada bir küçük kız çocuğu, eliyle Barzani'ye ceviz içi ikram etmişti. Barzani küçük kızı okşadı ve mırıldanarak " Kürd'ün Kürt'ten başka dostu yoktur," dedi. Yürüdü, son olarak arkasına bakarak iç geçirmişti; " Xuda hafız Kürdistan!" (76)

BİRİNCİ CILDIN SONU

Ekler

EK: I

KÜRDİSTAN BÖLGESİ ÜZERİNE OTONOM KANUNU

Yukarıdaki 1970 DEKLARASYONU'ndan sonra bir bekleyiş dönemine geçildi. 1970'in Ekimin'de yapılması gereken plebisit (Kerkük için), türlü nedenlerden ötürü ertelendi. Irak'taki BAAS iktidarı bir türlü uygulamaya geçmiyordu. 1973'te, KDP tarafından BAAS iktidarına bir özerklik yasası tasarısı sunuldu. Fakat bu tasarısı da BAAS iktidarınca reddedildi.

BAAS iktidarının kabinesinde 5 bakana yer verilmesi, (Kürt bakanlara) bu dönemin tek olumlu yanı olmuştur. Bundan böyle 11 Mart antlaşmasının bütün koşullarının uygulamaya geçirilmesini isteyen Kürt halkına karşı, Irak iktidarı; oyalama politikasının yanında, gizlice bazı tahriklere ve Kürt halkını bölme oyunlarına girişmiştir. (kitap içinde ve bazı ek metinlerde bu bölme ve bölünmelerin nasıl olduğunu gördük) Kürt lideri BARZANI'ye iki kez, başarısız kalan suikast teşebbüsünde bulundu. (bunlardan birisi, bugün Kürdistan'daki Irak birlikleri komutanı Taha ŞEKERCİ tarafından tezgahlanmıştır.)

Bunların dışında, 11 Mart 1970'den sonra legaliteye çıkan Kürdistan Demokrat Partisi Musul şubesi iki kez BAAS'ın silahlı militanlarınca saldırıya uğradı. Herhangi bir sürtüşmeye meydan vermemek için, Kürtler Musul şubesini başka bir yere taşımak zorunda kaldılar. Kerkük kibrit fabrikasında Kürt işçiler, topluca işten atıldı.

Kerkük ve Musul bölgesinde 15 Kürt köyü boşaltılarak, buraya TEKRİT'ten (1) getirilen Arap aşiretleri yerleştirildiler. Oyalama ve tahrik politikasına rağmen, Kürtler, 4 sene süren bir bekleme süresini sabır ve ağırbaşlılıkla geçirdiler. 1974'te, 11 Mart 1970 antlaşmasının hükümlerinin uygulanmasına geçilmesi ve BAAS'ın oyalama politikasından vazgeçmesi, Kürt halkı tarafından sert bir dille Irak iktidarına bildirildi.

Nihayet HASAN EL - BEKR; 5-6 Mart 1974 gününden başlayarak birkaç gün süren radyo ve televizyon konuşmasından sonra (Partinin genel kurulu olduğu söylenmektedir), KDP'yi Ulusal Cephe'ye katılmaya çağırdı' Anayasada yapılan değişiklikleri ve Kürt halkına özerklik tanıyan yasanın behemehal uygulanacağını tehdidiyle konuşmasını noktladı. Böylece KDP'nin kabul etmediği bir uyarıdan sonra tamamen reddettiği, böylece ortalığın gerginleştiği ve savaşın başlaması için tarafların tam bir hazırlığa geçtikleri "Kürdistan için özerklik yasası" Irak ve dünya kamuoyuna açıklanıyordu. Bu açıklamada Hasan El - BEKR tarafından yapılmıştır. KDP'nin karşılığını ve savaşın nasıl başlayıp geliştiğini daha sonra vereceğiz. Şimdi adı geçen yasayı inceliyelim.

Mart 1974'de Cumhurbaşkanı Hasan El -Bekr tarafından açıklanan Devrim Komuta Konseyi'nin kararı ile Kürt bölgesi için Otonom bildirgesi Arapça metinden Türkçeye aktardığımız haliyle aynen şöyledir: (2)

"Kürtler'e Muhtariyet verilmesi için söz veren, 1970 Mart'ından, dört yıl sonra bugün, bu sözü yerine getirmek üzere Devrim Yürütme Organı olarak Kürt ve Arap haklarının eski ve tarihsel ilişkilerine dayanarak açıklıyoruz:

Sosyalizme ulaşabilmek için ülkede tüm azınlıklar, Arap halkıyla eşit bir şekilde, birlikte mücadele edeceklerdir. Ayrıca Kürt halkı, çoğunlukta bulunduğu bölgelerde adilane bir biçimde ve Irak siyasi çerçevesinde haklarına sahip olabilirler. Kürt halkının eski diktatör ile gerici ve şöven iktidarlardan çektikleri işkence ve eşitsizliği gidereceğiz.

Geçici Anayasayı Değiştirme Kararı Karar no: 247

16 Temmuz 1970 geçici Anayasanın 63-B fıkrasına dayanarak 11 Mart 1974 tarihinde toplanan Devrim Yürütme Meclisi halk adına şu kararları almıştır:

Madde - 1. Aşağıdaki fıkra 1970 Anayasasının 8. maddesine ekele necektir.

FIKRA-C- : Kanun çerçevesinde Kürtler'e çoğunlukta buldukları bölgelerde özerklik verilecek,

Madde- 2. Yukarıdaki değişme Resmi gazetede yayınlandıktan sonra yürürlüğe girecektir.

(11. Mart 1974 tarihli Resmi Gazete)

Devrim Komuta Başkanı

Ahmed Hasan El - Bekr"

"11 Mart 1974'te Devrim Yürütme Organı, halk adına Geçici Anayasanın 42. maddesinin a fıkrasına dayanarak Kürdistan için aşağıdaki 33 nolu şu kararları aldı:

KÜRDİSTAN BÖLGESİ ÜZERİNE ÖZERKLİK YASASI

BÖLÜM 1

Özerkliğin temelleri

1. FASIL: Genel Hükümler:

Madde. 1:

a) Kanunda belirtildiği gibi bu bölgeye isim verilecektir ve özerkliğine sahiptir.

b) Bu bölge çoğunluk esasına göre saptanacaktır. Ancak 11 Mart kararına dayanarak, bu yerler 1957 yılı nüfus sayımına dayanarak ve bu sayım göz önünde bulundurularak saptanacaktır.

c) Bölge, yasal, siyasal ve ekonomik çerçevesi içinde özerkliğine, bir idari birlik olarak da Irak Hükümetine bağlı kalacaktır.

d) Bu bölgenin halkı, Irak halkından ayrılmaz bir bütündür ve bu bölgenin toprağı da Irak devletinin ayrılmaz bir parçasıdır.

- e) Erbil, özerk Kürdistan bölgesinin merkezi olacaktır.
- f) Özerk bölgenin heyetleri Irak devletinin heyetlerinden sayılacaktır.

Madde. 2:

- a) Bölgede resmi dil Kürtçe olacak, bunun yanı sıra Arapça da kullanılacaktır.
- b) Bölgede Kürtler, Kürtçe eğitim- öğretim görecek bunun yanı sıra zorunlu olarak bütün okullarda Arapça da okutulacaktır.
- c) Bölgedeki Araplar için Arapça eğitim-öğretim yapan okullar açılacak, bunun yanında Kürtçe de zorunlu olacaktır.
- d) Bölge halkı dil ayırımı gözetmeksizin istediği okulu seçebilme hakkına sahiptir.
- e) Bölgedeki tüm öğretim kesimleri devletin genel eğitim politikasına bağlı olacaktır.

Madde. 3:

- a) Özerk bölgedeki Arap ulusu ve diğer azınlıkların kanun ve karar-namelerin öngördüğü şekilde haklarına saygı gösterecektir.
- b) Halkın oranına göre Araplar ve azınlıklar idari memurluklarda bulunabilirler ve genel hizmetlerden, kanunun öngördüğü şekilde yararlanabilirler.

Madde. 4:

Kürdistan ve Arap bölgesinde yargı organları bir bütündür.

2. FASIL: Mali Esaslar:

Madde. 5:

Devletin mali birliği ve Irak devletinin mali bütünlüğü içerisinde bölgenin de mali bağımsızlığı vardır.

Madde. 6:

- a) Irak devletinin bütünlüğü içerisinde kendine özgü bir bütçesi vardır.
- b) Devletin bütçesi nasıl hazırlanıyorsa, bölgenin bütçesi de o esas-

lar içerisinde hazırlanır.

Madde. 7:

- 1- Tekrarlanan bütçe;
- 2- Bölgede yapılacak yıllık yatırımlar;
- 3- Verimli kurumlara ait yerel bütçeler;
- 4- İdari örgüt ve belediye bütçeleri;

Madde. 8:

a) Kendilerine özgü gelirleri:

- 1- Öngörülen yasalara göre yerel idareler ve belediyelerce alınan vergiler.
- 2- Hizmet karşılığı ve satışlardan elde edilen gelirler.
- 3- Bölge bütçesine ait kurum ve iş adamlarının kararlarından alınacak vergiler.
- 4- Taşınmaz mallardan alınan vergiler.
- 5- Tarım reformu karşılığında ve ekilen topraklardan alınan vergiler.
- 6- Arsa vergileri.
- 7- Miras vergileri.
- 8- Konut tescili vergileri.
- 9- Mahkeme vergileri ve verilen para cezalarından elde edilen gelirler.
- 10- Mali pullar.
- 11- Arabaların mülkiyetini değiştirme ve yazılmasından alınan vergiler.

b) Genel bütçeden, bölgenin diğer bölgelerle birlikte eşit bir şekilde kalkınması için ayrılan kısım.

Yukarıdaki iş gelirlerin yanında genel Arap- Kürt bütçesinden bütün bölgelere eşit bir biçimde dağıtılırken Kürdistan bölgesine de fon açılacaktır.

Madde.9 : Bölgedeki hesaplar genel mali denetime bağlıdır.

BÖLÜM II

Özerk Bölgenin Kuruluşları

1. FASIL: Yasama Organı:

Madde. 10: Kanunların nitelik ve görevlerini düzenlediği ve bölge

halkı tarafından seçilecek olan Yasama Organı bölgede yasama yetkisine sahiptir.

Madde 11.

- a) Yasama organı kendi arasında bir başkan, başkan yardımcısı ve sekreter seçecektir.
- b) Bir istisna dışında Yasama Organı çoğunlukla toplanacak ve bu toplantıda alınan kararlar geçerli olacaktır.

Madde 12: Yasama Organı Anayasanın öngördüğü şu yetkilere sahiptir:

- a) Kendi iç disiplinlerini düzenlemek yetkisine sahiptir.
- b) Devletin genel siyaseti içerisinde kendi bölgeleriyle ilgili ekonomik, bayındırlık, kültürel ve sosyal kalkınma alanlarında ve ilerlemesinde karar alabilirler.
- c) Bölge halklarının gelenek ve kültürünün gelişmesi için karar alma yetkisine sahiptir.
- d) Merkezi otoriteye danıştıktan sonra bölgedeki kurum ve resmi dairelere ve bunlara özgü kararlar alma yetkisine sahiptirler.
- e) Merkezi planlamanın öngördüğü çalışma, sağlık, eğitim, kalkınma, sosyal ve ekonomik alanlarda aldığı kararları uygulama yetkisine sahiptir.
- f) Bölge bütçesiyle ilgili önerilerde bulunabilirler.
- g) Son hesapları, mali denetimden geçirdikten sonra onaylamak için yasama organına sunarlar.
- h) Devletin genel planlamasıyla çelişmeyecek biçimde bölge bütçesini değiştirebilme yetkisine sahiptir.
- ı) Kendi alanlarına giren konularda Merkezi Yürütme Organıyla görüşmelerde bulunabilecektir.
- j) Çoğunluk esasına dayanarak genel Yürütme Organının bir veya birkaç üyesine güven ya da güvensizlik kararında bulunurlar.

2. FASILA: Yürütme Organı:

Madde 13.

- a) Bölgede Yürütme Organı, kanunları yürütme yetkisine sahiptir.
- b) Yürütme Organı, başkan, başkan yardımcısı, birkaç üye ile, yerel idarelere göre veya iki üye fazlasıyla saptanır.
- c) Cumhurbaşkanı Yasama Meclisinden bir üyeyi seçip onun aracılığıyla Yürütme Organını oluşturur.
- d) Cumhurbaşkanınca Yasama Organına seçilen kişi, Yürütme Or-

ganının başkanı olur, bu başkan kendisine bir başkan yardımcısı ve bunun yanında üyeleri de seçer. Sonra bu kurul Yasama Meclisinin güvenoyuna sunulur.

- e) Yürütme Organı başkanı ve üyeleri bakan ünvanını alır.
- f) Cumhurbaşkanının başbakanı, (özerk bölgenin) görevinden alabilme yetkisi vardır, bu durumda Yürütme Organı feshedilmiş olur.
- g) Güven oyu alamayan ya da feshedilen organ yeni bir yürütme organı seçilene kadar görevine devam eder.

Madde 14:

- a) Irak'taki uygulamalar.

Madde:

- 1) (yukarıdaki gibi)
- 2) Kürdistan bölgesindeki idare memurlarının atanmaları ya da atanmamaları için Cumhurbaşkanı tarafından yayınlanacak bir kararla saptanacak, Araplar'a uygulanan kanunlar Kürtler'e de uygulanacaktır. Kürt bölgelerine Kürtler, Arap bölgelerine de Araplar atanacaktır.

SON FIKRA:

Cumhurbaşkanı ve Yasama Organına sunulmak üzere bölgede meydana gelen gelişmeler hakkında yıllık bir rapor hazırlanacaktır.

BÖLÜM III

Merkezi Otorite ile Özerk Bölge Arasındaki İlişkiler

Merkezi otorite, özerklik idaresinin dışında kalan bütün görevleri denetler.

Madde 17:

- a) Polis, güvenlik ve tabiyet alanları genel müdürlüklere, genel müdürlükler ise İçişleri Bakanlığına bağlıdır, Irak'ta uygulanan yasalara uyacaklardır.

Madde 18: her bakanlık, bakanlıklarıyla ilgili olarak kanunun öngördüğü alanlar içerisinde görevini sürdürecektir. Zor durumlarda kaldığı zaman merkezi otoriteye başvurulacaktır.

Madde19:

- a) Özerk bölgede alınacak olan kararlar Irak'ta bulunan - bir başkan

ve dört üyeden meydana gelmiş - Yargıtay mahkemesinin denetimine bağlıdır.

b) Devlet ya da Adalet Bakanları Özerk bölgede alınan kararların 30 gün içerisinde denetim organları yönünde yasalara uygun olup olmadığı yolundaki görüşleri bildirirler.

c) Özerk bölge tarafından alınan kararların hepsi veya bir kısmı denetim organı tarafından geri çevirebilir. Bu gibi kararlar resmi gazetede yayınlanır.

Ahmed HASAN EL-BEKR

EK: II

IRAK KÜRT HALK HAREKETİ VE BAAS IRKÇILIĞI

KDP'nin Kürdistan'a Otonomi verilmesi konusunda Irak'ın aldığı kararlara karşı cevabı (12 Mart 1974 - GILALA)

Mustafa Barzani ve başkanı bulunduğu KDP tarafından yürütülen Kürt Ulusal Kurtuluş hareketi, Orta-Doğu'nun en geniş halk hareketidir.

Bu hareket, ulusal varlığını korumaya uğraşan bir halkın isteğidir. Bu liderlik Kürt halkının içinden gelişerek çıkmış ve bu halkın itiyaçlarına cevap vermektedir. Bu liderlik, yarım yüzyıllık bir halk savaşının ve bunun politik çalışmalarının - insancıl ve ulusal hakları için - bir sonucudur.

BAAS Partisi ve onun iktidarının davranış ve hareketleri, Kürt ulusal hareketinin liderliğini kapatarak, hareketi yok etmek için elinden gelen en zor ve dolambaçlı çabalar harcadığını göstermektedir. Toplu yoketme, lekeleme, karalama, iskence ve uydurma organizasyonların kurdurulması, bazı kişilerin satın alınması vb.. gibi rezilce araçlar BAAS Partisi ve iktidarı tarafından kendi kötü amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılmıştır. BAAS Partisi ve iktidarının davranışı, Kürt ulusal hareketi ve KDP karşısında stratejik durumunun değişmesini göstermektedir. Bunu daha da açıklığa kavuşturmak için 1970 antlaşmasına götüren

olayların perde arkasını anlatmak istiyoruz:

BAAS yönetimi, 17 Temmuz 1968'de iktidarı aldığından beri, Kürt hareketini bastırmak için ve kendi isteklerini Kürt halkına kabul ettirmek için büyük çaba harcamıştır. Fakat askeri alanda birçok başarısızlıklardan sonradır ki, BAAS 11 Mart 1970 yılında 15 maddelik antlaşmayı imzalamaya yanaşmıştır. Acaba BAAS iktidarı antlaşmanın koşullarını uyguladı mı?

İktidar ilk olarak antlaşmanın koşullarına uymayarak, alışılmış adam satın alma ve çalışmaz hale getirme yöntemlerine başvurdu. Partiyi parçalamak amacıyla, Partinin bazı unsurlarına yanaştılar. Bu girişimler tam bir başarısızlıkla sonuçlandı, aynı zamanda Mart antlaşmasından iki ay sonra KDP'nin Musul merkezine ateş açan ser-seri çetesi yakalanarak yargılanmadı ve İdris Barzani'nin bulunduğu otomobile ateş açarak öldürme girişimi hakkında da herhangi bir şey yapmadılar. (Olay 6 Aralık 1970'te oldu ve otomobilin içinde bulunan KDP Merkez komitesi üyesi Hamid Bırwari iki yerinden yara alarak, devamlı felc ile karşı karşıya kaldı.) iktidar kuvvetleri, topçu ateşi ve uçaklarla desteklenerek, Temmuz 1971'de Barzan bölgesine saldırdılar. İki defa Kürt halkının lideri ve KDP Başkanı Mustafa Barzani'nin hayatına son vermek istediler. İlki 19 Eylül ve ikincisi 16 Temmuz 1972. Nitekim, BAAS iktidarının bu girişimlerle ilişkili olduğu sonunda kabul edilmek zorunda kalmıştır.

30 Haziran 1973'e kadar güvenlik şefi olan Nazım Kazar, ihtilal girişimlerinden sonra idam edilmiş, bu girişimleri planlamak ve uygulamakla suçlanmıştır.

BAAS iktidarı bunlardan başka Kürtler'e karşı ırkçı bir politika uyguluyor ve Irak'ın güney kesiminden getirilen Araplar Kürt bölgelerine, Kürtler'in kovulmalarıyla yerleştiriliyor ve böylece Araplaştırma politikası güdülyordu. Buna ek olarak BAAS Partisi, bütün ülkeyi ve geleceğini etkileyecek temel konularda karar alma yetkisini kendi elinde topluyordu. Karar alma yetkileri tamamen BAAS'çılardan meydana gelen İhtilal Komuta Konseyi'nin elinde toplanıyor, dolayısıyla ülkedeki bütün diğer politik güçler, güçsüz hale getiriliyordu. Bu durum göstermektedir ki, BAAS'çılar bilimsel bir statü vermekle sıkı denetim altına alma amacını gütmektedirler.

KDP ile BAAS arasında anlaşmazlık konuları şunlardır: Irak Kürdistan'ının sınırlarının belirlenmesi, Otonomi yasasının prensip ve formülasyonunun belirlenmesi, geçiş sürecinin sona erdirilmesi ve ulusal cephe'nin meydana gelmesinden itibaren bir yıl içinde ülkede

serbest seçimlerin yapılması, bundan başka Mart Antlaşmasının bütün maddelerinin uygulanması.
Antlaşmanın en önemli maddelerinden bazıları hala uygulanmamış, bir kısmı da iğreti biçiminde uygulanmıştır.

1. KÜRT BÖLGESİNİN SINIRLARININ BELİRLENMESİ:

11 Mart antlaşmasında, antlaşmanın ilanından sonra, resmi bir sayıma göre, çoğunluğu Kürt olan bölgelerin ve idari ünitelerin birleştirilmesi ve belirlenmesi yolunda, Yüksek Komuta Konseyi'ne de danışılarak gerekli tedbirleri alınacaktır' denilmekte ve Mart antlaşmasının gizli bölümününün 3. maddesinde de 'kesin bir halk sayımı, bu antlaşmanın yayınlanmasını takiben 1 yıl içinde yapılacaktır' denilmekteydi.

Sayımın yapılması için bazı adımlar atılmış, ancak, antlaşmanın imzalanmasından birkaç ay sonra iktidar, Kürt bölgesinin A raplaştırılması programını uygulamaya başlamıştır. Kürt ve Türkmen vatandaşlara karşı bir ayırım politikası uygulanmaya başlanmıştır. Üstünde antlaşmaya varılan, Kerkük ili ile, Sincar ve Xaniqin yörelerinin birlikte yönetim mekanizması iktidarca asla uygulanmadı. Bu koşullar iki taraf arasında güvensizlik ve gerginlik yarattı. İşte bu safhada iktidar sayımın ertelenmesini önerdi. İyi niyetimizi göstermek ve herhangi bir sürtüşmeyi önlemek amacıyla, KDP yukarıda sözü geçen bölgelerde birlikte yönetimin kurulması ve diskriminasyon politikasına son verilmesi kaydıyla bu teklifi kabul etti. İktidar son otonomi kanununda, sayım hakkında şunlar yazılmaktadır: Bölge Kürtler'in çoğunluk olduğu yörelerden meydana gelmekte ve Mart Antlaşmasında öngörüldüğü üzere, genel bir halk sayımına göre sınırlar belirlenmiştir.

Kürt tarafı, sayımın Kürt bölgesini belirtmesi prensibini, aşağıdaki hususlara uyulması kaydıyla kabul etmiştir:

- a- 1961 yılından beri yerinden edilen Kürtler'in eski yerlerine dönmeleri ve yapılacak sayımda orijinal ikamet yerlerinin sakinleri olarak kabul edilmeleri;
- b- 11 Mart 1970 anlaşmasından sonra Kürt bölgesinde yaratılan yönetim niteliklerinin nazarı - itibare alınmaması;
- c- Bütün nüfus değişikliklerinin ve ırkçı Araplaştırma politikasının diğer neticelerinin ortadan kaldırılması;
- d- Kerkük ile Musul ve Diyala bölgesinin anlaşmazlık yörelerinde, birlikte bir yönetim mekanizmasının kurulması , sakin ve partizan

olmayan bir atmosferin yaratılarak seçime gidilmesi;

e- 1957 sayım kayıtlarının, Irak'ın diğer bölgelerinden Araplar'ın Irak Kürdistan'nına yerleştirilmesini içeren koşullar ve kaynakların etraflı bir biçimde soruşturulması, çünkü, inanıyoruz ki, bu insanlar buraya, rejimin bölgeyi Araplaştırma politikasının bir bölümü olarak getirilip yerleştirilmişlerdir;

f- sayımın KDP ve iktidar tarafından birlikte yürütülmesi.

İktidar, Kerkük'ün anlaşmazlık olan bölgelerde, anlaşmazlığın karşılıklı anlaşma yoluyla halledilmesini, çünkü devam eden koşulların bu bölgede bir sayımın yapılmasına elverişli olmadığını ileri sürüp öneride bulunmuştur. Bütün tarihi, coğrafi, demografik ve ekonomik gerçekler, Kerkük'ün Kürt bölgesine ait olduğunu göstermekte olduğu halde, ayrıca Kerkük'ün oluşturulacak otonomi bölgesine katılmasının hiçbir biçimde buranın Irak'ın bir parçası olduğu gerçeğini ortadan kaldırmayacağı ve Kürt olmayan Türkmen ve Arap kardeşlerimizin haklarına bir zarar getirmeyeceği halde, KDP bu öneri üstünde iktidarla, ülkenin yararı, Kürt halkının hakları ve bu olağanüstü probleme çözüm bulmak düşüncesiyle görüşmelerde bulunmayı kabul etmiştir.

Ancak, BAAS Partisi, Kerkük'ün yalnız Çemçemal ve Kalar bölgesinin otonomi yönetiminin parçası olacağını bildiriyor ve fakat, Xanîqin ve Sincar bölgeleri üstünde açık bir düşünce ileri sürmekte isteksiz davranıyordu.

2. OTONOMİ YASASI VE BÖLGESEL KURULUŞLAR İLE YETKİLERİ KONULARINDAKİ ANLAŞMAZLIKLAR:

a- **Finansman:** İktidar, otonomi bölgesini, ulusal kalkınma planı ve genel bütçenin içindeki payının tamamen iktidar tarafından belirlenmesinde ısrar etmiştir. KDP'nin görüşü ise, halk sektörü projelerine ayrılan fonlar ile savunma, güvenlik ve idariyel giderler de nazari itibara alınarak (çıktıktan sonra), otonomi bölgesinin payının, bölgenin bütün ülke nüfusu oranına göre pay alması yönündedir. KDP bu payın önceden bu biçimde saptanmasını, son yıllarda, bölgeye ayrılan payın hiçbir zaman %10'u geçmediğini ve bu yüzden Kürt bölgesinin içine düştüğü dezavantajlı durumu gözönüne alarak zorunlu göstermektedir.

b- **Anayasal Kontroller:** İktidarın önerisi şudur: Bölgesel (otonomi bölgesi) kuruluşların kararlarının geçerliliği, Irak İstinaf mahkeme Başhakiminin Mahkeme hakimleri arasından 3 yıl süre içinde

seçtiği ve bir üç yıl daha yenilenebilen 4 hakimden kurulu bir özel komite tarafından kararlaştırılır.

İktidar, Merkezi ve Otonom bölge kuruluşlarının kararlarının geçerliliğinin aşağıdaki biçimde olması konusundaki bir öneriyi kabul etmemiştir.

'Yüksek mahkeme, Otonom bölge kuruluşlarının geçerliliğine nezaret eder ve merkezi iktidarın, anayasa ve diğer ilgili kanunlara uygun olarak, bölgesel kuruluşların, hukuka ve yetkilerine kısıtlayıcı kararlar almasını ve kanunlar yapmasını engeller. Yüksek mahkeme, bir başkan ve merkezi ve bölgesel yasama kuruluşları başkanları tarafından birlikte, tanınmış hukukçular arasından seçilecek 6 üyeden oluşur. Anlaşmazlık halinde, her başkan üç üye seçer ve bunlar da mahkeme başkanı seçerler. Başkanın seçilmesi konusunda herhangi bir nedenle seçim yapılmaması halinde, istinaf mahkemesi başkanı, yüksek mahkeme başkanlığını yüklenir.'

Yukarıda belirtilen konular karşısında, iktidarın yalnızca bölgesel kuruluşlar üzerinde denetim yetkisini elinde tutma amacında olduğu ve denetim kuruluşunun yalnızca bir parti tarafından atanmak istendiği, buna karşılık, KDP denetiminin merkezi otoriteyi de kapsamaması nedeniyle, bunun iki parti tarafından birlikte seçilmesini istemektedir. KDP'nin önerisi, dünyanın birçok bölgelerindeki otonomi yasalarına daha uygundur.

c- Kürtlerin, Yasama ve Diğer Önemli Devlet Görevlerinde Temsili:

İktidar, Mart antlaşmasında öngörüldüğü üzere, Kürtler'in yasama kuruluşu ile devletin diğer organları ile orduda önemli görevlere atanması konusunda herhangi bir güvence vermeyi reddetmiştir. KDP'nin görüşü, serbest seçimlerle gelen ve bütün kanun yapma yetkisini elinde bulunduran bir ulusal meclisin 11 Mart 1974'ten en geç 6 ay içerisinde seçilmesi görüşündedir.

KDP, böyle bir ulusal meclisin seçilmesini, geçiş devresinin sona erdirilmesi ve ülkede sürmekte olan anormal durumun sona erdirilmesine doğru bir adım kabul eder; ama, iktidar bu öneriyi reddetmiş ve ancak kısıtlı yasama yetkisi olan bir ulusal meclis kurulmasını önermiştir.

İktidar, bölgesel yasama meclisinin kısıtlı yasama yetkilerinin olmasını önermektedir. Bu kısıtlı yetkinin de, otoriteye bağımlı olmasında ısrar etmektedir. KDP'nin görüşü, bölgesel yasama meclisinin bölgeyi ilgilendiren konularda, anayasaya uygun kanun çıkarabilmesi yönündedir.

d- İktidar, bölgesel kuruluşların, polis, güvenlik ve nüfus dairelerini denetim yetkisini tanımak istememektedir. yeni kanunda, eskiden valilere tanınan bu konudaki yetkiler bile tanınmamaktadır.

e- İktidar, adliye, sulama, bölgesel planlama konularında da, bölgesel otoritelere yetki tanımak istememektedir. KDP'nin önerileri her ne kadar ılımlı idiyse de BAAS iktidarı tarafından şiddetle reddedildi.

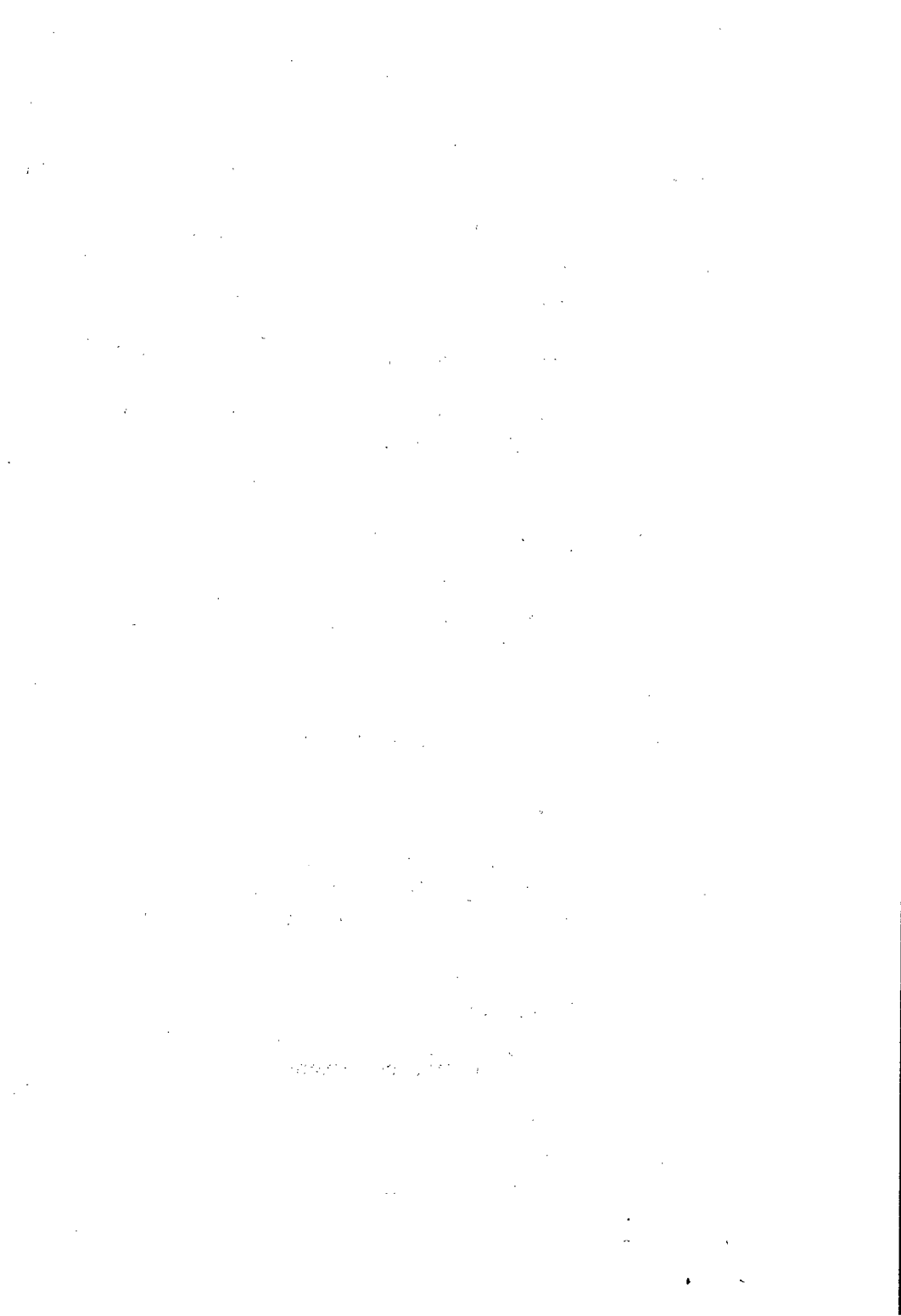
KDP ile BAAS Partisinin yetkileri arasında yapılan görüşmelerde, iktidar tarafı, rejimin gerçek niyetlerini yansıtan bir seri tedbirler aldılar. 8. Tümeni kurup, bunun komutanlığına meşhur harp suçlusu Taha Al- Shakarchi'yi getirdi ve bu tümeni Hewlêr (Erbil) de mevziledirdi. Bundan ayrı olarak, Irak Petrol şirketinden, Kerkük sülfür fabrikasından, Bağdat'taki petrol Ürünleri Genel Müdürlüğünden ve ülkenin diğer birçok bölgelerindeki iktidar dairelerinden yüzlerce Kürt işçiyi, hiçbir nedene dayanmadan işlerinden attı. Kerkük ve Hewlêr'e bağlı köyün sakinlerine, köylerini boşaltmaları bildirildi; Kifri şehrinde, Kürtler'in yerleşik buldukları iki mahalleyi askeri boldozerlerle yıktı. Kürtçe yayın yapan günlük gazete 'Birayeti'yi kapattı ve en sonunda, İhtilal Komuta Konseyi 24 Şubat 1974 tarih ve 176 nolu bir kararla, 'İlerici-Milliyetçi ve Vatansaver' Cephe adıyla anılan kuruluş dışındaki bütün politik organizasyonların çalışmalarının yasaklandığını açıkladı.

KDP, KÜRT HALKININ HAKLARINI VE HAKLI İSTEKLERİNİ KORUMAK İÇİN GEREKLİ TEDBİRLERİ ALMA HAKKINI SAKLI TUTAR. BAAS Partisi liderliğinde, Kürt halkının haklı isteklerine karşı takındıkları gururlu ve yüksek perdeden davranışını terk etmesini ve bu biçimde ülkeyi ve halkı zorluktan ve sıkıntılardan korumasını talep ediyoruz. Aynı zamanda ülke dışındaki (Irak dışında) bütün politik partiler ve organizasyonlara, ülke içinde Arap ve Kürt halklarını bekleyen büyük tehlikeyi önlemek için olumlu bir rol oynamaya çağırıyoruz. (3)

**Kürdistan Demokrat Partisi
Polit Bürosu**

Notlar ve Kaynaklar

Giriş

1. Birinci Dünya savaşı Yıllarında Kürdistan ve Ermeni Soykırımı
Dr. K.M. Ahmed - Kürdistan Yayınevi
2. The Kurds - An Unstable Element in the Gulf - S. C. Pelletiere -
Westview Press -
3. Barzani'yle Konuşmalar -Dana Adams Schmidt - Yöntem
Yayınları.
4. Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah
Cevdet - Malmısanij - Jîna Nû yayınları
5. Age.

I. Bölüm

1. Barzani'yle Konuşmalar - Dana Adams Schmidt Yöntem
Yayınları.
2. Barzani Anlatıyor - Lütfü Akdağın - Tercuman gazetesi 24
Nisan 1970
3. Barzani û el Hereke el Teherruriye el Kurdiye - 1931-1933 -
Mesud Barzani
4. Age
5. Age
- 6-7. Tercuman 16. 4. 1970, Mesud Barzani aynı yerde
8. İnsanlığın Beşiği Doğu Kürdistan'da Hayat -Wigram -
Nakleden - William Aegleton - Mehabad Kürt Cumhuriyeti -
Koral Yayınları.
9. Mesud Barzani, age.
10. Tercuman 16.4. 1970... Barzani
11. Age
- 12-13. Mesud Barzani, Barzani ile bir özel görüşme.
14. Age.
15. Tercuman, Barzani'le, 17.4. 1970
16. Agy 18.4. 1970
17. Kürdistan ve Ermeni.. Dr. K. M. Ahmed - Kürdistan Yayınevi

18. The Kurds - An Unstable Element in the Gulf -Stephen C. Pelletiere, Westwiew.
19. Çağdaş Kürdistan Tarihi - L. Rambout - Ronahi y.
20. Age
21. Age.
22. Age.
23. Mesud Barzani, Barzani û..
24. Age.
25. Kürtler - Bazil Nikitin - Özgürlük Yolu Y. 2.baskı.
26. Çağdaş... Rambout..
27. Barzani Anlatıyor... Tercuman 2 Mayıs 1970, Edgar o Ballance, Faber and faber.
28. Age.
29. Age
30. Age
31. Age.
32. Age.
33. Age. 34. Age.
35. The Kurdish Revolt, 1961-1970, Edgar O. Ballance, Faber and Faber Pub.
36. Çağdaş
37. Sir henry Canvay Dobbs, eski Irak Yüksek komiserinden, Majesteleri Hükümetine nota - Çağdaş'tan..
38. Hasan Arfa, The Kurds, A. Historical and Political Study - Oxford Pub.
39. Şemdinli Röportajı - M. İlhan Erdost - Onur Yayınları.
40. Çağdaş...
41. Barzani Anlatıyor... Tercuman 7.Mayıs 1970
42. Sir A. Wilson - The Erisi in Iraq - Çağdaş.
43. Çağdaş..
44. Barzani Anlatıyor... 7. Mayıs 1970 tercuman G. İstanbul.
45. Şemdinli
46. Barzani Anlatıyor.. 7 Mayıs 1970 Ter. G. İstanbul
47. The Kurdish Revolt...

II. Bölüm

1. Minorities and Oppressive Rule in Turkey The Committee for Demokratic Liberties in Turkey - Ankara - Turkey
2. The Kurds. And Unstabe Element in the Gulf - Stephen C. Pelletiere Westview Pub.
3. Çağdaş Kürdistan, L. Rambout, Ronahi Yayınları.
4. Çağdaş ...
5. Age.
6. Iraq, The Kurdish Question - 1958-1970 Saad Jawad - Itaca Press - London.
7. The Kurdish Revolt - 1961-1970, Edgar O. B. Fab.
8. Mahabad Kürt Cumhuriyeti - W. Aegleton- koral Y.
9. Age.
10. Age.
11. Age.
12. Georgis Fethullah ile Görüşme
13. Komara Demokratika Kurdistan (Mahabad) Kerim Husami - Jina Nû - Stockholm
14. Avukatsız Halk Kürtler - Dr. heinz Gstrein - Üçüncü Dünya Yayınları ve Aegleton
15. Mahabad... G. Fethullah'ın dipnotu.
16. Kurdish Revolt..
- 17.The Kurds A. Historical and Political Study - Hassan Arfa Oxford Univercity Press.
18. Iraq, The Kurdish Question.
19. Çağdaş...
20. Age ve Arfa.
21. Mahabad
22. Iraq The Kurdish Question..
23. Kerim Husami ve Mahabad
24. Arfa..
25. The Kurds- and Unstable Element in the Gulf S.C.Pel.
26. Arfa ...
27. Mahabad...
28. Çağdaş..
29. Age.
30. Age.

31. Age.
32. The Kurdish Revolt ve Çağdaş, Arfa.
33. Age'ler
34. Age'ler
35. Arfa, O. Ballence..
46. Arfa...
37. Barzani Anlatıyor... Ter. G. 9 Mayıs 1970 İstanbul.
38. Arfa...
39. Age.

III. Bölüm

1. Kurdistan Press, No 42 Bavê Nazê - Stockholm ve Om Kurder - Alan Kuutman, Stockholm
2. Om Kurder..
3. People Without A. Country -Kendal Nezan -Zed Press
4. Arfa... The Kurds . A. Historical and Political Study.
5. Age.
6. Age.
7. Age.
8. Age.
9. Age.
10. Archi Reosevelt - The Kurdish Republik of Mahabad, A. People Without A. Country - Zed Press
11. Anonim ile görüşme.
12. Mahabad Kürt Cumhuriyeti - William Aegleton Koral Yayınevi İstanbul
13. Age.
14. Arche Roosevelt
15. Mahabad ...
16. Age.
17. Roosevelt...
18. Arfa
19. Mahabad
20. Barzani'nin Tarihi Geçmişinden 1945-1958 - Weşanên Yekitiya Demokratên Kurdistanê 1987
21. Mahabad

22. Roosevelt...
23. Age.
24. Age.
25. Mahabad
26. Roosevelt ve Aegleton ...
27. Barzani'nin Tarihi
28. Mahabad
- 29 . Çağdaş Kürdistan Tarihi. Ronahi Y. L. Rambout.
30. Mahabad.
31. Age ve Georgis Fethullah...
32. Mahabad ...
33. Mahabad ve G. Fethullah
34. Age.
35. Iraq, The Kurdish Question, Saad Jawad İtaca Press.
36. Kurdistan Press, No 48 Stockholm.
37. Saad Jawad ...
38. Georgis Fethullah ...
39. Saad Jawad
40. Kurdistan Press, aynı yerde.
41. Mahabad...
42. Age.
43. Mahabad, Barzani'nin Tarihi, Arfa
44. Mahabad ..
45. Robert Rossow jr. The Battle of Azerbaijan - 1960 - Mahabad'dan..
46. Mahabad ...
47. Age.
48. Arche Roosevelt jr.
49. Mahabad ..
50. Barzani'nin Tarihi.
51. Arche Roosevelt
52. Barzani'nin Tarihi .

IV. Bölüm

1. Barzani'nin tarihi Geçmişinden 1945-1958, Mesud Barzani - Weşanên Demokratên Kurdistanê
2. Barzani'nin Tarihi Geçmişinden 1945-1958 adlı kitapta, bu idam kararının durdurulmasından sonra Şêx Ahmed'in Şah'ın Bakanlarından birisini ve birkaç subayı yakalatarak Barzani ve arkadaşları serbest olarak dönmeden onları salmayacağını belirtti. Hükümet, kaçırılan bakan ve subayların serbest bırakılması kaydıyla Şêx Ahmed'in koşullarını kabul etmişti.
3. Mahabad Kürt çumhuriyet - W. Aegleton - Koral y. İst.
4. Age.
5. Age.
6. Age.
7. Age ve Barzani'nin Tarihi
8. Barzani'nin Tarihi ...
9. Age ve Mahabad
10. Age.
11. Age.
12. Age.
13. Age
14. Mahabad
15. Barzani'nin Tarihi ...
16. Mahabad
17. Barzani'nin Tarihi.
18. Age.
19. The Kurdish Revovlt 1961-1970, Edgar.O. Ballance
20. The Kurs - And Unstabe Element in the gulf - Stephen.
21. İraq, the Kurdish Question 1958-70 ,Saad Jawad.
22. İrak Hükümetinin Dilinde Yoldaşların Arkadaşı, "Komünist" demektir
23. Saad Jawad...
24. Age.
25. O. Ballance ..
26. Saad Jawad ..

V. Bölüm

1. Kurdish Revolt-161-1970 Edgar O. Ballance.
2. Kurdistan, Wa- al-Haraka, al Qawmiyya, al Kurdiyya, Beyrut, Celal Talabani.
3. Iraq Under Qasım- U. Dann - London.
4. Iraq - The Kurdish Question 1958-1970 Ithaca P. Saad Jawad.
5. Talabani..
6. al Qadhiya al- Kurdiya fi al-Iraq, Beyrut Ma. al Durra.
7. Kurdistan Press No 49- Stockholm.
8. Jawad ...
9. Kurdistan Press aynı yerde.
10. Agy.
11. Barzani Anlatıyor- Tercüman gazetesi İstanbul 13 Mayıs 1970
12. Kurdistan Press No 49.
13. The Kurds and Unstable Element in the Gulf-Stephen C. Pelletiere - Westwiew p.
14. Jawad..
15. The Kurs in Syria- Mustafa Mazdar ve anonim ile görüşme. People Withouta Country- Zed Press.
16. S. E. Van Rooy - The Struggle for Kurdistan- 1962.
17. Journey Amang Brave Men - D. A. Schidt- Boston.
18. Jawad
19. Age.
20. Age.
21. One man show, siyasette de kullanılan bir tiyatro veya gösteri terimi. Tek kişilik oyun anlamına.
22. O. Ballance.
23. La Kurdistan Irakien, entite notionnelle - İ. Şerif Wanli - Neuchâtel - 1970.
24. İraq, Under Qassem, a Political History 1958-1963 U. Dann London 1969 ve D. A. Schmidt.
25. Ballance..
26. Kurdistan Press agy.
27. Jawad ... ve D. A. Schmidt.
28. Age.
29. Age.
30. Bandung Konferansı, Endonezya Başkanı A. Sukarno,

Hindistan Başbakanı J. Nehru, Mısır Devlet Başkanı C. A. Nasır, Yugoslavya Devlet Başkanı J. Tito'nun öncülük ettikleri "Bağımsızlar Hareketi"nin kurulduğu toplantı.

31. Jawad ...
32. Age.
33. The A. Historical and Politikal study- Hassan Arfa - Oxfort.
34. Jawad.
35. Age.
36. Age.
37. Age.
38. Age.
39. Talabani..
40. Age.
41. Age.

VI. Bölüm

1. The Kurds - an Unstable Element in the Gulf - S. C. P.
2. Europäische Begegnung - Ağustos- Eylül 1962 - Silvio van Rooy.
3. Agy.
4. C. Gürsel'in Varto'lu M. Ş. Fırat'ın kitabına yazdığı önsöz.
5. Irak The Kurdish Question 1958-1970 Saad Jawad.
6. C. Talabani, Kurdistan wa al-Harake ...
7. Jawad...
8. Age.
9. al-Fursan, Arapçada şövalyeler anlamına gelen karşı devrim çeteleri.
10. İ. Ahmed - Saad Jawad ile görüşmesi, Age.
11. Aynı yerde..
12. E. O. Ballance - The Kurdish Revolt 1961-1970
13. Irak Kürt Halk Hareketi ve Baas Irkçılığı - Komal 1975
Ankara - S.A. Şıvan.
14. Jawad...
15. Şıvan ..
16. Age.
17. E. O. Ballance ve Jawad.

18. Şıvan ..
19. O. Ballance..
20. Caş, eşek sıpası anlamında bir Kürtçe sözcüktür. Kürtler, hükümetin işbirlikçilerine bu adı uygun görmüşlerdi.
21. Selahaddin (Eyyubi), kendisi Kürt olan bu şahıs bir Arap devleti kurmuş ve Haçlı Seferleri esnasında Arap topraklarını korumuş olan devlet başkanı ve komutan.
22. Halid Bin Welid, kendisi bir Araptı ve İslam Arap İmparatorluğuna büyük hizmeti geçen savaşçı idi.
23. Şıvan..
24. Pelletiere..
- 25.Şıvan..
26. E. O. ballance ..
27. Şıvan ...
28. Age.
29. Age.
30. O. Ballance
31. Age.
32. S. ile görüşme
33. Kurdistan in Iran - A. R. gassemou - People Without a Country.
34. Jawad.
35. Age.
36. Age.
37. Age
38. Age.
39. La Kurdistan İrakien, entite Nationale İ. Ş. Wanli ..
40. Jawad..
41. Jawad.

VII. Bölüm

1. E. O. Ballance, The Kurdish Revolt..
2. Schmidt - Journey Among Brave Men - Boston.
3. Al - Masalla - al Kurdia'dan, Jawad.
4. 8. Şubat 1963 darbesi Ramazan ayında yapılmıştı.
5. Iraq, the Kurdish Question 1958-1970 Saad Jawad - Oxford.
6. O Ballance.
7. Age.
8. Büyük Ordugah..
9. IKP'nin 10.5. 1983'te onbir örgüte sunduğu metinden. ve D. A. Schmidt. Ayrıca C. F. ile görüşme- Jawad.
10. Irak Kürt Halk Hareketi ve Baas Irkçılığı - Şivan -Komal yayınları -Ankara.
11. Word Marksist Rewiew, Kasım 1964.
12. Jawad.
13. Anonim ile görüşme.
14. La Kurdistan Irakien, entite nationale, Wanli.15. O sırada Türkiye'de İsmet İnönü başkanlığında, aralarında Kürt Sağlık Bakanı Yusuf Azizoglu'nun bulunduğu, Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve 47. Talabani .. bağımsızların desteğine sahip bir koalisyon hükümeti vardı.
16. Kurdistan, Wa al haraka, al - Qawmiyya, al Kurdiyye, Beyrut - Celal Talabani.
17. Jawad...
18. Age.
19. Age.
- 20, Age.
21. Age.
- 22.. Al - Qadhi'a al -Kurdia -al -Durra'dan-Jawad.
23. Jawad.
24. Şivan ..
25. Al - Qadhi'a al -Kurdia -al -Durra'dan-Jawad.
26. New York Times, 2 Mart 1963.
27. Journey Among Brawe Man - Dana Adams şmidt. Atlantie Mon thly Press - Toronto.

28. Age.
29. Age.
30. Age,
31. Jawad.
32. O. ballance.
33. Age.
34. Schmidt..
35. O. Ballanse ve Schmidt.
36. jawad.
37. Şivan ... Eric Roleou'dan naklen..
38. The Kurds and Kurdistan, Derk Kinane Oxford Pub..
39. The Kurds. A. Historical and Political Study - Hassan Arfa - Oxford pub.
40. Şivan...
41. Jawad.
42. O. Ballance
43. Age.
44. Arfa,
45. Age.
46. O. Ballance'ye göre Gassemlou ..
47. Talabani
48. O. Ballance..
49. Jawad.
50. O. Ballance..
51. Age.
52. Jawad..
53. Age ve The Kurds S.ç. Pelletiere
54. Jawad..
55. Talabani ... Jawad
56. Les Kurdes, Rêvolution Silencicuse - Jean Pradier.
57. Age.
58. O. Ballance.
59. Jawad
60. Pelletiere.. Jawad, O. Ballance, Talabani-Dun .. etc.
61. pelletiere..
62. Age.
63. Jawad.
64. 1964-1975 İbrahim Ahmed'in anıları Kurdistan Press No 76.

65. Pelletiere
66. Schmidt.
67. Jawad.
68. Schmidt ve Jawad.
69. Schmidt
70. Age.
71. O. Ballance.
72. Schidt.
73. La kurdistan Irakien nationale İ. Ş. Wanli.
74. İ. Ahmed, Jawad'a verdiği mülakat..
75. Pelletiere..
76. Jawad..
77. İ. Ahmed Jawad'a verdiği mülakat.
78. Pelletiere
79. Jawad.
80. ABD, SSCB ve Nasır .. al Nur 17 Şubat 1969
81. Jawad...
82. Talabani ...
83. Pradier.
84. Pradier, jawad, İttifaqiat al Mushir Barzani, Şıvan, pelletiere.
vs..
85. Pradier.
86. Şıvan..
87. O. Ballance.
88. Age.
89. Avukatsız Halk Kürt heinz Gstrein- Üçüncü Dünya Y.
90. Age.
91. pelletiere.
92. Pradier.
93. le Monde - 8 temmuz 1964 Paris - Jawad.
94. İ. Ahmed'den naklen Jawad ve Pelletiere.
- 95.İ. Ahmed'den naklen Jawad ve pelletiere.
96. Jawad.
97. Pradier..
98. O. Ballance.
99. Jawad.
100. Gstrein.. Delege tam sayısı 761.
101. Jawad., pelletiere

102. Jawad..
103. Gnstrein..
104. Jawad.
105. Wanlı
106. Arfa .. ,Jawad, İ. Ahmed'den naklen
107. Age ve O. Ballance.
108. Age. ve Wanlı, ayrıca ayrıntılar için bkn Pradier
109. Şıvan.
110. Pradier
111. Şıvan..
112. Ekim 1964 KDP bildirisinden naklen Şıvan.
113. Akşam gazetesi 7 Ekim 1968 İstanbul ve Arfa.
114. Arfa, Akşam agy, Pelletiere ve özel kaynak.
Kurdes ve ayrıca Şıvan, Jawad.
115. Şıvan.
116. Age.
117. O. Ballance
118. Jawad
119. Age.
120. O. Ballance
121. Age.
122. Age.
123. Eski Türk Başbakanlarından Kıbrıs'ı işgal ettiren hükümetin başı.
124. M. Ali Aslan Kars'a bağlı Iğdır ilçesinden bir avukattır. Bir ara geçici olarak TİP genel başkanlığı da yaptı.
125. Said Elçi, Bingöl'ün Zeynep Köyünden bir ailenin çocuğu.
126. Avukat Faik Bucak, Siverek'in en önemli aşiretlerinden biri olan Bucaklar'ın bir kolunun lideri idi. Ailesinden Mustafa Remzi Bucak 49'lar olayında yargılanmış, daha sonra ABD'ye kaçmıştı. Faik Bucak 1960 darbesinden sonra cuntanın Sivas'ta topladığı 55 Kürt ileri gelen şahsiyetlerinden biri idi. 1960'da MİT tarafından öldürülünceye kadar ulusunun kurtuluşu için çalıştı.
127. Pelletiere.
128. O. Ballance.
129. Jawad.
30. Age.

131. Pradier.

VIII. Bölüm

1. Iraq, The Kurdish Question 1958-1970 Saad Jawad - Ithaca Press - London
2. Age.
3. Le Monde 24 Mayıs 1966. Nakleden, Irak Kürt Halk Hareketi ve Baas İrkçılığı - Şivan Komal Yayınları, Ankara.
4. Les Kurdes - Revolution Silencieux - Jean Pradier - Les
5. Anonim ile görüşme.
6. Rêne Mauries, Le Kurdistan ou La Mort - Paris - nakleden Şivan.
7. Age.
8. Ayrıntı için Rêne Maureies'in kitabına bakınız.
9. Jean Pradier - Les Kurdes
10. The Financial Times 22 Haziran 1966'dan Jawad, ayrıca O. Ballance, Wanlı, Şivan.
11. Pelletiere - The Kurds ve A. Gramsci, The Modern Prince-International Pub. 1967. Ny.
12. Şivan.
13. Jawad
14. O. Ballance, C. Pelletiere ve Republikian Iraq, A. Study in Iraq Politics Since the Revlution of 1958.
15. Jawad
16. O. Ballance.
17. Pradiere, Jawad, Şivan.
18. Age.
19. Şivan
20. Age.
21. 1966'da yayınlanan ve "Irak Kürt ihtilali temsilcisi tarafından yayınlanır" ibaresi taşıyan Fransızca Peşmerge dergisinden nakleden- Şivan.
22. New outlook no :3 "The Kurdish national Struggle in Iraq" G.

- Solomon.
23. Şivan.
24. Age.
25. Wanlı
26. Jawad
27. Age.
28. O. Ballance, ayrıca bakınız Arap -İsrail Savaşı ve Ortadoğu - Üçüncü Dünya Yayınları.
29. jawad.
30. Age.
31. Khadduri.
32. Ölmez Otu, Yaşar Kemal'in bir romanı, romanın kahramanı yokedildikçe yeşeren bir olumsuz etkenle boğuşmak durumundaydı.
33. O. Ballance.
34. Jawad.
35. O. Ballance.

IX.Bölüm

Baas ve Kürtler

1. Iraq The Kurdish Question 1958-1970 - Saad Jawad - Ithaca Press -London.
2. Irak Kürt Halk hareketi ve Baas Irkçılığı. S. A. Şivan - Komal yayınları 1975 Ankara.
3. Şivan age.
4. Age.
5. Age.
6. Akşam gazetesi - İstanbul - 19 Ekim 1968 Kürdistan Dosyası - Hulusi Turgut.
7. Agy 7 Ekim 1968.
8. S. Jawad.
9. The Kurdish Revolt 1961-1970 Edgar O. Ballance - Faber and Faber Limited - London.
10. Jawad.
11. Age.

12. O. Ballance.
13. Age.
14. Age, L Revolution Silencieunse. Les Kurdes Pradiere
15. İbrahim Ahmed - Kurdistan Press No 51.
16. Talabanici gazete al - Nur'dan Jawad
17. O Ballance.
18. G. Fethullah ile görüşme
19. Jawad.
20. O. Ballance.
21. Jawad.
22. Age.
23. Şıvan

X. Bölüm

1. Nazmi Balkaş'ın ifade zaptı.
2. Aynı yerde.
3. Mella Mihemed ile görüşme.
4. Anonimle görüşme.
5. A. R. Ghassemlou, Kurdistan in İran, Zed Press.
6. Ebu Rewsen ile görüşme ve iki anonim düzeltme ile Suriye KDP'nin tarihi kısa da olsa verilmeye çalışmıştır. Mustafa Nazdar'ın bu konudaki yetersiz makalesi de dikkate alındı.
7. Tikrit, Saddam Hüseyin ve Hasan al- Bakr'ın ilçesi ve aşiretinin adıdır.
8. yekiti - Ji bo Rızgarîya Netewî û Cıvaki, İnformasyon Türkçe - Güney Kürdistan.
9. G. Fethullah ile görüşme.
10. Yekiti.
11. The Kurds The minority Rights Group Report No:23.
12. Irak KDP - Yeni Stratejisi - Üçüncü Dünya Y. İstanbul
- 13.G. Fethullah ve anonim ile görüşme
14. Irak KDP
15. The Kurs - Report :23
16. G. Fethullah ...
17. Aynı yerden.

18. Aynı yerden
19. Irak Kürt Halk hareketi ve Baas Irkçılığı - Komal Ya.
20. Age.
21. Irak KDP ...
22. Kurdistan in Irak - İ. Ş. Wanlı Zed Press
23. Irak KDP..
24. G. Fethullah ..
25. Aynı yerden.
26. Aynı yerden
27. Ferhat Aydın ile görüşme.
28. Wanlı..
29. Irak KDP.
30. Age.
31. "Pike Raport" The Village Voice - New York 16 Feb. 1976.
32. Wanlı.
33. G. Fethullah ve anonim görüşme.
34. Uzak tepeler anlamında Samskritçe bir söz.
35. Kurdistan - Schicksal eins Volkes - Hans Hauser, Langen Müller - Verlag p. 1975.
36. Die Für Die Freineit Sterben Ferdinand Hunnerbicher - Edition S.-
37. G. Fethullah ve Anonim ile görüşme.
38. Anonim ie görüşme.
39. G. Fethullah ile görüşme.
40. Sami Rahman'dan naklen Ferhat Aydın.
41. Hans Hauser - Langen Müller age.
42. Wanlı.

XI. Bölüm

1. Sovyet Union, Union Sovietique - Vol. 6. Part. Arizona State University - 1979 (aşağıdaki SSCB ile ilgili genel alıntılar bu yayından alındı.)
2. Radio Moscow - 1. Nisan 1970 , 2 Nisan 1970 12/13 Mart 1970 Age'den
3. A. Vasilev Important Decisions Mart 1970, Age.

4. Radio Moskow - 13 Temmuz 1970 age.
5. Kudriavtsen- " The Republic of Arabs and Kurds." age.
6. Vasilev. Age - Nikolayeva "Iraq, Arabs and Kurds."
7. Radio Movkow, 17 Mart 1970 18 Mart 1970
8. Radio Moskow 14. Temmuz 1971, Beli aev ve Primako Report vs.
kov "Iraq A. Difficult Boundary Gossed age.
9. Petrov " Iraq: new Horizons" age.
10. Kudriavtsen, "Iraq on the march" Radio Moskow 17 Temmuz 1972, 20 Temmuz 1972. 16 Ağustos 1971.
11. P. Denchenko, "Alarm in the Kurdish Mountains" 1971.
12. Petrov age.
13. Irak KDP Yeni Stratejisi - Üçüncü Dünya yayınları.
14. Kudriavtsev " Irak on the March".
15. Radio Moskow - 16 Ağustos 1971.
16. Radio Moskow - 18. Ağustos 1972
17. Demchenko, "Alarm in the Kurdish Mountains ve Primakov age.
18. Sovyet Union . agy. Bu bölümdeki radyo alıntılarını da aynı yerden..
19. Radio Moskow 16.7. 1973
20. Radio Moscow 18 7. 1973 ve B. Orekhov "in the interests of National Unity."
21. Cooley, "The shifting Sands of Arab Communism," 22. Radio Moscow 30 Kasım 1973.
23. Radio Moscow, 4 Ocak 1974
24. Radio Moscow, 11 Mart 1974, 19 Nisan 1974.
25. A. Ignatov, " Iraq today" Nadezhdin "The Armend Conflict in Northern Iraq."
26. Ignatov "Iraq Today."
27. Nadezhdin, "The Armed Conflict in Northern Iraq."
28. Radio Mozcow, 25 haziran 1974.
29. Radio Moscow, 26 Haziran 1974.
30. Ignatov, "Iraq Today."
31. Union Sovyetique
32. Age.
33. Pike Report, ABD Kongresi dışişleri 40'lar komitesi raporu . The Village Voice 16.2.1976

34. Pike Report - 462 nolu dipnot.
35. D.A.S. Barzani ile konuşmalar, Pelletaire Kürtler, Pike .
36. Pike Report.
37. Pike Report
38. Kurdistan - Schicksal Volkes - Hans Hauser Langen Müller - 1975 verlag Pub.
39. M. Muhammed Efe, anonim ve diğer bazı parti yöneticileri ile yapılan görüşme.
40. Nazmi Balkaş'ın ifadesi ve anonim ile görüşme.
41. Kurdistan in Iran a. Kasemluo People Without a Country - Zed Press London 1980.
42. Wanlı ve New York Times 29.9.1974. Bu konuda ayrıca Pelletiere ve Hauser- Müller 1975'e bakınız.
43. Wanlı, Hauser-Müller, Günther Deuchner.
44. Kurdistan - Schisksal volkes - Hans Hauser- Langen Müller - 1975 verlag Pub.
45. Wanlı, Hauser - Müller, Deuchner, The Kurds - Report 23.
46. hauser - Müller.
47. David Hirst - nakleden Hauser - Müller.
48. Age.
49. Cumhuriyet gazetesi 17. 5. 1975 İstanbul
50. Agy, AFP'den
51. Cumhuriyet gazetesi 31,3 1974 Ronahi dergisi İsviçre.
52. Cumhuriyet 2. 5. 1974.
53. 19. 5. 1974 Kürdistan'ın Sesi radyosu'dan nakleden Irak Kürt İhtilal hareketi ve Baas Irkçılığı - Komal Y. 1975.
54. Cumhuriyet gazetesi 30. 5. 1974.
55. Hauser- Müller.
56. Milliyet gazetesi 1974 İstanbul.
57. Hürriyet gazetesi 1-2 Mayıs 1974, Tercuman gazetesi 2 Mayıs 1974.
58. Yeni Ortam gazetesi 21. 10. 1974, 11.11.1974 İstanbul.
59. Hauser - Müller
60. İ. Harald Tribune'den nakleden Cumhuriyet gazetesi 19.11.1974
61. Le Monde'den nakleden Wanlı...
62. IKDP- Yeni stratejisi, Hauser-Müller, Deshner.
63. Wanlı.

64. Yeni Ortam G. 14.1. 1974 - İstanbul
65. Tercüman G. 12. 8. 1974 - İstanbul.
66. Cumhuriyet ğ. 7. 10. 1974.
67. Milliyet G. 19.1. 1975. İstanbul
68. Cumhuriyet G. 2. 1975 -İstanbul.
69. Frankfurter Allgemeine Zeitung'dan nakleden Cumhuriyet
11. 11. 1974.
70. Die fur die Freiheit Sterben- F- hennerböcher - 1988 - Aus
tria.
71. Piket - report - the Village - 469 nolu dip not.
72. F. Hennerbicher ve Piket -report
73. Piket Report 470 nolu dipnot.
74. F. Hennerbicher ... ve Piket Report.
75. Age.
76. Xweda hafiz: Allaha Ismarladık, Allah seni korusun; Soran
Kürtlerinin kullandığı bir tabir. (Hauser Müller.)

İsim indeksi

- Abdul-al Razzaq Mahmud 247,248
Ali Hicazi 117
Aziz Aqrawi 253, 267, 269, 288, 310, 326
Ali Ciwanmerdi 85
Abdo Soran 295
Awni Yusuf 145
Abd-el -Kerim Farham 210
Abdul al Aziz 61
Ahmed Hacı Muhammed 240
Abdurrahman Qadi 240
Ali Rawi 142
Abdulfettah el Şali 257
Abdulkerim Fuad 257
Alpaslan Türkeş 261
Ahmed Tewfiq 263
Abdurrahman Kasımlı 289, 335
Amin Hafız Attasi 289, 328
Abdullah Ahmed 267
Abdolvahap Etruşi 287, 295
Abdolvahap Muhammed Ali 269
Abdullah Sallum al- Samarrai 272
Abdulkerim Ceylan 288, 232
Abdulhalık Samarria 283, 339, 344
Aziz Muhammed 320
Alexander Strenberg 331
Ali Abdullah 253, 269, 295
Aziz Seyyid Abdullah 61
Amin Rewandizi 61
A. Geylani 62
Abd-el Hamid Baqer 66
Ahmed İsmail 66

Index

- Ahmed el Jalabi 71
Ahmed Naxcevan 85
Ali Habibi 86
Ali Wallajiri 86
Ali Xan 86, 96, 199
Amer Xan Şerifi 86
Amer Xan Şıkaki 96
Abdullahof 85, 88
Abdullah Beyazidi 87
Ali Reyhani 90
Abdullah Qadiri 89
Abdulaziz Geylani 91
Abdüselam Arif / Albay Arif 19, 20, 23, 180, 204
Albay Şawwaf 316
Abdurrahman Arif 237, 247
Ali Beg 147
Ali Hasan Axa 116
Abbas Mamend 162
Abdüssetar Hemavendi 173
Ali Salih al-Sadi / Al Sadi 177, 1778, 203
Ahmed Hasan al- Bakr /Hasan al-Bakr 180
Aziz Şerif 196, 278, 280, 282
Abdulkerim Farhem 210
Ahmed Hamadi 89, 99
Andrei Gromyko 89
Acheson
Abdurrahman Müftü 119
Abdulkerim Qasım 157, 316
Abdulaziz geylani 92
Ali Hasan Axa 147
Ali Muhammed 119
Ali Qamçıreş 119
Ali Abdullah / A. Abdullah 126, 206, 253
Abdel-Kerim Qasım 157
Ali Xalil 129, 169, 267
Abdullah Pışêri 337
Aba Paulus 340
Aqid Sıdık 221

- Abbas Ali Xalatbari 344
Atşof 131
Ballance 115
Bazzaz / El-Bazzaz 237, 238, 241
Boris Ponomarev 305
Baba Ağa Peşdari 314
Brusk 333
Bekir Sıtkı 50, 53
Baha ed- Din- Nuri 62
Bacaci 62, 64
Bakırof / Bağırof 90, 91
Bulganin 132
Baba Ali 180, 204
Ben Bella 204
Beyazıd Axa 107
Bekir Abdulkerim 96, 118
Beria 129
Bülend Ecevit 340
Cemil Miho 299, 300
Clayton 39
Cafer Peşveri 83, 105
Celal Emin 96
Cihanbani 117
Cemil Tefvik 114
Cafer Kerimi 104
Cemal Gürsel 157
Celal Talabani / C. Talabani / Talabani 164, 167, 176, 263, 292
Cemal Abdulnasır / Nasır 126
De Gaulle 227
Dara Tefvik 280
Deniz Gezmiş 287
Dahamê Miro 290, 335
Dana- Adam Schmidt 330
Daut Caf 123, 147
Davud Yuhannah 123
David Hirst 337
Emin el Hafız / Emin Hafız 264
Enver Sedat /sedat 290

Index

- Elphinson 52
Eshad Xoşevi 113, 267, 288, 332
Emin Muini 88
Ebdıl Xalıq 240
Emir Mirxan 129
Emin Ali Bedirxan 21
Faik Bucak 261
Faxir Muhammed mergêsori 267
Faris Karamerki 240
Faris Bawa 267
Faik Savaş 332
Fuad Arif 64, 180, 255
Firuz 97, 104
Fletcher 86
Ferman Muhammed 305
Foloşin 133
Finikof 130
Faysal 31
Faris Axa 35
Gramsci 242
General Amin 85
General Nuri 63
Gromiko 311
Greçko 338
Gaffari 109
Georgis Fethullah 250
Habib Muhammed Kerim/ H. Kerim 295
Haşim Aqrawi 295
Hamid Hacı Dewrêş 160, 165
Hûsê Mirxan / Husoyê Mirxan 170
Hardan al Tikriti / Hardan Tikriti 272
Hafız Esat 277, 290
Haşam Şetewi 264
Hikmet Bulutekin 332
Hamid Berwari 295
Halil Xoşevi 47, 103
Hitler 49, 55
Hamza Abdullah / H. Abdullah 65, 100, 206

- Hefzullah İsmail Aqra 67
Hacı Baba Şeyh 79
Hasan Arfa 81
Hama Raşid 81
Huşmend Afşar 82
Hacıyof 88
Heci Qerani 88
Hasan el- Bakr 270, 347
Hacı Mustafa Davudi 95
Hazım Jawad 145
Hacı Koyi 121
Humayuni 109
Halıd Zebari 114
Heşnof 131
Hayrullah Abdulkerim 118
Hamilton 27, 28
Hauri Bumendyen 345
İsmail Molla Aziz 295, 310
İhsan Şerzad 270
İsmail Şerifzade 263
İdris Barzani 253
İsmail Abdullah 312
İhsan Nuri 37
İbrahim Haskê Telli 37
İsmet Paşa / İsmet İnönü 37, 55
İzzet Abdulaziz 64, 104, 118
İbrahim Ahmet / İ. Ahmet 101, 163, 206, 292
İbrahim Arfa 85
İjlal Gambori 86
İsa suwar 168, 170
İl. Mahmut 12
İl. Abdulhamit 13
İl. Abdusselam 56, 57
Jaan Paul Satre 257
Kerim Hûsamî 263
Kamil Çaldırcı 294
Kissinger 307
Kosygin 302

- Kamil Begê Mandan 88, 89
Kerim Ahmedyan 94, 95
Kruşçov 132
Kral Faysal 135
karl Hüseyin 254
Kinyas Kartal 350
kerim Qerani 176
Kral Naib 62
Kemal Feyzi 32, 33
Latif Berzenci 57
Muhamed Yahû 56
Mahmud Osman 254, 280, 331
Muhammed Huseyin Seyfi Qadi 96
M. Abdel el Azri 71
Muhammed Kanisanani 86,87
Muhammed Harsini 268
Molla Hasan 240
Minê Şem 240
Molla Aware 263
Molla Resul Pêjnımaz 263
Mella Hesênê Ristigar 264
Mella Abdullah Hayati 264
Muhammed Mutedi 264
Mela Neyo 265
Mişel Eflaq 271
Mao Zedung 286
Molla Abdullatif Savaş 332
Molla Aziz 295
Mahmud berzenci 12, 40, 103
Mihri Belli 287
Mahir Çayan 287
Murtaza al- Hatida 283
Muhammed Mehdi Kubba 294
Mehmedê Begê 332
Mahmut Tilki 332
Mussolini 35, 304
Mir Hac 55, 98,
Mad 58, 59

- Macit Mustafa 60
Mustafa kemal 30, 39
Mustafa Xoşnav 63, 104
Macid Ali 64
Muhammed Mahmud 67
Moore 70, 71
M. Ali al- İmam 70
Muhammed Mergêsori 74, 267, 295
Mahmud Ağa 73, 74
Mir Sadıq 73
Molla Muhiddin 240
Mir Qadır 73, 74
Muhammed Rıza Pehlevi 82, 345
Muhammed Rezai Mirivani 87
Muhammed Raşid Almaneh 87
Muhammed Ali Muradi Galboxi 87
Mahmud Loyi 87
Menaf Kerimi 88
M. Emin Muini 89
Mahmud Axayê Abdoyanê Şıkaki 90
Muhammed Hüseynê Begzadeyi 90
Malenkof 132
Mella Şêxmus (Cigerxwin) 159
Mella Şêxmus Qarqadi 159
Muhsin Dizey 270
Mamur Ali Sencari 295
Mella Muhammed Neyo 160, 290, 334
Muhamed Mehdi Kubba 294
Mevlana halit 13
Macid Haco 160
Mela Şin 170
Mam Aziz 106
Muzaffer Firuz 99
Muhammed Emin Mirxan 114
Muhammed Mahmud Kudsi 118
Mustafa Xoşnav 118
Mustafa Mizuri 120, 129
Mamend Mesih 162

- Mella Muhammed Liri 121
Mahmud mella Muhammed Mergêsori 121
Murad Şêxo 129
Melek Georgis Çeko 340
Mesud Amin 341
Mesud Barzani 253, 295
Nehoş 263
Nureddin el- Atlasi 264
Nuri Maruf 269
Nazmi Balkaş 288
Nafiz Celal 283
Nixon 307
Nuri Said 54, 60
Namık 69
Nureddin Zaza 159, 265
Naci Taleb 127
Nuri Sadıq Şawiz 269, 283
Nurettin Yılmaz 343
Nuri begê Herki 90
Nuri Ahmed Taha 114
Omer Şerif 87
Osman Yusufov 129
Osman Sabri 159, 265
Ömer Axa 89
Ömer Mustafa 164, 176
Ömer Debaba 164, 176
Ömer Ali 119
Prens Muzaffer Firuz 98
Qaranci 175
Qadi Muhammed 65, 110
Qasımê Qedri 64, 65
Qedri mella vahab 64
Reşid Sindi 295
Rıza Şah 81, 98, 345
Reader Bullard 81
Rıza Han 81
Raşit Ali 55, 271
Rahman Zabihi 87

- Reşid Begê Herki 97
Razmara 104
Salih Liri 121
Süleyman Beg 128
Said Mella Abdullah 129
Said Uli Beg 129
Said Balani 129
Selim Atakşiyof 90
Stikes 70, 71
Süleymaniyeli Ahmed İsmail 66
Salım Namık 71
Salih mehdi Amaş 272, 283
Said Elçi 262, 283, 332
Said Muhammed Sıddıq 79, 80
Saddam Hüseyin Tikriti 345
Seyfi Qadi 89
Sadr Qadi 82
Said Gazaz 58, 59
Salih Omurtak 37, 38
Stalin 45, 88, 98
Said Muhammed 240
Sami Rahman 253, 269
Simone De Bouviere 257
Süleyman Demirel 260, 287
Seyyid Abdullah İshaqi 263
Süleyman Muini 26
Salah Bedreddin 265
Salah Bitar 271
Sadi Irmak 349
Saxarof 340
Salih Yusuf 176, 269, 283
Sadi Ali 184
Salih Mehdi Ammaş 192
Sıddık Abdullah 295
Selim Zübeyir 299
Seyyid Taha el- Nehri 14, 23, 92
Süleymaniyeli Şeyh Said 13
Sımko 90

- Süleyman Nazif 25
Seyyid Taha 13, 14, 80, 93
Settar Tahir Şerif 313, 326
Seyyid Ubeydullah Nehri 13, 14
Samir Aziz el- Naimi 280
Seyid Rıza 19, 20
Seyid Abdulkadir 22, 29
Şeyh Nur Muhammed Brifkani 21
Şeyh Ahmed 26, 43, 60, 70, 115, 173
Şeyh Abdurrahman Şırnaki 30
Şeyh Said 14, 30
Şeyh Şerif 34
Şeyh Tahar 34
Şekip Said 269
Şeyh Osman 148
Şeyh Muhammed Naqşebendi 148
Şeyh Muhammed Emin Kewan 148
Şeyh Reşid 148
Şewqet Aqrawi 159, 177
Şeyh Latif 103
Şeyh Muhammed Sıddıq 83, 113
Şeyh İsmail 119
Şeyh Rıza 269
Şefik Ağa 269
Şebab Şeyh Nuri 291
Şakır Muhammed Şükrü 241, 250
Şair Hêmin 264
Şeyh Hüseyin 19, 20
Şeyh Sıddık 43
Şeyh Abdullahê Zinoyê 64,65
Şawqet Nawan 66, 67
Şeyh Süleyman 68
Şeyh Zino 93
Şeyh Babo 92
Şeyh Ali Septi 13
Şêyh Lolan 73
Şeyh Muhammed Halid 92, 108, 300
Şeyh Abdulkadir Geylani 12, 13

- Şeyh İbrahim 119
Şêxo Omer Şanederi 129
Şeyh Ubeydullah 13, 14
Tariq Aziz 278
Tahir Xan Şikaki 89
Talip Şabip 203
Talat Aydemir 186
Tahir Yahya 176, 180
Tomas 309
Taha Muhittin Maruf 313, 343
Taha Şekarji 344
U Thant 185
Vahab Bakıryan 95
Vahab Muhammed Ali Axa 92, 93
Wilson 28, 68
Waldhaim 340
Wulo Beg 69
Xalid Muşaiq 161, 264
Xalid Xoşevi 267
Ziyab Barzani 129
Zero Axa 89
Zero Begê Herki 97, 100
Zeki Xayri 252
Zeki Feyli 295

Barzani kronolojisi

1903-1904. M. Barzani'nin doğumu.

1905. Annesi ile birlikte Diyarbekir'de hapis.

1906. Süleymaniye'ye sürgün.

1907. Şeyh Abdulselam'ın yönettiği ayaklanma ve Barzani'nin annesi ile birlikte Musul'da hapsedilmesi.

1909. Hapisten salıverilmesi.

1914. Şeyh Abdulselam'ın idamı ve yoklukla mücadele.

1919. Şeyh Mahmud Berzenci'ye yardım amacıyla Süleymaniye şehrine saldırı.

1920. Şeyh Abdurrahman Şırnaqî (Axayê Sor) ve Şeyh Said ile görüşmesi.

1923. İngiliz ordu birlikleri ile çatışması.

1930. Ağır ayaklanmasını desteklemek için Türk karakollarına saldırı.

1931-1932. Şeyh Ahmed barzani liderliğindeki direniş hareketinde askeri komutan.

1932. Türkiye'ye kaçışı ve ailesiyle birlikte tutuklanması.

1934. Türkiye'de hapisten çıkması ve Güney Kurdistan'a dönüşü ile birlikte Nasiriye'de sürgüne gönderilmesi.

1935-1936. Nasiriye sürgününden kaçış ve Halil Xoşevi ile birlikte ayaklanma.

1936. Süleymaniye'de sürgün.
- 1943-1945 Barzani'nin liderlik yaptığı büyük ayaklanma.
1945. İngiliz-Arap ortak hareketine aşiretlerin yardımı ile yenilgi.
- 1945-1946. Mahabad Cumhuriyeti yılları ve İranlılar'la savaş.
1947. Tekrar Irak'a dönüş ve yeni çarpışmalar.
1947. Haziran, SSCB'ye geçiş ile birlikte başlayan zor yıllar.
1958. SSCB'den dönüş. Nasır ile buluşma ve ulusal kongre çağrısı.
1961. 11 Eylül ayaklanmasını başlatması.
1964. Parti içi çelişkileri çözmesi.
1970. 11 Mart anlaşması.
1972. SSCB- Irak, tek taraflı dostluk anlaşmasında dışlanması.
1973. ABD yardımını sağlaması.
1974. Son savaş.
1975. Cezayir anlaşması ve geri çekilme.
1976. KDP. GK'nin organize olmasına katkısı.
- 1979 1 Mart ebediyete intikali...

.....
O tarihlerde henüz 10-12 yaşlarındaydım. Hürriyetin manasını, adaletsizliğin anlamını kavramamıştım. So kaklarda şarkı gibi dinlediğimiz hürriyet, adalet, musavat, uhuvvet prensiplerinin sadece kulakları tırmalayan kelimelerini ezberlemiştik. Biz bu kelimeleri bir şarkı biliyorduk. Nitekim sokaklarda da şarkı söyler gibi bu kelimeleri telaffuz ediyorduk. Oysa o tarihlerde de hürriyet kelimesi altında insanların hürriyeti elinden alınıyor, adalet kelimesi altında insanlar gelişi güzel asılıyor, müsavvat kelimesi altında da bir zümre korunuyor, bir zümre de hapishanelerde sürünüyor, hele uhuvet (kardeşlik) kelimesi altında kardeş kardeşi öldürüyordu. İşte benim yaşadığım ortam buydu. Bu ortamda gözlerimi açtım. Bu ortamda annemin sütünü hapishane zindanlarında emdim. Bu ortamda büyük ağabeyimin sallanan cesedini Musul kapısında seyrettim."

" O günü gayet iyi hatırlıyorum. Oldukça yakıcı bir sıcak vardı. Musul alay alev yanıyordu adeta. Büyük bir kalabalık ağabeyimle birlikte asılanların bulunduğu yere akın ediyordu. Biz önceleri kaçmıştık. Dağa bayıra doğru kaçmıştık. Ancak o gün ben birkaç arkadaşımın gizli gizli kalabalığa karıştım ve ağabeyimin asılı cesedini görmeye gittik. O tarihlerde Süleyman Nazif'in böyle bir şey yapacağına kimse ihtimal vermiyordu. Bab-ı Ali'nin tastik etmediği bir idam kararını vali nasıl infaz edebilirdi? Böyle bir adaletsizlik karşısında halk ne yapardı? Hatta bizzat padişah acaba Süleyman Nazif'i asmaz mıydı?

"Ben bir katırın sırtında, hep ağabeyimi düşünüyordum. Onun asılı cesedi gözümün önünden gitmiyordu. O küçük aklımda 'insan haksız yere asılmaktansa, dağlarda, ormanlarda, kurtlar tarafından parçalansın daha iyidir ' diyordum ve o anda hiçbir şekilde bir daha hapishaneye girmemeye yemin ettim. Ölecektim, parçalanacaktım, kaçacaktım, fakat zindanlara düşmüyecektim ve böyle gaddar bir valinin elinde can vermiyecektim.

Hayata bu felsefe ile başladım. Ölüm var, fakat teslim olmak yok! Ölüm var, fakat hapishaneye girmek yok! Bunun da artık bir tek çaresi vardı, dağlarda kalmak."